ئۆمەرجان سدىق

بەرگەن ۋەدىسىز ۋەدە

شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى

ئۈمەرجان سىدىق

بەرگەن ۋەدىسىز ۋەدە

(فىلىيەتون ۋە ئەدەبىي خاتىرىلەر)

شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

一言为定：维吾尔文 / 吾买尔江·斯地克著. —
乌鲁木齐：新疆美术摄影出版社；新疆电子音像出版社，
2009.12
ISBN 978-7-5469-0599-0

Ⅰ.①一… Ⅱ.①吾… Ⅲ.①报告文学—中国—当代
—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.①I25

中国版本图书馆CIP数据核字（2010）第000029号

书　　名　一言为定
作　　者　吾买尔江·斯地克
责任编辑　艾尼瓦·库迪力克
特约编辑　巴力江·扎帕尔
责任校对　古丽巴哈尔·托合塔木
特约校对　阿布都热依木·阿布都热合曼
装帧设计　艾克拜尔·达吾提
摄　　影　阿不力孜·胡加穆尼亚孜　阿布都许克尔·司马义　艾克拜尔·达吾提
　　吾买尔江·斯迪克
绘　　画　买合木提江·图尔迪尼亚孜　吾斯曼江·阿不力孜　艾尔西丁·努尔
出　　版　新疆美术摄影出版社
　　新疆电子音像出版社
地　　址　乌鲁木齐市西虹西路36号
邮　　编　830000
发　　行　新疆新华书店
印　　刷　新疆翼百丰印务有限公司
开　　本　787×1092mm　1/16
印　　张　24
插　　页　12
版　　次　2009年12月第1版
印　　次　2010年2月第1次印刷
印　　数　1 — 3000册
书　　号　ISBN 978-7-5469-0599-0
定　　价　48.00元

（书中如有缺页、错页及倒装请与工厂联系）

ئاپتور «تۇرپان گېزىتى» 1993 - يىلى ئۇيغۇرشتۇرغان تەدبىي ئىجادىيەت مۇھاكىمە يىغىلىدا تەدبىي تەنقىدچى مۇھەممەت پولات، شائىر ئوسمانجان ساۋۇتلار بىلەن بىللە.

ئاپتور قارامىغا شەھرىدىك تۇنجى نەشرىيات تۈزۈتى بويىچە مەكسى سېلىم بوۋايلىدىك ھەيكىلىنى تالدىما. ئوڭدىن: مۇختەر، مۇسا ئابدۇرېھىم، ئوسمان قاۋۇل، ئۆمەر ئابدۇللا، مۇھەممەت راخمانلار بىلەن بىللە. (2005 - يىلى ئۆكتەبىر)

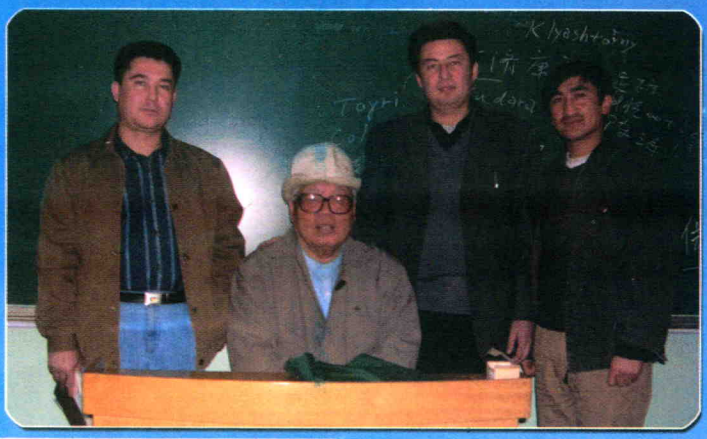
ئاپتور بورتالا شەھىرىدە تەكبەر قىمام گۈمبىزى بىلەن بىللە. (2007 - يىلى ئۆكتەبىر)

ئاپتور ئاقسۇدىكى ئابدۇرېشىت ياراتقۇ ئويغاق، ئابلىز ئوسمان، تۇرسۇن زوھۇردىن قاتارلىق بەزى ئىسىم يازغۇچى، شائىرلار بىلەن بىللە لۇنبېزالا مۇزىلىنىدا تەبرىسى تالدىما.

ئاپتور تۆمۈرالدا دوستلىرى بىلەن بىللە. تالدىن ئوڭدىن: تۇرسۇن زوزۇ، ئىسكەندەر سەمەت، ئەنۋەر ئابدۇخالىل، ئىبراھىم گالا، ئاپتور، ئىسكەندەر غوپۇر، جۇرئەت مۇتەللىپ، ئەخمەت مۇھەممەت، مۇھەممەت ياسىن، ئابلىز ئۆمەر ھاجى، ئابدۇۋاھىت ئارقا رەت ئوڭدىن: مۇھەممەتجان، ئەخمەت، ئابدۇللا ئوسلۇپ، بەكرى، مۇسىبىن، ئەمەتجان، سەمەتجان، ئابدۇرېھىمجان، پەرھات، ئىسرايىل، ئابدۇخالىل، ئەركىن كېرىم. (2008 - يىلى بېيجىڭ يىلى)

مەشھۇر ئۇيغۇرشۇناس ئالىم گېيك شىمىن ۋە ئابدۇمىجىت مۇھەممەت (ئوغۇل)، ئابدۇلېيكىم ئابدۇللاھەتلەر بىلەن بىللە. (2004 - يىلى، بېيجىڭ)

ئاپتور مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دوكتورى، ئالتاي تىللىرى مۇتەخەسسىسى، تىلشۇناس لېتىپ توختى(ئوتتۇرىدا)، دوكتور ئەركىن ئارىز، ئامېرىكىلىق تىلشۇناس جېررىي نورمانلار بىلەن بىللە. (2004 - يىلى نويابىر)

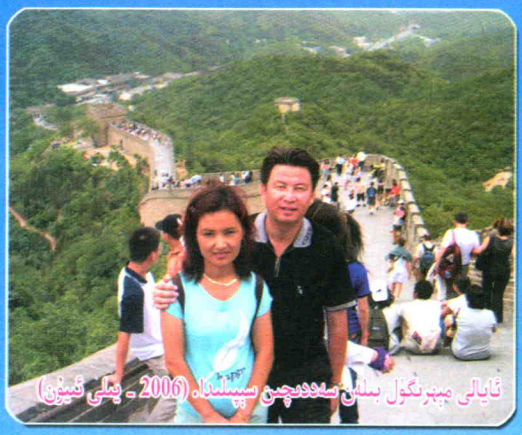
تېببىي پەنلەر ئالىمى، دوكتور زۇپەر ئابلىز (ئوغۇل)، مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئۇيغۇرچە ئاگلىتىش بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى پەرھات يۇسۇپلەر بىلەن بىللە. (2004 - يىلى، بېيجىڭ)

ئاپتور مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسىدىكى بىرقىسىم دوستلىرى بىلەن بىللە. ئوڭدىن: بەختىيار تۇردى، ئابۇقادىر ھاشىم، پەرھات يوسۇپ، ئىسمائىل ئىسمايىل. ئارقا رەت ئوغۇل: ئابدۇللا مولا. سولدا: ئابدۇرۇسۇل ئابدۇرېھىم. (2004 - يىلى دېكابىر، بېيجىڭ)

تايالى مېھرىگۈل بىلەن سەددىچىن سېپىلىدا. (2006 - يىلى ئىيۇن)

تايالى مېھرىگۈل، چوڭ قىزى لۇزۇكەي، كىچىك قىزى تۇغۇلغىنىغا بالا بىلەن بىللە

شاڭخەيدە

مالايسىيادا

چىڭداۋدا

تايلاندتا

گۇيلىندا

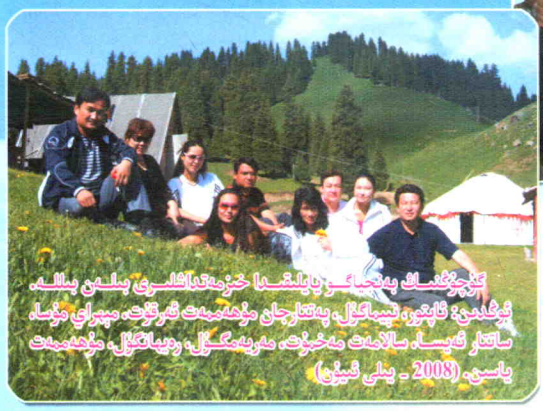
سىنگاپوردا

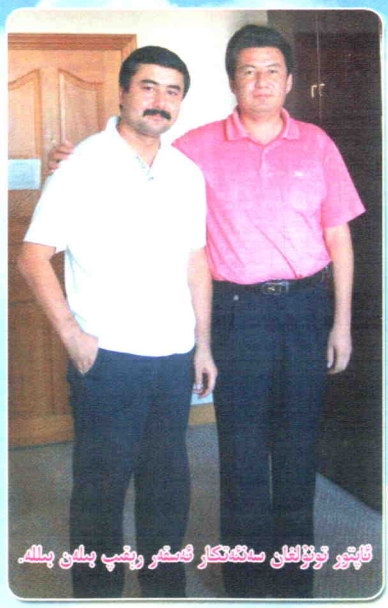
تاپتۇم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتيسىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىغى، مەجبۇرى ناسىر غاتارلىغىلار بىلەن بىللە. (ئالدىدى رەت ئوڭدىن: روزى مۇھەممەت، دىلشات ئىمىنوم ئۆز، خالمۇجان سىيىتنىياز، تارقا رەنتە، ئىسراھىم قۇربان، ئەلقەم مۇھەممەت، ئۆمەر تاپدۇللا ئەرقۇت، ئادىل ساتتار. (2009 ـ يىلى ئىيۇن، ئۈرۈمچى)

تاپتۇر تۈزۈلگەن سەنئەتكار نۇجات نىياز خوجا ۋە مەخپۇجان تۇرەمنىيازلار بىلەن بىللە.

گۈچچۇغلىمىك بەدىجىگۈل بالىلىقىدا خەنزە قەدىمىي بىلەن بىللە. ئوڭدىن: تاپتۇر، يېمەگۈل، بەختاجان مۇھەممەت ئەرقۇت، مېھرىي مۇسا، ساتتار ئەيسا، سالامەت مەخپۇت، مەريەمگۈل، رەيھانگۈل، مۇھەممەت ياسىن. (2008 ـ يىلى ئىيۇن)

تاپتۇر تۈزۈلگەن سەنئەتكار ئەسقەر رەشىپ بىلەن بىللە.

تاپتۇر لوپنۇردا ئۆتكۈزۈلگەن «يۇگۇنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى يېزا تېمىسى» ئىجادىيەت سۆھبىتى بىغىنىغا قاتناشقان شائىر يازغۇچىلار بىلەن ئۆزىدىكى ئوماقتەك ھەيكىلى تالدىدا. توختى باقى تارتىشى، ئىسمجان، ئەختەم ئۆمەر، ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن كۇرۇان، قۇربان مامۇت، مويدىن سايىت، تاپدۇۋەلى ئەلى. (2003 ـ يىلى)

ئاپتور تۇرپان شەھىرىنىڭ سىڭگىم تۇنتۇرا مەكتىپىدىكى تۈزۈتكۈچى، ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە، تۇغدىن: مۇتەللىپ ئەتى، ھوشۇر ئەمەت، ئابلەت مۇھەممەت، تۇسىيان مەخمۇت، ئەنۋەر ئابدۇچۆل، ئەخمەت قېيۇم، سىدىق رىشىت، ئالىم جىمبايىت، ئەخمەت مۇھەممەت، غېنى سەيدۇللا، ئەنۋەر رەجەپ، ئەخمەت زۇپەر، رىشىت مۇھەممەت. (2006 - يىلى)

ئاپتور تۇرپان شەھىردىكى بىر قىسىم پېشقەدەم رەھبەرلەر، زىيالىيلار بىلەن بىللە. ئالدى رەت تۇغدىن: مەھمۇد روزى، مۇمىن رۇستەم، ئابدۇللا يۈسۈپ، تۇرسۇن خېۋۇر، ھەمىت نىياز، ئۈتتۇرا رەت تۇغدىن: ئەكبەر داۋۇت، توختى روزى، قېيۇم ساتتار، مۇھەممەت شاھىنباز، ياسىن روزى، مۇھەممەت راخمان، كەيىنده ئابلىز روزىمەت، ھەمەن باقى. (2007 - يىلى 11 - ئاي)

ئاپتور تۇرپان شەھىردىكى بىر قىسىم باش قازمەكشىلەر بىلەن بىللە. تۇغدىن: ھەمەن مۇتەللىم، تۇسانجان ئابلىز، مۇھەممەتجان مەخسۇت، ئابدۇلىتىپ ئىمىن، ئەكبەر داۋۇت، مەمتىمىن ئابدۇقېيۇم، ھوسەنجان ئەبى، باربجان زەپەر، ئالىمجان قاسىم، مۇھەممەت ئابدۇرېھىم، ئابلەتجان مەخسۇت، ئۆمەرجان ئۇلىمايىت، ئابدۇخالىق ئابلىمىت، مۇزات ناسىر.

ئاپتور 2008 - يىلى 3 - ئايدا تۇرپان شەھىرىنىڭ «سەلتەنەت» رېستۇرانىدا تۇنۇكۇنلۇكەن نورۇز بەزمىسىدە بىر قىسىم رەھبەرلەر ۋە چولپانلار بىلەن بىللە. ئالدى رەت تۇغدىن: ئابدىل ئىلى، ئابدۇللا ئابدۇرېھىم، ئالىم قېيۇم، ئابلەت ئابدۇرېھىم، ۋاھىر بۇرھان، پەرھات، ئارقا رەت تۇغدىن: ئەركىن مۇھەممەت، ئابدۇقادىر يارئېلى، ئەكبەر داۋۇت، ئابدۇشۇكۇر، ئابدۇكېرىم، ئەنۋەر راخمان.

تۇمۇر ئەدەبىيلىرى، تەرجىمان مۇھەممەت، مۇھەممەت ساۋۇت، ئۆتكۈر ۋۇستەم، يەرھات ئىسراھىم، مۇئمىن تاھىر ۋېرسەم، لىيۇ ئىسمائىلى

تاپتۇرلىنىۋاتقان «ئەدەبىيات ئوغلانلىرى» تاماقلىق كىتابىنىڭ مۇھاكىمە يىغىنىدىن كۆرۈنۈشلەر، سولدىكى: تاپتۇرغا تۇنۇ گېپىگۈزلەمكتە. (2004 ـ يىلى 3 ـ ئاي)

تاھىر ۋادىر، جالالىدىن، باقىي روزى، تاپدۇللا تۇرسۇن، ئىسراھىم مۇئمىن

تاپتۇر مەھسۇت مۇھتى ئەپەندىنى تاللىدى. تاللىدى وەت ئوغلىدىن: مەمتىمىن ئەنۋەر باي، شەرىئەلى ھوشۇر، تاپلەت مۇتەللىپ، ئارا ۋەت ئوغلىدىن: مۇھەممەت ئىمىن، تاپلۇر ياقۇپ، ياسىن ئىمىن، ئەنجەر داۋۇت، ئۆمەر تاپدۇللا، مۇھەممەت شاھنىياز، تاپدۇرېشت ئىسراھىم، گاپىت مۇھەممەت.

تاپتۇر ئوغلىدىن: ئەنۋەر ناسىرى، مەمتىمىن ھوشۇر، جالال خوجىياۋ، ئوسمانجان ساۋۇت، تاپدۇلئىب مامۇت، تالىمجان ئىسمائىل قاتارلىق تاتاقلىق يازغۇچى، شائىر، ئەدەبىي تەرجىمانلار بىلەن بىللە پىچان ناھىيىسىنىڭ تۇرۇق بېزىسىدا. (2007 ـ يىلى)

ئاپتور 2007 - يىلى پىچاندا ئېچىلغان «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇھاكىمە يىغىنى»غا قاتناشقان ئەدىبلەر بىلەن بىللە پىچان ناھىيىسىنىڭ تۇيۇق يېزىسىدا. ئارقا رەت ئوڭدىن: يۈسۈپ ئىسھاق، قۇربان مامۇت، ۋاھىتجان غوپۇر، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇراخمان قاھار، يۇغدا ئابدۇللا، مەھمۇت زۆيدى، ئارسلان تالىپ، ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، ئەكبەر ئەلەم، ئالدى رەت ئوڭدىن: ئابدۇرېھىم زۇنۇن، ئابدۇرېشىت سائىت تۇيۇق، ئابلىز ئوسمان، ئىسرائىل نىياز، تۇرسۇنجان مۇھەممەت.

ئاپتور خوتەنده ئېچىلغان «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇھاكىمە يىغىنى»دا بىرقىسىم ئەدىبلەر بىلەن بىللە. ئالدى رەت ئوڭدىن: ئوبۇلقاسىم مەتنىياز، تۇرسۇنجان مۇھەممەت، روزى سايىت، مەتقاسىم ئابدۇراخمان، مەتسېلىم مەتقاسىم، ئەسقەر ياسىن، ئارقا رەت ئوڭدىن: ئىسمايىل ئىبراھىم، ئۆمەر مۇھەممەتئەمىن، ئەكبەر نىياز پەتتاي، ئاپتور، ئەخمەتجان تۇرۇپ، ئابدۇلېيكىم ئابدۇلئەھەت. (2001 - يىلى ئاۋغۇست)

ئاپتور لۇكچۇن بازىرىدىكى بىر قىسىم قەدىمكى شەھەر، مازارجىلار بىلەن بىللە. ئالدى رەت ئوڭدىن: ئوسمانجان ھاسىلەت، ئابلىكىم، ئاپتور، ئەخمەت ئىمىن، ئەرشىدىن ئۆمەر، ئۆمەرجان ئەيلايىت. ئارقا رەت ئوڭدىن: ئەكبەر نىياز، ئىلى مۇھەممەت، مۇھەممەت مەتنىياز دانىش، تۇرسۇن ئىسمايىل، ياقۇپ ئىسمايىل تۇرۇنجى، تۇرغۇن جالالىدىن، ئۆمەر ئابدۇللا ئەرقىت. (2008 - يىلى 2 -ئاي)

ئاپتور كۆچا ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم ئەدىبلار بىلەن بىللە. ئوڭدىن: ئۆمەر سايىم، ئەخمەت ئۆمۈر، ئابلىكىم ئەيدۇللا، ئەخمەت كىبىر، ئەھمەت ھاۋۇت، ئەكبەر ئوزۇللا، ئۆمەر ھوشۇر. (2008 - يىلى 5 - ئاي)

ئاپتور گۇما ناھىيىسىدىكى قەلەمكەشلەر بىلەن بىللە. ئوڭدىن: ئەنۋەر بازىل، ئابدۇقادىر سادىر، ئابلىكىم ئابلىمىت، مۇھەممەت نىياز، ئاپتور، ئۆمەر ئابدۇللا ئەرقۇت، مۇھەممەت كامال خوشخوي، ئەكبەر داۋۇت، ئەخمەتجان ئوزۇپ. (2002 - يىلى ئىيۇل)

ئاپتور يەكەن ناھىيىسىدە ياسىنجان سادىق، توختى مۇھەممەت ئارىش، نۇرمۇھەممەت ئايۇپ قاتارلىق ئەدىبلەر بىلەن بىللە. (2003 - يىلى ئىيۇل)

ئاپتور تەشقەر يېشىلھەمەر ناھىيىسىدە تۇرۇپ ئىمەت، ئابابەكرى توختى، ئابدۇكېرىم ھاپىز، خۇدابەردى ئابباس، ھۈسەين ئىمىرھەسەن قاتارلىق ياش ئەدىبلەر ۋە ماتېرىياللار بىلەن بىللە. (2002 - يىلى ئىيۇل)

ئاپتور بالىلىق مەزگىلىدە. ئارقىدا: ئاكىسى ئەنۋەر، ئايالىسى رىزۋانگۈل. ئالدىدا: سىڭلىسى ھەلىمەلەر بىلەن بىللە. (1980 - يىلى، تۇرپان شەھىرىنىڭ سىڭگىم يېزىسى جايىغوچام كەنتىدە)

ئاپتور ئاتا - ئانىسى بىلەن بىللە. ئوڭدىن: مەرھۇم ئاكىسى ئەنۋەر سىدىق، مەرھۇم ئانىسى سىدىق باقى، مەرھۇم ئاپىسى ھاۋاخان مۇقىيىت، ئايالىسى ئايشەمگۈل. (1990 - يىلى، تۇرپان شەھىرى)

ئاپتور مەرھۇم ئاكىسى ئەنۋەر سىدىق، ئالدى رەت سۈلدىن: ئايلىسى رىزۋانگۈل، رەيھانگۈل، سىڭلىسى ھەلىمەلەر بىلەن بىللە. (2005 - يىلى تۇرپان شەھىرى)

ئاپتور تۇرپان شەھىرىنىڭ سىڭگىم يېزىسىدىكى قېرىنداشلىرى بىلەن بىللە. (2006 - يىلى، سىڭگىم قەستۇر)

ئاپتور سىنگىم ئۇنتۇلما مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ھارپىسىدا ئوقۇتقۇچى، ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللىمە. (ئالدى رەت ئوڭدىن: گۈلچەھلەت، نادالەت، گۈلنىسا، زۇرۇخاي مۇئەللىم، ۋۇجىرە، رەيھانگۈل، ۋالا لى، ئىككىنچى رەت ئوڭدىن: ماخسۇت مامۇت مۇئەللىم، ھۈنۈر ئەمەت مۇئەللىم، تاۋار ئىمىن مۇئەللىم، غېنى سەيدۇلا مۇئەللىم، ماخسۇت ئابدۇلا مۇئەللىم، مۇھەممەت ئىسمائىل مۇئەللىم، ئابىلا رەھىم مۇئەللىم، سۇلايمان مۇئەللىم، كېرىم ساۋۇت مۇئەللىم، ئەخمەت مۇئەللىم، ئۇچىمچى رەت ئوڭدىن: ئۇيغۇر ھاسىۋت، ئۇيمە ماخسۇت، ئەنۋەر غېپۇر، پەرھات ئىسمەت، ياسىن ھەبىبۇلا، ئابىلا رېشىمت، ئابدۇراخمان رازاق، ئەخمەت قادىر، ئابدۇر، ئۇيمە، ئالىم، ئابدۇرېھىم چېلىل مۇئەللىم، ئارقا رەت ئوڭدىن: ئەخمەت زىيار، پەتتار جاپپار، قاھار رازاق، ئەنۋەر مۇتىمىت، ئابلىمىت ھەبىبۇلا، مۇھەممەت ياسىن، ئىمىنتىراۋ ئىلى، ئەخمەت مۇھەممەت، ئابكېر ئۇزۇلا، ۋالا داجاۋ مۇئەللىم. (1988 - يىلى، سىنگىم)

ئاپتور قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىك ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 1988 - يىللىق 1 - سىنىپىدىكى بىر قىسىم ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە. ئالدى رەت ئوڭدىن: ئەسقەر ئوسمان، ئابدۇغېنى ئابلىمىت، ئەنۋەر ئەخمەت، ئەلئەت ئاتاۋۇللا، ئۇيمەر سدىق، دوستۇھەممەت، ئارقا رەت ئوڭدىن: ئۇيغۇھەممەت توختى، ئامىنە يۈسۈپ، گۈلئەز قاسىم، ئاپتور، رەيھانگۈل ئەخمەت، ئامىنە ئەخمەت، ئالىم يۇۋا، غەيرەت ئاجىك، ئەنۋەر سەمەت، ھۈسەين ئىسمى ھەسەن. (1990 - يىلى قەشقەر)

ئاپتور مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى چوڭلار ماتارىپ ئىنستىتۇتى 2004 - يىللىق يىلىم تاشۇرۇش سىنىپىدىكى ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە. ئالدى رەتتە: مەۋجۇدە، ئاپتور، زۇلپىيە، خېي زەيچن(ئوقۇتقۇچى)، نۇرمان، ئارقا رەت ئوڭدىن: ماھمرە، گۈلشەن، مۇھەممەت تۇرغۇن، پەرھات، ئابلىمىت، ماھمرجان، ئۇيمەرجان. (2004 - يىلى، بېيجاڭ)

ئاپتور شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى تاخىبارات - نەشرىيات كەسپى 2008 - يىللىق ئالىي ماتلىق مىللەت تايانچ كادىرلىرىنى تەربىيلەش سىنىپىدىكى ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە. ئالدى رەت ئوڭدىن: سابىنگۈۋا، جيا جيالي، تۇردالى، بېرىۋل، ئابتور، ئىلىيار، ئۆلارغازى، مۇھەممەت ھەبىبۇلا، ئارقا رەت ئوڭدىن: مەمتالى، ئابنۇر، دىلمۇرات، ئەسقەر ياسىن، روشەنگۈل، گۈلباخت، ھۈرىگۈل، گۈلى، سابىرجان، نۇرمۇنجان، ئەنۋەر، ئەنۋر، مۇيەسسەر. (2008 - يىلى 12 - ئاي، ئۈرۈمچى)

تاپتور ساخاۋەتچىسى دوستلىرى بىلەن بىللە. ئالدى رەت ئوڭدىن: تاپتور، مۇسىن تاۋلىز، ئەنۋەر تاۋدۇڭگۇل، ئەكبەر داۋۇت، تارقا رەت ئوڭدىن: ئەلقەم مۇھەممەت، تاۋلىمبەت غوپۇر، خالمۇجان سەيتنىياز، ئەنۋەر رەجەپ.

تاپتور دوستلىرى بىلەن ئۈرۈمچى شۇيمۇڭگۇ (سۇ توگمىسى جىلغىسى) دىكى قار تېيىلىش مەيدانىدا. خالىق سەيتنىياز، ھۆرىيەتنگۈل، تاۋلىمبەت غوپۇر، پاتنگۈل، ئۆمەرجان ئىبراھىم، رىزۋانگۈل. (2007 - يىلى 12 - ئاي)

تاپتور دوستلىرى ئەكبەر داۋۇت ئەنىۋا، ئۆمەر تاۋدۇلا ئەرقۇتلار بىلەن ئەكلىماكان چۆللۇكىدە. (2001 - يىلى، بۇگۇر)

تاپتور ئەدەبىياس دوستلىرى بىلەن بىللە. ئوڭدىن: ئەكبەر نۇرۇللا، زۆھرە، جۇرئەت مۇئەللىپ، بۇخالىچە، دىلشات تېيىم، زۆھرە، ئۆمەرجان سەدىق، مېھرىگۈل، ئەنۋەر تاۋدۇڭگۇل، دىلنۇر، ئالىم ئىسمايىل، پەرىدە، ئەخمەت مۇھەممەت، رىزۋانگۈل، مۇھەممەت ياسىن، رەيھانگۈل، تاۋلىز ساتتار، رەيھانگۈل. (2009 - يىلى، قۇربان ھېيت)

ئابدۇشۈكۈر تۇرسۇن

ئابدۇشۈكۈر تۇرسۇن ئۈرۈمچى شەھەرلىك مەدەنىيەت پائالىيىتى مەركىزىدە ئىشلەيدۇ.

«ئاڭلاڭ، ئىس-ئادەم»

ئابدۇشۈكۈر تۇرسۇن ئۈرۈمچى شەھەرلىك مەدەنىيەت پائالىيىتى مەركىزىدە «مەدەنىيەت پوستاڭى»، «ئۇيغۇرلىدەكى سۆز» پروگراممىلىرىدا.

2005-يىللىق «نوروز» مەدەنىيەت-سەنئەت پائالىيىتى

ئابدۇشۈكۈر تۇرسۇن شەھەرلىك 1-نۆۋەتلىك ئۇيغۇرچە كەچلىك تۇرنىر سۆزلىمەكتە.

ئابدۇشۈكۈر تۇرسۇن ئۈرۈمچى شەھەرلىك رىياسەتچىلىرىدىن گۈلشەن-باغ، يىلەن يىللىق 2005 - يىللىق تۇرسۇن نوروز بەزمىسىگە رىياسەتچىلىك قىلماقتا.

مۇندەرىجە

ئەسەرلىرىم يۈرىكىمتىكى پىشىدۇر 1
ھاراق زەردابى 16
ئەدەبىيات سېھرىدىن تۇغۇلغان مۇلاھىزىلەر 21
«ئالتۇن»لارنى بۇلاپ كەتتى رېھتوران 30
خوتەندىكى خاسىيەتلىك ئۇچرىشىش 36
بۇلبۇل ئېيتۇر: «گۈلزار،ىمدىن ئايرىما» 66
ئەقىدە سەپىرى ۋە ئېھتىرام مەنزىللىرى 80
دىللار مەنزىللىرىنى بويلاپ 123
قىممەتلەردىن چەشلىدىكى خامان 166
«بەرگەن ۋەدىمىز ۋەدە» 188
ياشىسۇن ئۇلۇغ «ئەخمەقلىق» 194
ئابىچەشمە مەڭگۈ ئۇزۇلمەي ئاقسۇن 197
مەڭگۈلۈك ئابىدە، مەنۇي ئۇستاز ــ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى 211
«قالدى رىشتە باغلانغان ماكان» 217
قۇمۇل تەسىراتلىرى 223
شۇنداق ياشىسام دەيمەن 234
بېيجىڭدىكى خاتىرىلەر 258
تويغا تەييارلىنىپ، ئۆلۈم ئۇزاتتۇق 284
يېڭى يىلغا كىرىش 288
يۈزى قېلىن ئېلانلارغا لەنەت 292
مەنۇيىتىمىزدىكى يېڭى يۈكسىلىشلەر 301
يەنە ۋاقىت توغرىسىدا سۆزلەيمەن 316
ستۇدېنتلارنىڭ يانفونى 321
بىزگە قانداق دوستلار كېرەك 337
ئوت يۈرتىدىكى ئوت يۈرەك ئەزىمەتلەر 351

ئەسەرلىرىم يۈرىكىمنىڭ پىشىدۇر

(«بەرگەن ۋەدىمىز ۋەدە» گە مۇقەددىمە)

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم مۇھتىرەم ئوقۇرمەن، ئىنسان مەنىۋىيىتىنىڭ نۇر-لۇق چىرىغى بولغان ئەدەبىيات پەقەت بىر بۆلۈك كىشىلەرنىڭلا ئىشىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتقان، كىتاب ئوقۇش، كىتاب سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت هاياتىي زۆرۈرىيەت يەنىلا تېگىشلىك دەققەتكە سازاۋەر بولالمايۋاتقان ها-زىرقى جەمئىيىتىمىزدە ناگاندا بىر پۇرسەتتە كىتابخانىغا قەدەم تەشرىپ قىلارسىز. كىتاب تەكچىلىرىدىكى رەت - رەت كىتابلارنىڭ ئارىسىدا تا-زىقلىق تۇرغان هەر خىل ژانىردىكى توپلاملىرىمنى كۆرگىنىڭىزدە مۇنداقلا ۋاراقلاپ قويارسىز. بۇ ئاپتورنىڭ ئىسمىنى قەيەردە كۆرگەنلىكى-ڭىز هەققىدە ئويلىنارسىز، كىتابنى سېتىۋېلىش ياكى سېتىۋالماسلىق ئۈستىدە دېلىغۇل بولارسىز. دەل مۇشۇنداق مەجھۇل مىنۇتلاردا سىزگە شۇنى دەپ قويۇشنى لايىق تاپتىم: ئەگەر هاياتىڭىزدا ئەجدادلىرىڭىز باسقان ئىزلار هەققىدە تەگسىز ئويلارغا چۆككەن، ئاتا - ئانا، پەرزەنت، دوست - بۇرادەر ياكى مۇهەببەت جۇدالىقى بىلەن ئازاب ئىلكىدە ئۆرتەنگەن بولسە-ڭىز، هاياتىنىڭ تەشۋىش، مالامەتلىرىدىن، خەلقە بولغان جاۋابكارلىق تۇيۇ-غۇسىدىن تېگىرقىغان، قوۋمىڭىزدىكى هەر خىل ئىللەتلەردىن ئەپ-سۇسلانغان، ئېسىل ئەنئەنىلەردىن ئىپتىخارلانغان بولسىڭىز بۇ ئەسەرلەر چوقۇم سىزنى هاياجانلاندۇرالايدۇ. هايات مۇساپىڭىزدە تارىخ، جەمئىيەت، مۇهەببەت هەققىدە مۇلاهىزە يۈرگۈزگەن، ئازابنى هېس قىلغانلا بولسە-

---

ئاپتور (ئوڭدىن) ئەكىبەر داۋۇت، ئابدۇقادىر جالالىدىن، ئىبراهىم هەمدۇللا (دىڭتو)، هەبە-بۇللا رەجەپ قاتارلىقلار بىلەن بىللە.

كۆز بۇ ئەسەرلەرنىڭ بىر بۆلۈكى ياكى بىر جۈملىسى سىزنىڭ يۈرەك تا-
رىڭىزنى چېكىپ، ئازابكۆزغا ئورتاق بولالايدۇ. چۈنكى، بۇ ئەسەرلەر دۇن-
يادىكى ئەڭ سەممىي، مىسكىن، ئېتىقادلىق بىر يۈرەكنىڭ زەررىچە يا-
سالمىلىق، سۈنئىيلىكتىن خالىي بولغان، ئەڭ پاكىز ھاياجانغا غەرق بول-
غان مىنۇتلىرىدا تۆككەن بىغۇبار ياشلىرىدۇر.

مۇشۇ قەلب ئىزھارىمنى ئىپادە قىلىۋاتقان مىنۇتلاردا ئۆزۈمنى قىس-
قىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنى لايىق تاپتىم: مەن 1971 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ
23 ـ كۈنى قەدىمكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولغان، ئەجدادلە-
رىمىزنىڭ ئاجايىپ شانلىق مىراسلىرى تا ھازىرغا قەدەر جۇلالىنىپ،
كىشىنى پەخىرلىك ھېسسىياتقا چۆمدۈرىدىغان تۇرپان دىيارىنىڭ سىڭگىم
يېزىسى جايىغۇجام كەنتىدە مەدەنىي ئائىلىدە تۇغۇلغان ئىكەنمەن. رەتلىك
كوچىلىرىغا قويۇق جۇجەم دەرەخلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان، ئەتراپىنى
بۇك-باراقسان تېرەكلەر، تەكلىك، كېۋەزلىكلەر ئوراپ تۇرغان بۇ يېشىل
مەھەللە بالىلىق قەلبىمدە ئاجايىپ رومانتىك ھېسسىياتلارنى ئويغاتقانە-
دى. غۇرۇرلۇق، توغرا سۆزلۈك دېھقان ئاتام، كۆيۈمچان، سۆيۈملۈك مۇئەل-
لىم ئاپامنىڭ قوللىشى بىلەن ئاكا، ئايلىلىرىم (ھەدىلىرىم) ۋە سىڭلىمغا
ئوخشاشلا مەكتەپتە ياخشى ئوقۇپ، 1988 ـ يىلى سىڭگىم ئوتتۇرا مەك-
تەپنى پۈتتۈرۈپ، ئۆزۈم سۆيگەن، ئارزۇ قىلغان كەسىپكە ـــ قەشقەر
پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا قوبۇل قە-
لىنىدىم. 1992 ـ يىلى ماڭا ئونتۇلغۇسىز گۈزەل ھېسسىياتلارنى، كەچ-
مىشلەرنى، مۇھەببەت، ئازابلارنى، بىلىم ۋە ھايات ھەققىدىكى قىممەتلىك
ساۋاقلارنى بېغىشلىغان بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىدىن كۆزۈم قىيمىغان ھالدا
ئايرىلىپ، يەنە بىر مەنزىل ئوچاق ـــ «تۇرپان گېزىتى» ئىدارىسىگە خىز-
مەتكە تەقسىم قىلىنىدىم. شۇنىڭدىن بۇيان بۇ ئىدارىدە مۇخبىرلىق، ئەدە-
بىي بەت مۇھەررىرلىكى، بۆلۈم مۇدىرلىق ۋەزىپىلىرىنى ئۆتەپ كېلىۋا-
تىمەن. ھازىرغا قەدەر ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىكى گېزىت، ژۇرناللاردا
يەتتە يۈز پارچىغا يېقىن شېئىر، ھېكايە، نەسر ۋە ھەر خىل ژانىردىكى
ئىجتىمائىي، ئەدەبىي ماقالىلىرىم ئېلان قىلىندى. «يۈرەكسىز سۆيگۈ»،
«قەشقەردىكى يەر شارى»، «مېھنەت چېچەكلىرى»، «كۆمۈلمەس ئىزلار»،
«يۈرەك سۆزۈغىسى»، «جەزبىدار گۈلدەستىلەر»، «ئۇيغۇر نەسرلىرىدىن
تاللانمىلار»، «ئاپرېلدىكى گۈگۈم پەسلى»، «ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئابىدىسى»
قاتارلىق توپلاملارغا ھەر خىل ژانىردىكى ئەسەرلىرىم كىرگۈزۈلدى. مەن
نەشرگە تەييارلىغان (باشقىلار بىلەن بىرگە) «ئاتەش نەپەسلەر»، «پەرۋاز

قىل تۇرپان» ناملىق ئىككى كىتاب 1995 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىيا-
تى تەرىپىدىن، ئۆزۈم يازغان ھېكايە، نەسرىلەردىن تەركىب تاپقان تۇنجى
كىتابىم ـــ «قايدىسەن دىلدار» 2001 ـ يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى
تەرىپىدىن، «بۇ شۇنداق مۇھەببەت، بۇ شۇنداق ئازاب» ناملىق شېئىرلار
توپلىمىم 2001 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قە-
لىندى. بىر قانچە يىللىق جاپالىق ئىزدىنىشىمنىڭ، مېھنىتىمنىڭ مەھ-
سۇلى بولغان چوڭ ھەجىملىك تارىخىي ئوچېرك ـــ «ئىدىقۇت ئوغلانلە-
رى» ناملىق كىتابىم 2003 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ، كىتابخانلارنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى.
مۇناسىۋەتلىك تارماقلار ۋە جەمئىيەتتىكى مەرىپەتپەرۋەر زاتلار ئىزدىنە-
شىمگە بولغان قايىللىقى ۋە ھۆرمىتى يۈزىسىدىن بۇ كىتاب ھەققىدە مۇ-
ھاكىمە يېغىنى ئۆيۈشتۇرۇپ، ماڭا تون كىيگۈزدى. ئابدۇللا ئىمىن بىلەن
بىرلىكتە يازغان «قاناتلىق ئىنسان» ناملىق 4 ـ كىتابىم 2004 ـ يىلى
8 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن، تۇرپان تونۇشتۇرۇلغان
«سېھرىلىك زېمىن تۇرپان» ناملىق كىتابىم 2005 ـ يىلى 6 ـ ئايدا
شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى تەرىپىدىن، «ياغاچچىلىق تېخنىكىسى»
ناملىق كىتابىم 2007 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرە-
پىدىن نەشر قىلىندى. ئەۋلادلارنى تەربىيىلەشتىكى زۆرۈر قوللانما بولغان
ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە قوش تىللىق «سۆيۈملۈك يۇرتىمىز» ناملىق يەنە بىر
كىتابىم قولىڭىزدىكى «بەرگەن ۋەدىمىز ۋەدە» ناملىق كىتابىم بىلەن
تەڭلا قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرە-
ياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. «توغراقتا ئايلانغان ئادەملەر» ناملىق ھې-
كايەم 2001 ـ يىلى 11 ـ نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا
ئېرىشكەنىدى، «ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە ‹ئۇچ ئەڭگۈشتەر›» ناملىق ماقالەم
بىلەن 2004 ـ يىلى يەنە بىر قېتىم (دۆلەت دەرىجىلىك ژۇرنال «جۇڭگو
مىللەتلىرى» تەرىپىدىن) «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشتىم.
«يارغول قەدىمكى شەھىرى» ناملىق ئەسىرىم باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 4
ـ يىللىق ئەدەبىيات (1 ـ مەۋسۇم) دەرسلىكىگە، «ئىدىقۇت ئوغلى» ناملىق
تارىخىي ھېكايەم باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 6 ـ يىللىق ئەدەبىيات (1 ـ
مەۋسۇم) دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلدى. «ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە ‹ئۇچ ئەڭگۈش-
تەر›» ناملىق ئەسىرىم قازاقىستانىنىڭ ئالمۇتا شەھىرىدە نەشر قىلىنىدە-
غان «مەرىپەت» (سلاۋىيانچە) ناملىق ژۇرنالنىڭ 2007 ـ يىللىق 8 ـ ئاي-
لىق سانىدا سۆرىتىم بىلەن ئېلان قىلىندى. «ئىدىقۇتتا باھار»، «مېھنەت

ناۋاسى»، «ئىناق ئايىم، شاد ئايىم» (شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 2008 ـ يىللىق قۇربان ھېيتلىق سەنئەت كەچلىكى) قاتارلىق سېنارد-يىلىرىم تېلېۋىزىيە بەدئىي سەنئەت فىلىمى قىلىپ ئىشلىنىپ، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، تۇرپان تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەرىپىدىن كۆرسىتىلدى، «ئىدىقۇتتا باھار» فىلىمى VCD پلاستىنكىسى قىلىپ ئىشلەندى. ئوتتۇز پارچىدىن ئارتۇق ناخشا تېكىستىم ھەر دەرىجىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى ۋە سەھنىلەردە ناخشا قىلىپ ئېيتىلدى. تۇرپان ۋىلايىتى بويىچە «ئون مۇنەۋۋەر ياش»، «ئون مۇنەۋۋەر ياش دائىرىسىگە كىرگەن ياش»، «ئون مۇنەۋۋەر ئاخباراتچى»، «تەشۋىقات، مەدەنىيەت خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس»، «تارىخ، تەزكىرە خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس» قاتارلىق شەرەپلەرگە ئېرىشتىم. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، تۇرپان شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدىم.

ئويلاپ باقسام كىچىكىمدىن باشلاپ كىتاب ئوقۇشقا، رەسىم سىزىشقا قىزىقىدىكەنمەن. گەرچە مېنىڭ ئاتا ـ ئانام بىر قىسىم يازغۇچى، شائىرلارنىڭكىگە ئوخشاش «چۆچەكچى ئانا» ياكى «ئەدەبىيات سۆيەر ئاتا» لاردىن بولمىسىمۇ، مېنىڭ قىزىقىشىمنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللايتتى، ماڭا مېھرىبانلىق بىلەن ئىلھام بېرەتتى. ئۇيمىزدىمۇ خېلى سانداكىتاب، ژۇرناللار بار ئىدى. ئېسىمنى بىلسەملا ئۆزۈمنىڭ رەسىم سىزىشقا، شېئىرغا قىزىقىدىغانلىقىمنى بايقىدىم، بۇ قىزىقىشنىڭ قانداق شەكىللەنگەنلىكى ماڭا سىر ئىدى. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققان ۋاقىتلاردىن باشلاپ تاشقى مۇھىتتىن ئالغان تەسىراتلىرىم ئاساسىدا ئادەبىي، پىشىمغان نەرسىلەرنى يېزىپ يۈردۈم. يېشىمنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ھاياتقا نىسبەتەن يۈزەكى، ئەمما، مۇستەھكەم قاراش ـــ ھاياتتا پاك ياشاش كېرەك، دېگەن قاراش قەلبىمدە بىخ سۈرۈپ باراقسانلىدى. ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئاخىرقى يىللىقلىرىدا قەلبىمگە ياشلىقنىڭ رومانتىك كۆلەڭگىلىرى ئانچە ـ مۇنچە سايە تاشلىغان بولسىمۇ، ھېسسىياتىمنى قاتتىق تەقىپ ئاستىغا ئېلىپ، مۇھەببەت، ھاراق، تاماكىغا ئوخشاش ئۆزۈمنىڭ «پاكلىق مىزانى»غا خىلاپ بولغان بارلىق نەرسىلەرگە نەپرەتلىنىپ يۈردۈم. مۇشۇنداق ئىشلار كۆزۈمگە چېلىقسا قەلبىم ئاچچىقتىن تىلغا-

نىمپ، ئايدىڭ كېچىلەردە مەكتەپ مەيدانىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، ئاسمانغا قارىغىنىمچە ياش تۆكۈپ، «ئاھ رەھىمسىز تۇرمۇش، ئاھ ناپاك ھايات» دەپ پەرياد چەكتىم. ئالىي مەكتەپ بوسۇغىسىغا قەدەم باسقاندىن كېيىن قەلبىمدىكى «پاك ياشاش»تىن ئىبارەت مۇستەھكەم قورغان سېھرلىك، ئازابلىق، ئەمما كىشىنى چەكسىز مەھلىيا قىلىدىغان، دۇنياغا قايتا ئاپىرىدە قىلىدىغان مۇھەببەتنىڭ بىرلا شاۋقۇنى بىلەن بىچىت بولىدى. ھاياتىمدا ۋە ھەر بىر مەنىۋى قەدىمىمدە ئەبەدىي ئەستىلىك بولۇپ ساقلىنىدىغان، يۈرىكىمگە مىسلىسىز تارتىملىق تۇيغۇلارنى ھەم شۇنچە ئاچچىق جاراھەتلەرنى قالدۇرغان مۇھەببەت مېنىڭ ھېسسىيات دولقۇنلىرى ئۆركەشلەپ تۇرىدىغان، ئاجايىپ ھاياجانلىق ۋە چىن ئادەم ئىكەنلىكىمنى قايتا تونۇشۇمغا ئىمكانىيەت ياراتتى. مەكتەپ بېغىدىكى قويۇق ئالما دەرەخلىرىنىڭ ئاستىدا، نەمخۇش چىملىقلاردا گىتار تارلىرىنى يۈرىكىم بىلەن چېرتىپ، مۇڭلىرىمغا ئورتاقلاشقان كۆز ياشلىرىمنى توختىتىۋالالمىغان ھالدا ھەسرەتلىك ناخشىلارنى توۋلىدىم. بىز ئۇچۇن ئىللىق ماكان بولغان مېھرى ئىسسىق ياتقىمىزدا ماڭا ئوخشاشلا مىسكىن تەبىئەتلىك، ساددا ساۋاقداشلىرىم بىلەن كېچىلەرنى تاڭلارغا ئۇلاپ، شاراب مەستخۇشلۇقىغا مەپتۇن بولۇپ، ئازابلىق دۇنيانى ئۇنتۇماقچى بولدۇم. «گراف مونتى كرىستو»، «تىنچ دون»، «مەڭگۈلۈك قانۇنىيەت»، «يۇز يىل غېرىبلىق» قاتارلىق دۇنياۋى ئەسەرلەرگە مەپتۇن بولۇپ، ياتاقداشلىرىم بىلەن بۇ كىتابلار ھەققىدە قىزغىن مۇنازىرىلەرنى قىلىشىپ، كىتابلاردىكى باش پېرسوناژلارغا ئەگىشىپ، ساماۋى دۇنيالارغا شۇڭغۇدۇم. «ياشاشنىڭ ئۆزى ئازاب، ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋالغان ئادەملا ئەڭ ئۇلۇغ ھېسابلىنىدۇ»دېگەنىدەك غەيرىي مۇقاملارنى توۋلاپ، گىيوتىنىڭ «ياش ۋېرتېرنىڭ دەردى»نامىلىق كىتابىدىكى باش پېرسونازىغا ئوخشاش ئۆزۇمنى ئۆلتۇرۇۋالماقچىمۇ بولدۇم، دۇنيادىن ئۈمىدسىزلىنىپ، 4 ـ قەۋەتنىڭ دېرىزىسىدىن ئۆزۇمنى ئېتىۋېلىش ئىستىكىم ياتاقداشلىرىمنىڭ تۇتۇۋلىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشمىدى... ئالىي مەكتەپ ماڭا ھەقىقىي ئادەملىكنىڭ، ھەقىقىي ئېتىقاد ۋە بۇرچنىڭ، ھەقىقىي مۇھەببەت ۋە ئازابنىڭ، ھەقىقىي ئىجادىيەت ۋە ئەدەبىيات ئەخلاقىنىڭ نېمىلىكىنى تونۇتتى. رومانتىك، خىيالچان، ئادەملەر بىلەن ئانچە ئورتاقلىشىپ كەتمەيدىغان كىشىدىن بىردىنلا خۇشچاقچاق، پائالىيەتچان، سۆزمەن ئىجتىمائىي ئادەمگە ئايلاندىم. بىراق، قەلبىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا ئىلاھىي مىسكىنلىك ھامان قۇياشتەك نۇر چېچىپ كەلدى...

هايات مۇساپەمگە نەزەر سالسام، مەن شائىر، يازغۇچى بولۇشتىن كۆرە ھەقىقىي ئادەم بولۇش، خەلق ھەسرىتىگە ئورتاق بولالايدىغان ئىمانى كامىل ئەركەك بولۇشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپتىمەن. بۇ خاراكتېرىم ئىجادىيىتىمدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تېپىپ، يەڭگىلتەكلىك بىلەن قولۇمغا قەلەم ئېلىشتىن ساقلاندىم. جېنىم، تېنىم بىلەن ياخشى كۆرگەن، ئېتىقاد قىلغان ئەدەبىياتنى، ئىجادىيەت ھەۋىسىنى تەڭرى قەلبىمگە سالغان ئىشق، مۇقەددەس ۋىجدان ئىشى، خۇددى ئىمانغا ئوخشاش پاك، ئىلاھىي ۋە تەۋرەنمەس تۇيغۇ دەپ بىلدىم. مەن مۇشۇنداق ھەقىقەتنى يەكۈنلىگەن چاغدىلا، بالىلىقتىكى شېئىرغا بولغان قىزىقىشىمنىڭ قانداقتۇر بىر سەۋەبتىن ئەمەسلىكىنى، بۇ خىل تۇيغۇنىڭ قەلبىمدە ئەسلىدىلا بار بولغان تەبئىي سەزگۈ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. شۇڭا، چەكسىز مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئىچىدە، قاتتىق ھاياجانلانغان چېغىمدا، پاكىز ھېسسىياتلار قەلىمىمنى ئىختىيارسىز يېزىشقا ئۇندىگەندە يازدىم. شېئىر يازغاندا ئاز ھەم ساز يېزىشقا تىرىشتىم. باشقىلاردەك بىر ئولتۇرۇشىدا نەچچىلەپ داستانىنى يېزىۋېتىش ئۇياقتا تۇرسۇن، خۇددى ئانا تولغاق ئىچىدە پەرزەنتىنى دۇنياغا كەلتۈرگىنىدەك ئازابلىق تۇيغۇلار ئىلكىدە تاڭلارنى ئاتقۇزۇپ ئاران بىر قانچىلىغان مىسرالارنى، كۆپلېتلارنى پۈتتۈردۇم. شۇڭا، يازغانلىرىم پاك ھېسسىيات، سەمىمىي ئازاب ــ قەلبىمنىڭ ھەقىقىي كۆز يېشى بولىدى. خۇشلۇقۇمدا يازغانلىرىم يوق دېيەرلىك، ئازاب ئوتىدا كۆيۈپ تۇرۇپ يازغانلىرىم كۆپ بولدى.

يېزىقچىلىقتىن باشقا جەمئىيەتتە پائالىيەتچان ئىجتىمائىي ئادەمگە ئايلىنىپ، ھەر بىر كۇنۇمنى ئالدىراشلىق ۋە ئەھمىيەتلىك ئىشلار بىلەن مول مەزمۇنلۇق ئۆتكۈزدۇم. «ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۆز غۇرۇرىنى ۋە ئىززىتىنى ساقلاش، ئوچۇق ـ يورۇق، دادىل، سەمىمىي بولۇش، ۋەدىگە ئەمەل قىلىپ، باشقىلارغا ئەڭ زور ئىمكانىيەتتە مېھىر ـ شەپقەت يەتكۈزۈش، تىنىمسىز ئۆگىنىپ، ئىشلەپ ۋاقىت ۋە ئۆمۈرنى مەنىلەر بىلەن بېزەش، ئۇمىدۋارلىق، جۇشقۇنلۇق، كەڭ قورساقلىقنى ھەمراھ قىلىش، ئەلنىڭ يارىملىق ئوغلى بولۇپ، ياخشى نام ـ ئاتاق قالدۇرۇش» تىن ئىبارەت ھايات مىزانىنى ئۆزۈمگە قىبلىنامە قىلدىم. ھەر خىل مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، ساخاۋەت پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىش، تەشكىللەش، ئۇيۇشتۇرۇش، ئىمكانىيەت يار بەرگەن شارائىتتا تىنىمسىز سايا ھەت قىلىش ھايا تىمنىڭ ئايرىلماس قىسمىغا ئايلاندى. ھەر قايسى مەكتەپلەردە نۇتۇق سۆزلەش، ئىجادىيەت كۇرۇژۇكلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئەدەبىيات مۇھا

كىمە يىغىنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش، پېشقەدەملەرگە، تۆھپىكارلارغا تون يېپىش، نوروز، يېڭى يىل، دوستلار خاتىرلىرى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى رويابقا چىقىرىش، ھاجەتمەنلەرگە ياردەم قىلىش، مىللىي كارخانىچىلارغا ياردەملىشىش قاتارلىق ئىشلار ئۆمرۈمنىڭ ھەر بىر بۆلىكىنى يېڭى ـ يېڭى مەزمۇنلار بىلەن بېزەپ كەلدى. ھەر خىل ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇھاكىمە يىغىنلىرى، سەيلە، سایاھەت، تۇرمۇش ئۆگىنىش قاتارلىق مۇددىئالارنىڭ تۇرتكىسى بىلەن بىپايان زېمىنىمىزنىڭ چەت ـ چۆرىلىرىگىچە، تەكلىماكان گىرۋەكلىرىگە يۇلتۇزدەك جايلاشقان ھەممە بوستانلىقلارغىچە زىيارەت قىلىش، كۆرۈش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولۇپ، جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ يۈرەك رىتىمىغا ھەمنەپەس بولدۇم. ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ھەر قايسى شەھەرلەرگە، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرگە بىر قانچە قېتىم سایاھەت، ئېكسكۇرسىيە، بىلىم ئاشۇرۇشقا باردىم. بىر مەنىۋى ئىجادكارغا خاس كۆز بىلەن بۇ جايلاردا كۆرگەن، بىلگەنلىرىمنى چوڭقۇر كۆزەتتىم، تەھلىل قىلدىم، ھەم ئاچچىق خىياللارغا، ھەم ئىپتىخارلىق ئويلارغا غەرق بولۇپ قولۇمغا قەلەم ئالدىم. مانا بۇ ئىزدىنىشلىرىمنىڭ مەھسۇلى بولغان «بەرگەن ۋەدىمىز ۋەدە» ناملىق كىتاب قولىڭىزدا تۇرۇپتۇ.

مەن سایاھەت قىلىشنى ياخشى كۆرىمەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە سایاھەت قىلغۇچىلارغىمۇ ھەۋەس قىلىمەن. يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئوقۇش، ئۆگىنىش، ئېكسكۇرسىيە قاتارلىق ھەرخىل پۇرسەتلەرنىڭ خاسىيىتى ۋە ئۆزۈمنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن تىنىمسىز سایاھەت قىلىش، يۇرت كۆرۈش ھاياتىمنىڭ ئايرىلماس قىسمىغا ئايلاندى. ھەر قېتىم يۇرتۇم تۇرپاندا چەت ئەللەردىن كەلگەن، ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى مەنزىلىگە كېلىپ قالغان، ياشاۋاتقان سایاھەتچىلەرنى، كېچىك بالىلىرىنى يېتىلەپ زىيارەتكە كەلگەن سەيياھلارنى كۆرگىنىمدە ئۇلارنىڭ روھىغا، ياشاش مەنتىقىسىگە ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئېيتىمەن. بىزدە تاپقان پۇلىغا يەپ ـ ئىچىپ، پوزۇر كىيىنىپ، ھەشەمەتلىك ئۆي بېزەپ، ئىسراپخورلۇق بىلەن تاماشا قىلىپ، داغۇازلىق بىلەن پۇل سورۇيدىغانلار كۆپ. ئۆگىنىش، ئىدىيە يېڭىلاش مۇددىئاسى بىلەن سایاھەت قىلىدىغانلار، يۇرت ئارىلايدىغانلار ئاز. ئەمەلىيەتتە سایاھەتنىڭ ئۆزى بىر مەكتەپ. ئۇ كىشىنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ، بىلىمىنى مولالاشتۇرىدۇ، ئىلھامىنى ئۇرغۇتىدۇ، روھىي دۇنياسىنى بېيىتىدۇ، پىسخىكىسىنى تەڭشەيدۇ. مەن مۇشۇ خىل مۇددىئانىڭ تۇرتكىسىدە بىر قانچە يىللاردىن بۇيان خىزمەتداشلىرىم، دوستلىرىم، ئا-

ئىلەمدىكىلەر بىلەن توختاۋسىز سايا‌ھەت قىلدىم. تاغلارغا چىقتىم، باغلارغا كىردىم، چۆللەرنى كەزدىم، كۆللەردە ئۈزدۈم. تايلاندنىڭ پاتايا شەھىرىدىكى پايانسىز دېڭىز بويلىرى، مالايسىيانىڭ گۈزەل كەڭ يوپۇر-ماقلىق ئورمانلىرى، شياڭگاڭ، ئاۋمېندىكى قولتۇقلار، شاڭخەي ساھىل-لىرى، چىڭداۋ، دالىيەن ئاراللىرى، گۈيلىنداىكى لىجياڭ دەريا‌سى، خۇنەن-دىكى شياڭجياڭ دەريا‌سى، قاناس، سايرام، باغراش كۆللىرى نەمۇنۇش، راھەتبەخش ھاۋا‌سى بىلەن مېنى قارشى ئالدى. سەددىچىن سېپىلى، ياڭ-گۈەن قوۋۇقى، ئالتاي تاغلىرى، تەڭرىتاغلىرىدا ئاياغ ئىزلىرىم قالدى. خېشى كارىدورى، قۇربان توڭغۇت، تەكلىماكان چۆللۈكلىرىگە ئېغىر نە-پەسلىرىم قوشۇلدى. دۇنخۇاڭ، بېزەكلىك، قىزىل مىڭئۆيلىرىدە، مەھمۇد قەشقەرىي، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، سادىر پالۋان، ئامانىنساخان، شىئەندىكى كومراجۇا مەقبەرلىرىدە كۆز ياشلىرىم تۆكۈلدى... كۆرگەن ھەر بىر مەنزىلىمدىن يېڭى - يېڭى ھاياجانلارغا چۆمۈلدۈم، ھەر بىر ھاياجانلانغاندا قولۇمغا قەلەم ئالدىم، كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىمنى ئىنچىكە خاتىرىلەشكە ئەھمىيەت بەردىم، خاتىرە ماڭا ھەر ۋاقىت ھەمراھ بولدى. ئەينى دەۋرلەردە دىيارىمىزغا كەلگەن ئاۋرىل ستەيىن، سۇېن ھېدىن، فون لېكوك، گۈننار يارىڭ قاتارلىق چەت ئەللىك سەييا‌ھلارنىڭ يازغان ئاددىي خاتىرىلىرى بۈگۈنكى كۈندە بىز ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم بىرىنچى قول ماتېرىيال بو-لۇپ ئەسقېتىۋاتىدۇ. ئەجەبا، يۈرتىمىز ھەققىدە ئۆزىمىز يازساق بولىمىدى-كەن؟ بۇ خاتىرىلەر كېيىنكى ئەۋلادلار ئۈچۈنمۇ لازىمغۇ ئاخىر؟ مۇشۇ خىل ئوي بىلەن ئەدەبىيات بىلەن ئاخبارات بىرلەشتۈرۈلگەن ژانىر ــ ئەدەبىي خاتىرە يېزىقچىلىقىغا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلدىم. ئەدەبىي خاتىرە يېزىق-چىلىقىدا ئەڭ سەممىي بولۇشقا ۋە پىكىرنى بەدئىي يوسۇندا ئىپادىلەش-كە تىرىشتىم.

ئەينى ۋاقىتتىكى ئانا مەكتىپىم ــ قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى-نىڭ ئوقۇتۇش سۇپىتى يۇقىرى ئىدى، لېكىن بىر خىل تەبىئىي سەزگۈ-نىڭ تۇرتكىسىدە پايتەخت بېيجىڭدىكى مەكتەپلەرنى ئاجايىپ ساماۋى تۇستە تەسەۋۋۇر قىلاتتىم ۋە ئىنتىلەتتىم. شىنجاڭدىكى ئالىي بىلىم يۇر-تى ــ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قانداق بولغىيتتى، دەپ ئويلايتتىم ھەم بۇ مەكتەپتە ئوقۇيالمىغانلىقىمغا سەل - پەل ئەپسۇسلۇق ھېسسىياتىممۇ بار ئىدى. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ئون نەچچە يىل بولغاندا يەنە بىر قېتىم ئو-قۇغۇچى بولۇپ بېقىش ئىستىكى قەلبىمدە توختاۋسىز مەۋج ئۇردى. نىھا-يەت، 2004 - يىلى 8 - ئايدا بېيجىڭدىكى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېر-

ستېتىنىڭ چوڭلار مائارىپ ئىنستىتۇتىدا ئۆز خىراجىتىم بىلەن تىل ئۆگىنىش پۈرسىتىنى قولغا كەلتۈرۈپ، بۇ يەردە 2005 ـ يىلى 2 ـ ئايغا قەدەر يېرىم يىل بىلىم ئاشۇردۇم. بۇ قېتىمقى ئوقۇشمۇ ھاياتىم ئۈچۈن زور ئۆگىنىش، تۇيغۇ يېڭىلاش جەريانى بولدى. بېيجىڭدا ھەر قاتلامدىكى ئۇيغۇرلار بىلەن تونۇشتۇم، دوستلاشتىم. گاھىدا دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ قوبۇلىدا بولسام، گاھىدا قارا گۈرۈھ كىشىلىرىنىڭ قاباھەتلىك ماجىرا-لىرىغا ئارىلاشتىم. گاھىدا كاتتا سورۇنلارنىڭ ئەزىز مېھمىنى بولسام، گاھىدا ئېغىر ئىقتىسادىي بېسىم، تەنھالىق، غېرىبلىق دەستىدىن تەگسىز ئازابلارغا مۇپتىلا بولدۇم. پايتەختتىكى كەسكىن رىقابەتنى، ئىلىم ـ پەن، تېخنىكا قايىنىمىنى ئۆز بېشىمدىن كۆچۈردۇم. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھايا-تىمنى يېپىيېڭى مەزمۇنلار بىلەن بېيىتتى، تۇرمۇش تەجرىبىلىرىمنى كۆ-پەيتتى. 2008 ـ يىلى يەنە بىر ئارزۇيۇمۇ ئەمەلگە ئېشىپ، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت تايانچ كادىرلىرىنى تەربىيىلەش پىلانى ئىچىگە كى-رىپ، گۇۋۇيۇەن، كادىرلار مىنىستىرلىكىنىڭ ياردىمى بىلەن شىنجاڭ ئۇ-نىۋېرسىتېتىنىڭ فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا بەش ئاي بىلىم ئاشۇردۇم. 2009 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئىدارىمىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن جەنۇبىي جۇڭگودىكى گۈزەل شەھەر چاڭشاغا كېلىپ، «خۇنەن گېزىتى» دە ئىككى ئاي ۋەزىپە بىلەن چېنىقتىم. يۇقىرىقى پۈرسەتلەردىن «ياخشى، سەممىي ئادەملەرنىڭ تىلىكى ھامان ئىجابەت بولىدۇ» دېگەن ئىرىملىق سۆزنىڭ خاسىيىتىگە يەنە بىر قېتىم ئىشەندىم ۋە ماڭا كەلگەن ئامەتكە مىڭلارچە تەشەككۈر ئېيتتىم.

لېكىن، ئادەمنىڭ ھاياتلىق يولى ھامان ئوڭۇشلۇق بولۇۋەرمەيدىكەن. خىزمەتكە چۈشۈپ كۆپ ئۆتمەيلا، ھاياتىمنىڭ چىرىغى، ئەۋلادلارنىڭ تەر-بىيىچىسى مېھرىبان ئاپامدىن ۋاقىتسىز ئايرىلدىم. مېنىڭ ئەدەبىي ئىجا-دىيىتىمدىن ئالەمچە پەخىرلىنىدىغان، مەندىن چىن يۈرىكىدىن ئىپتىخار-لىنىدىغان، قەلبىمگە مۇھەببەت، ئېتىقاد ئۇرۇقىنى تېرىغان ئاپامغا مەنە-ۋى مېھنەت مېۋىلىرىمنى تۇزۇك كۆرسىتىشكە ئۈلگۈرمەيلا، قەدىردان ئا-پام يۈقىرى قان بېسىم كېسىلى بىلەن قىرىق توققۇز يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. بۇ ئەمدىلا 23 ياشقا كىرگەن، تۇرمۇشنىڭ ھېچقانچە سىناقلىرىغا دۇچ كەلمىگەن ماڭا نىسبەتەن تەسۇرلىگۈسىز ئېغىر زەربە بولدى. بۇ جۇدالىقتىن گاڭگىراپ ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويۇشقا تاسلا قالدىم، قەلبىمە-گە چەكسىز قاراڭغۇلۇق تىقىلدى. ھەر تەرەپكە قاراپ بوزلاپ، تەڭرىگە نالە قىلدىم. قېرىنداشلىرىم، دوستلىرىمنىڭ تەسەللىسى بىلەن كۆز ياشلە-

رىمنى سۈرتۈپ، قەددىمنى رۇسلىغان بولسامۇ، قەلبىمدە مەڭگۈ ئېرىمەس بىر پارچە مۇز قېتىپ قالدى. 2001 - يىلى ئىجادىيىتىمدە ئەمدى يېڭى ھوسۇللارنى ئېلىشقا باشلىغان پەيتلەردە ئاتام كېسەل سەۋەبى بىلەن سەكراتقا چۈشۈپ قالدى. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا «قايدىسەن دىلدار» نامىلىق تۇنجى كىتابىم نەشردىن چىقتى. ماڭا ۋىجدان بىلەن مەردانە ياشاشنى، كەڭ قوللۇق، ساخاۋەتنى مىراس قىلىپ قالدۇرغان قەدىردان ئاتام تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن كىتابنى سىلاپ تۇرۇپ، نۇرى ئۆچۈش ئالدىدا تۇرغان ياشلىق، ئەمما ئىپتىخارلىق كۆزلىرى بىلەن مەندىن رازىلىق سورىدى... 2006 - يىلى روزى ھېيتتا ئاتا - ئانامدىن كېيىن مېنىڭ غەمگۈزار تېغىمغا ئايلانغان مېھرىبانىم، يۆلەنچۈكۈم ئاكام قىرىق تۆت ياشتا يۈرەك قان بېسىم كېسىلى بىلەن تۈيۇقسىز ئالەمدىن ئۆتتى. ماتەملەر، كەينى - كەينىدىن كېلىۋاتقان مۇسىبەتلەر يۈرىكىمنى لەختە - لەختە قىلدى. ھاياتىمنىڭ ئىلھامچىسى، سۆيۈملۈك ئايالىم ۋە مېھرىبان قېرىنداشلىرىم، ئىچكۈيەر دوستلىرىمنىڭ چەكسىز مېھىر - مۇھەببىتى بىلەن دەريا - دەريا يىغلاۋاتقان يۈرىكىمنى مەھكەم بېسىپ تۇرۇپ، ھاياتقا دادىل قەدەم تاشلىدىم. چۈنكى، سۆيۈملۈك يۈرەك پارىلىرىم، جاتىگەر دوستلىرىم، مېنى ياخشى كۆرىدىغان ۋە مەن ياخشى كۆرىدىغان بارلىق ياخشى نىيەتلىك قەدىردانلىرىم، ئەزىز خەلقىم ئۈچۈن مەردانە ياشىمىسام، تەقدىرنى كۆلۈپ تۇرۇپ كۈتۈۋالمىسام بولمايتتى.

دانالارنىڭ «ئېغىلدا تۇرغان ئاتقا ھېچكىمنىڭ نەزىرى چۈشمەيدۇ، ئۇ بەيگىگە چىقمىغاچقا، مۆدۈرۈپمۇ كەتمەيدۇ، خاتالىقمۇ ئۆتكۈزمەيدۇ. ئېغىلدا بوغۇزىنى كۆشەپ، كۈننى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈۋېرىدۇ. لېكىن، ھاياتى مەنىسىزلىك ئىچىدە ئۆتىدۇ. بەيگىدىكى ئات جاسارىتى بىلەن ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپ، ھاياتىنى ئەھمىيەتلىك ئۆتكۈزۈش بىلەن بىرگە، مۆدۈرۈشتىن، خاتالىقتىن خالىي بولالمايدۇ. شۇنداقلا سۆز - چۆچەكتىنمۇ قۇتۇلالمايدۇ» دېگىنىدەك ئادەمنىڭ نامى چىققانچە، جەمئىيەتتىكى ئورنى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەنچە ھەر خىل نىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ پىتنە - پاسات، ھەسەت ئوقلىرىغا ئۇچراپ تۇرىدىكەن. شىنجاڭدىكى تونۇلغان بىر تەنقىدچى ئاكىمىز بىر يىغىلىشتا «ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە سېنىڭ نامىڭ چىقىپ قالغانلا بولسا، سەن بىر كىمگە يامانلىق قىلىش تۇرماق، ھېچكىمگە ئىلاشمىساڭمۇ، سەن توغرۇلۇق پىتنە - پاساتلار خۇددى گەندە قۇرتىدەك مىڭلاپ، تۇمەنلەپ، ئۆزلۈكىدىن كۆپىيىۋېرىدۇ. ھەتتا سېنىڭ جەمئىيەتكە قوشقان تۆھپەڭ، باشقىلارغا قىلىپ بەرگەن غەرەزسىز ياخشى ئىش-

لمرىڭ، ئورنۇڭنىڭ بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى، ئىشلىرىڭنىڭ كۈندىن كۈنگە يۇرۇشۇپ كېتىشىنىڭ ئۆزىمۇ كۆرەلمەس، ھەسەتخور، ئىچى قوتۇر كىشىلەرنىڭ كېچىلىرى ئوغا يۇتۇۋالغاندەك ئاھ ئۇرۇپ، يىلاندەك تولغىنىپ يېتىپ، سەن توغرۇلۇق پىتنە ـ پاسات، تۆھمەت ئوقلىرىنى ياغدۇرۇشنىڭ سەۋەبى بولۇپ قالىدۇ» دېگەندەك ئىشلار يۈز بېرىدىكەن. لېكىن، مەن «ئىت ھۈرەر، كارۋان يۈرەر» دېگەندەك بۇ خىل ئىشلارغا يو ـ لۇققاندا قەددىمنى كېرىپ، ئالغا چاماداپ مېڭىۋەردىم، ھەتتا ئۇلاردىن ئىل ـ ھام ئېلىپ، ھەسسىلەپ تىرىشتىم، تىنىمسىز ئۆگەندىم، توختاۋسىز ئىشلىدىم، ئۇزلۇكسىز يازدىم. ئۇلارغا ئۆز غەلىبەمنى نامايىش قىلىش، ھەقىقەتنى ئۆز ئەمەلىيىتىم بىلەن ئىسپاتلاش ئۈچۈن جان تىكىپ مېھنەت قىلدىم. ھەتتا مۇشۇنداق زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن غۇرۇرۇمغا ئېلىپ، «ئوت ـ تۇز ياشقا كىرگۈچە چوقۇم بىر كىتاب چىقىرىمەن» دەپ ئۆز ـ ئۆزۈمگە قاتتىق قەسەم ئىچتىم. نىھايەت، ئوتتۇز ياشقا كىرگەن يىلىم بىر كىتاب ئەمەس، ئىككى كىتابىم نەشرىدىن چىقتى. بۇ خىل مېھنەتنىڭ تۇرتكىسـ ده دانلار چەش بولدى، چەشلەر خامان بولدى. مانا، قىرىق ياشقا كىرىش ھارپىسىدا نەشرگە تەييارلىغان ئىككى كىتابىمنى قوشقاندا ئون كىتابىم ـ نى خەلقىمگە تەقدىم قىلىپتىمەن. كىتابلىرىمنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇرمەنـ لەرنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا، كەسىپداشلارنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى. شۇڭا، مېنىڭ مۇشۇنداق تىرىشچانلىقىمغا سەۋەب بولغان شۇ كىشىلەرگە رەھمەت ئېيتىساممۇ ئەرزىيدۇ. شۇنىسى ھەقىقەتكى، مېھنەت ھامان ئې ـ تىراپ قىلىنمىدىنكەن، دۇنيادا ياخشى كىشىلەر كۆپ ئىكەن. رەڭدار، مول مەزمۇنلۇق ھايات مۇساپىمدە نۇرغۇن ياخشى نىيەتلىك كىشىلەر بىلەن تو ـ نۇشتۇم، دوستلاشتىم. دۇنيانىڭ ھەممە جايىغا نۇرلۇق يۇلتۇزلاردەك تارالغان بۇ ئېتىقادلىق دوستلىرىم مېنىڭ ئەڭ چوڭ روھىي بايلىقىمغا ئايلاندى. ئۇلار مېنى توختاۋسىز ئىلھاملاندۇرۇپ، قوللاپ كەلدى، ئىزچىل مەدەتكار بولدى. كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ئىدىقۇت ۋادىسىدا مەيلى جامـ ئەت نۇقتىسىدىن بولسۇن، مەيلى خۇسۇسىي نۇقتىدىن بولسۇن نۇرغۇن پائالىيەتلەرنى، يىغىلىشلارنى، ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى تەشكىللىدۇق. ئىقتىسادىي ۋە باشقا قىيىنچىلىقلار تۈپەيلىدىن رەھبەرلەرنىڭ، ئىدارە، ئورۇن مەسئۇللىرىنىڭ، خۇسۇسىي كارخانىچىلارنىڭ، تىجارەتچىلەرنىڭ، ئىش بېجىرگۈچىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىشقا توغرا كەلدى. نىھايەتكى، ئۇلار ـ نىڭ ھېچقايسىسى بىزنى قۇرۇق قول، نائۇمىد قايتۇرمىدى. ئۇلار ھامان ھەقىقەت تەرەپتە، ساخاۋەت مەيدانىدا تۇردى. بىر ئېتىقادلىق مېھنەتكەشـ

نىڭ غەرەزسىز تىرىشچانلىقىنى، جامائەت ئۇچۇن چېكىۋاتقان جاپا - مۇ-شەققىتىنى چۈشەندى، قوللىدى. شۇڭا، ئۇلارغا ھامان قەلب تۆرىمدە ھۆر-مەت بىلدۇرىمەن.

مەن ئەسلىدە شېئىر بىلەن ئىجادىيەتكە كىرىشكەن. شېئىر ھازىرمۇ قەلبىمدىكى ئەڭ پاكىز، ئەڭ رومانتىك تۇيغۇ بولۇپ، قەلبىمنىڭ چوڭقۇر-رىدىكى ھېسسىيات دېڭىزىنىڭ ئاستىدا سەدەپتەك جۇلالىنىپ تۇرىدۇ. كېيىنچە بېشىمدىن كەچۈرگەن ھەر خىل ئازابلىق، ھاياجانلىق كەچۈر-مىشلەر، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا يولۇققانلىرىم، ئاڭلىغانلىرىم ۋە كۆرگەن-بىلىرى، ھاياتلىقتا يەكۈنلىگەن خۇلاسىلەرنى ئىپادىلەش ئېھتىياجىدىن ھېكايە، نەسر يېزىشقا باشلىدىم. ئازاب ھىدى قويۇق، شېئىرىي ھېسسىيات تۇسىگە تويۇنغان. ئىپادىلەش، ئۇسلۇب جەھەتتىكى قاتمالچىلارنى بۇزۇپ تاشلاش جەھەتتە مەلۇم يېڭىلىقلارنى ھازىرلىغان ھېكايىلىرىم كىتاب-خانلارنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا نائىل بولدى. ئاخباراتچىلىق كەسپىدىكى ئېھتىياجى بىلەن جەمئىيەتكە، كىشىلەر ئارىسىغا، يېزا، مەھەللىلەرگە چوڭقۇر چۆكۈش، زىيارەت قىلىش داۋامىدا قەلبىمدە ئويغانغان ئاچچىق پىكىرلەر، ئىجتىمائىي ھالىتىمىزدا ساقلىنىۋاتقان جاراھەتلىك مەسىلە-لەر مېنى ئىجتىمائىي ماقالىلەرنى يېزىشقا مەجبۇر قىلدى. ئىجتىمائىي ماقالىلەرنى يېزىش، ئېلان قىلىش جەريانىدا مەن خەلقىمىزنىڭ ھازىر دەل ئۆز ئەتراپىدىكى مۇشۇنداق ئەمەلىي مەسىلىلەرگە قىزىقىدىغانلىقىنى، بۇ خىل ئەسەرلەرنىڭ خەلقنى تەربىيىلەش، ئىلھاملاندۇرۇش رولىنىڭ زور-لۇقىنى، ئىجتىمائىي ماقالىلەرنىڭ ئەينى دەۋرنىڭ يارقىن كارتىنىسى سۈپىتىدە ئەدەبىيات تارىخىمىزدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

مۇقەددەس ماكان تەكلىماكاننىڭ زەر قۇملىرىنى ئوچۇملاپ، يۇزۇمگە ياقتىمدا، مىڭ ياشلىق توغراقلارنىڭ يىرىك غوللىرىنى ئاستا سىلاپ، قۇچاقلىغىنىمدا قەلبىمدە تەسۋىرلىگۈسىز ھاياجان مەۋج ئۇرۇپ، كۆزلە-رىمگە ئىختىيارسىز يىغا ئولاشتى. خۇددى بۇ يەردە قۇم ئاستىدىكى شە-ھەرلەرنىڭ شاۋقۇنىنى، ئەجدادلارنىڭ پىچىرلىشىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇم. كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ئانا يۇرتۇم تۇرپانىدىكى يارغول، ئىدىقۇت قەدىم-كى شەھەرلىرىنى ھەر قېتىم ئارىلىغىنىمدا ئادەمسىز كوچىلاردىن بىر-دىنلا مەغرۇر ئارغىماقلارغا مىنگەن، قىلىچ، نەيزە، دۇبۇلغىلار بىلەن قوراللانغان قامەتلىك شاھزادە ــ تېكىنلەر چېقىپ كېلىدىغاندەك ھېس-سىياتتا بولدۇم. شۇ مىنۇتلاردا يىلتىزىمىزنى ئىزدەشنىڭ، ئۇنتۇلۇپ كە-

تىۋاتقان تارىخنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇشنىڭ نەقەدەر زۆرۈرلىكىنى تونۇپ يەتتىم. بىر خىل مەسئۇلىيەت، بۇرچ تۇيغۇسىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن چولتا قەلەمنى ئىجتىمائىي، تارىخىي ئەسەر يېزىقچىلىقىغا يۇرغىلاتتىم.

ئەلۋەتتە، ھاياتلىقتىن ئىبارەت بۇ ئۇزۇن مۇساپىدە «ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان» يوق بولۇپ قالمىغان ئىشلارمۇ كۆپ يۈز بېرىدىكەن، ھەر خىل دىلخەستىلىكلەردىن ساقلانغىلى بولمايدىكەن. مەن گەرچە كۈنلىرىمنى ئالدىراشلىق ئىچىدە مېھنەت، ئىزدىنىش ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋاتقان بولساممۇ، يەنە نۇرغۇن پىلانلىرىمنى ئورۇندىيالمىدىم. يېزىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن تېمىلار باشلاپ قويغان پېتى قېپقالدى. بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى ۋاقىت، مەن ئۈچۈن ئالتۇندەك قىممەتلىك، زادىلا يېتىشتۇرەلمەيۋاتقان ۋاقىت بولدى. خىزمىتىم ۋاقىت قەرەلى ئىنتايىن كۆچلۈك، مەسئۇلىيىتى ئېغىر ئاخباراتچىلىق، بولۇپمۇ گېزىتچىلىك بولغاچقا، نۇرغۇن ۋاقتىم، زېھنىي قۇۋۋىتىم، ئىجادىي سەرپىياتىمنى بۇ كەسىپكە بېغىشلىشىمغا توغرا كەلدى.

ئاخباراتچىلىقمۇ بىر خىل ئىجادىيەت جەريانى بولۇپ، بۇ كەسىپتىمۇ خەلقلە ناھايىتى مول مەنىۋى ئوزۇق يەتكۈزگىلى، نەزەر دائىرىنى كېڭەيتكىلى، ئۇنىۋېرسال ساپانى يۇقىرى كۆتۈرگىلى، تۇرمۇشنى رەڭدارلاشتۇرغىلى، ئىجتىمائىي ئالاقىنى كۇچەيتكىلى بولىدۇ. شۇڭا ئاخباراتچىلىقنى ياخشى كۆرىمەن. مەندە ياخشى كۆرگەن كەسىپكە ئۆزۈمنى بېغىشلايدىغان، ئۆزۈمنى بېغىشلىغان ئىش ئۈستىدە ئۆزلۈكسىز ئىزدىنىدىغان، يېڭىلىق يارىتىدىغان خاراكتېر بولغاچقا، نەچچە ئون يىلدىن بۇيان گېزىتنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش، بولۇپمۇ ئەدەبىي بەتنىڭ ئوقۇشچانلىقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش جەھەتتە چاممىنىڭ يېتىشچە ئىزدەندىم، ئەجىر قىلدىم. ئەجرىمىزگە يارىشا گېزىتىمىزدە نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر، يېڭىلىقلار مەيدانغا كەلدى. ھەر كۈنى يېڭى چىققان گېزىتنى قولۇمغا ئالغىنىمدا، مۇشتەرىيلەر، ئاپتورلارنىڭ ياخشى باھالىرىنى ئاڭلىغىنىمدا سۆيۈنۈش ئىلكىدە ھاردۇقۇم چىققاندەك بولىمەن ۋە يەنە بىر سان گېزىتنى ئىشلەشكە كىرىشىپ كېتىمەن. گېزىتچىلىك خىزمىتىمىز خۇددى توختاۋسىز ئايلىنىۋاتقان، تارتىلىۋاتقان ئون ئۈچۈن تىنىمسىز ئۆگۈت تەلەپ قىلىۋاتقان تۇگمەندەك بىزدىن مەنىۋى مەھسۇلات، زېھنىي قۇۋۋەت، ماقالە ـ ئەسەر تەلەپ قىلىپ ئايلىنىپ كېتىۋېرىدۇ. كۈنلەر مۇشۇنداق ئالدىراشلىق ئىلكىدە ئۆتۈۋېرىدۇ. «تۇگمەن» نىڭ توزۇندىلىرى چاچلىرىمىزغا ئاق بېزەك-

لەرنى تاقايدۇ... ئۇنىڭ ئۇستىگە گېزىتىمىز كۇندىلىك بولغاچقا، ھەر كۈ-نۇم ماقالە يېزىش، ماقالىلەرنى بېكىتىش، بەت نۇسـخىسىنى تەكشۈرۈش قاتارلىق مەشغۇلاتلار بىلەن ئۆتىدۇ. كومپيۇتېرنىڭ ئالدىدا سەككىز سائەت تولۇق ئولتۇرۇپ، بىر كۈنلۈك خىزمىتىمنى ئا-خىرلاشتۇرغاندىن كېيىن «ئۇھ» دەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ، ئۆيگە قايتىپ ئازراق ئارام ئالىمەن ـ دە، يەنە ئۆيدىكى كومپيۇتېرنى ئېچىپ ئىجادىيەت-كە كىرىشىپ كېتىمەن. بىر تەرەپتىن خەۋەر، ماقالىلەر ئۈچۈن ئىلھام ئىزدىسەم، يەنە بىر تەرەپتىن ئەدەبىي ئەسەرلەر ئۈچۈن تەپەككۇر يۈرگۈ-زۈشۈمگە توغرا كېلىدۇ.

يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەشغۇلاتىم بارغانسېرى ئىجتىمائىيلىشىپ، ۋاقتىمنى تېخىمۇ ئالدىراش قىلىۋەتتى. ئەلۋەتتە، قىلىۋاتقان ئىشلىرىم-نىڭ كۆپىنچىسى ئەھمىيەتلىك، مەنىلىك، باشقىلارغا مېھىر ـ مۇھەب-بەت، ئىللىقلىق يەتكۈزىدىغان ئىشلار بولغاچقا، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ رەھمەت ـ ھەشقاللىسىغا، جەمئىيەتنىڭ ھۆرمەت ـ ئېھتىرامىغا ئېرىشـ-تىم. نۇرغۇن پائالىيەت، يىغىلىشلارنى تەشكىللەش تەبئىيلا مېنىڭ زىم-مەمگە يۈكلىنىپ قالدى. بىراق، بۇ جەريانداا بارا ـ بارا ئۆز ـ ئۆزۈمگە ئىگە بولالمايدىغان، ئۆز ۋاقتىمنى ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرالمايدىغان، كۆپ چارچايدىغان، تەن قۇۋۋىتىم ئاجىزلىشىدىغان ئەھۋاللارغا دۇچار بولدۇم. بىر قانچىلىغان رومان، تارىخىي ئەسەرلەرنىڭ تېمىسىنى كاللامدا پىشـۇ-رۇپ، باشلاپ قويغان بولساممۇ، زادىلا ئاخىرىنى چىقىرىپ بولالمىدىم. بىر قانچە يىللاردىن بېرى ئالدىراشلىق ئىلكىدە تېز، چاققان ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئىشلارنى تېز بىر تەرەپ قىلىپ كۆنۈپ قالغاچقا، كومپيۇتېرنىڭ ئالدىدا ئۇزۇن ئولتۇرسام تىت ـ تىت بولىدىغان، ئىلھامنى قاچۇرۇپ قو-يىدىغان، ئاسان چارچايدىغان، ئۇزۇن ئولتۇرۇشقا ۋاقتىممۇ چىقمايدىغان بولۇپ قالدىم، بۇ خىل روھىي ھالەتتىن ئازابلاندىم، تېڭىرقىدىم. ئىلگە-رىكى تەنھا، ئەمما ئازادە، غورىگۈل، ئەمما ئەركىن، ئاددىي، ئەمما روماـ-تىك چاغلىرىمنى سېغىنىپ قالدىم. مانا ئەمدى تۇرمۇشۇم تەرتىپكە چۈ-شۈپ، ئىقتىسادىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن خاتىرجەملىككە ئېرىشكەنده ۋاقىتتىن، ئىلھامدىن، رومانتىكىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتاتتىم، مەنىۋى دۇنيايىم قۇرغاقلىشىپ كېتىۋاتاتتى، دۇنيا ئاشۇنداق قىزىق بولىدىكەن، بىرگە ئېرىشكەنده، بىردىن ئايرىلىدىغان گەپكەن.

تونۇش، بىلىشلىرىم دائىم مەندىن «ئۆزۈڭ شۇنچە خۇش پېئىل، ئىج-تىمائىي ئادەمسەنغۇ، نېمىشقا ‹مىسكىن› دەپ تەخەللۇس قويۇۋالدىڭ؟» دەپ

سورايدۇ. مەن ئۇلارغا كۆلۈپلا قويۇپ ئارتۇق جاۋاب بەرمەيمەن، ئىچىمدە بولسا «كۆزلىرىم كۆلۈپ تۇرسىمۇ قەلبىم يىغلايدۇ، كىچىككىنە يۈرىكىم-گە دۇنيامۇ كۆتۈرەلمىگۈدەك ئازابلار يۈكلەنگەن، شاد - خۇرام ھالىتىم زاھىرەن كۆرۈنۈش بولۇپ، ئىچ تەبىئەتلىك، رومانتىك، مىسكىن خاراك-تېرىم ھەقىقىي باتىنى ماھىيىتىمدۇر» دەپ پىچىرلايمەن. قاچانلاردىن باشلاپ پەيدا بولغانلىقىنى بىلمەيمەن، قەلبىمنىڭ چوڭقۇرىدا تەگسىز بىر خىل مىسكىنلىك، ئازابنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ھېس قىل-مدىم. بۇ بەلكىم ئەجدادلىرىمىزنىڭ مىڭ يىللاپ داۋاملاشقان غېرىبلىقى-نىڭ، ھەسرىتىنىڭ ۋۇجۇدۇمدىكى بىر تامچىسىدۇر، خەلقىمنىڭ ئاچچىق كەچمىشلىرىنىڭ كىچىككىنە شولىسىدۇر، مۇھەببەت، ھايات، تۇرمۇش جۇدالىقلىرىنىڭ چۆكۈندىسىدۇر ياكى قېرىنداشلىرىم ئالدىدىكى جاۋابكار-لىق، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنىڭ تىكىنىدۇر ياكى بولمىسا بىر ساماۋى، يارقىن مۇھەببەتكە، ھاياتقا بولغان ئىنتىلىشىمنىڭ ئۇچقۇنىدۇر. ئەيتاۋۇر مەن ھەر قانداق جاي، ھەر قانداق شارائىت، ھەر قانداق ھېسسىياتتىمۇ بۇ خىل مىسكىنلىك تۇيغۇسىدىن قۇتۇلالماي كەلدىم. قەلبىمنىڭ چوڭقۇرد-نى ئاختۇرسام ئۆزۈمنى شۇ قەدەر يالغۇز، مىسكىن ھېس قىلدىم...

خەير، «پىشانەمنى سىلاپ - سىلاپ چوڭ قىلغان» قەدىردان خەلقىم ۋە مەرھۇم ئاتا - ئانام، كۆيۈمچان قېرىنداشلىرىم، سۆيۈملۈك ئۇستازلىرىم، زېمىنىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىكى ئېتىقادلىق، مېھرىبان دوستلىرىم، مەڭ-گۈ قەلبىم تۆرىدە يارقىن نۇرلىنىپ تۇرىدىغان ساۋاقداشلىرىم، مەن ئۈ-چۈن پاكىز مۇھەببىتى، ئېتىقادىنى بېغىشلىغان مېھرىلىك مەھبۇبەم، يۈرىكىمنىڭ پارىسى بولغان ئوماق ئىككى قىزىم يوللىرىمغا رەڭدار، پۇراقلىق گۈللەرنى يېيىتىپ كەلدى. ئۇلارغا قەلبىمدىن مىڭلارچە تەشەك-كۈر. قالغان قەلب سۆزلىرىمنى ئەسەرلىرىم بايان ئېيلىگەي.

ھاراق زەردابى

— مەستلىك ۋە مەدەنىيەت — موز ۋە ئوتتەك، نۇر ۋە زۇلمەتتەك ئۆزئارا بىر-بىرىگە مۇتەلىق قارىمۇ قارشى چۈشەنچە.

— ن. ئا. سېماشكو

ئالدىمدىكى قىرلىق ئىستاكانغا لىققىدە تولدۇرۇلغان رەڭسىز، سۈپسۈزۈك سۇيۇقلۇققا قاراپ خىيالغا پاتتىم. ئىستاكاندىن تارقىلىۋاتقان، ئۆتكۈر، قاڭسىق پۇراق نېرۋىلىرىمنى غىدىقلاپ، تەسەۋۋۇرۇمنى قالايمىقانلاشتۇرماقتا ئىدى. گويا ئۇلۇغ خەلقىمنىڭ بارلىق ھەسرىتى، ئازابى، كۆز يېشى، خۇشاللىقى، بەختى - كۈلكىسى مۇشۇ ئىستاكانغا مۇجەسسەملەنگەندەك، ئەزىز مىللىتىمنىڭ قان - ياشلىق تارىخى، رەڭدار قويۇنلىرى ئىچىدىكى بۇگۈنى، تۇمانلىق كەلگۈسى مۇشۇ سۈپسۈزۈك سۇيۇقلۇقتا جىلۋە قىلىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە ئىدى.

ئەقىل - پاراسەتلىك ئەجدادلىرىمىز قەدىمكى دەۋرلەردە ئۈزۈمنى ئېچىتىپ، كېيىنرەك بۇغداي، قوناقنى خام ئەشيا قىلىپ، شارابنى ئىختىرا قىلغانىكەن. مۇرۇۋۋەتلىك ئەجدادلىرىمىز بەلكىم ھاراقنى نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، روھنى ئۇرغۇتۇش، كۆڭۈلنى سەرخۇش قىلىش قاتارلىق ئەزگۈ مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلەپچىقارغان بولسا كېرەك. مىڭ ئەپسۇسكى، ئەجدادلىرىمىزدىن بىزگە مىراس قالغان بۇ تەۋەررۈك «كەشپىيات» بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە شىددەت بىلەن تەرەققىي قىلىپ، سەلبىي جەھەتتىن ئومۇملىشىپ، زېمىنىمىزنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە تارقىلىپ، بىزنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىمىزگە، مىللىتىمىزنى نابۇت قىلغۇچى خەتەرلىك ۋاباغا ئايلانماقتا.

دۇنيا بويىچە بىز ئۇيغۇرلاردەك يۇقىرى گرادۇسلۇق ھاراق ئىچىدىغان، ھەددىدىن زىيادە كۆپ ئىچىدىغان، ئەسەبىيلەرچە ئىچىدىغان يەنە بىر مىللەت بولمىسا كېرەك. ھاراق زېمىنىمىزغا شۇ قەدەر ئومۇملىشىپ كەتكەنكى، بارلىق شەھەر، بازار، رەستىلىرىمىزدىن تارتىپ، چەت يېزا - قىشلاق، ئاۋۇللارغىچە، زاۋۇت - كان، مەكتەپلەردىن تارتىپ، ھەر بىر ئائىلە، كەپلەرگىچە ھەممىلا يەردىن ھاراق تېپىلىدۇ. بىزنىڭ ئالىم، ئۆلىمالىرىمىز، بىلىمدار، يول باشلىغۇچى، كاتتىلىرىمىزدىن تارتىپ، دېھقان، چارۋىچى، ساۋاتسىز پادىچىلىرىمىزغىچە، مويىسپىت بوۋايلىرىمىزدىن تارتىپ، ئەمدىلا ئۆسمۈرلۈك بوسۇغىسىدىن ئاتلىغان مەسۇم ناتىۋانلىرىمىزغىچە ھەممىسى ھاراقنى ئىستېمال قىلىدۇ. بىز ھاراقنى شۇ قەدەر ئىچكىشىپ كەتكەنكى، خۇش بولساقمۇ ئىچىمىز، ئازابلانساقمۇ ئىچىمىز؛ بەختلىك بولساقمۇ ئىچىمىز، قايغۇرساقمۇ ئىچىمىز؛ توي قىلساقمۇ ئىچىمىز، ماتەمدار بولساقمۇ ئىچىمىز؛ ھەتتا ھېچقانداق مەقسەتسىز، قۇرۇقتىن - قۇرۇق ياكى خۇمار، ئامراقلىق سەۋەبىدىن ئىچىمىز. بىزنىڭ ئىچىشىمىز سورۇن، ئورۇن، شارائىتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. مەيلى خىزمەت ۋاقتى بولسۇن، مەيلى دەم ئېلىش ۋاقتى بولسۇن، مەيلى كۈندۈز بولسۇن، مەيلى كەچ بولسۇن، بىزنىڭ ئىچىشىمىزنى ھېچكىم توسۇپ قالالمايدۇ. بىز ھەتتا تەلۋىلىشىپ شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتۇقكى، بىز ھاراق ئىچىش ئارقىلىق پەخىرلىنىمىز. ھاراق ئىچىش ئارقىلىق ئۆزىمىزنى كۆز - كۆز قىلىمىز، ھاراق ئارقىلىق «ئادىمىيلىك، ئەركەكلىك» نى سىنايمىز، ھاراق ئىچىشتە بەسلىشىمىز. قانچە بوتۇلكا ھاراق كۆتۈرەلەيدىغانلىقىمىز، بىر قېتىملىق سورۇندا كىملەرنى مەست قىلىۋەتكەنلىكىمىز، كەيپلىكتە قانداق «قىزىقچىلىق» لارنى قىلغانلىقىمىز بىلەن ماختىنىمىز. ھاراقنا شورپا قۇيۇپ ئىچىش، ھاراقنا نان چىلاپ ئىچىش، ھاراقنا جۇۋاۋا سېلىپ ئىچىش، ھاراقنى بوتۇلكا بىلەن ئىچىشتەك «قەھرىمانلارچە» ئىچىش شەكىللىرىنى ئىجاد قىلالىغانلىقىمىزدىن مەغرۇرلىنىمىز. ئاھ خۇدا، مانا تۇغمەس ئىچىش، ئەسەبىيلەرچە ئىچىش، تەلۋىلەرچە ئىچىشنىڭ ئاقىۋىتى نۇرغۇن كىشىلەردە زاھىر بولۇپ تۇرۇپتۇ. نۇرغۇن ئۇيغۇر پەرزەنتىدە ئىپادىلىنىپ تۇرۇپتۇ. مانا بىر قىسىملىرىمىز روھىمىز چۈشكەن، كۆزىمىزنىڭ نۇرى ئۆچكەن، چىرايىمىز سولغۇن، ئەقلىمىز خىرەلەشكەن، تەپەككۇرىمىز گاللاشقان، تېنىمىز زەئىپلەشكەن، ئارزۇلىرىمىز داتلاشقان، ئەقىدىمىز بۇلغانغان ھالەتتە، بۇرۇقۇتۇرمىلىق، گاڭگىراش، تېڭىرقاش، خامۇشلۇق پاتقىقىغا تىقىلىپ ياشاپ

كېلىۋاتىمىز. مانا بۇ كۆيدۈرگۈچ ئىسپىرتنىڭ بىزگە ئېلىپ كەلگەن «سوۋغىسى».

دەۋرىمىزدىكى نۇرغۇن ئىجتىمائىي ئىللەتلەر، جەمئىيەت تەرتىپىگە خىلاپ قىلمىش، جىنايەتلەر ــ قاتىللىق، بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق، زوراۋانلىق، پارىخورلۇق، ئىسراپچىلىق، بۇزۇپ ـ چېچىش، قاتناش ۋەقەسى، ھەر خىل خەتەرلىك كېسەللەرنىڭ باش جىنايەتچىسى دەل بىز چوقۇنۇۋاتقان نۇرغۇن مىسالار پاكىت بولالايدۇ. تۆۋەندىكى ھېكايەتمۇ يۇقىرىقى پىكرىمىزنى دەللىلەشكە كۈپايە قىلىدۇ: بۇرۇنقى زامانىدا بىر ياش يىگىتنىڭ ئىخلاس، ئېتىقادىنى سىناپ بېقىش زۆرۈر بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بىر كوزا شاراب، بىر ئاجىز كىشى ۋە بىر چىرايلىق قىز كەلتۈرۈلۈپتۇ. سىنىغۇچىلار يىگىتكە: «سەن ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئېغىر گۇناھ بولىدىغان ئۇچ ئىشنىڭ بىرىنى قىلىسەن! ياكى شاراب ئىچىسەن ياكى بۇ قىزغا باسقۇنچىلىق قىلىسەن ۋە ياكى بۇ كىشىنى ئۆلتۈرىسەن، بۇ ئۈچ ئىشتىن خالىغان بىرىنى تاللىۋال!» دەپتۇ. يىگىت ئىككىلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ: «شاراب ئىچىش باشقا ئىككى خىل گۇناھتىن يېنىكرەككەن» دەپ ئويلاپ بىر كوزا شارابنى ئىچىۋېتىپتۇ ـ دە، شارابنىڭ كەيپىدىن خۇددىنى يوقىتىپ، قىزغا باسقۇنچىلىق قىلىپتۇ، ھېلىقى كىشىنىمۇ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. بۇ ھېكايەتتىن بارلىق گۇناھلارنىڭ يىلتىزى ـ مەنبەسىنىڭ ھاراق ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

بىز قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھاراق سەۋەبىدىن ۋەيران بولغانلىقىنى، ئەسلى ـ ۋەسلىدىن ئايرىلغانلىقىنى، بۇ دۇنيادىن ۋاقىتسىز خوشلاشقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ئىچىۋاتىمىز. تۇرمۇشنىڭ ياخشىلىنىشى بىلەن ھەتتا ھاراقنىڭ كۆرسىمۇ بارغانچە يۇقىرىلاپ بېرىۋاتىدۇ. ھاراق پۇل تېپىشنىڭ، ئابرۇي قازىنىشنىڭ، ھوقۇقتا ئېرىشىشنىڭ ئاچقۇچى سۈپىتىدە بارغانچە قەدىرلىنىۋاتىدۇ. دېمەك، بىز ھاراقتىن ئۆزىمىزنى تارتماقتا يوق، ئۇنىڭغا بارغانچە مەپتۇن بولۇپ كېتىۋاتىمىز.

ھەر كۈنى ھەممىلا يەردە كەچلىك بازاردا، ئاشخانىدا، يول بويىدا ھەتتا ھەر خىل قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ ئىچىدىمۇ قىيقاس ـ چۇقان ئىچىدە رومكا سوقۇشتۇرۇۋاتقانلارنى ئۇچرىتىمەن. ستولبا تۇۋىدە، يول بويىدىكى ئازگال، ئورەكلەردە قۇسۇقتا مىلىنىپ سۇنايلىنىپ ياتقانلارنى، ھاراق كەيپىدىن خۇددىنى يوقىتىپ، بىر-بىرى بىلەن ئىتتىك تالىشىۋاتقانلارنى كۆرىمەن؛ ھەر كۈنى ئىشقا كېلىپلا بىر قانچە خىزمەتداشىمىنىڭ ئاخشام

ئىچكەن ھاراقنىڭ «چىشلىۋالغانلىقى» سەۋەبىدىن بېشىنىڭ ئېغىر ئىكەنلىكى، ئىش خوشياقمايۋاتقانلىقى ھەققىدە زارلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلايمەن. گويا ئۇيغۇر ياشاۋاتقان بۇ مۇقەددەس تۇپراقنىڭ ھەممە بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدىن ھاراق پۇراۋاتقاندەك، رومكىلار جارانگلاۋاتقاندەك، پىيەنچۇكلەر مەست ـ ئەلەس ھالەتتە ئەرۋاھتەك لەيلەپ يۈرگەندەك ھېس قىلىمەن. ئەجەبا، بىز ياشاۋاتقان بۇ خاسىيەتلىك زېمىن ئۇزاق ئەسىرلەردىن بۇيان، نۇرغۇن شىر يۈرەك پالۋانلار قىلىچ ئوينىتىپ، ئات چاپتۇرۇپ ئوتكەن، ئېيتقۇسىز دەھشەتلىك ئازابلارغا، سىناقلارغا باش ئەگمىگەن، نۇر چاقناپ تۇرىدىغان مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن مۇقەددەس تۇپراق ئىدىغۇ؟ ئەجەبا، بىز ھاراققا باش ئەگدۇقمۇ؟ ھاراققا تەسلىم بولدۇقمۇ؟ بۇگۈنكى كۈندە بىز قىلچە ۋىجدانىي ئازاب تارتمىغان ھالدا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزدىن قالغان ئالەمشۇمۇل مەدەنىيەت جەۋھەرلىرى ئۈستىدە مەست ـ ئەلەس ھالەتتە خودىمىزنى بىلمەي ئوخلاۋاتىمىز...

ئەڭ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، بىز ھاراقنىڭ زىيىنىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇ ئېلىپ كەلگەن پاجىئەلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ «ۋاستىسى» بىلەن يۇز بەرگەن سەتچىلىكلەردىن يۇزىمىز تۆكۈلۈپ تۇرۇپ يەنە ئىچىۋاتىمىز. ھاراقنى تىللاپ، ئۇنىڭدىن بىزار بولۇپ، ئۆلگۈدەك ئۆچ بولۇپ، قاقشاپ، تولغىنىپ تۇرۇپ ئىستېمال قىلىۋاتىمىز. ھاراق ئىچمەيدىغانلارنى ياكى تاشلىۋەتكەنلەرنى قىستاپ، دۆشكەلەپ ھاراق ئىچىشكە مەجبۇرلاۋاتىمىز. ھاراققا كەلگەندە بىزنىڭ ئىرادىمىز شۇنچىلىك ئاجىزكى، بىزنىڭ ئىچمەسلىك ئۈچۈن قىلغان قەسەملىرىمىز بىر كۈندىلا، ھەتتا بىر دەمدىلا ئۇنتۇلىدۇ، بەربات بولىدۇ. دېمەك، بىز بىلىپ تۇرۇپ ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز ئورا قېزىۋاتىمىز، ئۆزىمىزنىڭ پۈتىغا ئۆزىمىز پالتا چېپىۋاتىمىز، ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز ئۆلۈم خېتى يېزىۋاتىمىز. دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئېچىنىشلىق، ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولمىسا كېرەك. بىز ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز قۇتقۇزمىساق باشقىلار بىزگە ياردەم قىلاتتىمۇ؟

بىز ھازىر ئۇچۇر، رىقابەت دەۋرىدە، تەرەققىيات مۇساپىسىدە ياشاۋاتىمىز. بىر قىسىم ئىرادىلىك قېرىنداشلىرىمىز ئىلىم ـ پەن ۋە باشقا ساھەلەردە ئۈتۈق قازىنىپ، باشقا مىللەتلەرنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، كۆيدۈرگۈچ ئىچىملىك كۆپ قىسىملىرىمىزنىڭ ئويغاق تەپەككۇرىنى ئاستا ـ ئاستا گاللاشتۇرۇپ، بىزنى چۈشكۈنلۈك پاتقىقىغا سۆرەپ كېتىۋاتىدۇ.

بىر تەرەپتىن كۆيدۈرگۈچ ئىسپىرت ئاشقازىنىمىزنى زەھەرلەپ، يەنە

بىر تەرەپتىن ئۆتكۈر زەھەرلىك نېكوتىن ئۆپكىمىزنى زەھەرلەپ ئۇلۇغ ئەجدادلىرىمىزدىن بىزگە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا تېـ ـنىمىزدە ساقلىنىپ قالغان جۈشقۇنلۇق، جەڭگىۋارلىق، قەھرىمانلىق گېنلىرىنى بارغانسېرى ئاجىزلاشتۇرماقتا. فرانسىيە يازغۇچىسى بالزاك «ئادەم ئۇچۇن ۋابا قورقۇنچلۇق، ئەمما ئىچىملىك ئۇنىڭدىنمۇ يامان» دەپ ئېيتقان ئىكەن. شۇنى ئېنىق قەيت قىلىش كېرەككى، مىللىتىمىزنىڭ مەنىۋى ساپاسىغا ھاراقنىڭ ئېلىپ كەلگەن زىيىنى ھەرگىزمۇ خىروئىنـ ـىڭكىدىن قېلىشمايدۇ، ھەتتا ئۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشىدۇ. پەقەت بۇ ئىكـ ـكى خىل زەھەرنىڭ تەسىر قىلىش مۇددىتى، شەكلى ئوخشمايدۇ، خالاس.

ئەجەبا، نېمە ئۇچۇن كىتابلار، گېزىت ـ ژۇرناللار ھاراقچىلىك ياكى ئۇنىڭ ئوندىن بىرىچىلىكمۇ ئومۇملاشمايدۇ؟ بىز نېمە ئۇچۇن قانچىلىك يېڭى نەرسە بىلىۋالغانلىقىمىز، قانچىلىك بىر نەرسە ئۆگىنىۋالغانلىقـ ـىمىزدىن ماختانمايمىز؟ بىز نېمە ئۇچۇن ئىجادىيەت، ئىختىرا بەيگىسىدە مۇسابىقىلەشمەيمىز، پەخىرلەنمەيمىز؟ ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس، بىز بەزى سەلبىي خاراكتېرلەرنى، ناچار ئادەت، خاھىشلارنى شۇ قەدەر تېز ئۆزلەشـ ـتۇرىۋالىمىز ۋە شىددەت بىلەن ئومۇملاشتۇرىۋالىمىزكى، بۇ جەھەتتە بىزگە يېتەلەيدىغان يەنە بىر قوۋم بولمىسا كېرەك. ھەتتا بەزىلىرىمىز ھاماقەتلىشىپ شۇ دەرىجىدىگە بېرىپ يەتتۇقكى، تېخى مەكتەپ بوسۇغىـ ـسىدىن ئاتلىمىغان نارەسىدە ئوغۇللىرىمىزنى ھاراققا ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ ھاراق ئىچەلەيدىغانلىقىدىن، «ھەقىقي ئوغۇل بالا» بولۇپ ئۆسكەنلىكىدىن ماختىنىمىز. مانا ئەمدى پاكلىقنىڭ، لاتاپەتنىڭ، نازاكەتنىڭ، مېھرىبان پەرىشتىنىڭ سىمۋولى بولغان قىز ـ ئاياللىرىمىز ئىچىدىمۇ قەلبىنى چىـ ـرىتكۈچى بۇ سۈيۇقلۇقنى ئىستېمال قىلىدىغانلار بارغانچە ئاۋۇپ، كەلگۈـ ـسىمىزگە قاباھەتلىك قارا سايە تاشلىماقتا...

ئالدىمدىكى قىرلىق ئىستاكانغا لىققىدە تولدۇرۇلغان رەڭسىز، سۇپسۇـ ـزۇك سۈيۇقلۇققا قاراپ جىمجىت ئولتۇرماقتىمەن. يۇرىكىمنى تىنىمسىز غاجاۋاتقان ئازابلىق، نادامەتلىك، پۇشايمانلىق خىياللار مېنى ئاچچىق قىينىماقتا. شانلىق تارىخىمنى ۋە ئازابلىق تەقدىرىمنى ئويلاپ، ئىختىـ ـيارسىز كۆزلىرىمگە ياش ئۇلاشتى. بىردىنلا چىشلىرىم كىرىشىپ، ئۇرۇـ ـنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم ـ دە، ئىستاكاننى يۇلۇپ ئېلىپ، زەرب بىلەن يەرگە ئاتتىم.

1996 ـ يىلى يانۋار، تۇرپاندا يېزىلدى.

مەن ئون نەچچە يىلدىن بېرى چوڭقۇر مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچ تۇيغۇسى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە، يېزىقچىلىققا ئىشتىياق باغلاپ، خەلقىمگە سۈپەتلىك مەنىۋى مەھسۇلاتلارنى تەقدىم ئېتىشكە تىرىشتىم. بۇ يىللاردا ھەر خىل مۇناسىۋەتلەر سەۋەبى بىلەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ياش شائىرلار، يازغۇچىلار، قەلەمكەشلەر بىلەن تونۇشۇش، ئارىلىشىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدۇم. ھەر خىل ئۇچرىشىشلاردا ئەقىدىلىك، ساپ كۆڭۈل قەلەمداشلارنىڭ كىشىنىڭ ئىززەت - نەپسىنى، مېھىنىتىنى ھۆرمەت قىلىدىغان ئالىيجاناب پەزىلىتىدىن تەسىرلەندىم. قەلەمداش دوستلار بىلەن پىكىرلىشىش، ئەسرارلىشىش جەريانىدا، قەلبىمدە ھەر خىل يېڭى تەسىراتلار شەكىللەندى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئەدەبىيات، قەلەمكەشلەر ھەققىدە ھېس قىلغان بىر نەچچە نۇقتىنى ئاددىي خاتىرە شەكلىدە يېزىپ چىقتىم. ئەلۋەتتە، ماقالىدىكى قاراشلىرىم پەقەت ئۆزۈمىگىلا ۋەكىللىك قىلىدۇ، خالاس.

ئەدەبىيات ئەقىدىسى

يېقىندا، «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى، شائىر ئەكبەر داۋۇت بىلەن

ئاپتور بىر قىسىم ئالىم، ئەدىبلەر، ياش يازغۇچى، شائىرلار بىلەن بىللە. ئالىدى رەت ئوڭدىن: سەلىيوپ، توختى ھاشىم، ئىبراھىم مۇتىئى، ئۇيغۇر سايرانى، ماھىنۇر قاسىم. ئارقا رەت ئوڭدىن: ياسىن نىياز، ئابدۇسەمىر شۇكۇرى، ئاپتور، ھەبىبۇللا رەجەپ، مۇھەممەت راخمان، مۇمىن ئابدۇرېھىم، ئابدۇراخمان ئابدۇللا، ئەكبەر نىياز پەتتارى، ئەركىن كېرىمى، نەجمىدىن تەجەللى، مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت.

ئىككىنچى «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى، يازغۇچى دوستىمىز ۋەلى كېرەمنىڭ تويىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە چىقتۇق. بۇ تويغا ئۈرۈمچىدىكى ياش شائىر، يازغۇچىلاردىن باشقا، قەشقەر، كورلا، قاراماي قاتارلىق جايلاردىكى بىر قىسىم قەلەمكەشلەرمۇ كەلگەن بولۇپ، بۇ توي ھەقىقىي مەنىدىكى ئەدەبىيات، ئاخبارات ئەھلىنىڭ سورۇنىغا ئايلانغانىدى. بەزىلىرى تونۇش، بەزىلىرى ناتونۇش بولغان، ئەمما قەلەمنىڭ خاسىيىتىدىن ئاللىقاچان تەقدىر داشقا، سىر داشقا ئايلانغان پاكىز ئەقىدىلىك ئېتىقاد ئىگىلىرى قىزغىن سۆھبەت، كۆڭۈللۈك كۈلكە ـ چاقچاقلارنى دولقۇنلىتىپ، تويىنىڭ كەيپىياتىنى ئالاھىدە يۇقىرى ئەۋجىگە كۆتۈرۈۋەتتى. توي جەريانىدا، مۇھەممەد سالىھ مەتروزى، ئابلەت ئابدۇرېشىت بەرقى، ئەكبەر سالىھ، ۋەلى داۋۇت قاتارلىق دوستلىرىمىز بىزگە ئالاھىدە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، قەلبىمىزدە چوڭقۇر ھۆرمەت ھېسسىياتىنى چېچەكلەتتى. توي ئاخىرلاشقاندا، ئىستېداتلىق ياش يازغۇچى ھۈسەيىن تاش بىلەن شائىر ئىلھامجان ئابلىز «بۇنداق يېغىلمىقىمىز تەسكە توختايدۇ، شۇڭا بۈگۈن كېچە ياخشىراق بىر جاينى تېپىپ، تاڭ ئاتقۇچە پىكىرلىشەيلى» دېگەن تەكلىپىنى بەردى. شۇنىڭغا ماس ھالدا، لىۋداۋان كۆمۈر كان پەرزەنتلەر ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى ئاق كۆڭۈل قەلەمكەش دوستىمىز ئالىمجان رېشىتنىڭ تەكلىپى بىلەن يا-سىنجان سادىق، ۋەلى داۋۇت، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت، ئىزىزجان خۇدابەردى، ئابلىكىم ئابلەت، ئابدۇۋەلى قاتارلىق ئون بىر كىشى ئالىمجان رېشىتنىڭ ئۆيىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ئوخشاش ئېتىقاد، ئوخشاش مەسلەك، ئوخشاش مۇھەببەت، ئوخشاش ئازابتىكى قەلەمكەشلەر يىغىلغان سورۇن شۇ قەدەر ساپ، شۇ قەدەر كۆڭۈللۈك، شۇ قەدەر ھاياجانلىق داۋاملاشتىكى، باشتىن ـ ئاخىر قىلچىلىكمۇ كۆڭۈل چىگىلگۈدەك گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت يوز بەرمىدى. بىز گاھىدا يازغان ئەسەرلەر، مەتبۇئاتلار ھەققىدە قىزغىن پىكىر ئالماشتۇرساق، گاھىدا كلاسسىكلارنىڭ ئىجادىيىتى ۋە پەزىلىتىدىن تاكى گۈڭگا شېئىر، ئەدەبىياتنىڭ ئىجتىمائىي رولى قاتارلىق تېمىلارغىچە قىزىشىپ مۇنازىرىلەشتۇق. گاھىدا ھېچقانداق تەۋەلىكسىز سەممىي چاقچاقلار بىلەن ئۆيىنى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك كۈلكە، ھاياجانغا چۆمۈلىسەك، گاھىدا يۈرەكنىڭ بېغىشىغا ئورۇلىدىغان ھەسرەتلىك شېئىرلار بىلەن سۈكۈت دېگىزىغا غەرق بولدۇق. شۇ مىنۇتلاردا بىز بىر ـ بىرىمىزگە ئورۇق ـ تۇغقاندىنمۇ چارە يېقىن، سۆيۈملۈك ھېسسىياتتا بولدۇقكى، بۇ ئالىيجاناب تۇيغۇلىرىمىزنىڭ خاتىرىسى يۈرەكلىرىمىزگە مەڭگۈلۈك مۆھۈر بولۇپ بېسىلدى. قەلبىمىزدىكى ھەر خىل تەشۋىش، مالامەتلەر ۋە مۇستەھكەم رېئال-

لىق تۇيغۇمىزدىن قاتقىپ چىقىپ، بارلىق گۈزەل تەسىراتلار مۇشۇ سورۇ-نىمىزغا، گىرەلىشىپ تۇرغان بارماقلىرىمىزغا جەم بولدى. ساپ، سەمىمىي سورۇنىنىڭ خاسىيىتىدىن تاڭ ئاتقۇچە بىر كىرپىك قاقمىغان بولساقمۇ، ھېچقايسىمىزدا بىنورماللىق زاھىر بولمىدى. تاڭ ئاتتى، ھەممىمىز شۇنچە جۇشقۇن، كۆتۈرەڭگۇ بولۇپ، كۆڭۈللەر تاڭغا ئوخشاشلا ساپ، سۈزۈك ۋە ھەقىقىي ئىدى. ئەتىگەن سائەت سەككىزدە، بىر - بىرىمىزگە قىيمىغان ھالدا خەيرلىك تىلەپ خوشلاشتۇق.

بۇ قېتىمقى سورۇنىنىڭ زىلزىلىسى خېلى ۋاقىتلارغىچە قەلبىمىنى داۋالغۇتۇپ تۇردى.

بىز قانداقلارچە مۇشۇنداق سەمىمىي، قىزغىن، كۆڭۈللۈك سورۇننى رويابقا چىقىرالمدۇق؟ بۇ دەل ھەممىمىزدە بىر ئوخشاش ئەقىدىنىڭ، بۇ-لۇپمۇ ئەدەبىيات ئەقىدىسىنىڭ بولغانلىقىدىن بولدى. بارلىق رەسمىي، غەيرىي رەسمىي يىغىلىش، سورۇنلارغا ھوقۇق، پۇل، شۆھرەت، قىز ئارد-لىشىپ قالىدىغان، ھېچبولمىسا كىچىككىنە قىستۇرۇلۇپ قالىدىغان بۇ-گۈنكى كۈندە، پەقەت ئوخشاش ئەقىدىدىكى قەلەمكەشلەرلا مۇشۇنداق ساپ ئولتۇرالايدۇ، ساپ ئازابلىنالايدۇ، ساپ ھاياجانلىنالايدۇ.

ھەيران قالىمەن، سىز ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، مەتبۇئاتلاردا بىر نەچچە پارچە ئەسەر ئېلان قىلغان بولسىڭىزلا، تەبئىي ھالدا ئۇيغۇر تۇپرىقىنىڭ ھەممە يېرىدە سىزنىڭ دوستلىرىڭىز شەكىللەنگەن بولىدۇ. سىز ناتونۇش يۇرتقا بېرىپ، مەتبۇئاتتا نامىنى كۆرگەن بىرەر ئاپتورنى ئىزدىسىڭىز، ئۇ سىزنى قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالىدۇ. سىزنىڭ مۇشۇ يۇرتقا قەدەم باسقىنىڭىزنى ئاڭلاپ قالسا، شۇ جايدىكى قەلەمكەشلەر سىز-گە قىزغىن ساھىبخانا بولىدۇ. سىز بىر قەلەمكەش بولسىڭىز، ھەر قانداق بىر يۇرتتا ھېچكىمنى تونۇمىسىڭىزمۇ بىمالال ھالدا دوست تاپالايسىز، ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشىسىز. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالسىڭىز، كونا تونۇشلاردەك، ئاكا - ئۆكىلاردەك شۇنچە قىز-غىن كۆرۈشىسىز. مانا بۇ ئەدەبىياتنىڭ، ئەدەبىيات ئېتىقادىنىڭ سېھرىي كۈچى! دۇنيادا ھېچقانداق كەسىپ، ھېچقانداق ساھە كىشىلىرىدە بۇنداق پاكىز تۇيغۇ بولمايدۇ!

گۈڭگا شېئىر

1980 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ، «گۈڭگا شېئىر» (مەنمۇ مەتبۇ-

ئاتلاردا ئاتالغىنى بويىچە شۇنداق ئاتىدىم) ھادىسىسى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا قىزىق نۇقتىغا ئايلىنىپ قالدى. بۇ ھەقتە كۆپ تالاش ـ تارتىش، بەس ـ مۇنازىرە بولدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، بىر قىسىم كىشىلەر «گۈڭگا شېئىرچىلار سۆغا چۈشكەن تاشتەك يوقالدى، گۈڭگا شېئىر مەغلۇپ بولدى» دېيىشتى. مېنىڭچە، گۈڭگا شېئىرنى مەغلۇپ بولدى، دېيىشكە بولمايدۇ، گۈڭگا شېئىر ئالاھىدە تارىخىي شارائىتتا ئۆزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئادا قىلدى.

ئەسلىدە گۈڭگا شېئىر ئۇيغۇرلار ئۈچۈن يېڭى ئۇقۇم ئەمەس ئىدى. 15 ـ ئەسىردە ياشاپ ئۆتكەن بۇيۇك تىل پېشۋاسى، يېتۇك شائىر نەۋائىي ئۆزىنىڭ ئاجايىپ پاساھەتلىك غەزەللىرىدە بىز ھازىر تەبىر بېرىۋاتقان گۈڭگا شېئىرنىڭ نادىر ئۈلگىلىرىنى ياراتقانىدى. كېيىنچە بۇ خىل شېئىرىيەت ياۋروپادا يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈپ، خەنزۇ ئەدەبىياتى ئارقىلىق 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا كىردى. ئەلۋەتتە، بۇ خىل شېئىرىيەت ھادىسىسىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پەيدا بولۇشى ھېچقانداق سەۋەبسىزلا روي بەرگەن ئەمەس.

مۇشۇ ئەسىردە، بولۇپمۇ ئازادلىقتىن كېيىنكى بىر مەزگىلدە، تۈزۈلمىزدىكى بېكىكلىك، قاشاقلىق، ئىدىيۋى ھالىتىمىزدىكى نادانلىق ۋە كەينىدىن خاتا ئېلىپ بېرىلغان سىياسىي ھەرىكەتلەر سەۋەبىدىن، ئەدەبىياتىمىز نۇقۇل ھالدا ھەر خىل ھەرىكەتلەرنىڭ كانىيىغا ئايلىنىپ قالدى. مەتبۇئاتلىرىمىزنى قۇرۇق مەدھىيىۋازلىققا، ساختا كۆكىكە كۆتۈرۈشكە تولغان شېئىرلار قاپلاپ كەتتى. پاكىز ھېسسىيات، بەدىئىي تەپەككۇر، ئوبرازلىق تىلدىن ئىبارەت ئەدەبىياتنىڭ ئەسلىي خۇسۇسىيىتىدىن ئايرىلغان، سەۋەب ـ نەتىجە، تۈز سىزىق مۇناسىۋىتىدىكى، تۈرمۇش ھېچقانداق بەدىئىي پىششىقلاش جەريانىدىن ئۆتمىگەن ئەسەرلەر بازار تاپتى. مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، دۇنيا ئەدەبىياتى سەۋىيىسىگە يېقىنلىشىش، كىتابخانلارنىڭ دەۋرگە ماسلىشىپ كۈنسېرى ئېشىۋاتقان ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەدەبىياتىمىز بىر قېتىملىق ئىسلاھاتقا، ئىنقىلابقا موھتاج بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. دەل مۇشۇنداق تارىخىي شارائىتتا، مول ئەدەبىيات تەربىيىسى كۆرگەن، تەپەككۇرى ئۆزگىچە، پىكرى ئىلغار ئابدۇقادىر جالالىدىن، باتۇر روزى، ئەزىزگە ئوخشاش بىر تۈركۈم ياشلىرىمىز بۇ مۇشەققەتلىك، ئەمما شەرەپلىك ۋەزىپىنى زىممىسىگە ئېلىپ، بۇ قېتىمقى يېڭىلىقنىڭ بايراقدارلىرىدىن بولۇپ قالدى. ئەلۋەتتە، دۇنيادا مۇكەممەل شەيئى بولمىـ

غىنىدەك، بۇ قېتىمقى «ئىنقىلاب»تا بەزىبىر سەۋەنلىكلەرمۇ ساقلاندى. بىلىم قوزۇلمىسى تېيىز، تەربىيىلىنىش ساپاسى تۆۋەن بىر قىسىم ياش ئاپتورلار بۇ ئېقىمغا قارىقويۇق ھالدا دورامچىلىق بىلەن ئەگىشىپ، شەكلى قالايمىقان، مەزمۇنى پۇچەك، تىلى دەبدەبىلىك، غەلىتە سۆز ـ ئىبارە لەر بىلەن توشۇپ كەتكەن نەرسىلەرنى يېزىپ، زوقلانغۇچىلارنىڭ نارازىلىقىغا سەۋەب بولدى. لېكىن، ھازىر قاراپ باقىدىغان بولساق، قايتا ـ قايتا شاللاش، ئىسلاھ قىلىش، يول ئىزدەش، تالاش ـ تارتىش قىلىش نەتىجىسىدە، ئەدەبىياتىمىزنىڭ سەۋىيىسىدە زور دەرىجىدە يۇكسىلىش بولدى. «گۈڭگا شىئىر» ئىنقىلابى ئەدەبىياتىمىزغا بىر قېتىملىق سىلكىنىش، قاسراق تاشلاش، ئۆزى ھەققىدە قايتا ئويلىنىش پۇرسىتى ئاتا قىلىپ، ئەدەبىياتىمىزنى يېپىيېڭى بىر مەنزىلگە باشلاپ چىقتى. بۇنىڭ تۈرتكىسىدە نۆۋەتتە ئىنسان روھى، ئىجتىمائىي تۇرمۇش ھەققىدە يەنىلا يوسۇندا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، ئوبرازلىق تىل، بەدىئىي تەپەككۇرغا تويۇنغان، كىشى قەلبىنى زىلزىلىگە سالىدىغان بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر رويابقا چىقتى ۋە رويابقا چىقىۋاتىدۇ.

بۇ جەريانىدا، بىر تۈركۈم ياش شائىرلار مەيدانغا چىقىپ، بەك گۈڭگىمۇ بولمىغان، بەك يالىڭاچمۇ بولمىغان ئىجادىيەت ئۇسلۇبىدا قەلەم تەۋرەتتىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. بۇ شائىرلارنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى، شېئىرلىرىدىكى قويۇق ئاھاڭدارلىق، سەمىمىي ئازاب، چىن كەيپىيات ۋە ھەقىقىي شېئىرىي تۈيغۇ بولۇپ، بۇ خىل شېئىرلار كىتابخانلارغا پاكىز مەنىۋى زوق بەخش ئېتتى. مېنىڭچە، بولغاندىمۇ ھەددىدىن ئارتۇق گۈڭگا، مۇرەككەپ بولغان شېئىرلار كىشىدە بىر خىل روھىي بېسىم پەيدا قىلىپ، نېرۋىنى جىددىيلەشتۈرۈۋېتىدۇ. بۇنداق شېئىرنى ئوقۇش ئۇچۇن كىشى جىمجىت مۇھىتتا بارلىق زېھنىنى يىغىپ، باشقا ھېچقانداق نەرسىنى ئويلىماي، چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ، مىسرالار ئارىسىدا قۇرتتەك ئۆمىلەشكە توغرا كېلىدۇ. ۋاھالەنكى، شېئىرنىڭ مەقسىتى كىشىنىڭ روھىنى كۆتۈرۈش، ھاياجانلاندۇرۇش، مەنىۋى زوق ئاتا قىلىش، قۇ؟ ھەددىدىن ئارتۇق يالىڭاچ شېئىرلارمۇ كىشىگە ھېچقانداق ئېستېتىك تۈيغۇ بېغىشلىيالمايدۇ. شۇڭا، ئەدەبىي ئەسەر خىلۇەت ئورمانلىقىنىكى بۇلاق سۈيى جىمجىت ھالدا يالپۇزلار ئارىسىغا سىڭىپ كەتكەندەك، كىشى قەلبىگە سىرغىپ كىرىپ، قاغجىرغان تۈيغۇلارنى ياشارتىشى، يالغۇز ھۇجرىدا تۈيۇقسىز ياڭرىغان گىتار كۈيىگە ئوخشاش يۈرەكلەرنى ھاياجانغا سېلىشى كېرەك.

ئەمەلىيەتتە، ئەدەبىياتنىڭ ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنىڭ مۇكەممەل قىلىپى بولمايدۇ. شۇڭا، كىم قانداق شەكىلدە، ئۇسلۇبتا يازسا بولىۋېرىدۇ. بىز «ئەسىرىمىزنىڭ جەمئىيەتتە قانچىلىك تەسىرى، ئىجتىمائىي رولى بولدى» دېگەنلەرگە باش قاتۇرۇپ ئولتۇرماي، ئۆزىمىز خالىغان ئۇسلۇب، شەكىلدە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قەلەم تەۋرەتسەك بولىۋېرىدۇ. گەپ ئەسەردىكى ئىدىيىدە، بەدئىي تەپەككۇردا، ئەسەرنىڭ ئوبرازلىق تىلىدا، ئېستېتىك رولىدا، سىزنىڭ ئىجادىيەتتە غۇرۇرلۇق، ئەقىدىلىك، مەسئۇلىيەتچان بولۇشىڭىزدا. سىزنىڭ ئەسىرىڭىز بىرەر ئادەمنى ھاياجانلاندۇرالىسا، ئويغا سالالىسا، يىغلىتالىسا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە.

بۇركۇت ۋە توخۇ

ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشى، مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشى بىلەن، بىزدە ھەر خىل مەتبۇئاتلار، نەشر ئەپكارلىرى كۆپەيدى. بۇنىڭغا ماس ھالدا قەلەمكەشلەر قوشۇنىمۇ شىددەت بىلەن زورايدى. بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن بىر قىسىم قەلەمكەشلەر ئەسەر ئىشلەپچىقىرىدىغان «زاۋۇت» قا ئايلىنىپ، كېچىلەپ ئۇخلىمای ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلىرىنى چوڭ ـ كىچىك مەتبۇئاتلارغا «سېتىش» قا باشلىدى. بۇ خىل قەلەمكەشلەر قەلەم ھەققىنى ئويلىمىمۇ ياكى ئوقۇرمەنلەر ئىسمىمىزنى بىر مەزگىل ئۇچرىتالمىسا بىزنى ئۇنتۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلىمىمۇ (ئەمەلىيەتتە مۇشۇ خىل قاراشتىنلا بۇ قەلەمكەشنىڭ خەلقنىڭ قەلبىدىكى ئوبرازىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلمۇالغىلى بولىدۇ)، مەيلى مەركىزىي مەتبۇئات بولسۇن، مەيلى يەرلىك مەتبۇئات بولسۇن ۋە مەيلى كىچىك كەسىپىي گېزىتلەر بولسۇن، ھەممىسىدىلا ئۇلارنىڭ ئىسمىنى ئۇچراتقىلى بولىدىغان بولدى. ئەلۋەتتە، «زاۋۇت» قا بولغان بېسىم ئېشىپ كەتكەچكە، ھەددىدىن ئارتۇق «مەھسۇلات» ئىشلەپچىقىرىلىغاچقا، بىر قىسىم سۈپەتسىز «مەھسۇلات» لارمۇ بازارغا سېلىنىپ قالدى. ئىزچىل سۈپەتلىك مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغان تەقدىردىمۇ، ھەممىلا جايدا ئىسمىنى چېلىقتۇرۇۋېرىش ئوقۇرمەنلەردە باشقىچە تەسىرات پەيدا قىلدى. ئەسەر مەيلى قانداقلا مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىشىدىن قەتئىينەزەر، ياخشى بولسىلا ئۆز قىممىتىنى تېپىۋېرىدۇ، كىشىلەر يەنە ئىزدەپ، سوراپ يۇرۇپ بۇ ئەسەرنى تېپىپ ئوقۇيدۇ. لېكىن، بىر قىسىم يازغۇچى، شائىرلار ياخشىراق ئەسەرلىرىنى چوڭراق مەتبۇئاتلارغا ئەۋەتىپ، ئادەتتىكىچە ئەسەر ـ

لىرنى كىچىكرەك مەتبۇئاتلارغا ئەۋەتىپ، ھېچقانداق ئەسىرنى ئۆلتۈرۈپ قويمايدىغان، چوڭ ـ كىچىك دېمەي ھەممىسىنى ھاپ ئېتىدىغان يامان ئا ـ دەتنى يېتىلدۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇرمەنلەر قەلبىدىكى ئوبرازىنى خۇ ـ نۇكلەشتۇرۇپ قويۇۋاتىدۇ. مەن بۇ جەھەتتە مۇنداق بىر نەرسىنى دېگۈم كەلدى: بۇركۇت بىر يىلدا پەقەت ئۇچ دانىلا تۇخۇم تۇغىدىكەن. ئۇ بۇ تۇ ـ خۇملارنىڭ ئارىسىدىكى كىچىكرەك، ھاياتىي كۈچى سۇسراق بىرىنى ئۆزى چوقۇپ چېقىۋېتىدىكەن. قالغان ئىككى تۇخۇمنى باستۇرۇپ چۈجە چى ـ قاندىن كېيىن ئاجىزراق بىرىنى ئۆزى چوقۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدىكەن. ئاخى ـ رىدا قالغان ساغلام، تېمەن چۈجىنى بولسا قاتتىق پەرۋىش قىلىدىكەن. بۇ چۈجە ئاخىرى باتۇر بۇركۇت بولۇپ يېتىشىپ چىقىدىكەن. توخۇچۇ؟ تۇخۇ يىلىغا يۇزلەپ تۇخۇم تۇغۇپ، نەچچە ئونلاپ چۈجە چىقىرىدىكەن. لېكىن، ئۇنىڭ يېتىشتۇرگىنى پەقەت توخۇلا بولىدىكەن.

دېمەك، بىزدىمۇ بۇركۇت روھى، ئۆزىمىزنىڭ ئاجىز، نىمجان ئەسىرلە ـ رىمىزنى رەھىمسىزلىك بىلەن قىرقىپ تاشلاپ، ئەڭ ياخشىسىنى پەرۋىش قىلىپ تاللاپ ئالالايدىغان قاتتىق قول، مەسئۇلىيەتچان روھ بولۇشى كې ـ رەك. شۇنداقلا بىزنىڭ ئەسىرىمىز توخۇ ئەمەس، بەلكى بۇركۇت بولۇپ چىقىدۇ. ئەمەلىيەتتە چىن مەنىدىكى ئىجادىيەت ئانىنىڭ پەرزەنتىنى يو ـ رۇق دۇنياغا ئاپىرىدە قىلىپ، تەربىيىلەپ قاتارغا قوشقىنىغا ئوخشايدۇ. ئىلھامنىڭ پەيدا بولۇشى، ئۇزۇن مۇددەت مۇلاھىزە قىلىش، كاللىدا پى ـ شۇرۇش، يېزىش، قايتا ـ قايتا تۈزىتىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، مەتبۇئاتقا ئەۋەتىش جەريانلىرى ئانىنىڭ ھامىلىدار بولۇش، توققۇز ئاي، توققۇز كۈن قورساق كۆتۈرۈش، تولغاق ئازابى ئىچىدە يەڭگىش، بالىنى پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرۈش جەريانلىرىغا تەققاسلىنىدۇ. شۇڭا، بۇنداق ئەسەر ساناقلىق ھالدىكى ئىنسان بالىسىغا ئوخشاش ئۆزىگە خاس قەدىر ـ قىممەتكە ئىگە بولىدۇ. توخۇ تۇخۇمىغا ئوخشاش ھېچقانداق جەبىرسىز، كۈندە تۇغۇلىدە ـ غان ئەسەرلەرنىڭ ئۆمرى پەقەت سۇ ئۈستىدىكى كۆپۈكچىلىكلا بولىدۇ.

ئەسەرنى كۆپ ئېلان قىلىش ھەرگىزمۇ يازغۇچىنىڭ قۇدرىتى، شۆھرە ـ تى، ھۆرمىتىنى بەلگىلىمەيدۇ. گەپ ئەسەرنىڭ سۈپەتلىك بولۇشىدا. سىز نەچچە ئون پارچە، يۈز پارچە ئەسەر يېزىشقا كەتكەن كۈچىڭىزنى بىر پار ـ چە ئەسەرگە سەرپ قىلىڭ. شۇنداقلا، خەلق مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالمىغۇدەك نا ـ دىر ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرالايسىز. شۇنداقلا ئىسمىڭىز مەتبۇئاتلاردىن نەچچە يىللاپ غايىب بولسىمۇ، خەلق يەنىلا سىزنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىشىدۇ. بۇ يەردىكى ئەڭ نېگىزلىك مەسىلە ـــ ئىجادىيەتكە بولغان

مەسئۇلىيەتچان، سالماق پوزىتسىيىدە، يۇكسەك بۇرچ تۇيغۇسىدا.

نامۇۋاپىق بىلەرمەنلىك

مەن مۇخبىرلىق قىلىش، يېزىلارنى ئارىلاش جەريانىدا، بىر قىسىم دېھقانلىرىمىزنىڭ، ياشلىرىمىزنىڭ بىزنىڭ ھۆرمەتلىك يازغۇچى، شائىر - لىرىمىزنىڭ نامىنى بىلىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىزدەپ يۈ - رۈپ ئوقۇيدىغانلىقىنى، ئۆز تەۋەسىدىكى تونۇلغان قەلەمكەشلەرنىڭ ئىس - مىنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالغانلىقىنى كۆرۈپ ئىپتىخارلاندىم. بۇ ياشلارنىڭ ئىزدىنىش، ئەدەبىياتنى سۆيۈش روھىدىن سۆيۈندۇم. لېكىن، قىسمەن ئەھۋاللاردىن كۆڭلۈم غەشلىككە تولدى.

تۆۋەندە ــ ناھىيە، يېزىلاردا بىر قىسىم ھەۋەسكار ياشلار بار بولۇپ، ئۇلاردا ئەدەبىياتقا، ئەدەبىيات ئەھلىگە ئوتتەك قىزغىنلىق. پاكىز ئېتىقاد بار ئىكەن ھەم ئۇلار ئەدەبىيات سورۇنىنى سورلۇك ئوردىغا ئوخشاش سىر - لىق، غايىۋى، مۇقەددەس دەپ بىلىدىكەن. ئەمما، ئۇلارنىڭ تاق لىنىيىلىك تۇرمۇشى ئۇلارغا ئەدەبىيات پېشۋالىرى بىلەن ئۇچرىشىش، ئەدەبىي سو - رۇنلارغا قاتنىشىش ئىمكانىيىتى بەرمىگەچكە. توختام سۆزدەك ھاياتىدىن ئىچى پۇشىدىكەن. مەلۇم پۇرسەتلەر بىلەن بىرەر كۆرسىگا قاتنىشىش، بى - رەر ئەدىب بىلەن ئۇچرىشىش شەرىپىگە ئېرىشسە، ئۇلارنىڭ قىزغىدىغى - نى ھەقىقىي ئەدەبىيات مەسىلىلىرى بولماستىن. بەلكى ئەدەبىيات سورۇ - نىدىكى ھەر خىل زىددىيەت، كۆرەشلەر، يازغۇچى، شائىرلار، قەلەمكەشلەر - نىڭ شەخسىي مەسىلىلىرى بولىدىكەن. ئۇلار ئەدەبىيات مەسىلىلىرىدىن كۆرە مۇشۇنداق مەسىلىلەرگە دىققەت، ئېتىبارىنى بەكرەك مەركەزلەشتۇ - رىدىكەن. ئۇلار يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن، مەھەللىداشلىرىغا يۇقىرىدىكى ئاڭلىغان، بىلگەنلىرىنى مەغرۇرلۇق ۋە پەخىرلىنىش بىلەن سۆزلەپ بې - رىدىكەن. ئۇلار بۇنى ئەدەبىياتتىن خەۋەردار بولغانلىق، ئەدەبىيات ئەھلى بىلەن ئارىلاشقانلىق دەپ بىلىدىكەن ۋە ئۆزىنىڭ بۇ خىل بىلىمىدىن پە - خىرلىنىدىكەن.

بۇ خىلدىكى بىر قىسىم ياشلار مەخسۇس قەلەمكەشلەرنى ئىزدەپ يۈ - رۈپ، مۇشۇنداق ئىشلارنى تىنىڭ - تىنچلايدىكەن. گەپ توشۇيدىكەن. بۇ خىل گەپلەر تۆۋەنگە بارغانچە نەچچە دۇملاپ، شاخلىنىپ شۇنداق ھالەتكە يې - تىدىكەنكى، مەلۇم قەلەمكەشنىڭ ئىستىلىنىڭ قانداقلىقى، مەلۇم ئەسە - رىنىڭ قانداق مەقسەتتە يېزىلغانلىقى، قەلىمىنىڭ قانداق ئائىلىۋى مۇد -

دىئادا تەۋرىگەنلىكى، ھەر بىر قەدىمىنىڭ نېمە سەۋەب بىلەن بېسىلغانلىقى قاتارلىقلار ئادەم ئىشەنگۈسىز دەرىجىدە مۇبالىغىلىشىدىكەن. بۇ گەپلەر ئاخىرى شۇ كىشىنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە، مەزكۇر قەلەمكەش ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، ئۆزى ھەققىدە كىملەرنىڭ گەپ توشۇۋاتقانلىقىنى بىلمەيلا قالىدىكەن.

دۇنيادا مۇكەممەل شەيئى بولمايدۇ. يازغۇچى. شائىرلارمۇ قەلەم ئىگىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن يەنە ھېسسىياتلىق ئادەمدۇر. شۇڭا، ئۇلاردىمۇ باشقا نۇرغۇن كىشىلەرگە ئوخشاش يا ئۇنداق، يا مۇنداق نۇقسانلارنىڭ بولۇشى تەبىئىي. بۇ يەردە بىزنىڭ نەزىرىمىزنى تارتىدىغىنى ئۇنىڭ ئەيىبلىرى يا-كى شەخسىي مەسىلىلىرى بولماستىن، بەلكى ھەقىقىي قەلەم ساھىبىغا خاس غۇرۇرى، پاكىز ئەقىدىسى، دەۋر ئالدىدىكى ۋىجدانى بولۇشى، خەلقىگە بەرگەن مەنپەئىتى، تەقدىم قىلغان مەنىۋى مەھسۇلاتى بولۇشى كېرەك. تا-رىخىمىزدىكى كۆپلىگەن مەشھۇر كىشىلىرىمىزمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەيىب ـ نۇقسانلىرى بىلەن بىللە تارىخ سەھنىسىدە نۇر چېچىپ تۇرۇپتۇغۇ!

ھەۋەسكارلارنىڭ ئەمەلىيەتتە ئۆزى تىلغا ئېلىۋاتقان يازغۇچى، شا-ئىرلار، قەلەمكەشلەر بىلەن ھېچقانداق زىددىيىتى، ئۆچمەنلىكى، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ تونۇشلۇقىمۇ يوق، تېخى ئۇلار بۇ كىشىلەرنى ئۇچرىتىپ قالسا ناھايىتى قەدىرلەپ پايپېتەك بولىدۇ. ئۇلار پەقەت بىكىك ھالدىكى ياشاش شەكلى، بىر قەدەر تۆۋەن بولغان تەربىيىلىنىش ساپاسى ۋە بىر خىل مۇرەككەپ قىزىقىش، روھىي غالىبىيەتچىلىككە ياتىدىغان مەنىۋى ھالەت سەۋەبىدىن ئۆزىمۇ بىلمەي ـ بىلمەي، كەلسە ـ كەلمەس باھا بېرىپ قويىدۇ. شۇڭا، بۇ خىلدىكى ياشلار كۆپرەك زېھنىنى ئۆگىنىشكە، ئىزدە-نىشكە، ئىجادىيەتكە قارىتىشى، تۆكى يوق گەپلەرگە گول بولۇپ، ۋاقتى-نى، ئېقتىسادىنى ئىسراپ قىلماي، ھەربىر ئۇچرىشىش پۇرسىتىنى غە-نىيمەت بىلىپ، ئۆزىنى، بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشى كېرەك.

1999 ـ يىلى ئۆكتەبىر، تۇرپاندا يېزىلدى.

«ئالتۇن» لارنى بۇلاپ كەتتى رېستوران

«ۋاقىت ــ ئالتۇندىن قىممەت» دېگەن سۆز بار. دەۋر چاقى ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەۋاتقان، رىقابەت كۈنسېرى كەسكىنلىشىۋاتقان، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش رىتمى تەسۈرلىگۈسىز دەرىجىدە تېزلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ۋاقىتنى ئالتۇندىن نەچچە ھەسسە يۇقىرى ئورۇنغا قويۇشقا بولىدۇ. ئادەمنىڭ زېھنىي كۈچىنى ئادەمنى تەشكىل قىلغۇچى ئامىللار ئىچىدىكى ئالتۇن دېيىشكە، ھەتتا ئالتۇندىنمۇ يۇقىرى ئورۇنغا قويۇشقا ھەقلىقمىز. «تەن ساقلىق زور بايلىق» دېگەن ماقال بار، شۇڭا ساغلاملىقنىڭ ئۆزىمۇ بىباھا ئالتۇندۇر. دېمەك، ئادەمدىكى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن قىممەتلىك، باھاسىنى ھېچنەرسىگە تەڭ قىلغىلى بولمايدىغان، قولدىن چىقىپ كەتسە مەڭگۈ ئورنىغا كەلمەيدىغان «ئالتۇن» لارنى بىر خىل جەلپكار نەرسە ئۇن ـ تېنسىز، ئۇزلۇكسىز، ئۆز رازىلىقىمىز بىلەن بۇلاپ كەتمەكتە. ئۇ دەل رېستوران.

«رېستوران» ئاتلىق بۇ شەيئىنىڭ قاچان، قەيەردە، قانداق شەكىلدە پەيدا بولغانلىقىنى بىلمەيمەن. قىسقىسى، ئۇ رايونىمىزدا پەيدا بولۇشى بىلەنلا يېڭى شەيئىلەرنى، بولۇپمۇ بىزنىڭ ئەنئەنىۋى تۇرمۇش شەكلىمىزگە، ئەخلاقىمىزغا، ساغلام ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىزگە يات بولغان شەيئىلەرنى شۇنچە تېز قوبۇل قىلىپ ئومۇملاشتۇرۇۋالىدىغان «يېڭىلىقپەرۋەر» ئادىتىمىز بويىچە، رېستورانىنىمۇ ھەش ـ پەش دېگۈچىلا تۇرمۇشىمىزنىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندۇردۇق. مانا ھازىر قاراپ باقايلى، شەھەر، بازارلىرىمىزدا، ھەتتا يېزىلىرىمىزغىچە كىشىلەر پائالىيەت قىلىدىغان كۈندىلىك سورۇنلاردىن قايسى ئورۇن ھەممىدىن كۆپ دېسە، رېستوران دەپ جاۋاب بېرىمىز. نەدە ئادەم كۆپ؟ رېستوراندا؛ قەيەر ھەممىدىن قايناق؟ رېستوران؛ ئويۇن ـ تاماشا، كۈلكە ـ چاقچاق قەيەردە ھەممىدىن قىزىيدۇ؟ رېستوراندا؛ پۇل قەيەردە ھەممىدىن كۆپ خەجلىنىدۇ؟ رېستوراندا؛

ئىسراپچىلىق، سۆلەتۇازلىق، شۆھرەتۇازلىق، ئىشرەتۇازلىق ھەممىدىن قە-يەردە ئېغىر؟ رېستورانداﺍ؛ ئادەم قەيەردە مايمۇنغا ئايلىنىدۇ؟ رېستورانداﺍ. يەنە نۇرغۇن يېڭى - يېڭى، ئاجايىپ - غارايىپ، تىلغا ئېلىشقا خجىل بو-لىدىغان ئىشلار رېستورانداﺍ يۈز بېرىدۇ...

خوش، ئۇنداقتا كۆندىلىك مەنىۋى پائالىيىتىمىزنىڭ ئاساسىي قىسمى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان، تۇرمۇشىمىزنىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمىغا ئايلانغان، بىزنى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتىپ تۇرۇۋاتقان رېستوراننىڭ بىز-گە ئاتا قىلغان «سوۋغا» لىرى نېمە بولدى؟ سېمىزلىك، خامۇشلۇق، ئۇيقۇسىزلىق، يۇقىرى قان بېسىمى، قاندىكى ماينىڭ ئېشىپ كېتىشى، قان تومۇر قېتىشىش، ئىسپىرتتىن زەھەرلىنىش قاتارلىق كېسەللەر، ھاراق، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىش، خىزمەت خۇشياقماسلىق، كەسپىتە چېكى-نىش، خاتىرجەملىكى بۇزۇلۇش، زېھنىي قۇۋۋىتى ئاجىزلاش قاتارلىق ئىللەتلەر، غايەت زور دەرىجىدىكى پۇل، ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قاتارلىقلار-دىن ئىبارەت.

ئويلاپ باقسام بىز كۆپىنچە ھاللاردا رېستورانغا شۆھرەتپەرەسلىك نۇق-تىسىدىن كىرىدىكەنمىز. مەيلى ئۆزىمىز ئېتىراپ قىلايلى ياكى قىلمايلى، ئىچىمىزدە روزا تۇتساقمۇ، يۇزىمىزگە مەجبۇرىي كۇلكە يۇگۇرتۇپ، يا-ۋاش چۇقۇلىرىمىزنىڭ بۇلۇڭلىرىغا تىقىۋەتكەن پۇللىرىمىزنى چىشىمىزنى چىشلەپ چىقىرىپ، مۇمكىن بولسىلا ئەڭ ھەشەمەتلىك رېستورانلارغا چا-پىمىز. رېستورانغا كىرگەندىن كېيىن يانچۇقىمىزدىن چىقىپ كەتكەن پۇلنىڭ ئاچچىقى قەلبىمىزنى ئۆرتەپ تۇرسىمۇ، بىمەزگە كۇلكىلەرگە جۇر بولۇپ، ئۆزىمىزنى قەستەن خۇشال - خۇرام، چاقچاقچى كۆرسىتىمىز. ھەشەمەتلىك ئۇستەللەردە غادىيىشىپ ئولتۇرۇپ، تىزىلىپ كەتكەن قورۇ-ملاردىن نەپسىمىز تاقىلداپ كەتسىمۇ، ئۆزىمىزنى مەدەنىي كۆرسىتىپ، ياساپ، تۇزەپ بىرەر چوكا يەپ قويىمىز. ئەتراپتىكى ئۇستەللەرگە مەغرۇر بېقىپ، تونۇش - بىلىشلەر بىلەن سالاپەت بىلەن كۆرۇشۇپ، «ئاخشاملا ئولتۇرغانتۇق، ئاغىنىلەر يەنە مېھمانغا چاقىرىپتىكەن، ئامالسىز كەلدىم» دەپ قويىمىز. ئاچ قورساقتا بىر - ئىككى رومكا كىرگەندىن كېيىنلا ئاۋۋالقى پېتىمىزدىن چۇشۇپ، قورۇملارنى ئاچكۆزلۇك بىلەن يېيىشكە باشلايمىز، يېنىمىزدىكىلەرنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ، كۆڭۈل چۇشەندۇ-رىمىز. بىرەر ئايالنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋېلىپ، قۇلىقىغا مەدھىيە سۆزلە-رىنى ياغدۇرۇۋېتىمىز. مۇزىكا باشلىنىشى بىلەنلا تانسىغا چۇشۇپ، مەيدانداﺍ ئورۇلۇپ - سوقۇلۇپ، پىرقىراشقا باشلايمىز.

بىر تونۇشۇم بولىدىغان، ئۆزى ساياھەت شىركىتىدە ئىشلەيتتى. خىز-مەت قۇلايلىقى سەۋەبىدىنمۇ ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ تونۇش - بىلىشلىرىمۇ ناھا-يىتى كۆپ ئىدى. ئۇ سىرتتىن كەلگەن مېھمانلارغا ھەمراھ بولۇش، سايا-ھەت نۇقتىلىرىنى تەكشۈرۈش، خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈش (بۇ خىز-مەتلەرنىڭ داۋامى تەبىئىي ھالدا رېستوراندا ئاخىرلىشىدۇ)، ئەل - ئاغا-نىلىرىنىڭ ھەر خىل مەرىكە، چاي، مېھمان كۈتۈش پائالىيەتلىرىگە قاتا-نىشىش مۇناسىۋىتى بىلەن بىر ھەپتىلىك ۋاقتىنىڭ تۆت - بەش كۈنىنى رېستوراندا ئۆتكۈزەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ خوتۇن - بالىلىرى بىلەنمۇ بىلا-لە بولالمايى، ئائىلە ئىللىقلىقىدىنمۇ بەھرىمەن بولالمايى، دائىم خامۇش يۈرۈيدىغان، رېستورانلارغا كىرىشتىنمۇ خىجىل بولىدىغان بولۇپ قالدى. رېستورانلاردا ئۇچرىغان تونۇش - بىلىشلىرى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ: «خىزمىتىڭنى مۇشۇ يەرگە يۆتكۈۋالدىڭمۇ نېمە، بۇ رېستورانغا مۇئاۋىن دىرېكتور بولدۇڭمۇ قانداق؟» دەپ سورايدىغان بولۇۋالدى. ئۇ ماڭا ئۇچراپ قالسا ۋايساپ: «ھەي ئاداش، ئامال يوق، زادى ئامال يوق. بىر كۈنى ئۇ ئىش، بىر كۈنى بۇ ئىش، كۈندە رېستوراندىن بېرى كېلەلمەيۋاتىمەن، خو-تۇن - بالىلىرىمنى تۇزۇك كۆرمىگىلىمۇ نەچچە ھەپتىلەر بولۇپ قالدى. مەن يېرىم كېچىدە كىرگەندە ئۇلار ئۇخلاپ قالىدۇ، ئەتىگەندە ۋاقچە ئور-نۇمدىن تۇرسام، ئۇلار ئىشقا ياكى مەكتەپكە كېتىدۇ، تۇرۇپ ئەرلىك مەس-ئۇلىيىتىمنىمۇ ئادا قىلالمايۋاتقىنىمدىن پۇچىلىنىپ كېتىمەن، يىراق بىر يەرلەرگە قېچىپ كېتىپ جىممىدە يېتىۋالسام، دەپ ئويلاپ كېتىمەن» دەيتتى. دېگەندەك ئۇنىڭغا «يېتىۋېلىش» قىمۇ پۇرسەت چىقىپتۇ: بىر كۈ-نى ئۇ شەھىرىمىزدىكى ئالىي رېستوراندا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن مېھمانلارغا ھەمراھ بولۇۋاتقاندا تۇيۇقسىز «دىرېكتۇر» كېينىگە ئۆچۈپ چۈشۈپ، ھۇشىدىن كېتىپتۇ. دەرھال دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ تەك-شۈرتسە، ھەددىدىن ئارتۇق چارچىغان، ئىسپىرتتىن زەھەرلەنگەن دەپ بال-نىستقا ئاپتۇ.

مانا بۇ بىزدەك «رېستوران» چىلارنىڭ تەقدىرى، بىز ھەممە ئىشقا مۇ-شۇنداق «ئامال يوق» دەيمىز. ئۆز - ئۆزىمىزگە كۆيۈنمىسەك، ھەممە ئىش-قا، ھەممە ئادەمگە كۆڭۈلچەكلىك قىلساق، ئەلۋەتتە «ئامال يوق» بولىدۇ - دە! ئەمەلىيەتتە، «ئامال يوق» ئەمەس، بەلكى رېستوراندىن ئۆزىمىزنى تار-تىشىمىزغا ھەقىقىي رايىمىز يوق. ئاغزىمىزدا ۋايساپ قويساقمۇ، يەنىلا رېستوراندىن، ھەشەمەتچىلىكتىن، ئويۇن - تاماشىدىن، داغۋازلىقتىن مېھرىمىزنى ئۈزەلمەيمىز.

پەن ـ تېخنىكا ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان، ھەممە نەرسە يېڭىلـ ـنىۋاتقان، ئەقىل رىقابىتى ئادەم ئىشەنگۈسىز دەرىجىدە كەسكىنلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ۋاقىتنىڭ ئەڭ قىممەتلىك بايلىق ئىكەنلىكى ئاللىقاچان ئېتىراپ قىلىنىدى. لېكىن، شۇنىڭغا ھەيرانمەنكى، بىز بولساق ۋاقىتنى غازاڭدەك ئىسراپ قىلىمىز، ۋاقىتىمىزنى ئۆتكۈزەلمەي، توشقۇزالماي ئاۋارە بولىمىز. تەرەققىي قىلغان ئەللەردە خىزمەتچىلەر بەزى ۋاقىتلاردا تاماق يەيدىغانغىمۇ ۋاقىت يېتىشتۇرەلمەي، تراموۋايلاردا، يوللاردا كېتىۋېتىپ، خىزمەت ئورنىدا تەييار تاماقلارنى يەپ، خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرىدىكەن، تازا ۋاقىت ئاجرىتالمىسا تېز تاماقخانىلاردا ئاددىي، تېجەشلىك تاماقلىنىـ ـدىكەن. خىزمەت ۋاقتىدا قەتئىي باشقىلار بىلەن كۆرۈشمەيدىكەن، تېلېفون ئۇرۇشمايدىكەن، مېھمان قوبۇل قىلمايدىكەن. باشقىلارنى كۈتۈۋالماقچى بولسىمۇ ۋاقىتنى مىنۇت، سېكۇنت بويىچە ھېسابلاپ، ۋاقىتقا قەتئىي رىـ ـئايە قىلىدىكەن. بىز بولساقچۇ؟ رېستورانغا بىر كىرىۋالساق، سائەتنى كۈنگە، كۈننى ئايغا قەدەر ئۇلۇۋېتىمىز. بۇ يەردە قىلىدىغان ئىشىمىز يەپ ـ ئىچىش، قۇرۇق پاراڭ سېلىشىش، ئىسراپچىلىق قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، رېستورانىدا ۋاقتىمىز شۇنداق تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ. بىز رېستورانىدا ئولتۇرغان ۋاقىتلاردا دۇنيادا نەچچە ئونلىغان يېڭى تېخنىكىنىڭ ئىختىرا قىلىنىۋاتقانلىقىنى، يەنە بىر قىسمىنىڭ ۋاقىتنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئەمەلدىن قېلىۋاتقانلىقىنى، نەچچە مىليونلىغان كىشىنىڭ ۋاقىتنى يېتىشتۇرەلمەي، ئالدىراشلىق ئىچىدە ھاياتلىق ئۇچۇن ئىزدىـ ـنىۋاتقانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمايمىز. بىزنىڭ نەزىرىمىزدە پەقەت ۋاقىتلا ئۆزىمىز ئىگىدارچىلىق قىلالايدىغان، خالىغانچە خەجلىيەلەيدىغان بىباھا بايلىق. شۇڭا، بىز ۋاقىتقا بولغان خوجايىنلىق ھوقۇقىمىزنى خالىغانچە يۇرگۈزۈپ، ئۆزىمىزنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن، «ۋاقىت دېگەن كۆپقۇ» دەپ قويۇپ، باشقىلار ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك بولغان ۋاقىتنى ئەڭ قەدىرـ ـسىز نەرسە قاتارىدا كۆرۈپ، خالىغانچە ئىسراپ قىلىمىز.

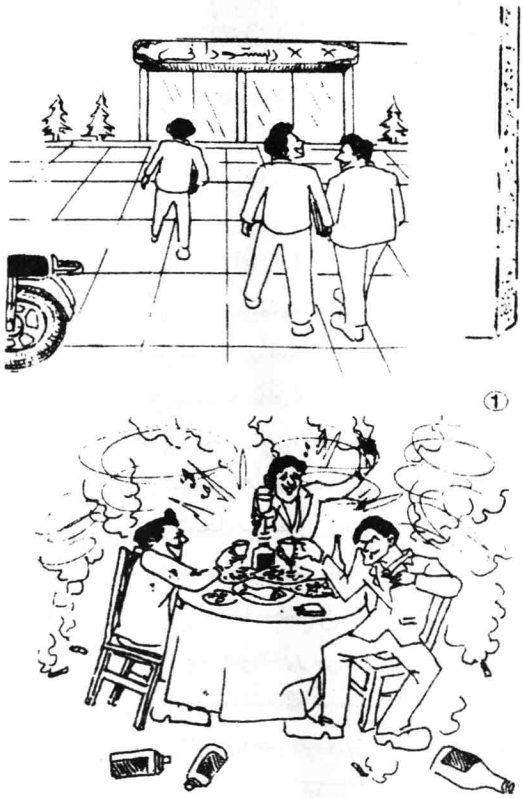
رېستورانىدا بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچراۋاتقان پۇل، زېھىن، تەن سالامەتلىكىـ ـمىز ھەققىدە كۆپ سۆزلىمىسەممۇ ھەممىمىزگە ئايان: دۇمبىمىز ئەمدى ئاپتاپ كۆرۈپ، مائاشلىرىمىزمۇ ئۆسۈپ، ئەمدى بىر ئاز پۇل ئېشىنچا قىلايلى دېۋىدۇق، ئۆسۈۋاتقان مائاشقا ماس ھالدا ھەر خىل مەرىكە، چاي، تۇغۇلغان كۈن ئۆتكۈزۈش، مېھمان كۈتۈش قاتارلىق قائىدە ـ يوسۇنلارمۇ بارغانچە كۆپىيىپ (بۇنىڭغىمۇ ئۆزىمىز سەۋەبچى بولۇۋاتىمىز) ھەم باھاـ ـسىمۇ ئۆسۈپ، مائاشىمىزنىڭ ئۆچتىن بىرى، بەزىدە ئۇنىڭدىنمۇ كۆپرەكى

مۇشۇنداق ھەشەمەت، ئۆز ـ ئۆزىنى كۆز ـ كۆز قىلىش مەركىللىرى ئۇ-چۇن رېستورانلاردا خەجلىنىپ تۇگەۋاتىدۇ. رېستوراندا بىر كۇن كېچىلەپ ئويناپ قويساق نەچچە كۇنگىچە خۇدىمىزنى بىلمەي، ھارغىن، خامۇش ھالدا يۇرىمىز. بۇ ئىش بىر نەچچە قېتىم تەكرار بولۇپ كەتسە، بىر نەچچە ئايغىچە ئېسىمىزگە كېلەلمەيمىز. زېھنىمىز ئاجىزلاپ، ئېغىر ھاردۇق يې-تىپ، خىزمەت خۇشياقمايدىغان، دائىم روھسىز يۇرىدىغان بولۇپ قالـ-مىز. ئەلۋەتتە، بۇنىڭ بىلەن تەن سالامەتلىكىمىز، ئەقلىي قۇۋۋىتىمىز، روھىي ھالىتىمىز، تەپەككۇرىمىز، يېڭىلىق يارىتىش روھىمىز ۋە يەنە نۇرغۇن ـ نۇرغۇن نەرسىلىرىمىز ئېغىر خانىۋەيرانچىلىققا ئۇچرايدۇ.

مانا، ھەر كۇنى ناغرا ـ سۇنايلار چېلىنىپ، قىزىل لېنتىلار كېسـ-لىپ، يېڭىدىن ـ يېڭى رېستورانلارنىڭ ئېچىلىۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلايـ-مەن. تېلېۋىزورلاردا قايتا ـ قايتا بېرىلىۋاتقان رېستورانلارنىڭ مېھمـان چاقىرىش ئېلانلىرىنى كۆرىمەن. يېڭىدىن ئېچىلىۋاتقان كىتابخانا، كۇـ-تۇپخانىلار ھەققىدىكى بىرەرمۇ ئۇچۇرنى ئىشتىمەيمەن. ھەيرانمەن: بىز خۇددى قاچان ئۆلىدىغانلىقىدىن بىخەۋەر يۇرىدىغان قوي پادىلىرىدەك قىستىلىشىپ، دۇپۇرلىشىپ، رېستورانلاردىن بېرى كېلەلمەيۋاتىمىز. ئە-مەلىيەتتە، ھاياتلىقنىڭ ئەڭ ئەقەللىي مەۋجۇتلۇقى ئۇچۇن قورساق توقلاش ـــ ئىنساندىكى ئەڭ ئەقەللىي ھايۋانىي خۇسۇسىيەت بولۇپ، مۇشۇ ھايۋانىي خۇسۇسىيەت ئۇچۇن نۇرغۇن «جەۋھەر» لىرىمىزنى قۇربان قىلۋاتىمىز. ھاياتلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئۇچۇن بىلىم بىلەن قوراللىنىش ـــ ئىنساندىكى ئەڭ ئالىي ئادىمىي خۇسۇسىيەت بولۇپ، بۇنىڭ ئۇچۇن كىتابخانىلار قۇچاق ئېچىۋاتقان، كۇتۇپخانىلار ھەقسىز خىزمەت قىلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ تەرەپلەرگە بېسىلىۋاتقان قە-دەملىرىمىز ناھايىتى ئاز بولۇۋاتىدۇ. ھايۋانىيلىقنى ئالتۇنلارغا سېتـ-ۋېلىۋاتىمىز يۇ، ئادىمىيلىككە ھەقسىز ئېرىشىش ئىمكانىيىتى بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن قېچىۋاتىمىز. ھەر قېتىم ئادەمسىز كۇتۇپخانىلارنى، قىرائەتخا-نىلارنى، توپا بېسىپ ياتقان كىتابلارنى كۆرگىنىمدە، رېستورانلاردىكى قىستىلىشىپ يۇرگەن ئادەملەرنى، بۇ يەردىكى قاينام ـ تاشقىنلىق مەنـزە-رىنى كۆرگىنىمدە بۇ ئىككى ئورۇن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ، ئىختـ-يارسىز ئىچىم ئاچچىقا تولىدۇ. ھەر ھالدا بىر ياخشى يۇزلىنىش ـــ كـ-تاب سېتىۋالىدىغان، كىتابخانىلارغا كىرىدىغان كىشىلىرىمىز كۇندىـن ـ كۇنگە كۆپىيىۋاتىدۇ. رېستورانلار بىلەن بىرگە يەنە تېز تاماقخانىلارمۇ (گەرچە بۇ تاماقخانىلارنىڭ نامىلا مۇشۇنداق بولسىمۇ) كۆپلەپ ئېچىلىۋا-

تىدۇ. بۇنىڭدىن خەلقىمىزنىڭ تاماققا ئاجراتقان ۋاقتىنى، ئىقتىسادىنى، زېھنىنى قىسقارتىپ، ئىنسانىيلىق بەلگىسى بولغان بىلىمگە ئاجراتقان ۋاقتىنى، ئىقتىسادىنى، زېھنىنى كۆپەيتىشكە باشلىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئاخىرىدا شۇنى ئاگاھلاندۇرىمەنكى، بىز مەستانىلارچە مەپتۇن بولغان رېستوران بىزدىكى ئەڭ قىممەتلىك «ئالتۇن» لارنى تۈيدۇرماي بۇلاپ كېتىۋاتىدۇ. ئەگەر دەرھال ئۇيقۇمىزنى ئېچىپ، بۇ «شېرىن دۇشمەن» دىن ئۆزىمىزنى تارتمىساق، كەلگۈسى رىقابەت دېگىزىدا بىزنى قىرغاقتا يەتكۈزىدىغان پالاقتىن ئايرىلىپ قالىمىز!

1997 ـ يىلى، تۈرپاندا يېزىلدى.

①

مۇقەددىمە

11 ـ نۆۋەتلىك «شىنجاڭ خانىتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» نى تارقىتىش ۋە 7 ـ قېتىملىق يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنى 2001 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە مېۋە ـ چېۋىلەر تۆكمە بولۇپ پىشىپ، ھەممە جاي ئەلۋەكچىلىككە تولغان، لاتاپەتلىك سەھرا قىزىدەك ياسانغان خوتەن شەھىرىدە داغدۇغىلىق ئېچىلدى. مەن «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ 2001 ـ يىللىق 2 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان «توغراقتا ئايلانغان ئادەملەر» ناملىق ھېكايەمنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشىش مۇناسىۋىتى بىلەن يىغىنغا قاتنىشىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدۇم. خوتەن ۋىلايىتى بۇ يىغىنغا پۈختا، ئەتراپلىق، داغدۇغىلىق تەييارلىق قىلغان بولۇپ، تۆت كۈنلۈك يىغىن جەريانىدا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن يىغىلغان بىر يۈز ئەللىكتىن ئارتۇق ئالىم، ئەدىب، يازغۇچى، شائىر، تەرجىمان، ژۇرنالىست، مۇھەررىر ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارغا ئىگە بولدى. جۈملىدىن مەنمۇ ئەھمىيەتلىك لېكسىيە، مۇنازىرىلەر، مەنىلىك سەيلە ـ سایاھەتلەر، كۆڭۈللۈك مەشرەپ، باراۋەتلەرنىڭ ھارارىتىدىن

ئاپتور خوتەنده ئابدۇرىشات مۇساجان (مۇرات)، ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن كېروران، ئەسقەر يا ـ سىن، مۇھەممەتسالىھ مەتروزى، ئەكبەرنىياز پەتتارى، ئەنۋەر تاشتۆمۈر قاتارلىق ياش ئەدىبلەر بىلەن بىللە.

چەكسىز ھاياجانغا چۆمۈپ، بۇ خاتىرىنى يېزىش ئۈچۈن قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

سالام، شەھدانە خوتەن

مەن ئولتۇرغان ئاپتوبۇس 19 ـ ئاۋغۇست سەھەر سائەت ئالتىلەر بىلەن خوتەن شەھىرىگە كىرىپ كەلدى. مېنى ئەڭ بۇرۇن جەلپ قىلغىنى يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى قويۇق ھەم ئېگىز ئۆسكەن، بىر قارىغان كىشىنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرىدىغان رەت ـ رەت دەرەخلەر ۋە ئازادە، تۈپتۈز كەتكەن ئاسفالت يول بولدى. مەن يېغىن ئورنى بولغان خوتەن مېھمانخانىسىغا كېلىپ، ئەمدى ياتاققا ئورۇنلىشىپ تۇرۇشۇمغا كەينىمدىن ئېگىز بوي، گەۋدىلىك، كېلىشكەن بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. بۇ كىشى ئاتۇشتىن كەلگەن يازغۇچى نەسرۇللا ئابلەت ئىكەن. نەسرۇللا ئاكا بىلەن تونۇشۇپ بىرەدەم-دىلا چىقىشىپ كەتتۇق.

سائەت توققۇزلار بىلەن يېغىننىڭ ساھىبخانى بولغان «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدىكى خادىملار كېلىپ مېھمانلارنى تىزىملاپ، ياتاقلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشقا باشلىدى. مەن «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى (ھازىر مۇئاۋىن باش مۇھەررىر)، يازغۇچى تۇرسۇنجان مۇھەممەتكە تىزىملىتىپ تۇرۇشۇمغا «كوروان» ژۇرنىلىدىكى ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن، ئەسقەر يا-سىنلار كىرىپ كەلدى، كەينىدىنلا «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدىكى ئابدۇرېشىت بارات (ئويغاق) نىڭ باشچىلىقىدا تاھىرجان قاسىم، تۇرسۇن زومۇدۇن قاتارلىقلار كەلدى. بىز ياتاقلارغا ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن مەن خوتەندىكى ساۋاقداشلىرىم بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن سىرتقا ماڭدىم.

مەن 1991 ـيىلى 10 ـ ئايدا قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىن خوتەن ناھىيىسىنىڭ لوپ ناھىيىسىگە پراكتىكىغا كېلىپ، بۇ يەردە ئىككى ئايغا يېقىن تۇرغانىدىم. ھازىر خوتەن شەھىرىدە ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەر مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، يوللار رەتلەنگەن، يېڭىدىن يېڭى بىنالار قەد كۆتۈرگەنىدى. كونا گۈلباغ، كىنو ـ تىياتىرخانىنىڭ ئالدى، شەھەرلىك پارتكومنىڭ ئالدىدىكى تۆت كوچا قاتارلىقلار پۈتۈنلەي باشقىچە تۈسكە كىرگەن، شەھەرلىك پارتكومنىڭ ئالدىدىكى تۆت كوچىغا ئورنىتىلغان دېھقان ھەيكىلى پۈتۈن خوتەن شەھىرىگە ئالاھىدە ھۆسن قوشقانىدى. مەن بىر قولىدا كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ، بىر قولىدا كۈرەك جۈۋىسىنى چىڭ سىقىمدىۋالغان، پۈتىغا قونچىلىق ئۆتۈك، بېشىغا ئۈرە تۇماق كە-

يۇالغان، مەغرۇر، مەزمۇت قامىتى، جىددىيلىك، ئاق كۆڭۈللۈك چىقىپ تۇرغان چېھرى بىلەن بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئالدىغا يۈزلىنىپ تۇرغان دېھقان ھەيكىلىگە ئۇزاق تىكىلىپ، بۇ ھەيكەلدىن ھەقىقىي خوتەن دېھقانىنىڭ سىيماسىنى كۆرگەندەك بولدۇم ۋە ھەيكەلتىراشقا، ئاتاقلىق رەسسام غازى ئەھمەدكە ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئېيتتىم. بۇ سېھرىلىك ھەيكەل مېنى چوڭقۇر خىياللارغا غەرق قىلدى.

مەن ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، بىز ئىككى ئايغا يېقىن جەمئىيەت پراكتىكىسى ۋە ئوقۇتۇش پراكتىكىسى قىلغان، كونا ئىز - لىرىمىز قالغان جايلارنى زىيارەت قىلىش، بۇ جايدىكى ساۋاقدىشىمىزنى يوقلاش ئۈچۈن لوپ ناھىيىسىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ئۇيغۇر قىزى ھەيدىگەن تاكسىنىڭ دېرىزىسىدىن يول بويىدىكى مەنزىرىلەرنى تاماشا قىلغاچ بىر دەمدىلا لوپ ناھىيىسىگە كىرىپ كەلدۇق. ناھىيە بازىرىغا كىرىپ، بۇ يەردىكى ئۆزگىرىشىنىڭ تېخىمۇ زور ئىكەنلىكىنى، كەڭ ۋە رەتلىك كەتكەن يېڭىدىن يېڭى كوچىلار ئېلىنىپ، ئېگىز - ئېگىز بىنالارنىڭ سىلىنغاڭ - لىقىنى، ناھىيىنىڭ پۇتۇنلەي زامانىۋى شەھەر قىياپىتىگە كىرىپ، ئاۋات - لىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ قالدىم. ئىلگىرى جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان، دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرغان بىرلا كوچىسى بولغان، كوچا بويلىرىدا يوغان - يوغان سايىۋەنلەرنى ياسىۋالغان تىجارەت - چىلەر بەس - بەستە خېرىدار چاقىرىشىپ، دوغاپ، لەڭپۇڭ، گۆشگىر - دە ساتىدىغان كىچىككىنە ناھىيە بازىرىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ئىنچىكە كۆزىتىپ يۈرۈپ پەقەت ئىلگىرىكى خەلق كىنوخانىسىنىڭ، كۆ - تۈپخانىنىڭ، ناھىيىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئۆستەڭنىڭ، ئۆستەڭ بو - يىدىكى قاغجىرىغان سۆگەتلەرنىڭ ئۆز ئەينى تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدىم ۋە بۇلاردىن ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن قەدىناس دوستۇمنى كۆرگەندەك سۆ - يۈنۈپ كەتتىم. گەرچە لوپ ناھىيىسى غايەت زور ئۆزگىرىشلەر قۇچقىدا يېڭىچە رەڭ تۇزىگەن بولسىمۇ، مېنىڭ قەلبىمدە بۇ بازارنىڭ ئون يىل بۇ - رۇنقى تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرىدىغان بىر كوچىسى، كېسەكتىن سىلىنغان ئىككى قەۋەتلىك دۇكانلار، ياماق سىلىنغان سايىۋەنلەر ئاستىدىكى گۆشگىرده ساتقۇچىلار، مەكتەپتىكى توپلىق مەيدانلار مەڭگۈلۈك گۈزەل ئابىدە بولۇپ ساقلىنىپ قالغانىدى. مەن قەلبىمدىكى بىر ساماۋى ئوبراز بۇزۇلۇپ كەتكەندەك ئەپسۇسلۇق، مىسكىنلىك تۇيغۇسى ئىچىده «بۇ يەرگە كەلمىگەن بولسام، لوپنىڭ قەلبىمدىكى ئوبرازى ئۆز ئەينى ساقلىنىپ تۇرىۋەرگەن بولاتتى» دەپ ئويلاپ قالدىم ۋە ھاياجان ئىلكىده ئۆزۈم بىر

ئايدىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ دەرۋازىسىدىن قەدەم باستىم.

بىز مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرىپ، بىر ـ بىرىمىزگە باقماي، قىزىـ قىش ۋە ئىنتىزارلىق ئىلكىدە ھەممە تەرەپكە ئىتتىك كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتۇق. مەكتەپمۇ كۆپ ئۆزگەرگەن بولۇپ، يېڭى ئوقۇتۇش بىناسى سېـ لىنغان، ئىلگىرىكى توپىلىق مەيدان قاتتىقلاشتۇرۇلغان، بىز ئىشلىگەن ئىشخانىلار، دەرس بەرگەن سىنىپلار كونىراپ، بىر چەتكە تاشلىنىپ قالـ غانىدى. بىللە كەلگەن ساۋاقداشلار بىلەن «خۇداغا شۈكۈر، ئىلگىرىكى سىنىپلار ھەر ھالدا چېقىلىپ كەتمەپتۇ» دېيىشىپ، ئالدىراش شۇ تەرەپكە ماڭدۇق ۋە بىر ـ بىرىمىزگە گەپ بەرمەي «مانا ماۋۇ مەن مەسئۇل بولغان سىنىپ»، «ماۋۇ بىز تاماق يەيدىغان ئاشخانا»، «ماۋۇ يىغىن زالى» دېيىشىپ كەتتۇق. سۆيۈملۈك سىنىپلىرىمىز كونىراپ، توپىلىرى سېرىلىپ، دۈمـ چىيىپلا قالغان، ئىشىك، دېرىزىلىرىگە تاختايلار مىخلىنىپ، ئۆمۈچۈكلەر تور تارتىپ، غېرىبانە ھالەتكە چۈشۈپ قالغانىدى. بۇرۇنلىرىم ئىختىيـار ـ سىز ئېچىشىپ، كۆزلىرىمگە يىغا ياماشتى. تۇيۇقسىزلا بىر مۆجىزە يۈز بېرىپ، ئاددىي كىيىنگەن، ئەمما چىرايىدىن ساددىلىق، قىزغىنلىق چىـ قىپ تۇرىدىغان ئوقۇغۇچىلىرىم سىنىپلاردىن چۈرقۇرىشىپ چىقىپ كېـ لىدىغاندەك، ساۋاقداشلىرىم بىلەن خۇشال چاقچاقلارنى قىلىشىپ ئاشپـ ـرىمىز موللاخۇن ئۇستامنىڭ لەغمىنىنى يېيىش ئۈچۈن تاماق قاچىلىرىـ مىزنى كۆتۈرۈپ، ئاشخانىغا ماڭىدىغاندەك تاتلىق تۇيغۇدا بولدۇم. بىراق، ئەتراپ جىمجىت، مۇھىت پۈتۈنلەي ئۆزگەرگەن، پەقەت مۇڭلىنىپ تۇرغان سىنىپلارلا بۇ يەرنىڭ ئون يىل بۇرۇنقى كەچمىشلىرىمىز قالغان جاي ئىـ كەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى. «شۇ جۇشقۇن، رومانتىك ۋە يارقىن ۋاقىتلارغا قايتقىلى بولسىچۇ كاشكى» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە.

بىز مەكتەپتىكى زىيارىتىمىزنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، پراكتىكا جەريانىدا يا ـ تاق قىلىپ ياتقان ناھىيىلىك كۈتۈپخانىغا قاراپ ماڭدۇق. مىللىي پاسوندا، ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ، خېلى كۆركەم سېلىنغان كۈتۈپخانا ئەينى يىلـ لىرى ناھىيە تەۋەسىدە ئەڭ زامانىۋى بىنا ھېسابلىناتتى. مانا ئەمدى ئۇ بىر ـ بىرىدىن ھەشەمەتلىك بىنالار قورشاۋىدا قىسىلىپ، مۇڭلىنىپ قاپـ تۇ. بىز ئالدىراش كۈتۈپخانا ئىشىكىدىن كىرىپ ئون توققۇز ئوغۇل ياتاق قىلغان ئۇدۇلدىكى چوڭ ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدۇق. يۇرىكىم دۈپۈلدىگەن ھالدا گويا ئىشىكنى ئاچساملا ساۋاقداشلىرىم گۈرۈلدەپ چىقىپ مېنى قورشۇۋالىدىغاندەك، قارشى ئالىدىغاندەك تۇيغۇدا تۇتقۇچقا قول ئۇزاتـ

تىم... ئىشىك ئېچىلدى...

ئىشكىنى ئاچتىمىز، داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدىم. ئەينى ۋاقىتتا نەق بىز ياتقان كارىۋاتلارنىڭ ئورنىغا ئەمدى كىچىك ـ كىچىك كارىۋاتلار قويۇلغان بولۇپ، كارىۋاتلاردا ئون نەچچە مەسۇم بوۋاق ياتاتتى. مەسۇلەرنىڭ ئىككى تەربىيىچىسى بىزگە ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قالغانىدى. «ھازىر بۇ يەر يەسلى قىلىپ ئىشلىتىلىۋېتىپتۇ ـ دە»، بىز كۆلۈشكىنىمىزچە «لوپ ناھىيىسىدە ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپتۇ، تەرەققىي قىپتۇ، چوڭىيىپتۇ، بىراق، كۆتۈپخانىنى ياتاق قىلىپ ياتقان قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 88 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى كىچكىلەپ بوۋاق بولۇپ قاپتۇ» دېيىشتۇق ۋە 2 ـ قەۋەتتىكى قىزلار ياتقىغا قاراپ ماڭدۇق. 17 قىز ياتقان بۇ ياتاقمۇ چوڭ بىر ئۆي بولۇپ، قۇلۇپلانغان ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن قارىغىنىمىزدا ئۆيدە بىر نەچچە كونا پارتا، ئورۇندۇقنىڭ تۈرغانلىقىنى كۆردۇق. بۇ يەردە بولۇپ ئۆتكەن رومانتىك ھەم پىنھان كەچۈرمىشلەرنى دېيىشىپ، بىر ھازا تۇرغاندىن كېيىن پەسكە چۈشتۇق.

ئەينى يىللىرى كەچلەردە كۆتۈپخانىنىڭ 1 ـ قەۋەت كارىدورىدا، پەلەمپەينىڭ ئاستىدا ئولتۇرۇۋېلىپ (ئوقۇتقۇچىلىرىمىز بىزنى سىرتتا قالايمىقان ئىشلارغا ئارىلىشىپ قالمىسۇن دەپ، قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەنلا ھەممىمىزنى كۆتۈپخانىغا ئەكىرىۋېتىپ، ئىشكىنى سىرتتىن قۇلۇپلىۋېتەتتى) گىتارغا جور بولۇپ، شۇ چاغلاردا مودا بولغان ئەكبەر قەھرىمان، مەردانلارنىڭ ناخشىلىرىنى پەس ئاۋازدا توۋلايتتۇق. ئۇزۇن كارىدور ئىچىدە ناخشا ئەكس ساداسى پەيدا قىلىپ ئاجايىپ مۇڭلۇق ئاڭلىناتتى. بىر ـ بىرىگە يۆلىنىشىپ ئولتۇرغان ساۋاقداشلارنىڭ بەزىلىرى ناخشىنىڭ تەسىرىدىن قەلبىدىكى مەخپىي ھىجران سىرلىرىنى يوشۇرۇپ قالالماي، كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكەتتى... قەلبىم لەرزىگە كەلدى... قۇلىقىمدا:

«خوش دېدىڭ كېتەر چاغدا،
ياش ئەگمە كۆزلىرىڭدىن.
لەۋ يېقمە تۆككەن ياشىڭغا،
سىرغىما چۈشتى مەڭزىمدىن.»

دېگەن ناخشا جاراڭلىماقتا ئىدى. «ھوي، كىملەرنى سېغىنىپ قالدىڭ، بولدى ماڭايلى» ساۋاقداشلىرىمنىڭ تۇرتۈشىدىن ئېسىمگە كەلدىم، كارىدورنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھاڭۇېقىپ تۇرۇپ قالغانىدىم...

چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتلەر بىلەن خوتەن مېھمانخانىسىغا قايتىپ كەلسەم مېھمانخانىنىڭ كارىدورى شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئالىم، يازغۇچى، شائىر، مۇھەررىرلەر بىلەن، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاۋازلار، قىزغىن چاقچاقلار بىلەن تولۇپتۇ. بىر ـ بىرلەپ يېتىپ كېلىشكەن مېھمانلار كارىدوردىلا توپ ـ توپ بولۇشۇپ، قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. مەن پېشقەدەملەردىن ئىمىن تۇرسۇن، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابلىمىت سادىق، غازى ئەھمەد، شەرىپىدىن ئۆمەر، توختى سابىر، ئابدۇۋاھىت ئوسمان، تاھىر تالىپ، تۇرسۇن نىياز قاتارلىقلار، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن مەتتىمىن ھوشۇر، ئوسمانجان ساۋۇت، مامۇت زايىت، ئىدرىس بارات، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم، تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم قاتارلىقلارغا ئېھتىرام بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئابدۇقادىر جالالىدىن، مامبەت تۇردى، يالقۇن روزى، ئەزىزى، ۋاھىتجان ئوسمان، مۇھەممەت سالىھ، ئابلىكىم ھەسەن، زامانىدىن پاكزاد قاتارلىقلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتۇم. شۇ ئارىدا خوتەنلىك قەلەمكەشلەردىن مۇھەممەت كامال، ئابدۇرېشىت ئېلى، ئەخمەتجان تۇرۇپ، ئابلىكىم ئابلىمىت، ئابلەت ئەخمەت، نۇرمۇھەممەت ئۆمەر قاتارلىقلار بىر جايدا يىغىلىپ تۇرۇپتىكەن، ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، دوستانە كۆرۈشتۇم. بۇ قەلەمكەشلەر بىلەن بۇرۇن يۈزلەشمىگەن بولساقمۇ، مەتبۇئات يۈزىدە تونۇشقان، غايىۋى دوستلۇق ئورناتقانىدۇق.

تەنتەنىلىك يىغىن

20 ـ ئاۋغۇست سەھەردە، مېھمانلار ئالىي دەرىجىلىك بەش ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ ۋىلايەتلىك پارتكوم زالىدا ئېچىلىدىغان يىغىنىنىڭ ئېچىلىشى مۇراسىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. بۇ ئاپتوبۇسلارنى خوتەن ۋىلايەتلىك يولۇچىلار باش ئۈچاستىكىسى تۆت كۈنلۈك يىغىن ئۈچۈن مەخسۇس ئاجراتقان بولۇپ، ھەر بىر ئاپتوبۇستا مىللىي پاسوندا چىرايلىق كىيىنگەن بىردىن مۇلازىمەتچى يىگىت بار ئىدى، ئۇلار ياشانغان مېھمانلارنى يۆلەپ ئېپچىقىش، ئېپچۈشۈش، مېھمانلارنىڭ تولۇق چىقىشىغا كاپالەتلىك قىلىش قاتارلىق ئىشلارغا مەسئۇل ئىدى. مېھمانلار يىغىن زالىغا كىرگەندە زال ئادەم بىلەن لىق تولغان بولۇپ، ھەممە كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ قىزغىن چاۋاك چېلىپ، مېھمانلارنى قارشى ئالدى. چاۋاك چالغاچ بىزگە ھۆرمەت، قىزىقىش ئىچىدە قاراۋاتقان، بىر ـ بىرىگە «ئاۋۇ ئالىم ئىمىن تۇرسۇنكەن، ماۋۇ يازغۇچى مەتتىمىن ھوشۇركەن» دەپ پە-

چىرىلىشىۋاتقان كىشىلەرگە قاراپ بىردىنلا پەخىرلىك ھېسسىياتقا چۆمدۇم. بويۇم يەنىمۇ ئۆسۈپ، قەددىم كېرىلىپ كېتىۋاتقاندەك، مەنمۇ مەشھۇر كىشىلەر قاتارىغا ئۆتۈپ قالغاندەك ھېسسىياتتا بولدۇم. يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى مەمتىمىن زاكىر، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى ۋاڭ جىڭچىيەن، ۋالىي ئۆمەر ئابدۇللا، مۇئاۋىن ۋالىي يالقۇن قادىر قاتارلىق رەھبەرلەر قاتناشقان بولۇپ، يىغىن ھەيۋەتلىك دۆلەت شېئىرى ئىچىدە باشلاندى. كانۇا كۆڭلەك كىيگەن ئوغۇللار، ئەتلەس كۆڭلەك كىيگەن قىزلاردىن تەشكىللەنگەن، قوللىرىدا قىپقىزىل گۈللەرنى كۆتۈرۈپ كىرگەن بىر توپ ئۆسمۈرلەر يىغىنغا ئاتاپ تەييارلانغان شېئىرلارنى ياڭراق ئاۋازدا دېكلاماتسىيە قىلىپ، شېئىرلىرى ئارقىلىق ھەر بىر يۇرتتىن كەلگەن مېھمانلارغا سالام يوللاپ، يىغىن كەيپىياتىنى دەسلەپتىلا جانلاندۇرۇۋەتتى. شۇ ئارىدا يىغىن مەيدانىدىكىلەر تۇيۇقسىز ئۆرە تۇپە بولۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى، قارىساق دۆلەت ئىشلىرى كومىتېسارى ئىسمايىل ئەھمەد كۇلۇمسىرىگىنىچە ھەممەيلەنگە سالام بېرىپ، ئىشىكتىن كىرىۋېتىپتۇ. يىغىن ئۆز تەرتىپى بويىچە داۋاملاشقاندىن كېيىن شىنجاڭ بويىچە ئون ئىككى ژۇرنالدىن كۆرسىتىلىپ، «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن يىگىرمە يەتتە ئاپتورنىڭ ئەسىرى ئېلان قىلىندى. ئاپتورلارنىڭ سەھنىگە چىقىپ مۇكاپات ئېلىشى ئۇقتۇرۇلغاندا بىز «ئادەم بەك كۆپ بولغاندىكىن، ئىككىگە بۆلۈنۈپ چىقارمىز» دەپ ئولتۇرۇۋېرىپتىمىز، قارىساق سەھنىگە ھەممىسى چىقىپ بولۇپ، مەن، ئەكبەر نىياز پەتتارى، زامانىدىن پاكزاد، قۇمۇلدىن كەلگەن ياقۇپ كېرەم قاتارلىق بىر نەچچەيلەنلا قاپتۇق. بىر چاغدا ئىسمىمىز توۋلىنىۋېدى، پالاقلاپ سەھنىگە يۈگۈردۇق. سەھنىگە چىقسام، مېنىڭ شەرەپ گۈۋاھنامەنى مۇئاۋىن رەئىس مەمتىمىن زاكىر تۇتۇپ تۇرۇپتىكەن، ئۇ كىشى ماڭا چاقچاق قىلدى:

— قارىغاندا مۇكاپاتنى ئاز كۆرۈۋاتقان ئوخشىمامسىز، چىققىڭىز كەلمەيدىغۇ؟

— يوقسۇ، بۇ مۇكاپاتنىڭ قىممىتىنى ھېچنېمىگە تەڭ قىلغىلى بولمايدۇ، ھاياجانلىنىپ كېتىپ، سەھنىگە چىقىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دەپ جاۋاب بەردىم مەنمۇ كۇلۇمسىرەپ. مۇكاپاتلانغانلارنىڭ ۋەكىلى شائىر ئەزىزى سۆزلىگەندىن كېيىن يىغىن ئاخىرلىشىپ، خاتىرە سۈرەتكە چۈشتۇق.

يېشىل كارىدور، بوستانلىق مەھەللىلەر

چۈشتىن كېيىن ئېكسكۇرسىيە، ساياھەت قىلىش ئۈچۈن خوتەن ناھىيىسىنىڭ باغچە يېزىسىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. مەن يىغىن جەريانىدا شۇنى ھېس قىلدىمكى، خوتەن ئورمان ئىنىتايىن كۆپ، ئورمان بىلەن قاپلانغان مەمىسى نىسبىتى يۇقىرى ماكان بولۇپ، ناھىيە، يېزا يوللىرىنىڭ ھەممىسى ئېگىز - ئېگىز ئۆسكەن سۈۋادان تېرەكلەرنىڭ قورشاۋىدا كۆمۈش لېنتىدەك پارقىراپ تۇرىدىكەن، يوللار ئاساسەن ئاسفالتلاشقان، قاتناش راۋان ئىكەن. مەھەللە، كەنتلەر ئارىسىدىكى، ئېتىزلىقلار ئارىسىدىكى يوللار پۈتۈنلەي ياغاچ باراڭ بىلەن ياسالغان ئۈزۈم كارىدورى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۈزۈندىن ئۈزۈنغا سوزۇلغان، رەت - رەت تۇتاشتۇرۇلۇپ ئۆزئارا كېسىشىپ ئۆتىدىغان، قويۇق باراڭلاردا ساپاق - ساپاق ئۈزۈملەر ساڭگىلاپ تۇرىدىغان بۇنداق كۆپ، ھەم ئۈزۈن ئۈزۈم كارىدورىنى كۆرۈپ، تۇرپاندىكى ئۈزۈم بارىڭلىق بىر كوچىمىزنى داڭلاپ يۈرگەنلىكىمىزدىن ئۇيىلىپ قالدىم. مەھەللە يوللىرىنىڭ ھەممىسلا ئۈزۈم كارىدورى بولۇپ، ماشىنىنىڭ دېرىزىسىدىن قولىڭىزنى چىقارسىڭىزلا بىر ساپاق ئۈزۈمنى ئۈزۈۋالالايدىكەنسىز. ئۈزۈم بارىڭىنىڭ ئارقا تەرىپى تۆت - بەش مېتىر كەڭلىكتىكى ياڭاق ياكى ماتېرىيال دەرىخى بەلبەغى، ئۇنىڭ كەينى سالالاشتۇرۇلغان، ئوتتۇرىلىرىغا ئۈجمە دەرىخى (مېۋە بەرمەيدىغان، پىلە قۇرتى باقمايدىغان ئۈجمە) تىكىلگەن كېۋەزلىكلەر، كۆممە قوناقلىقلار ئىكەن. ئېتىزلارنىڭ ھەممىسى ئورمان بىلەن قورشالغان بولغاچقا، كۆز يەتكۈسىز كەتكەن، شاھمات تاختىسىدەك ياپيېشىل ئېتىزلىقلار كىشىگە بىر خىل ئازادىلىك تۇيغۇسى بېغىشلايدىكەن.

خوتەن يېزىلىرىدا دېھقان ئۆيلىرى كېسەك بىلەن ئەمەس، بەلكى ياغاچ ۋە لاي بىلەن سېلىنمايدىكەن. ئالدى بىلەن ئۆي سېلىنمايدىغان يەرگە يوغان لىملاردىن تۇۋرۈكلەر تىكىلىپ، ئۆينىڭ ئاساسىي جازىسى قۇراشتۇرۇلىدىكەن، ئاندىن كېيىن ئىشىك، دېرىزە ئورنى قويۇلغاندىن كېيىن، تام قىلىنمايدىغان جايلارغا چەپراس ياغاچلار مىخلىنىپ، زەمبىل توقۇغاندەك چۇۋنقلار ئارقىلىق تام توقۇلۇپ، ئۆي ھالىتىكە كەلتۈرۈلىدىكەن. ئاندىن كېيىن ياغاچ ئۆينىڭ ئىچى ۋە تېشىغا لاي چاپلىنىپ، توقۇلغان ياغاچلار تامنىڭ ئىچىدە قالدۇرۇلىدىكەن، بەزى ئۆيلەرنىڭ تاملىرىدىن ياغاچلارنىڭ، چۇۋنقلارنىڭ ئۇچلىرى چىقىپ تۇرىدىكەن. خوتەندە ئورمانىنىڭ كۆپ بولۇشى تەبىئىي ھالدا مۇشۇ خىل ئۆي سېلىش ئادىتىنى شەكىللەندۈرگەن

بولۇپ، بۇ خىل ئۆيلەرنىڭ تېمى نېپىز بولسىمۇ. چىداملىق ئىكەن، تاملارغا لاي ھىم چاپلانغاچقا يازدا سالقىن، قىشتا ئىسسىق بولىدىكەن. ئۆيلەرنىڭ سىرتى كۆرۈمسىز بولسىمۇ ئىچىگە ھەرخىل ياغاچ. لاي نەقىش-لەرنى ئىشلەپ چىرايلىق بېزەيدىكەن. يەنە بىر ئالاھىدىلىكى ــ ئۆيلەر سەل ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ سېلىنىپ، ھەممە ئائىلىنىڭ ئالدى - كەينىگە بىر نەچچە خىل مېۋە تۇرى بولغان باغ - ھويلا قىلىنىدىكەن. ئۆيلەرنىڭ ئالدى ئۇزۇم، كاۋا، قاپاق، نوغۇچ ۋە ھەر خىل گوللەرنىڭ بارىكى بىلەن قورشىلىپ، ھويلىلارنىڭ ئىشىكلىرى ياپيېشىل باراقلارنىڭ ئارىسىدا ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرىدىكەن. ھەر بىر ھويلا خۇددى ياپيېشىل ئوت - چۆپ-لەر بېسىلغان، شوتىسى ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان ھارۋىغىلا ئوخشايدىكەن. مەن خۇددى تىزىلغان ئەسكەرلەردەك رەت - رەت كەتكەن ئورمانلارغا مەستلىكىم كېلىپ، بۇ ھەقتە يېنىمدا ئولتۇرغان شىنجاڭ خەلق نەشرىيا-تىنىڭ مۇھەررىرى مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەتتىن سورىدىم. ئۇ:

ــ خوتەننىڭ تەبىئىي شارائىتىدىن ئېيتقاندا. تۇپرىقى قۇمساڭغۇ. سۇ قىس، قۇم - بوران ئاپىتى كۆپ بولغاچقا. تارىختىن بۇيان خوتەن خەلقى ئورمان ئەھىيا قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. ئادەتتە ھەر-بىر ئائىلىلىك كىشى ئۆي سالماقچى بولسىمۇ. ئالدى بىلەن ئۆي سالىدىغان جايغا ئورمان تىكىپ، ئەتراپىنى ئورمان بىلەن قورشايدۇ. تىكىلگەن كۆ-چەتلەر ئەي بولۇپ، رەسمىي ئورمان ھالىتىگە كىرگەندىن كېيىن ئاندىن ئۆي سېلىپ كۆچۈپ كىرىدۇ، بىر تۇپ دەرەخ كەسسە ئون تۇپ كۆچەت تىكىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى. مەن خوتەن خەلقىنىڭ ئورمانىنى قەدىرلەش روھىدىن قاتتىق تەسىرلەندىم. نەگىلا بارسىڭىز ھەر خىل مېۋىلىك دە-رەخلەرگە، رەتلىك ئورمانلارغا ئورالغان خوتەن گويا ماڭا جەننەتنىڭ تەم-سالىنى ھېس قىلدۇردى. تۇرپاندىكى «شەھەر قىياپىتىنى ياخشىلايمىز» دەپ بۇ يىل تىكىلگىنى كېلەر يىلى كېسىلىۋاتقان ئورمانلار. سايە چۈ-شۈرگىدەك دەرەخ بولمىغاچقا ئاپىتا قاقلىمىپ باتقان يالىڭاچ كوچىلار ئېسىمگە كېلىپ. قاتتىق ئەيىبسىنىۋقىدىم چۆكتۇم.

سۇزۇك سۇ ۋە ئىككى دەرەخ پادىشاھى

باغچە يېزىسىدا يەتتە يوز يىللىق تارىخقا ئىگە بىر تۇپ ياڭاق دەرىخى بار. بۇ ياڭاق پادىشاھىنى قوغداش ئۈچۈن ئەتراپقا تام سېلىنىپ، باشقا مېۋە كۆچەتلىرىمۇ قويۇلۇپ. باغ بىنا قىلىنغان ئىكەن. «پادىشاھ» دەل

باغنىڭ شىمال تەرەپ مەركىزىدە بولۇپ، ئالتە - يەتتە ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمىگۈدەك يوغان غولى، ئاسمان - پەلەككە تاقىشىپ، بىر-ر مودەك يەرگە سايە تاشلاپ تۇرغان، ئىرماش - چىرماش بولۇپ كەتكەن شاخلىرى ئىنتا-يىن ھەيۋەت كۆرۈنىدىكەن. ياڭاق دەرىخىنىڭ ئەتراپى رىشاتكىلىنىپ، يا-غاچتىن رىشاتكىنى بويلاپ كۆرۈش سۇپىسى ياسالغان، ياڭاق دەرىخىنىڭ غوللىرى كاۋاك بولۇپ كەتكەن، يىللار ئىزنالىرىدىن بۇدۇر -چوقۇرلا-شىپ، پورلىشىپ كەتكەن ئىكەن.

— ھەقىقەتەن پادىشاھ دېيىشكە ئەرزىگۈدەك ھەيۋەت ھەم يېشى چوڭ ئىكەن، — دېدى بىر-ەيلەن.

— بىراق، پادىشاھنىڭ قۇرسىقى كاۋاك بولىدىكىنا، — دېدى ئابدۇر-شىت بارات دەرھال چاقچاق قىلىپ.

ماشىنىلار بۇ يەردىن قوزغىلىپ، بوزاق يېزىسىغا كىرىپ، سۇ ئۆزگەر-تىش خاتىرە مۇنارىغا كەلدى. خوتەن ۋىلايىتى يېزىلىرىدا تارىختىن بۇيان سۇ قىس، بولۇپمۇ ئىچىملىك سۇ قىس بولۇش ھالىتى داۋاملىشىپ كەل-گەن بولغاچقا، ئىلگىرى جاپاكەش دېھقانلار قەرەلسىز كېلىدىغان ئۆستەڭ سۈيىنى ئۆز مەھەللىلىرىدىكى كىچىك كۆلچەكلەرگە قاچىلىۋېلىپ، مۇشۇ سۇنى كۈنلەپ، ئايلاپ ئىچەتتى. بۇ سۇ ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سېسىپ، قۇرتلاپ ئادەم كۆرگۈسىز ھالەتكە كېلەتتى. لېكىن، ھاياتلىقنى قامداش ئېھتىياجىدىن بىچارە دېھقانلار بۇ سۇنى داكىدىن ئۆتكۈزۈپ، قايتا - قايتا قاينىتىپ يەنىلا ئىچىشكە مەجبۇر بولاتتى. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئار-سىدا يۇقۇملۇق جىگەر كېسىلىگە ئوخشاش ھەر خىل كېسەللىكلەر ئەۋج ئېلىپ، ھەتتا ئاپەتكە ئايلىنىپ، نۇرغۇن كىشىنىڭ ئۆلۈشى، بوۋاقلارنىڭ مېيىپ، ئەقلى كەمتۈك تۇغۇلۇشىغا سەۋەبچى بولاتتى. 1995 - يىلى شىنجاڭغا خىزمەتلەرنى تەكشۈرۈشكە كەلگەن مەملىكەتلىك سىياسىي كې-ڭەشنىڭ رەئىسى لى رۇيخۇەن خوتەنگە كېلىپ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرگەندىن كېيىن، قايتىپ بېرىپ ئەھۋالنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا دوكلات قىلغان ۋە دەرھال مەملىكەت بويىچە ھەر ساھەنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، ئوتتۇز مىليون يۇەن ئىئانە توپلاپ، بوزاق يېزىسىنىڭ سۇ ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن خوتەن ناھىيىسى خەلقىنىڭ كۆڭۈل سۈيى ئىچىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلىپ، پاكىز تۇرۇبا سۈيى ئىچىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن.

بۇ يەردە 1991 - يىلى لوپ ناھىيىسىگە پراكتىكىغا چۈشكەن ۋاقتىم-دىكى بىر ئىش ئېسىمگە كېلىپ قالدى. بىز لوپ ناھىيىسىگە بارغاندىن

كېيىن دەسلەپتە ئون بەش كۈن جەمئىيەت پراكتىكىسى قىلىش ئۈچۈن سامپۇل يېزىسىغا چۈشتۇق. بۇ يەردىكى ياتقىمىز سامپۇل ئوتتۇرا مەكتەپتە بولۇپ، كونىراپ كەتكەن بىر سىنىپنى ياتاق قىلىپ بەرگەنلىكىدىن، ئەتراپتىكى نامراتلىق چېقىپ تۇرغان مەنزىرىلەردىن روھىمىز چۈشۈپ ئولتۇرساق، بىر كىشى كىرىپ بىزنى ياتقىمىزنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تۆت چاسا قىلىپ ئويۇلغان، ئەتراپىنى دەرەخلەر ئوراپ تۇرغان كىچىك بىر كۆلنىڭ يېنىغا باشلاپ چىقتى. كۆلنىڭ ئىچىدە ساپسېرىق لايلىنىپ، ئۈستىدە يوپۇرماقلار لەيلەپ تۇرغان لىق سۇ بولۇپ، ھېلىقى كىشى بىزگە: «سىلەرنىڭ ئىچىدىغان ئون بەش كۈنلۈك سۇيۇقلارنى كۆلگە قاچىلاپ قويدۇق، ئىقتىساد قىلىپ ئىچەرسىلەر» دەپ قويۇپ كېتىپ قالدى. بىز ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدۇق. كۆپىنچىمىز شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن، كىچىكىمىزدىن كارىز ياكى قۇدۇق سۇيى ئىچىپ چوڭ بولغان بولغاچقا، بۇ رېئاللىقنى زادىلا قوبۇل قىلالمىدۇق. «بۇ سۇنى قانداق ئىچكىلى بولىدۇ»، «بۇ سۇنى ئادەم تۇرماق ھايۋانلارمۇ ئىچمەيدىغۇ» دەپ غۇدۇرىشىپ، ياتاقلارغا كىرىپ كېتىشتۇق. لېكىن، بۇ يەردىكى ھەممە كىشىنىڭ كۆل سۇيى ئىچىدىغانلىقىنى كۆرۈپ تەقدىرگە تەن بېرىشكە مەجبۇر بولدۇق. شۇنداقتىمۇ تۇنجى قېتىم ئىچىشكە ھېچكىمنىڭ كۆڭلى بارماي، ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار ھاراقنى بولۇشىچە ئىچىپ، مەست بولۇپ، دەلدەڭشىگىنىمىزچە كۆلنىڭ بويىغا كەلدۇق ۋە كۆزلىرىمىزدىن تارامىلاپ ياش تۆككىنىمىزچە، يەردە دۈم يېتىۋېلىپ، بېشىمىزنى تىقىپلا سۇنى غۇرتىلدىتىپ ئىچىشكە باشلىدۇق. كېيىنچە، «بۇ يەردىكى دېھقانلىرىمىز تارىختىن بۇيان مۇشۇ سۇنى ئىچىپ كەپتۇ، بىزمۇ شۇلارغا ئوخشاشلا ئادەمغۇ، بىز ئىچسەك بولمامدىكەن» دېيىشىپ ئاستا ـ ئاستا بۇ خىل مۇھىتقىمۇ كۆنۈپ قالغانىدۇق.

خىيال بىلەن بولۇپ كېتىپ، خاتىرە تاشنىڭ ئاستىغىلا كېلىپ قاپتىمەن. ئاسمانغا ئۇچماقچى بولۇپ تۇرغان تۆت قاناتلىق قۇشقا ئوخشاش يالاسالغان بۇ خاتىرە تاشقا سۇ ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشىغا يارىدەم بەرگەن ئورۇنلار، شەخسلەرنىڭ ئىسىملىرى ئويۇلغان، ئۇلارنىڭ تۆھپىلىرى خاتىرىلەنگەنىدى. بۇ خاتىرە تاشنىڭ ئەتراپىغىمۇ كىچىك ھويلا ياسىلىپ، بىر ئېغىز ئۆيگە بۇرۇنقى كۆل سۇيى ئىچىدىغان مەزگىلدىكى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى، سۇ ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشىنىڭ جەريانى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن سۈرەتلەر ئېسىلغانىدى. باراڭلىق ھويلىدىكى جۈمەكنى ئېچىۋىدۇق، سۇزۇك تۇرۇبا سۇيى شارىلداپ چۈشتى. بىز نەچچە يۈزلىگەن مەردانلار

نىڭ، نامسىز ساخاۋەتچىلەرنىڭ مۇھەببىتى سىڭگەن بۇ خاسىيەتلىك سۈنى ئوچۇملاپ ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، ئاپتوبۇسلارغا چىقىپ، خوتەن ناھىيىسىنىڭ ئېلىشىپىشى توسمىسىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. بۇ يەر ئاتاقلىق سۇ ئىشلىرى مۇتەخەسسىسى ۋاڭ ۋېي قان ـ تەر سىڭدۈرگەن، كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئالىدىغان توسمىنى بىنا قىلىپ، خوتەن خەلقىگە بەخت ئېلىپ كەلگەن يەر ئىكەن. پەستىكى باغچىسىمان يۇلغۇنلۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ۋاڭ ۋېي خاتىرە سارىيى، سارايىنىڭ ئالدىدا ۋاڭ ۋېينىڭ بىر كۆپلىت شېئىرى ئويۇلغان خاتىرە تاش بار ئىدى. بىز خاتىرە تاشنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، خاتىرە سارىيىغا كىردۇق. سارايىنىڭ كارىدورىدا ۋاڭ ۋېينىڭ يېرىم مىس ھەيكىلى تۇرغۇزۇلغانىكەن. بىز سارايغا كىرىپ، خوتەن خەلقىنىڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر جان كۆيدۈرگەن ۋاڭ ۋېينىڭ ئىش ئىزلىرى بىلەن تونۇشتۇق. شۇ ئارىدا مەن خوتەن پىداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ياش ئەدەبىي تەنقىدچى ئەنۋەر ھوشۇر بىلەن بىللە سەل دۆڭگە جايلاشقان توسمىنىڭ ئۈستىگە چىقتىم. بۇ يەردىكى مەنزىرە ئاجايىپ ھەيۋەت بولۇپ، پەستىكى كەڭرى كەتكەن ئېقىندا يېيىلىپ ئېقىۋاتقان قارىقاش دەرياسى ئالدىمىزدىكى تاش، سېمونتتىن قاتۇرۇلغان قىرغاقتا، ئۇدۇلىمىزدىكى ـــ شىمال تەرەپتىكى تاغسىمان تۆپىلىكىكە ئاستا ئۇرۇلاتتى. تۆۋەندە ـــ غەرب تەرەپتە ھەيۋەتلىك توسما ياتقان ئەجدىھادەك سوزۇلۇپ، شوخ كېلىۋاتقان ئېقىننى توسۇپ، ئاستىدىن ئۆتۈكۈزۇپ ياۋاشلىتىپ يولغا سالاتتى. سەل ئالدىدىراق تۆمۈر زەنجىردىن قىلىنىپ. تاختاي يانقۇزۇلغان. قارشى قىرغاقتا تۇتاشقان بىر ئاسما كۆۋرۈك بار بولۇپ، بىزدىن سەل بۇرۇن كەتكەن زۇلپىيە كۆلتېگىن، رىزۋانگۈل يۈسۈپ قاتارلىقلار كۆۋرۈك ئۈستىگە چىقىۋېلىشقانىدى. بىزمۇ قۇمۇلدىن كەلگەن ياقۇپ كېرىم بىلەن بىللە كۆۋرۈككە قاراپ ماڭدۇق. ھاۋايى مۇئەللەقتە ئېسىلىپ تۇرغان كۆۋرۈك ئادەم ئۈستىگە چىقسا لەپپەڭشىپ، زەنجىرلەر شاراقشىپ، ئاستىدا لايقىپ ئېقىۋاتقان سۇغا قارىسا كىشىنىڭ بېشى قېيىپ، سەل ۋەھىمە پەيدا قىلىدىكەن. بىز كۆۋرۈك بېشىدا تۇرۇنىۋېگ ئىبراھىم قاتارلىقلار بىلەن سۆرەتكە چۈشۈپ قايتىپ چۈشتۇق، ئاندىن خوتەن ناھىيىسىنىڭ لايقا يېزىسىغا كەلدۇق. يېزىلىق ھۆكۈمەت ھويلىسىدا بىر ئەنجۇر پادىشاھى بار بولۇپ، يېيىلىپ ياتقان بۇ «پادىشاھ» بەش يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە ئىكەن، دائىرىسى بىر مو كېلىدىكەن، ھەر يىلى يىگىرمە مىڭ داندىن ئارتۇق مېۋە بولىدىكەن.

لايقدا مەشرەپ

لايقا يېزىلىق ھۆكۈمەت قورۇسى ئىچى ياڭاق، ئەنجۇر قاتارلىق مېۋە-لەردىن تەركىب تاپقان بىر نەچچە باغنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بولۇپ، بىزگە شىمال تەرەپتىكى ياڭاقلىق باغقا ئورۇن راسلانغانىدى. بىر نەچچە تۈپ قېرى ياڭاق دەرىخى بىلەنلا باراڭلىق ھاسىل بولغان مەيدانغا ئوتقاشتەك قىپقىزىل گىلەملەر سېلىنغان، ئەتراپقا ئۇستەل - ئورۇن-دۇقلار قويۇلغان، ئۇستەللەرگە ھەر خىل نازۇ نېمەتلەر تىزىۋېتىلگەنىدى. مۇھەممەت چاۋارنىڭ رىياسەتچىلىكىدە سورۇن باشلىنىپ، دەسلەپتە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى ئۆمەر ئابدۇللا سۆز قىلدى. مەشرەپ باشلىنىپ، خوتەن ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئارتىسلىرى ئېسىل سەنئەت نو-مۇرلىرىنى مېھمانلارغا تەقدىم قىلدى. ئاتاقلىق سەنئەتكارلاردىن سۇلايمان روزى بىلەن سودىيە مەخسۇت جۇشقۇن لەپەر ئورۇندىغاندا سورۇن ئەھلى قىزغىن ئالقىش ياڭرىتىپ، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلدۇردى. يەتمىش سەككىز ياشلىق پېشقەدەم خەلق سەنئەتكارى شاھ مۇھەممەت، خەلق سەنئەتكارى ئابدۇخېلىل قاتارلىقلار ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەجۋىي قوشاقلارنى، قىزىقار-لىق خەلق ناخشىلىرىنى باشلىۋەتتى:

قەشقەر ھاۋاخان،
يەكەن زىياخان.
ۋاي، ۋاي شېرىنجان،
قويمايدۇ بۇ جان.

ئاقسۇغا يول بولسۇن،
قەشقەرگە يول بولسۇن.
ئەكەلگەن مالىلىرىڭىز،
قارىقاشتا پۇل بولسۇن.

ئاشنام ئەتتى گۈل شەيدە،
ئاخشام سىزنى كىم سۆيدى.
ئارقىسىدىن ئىزدەپ بارسام،
باينىڭ چاكىرى سۆيدى.

دۇتار چالسام كۈلمەيلا،

يا ئۇسسۇلغا چۈشمەيلا.
بىر سۆيگەنگە ئۆلمەيلا،
ئۇششاق كېسەل بولمايلا.

قىزىل گۈل ئاچلىپ،
چۈنە بولدى.
جۈۋانلار جىلمىيىپ،
دۈنە بولدى.

شائىرنىڭمۇ دەردى بار،
يازغۇچىنىڭمۇ دەردى بار.
دەردى بارلار يىغلايدىكەن،
دەردى يوقلار نەدە بار؟

ئۇزۇم ئۇزۇمنى كۆرسە ئالا بولىدۇ،
ئەر - خوتۇن يېقىن ياتسا بالا بولىدۇ.
...
بۇ ناخشىلار ئېيتىلغاندا مېھمانلار ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگىدەك كۈلۈشۈپ، «ياشاپ كەت، يەنە بىرنى!» دەپ ۋارقىرىشىپ، قىيقاس - چۇقان بىلەن سەنئەتكارلارغا مەدەت بەردى. ھەر بىر نومۇر ئاخىرلاشقاندا شائىرلاردىن ئابدۇللا سۇلايمان، تۇرسۇنئاي ھۇسەيىن، ئوسمانجان ساۋۇت، تاھىر تالىپ، ياسىن زىلال قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يالقۇنلۇق شېئىرلىرىنى ئوقۇپ، سورۇن كەيپىياتىنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈردى. بىر چاغدا رەھبەرلەردىن ئىسمايىل ئەھمەد، مەمتىمىن زاكىر، ئۆمەر ئابدۇللا، يالقۇن قادىر، غازى ئەھمەد، ئابلىمىت سادىق، مەمتىمىن ھوشۇر قاتارلىقلار ھەر قايسى ئۇستەللەرگە بېرىپ قەدەھ سوقۇشتۇرۇپ مېھمانلاردىن ھال سورىدى. جاي - جايلاردىن يىغىلغان ئوخشاش ئەقىدە، ئوخشاش مەسلەكتىكى بۇ كىشىلەر توپ - توپ بولۇشۇپ، سەنئەت نومۇرلىرىدىن ھۇزۇرلانغاچ، قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. بىز مۇھەممەت نىياز، توختى نەمەتۇللا، ئەكبەر نىياز پەتتارى، زامانىدىن پاكزاد قاتارلىقلار بىر ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ، خوتەنلىك قەلەمكەشلەردىن مۇھەممەت كامال، ئابدۇرىشات موساجان (مۇراد)، داۋۇت مەتنىيازلار بىلەن سۆھبەتكە چۈشۈپ كەتتۇق.

روزى سايىتقا سالام

خوتەنگە كېلىپلا خەلق قەلبىدىكى ھۆرمەتلىك شائىر روزى سايىتىنىڭ دېرىكىنى قىلدۇق. ئۇ ھازىرمۇ ئۆيىدە داۋالىنىۋاتقان بولۇپ، ئەھۋالى تازا ياخشى ئەمەسكەن. بۇرۇنراق كېلىپ روزى سايىت بىلەن كۆرۈشكەنلەر بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى. بىزمۇ تۇرپاندىن كەلگەن مۇھەممەت نىياز، توختى نەمتۇللا، ئەكبەر نىياز پەتتارى قاتارلىقلار يېغىن سەل ئارىسالدى بولغاندا بۇ ھۆرمەتلىك زاتنىڭ ئۆيىگە بېرىپ يوقلاپ قويۇشنى كېلىشتۇق. دېھقانلارنىڭ روزى سايىتقا ئۆي سېلىپ بەرگەنلىكى، كىملەرنىڭدۇر ئالتۇن ئۈزۈك تەقدىم قىلغانلىقى، دۆلەت ئىشلىرى كومىتېسارى ئىسمايىل ئەھمەدنىڭ ئىقتىساد ھەل قىلىپ، روزى سايىت ئەسەرلىرىنىڭ بىر يۈرۈش توپلىمىنى ئىشلەشنى مىللەتلەر نەشرىياتىغا تاپشۇرغانلىقى ھەققىدىكى رىۋايەت تۇسىنى ئالغان ھېكايىلەرنى ئېيتىشىپ، روزى سايىتنىڭ ھەقىقىي خەلق سۆيگەن شائىر ئىكەنلىكىگە چىن يۈرىكىمىزدىن قايىل بولۇشتۇق.

21 ـ ئاۋغۇست ئەتىگەنده، خوتەن مېھمانخانىسىنىڭ ئىككىنچى قەۋەت يېغىن زالىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنى رەسمىي باشلاندى. بۇ قېتىمقى يىغىننىڭ ئاساسىي تېمىسى ئەدەبىي تەنقىدچىلىك بولۇپ، دەسلىپىده ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى غازى ئەھمەد سۆز قىلدى. ئۇ ئەمدى سۆز باشلاپ تۇرۇپدى، يېغىن ئەھلى تۇيۇقسىز ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى ۋە قىزغىن چاۋاك چېلىشقا باشلىدى. مەنمۇ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەينىمگە قاراپ رىسام كەينى ئىشىكتىن ـــ ھەممىمىزنىڭ قەلبىدىكى يارقىن سىيما، ئەل سۆيگەن شائىر روزى سايىت كىرىۋېتىپتۇ. ئەسلىدىنلا ئورۇق بولغان بۇ زات تېخىمۇ ئورۇقلاپ، ئاجىزلاپ كەتكەن، ئىككى قولتۇقىدىن چىرايلىق ئەتلەس كۆڭلەك كىيگەن قىزى بىلەن ئايالى يۆلەۋالغان، كېسەل ئاسارىتىده بولسىمۇ، چىرايىدىن خۇشخۇيلۇق، ئۇلۇغۋارلىق نۇرلىرى يېغىپ تۇرغان ھالەتته ئىدى. ئۇ ھەممەيلەنگە ئاستا باش لىڭشىتىپ، ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىنمۇ، خېلى ئۇزۇنغىچە چاۋاك ئۈزۈلمىدى. رەئىس غازى ئەھمەد روزى سايىتنىڭ سالامەتلىكى ناچار بولسىمۇ، مېھمانلارنى ئالايىتەن يوقلاپ كەلگەنلىكىگە رەھمەت ئېيتىپ، ئۇنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. روزى سايىت ئاستا، ۋەزمىن ئاھاڭدا مۇنداق دېدى:

ـــ بۇنىڭدىن ئون بەش يىل مۇقەددەم خوتەنده ئەدەبىيات ئەھلىنىڭ بۇ

نىڭدىن كۆلىمى چوڭراق، بۇنىڭدىن داغدۇغىلىقراق بىر يەغنى بولغىنى ئېسىمدە. ئەينى ۋاقىتتىكى پېشقەدەملەردىن زۇنۇن قادىرى، قېيۇم تۇردى، ئەلقەم ئەختەم قاتارلىقلار قازا قىلىپ كەتتى، مەمتىمىن ھوشۇر قاتارلىقلار بار ئىكەن. مەن مۇشۇنداق داغدۇغىلىق يەغىنىنىڭ خوتەندە يەنە بىر قېتىم ئېچىلغانلىقىنى چىن كۆڭلۈمدىن مۇبارەكلەيمەن، ئايىقىڭلار خوتەنگە ياراشسۇن. يەغىن ۋاقتى قىسقا بولسىمۇ يازغۇچى، شائىرلارنىڭ كۆزى نۇرغۇن نەرسىلەرنى كۆرەلەيدۇ. مەن مېھمانلارنىڭ تۆت كۈندە قىرىق كۈنلۈك نەرسىلەرنى كۆرۈپ، بىز ئورۇندىپ بولالمىغان، ھازىرچە ئورۇندىيالمىغان ئىشلارنى ئورۇندىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

شائىرنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن گۈلدۇراس ئالقىش ياڭرىدى. رەئىس غازى ئەھمەد ئەمدىلا ئۇزۇلۈپ قالغان سۆزىنى باشلاپ تۇرۇشىغا، مېھمانلار يەنە بىر قېتىم ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ، چاۋاك چېلىشىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى، قارىساق بۇ قېتىم كىرگىنى دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى ئىسمايىل ئەھمەد ئىكەن. ئۇ يەغىن ئەھلىگە ئېھتىرام بىلدۈرۈپ، كۈلۈمسىرىگىنىچە كىرىپ، ئۇدۇل روزى سايىتىنىڭ يېنىغا باردى ۋە ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، ئەھۋال سورىدى. ئاندىن كېيىن يېنىدىن كۆزكەم ئىشلەنگەن ئىككى كىتابنى چىقىرىپ، بۇنىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى نەشر قىلىۋاتقان روزى سايىت ئەسەرلىرى مەجمۇئەسىنىڭ دەسلەپكى ئىككى تومى ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ سوۋغا سۈپىتىدە ئالايىتەن بۇ يەغىنغا ئۇلگۈرتۈپ ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ، كىتابلارنى قوش قوللاپ روزى سايىتقا سۇنغىنىدا پۈتۈن يەغىن ئەھلى گۈرۈلدەپ، ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قىزغىن چاۋاك ئۇرۇپ كېتىشتى. بۇ تەسىرلىك كۆرۈنۈش روزى سايىتنىڭلا ئەمەس، پۈتكۈل يەغىن ئەھلىنىڭ يۈرىكىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن، قاتتىق ھاياجانلاندۇرغانىدى. پېشقەدەملەردىن توختاش بەكرى، ئابدۇساتتار ناسىرى، تۇرسۇن نىياز قاتارلىقلارنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆزلىرىگە ياش ئېلىشتى. چاۋاك توختىماي چېلىنماقتا ئىدى. مەن مۇ قاتتىق ھاياجانلانغانىدىم. ھازىر بىر قىسىم كىشىلەر «شائىر، يازغۇچى دېگەننىڭ تۇرۇك قەدرى قالمىدى» دېيىشۋاتىدۇ. مەن كۆز ئالدىمدىكى بۇ تەسىرلىك كۆرۈنۈشتىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، بۇ سۆزنىڭ ئاساسى يوق ئىكەن. خەلقىمىز يەنىلا ئۆزلىرى ئۈچۈن يازغان، ئۆزلىرىنىڭ دەردىگە مۇڭداش بولغان شائىرلىرىنى، يازغۇچىلىرىنى قەدىرلەيدىكەن، بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدىكەن، ھۆرمەت تۆرىدىن ئورۇن بېرىدىكەن. روزى سايىتنىڭ ئەل قەلبىدىكى ئورنى دەل بۇنىڭ ئىسپاتى. بۈگۈنكى روزى سايىتقا

بولغان هۆرمەت بارلىق يىغىن قاتناشقۇچىلىرىغا، يازغۇچى، شائىرلارغا بولغان هۆرمەت بولۇپ، مېھمانلار بىر تەرەپتىن يۇقىرىقى كۆرۈنۈشتىن تەسىرلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزلىرىنىڭ ئەل قەلبىدە قەدىرلىنىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، مۇڭاپىق هۆرمەتكە سازاۋەر بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ هاياجانلاندى. ماقتا، پەخىرلىنىش تۇيغۇسىغا چۆمەكتە ئىدى. شۇڭا، توختىماي چېلىنىۋاتقان چاۋاكلار پەقەت هۆرمەتلىك رەھبەر ئىسمايىل ئەھمەد ئورنىدىن تۇرغاندىلا ئاندىن توختىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ خوتەندىكى ۋاقتىنىڭ تۇشۇپ قالغانلىقىنى، شۇڭا مېھمانلار بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى، مېھمانلارنىڭ خوتەندىكى كۈنلىرى شاد ـ خۇراملىقتا ئۆتسە ئۆزىنى بەختلىك هېسابلايدىغانلىقىنى، يىغىننىڭ تولۇق مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىلىشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ، مېھمانلار بىلەن خوشلاشتى. رەئىس غازى ئەھمەد ئىككى قېتىم ئۇزۇلۇپ قالغان سۆزىنى ئەمدى داۋاملاشتۇرۇپ تۇرۇۋېدى، هاياجانلىنىپ كەتكەن شائىر، ژۇرنالىست تۇرسۇن نىياز ئۆزىنىڭ شائىر روزى سايىتقا بېغىشلاپ يازغان شېئىرىنى ئوقۇپ بېرىش ئۈچۈن مۇنبەرگە چىقتى. ئۇ:

ــ بۈنىڭدىن ئون نەچچە كۈن بۇرۇن، يەنى 2 ـ ئاۋغۇست قەشقەردىكى بىر قىسىم قەلەمكەشلەر خوتەنگە روزى سايىتنى يوقلاپ كېلىپ ئۇنىڭ ئۆيىدە جەم بولغانتۇق. شۇ چاغدا هەممەيلەن قايتا كۆرۈشۈش نېسىپ بولارمۇ، دېيىشكەنتۇق. مانا تەقدىرنىڭ مەرهىمىتى بىلەن قايتا كۆرۈشۈش نېسىپ بولدى، ــ دېدى

ئۇ گېپىنى تۇگىتىپ، روزى سايىتقا بېغىشلانغان شېئىرىنى ئوقۇدى، ئاندىن شائىر مۇھەممەت كامال شېئىر ئوقۇدى. شۇ ئارىدا روزى سايىت هەممەيلەنگە تەشەككۇر بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ پەستە ساقلاپ تۇرىدىغانلىقىنى، لېكسىيە ئاخىرلاشقاندا مېھمانلار بىلەن سۈرەتكە چۈشۈپ بولۇپ قايتىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، يىغىندىن ئايرىلدى. رەئىس غازى ئەھمەد يۇمۇرلۇق قىلىپ:

ــ مېنىڭ سۆزۈم كەينى ـ كەينىدىن ئۇچ قېتىم ئۇزۇلۇپ كەتتى، لېكىن بۇ ناهايىتى ئەھمىيەتلىك ئۇزۇلۇش بولدى، ــ دېدى ۋە يازغۇچىلار ئىتىڭ تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشى هەققىدە سۆزلىدى.

چۈشكە يېقىنلىشىپ بۈگۈنكى مۇهاكىمىنىڭ مۇشۇ يەردە توختايدىغانلىقى ئېلان قىلىنغاندا هەممەيلەن روزى سايىت بىلەن سۈرەتكە چۈشۈۋېلىش ئۈچۈن «دۇررىدە» مېھمانخانا كارىدورىغا چۈشتۇق. چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان شائىرنى تاهىر تالىپ قۇچاقلاپ دېگۈدەك يۆلەپ سىرتقا

ئېلىپ ماڭدى. شۇ ئارىدا روزى سايىت:

ـــ هاي، تاهىر تالىپ، مەن سىلىنىڭ خوتۇنۇڭلىمىدىم، نېمانداق ئە-دەمنى قۇچاقلايسىلەر، ـــ دەپ چاقچاق قىلدى. بۇ ئىككى قەدىناسىنىڭ دوستلارچە چاقچىقى، روزى سايىتنىڭ ئېغىر كېسەل ئاسارىتىدە تۇرۇپمۇ يەنىلا شۇنچە خۇشخۇي، ئۈمىدۋار كەيپىياتتا بولۇشى، ھەممەيلەننى پاكىز كۈلكىلەرگە غەرق قىلدى.

مىڭ ئەپسۇسكى، بۇ بىزنىڭ روزى سايىت بىلەن ئاخىرقى قېتىم دىدارلىشىشىمىز ئىكەنلىكىنى، بۇ ئەھمىيەتلىك، داغدۇغىلىق يىغىنىنىڭ قەلبىلەردىكى ھارارىتى تېخى پەسلىمەي تۇرۇپلا روزى سايىت بىلەن ۋىدا-لىشىدىغانلىقىمىزنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن. خوتەندىكى كەچمىشلەرنىڭ شېرىن تۇيغۇسىغا چۆمۈلۈپ دەل بۇ يازمامنى يېزىۋاتقان كۈنلەردە، يە-نى 7 ـ سېنتەبىر روزى سايىتنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرى كەلدى. تەقدىرنىڭ ئاجايىپ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ھەيرانمەن، روزى سايىتنىڭ ئۆم-رىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە خوتەندە ئاجايىپ داغدۇغىلىق، ئەھمىيەتلىك بىر يىغىن ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن قەلەمكەشلەر، روزى سايىتنىڭ قۇرداشلىرى، مەسلەكداشلىرى ئۇنىڭ بە-لەن دىدارلىشىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن، روزى سايىتمۇ مەسلەكداشلىرى بىلەن دىدارى مۇلاقات بولۇپ، قەلبىدىكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى، تېخى ئورۇنداپ بولالمىغان خىياللىرىنى بايان قىلىشقا مۇۋەپپەق بولغانىدى.

قىزغىن مۇنازىرە، ئەھمىيەتلىك لېكسىيەلەر

21 ـ ئاۋغۇست ئەتىگەندىن باشلاپ مېھمانخانىنىڭ 2 ـ قەۋەت يىغىن زالىدا ئەدەبىي تەنقىد ھەققىدىكى مۇھاكىمە، مۇنازىرىلەر باشلىنىپ كەتتى. ھەر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن قىزغىن لېكسىيەلەرگە قاتناشساق، چۈش-تىن كېيىن زور قۇرۇلۇشلار، زاۋۇت، كارخانىلار، سەيلىگاھ، مۇزېيلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق، تۇرمۇش ئۆگەندۇق. كەچتە بىرەر باغقا ئورۇنلە-شىپ قىزغىن مەشرەپلەرگە داخىل بولدۇق. بۇ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن پېشقەدەملەردىن ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئىمىن تۇرسۇن قاتارلىقلار 1950 ـ يىللاردىكى ئەدەبىي تەنقىدنىڭ ئەھۋالى، ئەدەبىي تەنقىدتە ئاپتورنى باھالە-ماي ئەسەرنى باھالاش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆزلىدى. ئالىم ئە-مىن تۇرسۇن ئاكا «نەۋائىي ۋە خوتەن» ناملىق ماقالىسىنى ئوقۇدى. 22 ـ ئاۋغۇست ئەتىگەندە نۆۋەت ياشلارغا كېلىپ، ياش ئەدەبىي تەنقىدچى مامبەت

تۇردى «ئەدەبىي تەنقىدنىڭ دەردى» ناملىق ماقالىسىنى ئوقۇدى. نۆۋەت يالـ
قۇن روزىغا كەلگەندە ئۇ مۇنداق دېدى:

ــ «ئاپتورنى باھالىماي ئەسەرنى باھالاش كېرەك» دەيدىغان قاراش مېـ
نىڭچە توغرا ئەمەس، بۇ ئەدەبىياتتىكى دېموكراتىك خاھىشنى باسقانلىق
بولۇپ، ئەدەبىيات مۇھىتىغا پايدىسىز ھاۋا ئېلىپ كېلىدۇ. ئەدەبىي تەنـ
قىدنىڭ مۇقىم ئۆلچىمى بولمىغاچقا، ئاپتورلار ئارىسىدا پىكىر ئىختىلابى
سەۋەبىدىن سۇركىلىشنىڭ بولۇپ تۇرۇشى نورمال ئىش. بۇنىڭغا يول قويـ
غاندىلا ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىغا پىشاڭ قويغىلى بولىدۇ. ئەكسىچە، ئە
دەبىياتىمىز مۇستەبىت ھاۋا ئىچىدە قالىدۇ. بىزدە ساددا ئىتتىپاقلىقا،
شەكىلۋازلىققا ئەھمىيەت بېرىدىغان ئەھۋال ئېغىر، ئىتتىپاقسىزلىقنى
ئوبزورغا، ئەدەبىي تەنقىدكە دۆڭگەپ قويىمىز. ئەمەلىيەتتە بىزدە ئوبزور
بولمىسمۇ، يۇرتۇازلار، ساۋاقداشلار توپ ـ توپ بولۇشۇۋېلىپ، بىر ـ بە
رىگە ئورا كولىشىپ ئىتتىپاقسىزلىق ئۇرۇقلىرىنى چېچىۋېرىدۇ. بىز ھا
ياتتىكى ئەڭ چوڭ ھەق ـ ناھەق مەسىلىسىگە سەل قارايمىزكى، بىرەر قە
لەمكەشنىڭ كىچىككىنە مەنپەئەتى تەسىرگە ئۇچرىسا بۇ ئىشقا ئالاھىدە
سەزگۈر بولۇپ كېتىمىز. ھاياتنىڭ ئەڭ تۈپ مەسىلىلىرىگە قارىتا پىشـ
قان، پىشۇاتقان قاراش يوق. خېلى ئۇزۇندا ئۇچرىشىدىغان ئەدەبىلەرمۇ
سورۇنلاردا ناھايىتى ئۇششاق مەسىلىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈپ كېتىمىز. بىزدە
سەزگۈر مەسىلىلەرگە كۆڭۈل بۆلىدىغان خاھىش بولۇشى، دېموكراتىك
خاھىش بولۇشى زۆرۈر. دېموكراتىيىلا بولسا ئەدەبىي تەنقىدچىلىك تەرەق
قىي قىلىدۇ، تەنقىدچىلەر قوشۇنى زورىيىدۇ. ھەر قانداق ئاپتورنىڭ ئۆز
ئەسىرىگە قارىتا تولۇق ئىشەنچىسى بولسا، بىرەر قېتىم بېرىلگەن ئادەل
بولمىغان باھا، ئاخىرقى باھا بولماي قالمىدۇ. بۇ ئەسەر ئاخىرى چوقۇم ئا
دىل، ئىلمىي باھاغا ئېرىشىدۇ.

يالقۇن روزىدىن كېيىن خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ ئو
قۇتقۇچىسى، ياش ئەدەبىي تەنقىدچى ئەنۋەر ھوشۇر سۆزلىدى. كەينىدىن
ئازاد سۇلتان سۆز قىلدى:

ــ بىزدە تەنقىدنى قوبۇل قىلىدىغان ئادەت، پەزىلەت تېخى شەكىللەنـ
مىدى، شۇڭا، ئەدەبىي تەنقىد نەزەرىيىسىنىڭ شەكىللىنىشىگە بىرمۇنچە
جەريان كېتىدۇ. ئەدەبىياتتا تەبىئىي تالانتنى ئېتىراپ قىلىمىز، شۇڭا
مەلۇم خېمىر تۇرۇچ، مەلۇم گېنى بار كىشىلەر ئۆزىنى دەڭسەپ كۆرۈپ،
ئەدەبىيات يولىغا كىرىشى كېرەك، ئەدەبىيات يولى ئەنە شۇنداق تار يول.
ھازىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تاللاش، شاللاش باسقۇچىغا كىردى. بۇ ياخشى

ئەھۋال، بۇنى ھەرگىزمۇ كىشىلەرنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان ئەقىدىسى، ئەدەبىي ئەسەرلەرگە بولغان قىزغىنلىقى سۇسلىشىپ كەتتى، دېگىلى بولمايدۇ. مۇشۇنداق تاللاش، شاللاش بولغاندىلا ئاندىن ئەڭ سەرخىل ئادەملەر ئەدەبىيات قوشۇنىدا پۇت تىرەپ تۇرالايدۇ.

23 ـ ئاۋغۇست چۈشتىن بۇرۇن ئابدۇقادىر جالالىدىن سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى:

— بىز ھەدەپ ئەدەبىي تەنقىدنى تەرەققىي قىلدۇرۇش كېرەك دەپ جار سالىمىز، ئەدەبىي تەنقىدنىڭ تەرەققىي قىلمايۋاتقانلىقى ھەققىدە تاپا ـ تە-نە قىلىمىز. ۋەھالەنكى، بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىدىغان كونكرېت چارىنى ئوتتۇرىغا قويمايمىز. بىز تاپا ـ تەنە قىلىۋاتقان، ئاغرىنىۋاتقان زادى كىم، قايسى ئورگان، بۇنىڭغا ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەيدۇ. ئادەمنىڭ تەبىئىتىدىن ئېيتقاندا، تەنقىدنى ھېچكىمنىڭ قوبۇل قىلغۇسى كەلمەيدۇ. شۇڭا، تەنقىدچىلەر بىلەن يازغۇچىلار ئارىسىدا مەلۇم پىكىر ئىختىلابى بولۇپ تۇرىدۇ، بۇ نورمال ئەھۋال. تەنقىدچىنىڭ قەلبىدە باشقىلارغا ياخشى كۆرۈنۈش ھېسسىياتى بولماسلىقى كېرەك، باشقىلارغا ياخشى كۆرۈنمەكچى بولغان تەنقىدچى خۇشامەتچى تەنقىدچى بولۇپ قالىدۇ.

بىر مىللەتنىڭ ئىجتىمائىيەت يولى گۈللەنگەن چاغدا ئەدەبىيات ئاندىن ئۆزىگە زۆرۈر ئوزۇقلارغا ئېرىشەلەيدۇ. شۇڭا، ھازىرقى شارائىتتا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا قارىتا ئەدەبىيات ئوندىق قىلمىدى، مۇنداق قىلمىدى، دېيىشكە ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق. ئەدەبىي مېتود بىرلا يولدا شەكىللىنىدىغان، بىر ـ ئىككى قېتىملىق يېغىن ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدىغان ئىش ئەمەس. ھازىر ئالىي مەكتەپلەردىكى ئەدەبىيات دەرسلىكلىرى دەۋرىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلىشالمايۋاتىدۇ. مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارغا ھازىرمۇ بەلىنسكىينىڭ ئەدەبىيات نەزەرىيىلىرىنى ئۆتۈپ يۈرۈۋاتىمىز، لېكىن ھازىرقى رۇس ئەدەبىي تەنقىدچىلىكى تېز ئىلگىرىلەپ كەتتى. ھازىر ئەدەبىياتىمىزدا شېئىرىيەت تەنقىدچىلىكى يوقاپ كەتتى، شېئىرىيەتتە يېڭى ژانىر ئۆلدى. ئادەم شېئىر ئارقىلىق ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدا بىر ئېستېتىكلىق دۇنياغا، شېئىرىيەت دۇنياسىغا ئىچكىرىلەپ بېقىشى كېرەك.

شۇنىڭدىن كېيىن سوئال ـ جاۋاب شەكلىدە مۇنازىرىلەر ئېلىپ بېرىلىپ، ئابلىمىت سادىق، مەمتىمىن ھوشۇر، ئابدۇقادىر جالالىدىن، ئابلىز قېيۇم قاتارلىقلار قەلەمكەشلەرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت، ئەدەبىيات مەسىلىلىرى، كىتاب نەشر قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بەردى.

تۆت كۈن جەريانىدىكى مۇھاكىمە، لېكسىيىلەر، ماقالە ئوقۇش، بەس - مۇنازىرىلەر ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك بولدى. ئايدىڭلاشمىغان نۇرغۇن مەسىلىلەر ئايدىڭلاشتى، كۆپچىلىك قەلەمكەشلەر بەس - مۇنازىرىلەر ئارقىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەت ھەققىدە يېڭى - يېڭى ئىلھاملارغا ئىگە بولدى.

«گۈلزار مۇكاپاتى» ۋە مامۇتجان داۋۇت

بۇنىڭدىن ئىككى ئاي بۇرۇن «شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى» دىن ئاقسۇ - دىكى خۇسۇسىي كارخانىچى مامۇتجان داۋۇتنىڭ بەش يۈز مىڭ يۈەن پۇل چىقىرىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تۆھپىكار ئەدىب ۋە ياخشى ئەسەرلەرنى بالايدىغان «گۈلزار مۇكاپاتى» نى تەسىس قىلغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرنى كۆرۈپ، قاتتىق ھاياجانلانغان، «ئاخىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدىمۇ ئەدەبىياتقا پۇل خەجلەيدىغان ئەركەك چىقىپتۇ» دەپ مامۇتجان داۋۇتقا غايىۋانە رەھمەت ئېيتقان، ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم ھەسسىلەپ ئاشقانىدى. يىغىنىڭ 2 - كۈنى شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، تالانتلىق يازغۇچى مەمتىمىن ھوشۇر سۆز ئالغىنىدا «گۈلزار مۇكاپاتى» نى تەسىس قىلغان ئەدەبىياتسۆيەر كارخانىچى مامۇتجان داۋۇتنىڭمۇ بۇ يىغىنىغا قاتناشقانلىقىنى ئېلان قىلغاندا، مەيداندا يېنىك شاۋقۇن كۆتۈرۈلۈپ، ھەممەيلەن «كىمدۇ؟ كىمدۇ؟» دەپ گۇدۇڭلاشقىنىچە ئەتراپىغا قاراشتى. كەينىدىكى ئورۇندا ئولتۇرغان، مەن دېمەتلىك، ئاددىي كىيىنگەن بىر يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ بىزگە سالام بەردى. مەنمۇ قاتتىق ھاياجانلىنىپ، مامۇتجاننى ياخشىراق كۆرۈۋالماقچى بولۇپ، بوينۇمنى سوزۇپ، كەينىگە قارىدىم. بىر نەچچە كۈندىن بۇيان بۇ يىگىت ئاقسۇدىن كەلگەن ئابدۇرېشىت بارات ئويغاق، ئابباس مۇنىياز قاتارلىقلار بىلەن بىللە يۈرسە مەن بۇ قايسى قەلەمكەش ئاغىنىمىزدۇ، دەپ ئويلاپ كەتكەنىدىم، ئەسلىدە ئۇ مامۇتجان داۋۇت ئىكەنە! شۇ كۈنلۈك مۇھاكىمە تۈگەپ، مېھمانلار پەسكە چۈشۈشى بىلەنلا مەن ئالدىراش چۈشۈپ، مېھمانخانىنىڭ ئالدىدا مامۇتجان داۋۇت بىلەن كۆرۈشتۇم. مېنىڭ ئىلگىرىكى تەسەۋۋۇرۇمدىكى مامۇتجان داۋۇت ئوتتۇرا ياشلاردىن ئاشقان، بېشىغا ئېسىل كەپكە كىيىۋالغان، سالاپەتلىك كىشى بولغان بولسا، ئالدىمدىكى مامۇتجان داۋۇت ئەمدىلا ئوتتۇز بەش ياشقا كىرگەن، ئاددىي - سادىدا، خۇش پېئىل، كەمتەر يىگىت ئىدى. ئۇ بۇ خىل پەزىلىتى بىلەن تەسەۋۋۇرۇمدىكى مامۇتجان داۋۇتنى بېسىپ چۈشۈپ، قەلبىمدە بارغانچە يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى.

ئەتىسى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابلىمىت سادىق «گۈلزار مۇكاپاتى» ھەققىدە مەخسۇس ئىزاھات بېرىپ مۇنداق دېدى:

ـــ «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇكاپات بولسا، يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى «گۈلزار مۇكاپاتى» خۇسۇسىي كارخانىچى مامۇتجان داۋۇتنىڭ ياردەم بېرىشى نەتىجىسىدە مەيدانغا كەلگەن مۇكاپات. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇچۇن بەش يۈز مىڭ يۈەن چىقىرىپ مۇكاپات تەسىس قىلىش، ھەر يىلى ئەللىك مىڭ يۈەننى مۇكاپاتقا ئاجرىتىش ئاجايىپ زور ئىش بولۇپ، بۇ مامۇتجان داۋۇتنىڭ ئەدەبىياتنى نەقەدەر سۆيىدىغانلىقىنى، قوللايدىغانلىقىنى، خالىس قۇربان بېرىش، تەقدىم قىلىش روھىنى، ئالىيجاناب پەزىلىتىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەسلىدە مامۇتجان داۋۇت ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇچۇن بىر ئەسىرلىك، يەنى يۈز يىللىق مۇكاپات تەسىس قىلماقچى ئىدى، لېكىن ھۆكۈمەتنىڭ جامائەت گۇۋاھلىقى بەلگىلىمىسىدە پەقەت ئون يىللىق گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈش پرىنسىپى بولغاچقا، مۇكاپات دەسلەپكى قەدەمدە ئون يىللىق تەسىس قىلىنىپ، توختاملىشىپ، قانۇن بويىچە گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈلدى. بۇنىڭدا مامۇتجان داۋۇت «گۈلزار مۇكاپاتى»ئۇچۇن ئاجراتقان بەش يۈز مىڭ يۈەننى ئايلانما مەبلەغ قىلىپ، مەيلى پايدا ئالسۇن ياكى زىيان تارتسۇن توختام بويىچە مۇكاپات ئۇچۇن ھەر يىلى ئەللىك مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىدۇ. خوش، پۇل مەسىلىسىغۇ ھەل بولدى، ئەمدى ئۇنى جايىغا خەجلەش مەسىلىسى بار. ئەگەر پۇل جايىغا خەجلەنمىسە پۇل بەرگۈچى ئالدىدا، خەلق ئالدىدا، تارىخ ئالدىدا جاۋابكار بولمىدىغان گەپ. شۇڭا، پۇلنى جايىغا يەتكۈزۈش ئۇچۇن ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ئون ئۇچ كىشىدىن تەركىب تاپقان «گۈلزار مۇكاپاتى» نى باھالاش كومىتېتى تەسىس قىلدۇق. بەش كىشىدىن تەركىب تاپقان رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، نىزامنامە تۈزۈپ چىقتۇق. نىزامنامە بويىچە ئىككى يىلنى دەۋر قىلغان ھالدا بىر تۆھپىكار ئەدەب مۇكاپاتى، ئىككى مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتى تەسىس قىلدۇق. يەنى، بىرىنچى يىلى ئالاھىدە تۆھپە ياراتقان، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا زور تەسىر كۆرسەتكەن بىر ھايات تۆھپىكار ئەدەب مۇكاپاتلانسا، ئىككىنچى يىلى شۇ ۋاقىتتىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىككى مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتلىنىدۇ ۋە ھەر يىلى مۇشۇنداق تەكرارلىنىپ ماڭىدۇ. ئەدەب ۋە ئەسەرلەر نامزاتىنى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا

ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئەدەبىيات تەتقىقات ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتى قاتارلىق تۆت ئورۇن كۆرسىتىدۇ. نامزاتلار باھالاش كومىتېتىدا يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش شەكلى بىلەن يىغىنچاقلانغاندىن كېيىن تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئاممىغا ئاشكارا ئېلان قىلىپ، ئاممىنىڭ رايىغا ئاساسەن ئەڭ ئاخىرقى نەتىجىنى بېكىتىپ چىقىمىز.

مەن يىغىن جەريانىدا مامۇتجان داۋۇتنىڭ خەلق شائىرى روزى سايىتقا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن بىر نەسىلنىڭ ئات ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئۇقۇپ، ئۇنىڭ ئەدەبىياتنى، ئەدەبىيات ئەھلىنى قەدىرلەيدىغان روھىغا يەنە بىر قېتىم ئاپىرىن ئوقۇدۇم.

ئېھ، جاپاكەش دېھقان

21 ـ ئاۋغۇست چۈشتىن كېيىن قاراقاش ناھىيىسىنىڭ شىمالىي ئېچىش رايونىغا ئېكسكۇرسىيىگە ماڭدۇق. بىزنىڭ ئاپتوبۇس 5 ـ نومۇرلۇق ئاپتوبۇس بولۇپ، بۇ ئاپتوبۇستا ئىمىن تۇرسۇن، غازى ئەھمەد، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابلىمىت سادىق، توختى سابىر، تۇرسۇن نىياز، تاھىر تالىپ، مۇھەممەت نىياز قاتارلىق پېشقەدەملەر، ياسىن زىلال، ئابدۇرېشىت بارات، مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن، ئەسقەر يالىسىن قاتارلىق ياشلار بار ئىدى. تۆت كۈن جەريانىدا ئون نەچچە ئورۇنغا زىيارەتكە بېرىش، كەچتە باراۋەتتىن قايتىش، ماشىنىغا چىقىپ ـ چۈشۈش جەريانىدا بىر ـ بىرىمىزگە ئىجىل ـ ئىناق بولۇپ قالغانىدۇق. بىرەر مىنۇت چىقماي قالساق ياكى باشقا ماشىنىغا چىقىپ قالساق، ئىزدەپ، سوراپ ماشىنىغا چىقىرىۋالاتتۇق، خۇشخۇي شوپۇر ئۇستام بىلەن مۇلازىمەتچى يىگىتمۇ بىز بىلەن چىقىشىپ كەتكەنىدى. بولۇپمۇ توختى سابىر، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابلىمىت سادىق، غازى ئەھمەد، ئابدۇرېشىت باراتلار نەگە ماڭساق يولبويى قىزغىن چاقچاقلارنى قىلىشىپ، ماشىنىنى كۆتۈرۈۋەتكىدەك كۈلۈشۈپ، بىزنى ئازراقمۇ زېرىكتۈرمىدى.

قاراقاش ناھىيىسىدە بىر نوپۇسقا ئاران 1.3 مودىن يەر توغرا كېلىدىكەن، بۇ ناھىيە تېرىلغۇ يەر مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن يىگىرمە توققۇز مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ناھىيىنىڭ شەرقىدىكى قۇملۇقتىن ئون ئۈچ مىڭ مو يەر ئېچىپ بۇ رايوننى بەرپا قىلغانىكەن. ئاپتوبۇس تۆپ-

تۇز ياسالغان ئاسفالت يولدا خېلى ماڭغاندىن كېيىن يول بويىدىكى كۆ-چەتلەر خېلى بوي تارتىپ قالغان، ئەتراپتا قۇم ئۇچۇپ تۇرغان بىر جايدا توختىدى. پايانسىز قۇملۇق بەش مىليوندىن ئوشۇق ئەمگەك كۈچى، يە-گىرمە يەتتە دانە ئىتتىرىش ماشىنىسىنىڭ كۈچىدە، ئوتتۇز سەككىز يۇ-رۇشلەشكەن قۇدۇقنىڭ سۈيىدە چاسا - چاسا ئېتىزلىق ھالىتىگە كىرىپ، دەل - دەرەخ تىكىلىپ، بېدە تېرىلىپ، ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلغانى-دى. ھازىرچە بۇ يەرگە يەتمىش يەتتە ئائىلىلىك دېھقان كۆچۈپ چىقىپتۇ. مەن قۇملۇققا سوزۇلغان ئېتىزلىقلاردا ياشىرىپ تۇرغان زىرائەتلەرنى، كۆچەتلەرنى كۆرۈپ جاپاكەش خوتەن دېھقانلىرىنىڭ ئىرادىسىگە، ئەمگەك-سۆيەر روھىغا چىن قەلبىمدىن قايىل بولدۇم.

قايتىشقا تەرەددۇتلىنىۋاتقان مېھمانلارنىڭ قۇلاق تۇۋىدە يىغىن باشقۇر-غۇچىسى مۇھەممەت چاۋارنىڭ كىچىك كانايدا سۆزلىگەن گۈلدۇرمامىدەك ئاۋازى ياڭرىدى:

— يولداشلار، بىز بۇ قېتىمقى يىغىننىڭ قاتناش ئىشى ئۈچۈن مەخ-سۇس بەش ئالىي دەرىجىلىك ئاپتوبۇس ئاجراتتۇق. بىراق، بىر قىسىم مېھمانلار ئاپتوبۇستا ئولتۇرماي ئۆزلىرىنىڭ پىكاپلىرىدا ئولتۇرۇۋاتىدۇ. ئەگەر ئولتۇرايلى دېسەك، بۇ يەردىكى كۆپىنچىمىزنىڭ مەخسۇس ماشىنە-سى بار. ئارىمىزدىكى نى - نى ئالىملار، رەھبەرلەر يىغىن تەرتىپىگە رىئا-يە قىلىپ، ئاپتوبۇستا ئولتۇرۇۋاتىدۇيۇ، بىز نېمىشقا تەرتىپكە رىئايە قىلمايمىز؟ خوتەننىڭ يوللىرى تار، بۇنداق كۆپ ماشىنىلار يولغا كى-رىۋالسا بىختەرلىككە كاپالەتلىك قىلىش تەس. يەنە بىرى، شۇنچە ئۇزۇن ماشىنىلار سېپى باغمۇ باغ ئارىلاپ يۈرسە، بۇ دېھقانلارغا قانداق تەسىر بېرىدۇ؟ شۇڭا، ئولتۇرۇپ كەلگەن مەخسۇس ماشىنىلىرىمىزنى مېھمانخا-نىدا قويۇپ، بىز ئاجراتقان ئاپتوبۇسلارغا چىقايلى.

ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئۆزلىرىنىڭ ماشىنىلىرىدا ئولتۇرۇۋالغانلاردىن باش-قا ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن توغرا تېپىشتى.

22 - ئاۋغۇست چۈشتىن كېيىن لوپ ناھىيە چاھارباغ يېزا مالىيە 1 - ئېچىش رايونىغا زىيارەتكە باردۇق. بۇ يەرمۇ يەر قىس بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش، دېھقانلارنى كۆچۈرۈپ چىقىپ نامراتلىقتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئېچىلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە نازارىتى ياردەم بەرگەنىكەن. ئون بەش يىلدا توقسان مىڭ مو يەر ئېچىش پىلانلانغان بولۇپ، 1996 - يىلىدىن باشلاپ ھازىرغا قەدەر يىگىرمە يەتتە مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، يىگىرمە مىڭ مو يەر ئېچىلىپ،

ئون ئالته مىڭ مو يەرگە تېرىقچىلىق قىلىش باشلىنىپتۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ مىڭ بەش يۈز مو ياڭاق بازىسى، سەككىز مىڭ مىڭ مو ئۆرۈك، قۇم مۇداپىئە ئورمىنى بازىسى، بېدە تېرىلغان مەيدانلار بار ئىكەن. سۇ، توك يۇرۇشلەشتۇرۇلۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە بىر يۈز ئەللىك ئائىلە كۆچۈرۈپ كېلىنىپتۇ.

مەن ئوشۇق بىلەن تەڭ قۇم ئېقىپ تۇرغان تۇپراقتا ئەھيا قىلىنغان ئورمانلارنى، بويۇم بىلەن تەڭ ئېگىزلىكتە ئۆسكەن، جەڭچىلەردەك رەت - رەت تىزىلىپ، مەيىن شامالدا ئاستا شىلدىرلاپ تۇرغان ئۆرۈك، ياڭاق كۆچەتلىرىنى كۆرۈپ، خوتەن دېھقانلىرىنىڭ مۇشۇ پايانسىز قۇملۇقنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن قانچىلىك بەدەللەرنى تۆلىگەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالماي قالدىم. يىراقلارغا سوزۇلغان تاختا - تاختا ئېتىزلىقلار، كۆكىرىپ تۇرغان بېدىلەر، ياشىرىپ باراقسانلىشىۋاتقان ھەر خىل مېۋىلىك كۆچەت-لەرنىڭ ھەممىسى جاپاكەش خوتەن دېھقانلىرىنىڭ بۇ يەرلەرگە سىڭدۈرگەن ھېسابسىز ئەجرى، قان - تەرى، مېھنەت ياشلىرى ھەققىدە ھەسرەتلىك ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندەك قىلاتتى. قايتىشىمدا تاش ئۆستەڭنىڭ بويىدا بىزگە قاراپ قول باغلاپ تۇرغان بىر قانچە دېھقانغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئالدىدىراق تۇرغان قىرىق ياشلاردىكى دېھقان بېشىغا كونىراپ كەتكەن ئاق شاپاق دوپپا، ئوچىسىغا ئوزۇن ئاق خەسە كۆڭلەك كىيگەن، بېلىگە بىر تال قارا شوينا باغلىۋالغان، ئۇشۇقىنىڭ خېلى ئۇستىدە تۇرغان ئىشتىننىڭ پۇچقاقلىرى لاي بولۇپ كەتكەن، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى قىزىق قۇمغا پېتىپ تۇرغان، چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن بولۇپ، تىرىكچىلىكىنىڭ ئېغىر غېمى ھالسىراتقان كىشىدەك گەۋدىسى سەل مۇكچەيگەن، چىرايلىرى سولغۇن ئىدى. باشقىلارنىڭمۇ كىيىنىشى، روھىي كەيپىياتى ئوخشاش بولۇپ، بىزگە قارىغان نەزەرلىرىدە ھۆرمەتتىن كۆپرەك ئەيمىنىش، ھەيرانلىق ۋە يەنە ئاللىقانداقتۇر كىشىنى ئىختىيارسىز قورۇندۇرىدىغان تۇيغۇلار ئەكس ئېتەتتى. مەن بىئىختىيار قېينانىسىنىڭ ئالدىدا مېڭىشىنى تاپالمىغان يېڭى كېلىنىدەك، ھودۇقۇش ۋە ئىزتىراپ ئىچىگە چۈشۈپ قالدىم. مۇشۇ زېمىنىنىڭ ھەقىقىي خوجايىنى بولغان، ئەمەلىيەتتە بولسا يەرنى قاتتىقراق دەسسەشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان يەرگە بېقىپ، قول باغلاپ تۇرغان بۇ بىچارە دېھقانلار پوزۇر كىيىملەرنى كىيىپ، غادىيىپ كېلىپ، ئىشتىننىڭ توپا بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ يەرنىمۇ ساناپ دەسسەپ، خوجايىنلاردەك كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقان بىزگە قارىغىنىدا قانداق ئويلارغا كېلەر؟ توغرا، ئۇلار ئويلايدۇ، ئۇلار ھېچنېمە

قىلالمىسمۇ، ھېچنېمە دېيەلمىسمۇ خالىغانچە ئويلىنىالايدۇ، باشقا ئىشلارنى چەكلىگىلى بولسىمۇ، ئادەمنىڭ ئويىنى چەكلىگىلى بولمايدۇ. خۇددى قەلەندەرمۇ ئۆزىنىڭ نامرات كەپسىدە شاھنىڭ خىيالىنى سۈرە-لەيدۇ، دېگەندەك، ئۇلارمۇ بۇ زېمىنغا بىر تامچىمۇ تەر تۆكمىگەن، پەقەت شەكلەن ھادىسىنىلا كۆرۈپ، ماھىيەتنى كۆرمىگەن، دېھقانىنىڭ بۇ تۇپراق ئۈچۈن تۆككەن دەريا ـ دەريا ياشلىرىنى ھېس قىلالمىغان بىزنى «بۇ ئە-مەلدارلار دېھقانىنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە كەلگەن نېمەتلەرنى يەپ ـ ئىچ-كىلى كەپتۇ» دەپ ئويلايدۇ. توغرا، ئۇلار شۇنداق ئويلاشقا ھەقلىق، يىل بويى كەتمەننى قۇچاقلاپ، جان تىكىپ ئىشلەپ، تۇزۇك ھوسۇل ئالالمايۋاتقان، كىرىم قىلالمايۋاتقان، قورسىقى ئارانلا تويۇۋاتقان دېھقانلار ئازادە رېستورانلاردا ئولتۇرۇپ، خالىغانچە بۇزۇپ ـ چېچىۋاتقان بىزنى شۇنداق ئويلاشقا ھەقلىق!

خوتەنىڭ تەبىئىي شارائىتى ناچار، قۇم ـ بوران كۆپ، سۇ، يەر قىس بولغاچقا، دېھقانلار يىللاپ ھاشارغا ئىشلەپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ياخشىلاشقا مەجبۇر بولىدىكەن. دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنىڭ بارغانچە چۈشۈپ كېتىشى، ھەر خىل تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ كەينى ـ كەي-نىدىن يۈز بېرىشى بىلەن، بىر قىسىم دېھقانلارنىڭ كىرىمى ئازىيىپ، ئارانلا ئۆز تۇرمۇشىنى قامدىغۇدەك ھالدا ياشايدىكەن. مەن ياپېشىل بوس-تانلىقلار، ئادەمنى ئىختىيارسىز سۆيۈندۈرىدىغان گۈزەل مەنزىرىلەر ئە-چىدە سىرتى سۇۋاقمىغان، قىيسىيىپ تۇرغان ئۆيلەرنى، لېكىشىپ تۇرغان ياغاچ چاقسا بېكىتىلگەن ۋەيرانە ھويلىلارنى، ھويلىسىنىڭ ئالدىدىكى پۇ-چۇق تامنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان چىرايىدىن نامراتلىق بېغىپ تۇرغان بوۋاي، مومايلارنى، چوڭ كېلىپ قالغان كونا كىيىملەرنى كىيىۋالغان، يۈز ـ كۆزلىرى قاسماق بولسىمۇ ئادەم سۆيۈندۈرگىدەك ئوماقلىقى چىقىپ تۇرغان يالاڭ ئاياغ بالىلارنى كۆپ ئۇچراتتىم. بولۇپمۇ بىزگە ھەيرانلىق، قىزىقىش بىلەن تەلمۈرۈپ تۇرغان، ئۈستىۋېشىنى توپا ـ چاڭ باسقان، ئۈزۈن ـ قىسقا كىيىملەرنى كىيىۋالغان بالىلارنى كۆرگىنىمدە ئىختە-يارسىز قەلبىم ئۆرتىنىپ، بۇرۇنلىرىم ئېچىشىپ كەتتى. ئۇلارمۇ بىزنىڭ بالىلىرىمىزدەك پاكىز، ئازادە، ھەممە نېمىسى تەل، زانىۋى ئۆيلەردە ئول-تۇرۇشقا، بىزنىڭ بالىلىرىمىزدەك شاكىلات، تورت، پىرەنىك قاتارلىق نەرسىلەرنى يېيىشكە، ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق، كومپيۇتېر ئوينىشىقا ھەقلىق ئىدىغۇ!؟ مانا ئەپسۇس، بۇ بالىلار بۇ نەرسىلەرنى چۈشىدىمۇ كۆ-رەلمەيدۇ! ئۇلار بىر بۇردا قاتتىق نانغا، بەك ئېشىپ كەتسە بازار كۈنى ئا-

تىسى ئېلىپ بەرگەن بىر قاچا لەڭپۇڭغا، ئۆزلىرى ياسىۋالغان ۋاللەي كالتەكلىرىگە، لەگلەك، پىلدىرلىغۇچلارغا قانائەت قىلىدۇ، شۇنىڭدىن خوشاللىق تاپىدۇ، ئاتا ـ ئانىسىدىن، ئاكا، ئاچىلىرىدىن قېپقالغان كىيىم ـ لەرنى كىيىدۇ. ۋەھالەنكى، بىزنىڭ بالىلىرىمىز ھەر كۈنلۈكى، بەش يۈەن ـ لەپ، ئون يۈەنلەپ پۇل خەجلەيدۇ، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇش قوراللىرىنى ئىشلىتىدۇ ۋە خالىغانچە ئىسراپ قىلىدۇ، داڭلىق ماركىلىق كىيىملەرنى كۈندە دېگۈدەك يېڭىۋىلەپ كىيىدۇ، بۇ نېمىدېگەن زور پەرق ـ ھە!

گىگانت دەرەخ ۋە گىگانت ئادەم

21 ـ ئاۋغۇست قاراقاش ناھىيىسىنىڭ ئاقساراي يېزىسىدىكى بەش يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە گىگانت دەرەخ ـــ چىنار پادىشاھىنى كۆرۈشكە بار ـ دۇق. چىنار دەرىخى قاتتىق غوللۇق، باراقسان يېيىلىپ ئۆسىدىغان، يو ـ پۇرمىقى تەك يوپۇرمىقىغا، غولىنىڭ رەڭگى كۆك تېرەككە ئوخشاپ كېتە ـ دىغان دەرەخ بولۇپ، بۇ چىنارنىڭ ئېگىزلىكى 35 مېتىر، دىئامېتىرى 2.87 مېتىر، ئايلانمىسى توققۇز مېتىر، ئېگىلگەن يەر كۆلىمى 1.3 مو كېلىدىكەن، يەتتە ئادەمنىڭ غۇلىچى ئاران يېتىدىكەن. مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ئاسمان ـ پەلەككە تاقاشقان بۇ گىگانت چىنارنى تاماشا قىلىپ، بەس ـ بەستە سۈرەتكە چۈشۈشتى. بۇ چىنار ھەققىدە مۇھەممەت پەيغە ـ مبەرنىڭ كۈيئوغلى، پالۋان ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇناسىۋەتلىك بىر رىۋايەت بولۇپ، بۇ چىنارنى يەتتە قېتىم ئايلانغان ئادەمنىڭ ھەر قانداق تەلىپى ئىجابەت بولىدۇ، دەيدىغان گەپ بار ئىكەن. بىر قىسىم مېھمانلار كۆلۈشكىنىچە بىر ـ بىرىنىڭ كەينىدىن قاتار تىزىلىپ، ئۇنلۈك ساناپ چىنارنى ئايلىنىشقا باشلىدى.

ـــ سەنمۇ ئايلىنىپ تىلىكىڭ بولسا ئېيتىپ باقمامسەن، ـــ دېدى لوپ ـ لۇق شائىر دوستۇم ئابدۇلھېكىم ئابدۇلئەھەت چاقچاق قىلىپ.

ـــ ئەگەر بۇ يەردە تىلەك ئىجابەت بولىدىغان ئىش بولسا خوتەن دېھقان ـ لىرى بۇ چاغقىچە ئوشۇقىغىچە توپا كېچىپ يۈرمىگەن بولاتتى، ـــ دېدىم مەنمۇ.

شۇ چاغدا شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىكى مۇختەر بۇغرا بويى ئېگىزرەك بىر نەچچىمىزنى قول تۇتۇشۇپ چىنارنى غۇلاچلاپ بېقىشنى، ئۆزلىرىنىڭ سۈرەتكە ئالىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بىز ئەزىزى، ۋاھىتجان ئوسمان، ياقۇپ كېرەم قاتارلىق يەتتەيلەن بىر ـ بىرىمىزنىڭ قولىنى تۇ ـ

تۇپ، چىنارنى غۇلاچلىدۇق. دەرۋەقە، چىنارنىڭ غولىغا يەتتىمىزنىڭ قۇ- چىقى ئاران يەتتى. شۇ ئارىدا كەينى تەرىپىمدىن ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئاڭلاندى. بۇرۇلۇپ قارىسام كىنولاردىكى گىگانت ئادەملەرگە ئوخشاش بىر گىگانت ئادەم مېھمانلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپتۇ. مەن ھەيران بولۇپ شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. بۇ گىگانت يىگىتنىڭ ئىسمى ئەنەيتۇللا بولۇپ، مۇشۇ يەرلىك دېھقان ئىكەن، ئېگىزلىكى 2.27 مېتىر ئىكەن، بۇ يىل ئوتتۇز تۆت ياشقا كىرىپتۇ. ئۇ بېشىغا دوپپا، ئۇچىسىغا قىسقا يەڭ ئاق كۆڭلەك، كۆك ئىشتان كىيگەن بولۇپ، ئېگىز بولۇشىغا قارىماي، گەۋدىلىك ئىكەن. مېھمانلار ئۆزلىرىنى ھەدەپ ئۇنىڭ بويىغا تەڭلەشتۇرۇپ، ئەنەيتۇللادىن ئۇنى - بۇنى سوراشقا باشلىدى.

— سەن توي قىلغانمۇ؟ — دەپ سورىدى ۋاھىتجان ئوسمان ئۇنىڭدىن.

— توي قىلغان، بىر قېتىم توي قىلىپ ئاجرىشىپ، ئىككىنچى قېتىم توي قىلدىم.

— بالاڭ بارمۇ؟

— يوق.

— سەن كىيىملەرنى نەدىن ئالىسەن؟

— ھەممىسىنى تىككۈچىلەرگە، موزدۇزلارغا بۇيرۇتۇپ تىككۈزىمەن.

مېھمانلار بۇ گىگانت ئادەم بىلەنمۇ بەس - بەستە سۆرەتكە چۈشۈشتى. كەچتە ماشىنىلار قاراقاش ناھىيە زاۋا يېزا سۇ ئامبىرىنىڭ بېغىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

خوتەن گىلىمى

گىلەم زاۋۇتىنى ئىلگىرى مەن ھەيۋەتلىك زاۋۇت دەپ تەسەۋۋۇر قىلاتتىم. خوتەن تاشقى سودا گىلەم كارخانىسىغا كىرىپ، ئادەتتىكىلا بىر زالدا ئەللىكتەك ئايالنىڭ دەستىگاھىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇۋېلىپ گىلەم توقۇاتقانلىقىنى، زاۋۇتنىڭ مۇشۇ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. ھەربىر دەستىگاھنىڭ ئالدىدا، ئۇزۇن ياغاچ ئورۇندۇقتا بەشتىن ئايال ئولتۇرۇپ، ئۇدۇلىغا چاپلاپ قويغان گىلەمنىڭ سىزما نۇسخىسىغا قاراپ گىلەم توقۇيدىكەن. ئادەتتە چوڭراق بىر پارچە گىلەمنى بەش ئادەم قىرىق كۈندە توقۇپ بولىدىكەن. گىلەم توقۇش قول ھۈنەرچىلىكى ئىچىدىكى ئەڭ نازۇك ھۈنەر - سەنئەت بولۇپ، بىر تال يىپ خاتا كەتسە قايتا توقۇشقا توغرا كېلىدىكەن. بۇ ئايالار كۈنلەپ، ئايلاپ، يىللاپ، ھەتتا ئون نەچچە

يىللاپ دەستىگاھنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ گىلەم توقۇيدىكەن. مەن دەستىگاھقا تىكىلىپ، بىرلىپ ئىشلەۋاتقان گىلەمچى قىزلارنىڭ كەينىدە بىر-دەم قاراپ تۇرۇپ قالدىم. خۇددى ئەينەك ئۈستىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان يامغۇر سۈيدەك زىچ ۋە قاتار تىزىلغان ئاپئاق يىپلار، يىپلار ئۈستىدە تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىۋاتقان چېۋەر بارماقلار، ئاستا-ئاستا توقۇلۇپ چىقىۋاتقان گىلەمنىڭ ھەرخىل چىرايلىق گۈللىرى ... بۇنى ھەقىقىي سەنئەت، ھەقىقىي مېھنەت دېيىشكە بولاتتى. بۇنىڭغا قىلچە ساختىلىق ئىشلەتكىلى، قىلچە بىخەستىلىك قىلغىلى بولمايتتى. ئۇقۇشۇمچە، بۇ ئاياللارنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى ئاران ئۈچ يۈز - تۆت يۈز يۈەنگىچە بولۇپ، ئىش ھەققى يۇقىرى بولسا گىلەمنىڭ تەننەرخى ئېشىپ كېتىپ، ئوبوروتى ياخشى بولمايدىكەن. گىلەمچى ئاياللار مۇشۇ ئازغىنە مائاشقىمۇ رازى بولۇپ، يەنىلا كۆڭۈل قويۇپ، ئەستايىدىل ئىشلەيدىكەن. مەن بىر خىل ئېچىنىش، خېرىخاھلىق تۇيغۇسى ئىچىدە مىللىتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى قول ھۈنەرۋەنچىلىك سەنئىتى ئۈچۈن ئۈن - تىنسىز قۇربان بېرىۋاتقان بۇ ئاياللارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ بۇ يەردىن ئايرىلدىم.

خەير، مېھماندوست خوتەن

«خوتەن ژىلايىتى بۇ قېتىمقى يىغىننى ھەقىقەتەن ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ، ئىلگىرىكى بارلىق يىغىنلارغا قارىغاندىمۇ ياخشى ئېچىلدى.» تۆت كۈنلۈك يىغىن جەريانىدا مېھمانلار بىردەك شۇنداق ھېسابلاشتى.

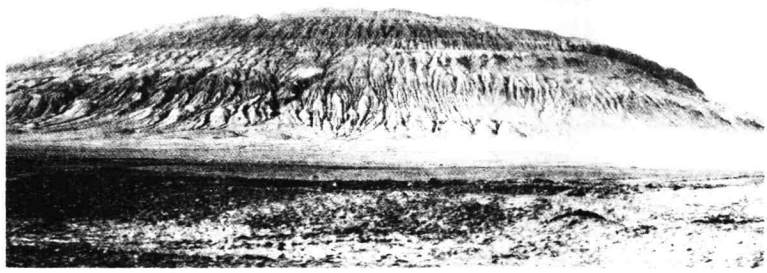
بىز يىغىن جەريانىدا خوتەننىڭ ئاساسلىق كوچىلىرىغا، بىز زىيارەتكە بارىدىغان يېزا، كەنت يوللىرىغا «11 - نۆۋەتلىك خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى ۋە 7 - نۆۋەتلىك يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنىغا كەلگەن ۋەكىللەرنى قارشى ئالىمىز» دېگەن ۋۇجۇكلار ئېسىلغانلىقىنى كۆردۇق. ساقچىلارنىڭ قوغدىشى ئارقىسىدىكى قاتار تىزىلغان ماشىنىلار، دېرىزە ئەينەكلىرىدىن باشلىرىنى چىقىرىشىپ تۇرغان ئاق چاچ كىشىلەر مىڭ - مىڭ ئادەملەر دولقۇنى ئىچىدە بازار بولۇۋاتقان يېزا، بازارلاردىن ئۆتكىنىدە ھەممە كىشى يول بوشىتىپ، قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى تاشلاپ، ھەيرانلىق، ھۆرمەت تۇيغۇلىرى ئىچىدە مېھمانلارغا تىكىلىشەتتى. بولۇپمۇ خوتەن ژىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى مۇھەممەت چاۋار، «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى مەتقاسىم ئابدۇراخمان، مۇھەررىرلىردىن تۇرسۇنجان مۇھەممەت، مەتسىيىت

مەتقاسىم، دىلنۇر ئابلىز قاتارلىقلار تۆت كۈنلۈك يىغىن جەريانىدا ئىنتا-يىن جاپا چەكتى، چارچىدى. يىغىننى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن بىر دەمنۇ ئارام ئالماي ھەر تەرەپكە چاپتى.

مېنى ئەڭ تەسىرلەندۈرگىنى، خوتەن خەلقى مەن ئاڭلىغاندەك ۋە بىل-گەندەك ئاق كۆڭۈل، ساددا، ئوچۇق - يورۇق، قىزغىن، مېھماندوست، ساختىلىق، قۇۋلۇقنى بىلمەيدىغان خەلق ئىكەن. بۇنى مەن بىر ئىشتىن ھېس قىلدىم. بۇ يەردە تاكسى شوپۇرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇرلار بو-لۇپ، ئۇلار سىرتقى جايلاردىن كەلگەن كىشىلەرنى ئالداش خىيالىدا بول-مايدىكەن، ئادەم تاكسىغا چىقىپ، مەنزىلگە يەتكەندىن كېيىن ئەسلىدىكى مۇقىم باھادىن تۆۋەنرەك پۇل تەڭلىسىمۇ، شوپۇر قىلچە ئاچچىقلانمايدە-كەن، پەقەت كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ: «كەم بولا غوجام، بىزمۇ ماي پۇلىنى ئاران كۆتۈرتمىز يا ئەينا» دەپلا قويىدىكەن، سىز قانچە تالاشسىڭىزمۇ ئۇ خاپا بولۇپ قالمايدىكەن. باشقا يۇرتلاردا بولسا ئەڭ ئۆكتەملىرى تاكسى شوپۇرلىرى بولۇپ، سىزنىڭ سىرتتىن كەلگەنلىكىڭىزنى بىلىپلا قالسا، بىر ئامال قىلىپ كۆپ پۇل ئۈندۈرۈۋېلىشنىڭ كويىدا بولىدۇ، بىر تىينە-نىڭ ئۈستىدىمۇ تىك تۇرىدۇ، باھا تالىشىپ قويسىڭىز تىللاپ تويغۇزۇۋې-تىدۇ. قىسقىسى، بىز تۆت كۈنلۈك يىغىن جەريانىدا بۇ ئاق كۆڭۈل خەلق-نىڭ شاراپىتىدىن كۆڭلىمىز چىگىلگىدەك بىرمۇ ئىشقا دۇچار بولمىدۇق.

«يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى مەتقاسىم ئابدۇراخما-نىڭ «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى ۋە يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇ-ھاكىمە يىغىنى» نىڭ تامغىسىنى شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىيا-تىنىڭ باشلىقى، «تارىم غۇنچىلىرى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى ئابلىز قېيۇمغا (كېلەر يىلى «تارىم غۇنچىلىرى» ژۇرنىلى ئۆتكۈزمەكچى) تاپشۇ-رۇپ بېرىشى بىلەن يىغىن تولۇق مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشتى.

2001 - يىلى سېنتەبىر، تۇرپاندا يېزىلدى.

بۇلبۇل ئېيتۇر: «گۈلزار»دىن ئايرىما

2002 ـ يىلى 31 ـ مارت باشقا كۈنلەردىن قىلچە پەرقلەنمەيدىغان ئا-دەتتىكىلا بىر كۈن ئىدى. قۇياش يەنىلا مەشرىقتىن چىقىپ، مەغرىبكە پاتتى. كىشىلەر تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن ئالدىراپ ھەر تەرەپكە چېپىشاتتى. بارلىق مەۋجۇداتلار يەنىلا ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە ھاياتلىق پائا-لىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى، بەلكىم بۇ كۈنى دۇنيا مىقياسىدىمۇ ئالا-ھىدە زور ۋەقە يۈز بەرمىگەن بولسا كېرەك. بىراق، بۇ كۈنى ئۇيغۇر ئەدە-بىياتى ئۈچۈن مىسلىسىز زور يوقىتىش بولغان بىر كۈن بولدى.

بۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇرۇمچى ۋاقتى سائەت بەشلەر ئەتراپىدا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەركىزى ئۇرۇمچىدىن قەدىمكى مەدەنىيەتلىك يۈرت تۇرپانغا «سانتانا» ماركىلىق بىر تاكسى ئۈچ يولۇچىنى ئېلىپ يولغا چىقا-تى. ئاق كۆڭۈل شوپۇر پىچان ناھىيىسىدىكى ئۆز ئۆيىگە سالامەت يېتىپ بېرىشقا ئالدىرايتتى. باشقا يولۇچىلارمۇ بۇ ماشىنا ئۈچۈن پەقەت ئىككىلا سائەتلىك مۇساپە بولغان بۇ يولنى تىنچ ـ ئامان بېسىپ بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. ماشىنا نورمال سۈرئەتتە كېتىۋاتاتتى، تۇرپان ـ ئۇرۇمچى ـ داخۋاڭشەن يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولىدا ئاپتوموبىللار ئۈياق ـ بۈياقىغا ئۇچقاندەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. مانا ئۇلار خۇڭۇل تاغلىرىنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ، توقسۇن يول ئېغىزىدىن ئۆتۈپ، تۇرپان ۋىلايىتىگە قاراشلىق

ئاپتور (ئوڭدىن) مۇھەممەتسالىھ مەتروزى، مامۇتجان داۋۇت، ئەكبەرنىياز پەتتارلار بىللەن بىللە.

221 ـ تۇەنگە يېقىنلاپ قالدى. بۇ تۇرپاننىڭ چېگرىسى ئىچى بولۇپ، يو ـ لۇچىلارنىڭ يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىنلا ئۆزلىرىنى تۇرپان شەھىرىدە كۆ ـ رىدىغانلىقى ئېنىق بولۇپ قالغانىدى. لېكىن، بارلىق تاسادىپىي ۋەقەلەر، كۈتۈلمىگەن ھادىسىلەر، ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغان پاجىئەلەر مۇشۇنداق ئويلىمىغان يەردىن بىر نەچچە مىنۇت، بىر نەچچە دەقىقە ئىچىدە يۈز بەر ـ سە كېرەك. دەل مۇشۇ بىر نەچچە مىنۇت ئىچىدە بىز تەسەۋۋۇرمۇ قىلال ـ مايدىغان، يۈرەكلەرنى لەختە ـ لەختە قىلىدىغان دەھشەتلىك پاجىئە يۈز بەردى. «سانتانا» ماركىلىق تاكسى يۈقىرى سۈرئەتلىك تاشيولنىڭ بويىدا قائىدىگە خىلاپ ھالدا توختىتىپ قويۇلغان چوڭ يۈك ماشىنىسىنىڭ كەي ـ نىگە زەرب بىلەن ئۇرۇلۇپ، ماشىنىنىڭ ئىچىدىكى ھاياتلىق، مېھنەت ئۈچۈن تىنىمسىز دۈپۈلدەپ تۇرغان ئۈچ يۈرەك سوقۇشتىن توختىدى. بىر يولۇچى ئېغىر يارىدار بولدى. ئەگەر ئىمكانىيەت يار بەرسە تارىخ مۇساپە ـ سىدىكى مۇشۇ بىر نەچچە مىنۇتنى كېسىپ چىقىرىۋەتكىلى بولسا قانداق ياخشى بولاتتى ـ ھەا ۋە ياكى ئىشلار قايتىدىن ئورۇنلاشتۇرۇلسا، يولۇ ـ چىلار بۇ يولدىن ئۆتمىسە، باشقا قاتناش ۋاستىسىنى تاللىغان بولسا، ئە ـ تىسى يولغا چىققان بولسا... مۇشۇنىڭغا ئوخشاش يەنە نۇرغۇن ـ نۇرغۇن پەرەزلەر رېئاللىققا ئايلانغان بولسا قانداق بولۇپ كېتەتتى ـ ھەا بىراق، پاكىت رەھىمسىز ئىدى، بۇ تاكسىدا ئەمدىلا ئوتتۇز ئالتە ياشقا كىرگەن، بەش يۈز مىڭ يۈەن چىقىرىپ ئۈيغۇر ئەدەبىياتى «گۈلزار مۇكاپاتى» نى تەسىس قىلغان مەرىپەتپەرۋەر كارخانچى، ئەدەبىياتسۆيەر ئوغلان، ئوت يۈرەك، غۇرۇرلۇق ئەركەك مامۇتجان داۋۇت ۋە ئۇنىڭ خانىمى گۈلشەن بار ئىدى!

يۈرەككە قادالغان مۇسىبەت خەۋىرى

1 ـ ئاپرىل كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزلەر ئەتراپىدا ئىشخانىدا ئە ـ سەر كۆرۈپ ئولتۇراتتىم، بىر خىزمەتدىشىم تېلېفون كەلگەنلىكىنى خە ـ ۋەر قىلدى. تېلېفون قويۇلغان ياندىكى ئىشخانىغا كىرىپ، تۇرۇپكىنى ئې ـ لىپ «ۋەي» دېيىشىمگىلا قارشى تەرەپتىكى بىر ئەر ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان ھالدا ئۆپكىدەپ يىغلاپ كەتتى. «ۋەي، ۋەي، سىز كىم؟» مەن بۇ ئىشتىن جىددىيلىشىپ، قارشى تەرەپنىڭ جاۋابىنى كۈتتۈم. «مەن ئاقسۇدىكى ئابـ ـدۇرېشىت بارات»، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى، شائىر ئابدۇرېشىت بارات ئويغاق» دېدى قارشى تەرەپ يىغلاپ تۇرۇپ ئارانلا

قىلىپ. «ۋەي، ئابدۇرېشىتكا، زادى نېمە ئىش بولدى؟» دېدىم مەن نېمە قىلىشنى بىلەلمەي. «ئۇكام ئۆمەرجان، ئاخشام مامۇتجان داۋۇت تۇرپاندا قاتناش ۋەقەسىگە ئۇچراپ قازا قىپتۇ، ئايالى گۈلشەن تۇرپاندا دوختۇرخانىدا ئىكەن، سىزلەر ...» ئۇ ئېسەدەپ گېپىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. «نېمە...» مېڭەمدىن كىرگەن بىر ئاغرىقتىن ئۇستەلنى تۇتۇپ ئارانلا تۇرۇۋالدىم، ئەگەر ئابدۇرېشىت بارات تېلېفون ئۇرمىغان بولسا بۇ خەۋەرگە ئىشىنىشىم مۇمكىن ئەمەس ئىدى. دەرھال خىزمەتدىشىم، شائىر ھەببۇللا رەجەپ بىلەن تۇرپان ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ بالىنېپىت بىناسى 3 ـ قەۋىتىدىكى تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىگە كەلدۇق. كارىدوردا ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تارىم ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ئەخمەت ئىمىن ئاكا، مامۇتجان داۋۇتنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسى، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىگىلىك تىكلىگەن جانجىگەر دوستى تۇرغۇنجان نەمەت، مامۇتجانىنىڭ شۇپۇرى راخمانجان ئىمىن ۋە مامۇتجانىنىڭ بىر قىسىم دوستلىرى، تۇرپان ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئىكرام غوپۇر قاتارلىقلار بار ئىكەن. بىز ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن ئەخمەت ئاكا ۋەقەنىڭ جەريانىنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى. ھەممەيلەننىڭ چېھرىنى ئېغىر ماتەم تۇيغۇسى قاپلىغان بولۇپ، كۆزلەر ياشقا تولغاندى. بىز بىللە گۈلشەننىڭ يېنىغا كىردۇق، ئۇنىڭ باش ـ كۆزى ۋە قولى ئاق داكا بىلەن تېڭىلغان، يۈزى ئېغىر يارىلانغان، ئاسما ئوكۇل ئېسىلىپ، ئوكسىگېن بىلەن نەپەسلەندۈرۈلۈۋاتاتتى. بىز كارىدورغا چىققاندىن كېيىن، گۈلشەننىڭ ئەھۋالىنى سورىدىم. ئەخمەت ئاكا: «دوختۇرنىڭ دېيىشىچە، گۈلشەننىڭ بېشى يېرىلىپ، قولى بىر نەچچە يەردىن سۇنۇپتۇ، قان بەك كۆپ چىقىپ كەتكەن بولغاچقا، كۆپ مىقدارداقان سىلىشقا توغرا كېلىدىكەن. ئەھۋالى يەنىلا خەتەرلىك باسقۇچتا تۇرۇۋاتقان بولغاچقا، مامۇتجانىنىڭ ۋاپاتىنى خىلى بىر مەزگىلگىچە ئېيتماي، ئۇنى شاڭخەيدە داۋالىنىۋاتىدۇ، دېيىشكە كېلىشتۇق. ھازىرچە گۈلشەننى ئورنىدىن قوزغىغىلى بولمايدىكەن، شۇڭا، بىر مەزگىل مۇشۇ يەردە داۋالىتىپ، ئەھۋالى ياخشىلانغاندىن كېيىن، ئاندىن ئاقسۇغا ئېلىپ كېتىدىغان بولدۇق. مامۇتجانىنىڭ بىرنەچچە تۇغقىنى گۈلشەنگە قاراش ئۈچۈن ئاقسۇدىن تۇرپانغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ» دېدى ۋە «ئۇرۇمچىدىن بىر مۇزلاتقۇلۇق ماشىنا چاقىرىپ قويدۇق، چۈشتىن كېيىن مۇشۇ ماشىنىدا مامۇتجانىنىڭ مېيىتىنى ئاقسۇغا ئېلىپ ماڭىمىز» دەپ قوشۇپ قويدى. شۇنداق قىلىپ، گۈلشەن تۇرپان ۋىلايەتلىك

دوختۇرخاندا يېگىرمە كۈن يېتىپ قالدى. مەن ئىدارىگە قايتىپ كەلگەن كېيىن ئىچىمدىن قاپساپ كېلىۋاتقان قايغۇنى سىڭدۈرەلمەي، تېلېفون ئارقىلىق بۇ مۇسىبەت خەۋىرىنى «شىنجاڭ ئىشچىلار ھەرىكىتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى مۇھەممەد سالىھ مەتروزىغا، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى، شائىر تۇرغۇن يىلتىزغا، مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بۆلۈمىدىكى ئابدۇللا مولا لمغا، قىزىلسۇ ئوبلاستلىق 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شائىر ئەنۋەرجان سادىققا، پېچان ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى لۇكچۇن مايجىقلاش پونكىتىدىكى قەلەمكەش ياقۇپ ئىسمايىلغا يەتكۈزدۇم. بۇ خەۋەر دىن ھەممەيلەنلا ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى، ئىشەنگۈسى كەلمىدى. مەنمۇ كۆڭلۈمدە «4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى يالغان ئېيتىش بايرىمى، دېگەن گەپ بار، بۈگۈن 1 ـ ئاپرېل، بۇ خەۋەر يالغان بولۇپ قالسىچۇ» دېگەننى قايتا ـ قايتا ئويلىدىم.

مامۇتجان داۋۇتنىڭ تۇرپان سەپىرى

تېخى يېڭىلا ئاقسۇ شەھەرلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ سايلانغان مامۇتجان بۇ قېتىم مەملىكەتلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن بېيجىڭغا بارغان بولۇپ، يىغىن مەزگىلىدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مەسئۇللىرى ئۇنىڭغا تېلېفون بېرىپ، بۇ يىللىق «گۈلزار مۇكاپاتى» نى تارقىتىش ئىشىنى مەسلىھەتلىشىۋېلىش كېرەكلىكىنى، ئۇنىڭ يىغىننى تۈگىتىپ ئۇ رۇمچىگە كېلىشىنى ئېيتقان. مامۇتجان يىغىننى تۈگىتىپلا ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مەسئۇللىرىدىن ئابلىمىت سادىق، مەمتىمىن ھوشۇر قاتارلىقلار بىلەن تاماقتا بىللە بولۇپ، «گۈلزار مۇكاپاتى» نىڭ تارقىتىش ئىشىنى مۇزاكىرىلەشكەن ۋە ئۆزىنى ئۈرۈمچىدە ساقلاپ تۇرغان خانىمى بىلەن بىللە تۇرپانغا قاراپ يولغا چىققان. ئەسلىدە ئاقسۇ تارىم ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى نەسىردىن ئەپەندى ھەققىدە چوڭ تېپتىكى ناخشا ـ ئۇسسۇللۇق ئوپېرا ئىشلىمەكچى بولۇپ، بۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى شەھەرلەرگە بېرىپ تۇرمۇش ئۆگىنىشنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتكەن. ئاقسۇنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدىكىلەر بىلەن ئىنتايىن يېقىن ئۆتىدىغان مامۇتجان داۋۇت فىلىم ئىش

لەشكە، تۇرمۇش ئۆگىنىشكە بىللە قاتنىشىشنى پىلان قىلغان. تارىم ناخ-شا - ئۇسسۇل ئۆمىكىدىكىلەر مامۇتجانىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ئۇنىڭ بېيجىڭدىن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشىگە ئۇلگۈرۈپ تۇرمۇش ئۆگىنىشنى ئۇرۇمچىگە يېقىن بولغان تۇرپاندىن باشلىماقچى بولغان. مامۇتجانىڭ «قۇملۇق شاھى» تىپلىق ئالىي دەرىجىلىك ماشىنىسى بار بولۇپ، ئاقسۇ-دىكىلەر مامۇتجانىڭ ماشىنىسىنى ھەيدەپ ئۇرۇمچىگە ئۇنى ئالغىلى چىقماقچى بولغان. لېكىن، ئاق كۆڭۈل، ئاددىي - سادىدا مامۇتجان «ئاۋارە بولۇپ ئۇرۇمچىگە چىقىپ، يەنە كەينىڭلارغا يېنىپ تۇرپانغا چۈشۈپ يۈر-مەيلى. سىلەر ئۇدۇل تۇرپانغا كېلىۋېرىڭلار، ئۇرۇمچى بىلەن تۇرپانىڭ ئارىلىقى ئىككى سائەتلىك يولكەن، مەن تاكسى بىلەنلا باراي، بىز تۇرپاندا كۆرۈشەيلى» دەپ تۇرۇۋالغان. شۇنىڭ بىلەن ئاقسۇ تارىم ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى تۇرمۇش ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىدىكىلەر مامۇتجانىڭ ماشىنىسى ۋە باشقا ماشىنا بىلەن تۇرپانغا كەلگەن. مامۇتجان داۋۇتمۇ ئۇرۇمچىدىن تۇرپانغا بارىدىغان «سانتانا» ماركىلىق كىرا ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ يولغا چىققان. ۋەقە يۇز بېرىشتىن يىگىرمە مىنۇت بۇرۇن ئاقسۇ تارىم ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ئەخمەت ئىمىن مامۇتجان بىلەن تېلېفونداكۆرۈشكەن بولۇپ، ئەخمەت ئاكا ئۆزلىرىنىڭ تۇرپانغا كېلىپ، ياتاقلارغا جايلىشىپ بولغانلىقىنى، مامۇتجانغىمۇ ياتاق ئېلىپ قويغانلىقىنى، تۇر-پاندىكى ئەڭ ئالىي رېستوران «ئاتەش» رېستورانىدىن بىر ئۈستەللىك تا-ماق بۇيرۇتۇپ شۇ يەردە مامۇتجانىنى ساقلاۋاتقانلىقىنى ئېيتقان. مامۇتجا-مۇ ئۆزلىرىنىڭ خوگۇلدىن چىقىپ، توقسۇن يول ئېغىزىدىن ئۆتكەنلىكە-نى، كۆپ ئۆتمەيلا ئۇلار بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىنى ئېيتقان، بىراق دەل مۇشۇ دەقىقىلەردە دەھشەتلىك پاجىئە يېقىنلاپ كېلىپ، ئۇلارغا قارا چاڭ-گىلىنى سوزغان...

چەكسىز نادامەت ۋە ئېغىر مۇسىبەت ئازابىدىن تېپىرلاۋاتقان يۈرىكىم-نى بېسىپ تۇرۇپ قاپساپ كېلىۋاتقان گادىرماچ خىياللاردىن سۆكۈتكە چۆكتۈم: نېمىشقا مۇشۇنداق بولىدۇ، قايسى قارا تەقدىرنىڭ ئارغامچىسى مامۇتجاننى بۇ پاجىئەگە سۆرەپ كەلدى؟ توغرا، قانلىق مارت ئېيى... بۇ-نىڭدىن ئاتمىش توققۇز يىل مۇقەددەم مارت ئېيىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوت يۈرەك شائىرى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئوتتۇز ئۈچ يېشىدا ئىدىقۇت دىيارىدا بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشقان، ئىسىق قانلىرى مۇقەددەس زېمىنغا سىڭىپ كەتكەنىدى. ئاتمىش توققۇز يىلدىن كېيىنكى مارت ئېيىدا ئوتتۇز ئالتە ياشقا كىرگەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوت يۈرەك پەرزەنتى مامۇتجان داۋۇت

ئىدىقۇت دىياردا بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشتى، ئىسسىق قانلىرى بۇ مۇقەد-دەس تۇپراققا سىڭىپ كەتتى، نەھايەتكى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ روھى ما-مۇتجاننى چىللىغان بولسا ـ ھە!

بۇنىڭدىن يەتتە ئاي مۇقەددەم مامۇتجان بىلەن خوتەنده 11 ـ نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» نى تارقىتىش يىغىنىدا كۆرۈشكەن، تو-نۇشقان، قول ئېلىشىپ تۇرۇپ قىزغىن پاراڭلاشقان ئىدۇق. يىغىندىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مەن «خوتەندىكى خاسىيەتلىك ئۇچرىشىش» ناملىق ئەدەبىي خاتىرە يېزىپ، خاتىرىنىڭ «گۈلزار مۇكاپاتى، ۋە مامۇتجان داۋۇت» ناملىق قىسمىنى مەخسۇس مامۇتجان داۋۇتقا بېغىشلىغان، كېيىن يەنە مامۇتجان داۋۇتقا يېزىلغان خەت شەكلىدىكى «گۈلزار مۇكاپاتى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى يەنمۇ گۈللەندۈرگۈسى» ناملىق ماقالىنى ئېلان قىلغا-نىدىم. بۇ ماقالىلىرىمدا مامۇتجانغا بولغان چوڭقۇر ھۆرمەت، دوستلۇق ھېسسىياتىم ئىپادىلەنگەن، بۇ ماقالىلىرىم ئارقىلىق تۇرپان خەلقى ما-مۇتجاننى تونۇش، بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن ۋە ئۇنىڭغا غايىۋى ھۆرمەت بىلدۈرگەنىدى. مانا ئەمدى ئاردىدن يېرىم يىل ئۆتۈپلا مامۇتجانغا مۇسىبەتنامە يېزىپ ئولتۇرۇپتىمەن. بۇ قارا قىسمەتنى كىمدىن كۆرگۈ-لۈك!

مامۇتجاننى ئاقسۇغا «ئۇزىتىش»

1 ـ ئاپرىل كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت بىرلەر بىلەن مامۇتجاننى ئۇزىتىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىدىن بىر تۈركۈم يازغۇچى، شائىرلارنىڭ كەلگەن-لىكىدىن خەۋەر تېپىپ، ھەببۇللا رەجەپ بىلەن تۇرپان ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا كەلدۇق. دوختۇرخانىنىڭ ھويلىسى ئادەم بىلەن تولغان بولۇپ، ئۇرۇمچى ۋە ئاقسۇدىكى يازغۇچى، شائىر، ژۇرنالىستلاردىن قۇربان مامۇت ۋە خانىمى، باتۇر روزى ۋە خانىمى، ۋاھىتجان ئوسمان، يالقۇن رو-زى، ئەزىزى، ئىمىنجان ئۆمەر قاتارلىقلار، مامۇتجان داۋۇتنىڭ دوستلە-رى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى كەلگەنىدى. تۇرپاندىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچە-لەردىن رازاق تۆمۇر، مۇھەممەت نىياز، رېشىت قاسىم، ئەكبەر داۋۇت، ئۆ-مەر ئابدۇللا قاتارلىقلارمۇ يىغىلغانىدى. بىز ئۇرۇمچىدىن كەلگەن مېھ-مانلار بىلەن چوڭقۇر مۇسىبەت تۇيغۇسى ئىچىده كۆرۈشتۇق. ھەممىنىڭ تىلىدا، دىلىدا شۇ بىرلا گەپ تەكرارلىناتتى: نېمىشقا، زادى نېمىشقا مۇ-شۇنداق بولىدۇ؟ نېمىشقا بىر نەچچە ئەسىرده، مىليون ئادەمنىڭ ئىچىدىن

ئاران بىرى چىققان مەردانە، ساخاۋەتلىك ئەركەك بۇ دۇنيادىن ۋاقىتسىز كېتىپ قالمدۇ؟ «يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە، بۇرنى قاناپتۇ» دېگەندەك ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، ئۇنىڭ ئەدەب، يازغۇچى، شائىرلىرى ئەمدى مۇقىم ئىقتىسادىي ئاساسقا، زور مەنىۋى رىغبەتكە ئېرىشىۋىدى، رەھىمسىز تەقدىر بۇ ئەدەبىيات ھامىيسىنى بىرلا نەرە تارتىپ، ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتتى. بۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇچۇن قانچىلىك زور يوقىتىش، قانچىلىك زور زەربە ـ ھە!

ئۇرۇمچىدىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆتكەن يىلى 8 ـ ئايدا خوتەندە ئۆتكۈزۈلگەن «11 ـ نۆۋەتلىك خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى تارقىتىش يىغىنى» غا قاتناشقان ۋە يىغىندا مامۇتجان داۋۇت بىلەن ئەسرارلاشقانلار بولۇپ، چوڭقۇر ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىچىدە مامۇتجانىنىڭ پەزىلەتلىرىنى، بىللە بولغان چاغلىرىنى ئەسلەشتى. سائەت ئۇچلەرگە يېقىن ئۇرۇمچىدىن مۇزلاتقۇلۇق ماشىنىنىڭ كېلىشى بىلەن ھەممىمىز تۇرپان يېڭى بېكەت رايونىغا جايلاشقان، مامۇتجانىنىڭ مېيىتى ساقلىنىۋاتقان مېيىتنى سوغۇق ساقلاش ئىسكىلاتىغا قاراپ يول ئالدۇق. مامۇتجانىنىڭ مېيىتى سول تەرەپ تۆرىگە جايلاشقان ئىسكىلاتتا بولۇپ، ئوڭ تەرەپتىكى ئىسكىلاتنىڭ ئەتراپى ئاق باغلىغان، يىغا ـ زار قىلىشۋاتقان كىشىلەر بىلەن تولغانىدى. بۇ مېيىت مامۇتجان بىلەن تەڭ ھادىسىگە ئۇچرىغان توقسۇنلۇق يولۇچىنىڭ ئىدى. مېيىت ساقلاش ئورنى بولغان بۇ جاي ئەمەلىيەتتە چوڭ بىر ھويلا بولۇپ، شەرققە قاراپ تۇرغان دەرۋازىدىن كىرگەندە، ئۇدۇلدا بىر نەچچە ئېغىز ئۆي، سول تەرەپ تۆردە بىر نەچچە ئېغىز ئۆي جايلاشقان ئىكەن. ئۆيلەر كونا، تاملىرى پاسكىنا، ئەتراپ تاقىر، ئېگىز ـ پەسلىك بولۇپ، كىشىگە بىر خىل كۆڭۈلسىز تەسىرات بېرىدىكەن. بىز ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىۋىدۇق، بىر ساقچى خادىم ئىچكىرى ئۆيدە غۇڭۇلداپ مېڭىۋاتقان چوڭ توڭلاتقۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىچىدىكى نوسۇلكىنى تارتىپ پەسكە ئالدى. نوسۇلكىنىڭ ئۇستىدە، سىيرىتمىلىق بېزىنت قاپىنىڭ ئىچىدە مامۇتجانىنىڭ مېيىتى تۇراتتى. مەرھۇمنىڭ نەۋرە ئىنىسى تۇرغۇنجان نەمەت، شوپۇرى راخمانجانلار يۇم ـ يۇم يىغلاپ مېيىتنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، بىزىنت قاپىنىڭ ئىچىگە قويۇپ قويۇلغان مەرھۇمنىڭ كاستۇمى، كۆڭلىكى، گالىستۇكى، ئايغىغا تەپسىلي قاراپ، مېيىتنىڭ شۇ ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇردى. مۇزلاتقۇلۇق ماشىنىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ تەييار بولغاندىن كېيىن ئەكبەر داۋۇت، تۇرغۇنجان نەمەتلەر نوسۇلكىنى كۆتۇردى، مەن بىر نەچچەيلەن بىلەن ماشىنىغا چى-

قىپ، نوسۇلكىنى ئالدۇق. يولدا نوسۇلكىنىڭ چايقىلىپ، مېيىتنىڭ چۈ-شۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن نوسۇلكىنى ياخشى جايلاشتۇ-رۇشقا توغرا كەلدى، بىر نەچچەيلەن سىم تېپىپ كېلىپ، نوسۇلكىنى تې-كىشقا باشلىدى.

ھەممەيلەن چەكسىز ماتەم تۇيغۇسى ئىچىدە ئۇن - تىنسىز ھالدا ما-ۇتجانىنىڭ مېيىتىنى ئۇزىتىش بىلەن پايپېتەك بولۇۋاتاتتى. بۇ كىشىلەر-نىڭ ئىچىدە ماۇتجانىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، دوستلىرىمۇ، ماۇتجان بىلەن يۇز كۆرۈشۈپ باقمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا غايىۋى ھۆرمەت بىلدۇ-رىدىغان كىشىلەرمۇ بار ئىدى. قىسقىسى، بۇ ئۇزىتىش قاپقارا ماتەم تۇيۇ-غۇسى ئىچىدە، لېكىن، ھەم جىمجىت ھەم داغدۇغىلىق، ھەم قايغۇلۇق ھەم تەسىرلىك ئېلىپ بېرىلىۋاتاتتى. ئاخىر بارلىق تەييارلىقلار پۈتۈپ، ماشىنا قوزغىلىشقا تەييارلاندى. ھەممەيلەن ماشىنىنىڭ ئالدىدا سەپكە تە-زىلىپ، باشلىرىمىزنى سېلىپ ئۇنسىز ماتەمدە تۇردۇق. باتۇر روزى مۇڭ-لۇق قىرائەت قىلغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك كۆزلىرىمىزگە ياش ئالغان ھالدا دۇئاغا قول كۆتۈردۇق. ماشىنا قوزغالدى، ماۇتجان داۋۇت ئۇ دۇنيا-غا قاراپ ئاستا - ئاستا ئۇزاپ كەتتى...

شەپقەت ۋە شەپقەتسىزلىك

بىر خىل سۈرئەتتە كېتىۋاتقان ماشىنىنىڭ ئىچىدە ماۇتجانىنىڭ مۇ-رىسىگە بېشىنى قويۇپ، مۈگدەپ قالغان گۈلشەن دەھشەتلىك سوقۇلۇش-تىن ھوشىدىن كەتتى. ئۇ ھوشىغا كەلگەندە بېشىدىن بۇلدۇقلاپ ئاققان قان كۆزلىرىنى توسۇۋالغان، پۈتۈن بەدىنى قاتتىق ئاغرىۋاتقان، سېزىمى بارغانچە خىرەلىشىۋاتقان بولۇپ، قاتتىق چىقىۋاتقان شامال ماشىنىنىڭ چېقىلىپ كەتكەن دېرىزە ئەينەكلىرىدىن توختاۋسىز كىرىپ تۇراتتى. ئۇ قارا ئاغۇلۇقتا ماشىنا ئىچىدە ھېچنېمىنى ئىلغا قىلالمىدى. ئاجىز ئىڭراپ ماۇتجاننى چاقىرىپ بېقىۋېدى، ھېچقانداق سادا بولمىدى. ئۇ «باشقىلارمۇ ھوشىدىن كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىش-قا ئۇرۇندى، لېكىن، ھەر قانچە قىلىپمۇ ئىشىكنى ئاچالمىدى. ئۇ بۇنداق ئولتۇرۇۋەرسە ئەھۋالنىڭ چاتاق بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، قولىنى دېرىزىدىن چىقارماقچى بولدى. ئوڭ قولى چىدىغۇسىز ئاغرىۋاتقاچقا، مە-جبۇرىتالماي قالدى، ئۇ ئاغرىققا بەرداشلىق بېرىپ، سول قولىنى ماشىنا دېرىزىسىدىن چىقىرىپ توختىماي پۇلاڭلىتىشقا باشلىدى. نۇر توچكىلىرى

ئالدىدىن ۋە كەينىدىن ئۇچقاندەك يېقىنلاپ كېلەتتىيۇ، يەنە توختىماي ئۆ-
تۈپ كېتەتتى. بىر چاغدا كەينىدىن ئۇرۇمچى تەرەپتىن كەلگەن بىر «سا-
تانا» ماركىلىق ماشىنا يول بويىدا توختاپ، ماشىنىدىن بىر «پەرىشتە»
چۈشتى...بۇ «پەرىشتە» تۇرپان ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى
ئىدارىسىنىڭ شوپۇرى لياڭ ئەي ئۇستام بولۇپ، ئۇمۇ ئۇرۇمچىدىن كې-
لىۋاتاتتى. ئۇ بىر يۈك ئاپتوموبىلىنىڭ كەينىگە سوقۇلۇپ توختاپ قالغان
ماشىنىنىڭ دېرىزىسىدىن پۈلاڭلاۋاتقان قولىنى كۆرۈپ توختىغانىدى. قا-
ئىدىگە خىلاپ هالدا يۈقىرى سۈرئەتلىك يول بويىدا توختاپ تۇرۇۋاتقان
يۈك ئاپتوموبىلىنىڭ كابىنكىسىدىمۇ ئەسلىي ئادەم بار بولۇپ، ئۇلار بىر
ماشىنىنىڭ كەينىگە سوقۇلغانلىقىنى تۇيۇپ، كابىنكىدىن چۈشۈپ، ماشە-
نىنىڭ يېنىغا كەلگەن، بىر هاياتلىقنىڭ ماشىنىنىڭ ئىچىدە تېپىرلاۋات-
قانلىقىنىمۇ كۆرگەن. بىراق، «ئۇ ماشىنا ئۆزى كېلىپ كەينىمىزگە ئۇ-
رۇلدى، ماشىنىدىكىلەرنى قۇتقۇزىمىز دەپ، يوقىلاڭ ئىشقا چېتىلىپ قال-
مايلى» دېيىشىپ، جان تالىشىۋاتقان بىرى بىلەن كارى يوق هالدا، كابى-
كىغا چىقىپ ئولتۇرۇۋالغان. بۇ روشەن سېلىشتۇرمىنى كۆرۈڭ: ئەسلىي
ئۆزلىرى خاتالىق سادىر قىلىپ، قائىدىگە خىلاپ هالدا يول بويىدا توخ-
تاپ، پاجىئەگە سەۋەبكار بولغان جاۋابكارنىڭ پاجىئەگە ئۇچرىغان، جان تا-
لىشىۋاتقان ماشىنىدىكىلەر بىلەن كارى بولمىغانۇ، بۇ ئىشقا هېچقانداق مۇ-
ناسىۋەتسىز، يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر شوپۇر ئادەم قۇتقۇزۇشنى باش
تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىم دەپ بىلىپ، ئالىيجانابلىق ۋە پىداكار-
لىق بىلەن ماشىنىدىكىلەرنى قۇتقۇزۇشقا كىرىشكەن... هەر قانداق كىشى
ئالدىدىكى ماشىنىدىكىلەرنىڭ شەپقەتسىزلىكىگە، باغرى تاشلىقىغا، قارا
كۆڭۈللۈكىگە ئىچ ئىچىدىن نەپرەت بىلدۈرسە، لياڭ ئەي ئۇستامنىڭ هە-
قىقىي پەزىلەتلىك ئىنسانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەل خىسلىتىگە،
كىشىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدىغان خالىس ياردەم بېرىش روهىغا، ئاق
كۆڭۈل، پىداكارلىقىغا ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايدۇ... لياڭ
ئەي ئۇستام هەر قانچە قىلىپمۇ ماشىنىنىڭ ئىشكىنى ئاچالماي، يۈگۈ-
رۈپ بېرىپ ئالدىدىكى ماشىنىدىكىلەرنى تارتىپ چۈشۈرۈپ، ئۇلارنى غەزەپ
بىلەن ئەيىبلەپ، ماشىنىنىڭ ئىشكىنى ئېچىشقا يارەملەشتۇرگەن. ئە-
شىك ئېچىلغاندىن كېيىن گۈلشەن مىڭ تەسلىكتە مامۇتجانىنىڭ يانچۇقى-
دىن يانفونىنى ئېلىپ لياڭ ئۇستامغا ئۆزلىرىنىڭ شوپۇرىنىڭ تۇرپاندا ئە-
كەلىكىنى، بۇ تېلېفون ئارقىلىق ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىپ قويۇشىنى ئۆ-
تۈنگەن. لياڭ ئۇستام تۇرپاندا ساقلاۋاتقان مامۇتجانىنىڭ شوپۇرى راخما-

جانغا ئەھۋالنى ئۇقتۇرغاندىن كېيىن، راخمانجان دەرھال يولغا چىقىدىغان-لىقىنى ئېيتقان. لېكىن، لياڭ ئۇستام گۈلشەننىڭ بېشىدىن توختىماي قان ئېقىۋاتقانلىقىنى، ئۇلارنىڭ شوپۇرىنى ساقلىسا ئەھۋالنىڭ چاتاق بو-لىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، گۈلشەننى دەرھال كۆتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ماشى-نىسىغا سېلىپ، تېز سۈرئەتتە تۇرپان ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا ئېلىپ كەلگەن ۋە تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش يا-تقىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، ئۆيىگە قايتقان. ئەتىسى يەنە دوختۇرخانىغا گۈلشەننى كۆرگىلى كەلگەن، بىراق، ئۇلارغا ئىدارىسى، ئالاقىلىشىش ئادرېسى قاتارلىقلارنى تۇزۇك ئېيتىپ بەرمەي، «ھېچقىسى يوق، بۇ مېنىڭ قىلمىشقا تېگىشلىك ئىشىم» دەپ قويۇپلا كېتىپ قالغان. قاراڭ بۇ نېمە دېگەن ئالىيجاناب روھ ـ ھە!

گۈلشەن دوختۇرخانىدا

گۈلشەن تۇرپان ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا بالىنىستقا ئېلىنغان-دىن كېيىن، دوختۇرخانا ئۇنى داۋالاشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. ئاپتو-نوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مىجىت ناسىرمۇ تۇرپان ۋىلايىتى رەھبەرلىرىگە بۇ ھەقتە تېلېفون قىل-دى، رەھبەرلەر گۈلشەننى داۋالاشقا كۆرسەتمە بېرىپ تۇردى. گۈلشەننى داۋالاشقا مەسئۇل بولغان تاشقى كېسەللىكلەر 2 ـ بۆلۈمىنىڭ دوختۇرى زېڭ يۇڭشىن ۋە نىساگۇل قاتارلىق سېستىرالار ھەر كۈنى گۈلشەننىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ، بارلىق تېخنىكىسىنى ۋە مېھىر ـ مۇھەببىتى-نى سىڭدۈرۈپ گۈلشەننى داۋالىدى. شۇڭا، گۈلشەن ناھايىتى تېز ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. 9 ـ ئاپرېل، گۈلشەننى يوقلاپ كىردىم، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغۇنجان ۋە گۈلشەنگە قاراۋاتقان ئىككى قىز بار بولۇپ، گۈلشەن كا-رىۋاتتا ياتقىنىچە مېنى ئىللىق چىراي بىلەن قارشى ئالدى، ئەھۋالىنىڭ ياخشى بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى، بېشىنىڭ ئوتتۇز بەش پىرسەنتىگەنلى-كىنى، ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئىچىدە سۆڭەكلىرى سۇنغان ئوڭ قولىنى ئو-پېراتسىيە قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەتىسى ئايالىم مېھرىگۈل يېڭىلا چىققان بېدىنە قىلىنغان تۇغرە بىلەن گۈلشەننى يوقلاپ چىقتى. 17 ـ ئاپرېل، مامۇتجاننىڭ دوستى، ئۇرۇمچىدىكى مەرىپەتپەرۋەر تىجارەتچى ئە-مىنجان ئۆمەر خانىمى بىلەن گۈلشەننى يوقلاپ كەپتىكەن، مەن، ئەكبەر داۋۇت قاتارلىقلار گۈلشەننى سىرتقا تاماققا ئېلىپ چىقتۇق. بۇ چاغدا

گۈلشەننىڭ ئەھۋالى خېلى ياخشى بولۇپ قالغان، بېشى ۋە يۈزىدە جاراھەت ئىزى بار، ئوڭ قولى گېپىس بىلەن قاتۇرۇپ تېڭىلغان بولسىمۇ، كەيپىيا تى خېلى ياخشى ئىدى (مامۇتجاننىڭ قازاسى ئۇنىڭغا تېخىچە ئۇقتۇرۇلمىغان بولۇپ، ئۇ مامۇتجاننى شاڭخەيدە داۋالىنىۋاتىدۇ، دەپ بىلەتتى). ئۇزۇن ياتاقتا يېتىپ، سىرتقا چىققان بولغاچقىمۇ خېلى تېتىك كۆرۈنەتتى. ئۇ تاماق ئالىلىقىدا ماڭا: «سىزنى دوختۇرخانىدا تۇنجى كۆرۈپلا بىر يەردە كۆرگەندەك ھېس قىلدىم، ئەسلىسەم سىزنى خوتەندىكى يېغىندا كۆرگەنىدىم، سىز يېغىننىڭ 3 ـ كۈنى يورۇقلىق بازىرىنىڭ بۇلۇڭ ئارامگاھىدا شېئىرنى ئىنتايىن ياخشى دېكلاماتسىيە قىلغانتىڭىز» دېدى. ئۇ مىنجانمۇ مېنىڭ مامۇتجان ھەققىدىكى ماقالىلىرىمنى كۆرگەنلىكىنى قوشۇپ قويدى.

«مەرھۇم ئىنتايىن ساخاۋەتلىك ئىدى!»

كېيىن بىز تۇرمۇش ئۆگىنىش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭغا سەپەر قىلىپ، ئاقسۇغا چۈشكۈن قىلغىنىمىزدا مامۇتجاننىڭ جانجىگەر دوستلىرى، قېرىنداشلىرىدىن «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى، شائىر ئابدۇرېشىت بارات، «ئاقسۇ گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى، شائىر ئابلىز ئوسمان، مەرىپەتپەرۋەر كارخانىچى ئەخمەتجان ئابدۇللا، ئېزىز قارىي، تۇرغۇنجان نەمەت قاتارلىقلار بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولدۇق. سۆھبەت تەبىئىي ھالدا مامۇتجان ھەققىدە بولۇندى. دەسلەپتە ئابلىز ئوسمان بىزگە ئېھتىرام بىلدۈرۈپ:

ــ تۇرپاندىكى «تۇرپان» ژۇرنىلى ۋە «تۇرپان گېزىتى» دىن ئىبارەت ئىككى مەتبۇئات مامۇتجاننىڭ ئىش ئىزلىرىنى تونۇشتۇرۇش، مامۇتجاننىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈشتە ئاجايىپ زور رول ئوينىدى. مامۇتجاننىڭ پەقەت تۇرپاندا قالتىس ھادىسىسىگە ئۇچرىغانلا يېرى بار، مۇشۇنداق ئەھۋالدا «تۇرپان» ژۇرنىلى مامۇتجان ئۈچۈن مەخسۇس سەھىپە ئاجراتتى، «تۇرپان گېزىتى» مامۇتجان ھەققىدىكى ئەدەبىي خاتىرىنى ئۈدا ئالتە سانىدا ئۇلاپ بەردى. تۇرپاندىكى بۇ ئىككى مەتبۇئاتنىڭ پۈتۈن مىللەتنىڭ، ئەدەبىياتنىڭ ئومۇملىقىنى چىقىش قىلىپ بۇنداق مەردلىك بىلەن ماقالە تەشكىللىشى باشقا مەتبۇئاتلارنىڭ ئۆگىنىشىگە ئەرزىيدۇ. مامۇتجان گەرچە ئاقسۇلۇق بولسىمۇ، بىز ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇنى تۇرپانلىقلاردەك تەشۋىق قىلالمىدۇق، بىز بۇ جەھەتتىن سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا ئىنتايىن خىجىللىق

هېس قىلمىمىز. مامۇتجاننىڭ ياخشى سۆيەتلىرىنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ، بولۇپمۇ ئۇ ئىنتايىن مەرد، سېخىي، ساخاۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ياخشىلىق قىلغان، مەنپەئەت يەتكۈزگەن، ياردەم قىلغان ئادەملىرى ئىنتايىن كۆپ. شۇڭا، مامۇتجاننى قانچە مەدھىيىلىسەك ئەرزىيدۇ، — دېدى.

— توغرا، - دېدى ئابدۇرېشىت بارات، — بىزنىڭ يېزىۋاتقانلىرىمىز مامۇتجاننىڭ ياخشى ئىشلىرىنىڭ نەچچە يۈزدىن بىرى، خالاس. مەن بىر ئاددىي ئىشنى مىسال كەلتۈرۈپ بېرەي: بىر قېتىم مامۇتجان ۋە مەن خوتۇن - بالىلىرىمىزنى ئېلىپ، سایاھەت قىلغاچ ئۈرۈمچىگە بارىدۇق. بىر كۈنى بىز چۈشكۈن قىلغان مېھمانخانىدا ئارام ئالغاچ قارتا ئوينىدۇق. مامۇتجاننىڭ تەكلىپى بىلەن ئويۇننى قىزىسۇن دەپ قارتىغا خېلى جىق پۇل تىكىشتۇق. ئادەتتە مامۇتجان قارتا ئويناشقا ئۇستا ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئويناۋېتىپ، ھەدەپ خانىمى — قارتا شېرىكى گۈلشەنگە شەرەت قىلىشقا باشلىدى. مەن خاپا بولۇپ ئۇلارنى توستۇم، لېكىن، شۇنداقتىمۇ مامۇتجان ھەر قېتىم ئۇتتۇرىۋەردى. مەن ھەر بىر قول ئاخىرلاشقاندا مامۇتجان تاشلىۋەتكەن قارتىلارنى ئېچىپ كۆرۈپ، ئۇنىڭ خېلى ياخشى قارتىلارنى ئويناۋاتقانلىقىنى بايقىدىم. كاللامدا «مامۇتجان قارتىغا ئۇستا، ئۇنىڭ ئۇستىگە گۈلشەن بىلەن توختىماي شەرەتلىشىۋاتىدۇ، يەنە كېلىپ قولىغا خېلى ياخشى قارتىلار چىقىۋېتىپتۇ، يەنە نېمىشقا ئۇتتۇرۇپ قويىدىغاندۇ؟» دېگەن ئوي ھۆكۈم سۈرەتتى. شۇنداق قىلىپ، مامۇتجاندىن خېلى كۆپ پۇلنى ئۇتۇۋالدىم، لېكىن ھېلىقى ئوي كاللامدا گۇمان پېتى قالدى. نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن مامۇتجان يوق پۇرسەتتە گۈلشەندىن بۇ ئىشنى سورىدىم. دەسلەپتە گۈلشەن دېگىلى ئۇنىمىدى، كېيىن مەن قىستاپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن مۇنۇلارنى دەپ بەردى: قارتا ئويناشتىن بۇرۇنلا مامۇتجان گۈلشەنگە «ئابدۇرېشىتلارغا ئۈرۈمچىدە خەجلەڭلار، دەپ مۇنداقلا پۇل بەرسەك ئالمايدۇ، شۇڭا، قارتا ئويىنىغان بولۇپ، ئۇلارغا پۇلنى ئۇتتۇرۇپ بېرەيلى. سەن ماڭا ماسلىشىپ، ناچار قەغەزلىرىڭنى ئوينا، ئىككىمىز شەرەت قىلىشىپ، ئۇلارغا ئۇتتۇرۇپ بېرەيلى» دېگەن. شۇنداق قىلىپ، مەن نۇرغۇن پۇلنى «ئۇتۇۋالغان» ئىكەنمەن، قارىڭ، بۇ مامۇتجاننىڭ سېخىيلىقىغا، ئاق كۆڭۈللۈكىگە!

ئابدۇرېشىتكامنىڭ بۇ بايانىنى ئاڭلاپ ھەقىقەتەن ھەيران قالدىم، مامۇتجاننىڭ بۇ قەدەر سېخىي، دوستلىرىغا كۆيۈمچان، ئاق كۆڭۈل ئىكەنلىكىگە چىن دىلىمدىن قايىل بولدۇم. ئابدۇرېشىت بارات يەنە بىر ئىشنى سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، مامۇتجاننىڭ بالىلىق ۋاقىتلىرىدىكى

بىر ئىش مەڭگۈ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەيدىكەن، مامۇتجان بالىلىق ۋاقتىلىرىدا ئاۋات ناھىيىسىدىكى ئۆيىدە يالغۇز قاپتۇ، ئەيتاۋۇر ئاتا - ئانىسى بىر ياققا كەتكەن ۋاقتىمۇ، ئىشقىلىپ، قورسىقى بەك ئېچىپ كېتىپتۇ ۋە چىدىيالماي يىغلاپ سىرتقا چىقىپتۇ. مەھەللىدە بىر قوشنا ئايال تونۇردىن نان سويۇۋاتقان ئىكەن، يىغلاۋاتقان مامۇتجاننىڭ قولىدىن يېتىلەپ، تونۇر-نىڭ يېنىغا ئەكىلىپ، ئۇنىڭ باشلىرىنى سىلاپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ، يېڭىلا سويۇلغان ئىسسىق نانىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ. ئاچ قورساق ۋاقتىتكى مەززىلىك، ئىسسىق نان، يالغۇزلۇقتىكى مېھرىبان ئايال-مۇتجاننىڭ خاتىرىسىدە مەڭگۈ ساقلىنىپ قاپتۇ (بۇ خىل خاتىرىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىمۇ مامۇتجاننىڭ ۋۇجۇدىدا ئەدەبىيات، ھېسسىيات ھۇجەيرىسىنىڭ تولۇق بولغانلىقىدىن بولسا كېرەك، ئەلۋەتتە). يېقىندا مامۇتجان تۇيۇقسىز نەچچە ئون يىللار بۇرۇنقى ھېلىقى مېھرىبان ئايالنى ئېسىگە ئېلىپ، ئۇنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن ئاۋات ناھىيىسىدىكى بۇرۇنقى ئۆيىگە كەپتۇ. ئۇ بۇ ئايالنىڭ ئۆيىگە كىرسە ياشىنىپ قالغان، ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولغان ئايال داۋالىنىشقا قۇربى يەتمىگەچكە، ئاغرىق ئازابىدا ياتقان ئىكەن. مامۇتجان بۇ ئايالنى دەرھال ئاقسۇغا، كېيىن ئۇرۇمچىدىكى چوڭ دوختۇرخانىلارغا يۆتكەپ، ئۆز يېنىدىن ئون يەتتە مىڭ يۈەنگە يېقىن پۇل سەرپ قىلىپ، بۇ ئايالنى داۋالىتىپ ساقايتىپتۇ ۋە دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىنمۇ داۋاملىق ھالىدىن خەۋەر ئاپتۇ.

مامۇتجان شۇنچىلىك ئاق كۆڭۈلكى، قارشى تەرەپنىڭ قەستەن بىر نەرسە ئوندۇرمەكچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سۇنىدىكەن. مامۇتجاننىڭ بۇ خىل مەردلىكى، ئەدەبىياتسۆيەرلىكى، سەنئەتخۇمارلىقى، ھەممە ياققا پۇر كەتكەن نامى ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىقلارنى ئېلىپ كەپتۇ. ئۇرۇمچىدىن، باشقا جايلاردىن كەلگەن، ئەدەبىياتتىن، سەنئەتتىن ئازراقلا خەۋىرى بار كىشىلەر ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ ھەر خىل يوللار بىلەن ئۇنىڭدىن نەپ ئاپتۇ. ئەلۋەتتە، كۆپىنچە كىشىلەر مامۇتجانغا بولغان ھۆرمەت، ئىخلاستىن خالىس نىيەتتە كەلسىمۇ، ھۆرمەت، مەدھىيىنى نىقاب قىلىۋېلىپ، ھەر خىل مۇددىئالاردا كەلگەنلەرمۇ خېلى كۆپ ئىكەن. بىر ئاتاقلىق كومپوزىتور خەلقنى نادانلىقتىن ئويغىتىش مەزمۇن قىلىنغان بىر پلاستىنكا ئىشلەپچىقىرىپ، ئۇ بۇ پلاستىنكىنى سېتىش ئۈچۈن ئاقسۇغا كېلىپ مامۇتجانغا ئىلتىجا قىپتۇ. تەڭلىكتە قالغان مامۇتجان بۇ پلاستىنكىدىن نەچچە يۈز دانىنى ئۆزىلا سېتىۋېلىپ، پۇل قىلىپ بېرىپتۇ. يەنە بىر داڭلىق ناخشىچى مامۇتجان بىلەن

بولغان دوستلۇقىدىن پايدىلىنىپ، پاختا سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ (ئەمدى بۇ ئىشلارغا نېمە دېگۈلۈك؟)، مامۇتجان بۇ مەشھۇر دوستىغا يۈز كېلەلمەي، ئۇنىڭ سۈپەتسىز پاختىلىرىنى نۇرغۇن پايدا ئۆتۈنۈپ بېرىپ، سېتىۋېلىشقا مەجبۇر بوپتۇ. كىتاب يازمىز، فىلىم ئىشلەيمىز، تەشۋىق قىلىمىز دەپ ۋە يەنە نۇرغۇن نامىلار بىلەن مامۇتجاندىن پۇل تەلەپ قىلىدىغانلار ئۇزۇلمەيدىكەن، ئاق كۆڭۈل مامۇتجان ھېچقايسىسىنىڭ تەلىپىنى رەت قىلماي ئۆز لايىقىدا رازى قىلىدىكەن...

شېرىن سۇھەن، مۇلايىم ئېزىز قارىي، تۇز كۆڭۈل تۇرغۇنجانلار كۆز-لىرىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ، مامۇتجاننىڭ پەزىلەت - خىسلەتلىرى، ئۆزلىرىگە قىلغان ياخشىلىقلىرى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. مۇشۇ مىنۇتلاردا ما-مۇتجاننىڭ روھى ئەتراپىمىزدا ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىزنىڭ دوستلۇقىمىز-نى، ئەھدىمىزنى ئالقىشلاۋاتقاندەك، بىزگە مەدەت بېرىۋاتقاندەك قەلبىم بىر خىل يېقىملىق تۇيغۇغا چۆمگەنىدى.

2002 - يىلى ئاپرېل، تۇرپاندا يېزىلدى.

ئەقىدە سەپىرى ۋە ئېھتىرام مەنزىللىرى

2002 ـ يىلى 13 ـ ئىيۇلدىن 27 ـ ئىيۇلغىچە ھاياتىمىزدا ئۇنتۇلماس تەسىراتلارنى قالدۇرغان بىر خەيرلىك سەپەر نېسىپ بولدى. بۇ سەپەرنى «تۇرپان» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تەشكىللىگەن بولۇپ، مۇھەممەت نىياز، ئەكبەر داۋۇت، مەن ۋە ئۆمەر ئابدۇللا تۆتەيلەن مەخسۇس ماشىنا بىلەن تەكلىماكان گىرۋەكلىرىنى بويلاپ جەنۇبىي شىنجاڭغا سەپەر قىلدۇق. بۇ قېتىمقى سەپەرنىڭ مەقسىتى تۇرمۇش ئۆگىنىش، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاپتورلار بىلەن يۈزتۇرا پىكىرلىشىپ، دوستلۇق، ئالاقىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، بىز سەپەر جەريانىدا بۇ مۇرۇۋۋەتلىك مەقسەتلىرىمىزنى ئۆزىمىز ئويلىغاندىنمۇ يۇقىرى تەلەپتە ئىشقا ئاشۇردۇق. بىز جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قايسى بىر ناھىيە، شەھىرىگە، يېزا، بازىرىغا قەدەم باسايلى، مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەت تارماقلىرىنىڭ، ئېتىقادلىق، ئاق كۆڭۈل، سەممىي، ئىخلاسمەن ئەدەبىيات مۇخلىسلىرىنىڭ، يازغۇچى، شائىرلار، قەلەمكەشلەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا، كۈتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق، بىز پەرەز قىلغاندىنمۇ ئارتۇق ئىلتىپاتىدىن بەھرىلەندۇق. ئەدەبىياتتىن ئىبارەت بۇ رىشتىنىڭ ئۇيغۇر ماكانىنىڭ ھەر قانداق بۇلۇڭ ـ پۇچقىقىدىكى ئېتىقادلىق يۇرەكلەرنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان تەۋرەنمەس، مۇقەددەس ھېسسىيات ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس

ئاپتور دولان مۇقامچىلىرى بىلەن بىللە.

قىلدۇق. تۇنجى كۆرۈشۈپلا سېغىنىش ئىلكىدە قۇچاقلىشىپ، بىر تۇغقان-دەك يېقىنلىشىپ كەتكەن قەلەمكەش قېرىنداشلار قەلبىمىزگە چىن دوستلۇقنىڭ مەڭگۈ ئۆچمەس يارقىن تامغىسىنى باستى، كۆڭۈللەردە ئۇلارغا بولغان ئالەمچە ھۆرمەت، مىننەتدارلىق ھېسسىياتى دولقۇنلىدى. ئەڭ ئاخىرىدا يەنىلا رىشتىمىزنى باغلىغان ئەدەبىياتقا ھەممىز بىرلىكە-تە چوڭقۇر سۆيگۈمىزنى، ھۆرمەت، ئېھتىرامىمىزنى بىلدۈردۇق.

قەدىمكى دەۋرلەردىن بۇيان بىزگە ھاياتلىق ۋە ئىشەنچ مەنبەسى بولۇپ كەلگەن، چۈشلىرىمىزدىكى مەبۇدقا ئايلانغان، سېھىرلىك ۋىسالىغا يېتىشكە زارىقىپ، زارىقىپ ئىنتىزار بولغان تەكلىماكان ئانىنىڭ باغرىغا قەدەم باسقىنىمىزدا، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ شانۇ شەۋكەتلىك ئىزلىرى كۆمۈلگەن بۇ مۇقەددەس قۇملۇققا باغرىمىزنى يېقىپ، ئۇنىڭ «ۋۇجۇدى»نى تويماي قۇچاقلىدۇق؛ تارىخىمىزنىڭ شاھىتى بولغان، ھازىر قۇرۇپ قاقشال بولۇش گىردابىغا بېرىپ قالغان توغراق بوۋىمىزنىڭ يىرىك غوللىرىنى كۆز ياشلار ئىچىدە سىلىدۇق؛ ئەسىرلەردىن بۇيان قەيسەرلىك بىلەن قۇمۇلۇقنى يېرىپ، تالايلىغان قان ـ ياشلارنى بىرگە ئېلىپ، باغرىدىكى يۇلغۇن، توغراقلارنى كۆكەرتىپ ۋەزمىن ئېقىۋاتقان تارىم دەرياسىنىڭ ئۇلۇغ سۈيىنى مۇقەددەس تۇيغۇلار ئىچىدە ئوچۇملىدۇق. ئەمگەكچان، ئىتائەتمەن، ئاق كۆڭۈل جەنۇب دېھقانلىرىنىڭ نامرات كەپىلىرىدە ئۇلارنىڭ دۇغ سۇ ۋە تاتلىق قوغۇنلىرىغا ئېغىز تەگدۇق. دولان دېھقانلىرىنىڭ سەنئىتىمىزدە ئاجايىپ پەخىرلىك ئورۇن تۇتىدىغان مەشرەپلىرىگە، مۇقام، بەزمىلىرىگە داخىل بولدۇق. ئەدەبىيات ئىخلاسمەنلىرىنىڭ، جاپاكەش ئوقۇتقۇچىلارنىڭ خۇشاللىق ۋە ئازابقا، ئىپتىخار ۋە ئەپسۇسلۇققا، ھاياجان ۋە ئۆكۈنۈشكە تولغان سۆھبەتلىرىگە ئىشتىراك قىلدۇق. قىسقىسى، ھەر بىر قەدىمىمىز بىزگە پۈتمەس ھاياجان بەخش ئەتتى. مىسكىن يۈرەكلىرىمىز، زامانىۋى شەھەرنىڭ جىددىي رىتىمىدىن چارچىغان نېرۋىلىرىمىز ھەر ۋاقىت رازىمەنلىك تۇيغۇلىرىدىن تېپچەكلەپ تۇردى. قىسقىسى، بىزدەك ھېسسىياتقا باي مەنىۋى ئەمگەكچىلەرگە نىسبەتەن بۇ قېتىمقى سەپەر خەلقىمىزنى، زېمىنىمىزنى، ئەدەبىياتىمىزنى چۈشىنىشىمىز ئۇچۇن ئەڭ چوڭ ئىمكانىيەت ياراتتى. بىزنى نۇرغۇن بەدئىي دېتاللار، مول تۇرمۇش تەسىراتلىرى بىلەن تەمىن ئەتتى. مانا مۇشۇنداق ئىمكانىيەتنىڭ، پۇرسەتنىڭ، ئىلھامنىڭ، ھاياجاننىڭ تۇرتكىسى بىلەن قولىمىزغا قەلەم ئالدۇق. ھۆرمەتلىك كىتابخان، سىزنىڭمۇ بىز بىلەن بىللە تەكلىماكان گىرۋىكىنى بويلاپ سەپەر قىلغۇڭىز، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قويۇق مىللىي ئەنئەنە-

نى ساقلاپ قالغان سىرلىق، سېھىرلىك تۇرمۇشىنى كۆرۈپ باقىۋاتىسىز، بىز چۆمۈلگەن ھاياجانلارغا غەرق بولغۇدەك بارمۇ؟ قېنى، ئۇنداقتا بىز بەلەن بىللە مەرھەمەت!

كورلىدىكى «ئۇيغۇر»

13 ـ ئىيۇل سەپىرىمىزنى قۇتلۇقلىغاندەك ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق بولۇپ، سائەت بەشلەر بىلەن سەپىرىمىزنىڭ تۇنجى بېكىتى بولغان كورلا شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. كورلا شەھەرلىك 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ قۇتقۇچىسى، ساۋاقدىشىم قەيسەر بىر خىزمەتدىشى بىلەن بىزنى يېتەكلەپ كورلا شەھىرىنى ئايلاندۇردى.

كەچتە كورلا شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى كەچلىك بازاردا بىر قانچە دوستىمىز بىلەن قىزغىن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇردۇق. بۇ كەچلىك بازاردا خەنزۇ ۋە ئۇيغۇر تىجارەتچىلەر ئارىلاش تىجارەت قىلىدىغان بولۇپ، يېمەك ـ ئىچمەك تۇرلىرى تولۇق ئىكەن، بۇ يەرگە پاراڭلاشقاچ تاماق يېگىلى كېلىدىغانلارمۇ ناھايىتى كۆپ ئىكەن. يۇمۇلاق ئۈستەللەرنى چۆرىدەپ تىقما ـ تىقما بولۇپ ئولتۇرۇشقان مېھمانلار قىزغىن كۈلكە ـ چاقچاقلار بىلەن بۇ يەرنى قىزىتىۋېتىدىكەن. بىزمۇ كورلىلىق ئاق كۆڭۈل دوستلىرىمىزنىڭ سەمىمىي ئىلتىپاتىنى قوبۇل قىلىپ، چاقچاقلار قاينىمىغا غەرق بولدۇق. سائەت ئون ئىككىلەر بىلەن ساھىبخانلارغا «كورلىغا كېلىپ، ئۇيغۇرلار تىجارەت قىلىدىغان ئەنئەنىۋى بازارنى ئۇچراتمىدۇق، بىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كېلىشتىكى مەقسىتىمىز قەدىمكى ئەنئەنىلەرنى كۆرۈش. مۇمكىن بولسا بىزنى شۇنداق بىر جايغا باشلاپ بارساڭلار» دېگەن تەلەپنى قويدۇق. بىزنى ھۆرمەت تۆرىنىڭ ئەڭ يۇقىرىسىغا چىقارغان پىداكار ساھىبخانلار تەلىپىمىزنى دەرھال بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قىسقا مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن بوستان بازىرىغا باشلاپ ماڭدى. «ئەسلىدە مىللىيچە سودا بولىدىغان كونا بازار بار ئىدى، ھازىر يېرىم كىچە بولغاچقا تاقىلىپ كەتتى. بوستان بازىرىمۇ ئۇيغۇر تىجارەتچىلەر يېمەك ـ ئىچمەك تىجارىتى قىلىدىغان بازارلارنىڭ بىرى» دېيىشتى ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ. بەك كەچ بولۇپ كەتكەچكە بو يەردىمۇ تۇزۇك ئادەم قالمىغان، پۈتۈن سودا كوچىسىدا پەقەت ئۆپكە ـ ھېسىپ، كالىلا ـ پاچاق ساتىدىغان ئىككى ئۇيغۇر تىجارەتچىلا قالغانىدى. بىز يوغان بۇرۇت قويغان، تەمبەل كەلگەن قەشقەرلىك تىجارەتچىگە قىزغىن سالاملارنى بېرىپ،

پەقەت ئۇيغۇر بازىرىنى كۆرۈش ئۈچۈنلا مۇشۇ يەرگە كەلگەنلىكىمىزنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يول بويىغا توختىتىلمىغان پاكار، يوغان ئۇستىلىنى چۆرىدەپ ئولتۇردۇق. ئالدىمىزغا مۇچ، ئاچچىقسۇلىرى تەڭشەلگەن كاللا ـ پاچاق كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن قىيقاس ـ چۇقانلار بىلەن سورۇننى قىزىتىۋەتتۇق. بۇ چاغدا ئۇزۇنغا سوزۇلغان كوچىدا پەقەت بىزلا قالغان بولۇپ، بىز كوچىنىڭ خوجايىنلىرىغا ئايلانغانىدۇق. دەل شۇ چاغدا قۇلاق تۈۋىمىزدە گۈلدۈرمامىدەك بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپ، يېنىمىزدا ئوتتۇرا بوي، قاتاڭغۇر كەلگەن، شەپكىسىنى قىڭغىر كىيىۋالغان، تۈرقىدىن غەرق مەستلىكى ۋە كۆكەمىلىكى چىقىپ تۇرغان بىر ياش پەيدا بولدى:

ـــ ماڭا پىچاق ئاتقان قايسى سولامچى، ئېيتىشە!

ئۇنىڭ قولىدا قاتلىنىدىغان كىچىك بىر بەكە بار بولۇپ، ئۇ قولىدىكى بەكىنى ھەدەپ ئايلاندۇرغىنىچە بىزگە ھەيۋە قىلىشقا باشلىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا پىچاق ئېتىش تۈرماق، يېنىمىزغا كەلگىنىنىمۇ ھېچقايسىمىز تۈيمىغانىدۇق.

ـــ ماڭا پىچاق ئاتقان قايسىڭ دەيمەن ـ ھە، نەدىن كەلگەن سولامچىلار سىلەر؟

بىز قاپاڭاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك تۈيۈقسىز تىنچىپ قالغان، يەرگە يېڭنە چۈشسە ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە جىمجىتلىققا چۆككەنىدۇق. مەستلىكىمىزمۇ ئاللىقاياقلارغا غايىپ بولغانىدى. (توغرىسى بىز ھەقىقىي مەست بولمىغانىدۇق، مەست بولغان بولساق ئېنىقكى، ئۇنىڭ كۆكەمىلىكىگە سۈكۈت قىلىپ تۇرمىغان بولاتتۇق). يۈرەكلىرىمىزنىڭ دۈپۈلدەپ سوقۇشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، بىز تۇرپاندىن كەلگەن مېھمانلار «بۇ ئۇششۇق نەدىن پەيدا بولدى، ئۇ كىم بولغىيتتى؟» دېگەن ئويلاردا بولساق، كورللىق ساھىبخانلار «بۇ كۆكەمە بىلەن تەڭ بولۇپ، سورۇنىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرمايلى، ئۇ قەستەن جېدەل تېرىماقچى بولۇۋاتىدۇ» دەپ ئويلاشماقتا ئىدى.

ـــ مېنىڭ كىملىكىمنى بىلىشەمسەن ـ ھە! ئابلىز جوتاڭ دەپ ئاڭلىغانمۇ، مەن شۇنىڭ ئوغلى جاپپار جوتاڭ بولىمەن، مۇشۇ كوچىنىڭ غوجىسى، قانداق، نوچاڭلار بامۇ؟

ئۇ «پىچىقى» نى ئويناتقىنىچە ئەتراپىمىزدا ئايلىنىشقا باشلىدى، ئۇ قايسىمىزنىڭ ئۈدۈلىغا كەلسە، شۇنىڭ تېنى جۇغۇلداپ كېتەتتى. ئېنىقكى، ھەممىمىزنىڭ كاللىسىدا بىرلا ئوي ھۆكۈمران ئىدى: بۇ كۆزنىگە قان تولغان، جېنىدىن تويغان كۆكەمە ئىكەن. ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ئېتىشىپ

قالساق، ئالمادىس كىچىك بەكسى بىرەيمىزگە تېگىپ كېتىپ قالسا، سەپىرىمىز سۇغا چىلىشاتتى، ياماڭ بىلەن تەڭ بولغاندىن سۇكۇت قىلغان ئەۋزەل ئىدى (كېيىن بىلسەك، ئۇ ھەقىقەتەن مۇشۇ ئەتراپتا داڭقى چىقان، جېدەلنى سېتىۋېلىپ ئۆلۈكىنى ئارتىدىغان ئۇششۇق ئىكەن). شۇ ئاردا ئۇ تۇيۇقسىز بەكسىنى ئۇستەلنىڭ ئوتتۇرىسىغا قارىتىپ ئاتتى. لېكىن، كىچىك بەكە ئۇستەلگە قادالماي، قاڭقىپ چىقىپ، يەرگە چۈشۈپ قاتلىنىپ قالدى. ئارىمىزدىكى بىرەيلەن بەكىنى ئېلىپ ئاستا ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. شۇ ئاردا ئارىمىزدىكى يۈرەكلىكرەك كەلگەن كورلىلىق بىر دوستىمىز ئورنىدىن تۇردى:

— مەن سېنى تونۇيمەن...

— مەنمۇ سېنى تونۇيمەن، سەن بۇ كوچىغا جىق كېلىسەن، شۇنداقمۇ؟ ھە، تونۇسام نېمە بوپتۇ، گېپىڭ بارمىتى؟ — ئۇ ھېلىقى دوستىمىزنىڭ يېنىغا دۈەيلەپ كەلدى.

— گېپىمغۇ يوق...

دوستىمىز ئامالسىز ئولتۇرۇۋېلىشقا مەجبۇر بولدى. ھېلىقى كۆكەمە بىر تېپىپلا ئۇستەلنى ئۆرۈۋەتتى. ئارىمىزدىكى بەكرەك مەست بولۇپ قالغان بىرەيلەن بۇنىڭغا چىدىماي، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋىدى، ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ئىككى دوستىمىز ئۇنى چىڭ تۇتىۋېلىپ، «بىر ئاز تەخىر قىل، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولمايلى» دەپ ئۇنى تۇرغىلى قويمىدى. شۇ ئاردا بىر ماشىنا يېنىمىزغا كېلىپ توختاپ، ماشىنىدىن ھېلىقى كۆكەمنىڭ بىر قانچە دوستى چۈشتى، بىز «ئىم، ئەمدى رەسمىي جېدەل چىقىدىغان بولدى» دەپ تۇرۇشمىزغا يېڭى كەلگەنلەر كۆكەمە دوستىنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي، سۆرەپ ئېلىپ مېڭىشتى. ئەمدى «ئۇھ» دەپ يېنىك تىن ئېلىپ تۇرۇشمىزغا، مەست بولۇپ قالغان دوستىمىز ئورنىدىن يۆلەنگۈچ تۇرۇپ: «شۇ مەستىنمۇ قورقامسىلەر، ئۇنىڭ يېنىغا ئاستا بېرىڭلىپ، تۇيدۇرماستىن پۇتىنىڭ ئۇچىنى دەسسىۋېلىپ، قاتتىق بىرلا ئىتىرىۋەتسەك، كەينىگە ئۇچۇپ چۈشىدۇ ئەمەسمۇ؟ مەستىنى جايلاش شۇنداق ئاسان» دېگىنىچە ھېلىقىغا قول پۇلاڭلىتىشقا باشلىدى. بۇ ئىشتىن ئەمدى ئورنىغا چۈشۈپ تۇرغان ئەسەبلىرىمىز قايتا قوزغىلىپ، يۈرەكلەر سائەت مايانىكىدەك پۇلاڭلاپ كەتتى ۋە ھەممىمىز ھاپىلا ـ شاپىلا ھېلىقى دوستىمىزنىڭ ئاغزىنى ئېتىپ، يالۇڭۇرۇپ يۈرۈپ جايىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدۇق. بۇ دوستىمىز بولسا توختىماستىن مەستىنى جايلايدىغان ھېلىقى «چارە» سىنى تەكرارلايتتى. ھېلىمۇ ياخشى ھېلىقى كۆكەمە بۇ دوستىمىزنىڭ

«جەڭ مارشى» نى ئاڭلىماي قالدى. ئۇلارنىڭ ماشىنىسى ئۇزاپ كېتىشى بىلەنلا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلۇق كەيپىيات ئەسلىگە كەلدى. ئالدىمىزدا قاتتىق خىجالەت ھېس قىلغان كورلىلىق دوستلىرىمىز كەينى ـ كەينىدىن ئۆزرە سوراپ، پەقەت ئارتۇقچە كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىۋالماسلىق ئۈچۈنلا سۆكۈنۈت قىلغانلىقىنى ئىپادىلەشتى ۋە قايسىدۇر ساقچى دوستلىرىغا تېلېفون ئۇرۇپ، بايامقى كۆكەمنى جازالاپ بېرىش ھەققىدە شىكايەت قىلىشتى. ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ دېگىنى خاتا ئەمەس ئىدى، مەست بىلەن تەڭ بولۇپ، جېدەللەشكەن بولساق، ئېنىقكى، ھازىرقى خاتىرجەملىكىمىز بۇنداق تېز ئەسلىگە كېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئارىدىن بىرەيلەن ئاچچىق بىلەن ئورۇنىنىڭ ئىگىسى، يۇغان بۇرۇت قەشقەرلىك تىجارەتچىگە خىتاب قىلدى:

ـــ ئاكاۋۇي، سىزمۇ جوزىڭىزدا ئولتۇرغان مېھمانىنى قوغدىمامسىز، ئاۋۇ لۇكچەك كۆكەمىلىك قىلسا، «غىت» قىلماي ئولتۇرىسىزغۇ؟

ـــ ئۇكام، سىلەر ئون نەچچە تامدەك ئەركەك تۇرۇپ، شۇ ياچۇقەكتەك پىيەنچۇكنىڭ ئالدىغا بىرىڭلار مەيدەڭلارنى كېرىپ چىقالمىدىڭلار، ماڭا «غىت» قىلىپ نېمە كەپتۇ؟ سىلەر ھارىقىڭلىنى ئىچىپ بولۇپ كېتىسىلەر، مەن ياقا يۇرتلۇق بۇ يەردە يەنە قالىمەن. جاپپار جوتاڭ دېگەن جېنىدىن تويغان ئۇششۇق، ئەتە شايكىسىنى باشلاپ كېلىپ مېنىڭ تاناۋىمنى تارتسا، سىلە ئۇزەڭلىنىمۇ قوغدىيالمايۋاتقان يەردە ماڭا ئارا تۇرالماسسىلەر ھەقىچان؟

بايا كاللا ـ پاچىقىنى سېتىۋالغۇچە، شېرىن سۆخەن ـ سۆزلىرى بىلەن ئۇششاق تىللىرى چىقىپ كەتكەن تىجارەتچىنىڭ سۆزلىرىمۇ كىنايىلىك تۇس ئالغانىدى.

«ئۇنىڭ دېگەنلىرى راست تۇرسا»، ھېلىقى ئاغىنىمىز ئاغزىنى تۇتۇپ جىملا بولدى. پەقەت ھەممىمىزنىڭ قەلبىنى بىرلا ئوي تاتلايتتى: ئۇيغۇر بازىرىنى كۆرىمەن، ئۇيغۇر كۆرىمەن دېگىنىڭگە توي، مانا سېنىڭ كۆز ـ مەكچى بولغان ئۇيغۇرۇڭ! سورۇن «تېپىپ ئۇرۇۋېتىلگەن» بولغاچقا، سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىن بولمىدى. بىر ـ بىرىمىزنى يۆلىشىپ، كورلىلىق دوستلار بىلەن خوشلىشىپ، تاكسىغا ئولتۇرۇپ ياتاقتا قايتىپ كەلدۇق.

ئەتىسى سەھەردە ئورنىمىزدىن تۇرۇپ، ئاخشامقى كومېدىيىنى ئەسلەشىپ، بىر ـ بىرىمىزنىڭ شۇ چاغدىكى ھالەتلىرىنى دېيىشىپ، كۈلۈشۈپ، كارىۋاتلاردا يۇمۇلاپ كەتتۇق. لېكىن، بىر يەرلىرىمىزنى بولسا بۇ

قېتىمقى «ئۇيغۇر كۆرۈش» ژۇرنىلىنىڭ بىزدە ئىپادىلەنگەن، كۆپچىلىك زىيالىيلارغا خاس يۇرەكسىزلىك، زىيادە ئېھتىياتچانلىق، ئېنىقراق ئېيتقاندا، قورقۇنچاقلىق كونا جاراھەتتەك ئاغرىتماقتا ئىدى...

ئەتىسى سائەت سەككىزلەر بىلەن يېڭىلا دوختۇرخانىدىن چىققان «كروران» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شائىر ئۆمەر مۇھەممەتئىمىننى يوقلاپ قويۇپ، قۇملۇق تاشيولى ئارقىلىق خوتەنگە بېرىش ئۈچۈن تەكلىماكانغا قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق.

تەكلىماكاندىكى ھاياجان

كورلا بىلەن بۈگۈر ئارىلىقىدىكى دۆلەت يولىنىڭ ئىككى يېقىدىمۇ قۇيۇق توغراقلىقلار بار بولۇپ، ئىلگىرىكى يىللاردا بۇ توغراقلار قۇرۇپ قاقشال بولۇپ، كۆكىرىپ تۇرغانلىرى ئازلا قالغانىدى. بۇ يىل ھۆل - يېغىن كۆپ بولغاچقا، يول بويىدىكى توغراقلار قايتىدىن كۆكلەپ، ياشىرىپ كەتكەن، يول بويىدا ھەر خىل ئوت - چۆپلەر ئۆسۈپ، بۇ يەرنىڭ يېشىلىق مەنزىرىسى قايتا ئەسلىگە كەلگەنىدى. مەيىن شامالدا ئاستا يەلپۈنۈپ تۇرغان تەڭگە يوپۇرماقلىق ياپيېشىل توغراقلارنى كۆرۈپ، قەلبىمىز ئالەمچە سۆيۈنۈشكە تولدى. سائەت ئون ئىككىدە قۇملۇق تاشيولىنىڭ كىرىش ئېغىزىغا كەلدۇق. بۇ يەرگە بىر ئابىدە تاش ئورنىتىلغان بولۇپ، تاشىرىم قۇملۇق تاشيولى دۇنيا بويىچە كۆچمە قۇمۇقتا ياسالغان ئەڭ ئۇزۇن دەرىجىلىك تاشيول ئىكەن. بۇ تاشيول 1991 - يىلى ياسىلىشقا باشلىغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى بەش يۈز يىگىرمە ئىككى كىلومېتىر ئىكەن. بىز يەنە بىر سائەتكە يېقىن ماڭغاندىن كېيىن تالاي ئەسىرلەر مابەينىدە تەكلىماكان گىرۋەكلىرىدىكى كۆجۈم بوستانلىقلارنى ئابىھايات سۈيى بىلەن ياشارتىپ كېلىۋاتقان مۇقەددەس ئانا دەريا ـــ تارىم دەرياسىغا كەلدۇق. بۇ يىل پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۈيۈەن ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، زور سوممىلىق مەبلەغ ئاجرىتىپ، باغراش كۆلىدىن تارىم دەرياسىغا سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بارغان بولغاچقا، بۇ ئەزىم دەريانىڭ سۈيى خېلى ئۇلغىيىپ قالغان بولۇپ، كەڭرى كەتكەن دەريا قېنىدا لايقىش سۇ ئىككى تەرەپتىكى قۇمساڭغۇ قىرغاقلا ئاستا ئۇرۇلۇپ، ۋەزمىن ھالدا ئېقىۋاتاتتى. دەريانىڭ ئىككى قاسنىقىدا توغراق، يۇلغۇنلار، سۆكسۆك ۋە ھەر خىل ئوت - چۆپلەر ياشىرىپ كەتكەن، دەريا سۈيى مۇشۇ ئېقىشىدا ئۆز قېشىدىكى يېشىللىقچىلىقنى ئەگەشتۈرۈپ، كۆز يەتكۈسىز توغراقلىق، بىپايان قۇملۇق ئىچىدە

گه كىرىپ كەتكەنىدى. بۇ مۇقەددەس ئەزىم دەريا بۇيدىن نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرىلا ئۆزىنىڭ شاۋقۇنلۇق، خاسىيەتلىك، قىسمەتلەرگە باي سۈيى بە- لەن تەكلىماكان باغرىدا سەلتەنەت سۈرگەن ئاۋات شەھەرلەرگە، كۆز يەت- كۈسىز بوستانلىقلارغا، تۇتاش كەتكەن يېزا - قىشلاقلارغا ئاسايىشلىق، ھاياتلىق بەخش ئەتكەن، بۇ مۇقەددەس تۇپراقتا ياشىغان قورقۇمسىز، ئە- قىل - پاراسەتلىك، مەدەنىيەتلىك قۇرۇلمەرنىڭ قەلبىنى ئېتىقاد، غۇرۇر ئۇنچىلىرى بىلەن ياشارتقان، ئۇلارغا شۆھرەت ۋە ئاسايىشلىق ئاتا قىلغان ئەمەسمىدى؟ ئەلھال، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە سەلتەنەتلىك شەھەرلەر قۇم ئاستىدا قالدى، باتۇر خەلقلەرنىڭ ۋۇجۇدى توغراقلارغا ئايلاندى. بىپا- يان، تەلۈە قۇم بۇ يەردىكى ھەممە ھاياتلىقنى ئۆزىنىڭ رەھىمسىز تىرناق- لىرى ئاستىغا ئالدى. لېكىن، بۇ ئانا دەريا يەنىلا تارىخنىڭ سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ، ئەسىرلەرنىڭ ئىمتىھانلىرىدىن ئۆتۈپ، قۇملارنىڭ ھۇجۇمىدىن غالىپ كېلىپ، ۋەزمىن ئېقىپ تۇرماقتا. يىراق مەنزىلگە قاراپ ئۇمىدۋارلىق بىلەن كېتىۋاتقان نەچچە مىڭ ياشلىق مويسىپىت بوۋايغا ئوخشايدىغان بۇ ئۇلۇغ دەريا نەچچە مىڭ ئەسىرلىك تارىخىدا ئۆز بويىدا يۈز بەرگەن كۈرەڭلىغان ۋەقەلەرگە، ئۆزىگە قوشۇلغان قان- ياشلارغا، دەھشەتلىك ئۇرۇشلارغا، قىزغىن ئاشقىلارنىڭ مۇھەببەت تەۋرەش- لىرىغا، مېھنەتكەش ئەجدادلارنىڭ شادلىق ناخشىلىرىغا شاھىت بولغان بولغىيتتى؟...

تارىم دەريا كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈشمىز بىلەنلا كىشىگە ئاجايىپ ساماۋى، سېھىرلىك تۇيغۇلارنى بېغىشلايدىغان پايانسىز توغراقلىق كۆز ئالدىمىزدا قۇچاق ئاچتى. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى يىراق ئۇپۇققىچە سوزۇلغان توغراقلىقلار، توغراقلارنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرى قەلبىمىزدە پۈتمەس ھا- ياجان دولقۇنىنى پەيدا قىلدى. نەچچە مىڭ يىللار مابەينىدە ياشىرىپ، باراقسانلاپ، يوغىراپ، ئاخىرى قېرىپ يېقىلغان، زېمىنىنى مەھكەم قۇ- چاقلاپ ياتقان، نەچچە ئادەمنىڭ قۇچىقى ئارانلا يېتىدىغان غايەت زور موي- سىپىت توغراقلار؛ قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا يېقىلماي مەزمۇت تۇرغان يېڭىلمەس توغراقلار؛ قۇرۇپ كەتكەن ۋۇجۇدىدىن ياپيېشىل نوتىلار ئۆسۈپ چىققان خاسىيەتلىك توغراقلار؛ ياپيېشىل باراقسانلاپ، ياپراقلىرى مەيىن شامالدا ئاستا چاۋاك ئۇرۇپ، غەلىبىسىگە تەنتەنە قى- لىۋاتقان باتۇر توغراقلار مۇقەددەس تەكلىماكانغا ئاجايىپ سېھىرلىك مەز- زىرىنى بېغىشلىغانىدى. بىز بۇ مەنزىرىدىن كونىلارنىڭ «توغراق شۇنچە- لىك چىداملىقكى، تىك تۇرۇپ كۆكلەپ مىڭ يىل، سۈسىز قالسا قۇرۇپ

كېتىپ، تىك تۇرۇپ مىڭ يىل، ئۆلۈپ يىقىلسا، ئۆلۈكىمۇ يەرنى قۇچاقلاپ مىڭ يىل ياشايدۇ» دېگەن سۆزنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەسلىك يىللاپ بىر تېمىم يامغۇر ياغمايدىغان، ئەتراپىدا بىر تامچە سۇدىنمۇ ئەسەر بولمىغان، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە قاتتىق بوران چىقىپ، قۇملار كۆچۈپ، قىيامەت دەھشىتى ھۆكۈم سۈرىدىغان، زەررىچە ھاياتلىقتىن ئەسەر بولمىغان بۇ سىرلىق قۇملۇقتا پەقەت قەھرىمان توغرانىڭلا ياپيېشىل كۆكۈرۈپ، مەغرۇر قەد كېرىپ، قۇم - بورانغا باش ئەگمەي ياشىشىنى ھەقىقەتەن مۆجىزە دېمەي بولمايتتى. بولۇپمۇ قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتكەن توغراقلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن يەنە ياپيېشىل يۇمران نوتىلارنىڭ ئۆسۈپ چىققانلىقى بىزنى ھەيرانۇ ھەس قالدۇردى. بىر قاراشتا بۇ يەردىكى بىپايان توغراقلار قانداقتۇر بىر دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن بىر - بىرى بىلەن مەھكەم قول تۇتۇشۇپ، قەيسەرلىك بىلەن جەڭگە تەييارلانغان ئېگىز بوي، جەسۇر، چىرايىغا قات - قات قورۇقلار چۈشكەن، ئاپئاق ساقال بوۋايلارغا، قىران، كۈچتۈكگۈر ئوتتۇرا ياشلىقلارغا، باتۇر ياشلارغا، قەيسەر بالىلارغا ئوخشايتتى. قىسقىسى، بۇ توغراقلار قۇمدىن ئىبارەت بۇ «دۈشمەن» گە تاقابىل تۇرۇۋاتقان بىر قوۋم كىشىلىرىنى ئەسلىتەتتى. توغرا، ئەينى يىللاردا بۇ يەردە سەلتەنەت سۈرگەن يۈلتۇزدەك شەھەرلەر قۇم ئاستىغا كۆمۈلگەندە بۇ جايلاردا ياشاۋاتقان باتۇر قوۋملەر توغراقلا ئايلىنىپ، ئەجدادلىرىنىڭ روھىنى ياشارتىپ، ئۆزلىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى نامايان قىلىپ، ئەسىرلەردىن بۇيان ئاتا دۈشمىنى بولغان قۇم بىلەن ئېلىشىپ ياشاۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

تەكلىماكانغا يەنمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىشىمىز بىلەن تەڭ توغراقلار بارا - بارا ئازىيىپ، بىزنى بىر تال گىياھمۇ بولمىغان بىپايان قۇم دېڭىزى كۈتۈۋالدى. چېتىگە كۆز يەتمەيدىغان بىپايان قۇملۇق، ئېگىز - پەس قۇم بارخانلىرى كىشىگە پۈتكۈل كائىنات ـــ يەرمۇ، ئاسمانمۇ قۇم بىلەن ئورالغاندەك تەسىرات بېرەتتى. ھالاكەت دېڭىزى بولغان تەكلىماكاننى كېسىپ ئۆتكەن قارا يىپەك لېنتىدەك ئاسفالت يولدا سارغۇچ قۇملار خۇددى سۈزۈك بىر قەۋەت سۇدەك توختىماي ئېقىپ تۇراتتى. بىز ماشىنىدىن چۈشۈپ قۇملۇقنىڭ باغرىغا قەدەم باستۇق ۋە قۇم دېڭىزىنىڭ چوققىسىدا ئولتۇرۇپ، يۈزىمىزنى، باغرىمىزنى بۇ سىرلىق ئانا ماكانغا ئاستا ياقتۇق. گويا قۇم ئاستىغا كۆمۈلگەن شەھەرلەردىكى قاينام شاۋقۇنلارنى، ئىبادەتخانىلاردىن ئاڭلىنىۋاتقان مۇناجات ئاۋازلىرىنى، قىلىچ - قالقانلارنىڭ بىر - بىرىگە زەرب بىلەن

ئۇرۇلۇشلىرىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇق. نىھايەت، مۇشۇ سىرلىق زېمىن- نىڭ باغرىغا بىزنىڭ تۆھپىكار ئەجدادلىرىمىز، پارلاق مەدەنىيەت ئىز- لىرىمىز، شانلىق تارىخىمىز، قىسقىسى، دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ ئېسىل نەمۇنىلىرى كۆمۈلگەن بولسا - ھەۋ! خۇددى ئۇلۇغ ئالىم مور- گان ئېيتقاندەك «دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئاچقۇچى تەكلىماكان قۇملۇ- قىغا كۆمۈكلۈك، قاچانكى بۇ ئاچقۇچ تېپىلسا، دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ سىرى ئېچىلىدۇ.»

ئىزغىرىن شامالدا قۇملۇق ھاياجانلىنىۋاتقاندەك ئۆركەشلىمەكتە، قەل- بىمىزمۇ چوڭقۇر ھاياجاندىن قۇملۇققا ئوخشاش ئۆركەشلىمەكتە. تەكلە- ماكاننىڭ قۇمى ئالتۇندەك سارغۇچ ھەم پارقىراق، شۇنچىلىك پاكىز ۋە ئېقىشچان بولۇپ، خۇددى يىراقتىن قارىغان كىشىگە قۇمغا زەر ئارىلاش- تۇرىۋېتىلگەندەك تەسىر بېرىدىكەن. بۇ تەكلىماكاننىڭ باغرىغا ھەقىقەتەن بەھىساب «ئالتۇن» لارنىڭ كۆمۈلگەنلىكىدىن بولسا كېرەك. بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ۋە ئۆزۈن ئەسىرلەر ياشاپ، سەلتەنەت سۈرگەن بۇ ئانا ماكانىمىزغا ئاخىرقى قېتىم مەستانىلەرچە بې- قىپ، ھۆرمەت بىلدۈرگەندىن كېيىن سەپىرىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق. بۇ يەردە بىز مۇشۇنداق سېھىرلىك ماكاننى ياخشى تونۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان، تەكلىماكانغا ئوخشاش ھالاكەت دېڭىزىدا تەسۈرلىگۈسىز جاپا - مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، مۇشۇنداق يولىنى ياساپ چىققان يول ياسىغۇچى ئەزىمەتلەرگە ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمىدۇق. يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئالاھىدە تېخنىكا بىلەن قۇمدىن مۇداپىئەلىنىش توري ئورنە- تىلغان، پاخالدىن قۇم توسۇش «تېمى» ياسالغان، رەت - رەت قو- مۇشلار تىكىلىپ، قۇم تۇراقلاشتۇرۇش بەلبېغى ھاسىل قىلىنغانىدى. بىز شۇنىڭغا ھەيران قالدۇقكى، بەزى جايلاردىكى قومۇشلار مۇشۇنداق بوراڭلىق چۆل - باياۋاندىمۇ يىلتىز تارتىپ، كۆكىرىپ كېتىپتۇ.

تەكلىماكاننىڭ ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان بولۇپ، بىردەم ئاپتاپ چىقسا، بىردەم شامال چىقىپ قۇم ئاقىدىكەن، بىر ئازدىن كېيىنلا يامغۇر يا- غىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، تەكلىماكان ئىچىدە سەككىز سائەتتىن ئار- تۇق يول يۈرۈپ، سائەت 6:03 دە قۇملۇق تاشيولىدىن چىقىپ، نىيە ناھىيىسى چېگرىسىغا كىردۇق. بۇ يەرگە كىرىپلا كۆزىمىزگە چېلىققان ئەتراپتىكى ياپيېشىل ئوتلاقلار، دەرەخزارلىقلار، بىخارامان ئوتلاۋاتقان پادىلار، ساپ، سالقىن ھاۋا بىردىنلا روھىمىزنى كۆتۈرۈۋەتتى.

چىرادا مېھمان

15 ـ ئىيۇل سەھەردە بىز چۈشكەن چىرا ناھىيىسىدىكى بىردىنبىر ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى مېھمانخانىدىن چىقىپ، كوچا ئارىلىدۇق. ناھىيە بازىرىنى كېسىپ ئۆتكەن تاش ئۆستەڭ، ئۆستەڭنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى باراقسان ياڭاق دەرەخلىرى، ئۆستەڭ بويلاپ سوزۇلغان يول، توپا ئۈچۈپ تۇرغان كوچىلار، كونىراپ كەتكەن بىر قەۋەت، ئىككى قەۋەتلىك بىنالار، قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ كېتىۋاتقان مەپە ھارۋىلار، يېڭى يېزىقتىكى ئۇزۇندىلەر يېزىلغان سەھنە قاتارلىقلار چىرا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. لېكىن، چىرا خەلقى نامرات بولۇشىغا قارىماي، ئاق كۆڭۈل، مېھماندوست، سەمىمىي، قىزغىن، راستچىل بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرنى ئۆزىدە مۇجەسسەملىگەن بولۇپ، بۇ پەزىلەتلىرى بىلەن كىشىدە چەكسىز ھۆرمەت ھېسسىياتىنى پەيدا قىلىدىكەن. يېزا يوللىرىنىڭ ئىككى ئېتراپىدىكى ئېگىز ھەم تۈز ئۆسكەن، ئۇچلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن دەرەخلەر، ياپيېشىل باغ ـ ۋارانلار بىلەن ئورالغان سوقما تاملىق ئۆيلەر بۇ يەردە يېشىللىق نىسبەتىنىڭ ناھايىتى يۇقىرى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدىكەن.

سائەت ئون بىرلەر بىلەن ناھىيىلىك پارتكوم بىناسىغا كىرىپ، بۇ يەردىكى قەلەمكەشلەردىن جاپپار ئوسمان، مەمتىمىن ئابدۇۋۇپلى، ئالىمجان رەجەپ قاتارلىقلار بىلەن كۆرۈشتۇق. كۆپ ئۆتمەيلا ئۇلارنىڭ خەۋەر قىلىشى بىلەن چىرادىكى يىگىرمىگە يېقىن يازغۇچى، شائىر، قەلەمكەشلەر بىزنىڭ كەلگىنىمىزنى ئاڭلاپ بىر يەرگە جەم بولدى. بىز رېستوراندا بىر تەرەپتىن تاماقلانغاچ، يەنە بىر تەرەپتىن قىزغىن سۆھبەتلەرنى، ئوتلۇق مۇشائىرىلەرنى قىلىشىپ، جۇشقۇن ئۇسسۇل ـ تانسىلارنى ئويناپ، خۇشاللىق دەرياسىغا غەرق بولدۇق. چىرالىق قەلەمكەشلەردىن ئابدۇقادىر مەتسىدىق، ماھنۇر ئىسمايىللار:

قەدىمدىن ئىز قالمىسا ھېساب ئەمەس،
مېھنەتتىن گۈل ئۈنمىسە ھېساب ئەمەس.
مىسالى گۆش قەدرىنى بىلگەن بىلەن،
بىر قوينى سويالمىسا ھېساب ئەمەس.

* *

تۇرپاندىن كېلىپتۇ ئەزىز مېھمانلار،
ئىكرامدا چىرالىق قىز ۋە چوكانلار.

يادلىشىپ ئۆتەيلى ئەسەرلەر بىلەن،
ئىجادىنىڭ ئىشقىدىن كۈلسۇن ئارمانلار.

دەپ مۇشائىرە قىلسا، بىز:

كەلدۇق بىز بۇگۈن چىرا دىيارىغا،
مېھنەت ھەم ئىجادىيەت خۇمارىغا.
مېھماندوست قېرىنداشلار سۆيگۈسىدىن،
دىلىمىز تولدى رەھمەت ئىزھارىغا.

قەلەمكەش دوستلار بولدۇق بۇ يەرگە جەم،
پىكىرداش قىلدى بىزنى بۇرچ، قەلەم.
تۇرپان ۋە چىرا بىللە قول تۇتۇشۇپ،
باسايلى ئەتىلەرگە گۈزەل قەدەم.

دەپ جاۋاب قايتۇرۇشتۇق. ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر پىكىرلىك، چۈچۈك ھېكايىلىرى بىلەن كىتابخانلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان، ھەر قانداق چاغدا بېشىدىن ئالماي ئېگىز قىرلاپ كېيىۋالىدىغان خوتەن تەلىپىكى بىلەن كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولۇپ كەتكەن پېشقەدەم يازغۇچى مەمتىمىن ئابدۇۋۇپلى مۇنداق دېدى:

— چىرا ناھىيىسى گەرچە نامرات بولسىمۇ، خەلقى مېھماندوست، قولى كەڭ. سىلەرنىڭ بۇ نامرات، چەت ناھىيىگە كەلگىنىڭلار بىزنى ناھايىتى خۇش قىلىۋەتتى، مۇمكىن بولسا بىر نەچچە كۈن ئارتۇق تۇرۇپ، يېزىلارنىمۇ كۆرۈپ كېتىڭلار. گۈلاخما يېزىسىنىڭ كۆمىچى داڭلىق، كۆمەچتىمۇ تېتىپ بېقىڭلار.

ئۇقۇشمىمىزچە، گۈلاخما يېزىسى چىرا ناھىيىسى بويىچە كۈچلۈك ئەدىئەنىۋى توس، قويۇق مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى ساقلاپ قالغان يېزىلارنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ يەردە ھاراق ئىچىدىغان، كەيپ ـ ساپا قىلىدىغانلار يوق دېيەرلىك ئىكەن. بىز مەمتىمىن ئاكىنىڭ قېشىغىچە چۆكۈرۈپ كېيىۋالغان ئېگىز قارا تەلپىكىگە ھەيران قالدۇق. مەمتىمىن ئاكىنىڭ بۇ «سىرلىق تەلپىكى» ھەققىدە يازغۇچىلار ئارىسىدىمۇ نۇرغۇن چاقچاقلار بار ئىكەن. شۇ ئارىدا سورۇندىكىلەردىن بىرى بىزگە چاي قۇيۇۋاتقان كۈتكۈچى قىزغا چاقچاق قىلىپ سورىدى:

— سىڭلىم، بىز بىلەن تانسا ئويىنىسىڭىز بولامدۇ؟

— مېنىڭغۇ ئوتتەك ئوينىغۇم بار، بىراق تانسا ئوينىساق خوجايىن ما- ئاشمىزنى تۇتۇۋالمدۇ. — كۈتكۈچى قىز شۇنداق جاۋاب بېرىپ ھەممە- مىزنى كۈلدۈرۈۋەتتى. چىرادىكى قىزلار ناھايىتى ئوچۇق - يورۇق، ئىل- مىي، قائىدە - يوسۇنلىق ئىكەن، ئۇلارنىڭ قويۇق خوتەن تەلەپپۇزىدىكى، «ر» نى بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىدىغان، ئەمما، كىشىگە يۇمشاق تۇيغۇ بې- غىشلايدىغان يېقىملىق خاراكتېرى بىزدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى.

ئەتىسى سەھەردە چىرا مېھمانخانىسىنىڭ يېنىدىكى قىيسىيىپ كەتكەن ئۆيلەرنىڭ ئالدىغا قوپال لەمپىلەر ياسالغان، لەمپىنىڭ ئاستىغا يوغان، كونا ئۇستەللەر، تۆمۈر يۆلەنچۈكلۈك ئۆزۈن ئورۇندۇقلار تىزىلغان، كۆ- رۈمسىز بولسىمۇ، كىشىگە بىر خىل يېقىملىق ئۈيغۇر پۇرىقىنى ئەسلە- تىدىغان كىچىك ئاشخانىلارغا كىرىپ ناشتىلىق قىلدۇق. ئاشخانىنىڭ بىر يۈەنلىك گۆش گىردىلىرى، گۆش نانلىرى، سەككىز يۈەنلىك باچكا شور- پىلىرى ئاجايىپ مەززىلىك ۋە ئەرزان بولۇپ، بىزنى ھەيران قالدۇرغىنى ئاشخانىدا خېرىدارلار كۆپ بولسىمۇ، شۇنچىلىك تىنچ ۋە جىمجىت ئى- كەن. باشقا شەھەرلەردىكى ئاشخانىلارغا ئوخشاش كۈتكۈچىلەر ھەدەپ خې- رىدار چاقىرىدىغان، خوجايىنلار ۋارقىراپ كۈتكۈچىلەرنى ئىشقا بۇيرۇيدە- غان، خېرىدارلار ۋاراڭ - چۇرۇڭ بىلەن تاماق يەيدىغان، ھەتتا قازان - قۇمۇچلار بىر - بىرىگە تېگىپ جاراڭلايدىغان ئىشلارمۇ زادىلا يوق ئى- كەن. كۈتكۈچىلەر ئۆز ئىشلىرىنى ئۆزلىرى تېپىپ، كەكلىكتەك سىلىق يورغىلاپ، جىمجىت مېھمان كۈتىدىكەن، مېھمانلارمۇ ئۇنسىز ئولتۇرۇپ تامىقىنى يەيدىكەن. بىز ئۇنلۇك سۆزلىشىپ كېتىۋىدۇق، ھەممەيلەن بىز- گە ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قويۇشتى. چىرايىدىن سادىدا دېھقان ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرغان خوجايىن بىزنىڭ سىرتتىن كەلگەنلىكىمىزنى ئۇقۇپ، بىزگە ئەستايىدىللىق بىلەن چىرانى تونۇشتۇرۇپ كەتتى.

خوتەندە چاقچاق

خوتەن شەھىرى بىلەن چىرا ناھىيىسى ئارىلىقىدىكى يول ياسىلىۋاتقان بولغاچقا، توپىلاڭ، كاتاڭ يوللاردا گاھى ئېزىپ، گاھى كەينىمىزگە يې- نىپ، گاھى كەلكۈن سۈيىگە توسۇلۇپ، توقسەن كىلومېتىر يولنى ئۇچ سائەتتە بېسىپ، مىڭ بىر مۇشەققەتتە خوتەن شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. بىزنىڭ كېلىشىمىزدىن ئالدىن خەۋەر تاپقان «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىكىلەر ئالدىمىزغا چىقىپ قىزغىن كۈتۈۋالدى.

خوتەن شەھىرىدىكى تۇتاش كەتكەن لاپاسلار، لەمپىلەر ئاستىغا، قوينىڭ ئۇچىيىدەك ئەگرى ـ بۇگرى كوچىلارغا جايلاشقان، «توخۇ سۇتى» دىن باشقا ھەممە نەرسە تېپىلمىدىغان ئىلگىرىكى داڭلىق «چوقۇ (ئەسلىي چوڭ قۇر بازار) بازار» مۇ «ھۆسن تۇزىگەن» بولۇپ، بۇ يەرگە ئاسسالات يوللار ئېلىنىپ، قەۋەتلىك ئاشخانىلار، سودا سارايلىرى سېلىنىپ، ئىلگىرىكى قەدىمىيلىكنىڭ ئورنىنى زامانىۋىلىق ئىگىلەپتۇ. لېكىن، بۇ يەردە يەنىلا «توخۇ سۇتى» دىن باشقا ھەممە نەرسە تېپىلمىدىكەن. خوتەنىنىڭ داڭلىق گىلەملىرى، ئەتلەسلىرى، ياڭاقلىرى كۆزنى قاماشتۇرسا، ھازىرمۇ ئىلگىرىكى يىللاردىكىگە ئوخشاشلا ساقلىنىپ قالغان، كوچا بويلىرىدا سېتىلمىدىغان، سېرىق ئاشىنىڭ ئۇستىگە كۆكتات قورۇمىسى سېلىنىپ تەييار لىنىدىغان بىر يۇەنلىك دېھقان ئاشلىرى، قارا لەڭپۇڭ، ئاق لەڭپۇڭ، نو قۇت، كۈنجۈت قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ، چىنىگە سۇيى بىلەن بېرىلىدىغان يېيىشلىك خوتەن لەڭپۇڭلىرى، باچكا كاۋاپلىرى ئىختىيارسىز ئىشتىھايىمىزنى غىدىقلايتتى. بىز خوتەنىنىڭ يەرلىك تائاملىرىدىن بىرەر قۇر تېتىپ كۆرگەندىن كېيىن ياتاقتا قايتىپ كىردۇق.

17 ـ ئىيۇل سەھەردە ئاتاقلىق خەلق شائىرى مەرھۇم روزى سايىتنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن ماڭدۇق. مەرھۇمنىڭ قەبرىسى شەھەر ئەتراپىدا، تامباغدىكى شەمس تەبرىزىم قەبرىستانلىقىدا بولۇپ، قەبرە ئېگىز تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان تار يولدىن ئىچكىرىلەپ كىرىپ، قەبرىستانلىق باشلانغان جايغا، يولنىڭ بويىغا جايلاشقانىكەن. يول بويىدا يېتىش مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئارزۇسى بولۇپ، قەبرە بۇك ـ باراق سان دەل ـ دەرەخلەر بىلەن ئورالغان، ئەگمە شەكىل چىقىرىپ چىرايلىق ياسالغان، قەبرىنىڭ ئالدى تەرىپىگە «مەشھۇر شائىر، جامائەت ئەربابى روزى سايىت، 9. 1943 ـ 9 . 2001» دېگەن خەتلەر يېزىلغان، يان، ئارقا تەرەپلىرىگە مەرھۇمنىڭ ئۆتكۈر رۇبائىيلىرى ھۆسنخەت شەكلىدە چىرايلىق قىلىپ نەقىشلەنگەنىكەن. ھايات ۋاقتىدا ئېغىر دىشۋارچىلىقلارنى، جاپا ـ مۇشەققەت، ئازابلارنى چەككەن، دېھقانلار بىلەن تەقدىرداش بولۇپ، ئۇلارنىڭ خۇشاللىق ـ قايغۇسىنى، دەرد ـ ھەسرىتىنى، ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى ئۆتكۈر، پاساھەتلىك مىسرالىرىدا، شېئىرلىرىدا ئەكس ئەتتۈرۈپ، خەلق قەلبىدە ئىنتايىن يۇقىرى شان ـ شۆھرەتكە، ھۆرمەت ـ ئىناۋەتكە ئېرىشكەن روزى سايىت بۇ دۇنيادىن ۋاقتىسىز خوشلاشقان بولسىمۇ، ئۇ زىنىڭ ھەر بىر مىسراسىدا، خەلقنىڭ قەلبىدە، تارىخ قامۇسىنىڭ ئالتۇن ۋاراقلىرىدا مەڭگۈ ياشايدۇ!

چۇش سائەت ئۇن بىرلەر بىلەن شورباغ يېزىسىغا جايلاشقان خۇاڭ چىڭنىڭ بېغىغا جەم بولدۇق. بۇ يەرگە «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومېدىكى ئاپتورلارنىڭ ئاساس قىلغان خوتەن شەھىرىدىكى ئون بەشكە يېقىن شائىر، يازغۇچى، قەلەمكەش يىغىلدى. بۇ باغ ئەسلىدە ئەينى يىللاردىكى خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى خۇاڭ چىڭنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بەرپا قىلىنغانىكەن، باغدا ئۇزۇم باراڭلىرى بىلەن پۇركەنگەن تار يوللار، ئالما، نەشپۈت، ياڭاق، بادام قاتارلىق ھەر خىل مېۋىلەر، سايالاھەتچىلەرنىڭ ئارام ئېلىشى ئۈچۈن ياسالغان كىچىك ئۆيلەر بار بولۇپ، باغنىڭ دائىرىسى ناھايىتى چوڭ ئىكەن. لېكىن، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۇ باغ تاشلىنىپ قالغاچقا، بىر قىسىم مېۋىلەر قۇرۇپ كەتكەن، يوللارغا يېيىتىلغان خىشلار بۇزۇلۇپ، توپا ئۆرلەپ كەتكەن بولۇپ، كىشىگە بىر خىل ۋەيرانە، چۈشكۈن تەسىر بېرىدىكەن. 1965 ـ يىلى جۇ ئېنلەي زۇڭلى غەربىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەرنى زىيارەت قىلىپ قايتىشىدا ئالغاچ كەلگەن بادام كۆچىتىنى بۇ باغقا تەقدىم قىلغان بولۇپ، ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى بۇ باغدا ماكانلىشىپ، باراقسانلىشىپ، مېۋە بېرىپ تۇرۇپتۇ.

بىز ئۇزۇم بارىكى ئاستىغا قويۇلغان يوغان كات ئۈستىدە، يۈمشاق كۆر-پىلەرگە جايلىشىپ، قىزغىن چاقچاق، سۆھبەتلىرىمىزنى باشلىدۇق. بىز بۇ يەردە شۇنىڭغا قايىل بولدۇقكى، خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىدىكى قەلەمكەش ئوقۇتقۇچىلار گەرچە باشقا ـ باشقا يۇرتلاردىن يىغىلغان بولسىمۇ، ناھايىتى ئۆم ـ ئىناق، سەممىي ـ ئىتتىپاق ئىكەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە خاس لەقەملىرى بار بولۇپ، بىر ـ بىرىنىڭ لەقەملىرىنى كەلتۈرۈپ، ناھايىتى ئىلمىيلىك بىلەن قىزىق چاقچاق قىلىدىكەن، بىر ـ بىرىنى قەستەن چۈشۈرىدىغان، چىشلەپ تارتىدىغان، زىتىغا تېگىدىغان چاقچاقلارنى ھەرگىز قىلمايدىكەن. بىر ـ بىرىنىڭ ئىجادىيەت ئەھۋالى، نەشر قىلىنغان، نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان كىتابلىرى ھەققىدىكى ئىشلارنى تەپسىلىي بىلىپ، ئەقىل كۆرسىتىپ، كۆڭۈل بۆلۈپ تۇرىدىكەن ۋە قىزغىن ياردەم قىلىدىكەن. قىلچە ياتسىراش بولمىغاچقا، بۈگۈنكى سورۇن ئىنتايىن قىزغىن داۋاملىشىپ، قانغۇچە كۈلۈشتۇق. مۇختەر سۈپۈرگىنىڭ دۇتار بىلەن ئورۇندىغان لىرىك ناخشىلىرى، تۇر-سۇنجان مۇھەممەتنىڭ قىزىق چاقچاقلىرى، ئابدۇلئەھەت قادىرىنىڭ ھازىرجاۋاب شېئىرلىرى، ئابدۇرېھىم زۇنۇن، ئەركىن داۋۇتلارنىڭ يۇمۇرلۇق قوشاقلىرى بىزنى دۇنيانى ئۇنتۇلدۇرغۇچى كۈلكىلەرگە غەرق قىلدى.

گۈمىدىكى رەستە

چۈشتىن بۇرۇن سائەت ئون بىرلەر بىلەن گۈما ناھىيىسىگە كېلىپ بۇ يەردە بىزنى ساقلاۋاتقان ئەخمەتجان تۇرۇپ بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ناھىيە بازىرىنى ئارىلاپ گۈمبىنىڭ كونا بازىرىغا كەلدۇق. بۇ بازار نەق ئوتتۇرا ئەسىر تۈسىدىكى قەدىمكى قىياپىتىنى ساقلاپ قالغان بولۇپ، بۇ يەرگە كەلگەن كىشى چۆچەكلەردىكى سېھىرلىك شەھەرلەرگە كېلىپ قالغاندەك تۇيغۇدا بولىدىكەن. كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ياغاچ ۋە كېسەكتىن سېلىنغان ھەر خىل شەكىلدىكى دالانلىق ئۆيلەر، كوچا بويىدىكى ئاشخانىلار، ناۋايخانىلار، چايخانىلار، گۆش، كۆكتات ساتقۇچىلار، ئىشىك ئالدىدىكى قوپال ئۈستەللەردە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىۋاتقان، چايدىن ھۇزۇرلىنىۋاتقان، ئاپئاق ساقاللىق، ئاق بۆرك، ئاق خەسە كۆڭلەك كىيگەن نۇرانە بوۋايلار، تەمبەل كەلگەن بۇرۇتلۇق تىجارەتچىلەر، يۈزىنى يېرىم يېپىۋېلىپ ياكى پۈتۈن چۈمبەل تارتىۋېلىپ، كوچا ئايلىنىۋاتقان نومۇسچان ئايالىلار، كوچىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ھەيۋەتلىك، يوغان گۈمبەزلىك، قۇببىلىرى كۆككە ناقىشىپ تۇرغان يېشىل مەسچىت كىشىدە ئاجايىپ بىرخىل ھاياجان ۋە سۇرلۇك كەيپىياتنى پەيدا قىلىدىكەن. قىسقىسى، بۇ تار كوچىدا زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ كىچىككىنە ئىزناسمۇ، يەنى ئېگىز بىنا، ماشىنا، پوزۇر كىيىنگەن، يالاڭباشتاق ئادەملەر دېگەنلەرنىڭ بىرىمۇ يوق بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ يېرىم ئەسىر ۋە ئۇنىڭدىنمۇ بۇرۇنقى بازارلىرىنىڭ نەق ئۆزى ئىكەن. دەل مۇشۇنداق مۇھىتقا بىز يالاڭباش، ئۇزۇن چاچ قويۇۋالغان يەتتە ـ سەككىز ئادەم كىرىشىمىز بىلەنلا بۇ كوچىدىكى ھەممەيلەنىڭ نەزىرى بىزگە ئاغدۇرۇلدى. بىز ھەيرانلىق ۋە ئاللىقانداق تۇيغۇلار ئەكس ئېتىپ تۇرغان ئۆتكۈر كۆزلەرنىڭ نازارىتىدە ئىختىيارسىز ھودۇقۇپ، ئەركىن قەدەم ئېلىشقىمۇ پېتىنالماي قالدۇق، بۇ يەردە سۇرەتكە چۈشۈش خىيالىمىز كۆپۈككە ئايلاندى. سۇرەتكە چۈشسەك بىرى يۈگۈرۈپ كېلىپ قولىمىزدىكى ئاپپاراتنى يۇلۇپ ئېلىپ، يەرگە تاشلىۋېتىدىغاندەكلا بىلىنىپ كەتتى. گۈمبەزدىكى يوللىرى ئېگىز ـ پەس، دۇكانلىرى رەتسىز، شەكلى كونا، ئەمما، چوڭقۇر مېھىرلىك قەدىمكى رەستە كۆڭۈل خاتىرىمىزدە ئۇنتۇلماس چۈشكە ئوخشاش مەڭگۈ ساقلىنىپ قالدى. رەستىدىكى كىشىگە ئوت چاقناپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىلەن تىكىلىدىغان، ئەمما، ئادەمدە بىر خىل يېقىنلىق ھېسسىياتىنى پەيدا قىلىدىغان ئىسمى ـ جىسمىغا

لايىق ھەر خىل ياشتىكى ئۇيغۇرلار، خەلقىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىۋى يې-
مەكلىكلىرى، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بۇيۇملىرى، قىزىرىپ پىشقان گىرد-
لەر، قەلەي بوتكا ئىچىدىكى لەڭپۇڭچى بوۋاي، دوغاپ سېتىش ئۇچۇن پۇ-
تۇن ئىشتىياقى بىلەن مۇز چوقۇۋاتقان بۇرۇتلۇق ياش يىگىت قاتارلىقلار
بىزدە ئىختىيارسىز ھۆرمەت ۋە ئېتىخار تۇيغۇسىنى ئويغاتتى.

يەكەندە شائىر

يەكەندە قەلەمكەش ئابدۇرېشىت سۇلايمان بىزنى ساقلاپ تۇرۇپتىكەن،
بىز ياتاقلارغا جايلىشىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ بىزنىڭ «كەچ بولۇپ كەت-
تى، بەك چارچاپ كەتتۇق، ئارام ئالايلى» دېگىنىمىزگە قويماي رېستورانغا
باشلاپ باردى. بۇ يەردە بىزنى يەكەن ناھىيىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر
بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، يازغۇچى توختى مۇھەممەت، يەكەن تېلېۋىزىيە
ئىستانسىسىدىكى ئۆمەر ئوسمان قاتارلىقلار قىزغىن كۈتۈۋالدى. كېچە
سائەت بىرلەردە ساھىبخانلار بىلەن خوشلىشىپ، تاكسى بىلەن ياتاقىغا
قاراپ ماڭدۇق. ماشىنىدا كېتىۋېتىپ ئابدۇرېشىت سۇلايمانىنىڭ گېپىنى
قىلىۋىدۇق، شوپۇر ئىختىيارسىز گەپكە ئارىلىشىپ، «ئابدۇرېشىت شائىر-
نى دەمسىلەر» دەپ سوراپ قالدى. بىز ئۇنىڭ «شائىر» دېگىنىگە قىزى-
قىپ، كوچىلاپ سورىدۇق.

ـــ ئابدۇرېشىت سۇلايمان شائىرما؟ ـــ دېدۇق بىز ئۇنى گەپكە قىزىق-
تۇرۇپ.

ـــ ئىشقىلىپ، ئانچە ـ مۇنچە شېئىرلارنى يازىدىغۇ، ـــ دېدى ئۇستام
ماشىنىسىنى ھەيدىگەچ.

ـــ قارىغاندا شائىرلارنى خېلى بىلىدىغان ئوخشىمامسىز؟

ـــ بىلىمەن، روزى سايىت، مۇھەممەتجان راشىدىنلارنى بىلىمەن. مەن
بوش ۋاقىتلىرىمدا كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنال كۆرۈپ تۇرىمەن، ئۇلارنىڭ
شېئىرلىرىنى ياقتۇرۇپ ئوقۇيمەن، تاكسى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ بۇ شا-
ئىرلارنىڭ شېئىرلىرى دېكلاماتسىيە قىلىنغان ئۇنىڭالغۇ لېنتىلىرىنى
ئاڭلايمەن.

ھەيرانلا قالدۇق، بۇ ئاددىي تاكسى شوپۇرىغا بىردىنلا ھۆرمىتىمىز
قوزغالدى.

ـــ باتۇر روزى، ئادىل تۇنىياز دېگەن شائىرلارنىمۇ بىلەمسىز؟ ـــ تې-
خىمۇ ئىچكىرىلەپ سورىدۇق.

ـــ بىلمەن. بىراق، ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىنى تازا چۈشىنەلمەيمەن. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىنىڭ دۇمبىسىدە بوپسى بار، بۇ بوپسىنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى ھەر قانچە قىلىپمۇ بىلەلمەيمەن.

بىز ئۇنىڭ بۇ خىل ئوبرازلىق ئوخشىتىشىدىن ئىختىيارسىز كۈلۈشۈپ كەتتۇق. بىزگە يولۇققان بىر شوپۇرنىڭ شېئىرنىڭ قىزغىن كىتابخانى بولۇپ چىقىشى يەكەندىن ئىبارەت بۇ قەدىمكى ئاستانە كىشىلىرىنىڭ ساپاسىدىن، ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزلىرىنىڭ چوڭقۇر دەسسىدىن بىزگە بېشارەت بەرگەندەك بولدى.

ئەتىسى «يەكەن گېزىتى» دىكى ئابدۇكېرىم قادىر بىزنى تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە شىجائەت بابىدا زور ئۇتۇق قازانغان خانلىرىدىن سۇلتان سەئىدخان، سۇلتان ئابدۇرېشىتخان، سۇلتان ئابدۇكېرىمخانغا ئوخشاش ئاقىل ۋە پازىل سۇلتانلارنىڭ ۋە قەشقەر غوجىلىرىغا قورچاق بولغان سۇلتان ئەھمەتخان، سۇلتان مەھمۇدخان، سۇلتان يولۋاسخاندەك پەيدا بولۇپ، شىجائەتسىز، غاپىل ۋە جاھىل سۇلتانلارنىڭ، مۇقام ئۇستازى، شائىرە ئاماننىساخان قاتارلىقلارنىڭ قەبرىسى جايلاشقان ئالتۇنلۇق مازىرىغا باشلاپ باردى. «ئالتۇنلۇق» (ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىي ئادىتى بويىچە خان ـ پادىشاھلارنىڭ، سۇلتان ـ غوجىلارنىڭ جەسىتى قويۇلغان قەبرىستانلىقلار «ئالتۇنلۇق» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن) بازار بولىدىغان كوچىنىڭ بويىدا بولۇپ، باشقا جايلاردىكى مازارلار شەھەر سىرتىغا جايلاشقان، سۇكۇتكە پاتقان بولسا، بۇ يەردىكى ئالتۇنلۇق مازىرى بازار يېنىدا بولغاچقا، قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمۈپ تۇرىدىكەن. بىز بۇ ئەھۋالغا قاراپ «بۇ يەردىكى ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلىپ، ئۇيقۇغا پاتقان روھلارمۇ توختاۋسىز ئاڭلىنىۋاتقان ژاراڭ ـ چۇرۇڭنىڭ (خاسىيىتى، دىن زېرىكىپ قالمايدىغان ئوخشايدۇ. ئەينى ۋاقىتلاردا ئەلنى ئەدلى ـ ئادالەت بىلەن سوراپ، مەدەنىيەت ـ مائارىپىنى ئىلگىرى سۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشۇپ، خەلقىمىزنى پۈتۈن دۇنياغا تونۇتقان، تارىخىمىزنى ئەھمىيەتلىك ئالتۇن ھەرپلەر بىلەن يازغان مۆھتىرەم سۇلتانلار ئۆزلىرىدىن بەش يۈز يىللار كېيىن ياشاۋاتقان ئەۋلادلىرىنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن ئەپسۇسلىنامدىغاندۇ ياكى پەخىرلىنەمدىغاندۇ؟» دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدۇق. مازار دەرۋازىسىنىڭ ئۇدۇلىغا مۇقامشۇناس، شائىرە ئاماننىساخاننىڭ يەردىن كۆتۈرۈلۈپ سېلىنغان، گۈمبەز، نەقىشلىك، ھەيۋەتلىك قەبرىگاھى جايلاشقان بولۇپ، مەقبەرىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ياپيېشىل قارىغايلار ياشناپ تۇرغان، ئالدىدا رەڭدار گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەنلە-

كەن. بىز مەقبەرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ، مىلادىيە 1550 - يىللاردا ھۆكۈم سۈرگەن يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ مەدەنىيەتپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر 2 - سۇلتانى ئابدۇرېشىتخانىنىڭ خانىشى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ رەتلىنىشىگە زور تۆھپە قوشقان، دۇنيا مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى بۇ بىباھا گۆھەرنىڭ بۈگۈنگىچە يېتىپ كېلەلىشىدە زور رول ئوينىغان بۇ مۆھتەرەم خانىشىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا سۈكۈتتە تۇردۇق. ھويلىنىڭ سول تەرىپىدىكى كىچىك ئىشىكتىن كىرگەندە خانلار قەبرىستانلىقىغا چىققىلى بولىدىكەن، بۇ يەرگە ھەر خىل نەقىشلىك، گۈمبەز-لىك، ياغاچ، كېسەك قۇرۇلمىلىق قەبرىلەر جايلاشقانىكەن.

يەكەن سەئىدىيە خانلىقى قەيسەر، پاراسەتلىك، خەلقپەرۋەر سۇلتان سەئىدخانىنىڭ قانلىق جەڭلەرنى باشتىن كەچۈرۈشى بىلەن مىلادىيە 1514 - يىلى يەكەندە قۇرۇلغان بولۇپ، تېررىتورىيىسى خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، تۇرپان، ئىلى، ئىسسىقكۆل، يەتتە سۇ رايونىغىچە كېڭىيىپ، بىر يۈز يەتمىش يىلدىن ئارتۇق سەلتەنەت سۈرگەن. خانلىقنىڭ سۇلتانلىرى ئىزچىل ئادىل، پاراسەتلىك، خەلقپەرۋەر بولۇپ، ئىقتىساد، سودا، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە ئاجايىپ زور تەرەققىياتلارنى قولغا كەلتۈرگەن، ئۇيغۇر تارىخىدىكى ئەڭ شۆھرەتلىك، قۇدرەتلىك، مەدەنىيەتلىك خانلىقلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. بىز ئالتۇنلۇقتىن ئايرىلىپ، شائىرە ئاماننىساخانىنىڭ ھەيكىلى جايلاشقان مەدەنىيەت باغچىسىغا كەلدۇق. باغچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گۈل - گىياھلار بىلەن ئورالغان چەمبەرسىمان دائىرىنىڭ مەركىزىدە ئاماننىساخانىنىڭ ساتار چېلىپ ئولتۇرغان ھەيكىلى بار ئىكەن. بىز ھەيكەلگە ھۆرمەت بىلەن تىكىلىپ تۇرغىنىمىزدا بۇ قەدىمكى ئاستانىنىڭ ھەممىلا جايىدىن ئاماننىساخان، يۈسۈپ قەدىرخان قاتارلىقلارنىڭ مۇڭلۇق مۇقام كۈيلىرى ئاڭلىنىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدۇق...

قۇملۇقتا تەرەققىيات

19 - ئىيۇل چۈشتىن كېيىن بىز زور قىزىقىش، تەقەززالىق، سېغىنىش تۇيغۇلىرى ئىچىدە مەكىت ناھىيىسىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. بۇنداق تۇيغۇلارغا چۆمۈلۈشۈمگە مەكىتنىڭ دولان خەلقى ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان، ئەتراپىنى تەكلىماكان قۇملۇقى ئوراپ تۇرغان، سېھرىلىك دولان دەريالىق ناھىيىنى كېسىپ ئۆتىدىغان، دولانلىقلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادەتلىرى ئەڭ كۆپ ساقلىنىپ قالغان ناھىيە بولۇش بىلەن بىللە يەنە،

مېنىڭ ئون نەچچە يىل بۇرۇن مەكتەكە بىر نەچچە قېتىم كېلىپ، بۇ يۇرت ھەققىدە قەلبىمدە چوڭقۇر تەسىراتلارنىڭ قالغانلىقى سەۋەب بولغاندى. شۇ ھامان كۆز ئالدىمدا بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن مەكتەكە كەلگەن ۋاقتىتكى ئەسلىمىلىرىم گەۋدىلىنىشكە باشلىدى: مەن 1991 - يىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلىمدە مەكتىنىڭ يانتاق يېزىسىدا ئولتۇرۇشلۇق ساۋاقدىشىم ھەم يېقىن دوستۇم ئەسقەر بىلەن بىللە مەكتەكە كەلگەنىدىم. بۇ يىللاردا ئېقىتقىنى بىرەر كېلومېتىرغا سوزۇلىدىغان، شىددەت بىلەن لايقىپ ئاقىدىغان، تەلۈە دولان دەرياسىدىن پەقەت كېمە بىلەنلا ئۆتۈش مۇمكىنچىلىكى بولغاچقا، ماڭا ئوخشاش شىمالدا چوڭ بولۇپ دەريا كۆرۈپ باقمىغان ستۇدېنتقا نىسبەتەن بۇ ئىش چۆچەكلەردىكىدەك سىرلىق ۋە ھەيران قالارلىق بولۇپ تۇيۇلغانىدى. ئەسلىدە قارشى قىرغاقتىن بۇ ياقتىكى قىرغاققا بىر پولات سىم تارتىلغان بولۇپ، غايەت زور كېمىنىڭ ھالقىسى پولات سىمغا ئۆتكۈزۈلىدىكەن. كېمە كەلگەندە قىرغاقتا ساقلاپ تۇرغان بارلىق يولۇچىلار، قوي - كالا، تۆمۈر - تەسەك، قىسقىسى، ھاياتلىققا كېرەكلىك بارلىق نەرسىلەر ھەم يولۇچىلار ئاپتوبۇسى كېمىگە چىقىرىلىدىكەن. ئون نەچچىلىگەن بەردەم يىگىت پالاق ئۇرۇپ، كېمىنىڭ ھالقىسى ئۆتكۈزۈلگەن پولات سىمنى بويلاپ، كېمىنى قارشى قىرغاققا قاراپ ھەيدەيدىكەن. دەريانىڭ شىددەتلىك دولقۇنىدا كېمە ئىچىدىكى بارلىق نەرسىلەر، يولۇچىلار ئولتۇرغان ئاپتوبۇس قاتتىق چايقىلىپ، كىشىلەرنىڭ قىيا - چىيالىرى كېمىنى بىر ئالىدىكەن. ھەر يىلى نەچچە ئونلىغان ئادەم بۇ دەريادا غەرق بولۇپ، ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلىدىكەن. كېمە قارشى قىرغاققا چىقىۋالىدىن كېيىن كېمىدىكىلەرنى چۈشۈرۈۋېتىپ، بۇ قىرغاقتىكى يولۇچىلارنى ئېلىپ يەنە كەينىگە يانىدىكەن. مانا بۇ كۆپىنچە كىشىلەر ئاڭلىسىمۇ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىغان، يولۇچىلار ئاپتوبۇسى كېمىگە چىقىپ «دەريادىن ئۆتىدىغان» ھەقىقىي رىۋايەت ئىدى. شۇڭا، مەكتىلىك داڭلىق يازغۇچى ئەخمەتجان ئۆمەر بۇ دەريانى ۋە ئۇنىڭ بويىدىكى كەچمىشلەرنى ئەكس ئەتتۈرگەن «ئاھ، رەھىمسىز دەريا» ناملىق پوۋېستىنى يازغانىدى. دولان دەرياسىنىڭ ئېقىنى كەڭ ۋە يۆتكىلىشچان بولغاچقا، ناھايىتى ئۇزۇن كۆۋرۈك سېلىشقا، ئىنتايىن كۆپ مەبلەغ سېلىشقا توغرا كەلگەچكە، نامرات ناھىيە بولغان مەكىت ناھىيىسى بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمىغانىكەن. مەن ھاياتىمدا تۇنجى قېتىم كېمە بىلەن دەريادىن ئۆتۈپ ناھىيە بازىرىغا كىرگىنىدىم. مەكىت ناھىيە بازىرى پەقەت بىرلا كوچىسى بولغان، قەۋەتلىك بە-

نالارنىڭ تايىنى بولمىغان، قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن تۈيۈقسىز توك توختاپ قالسا بارلىق تىجارەتچىلەر شام ياندۇرۇپ تىجارەت قىلىدىغان، يوللىرىدا توپا ئۆچۈپ تۇرىدىغان بولۇشىغا قارىماي، بازىرى مەنده خېلى ئىللىق ھەم يېقىن تەسىرات قالدۇرغانىدى. ناھىيە بازىرىدىن يانتاق يېزىسىغا توقۇز كىلومېتىر كېلىدىكەن، بۇ يولغا يۈگرۈك ئاتلار قېتىلغان، قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ ماڭىدىغان مەپە ھارۋىلار قاتنايدىكەن. بۇ يول ئوشۇق قىچە كېلىدىغان قۇم ـ توپا ئۆچۈپ تۇرىدىغان، بىرەر ھارۋا ئۆتسە ئەتراپىنى كۆرگۈسىز دەرىجىدە چاڭ كۆتۈرۈلىدىغان توپىلىق يول بولۇپ، ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ دولانلىقلار تۇرمۇشى يېزىلغان «ئېھ، توپىلىق يول» ناملىق مەشھۇر ھېكايىسىنىڭ دېتالى دەل ئۆزى ئىكەن. زوردۇن سابىر ئەينى يىللىرى مەكتەكە تۇرمۇش ئۆگەنگىلى كېلىپ، يانتاقتا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان يازغۇچى ئەختەم ئۆمەرنى ئىزدەپ بارغانلىرىدا بۇ يول ئۈنىڭدا ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان ۋە مەشھۇر ھېكايىسى «ئېھ، توپىلىق يول» نى يازغانىكەن. بىز مەپىگە ئولتۇرۇپ يانتاق يېزىسىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. يول بويلىرىدىكى ئېتىزلىقلار، تېرەكلىكلەرنىڭ ئەتراپى قۇم بىلەن قورشالغان بولۇپ، ھەممىلا ياقتىن قۇم ئېقىپ تۇرىدىكەن. يانتاق يېزىسىنىڭ مەركىزىدە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» نىڭ يالدامىسى سۈپىتىدە قېپقالغان ئەگمىلىك چوڭ تاش مۈنار (بۇ تاش مۇنارنى يازغۇچى ئەختەم ئۆمەر «تاش مۈنار» ناملىق پوۋېستىدا تەسۋىرلىگەنىدى) بار ئىكەن. قۇم ئېقىپ تۇرغان يول بويلىرىغا ئىچىگە ياغاچتىن جازا ياسىلىپ، ئۈستىگە لاي چاپلاش ئارقىلىق سېلىنغان ئۆيلەر جايلاشقانىكەن. پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز ئايئاق توپىغا پۈركەنگەن ھالدا ئەسقەرلەرنىڭ ئۆيىگە كىردۇق. ئۇنىڭ مېھرىبان ئاتا ـ ئانىسى ئۈستۈېشىمىزنى قېقىشتۇرۇپ، بىزگە ئىسسىق چاي ئېلىپ كەلدى. چاي توپا سېلىپ قويغاندەك دۇغ بولسىمۇ، ھاردۇقمىزنى چىقىرىپلا قويدى. مەن بىرئاز ئولتۇرغاندىن كېيىن يۇز ـ كۆزۈمنى يۇيۇۋېلىش مەقسىتىدە ھويلىنىڭ كەينىگە ئۆتتۇم. پەردىزىمدە بىرەر ئېقىن بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدىم. بۇ يەردە بىر كۆلچەك بولۇپ، كۆلچەكنىڭ ئەتراپىنى سۆگەتلەر ئوراپ تۇرۇپتۇ. كۆلچەكتىكى سۇغا يوپۇرماقلار چۈشۈپ، سارغىيىپ، دۇغلىنىپ كېتىپتۇ. شۇ ئاردا ئەسقەر يېنىمغا كەلدى:

— ئاداش، باش ـ كۆزۈمنى يۇيۇۋالاي دېسەم، پاكىزراق سۇ تاپالمىدىم، بۇ سۇدا يۇغىلى بولمىغۇدەك، شۇنىڭغا قاراپ تۇرۇۋاتىمەن، — دېدىمەن ئەسقەرگە قاراپ. ئەسقەر ئېغىر ئۇھ تارتىۋەتكەندىن كېيىن:

— سېنىڭ بۇ سۆدا يۈزۈڭنى يۇيۇشقىمۇ كۆڭلۈڭ كۆتۈرمەيۋاتىدۇ، ئە-مەلىيەتتە بىزنىڭ ئىچىدىغان سۈيىمىز مۇشۇ شۇ. سەن بايا ئىچكەن چاي دەل مۇشۇ سۇنى داكىدىن ئۆتكۈزۈپ، قايتا - قايتا قاينىتىش ئارقىلىق تەييارلانغان. بىزنىڭ بۇ سۆدا باش - كۆزىمىزنى يۇيۇپ، ئىسراپ قىلغۇ-مىز كەلمەيدۇ. چۈنكى، بۇ يەردە ئىچىملىك سۇ ئىنتايىن قىس. پەقەت يىلدا بىر نەچچە قېتىملا كېلىدىغان كەلكۈن سۈيىنى مۇشۇنداق كۆلچەك-لەرگە قاچىلىۋېلىپ، شۇ سۇنى يىل بويى تېجەپ ئىشلىتىمىز. بەزى ۋاقىتلاردا سۇ ئۇزۇن تۇرۇپ كەتكەچكە قۇرتلاپ كېتىدۇ. داڭلىق يازغۇچى ئەختەم ئۆمەرنىڭ «قۇرتلاپ كەتكەن كۆل»، «قىيامەتتە قالغان سەھرا» پو-ۋېستلىرى دەل مۇشۇنداق رېئاللىقتىن مەيدانغا كەلگەن، — دېدى.

مەن ھاڭ - تاڭ بولۇپ بىردەم تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، دەرھال ئەس-قەرنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

— خاپا بولما ئاداش، مەن بۇ يەردە ئەھۋالنىڭ بۇنداق ئىكەنلىكىنى بىلمىگەچكە، شۇنداق دەپ ساپتىمەن. مەنمۇ دېھقان بالىسى، بۇ يەردىكى دېھقانلىرىمىز ئىچكەن سۇنى مەنمۇ ئىچىۋېرىمەن، — دېدىم.

خىيال بىلەن بولۇپ كېتىپ، يەكەن ناھىيىسىنىڭ قوشئېرىق، ئېلىش-قۇ، خاڭدى يېزىلىرىدىن ئۆتۈپ كەتكىنىمنى تۇيماي قاپتىمەن. تۇيۇقسىز ئاسفالت يول، جەنۇب يېزىلىرىنىڭ تەبىئىي ئەۋزەللىكى بولغان يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى ئېگىز سۇۋادان تېرەكلەر، بىرە - بىرە ئۇچراپ قا-لىدىغان كالا قوشۇلغان ھارۋىلار، «ئېھە، توپىلىق يول» دىكى روزەك بەزگە ئوخشاش يول ياقىسىدا يالاڭ ئاياغ كېتىۋاتقان ئاياللار... مانا مۇشۇلاردىن ھۇزۇرلىنىپ بولغىچىلا مەكتەت ناھىيىسىگە كىرىپ قالدۇق. كۆزۈمگە ئەڭ بۇرۇن چېلىقىپ، مېنى ھاياجانلاندۇرغىنى يېيىلىپ، لايقىپ ئېقىۋاتقان، ياۋاشلاپ ئىلگىرىكى ھەيۋىتىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان دولان دەرياسى، دەريا ئۇستىگە سېلىنغان يۇگوسلاۋىيىنىڭ «كۆۋرۈك» ناملىق كىنوسىدىكىگە ئوخشاش چىرايلىق، ئەمما ئونىڭدىن كۆپ ئۇزۇن بولغان توققۇز يۇز يەت-مىش ئالتە مېتىر ئۇزۇنلۇق، توققۇز مېتىر كەڭلىكتىكى كۆۋرۈك بولدى. «زەرەپشان چوڭ كۆۋرۈكى» (توغرىسى «يەكەن دەرياسى كۆۋرۈكى» دېيىش كېرەك) دەپ ئاتالغان بۇ كۆۋرۈك ئوتتۇز يەتتە مىليون يۈەن مەبلەغ سې-لىنىپ پۈتكۈزۈلگەن، 1994 - يىلى 1 - ئۆكتەبىردە قاتناش باشلانغان ئۇزۇن دەريا كۆۋرۈكى ئىكەن. كۆۋرۈكنىڭ ئوستىدىن ماشىنا بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ھەيۋەتلىك دەريانىڭ قارىغىنىمدا ئىلگىرى ئاپتوبۇس بىلەن بىللە كېمىگە ئولتۇرۇپ، بۇ ئۇلۇغ ئېقىندىن ئۆتكىنىمنى ئويلاپ ئىختى-

يارسىز تەنلىرىم جۇغۇلداپ كەتتى. ناھىيە ئىچىگە كىرىپمۇ ئىلگىرىكى ئىزنالارنىڭ بىرىنىمۇ تاپالمىدىم. ناھىيە بازىرىغا كەڭرى ئاسفالت يولىلار ئېلىنغان، يول بويلىرىغا كۆركەم بىنالار، يېشىل چىملىق مەيدانلار جايلاشقان بولۇپ، بازارنىڭ ئىلگىرىكى ھالىتى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى. مەن بىزنى كۈتۈۋالغىلى چىققان ساۋاقدىشىم ئەسقەرگە:

— مۇمكىن بولسا بىزنى يانتاق يېزىسىغا، دولان دەرياسىغا ئېلىپ چىق. دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى، ئانا دەريانى كۆرەيلى، — دېدىم.

ئۇ تەلىپىمىزگە ماقۇل بولدى. يانتاق يېزىسى يازغۇچى ئەختەم ئۆمەر ياشىغان ۋە قەبرىنداشلىرىنىڭ ئازابىنى چوڭقۇر تېتىغان، شۇ سەۋەبلىك دەردلىك قىسمەتلەر تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ئەسەرلىرى بىلەن يۇرتىنى، ئۆزىنى تونۇتقان زېمىن ئىدى. بۇ يەردە بۇرۇنقى توپىلىق يول، مەپە ھارۋىلار دىن ئەسەرمۇ قالمىغان بولۇپ، تۈپتۈز ئېلىنغان، بوستانلىق ئاسفالت يولدا تاكسىلار قاتنايدىكەن. ئەمگەكچان مەكىت دېھقانلىرىنىڭ مېھنىتى ئارقىسىدا قۇملارمۇ تىزگىنلىنىپ، بوستانلىق، ئېتىزلىقلارنىڭ خېلى ئىچكىرىسىگە سۈرگۈن قىلىنىپتۇ. دېھقان ئۆيلىرىمۇ خىش قۇرۇلمىلىقتا ئۆزگىرىپ، يېزا مەركىزىدىكى بۇرۇنقى تاش مۇنار چېقىۋېتىلىپتۇ. يېزا بازىرى پۈتۈنلەي ئاسفالتلاشتۇرۇلۇپ، تىجارەتچىلەر كۆپەيىپ، ئاۋاتلىشىپ كېتىپتۇ. مەن ھاياجان ئىچىدە ھەممە تەرەپكە ئالدىراشلىق ۋە تەقەززالىق بىلەن بېقىپ، ئەسلىمىلىرىمنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىگە ئۆچمەس مۆھۈردەك ئورنىشىپ كەتكەن بۇرۇنقى مەنزىرىلەرنى، كۆرۈنۈشلەرنى ئىزدەپ، بىرىنىمۇ تاپالمىدىم ۋە قاتتىق ئۈمىدسىزلەندىم. نېمىشقىدۇر قەلب خاتىرەمدە شۇ توپىلىق يول، كونا تاش مۇنار، لاي سىلىپ قويغاندەك دۇغ چاي، تۈزۈك بازىرى بولمىغان، قۇم ئۇچۇپ تۇرغان يېزا مەركىزى سۈيۇملۇك ۋە تار تىملىق ھالەتتە گۈزەل ئابىدىدەك ساقلىنىپ قالغانىكەن. مەن بۇلارنىڭ بىرىنىمۇ كۆرەلمەي، خۇددى يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىپ، ئۇزۇن يىل زارىقىپ كۈتكەن مەشۇقۇمنى ئۇچرىتالمىغاندەك بىرخىل ئەپسۇسلۇققا، ئۆكۈنۈشكە تولدۇم.

«ئاھ، رەھىمسىز دەريا»

بىز يانتاق يېزىسىدىن بىر ئۇچ چاقلىق موتسىكلىتنى كىرا قىلىپ، دولان دەياسى بويىغا قاراپ ماڭدۇق. ئەتراپىنى ھەر خىل يېشىل ئۆسۈملۈكلەر، توغراقلار، تېرەكلەر ئوراپ تۇرغان ئېتىزلىق ئارىسىدىكى خىلۋەت

توپىلىق يول بىلەن مېڭىپ، دەريا ۋادىسىغا كەلدۇق. دەريا ۋادىسى يايپىل شىل چىملىق، بولۇق ئۆسكەن ئوت - چۆپلەر، بۇك - باراقسان توغراقزارلىق بىلەن قاپلانغان بولۇپ، پادىلار مېڭىپ، دەسسىلىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن يالغۇز ئاياق يول بىلەن مېڭىپ، دەريانىڭ قىرىغا كېلىپ توختىدۇق. يىراقلارغا سوزۇلۇپ، ۋەزمىن هالدا لايقىپ ئېقىۋاتقان مۇقەددەس دولان دەرياسىنى كۆرۈپ چەكسىز هاياجاندىن ئىختىيارسىز ۋارقىراپ تاشلىدىم. ئىس - تۈتەك، ۋاراڭ - چۇرۇڭ، ساختا ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر، جىددىي تۇرمۇش ۋە خىزمەت بېسىمى كىشىگە قىلچە ئارام-لىق بەرمەيدىغان شەهەر تۇرمۇشىدىن قاچقىپ چىقىپ، بۇ قەدەر ساپ تە-بىئەت قوينىغا شۇڭغۇپ باقمىغىلى ئۇزۇن يىللار بولغانىكەن. هېلىدىن هېلى دەۋرەۋاتقان هاياجېنىمنى بېسىش ئۈچۈن كۆكرىكىمنى چىڭ بې-سىۋالدىم. ئالدىمدا قارشى قىرغىقىغا كۆز يەتمەيدىغان، سۇيى گاهى جايلاردا تىنچ، گاهى جايلاردا دولقۇن ياساپ، ئەتراپىمدىكى پۈتۈن ۋادىنى ئىگىلەپ ئېقىۋاتقان پايانسىز دەريا؛ دەريا قېنى يۆتكەلگەن ياكى ئېگىزرەك جايلاردا ئوت - چۆپلەر ئۆسۈپ هاسىل بولغان كىچىك ئارالچاقلار؛ دەريا ئۈستىدە بەس - بەس بىلەن سايرىشىپ، تىنىمسىز ئۈچۈپ يۈرگەن بېلىق-ئالغۇچىلار؛ ئاستىمىزدا مەخمەلدەك يۇمشاق چىملىق؛ كەينى تەرىپىمىزدە كۆز يەتكۈسىز توغراق، يۇلغۇنزارلىق؛ گاهى - گاهىدا پالاقلاپ ئۇچۇپ چىقىپ قالىدىغان قىرغاۋۇللار؛ سەكرىشىپ يۈرگەن توشقانلار؛ يىراق ئۇ-يۇققا، دەريانىڭ كۆز يەتكۈسىز باغرىغا قىزىرىپ پېتىۋاتقان قۇياش؛ پەقەت بىزدىن باشقا ئىنسان بولمىغان خىلۋەت، ساپ هاۋالىق مۇهىت... مانا مۇشۇلارنىڭ هەممىسى پەقەت كىتابلاردىلا ئۇچرايدىغان، بۇگۈن بىز ئەمەلە-يەتتە كۆرۈۋاتقان، هۇزۇرلىنىۋاتقان جەننەت كەبى گۈزەل ماكان ئىدى. خۇددى يازغۇچى ئەختەم ئۆمەرنىڭ «ئاھ، رەهىمسىز دەريا» ناملىق پوۋېس-تىدىكى تۇردى رەزگىگە ئوخشاش دەريا بويىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇردۇم. تۇردى رەزگى موچەنلەپ، پۇڭچەنلەپ كوزىدا ساقلاپ، بىر ئۆمۈر يىغقان ئوتتۇز ئالتە مىڭ يۇەن پۇلنى مۇشۇ دەريا‌غا كۆۋرۈك سېلىشقا ئىئانە قىلغان، دەريا بويىدا كۈنلەپ، كۈنلەپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، چوڭقۇر خىيالىلارغا غەرق بولغانىكەن. پارتىيە، هۆكۈمەتنىڭ، ئاشۇنداق نۇرغۇن ئالىيجاناب «تۇردى رەزگى» لەرنىڭ شاپائىتى بىلەن بۇ «رەهىمسىز»، ئەمما، تەكلىما-كان قۇملۇقىدىكى سان - ساناقسىز بوستانلىقلارنى ياشارتقۇچى مۇقەددەس دەريا «بويسۇندۇرۇلۇپ» ئۈستىگە كۆۋرۈك سېلىنىپتۇ.

— بىز كىچىك ۋاقىتلاردا بۇ يەرگە ئوينىغىلى كېلەتتۇق، — دېدى

ئەسقەر، ــ ئاشۇ يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان قارشى قىرغاقتىمۇ ئۇزۇپ ئۆ-تۈپ كېتەلەيتتۇق. دەريادا قېيىق بىلەن بېلىق تۇتىدىغانلارمۇ كۆپ ئىدى. بۇ دەريا سۈيىدە ھەر خىل ئوت ـ چۆپ، دەرەخ ئۇرۇقلىرىنى ئېلىپ يۈرە-دىغان بولغاچقا، دەريانىڭ سۈيى يالاپ ئۆتكەن، قېنى يۆتكەلگەن جايلارنىڭ ھەممىسىلا كېيىنكى يىللىرى بوستانلىققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. بۇ ئەتراپ-تىكى يۇلغۇنلۇق، بوستانلىقلار شۇنداق شەكىللەنگەن.

بىز دەريا بىلەن كۆزىمىز قىيمىغان ھالدا خوشلىشىپ، ناھىيە بازىرىغا قايتىپ كەلدۇق.

مەكتىتە سەنئەت

20 ـ ئىيۇل كۈنى مەكىت ناھىيىسى بويىچە 13 ـ نۆۋەتلىك دېھقانلار سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلمەكچى ئىكەن، بىز بۇ ئالتۇن پۇرسەتتە دولان خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى سەنئىتىدىن ھۆزۈرلىنالايدىغانلىقىمىزنى ئويلاپ، كۆرەك ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىغا كەلدۇق. لې-كىن، كۈتكىنىمىزنىڭ ئەكسىچە كۆرەككە قاتناشقانلارنىڭ كۆپىنچىسى «دېھقان» نامى بىلەن سەھنىگە چىققان سەنئەت ئوقۇتقۇچىلىرى ياكى سەنئەتتىن خەۋىرى بار ئوقۇتقۇچىلار بولۇپ، نومۇرلارنىڭ ئاساسىي قىسمىمۇ سىياسىي تۈسى قويۇق بولغان، مەدھىيە خاراكتېرىنى ئالغان، يېڭى زامان نومۇرلىرى بولۇپ چىقتى. بىز بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ يېنىمىزدىكى بىرەيلەندىن سورىۇندۇق، ئۇ:

ــ ھازىر دېھقانلىرىمىزنىڭ ناخشا ئېيتقۇدەك ھەپسىلىسى يوق، كېۋەز ئېتىزلىقلىرىدا قۇرت بىلەن جىددىي كۈرەش قىلىۋاتىدۇ، ــ دېدى.

بىزنىڭ دولان مۇقاملىرىنى ئاڭلاش ئويىمىزنىڭ بارلىقىدىن ۋاقىپلا-غان مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ كادىرى، شائىر ئۆمەرجان غوپۇر دەرھال كۆ-رەككە قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەن پېشقەدەم مۇقامچىدىن بىرنەچچىنى بىر چەتكە تارتىپ، دولان مۇقاملىرىنى ئورۇنلاتقۇزۇپ بەردى. بۇ مۇقامچىلار-نىڭ بىرى بۇرۇتلۇق، تەمبەل كەلگەن دولان راۋابى چالىدىغان يانتاق يې-زىسىلىق مەشھۇر خەلق سازەندىسى ئەخمەت توختى ئاكا بولۇپ، ئۇ ھاياتى-نىڭ تەڭدىن تولىسىنى دولان راۋابى چېلىش بىلەن ئۆتكۈزۈپ، بۇ جەھەت-تە يۇقىرى سەۋىيە ياراتقان، مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى سەھنىلەردە كۆپ قېتىم ئويۇن قويغانىكەن. ئۇ بىزگە مۇنداق دېدى: دولان راۋابى ئون توققۇز تارلىق، پەدىسى يوق، چېلىش ئىنتايىن قىيىن ۋە مۇرەككەپ بو-ل-

غان چالغۇ، بۇ خىل چالغۇ پەقەت مۇشۇ دولان رايونىدىلا بار. دولان راۋابىنى ئۆگىنىش تەس بولۇپ، كۆپ يىللار مەشىق قىلغاندىلا ئاندىن سەھنىلەرگە چىقىپ چالغۇدەك سەۋىيىگە يەتكىلى بولىدۇ.

بۇ يەردىكى يەنە بىر مۇقامچى يانتاق پىزىسىدىن چىققان، ئورۇق، بۇرۇتلۇق كەلگەن مەشھۇر قالۇنچى ئابدۇخېلىل روزى ئاكا ئىكەن. قالۇن ئۇلۇغ ئالىم ئەبۇ ناسىر فارابى (مىلادىيە 870 ~ 950) ئىجاد قىلغان، ئوتتۇز ئالتە (ئون سەككىز جۈپ) تارلىق چالغۇ بولۇپ، قالۇننى ئوڭ قولدا زەخمەك بىلەن چېكىپ، ئىچىگە، يەنە ئالدىغا تارتىپ، سول قولدا گوشتاپ بىلەن سىيرىپ چالىدىكەن. ئالدىغا تارتىپ چېلىش قالۇننىڭ باشقا تارلىق چالغۇلاردىن پەرقلىنىدىغان بىردىنبىر ئالاھىدىلىكى ئىكەن. قالۇن بىلەن راۋابنىڭ ھەر ئىككىسىنىڭلا ئاۋازى ياڭراق، جارانلىق بولۇپ، ئەتراپىتا ئالتە ـ يەتتە داپچى ئۇلارغا تەڭكەش قىلىدىكەن.

بىز مەكتەتكى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى پەرھات بىلەن كۆرۈشۈپ، «مەكتەتكى ئەڭ يېقىن نۇقتىدىن تەكلىماكان قۇملۇقىغا كىرىپ بېقىش، دولان مەشرەپلىرىنى كۆرۈپ بېقىش» تىن ئىبارەت ئىككى تەلىپىمىزنى ئېيتتۇق. ئۇ دەرھال بىزنىڭ ياتاق ۋە باشقا پائالىيەتلىرىمىزنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بەردى. چۈش سائەت ئون ئىككىلەر بىلەن ئۇزىمىز ئولتۇرۇپ كەلگەن «سانتانا» ماركىلىق ماشىنىمىزنى ناھىيىلىك پارتكوم قوروسى ئىچىدە قالدۇرۇپ، پەرھات شۇجى ئورۇنلاشتۇرۇپ بەرگەن، قۇملۇقتا بىمالال كىرەلەيدىغان «مىتسۇبىشى» ماركىلىق ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، قۇمقىسار يېزىسىنىڭ تۆمۇرەك كەنتىدىن تەكلىمكان قۇملۇقىغا قاراپ ماڭدۇق.

يولنىڭ تۆت ئەتراپى پايانسىز كەتكەن شورلۇق، قوملۇق، پاكار ـ پاكار قومۇشلۇق بولۇپ، يامغۇر سۈلىرى يىغىلىپ قالغان ھارۇا يولىدا ئالدىمىزغا قاراپ ئىلگىرىلىدۇق. خېلى ئۇزۇن ماڭغاندىن كېيىن ئالدىمىزنى سۇيى لايقىپ، ئۇلۇغ ئېقىۋاتقان ئۆستەڭ سۇيى ئۇزۇپ قويىدى. بۇ «نۇڭسەنسى ئۆستىكى» (ئەسلىي يېزا ئىگىلىك 3 ـ شى ئۆستىكى) دەپ ئاتىلىدىغان ئۆستەڭ ئىكەن. تۇنۇگۈن يامغۇر ياغقان بولغاچقا، ئۆستەڭدە سۇ ئۇلغىيىپ، كۆۋرۈكنى ئېلىپ كەتكەنىكەن. بۇرۇنقى كۆۋرۈكنىڭ ئورنىغا ياغاچلار بىلەن ئادەم ۋە ئۇلاغلار ئۆتەلەيدىغان ۋاقتىلىق كۆۋرۈك ياساپ قويۇلۇپتۇ.

بىز تۇرغان بۇ جاي بىر پارچە دۆڭلۇك بولۇپ، ئۆستەڭنىڭ نېرىسىدىلا پايانسىز كەتكەن ئانا تەكلىماكان سوزۇلۇپ ياتاتتى.

— تەكلىماكان قۇملۇقنىغا كىرىش ئېغىزى مۇشۇ شۇ، بۇ يەر «داۋۇز قۇم» (ئېھتىمال «دەرۋازا قۇم» بولسا كېرەك) دەپ ئاتىلىدۇ، — دېدى ياز-غۇچى تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم چۈشەندۈرۈپ، — 1996 - يىلى ئەنگلىيە خان جەمەتى ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى تەكلىماكاننى تەكشۈرمەكچى بولۇپ دەل مۇشۇ جايدىن قۇملۇققا كىرگەن.

ۋاقىتلىق كۆۋرۈكتىن ماشىنا ئۆتەلمىگەچكە، بىز پىيادە مېڭىپ كۆۋ-رۈكتىن ئۆتتۇق. كۆز يەتكۈسىز قۇملۇقنىڭ گىرۋىكىدە بىر دېھقان كە-پىسى قىڭغىيىپ تۇراتتى. «ئەجەبا، يۇرت - مەھەللىدىن قېچىپ بۇ يەرگە چىقىۋالغان قانداق دېھقاندۇ؟» دېگەن ئوي بىلەن كەپىگە قاراپ ماڭدۇق. بۇ دېھقان كەپىنىڭ ئەتراپىنى قاشالاپ، قۇملۇقنى ئېچىپ، تەك تىكىپ، قو-غۇن - تاۋۇز تېرىغان، بىر چەتكە ياغاچ قاشا بىلەن ئېغىل ياسىغانىدى. بىز ئىشىك ئۇرنىدىكى چاقسىدىن هويلىغا كىردۇق. «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېگەن ئاۋازىمىزنى ئاڭلاپ، ئوڭ تەرەپتىكى چالما كېسەك بىلەن سېلىنغان پاكار ئۆيدىن ئورۇق، ئېگىز بوي، ئاتمىش ياشلار چامىسىدىكى، بېشىغا ئاق دوپپا، ئۇستىگە ئۇزۇن يەڭ كۆك مايكا كىيىۋالغان، بېلىگە ئاقۇچ رەخت-تىن پوتا باغلىۋالغان بىر دېھقان چىقىپ كەلدى. ئۇ بىز بىلەن هۆرمەت ۋە تەۋەززۇ ئىچىدە كۆرۈشكەندىن كېيىن، بىزنى هويلىنىڭ سول تەرىپە-دىكى ياغاچ كاتىنىڭ ئۇستىگە باشلىدى. هويلىغا ئېشەك هارۋىسى، ئوت - چۆپلەر، هەر خىل ئىشلەپچىقىرىش مەنتۇلاتلىرى دۆۋىلەنگەن بولۇپ، تە-پىك نامرات جەنۇب دېھقانلىرىنىڭ هويلىسى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتـ-تى. پاراڭلىشىش جەريانىدا مەلۇم بولدىكى، بۇ غازكۆل يېزىسىلىق دېھقان ئىكەن، ئىلگىرى ياغاچچىلىق، تامچىلىق هۈنەرلىرىنى قىلغانىكەن. كې-يىن مال بېقىپ، يۇزدىن ئوشۇق قوي، ئۆچكىنىڭ ئىگىسى بولۇپ قاپتۇ. هازىر ئۆزىنىڭ مالىلىرى بىلەن قوشۇپ، باشقىلارنىڭ مالىلىرىنىمۇ بېقىپ بېرىدىكەن، بىر قوينى بېقىپ بەرسە مال ئىگىسىدىن هەر ئايلىقى ئۇچۇن ئۇچ يۈەندىن بەش يۈەنگىچە ئالىدىكەن (بۇنداق ئەرزان باهاغا بىز هەيران قالدۇق)، بەزى دېھقانلار هەتتا مۇشۇ پۇلىنىمۇ بېرەلمەيدىكەن. ئۇنىڭ بۇ يەرگە كۆچۈپ چىققىنىغا بەش يىل بوپتۇ، بۇ جەريانىدا ئۇ كىچىك بىر پار-چە يەرنى ئېچىپ، ياندىكى ئۆستەڭ سۈيىدە سۇغىرىپ، تەك تىكىپ، قوغۇن - تاۋۇز تېرىپ كۆكەرتىپ قويۇپتۇ. ئۇ هەر كۈنى بېلىدىكى پوتىسىغا نان ۋە چاينى تۇگۈپ جاڭگالنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ، مال باقىدىكەن. بىز ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن جاڭگالغا چىقىۋالغانلىقىنى سورىغىنىمىزدا، ئۇ:

— يۇقىرىدىن كېلىۋاتقان سىياسەت ياخشى، هۆكۈمىتىمىزنىڭ گېپى

ئوبدان. لېكىن، تۆۋەندىكى دادۇيجاڭ، دۇيجاڭ دېگەندەك ئۇششاق باشلىقلار بەك ئەسكى. مەھەللىدىكى ۋاقتىمدا ھە دېسە ئۆيگە كېلىۋېلىپ، ھاراق قۇيۇپ بېرىسەن، مال ئۆلتۈرىسەن، توخۇ ئۆلتۈرىسەن، دەپ كۇندە دېگۈدەك ئاۋارە قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يەردىن چىققان دارامەت ھەر خىل باج ـ سېلىقلارنىمۇ قامدىيالمايدۇ. يىل بويى ھاشارغا چىقمىساق، قۇرت تۇتماق تېخى بولمايدۇ. شۇڭا، يەرنى، ئەلە ـ مەھەللىنى تاشلاپ بۇ يەرگە چىقىۋالغانىدىم. بۇ يەردە باشلىقلارمۇ يوق، ھەر خىل بۇيرۇق، سېلىقلارمۇ يوق، قۇلىقىم تىنچ بولۇپ قالدى، ــ دېدى. بۇ يەردە گەرچە توك، تېلېۋىزور قاتارلىق زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ بەلگىلىرىنىڭ بىرىمۇ بولمىسىمۇ، بۇ دېھقان يەنىلا بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈۋېتىپتۇ. ئۇ يەنە مۇنۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

ــ ئىلگىرى بۇ يەرلەردە ياۋا توڭگۇز، مولۇن، تۈلكە، توشقان قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. بۇ يەرگە ئۆستەڭ چاپقاندىن كېيىن ياۋا توڭگۇزلار يوقاپ كەتتى. ئۇستەڭدە بېلىقمۇ ئىنتايىن كۆپ ئىدى، بىر قىسىم كىشىلەر بىر نەچچە قېتىم موتسىكلىت بىلەن كېلىپ، ئۆستەڭگە دورا چېچىپ، بېلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈپ تۇتۇپ كەتتى.

بىز بۇ دېھقان بوۋاي ئۆزى تېرىغان، تەكلىماكان قۇملۇقىدا پىشقان بىشەكشىن قوغۇنىغا ئېغىز تەگدۇق، ھەقىقىي مەھەللىۋى ئوغۇت بىلەن كۇچىلەنگەن، قۇملۇقنىڭ ھارارىتىدە پىشقان بۇ قوغۇن ئىنتايىن تاتلىق، سۇلۇق بولۇپ، چاڭقاپ كەتكەن ۋۇجۇدىمىزغا يېڭى جان قوشقاندەك بولىدى. دېھقاننىڭ كەپسىدىن چىقىپ، يۇمشاق قۇمنى ئالقىنىمىزغا ئالىدۇق، يېنىمىزدا كېتىۋاتقان ئۆمەرجان غوپۇر:

ــ تەكلىماكاننىڭ قۇمى پاكىز، يۇمشاق، شۇڭا، بۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ كۆڭلىمۇ يۇمشاق، ئۆزلىرى ساددا ۋە مۆمىن، ــ دېدى.

دولاندا مەشرەپ

تەلىپىمىز بويىچە پەرھات شۇجى كەچتە قىزىلئاۋات يېزىسىغا مەشرەپ ئورۇنلاشتۇرغانىكەن، سائەت يەتتىلەر بىلەن پەرھات شۇجى باشلىق ئون نەچچەيلەن بۇ يېزىغا كەلدۇق. يېزىلىق ئامانەت قەرز كوپېراتىپىنىڭ ئەجۇرلۇك، ئۇزۇملۇك ھويلىسىدا باراڭ ئاستىغا گىلەم، كۆرپىلەر سېلىنىپ، سورۇن تەييارلىنىپتۇ. بۇ يەرگە قەشقەردىن كەلگەن يەنە بىر قىسىم مېھمانلار، قىزىلئاۋات يېزىسىنىڭ مەسئۇللىرى، خەلق سەنئەتكارلىرى

بولۇپ، ئوتتۇزدىن ئارتۇق كىشى يىغىلدى.

دولان مۇقاملىرى رەسمىي باشلاندى. سورۇننىڭ تۆرىدە ئولتۇرغان، ئۇزۇن بۇرۇت، ئاپئاق ساقال قويغان، بېشىغا ئاق بۆرك ياكى دوپپا كىيگەن، بېلىنى كۆك پوتا بىلەن باغلىغان، يۈزلىرىگە قات ـ قات قورۇقلار چۈشكەن بۇ سازەندىلەر كۆزلىرىنى يۇمۇپ، باشلىرىنى كەينىگە ئېتىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن «ۋاي ئاللا، ۋاي ئاللا، ۋاي ئاللا، ۋاي ئاللا...» دەپ توۋلىغانىدا تەنلەر ئىختىيارسىز جۇغۇلداپ، ئادەم ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا كۈيلەر قاينىمىغا غەرق بولىدىكەن. بىر داپچىنىڭ مۇقامنى باشلاپ بېرىشى بىلەن، قالۇنچى، راۋابچى، ئىسكرىپكىچى ۋە بەش داپچى رىتىمغا كەلتۈرۈپ، ئىككى يانغا تاشلىنىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ساز چېلىش ۋە مۇقام ئېيتىشقا باشلىدى.

كۆيگىلى كەلدىڭلىمۇ، كۆيدۈرگىلى كەلدىڭلىمۇ،
كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتنى ياندۇرغىلى كەلدىڭلىمۇ.
...
مەن قاچان چوڭ بولىمەن،
ياريم بىلەن تەڭ بولىمەن.

مۇزىكا رىتىمىغا ماس ھالدا داپقا ئۇرۇلۇۋاتقان قوللار، ناخشىنىڭ كۈچىدىن قىزارغان يۈزلەر، كۆپكەن تومۇرلار، ھەسرەت ئىچىدە يىغلاۋاتقاندەك، بوزلاۋاتقاندەك مۇڭلۇق ئاۋاز... شۇ قەدەر مۇڭلۇق، ھاياجانلىق كەيپىياتتىن يۈرەكلىرىمىز لەرزىگە كەلدى. دولان مۇقاملىرىنىڭ ھەقىقەتەن يەككە ـ يېگانە ھالدا مۇشۇ زېمىنغىلا خاس بولغان، مۇرەككەپ، گۈزەل مېلودىيىلىك سەنئەت گۆھىرى ئىكەنلىكىگە قايىل بولدۇق. ئۆزىمىزمۇ سەزمىگەن ھالدا كۈيلەر قاينىمىغا غەرق بولۇپ، بۇ گۈزەل مېلودىيىدىن بەھر ئالدۇق. شۇ ئاردا مەكتەت ناھىيىسىدىكى تونۇلغان سەنئەتكار رەخىم قادىر ياغلىقنى تولغاپ، داپنىڭ ئىچىدە تۇرغۇزۇپ، خورازنىڭ مەغرۇر تۇرغان بوينىغا ئوخشاش ھالەتكە كەلتۈرۈپ، مەيدانغا چىقتى ۋە: «مېھمانلارغا ياغلىغاچامنىڭ ئوبدان ماخىرىدىن تەييارلىدۇق، بۇنى تالاشساق يېتىشمەيدۇ، شۇڭا بىللە ئوينايلى، ماقۇلما؟» دېدى، مېھمانلارنىڭ «ماقۇل» دەپ جاۋاب بېرىشى بىلەن مەشرەپنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان «دەررە ئويۇنى» باشلاندى. رەخىم قادىر ئاكا ھېلىقى تولغاپ قويۇلغان ياغلىق بىلەن بىر مېھماننى ئۇرۇپ سورۇنغا تەكلىپ قىلدى. تەكلىپ قىلىنغان يىگىت رەخىم قادىردىن دەررىنى ئالغاندىن كېيىن قوشاق ئېيتىپ، بىر قىزنى تارتتى. ئىككىيلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، بىر ـ بىرىگە تازىم بەجا

كەلتۇرگەندىن كېيىن جەددىي ھەرىكەتلەر بىلەن ئايلىنىپ، بىر - بىرىگە بېقىشىپ، ئويناشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىرى شۇنچىلىك تېز، رەتسىملىق، ماسلاشقان بولۇپ، ئەگەر قارشى تەرەپ ئايلىنىشتا سۇسلاشقا قىلسا ياكى تەتۇر ئايلىنىپ قالسا شۇ ھامان دەررە يېتىتى. مەشرەپ مۇشۇ يوسۇندا داۋاملاشتى. ئاندىن ئون نەچچەيلەن بىر - بىرىگە ئەگىشىپ، چەمبەر شەكىلدە ئويناشقا باشلىدى. شۇ ئارىدا مۇتەللىپ سىيىت بىلەن رەخىم قادىر دولان مۇقاملىرىنىڭ تارىخىنى سۆزلەپ ئۆتتى. «دولان» بۇ رۇنقى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ بىرىنىڭ نامى، مەكىت ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئالتە يۈز يىلدىن ئوشۇق بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئورنى قەدىمكى دەۋرلەردە پۈتۈنلەي توغرا قلىق، يۇلغۇنلۇق ئىكەن. بۇ يەردىكى ئۇۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دولانلار بىر - بىرىنى چاقىرىش ئۈچۈن «ۋاي ئالالا، ۋاي ئاللا» دەپ توۋلىشىپ دولان مۇقاملىرىنى ئىجاد قىلغانىكەن. دولان مۇقاملىرى چېكىتمە، سەلقە، سىيرىلما، تەنتەنە قاتارلىق بەش قىسىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەممىسى قەدىمكى ئۇۋچىلارنىڭ بىر - بىرىنى چاقىرىشى، قومۇشلارنى قايرىپ ئولجىلارنى ئىزدىشى، ئۇۋ ئوبيېكتلىرىغا نەيزە تىقىشى، ئوقيا ئېتىشى، ئولجىلارنى بىر يەرگە يىغىشى، غەلىبىگە تەنتەنە قىلىشى قاتارلىق ھەرىكەتلەرگە تەقلىد قىلىش نەنجىسىدە شەكىللەنگەن، شۇ خىل مەزمۇنلار ئىپادىلىنىدىغان تۇرىدىغان ئۇسسۇللار ئىكەن.

قەشقەردە ئۆزگىرىش

قەشقەر ـــ مەملىكىتىمىزدىكى قەدىمكى مەدەنىيەتلىك مەشھۇر شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئۇ تارىختا ئېلىمىزنىڭ غەرب بىلەن سودا، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولغان. ئالتە شەھەرنىڭ «ئەلىم مەركىزى» دەپ قارىلىپ، تارىخىي ئورنى، تەرەققىياتى ۋە مەدەنىيىتى بىلەن پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىياغا تەسىر كۆرسەتكەن. ھەم دىنىي، ئىلمىي مەركەز، ھەم ئۇيغۇر تارىخىدىكى مەشھۇر سۇلالە قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. قەشقەر شەھىرىدە تەرەققىيات ئىنتايىن زور بولۇپ، شەھەر قۇرۇلۇشىدا ئاسمان - زېمىن ئۆزگىرىشلەر مەيدانغا كەپتۇ. يېڭىدىن يېڭى قەۋەتلىك بىنالار سېلىنىپ، يوللار كېڭەيتىلىپ، بۇرۇنقى شەھەر ئىچىدىكى مۇھىم قاتناش قورالى بولغان مەپە ھارۋىلارنىڭ ئورنىنى تاكسىلار ئىگىلەپتۇ. خەلق باغچىسىنىڭ ئالدىدىكى ئەينى يىللىرى جەنۇ-

بىي شىنجاڭ بويىچە ئەڭ چوڭ چىملىق پوتبول مەيدانى تاپتاقىر سېمونت مەيدانغا ئۆزگەرتىلىپتۇ. لېكىن، ئەپسۇسلىنارلىق يېرى، بۇ خىل تەرەققىيات ئەزىزانە قەشقەرنىڭ قويۇق ئەنئەنىۋىلىككە تويۇنغان قەدىمكى شەھەر چوڭ قىياپىتىنى زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىپ، قەدىمكى شەھەر پۈرىقىدىكى تۇرالغۇلارنى پەقەت ئارقا كوچىلاردىلا كۆرگىلى بولىدىغان ھالەتنى پەيدا قىلىپ قويۇپتۇ. ئۆزگەرمىگىنى قەشقەرنىڭ سىمۋولى بولغان ھەيۋەتلىك، نەقىشلىك ھېيتگاھ جامەسى بىلەن ماۋ زېدۇڭنىڭ ھەيكىلى ئەكىس. ھېيتگاھ جامەسى ھازىر كىشىگە ئەتراپىدىكى قەۋەت بىنالارنىڭ قورشاۋىدا خۇددى ياشانغان بوۋايدەك تەسىرات بېرىدىكەن. ھېيتگاھ جامەسى مىلادىيە 1442 ـ يىلىدىن باشلاپ قۇرۇلۇشقا باشلىغان، كۆپ قېتىم كېڭەيتىلىپ، رېمونت قىلىنىپ، ھازىرقىدەك ئاتمىش ئىككى مو كۆلەمگە، سىرتى مۇنار، دەرۋازا، گۈمبەزدىن ئىبارەت ئۈچ قىسمغا بۆلۈنگەن، شىنجاڭ بويىچە، شۇنداقلا مەملىكىتىمىز بويىچە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ چوڭ مەسچىتى، مەدرىسەسى بولۇپلا قالماي، قەشقەرنىڭ ئىلىم ـ مەرىپەت، ھۇنەر ـ سەنئەت ماكانى، دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىن كەلگەن ئېكسكۇرسىيىچىلەرنىڭ زىيارەت ئوبيېكتى بولۇپ شەكىللەنگەن... ماۋ زېدۇڭنىڭ غايەت زور ھەيكىلى قەشقەر خەلق باغچىسىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئۈدۈلىدا، چوڭ يولنىڭ بويىدا بولۇپ، ئېگىزلىكى ئۈچ قەۋەت بىنانىڭ ئېگىزلىكىچىلىك كېلىدۇ. بۇ بېشىغا ھەربىيچە شەپكە، ئۇستىگە ئۇزۇن پەلتۇ، كىيىۋالغان، بىر قولىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ خەلققە ئېھتىرام بىلدۈرۈۋاتقان ھالەتتىكى ماۋ زېدۇڭ ھەيكىلى بولۇپ، 1968 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ياسالغان. ھازىرقى دەۋرده بۇ ھەيكەل ئەينى ۋاقىتتىكى جۇڭگودىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ يالدامىسى، جۇڭگو تۈپرىقىدىكى ماۋ زېدۇڭنىڭ غايەت زور ھەيكىلى سۈپىتىدە ساقلىنىپ قالغان.

بىز قەشقەرنىڭ قەدىمكى كوچىلىرىدىن مىسكەر، زەرگەر، قەلەيچى، ياغاچچى، لەڭپۇڭچى، دوغاپچى قاتارلىق ھۇنەرۋەنلەر جايلاشقان ئۆستەڭ بويى كوچىسىدىن ئۆتتۈق؛ قوي ئۇچىيىدەك تار، ئۇزۇن، مۇرەككەپ، خاتا كىرىپ قالغان ئادەم كەينىگە قايتىپ چىقىپ كېتەلمەيدىغان، كېسەك، ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر بىرىنىڭ ئۈستىگە بىرى سېلىنىپ، كوچىلارنىڭ ئۈستى يېپىلىپ ئاجايىپ قەدىمكى مەنزىرىنى شەكىللەندۈرگەن ئوردا ئالدى كوچىلىرىنى ئارىلاپ، چاسا دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ، تۇمەن دەريا‌سى بويىغا كەلدۇق.

مۇھەممەت نىياز ئاكا، ئەكبەر داۋۇت، ئۆمەر ئابدۇللالار تۇمەن دەريا‌سىدىن

نىڭ نامىنى كۆپ ئاڭلىغان بولسىمۇ، كۆرۈپ باقمىغان بولغاچقا، زور ھا- ياجان بىلەن ئىتتىك مېڭىپ كۆۋرۈككە چىقىپ، پەسكە قارىدى. قارىدىۋ، پەقەت ئادەتتىكى ئېرىقچىلىكلا ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىنى، دەريا قېنىدىكى ئەخلەتلەرنى كۆرۈپ «لاسسىدە» بولۇپ قالدى ۋە ماڭا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىشتى. مەنمۇ مىسكىن ھالدا مۇرەمنى قىسىپ قويدۇم. بىزنىڭ ئانا مەكتىپىمىز قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى مۇشۇ دەريانىڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ، ئەينى يىللىرى دەريانىڭ سۈيى خېلى ئۇلۇغ (ھەر ھالدا ئۆستەڭچىلىك بار) ئىدى. دەريانىڭ ئىككى قىرغىقى قويۇق سۆگەتلىك بو- لۇپ، بىز ئىمتىھان مەزگىللىرىدە دەريا بويىغا چۈشۈپ دەرس تەكرار قىلاتـ تۇق. ئۇ چاغدىكى كۆۋرۈك تار، تاختا كۆۋرۈك بولغاچقا، يەكشەنبە بازار كۈنـ لىرى كۆۋرۈكتە ئېشەك ھارۋىلىرى تىقما - تىقما بولۇپ، ئادەم ئۆتكىلى بولماي قالاتتى. دەريانىڭ باش ئېقىنىغا تېرىچىلەر مەھەللىسى، ۋىلايەتلىك 1 - دوختۇخانا قاتارلىق ئىدارە، ئورۇن، ئاھالىلەر جايلاشقان بولۇپ، بۇ ئو- رۇنلارنىڭ ئەخلەت - يۇندىلىرى دەريا‌غا تۆكۈلىدىغان بولغاچقا، دەريانىڭ سۈيى ئېغىر بۇلغىنىپ كەتكەنىدى. ھازىر تاختا كۆۋرۈكنىڭ ئورنىغا كەڭرى بېتون كۆۋرۈك سېلىنغان، دەريانىڭ قېشىدىكى سۆگەتلەر تامامەن قىرقىپ تاشلىنىپ، دەريا قىزغىقى بويلاپ ياراغقا چىقىدىغان ئاسفالت يول ئېلـ نىپتۇ. دەريا بويىدىكى ئۆزگىرىش ناھايىتى زور ئىكەنۇ، دەريا مۇھىتىنىڭ پاسكىنىلىقى يەنىلا ئۆزگەرمەپتۇ. ئەكسىچە، دەريانىڭ سۈيى ئازلاپ ئېرىق- قىلا ئايلىنىپ قاپتۇ. بۇ «ئېرىق» قا قاراپ تارىختا قەشقەرنىڭ ئەينى يىللىرى «تۇمەن» دىن ئىبارەت بۇ سۈيى ئۇلۇغ، مۇھىتى گۈزەل دەريانى سۈت ئانىسى قىلىپ، شەھەر بولۇپ قۇرۇلۇپ، گۈللەپ ياشنىغانلىقىغا، دەريا سۈيى ئۇل- غىيىپ كېتىپ، كەلكۈن ھاسىل قىلىپ، قەشقەر شەھىرىگە بېسىپ كىر- گەنلىكىگە ھېچكىمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ!

كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ «توخو سۈتىدىن باشقا ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ» دەپ قارىلىدىغان ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە ئەڭ چوڭ بازار ـــ «ئوتتۇرا ئاسىيا سودا بازىرى» (ئەينى يىللىرى «يېڭى بازار» دەپ ئاتىلاتتى) غا كىردۇق. بۇ بازارنىڭ دائىرىسى ھەقىقەتەن كەڭ، مال تۇرلىرى تولۇق بولۇپ، نەچچە سائەت ئايلىنىپمۇ بۇ بازارنى تولۇق كۆرۈپ بولغىلى بولمايدىكەن.

ئارالدا سۆھبەت

22 - ئىيۇل سەھەردە قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيە ئارال يېزىلىق مائارىپ

ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ساۋاقدىشىم ھۆسەيىننىڭ تەكلىپى بىلەن ئارال يېزىسىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. بىز ھۆسەيىن بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن بىرەر مەكتەپنى كۆرۈپ بېقىش نىيىتىدە قورغان باشلانغۇچ مەكتىپىگە كەلدۇق. بۇ مەكتەپتە ئون بەش ئوقۇتقۇچى بار بولۇپ، شارائىتى تۇرپاندىكى مەكتەپلەرنىڭ شارائىتىغا ئوخشاپ كېتىدىكەن. بىز مەكتەپ مۇدىرىدىن: «ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىن چۈشۈپ قېلىش ئەھۋالى ئېغىرمۇ؟»دەپ سورىدۇق. ئۇ: «1996 ـ يىلىدىن بۇرۇن بۇنداق ئەھۋال ئېغىر ئىدى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يېرىمى ھەر كۈنى مەكتەپتىن چۈشۈپ قېلىۋاتقان بالىلارنى يىغقىلى چىقسا، يېرىمى ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. ھازىر يېزىمۇ مەكتەپتىن چۈشۈپ قېلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلار مەسىلىسىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ. شۇڭا، ھازىر بۇ خىل ئەھۋال تۈگىتىلدى» دېدى. بىز بۇ مەكتەپتىن قايتىپ ئارال ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ زالىغا يىغىلدۇق. بىزنىڭ ئارالغا كەلگەنلىكىمىزدىن خەۋەر تاپقان يېڭىشەھەر ناھىيە بازىرىدىكى قەلەمكەشلەردىن قۇربان ئەمەت، خۇدابەردى ئابىخان، ئاباباكرى توختى، ئابدۇكېرىم ھاپىز قاتارلىقلارمۇ ئارالغا چىقىپ تۇ. شۇنىڭ بىلەن ئارال ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ زالىدا سۆھبەت، كۇلكە ـ چاقچاق قىزىپ كەتتى.

ئارال ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ زالىنى يېرىم كۈندىن ئوشۇقراق قىزغىن كەيپىياتقا تولدۇرغاندىن كېيىن، قەشقەر شەھىرىگە قايتىپ كېلىپ، شەھەر ئىچىدىكى يۇسۇپ خاس ھاجىپ مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلدۇق. «ئىسلامىيەتتىن كېيىن، ئۇيغۇر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى مەدەنىيەت، پەلسەپە، ئىدىيە تارىخىدىكى بۈيۈك مۇتەپەككۇر، شائىر، دۆلەت ئۇستازى يۇسۇپ خاس ھاجىپ تەخمىنەن 1019 ـ يىلى قاراخانىيلار خانىدانلىقىنىڭ (840 ~ 1212) پايتەختى ئوردۇكەنت قەشقەر يېنىدىكى قۇز ئوردۇ ــ بالاساغۇندا دۇنياغا كېلىپ، 1085 ـ يىلى قەشقەردە ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ قەبرىسى ھازىرمۇ قەشقەردە بولۇپ، 1989 ـ يىلى قايتا ئىسلاھ قىلىنىپ، زىيارەتگاھ قىلىنغان». (ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى»). يۇسۇپ خاس ھاجىپ مىلادىيە 1070 ـ يىللىرى «قەدىمكى زامان ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدىن بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن يېگانە بەدىئىي ئەسەر، 11 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسى، جۇڭگو مەدەنىيەت خەزىنىسى، شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيەت تارىخىدىكى بىباھا گۆھەر» ــ «قۇتادغۇ بىلىك» (بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۈرگۈچى بىلىم) نى يېزىپ تاماملىغان. يۇسۇپ خاس ھاجىپ مەقبەرىسى

قەدىمكى زامان ئۇسلۇبىدا كۆك رەڭلىك ئەينەك خىش بىلەن، گۈمبەزلىك، نەقىشلىك، ناھايىتى ھەيۋەتلىك قىلىپ ياسالغان بولۇپ، دەرۋازىغىچە بولغان يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە قويۇق ئۆزۈم باركى ھاسىل قىلىنغان. دەرۋازىدىن كىرگەنلا جايغا كىچىك كەكە ساقال قويغان، سەللە يۆگىگەن، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرغان، قولىدا قامۇسنى تۇتۇپ جىددىي قىيا پەتتە تەپەككۇر قىلىۋاتقان ئۇلۇغۋار ھالەتتىكى يۈسۈپ خاس ھاجىپىنىڭ يېرىم ھەيكىلى ئورنىتىلغانىكەن. بىز ئېھتىيات ۋە ئېھتىرام ئىچىدە بۇ ئۇلۇغ ئالىمنىڭ «قوللىرى»نى تۇتۇپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەقىل - پاراسەت ۋە بۈيۈكلۈكنىڭ تەپتىنى ھېس قىلغاندەك بولدۇق. ئوڭ تەرەپ ئىشىكتىن چىققاندا چاقماقنىمۇ بىر ھويلا بولۇپ، قەبرە قويۇلغان زالنىڭ ئېگىز پەشتاقلىق دەرۋازىسى ھويلىغا قاراپ تۇرىدىكەن. زالدا ئالىمنىڭ تولۇقلۇق قەبرىسى قويۇلغان، تاملارغا «قۇتادغۇ بىلىك» تىن ئېلىنغان بەيتلار ھۆسنىخەت شەكلىدە يېزىلغانىكەن. بۇ زالنىڭ كەينى تەرىپىدە يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرى تونۇشتۇرۇلغان. سىزما رەسىملەر قويۇلغان بولۇپ، بۇ رەسىملەر يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ھاياتىدىن خېلى تەپسىلىي مەلۇمات بېرىدىكەن.

بىز ئالىم بىلەن «خوشلاشقان» دىن كېيىن قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى نەزەرباغ يېزىسىغا جايلاشقان «ئاپاق غوجا مازىرى» غا قاراپ ماڭدۇق. ئىلگىرىكى يىللاردا بىر قىسىم خەلق ئاپاق غوجىنى خاتا ھالدا «ئەۋلىيا»، «پىركامىل» دەپ تونۇپ، ئۇنى پەيغەمبەرلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ، «ئاپاق غوجا مازىرىنى تاۋاپ قىلسا، كەبىنى تاۋاپ قىلغانغا ئوخشاش بولىدۇ» دېگەن سەپسەتىگە ئىشىنىپ، بۇ مازارغا تۈركۈم - تۈركۈملەپ تاۋاپ قىلغىلى كېلەتتى، مازارغا باش ئۇرۇپ ھەر خىل تىلەكلەرنى تىلەيتتى. كېيىن تارىخىي ماتېرىياللاردا ئاپاق غوجىنىڭ ھەقىقىي ئەپت - بەشىرىسى ئېچىلغاندىن كېيىن بۇ يەرگە كېلىدىغانلار ئازىيىپ قالدى. سايادەتچىلەرمۇ بۇ مازارنى پەقەت تارىخىي نۇقتىدىن، ئۇيغۇر مىمارچىلىق سەنئىتى نۇقتىسىدىن زىيارەت قىلىدىغان بولدى. بۇ مازار 1640 - يىللىرى ياسالغان بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى ئوتتۇز مو ئەتراپىدا، گۈمبەز ئىچىگە ئاپاق غوجا جەمەتىنىڭ بەش ئەۋلادىغا تەۋە بولغان يەتمىش ئىككى كىشىنىڭ جەسىتى دەپنە قىلىنغان، گۈمبەز ئىچىدە يەنە «ئىپارخان» دەپ نام ئالغان مەلىكىنىڭمۇ جەسىتى بار دېيىلىدۇ (قەبرە ئىچىدە ئۇنىڭ جەسىتىنىڭ بار - يوقلۇقى نۆۋەتتە تالاش - تارتىش بولۇۋاتقان مەسىلە بولۇپ، بىر قىسىم تەتقىقاتچىلار ئۇنىڭ جەسىتى خې-

بىي ئۆلكىسىگە جايلاشقان چىك سۇلالىسىنىڭ شەرقىي قەبرىستانلىقىدا كى خانىشلار قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنغان دېيىشىدۇ). ئىپارخانىنىڭ ئەسلىي ئىسمى مەمۇرى ئىزىم خېنىم بولۇپ، 1734 ـ يىلى تۇغۇلغان، تۇغۇلغاندىن كېيىن بەدىنىدىن خۇشبۇي ھىد كېلىپ تۇرغانلىقى مەلۇم بولۇپ، «ئىپارخان»دەپ ئاتالغان. ئۇ ئاپاق غوجىنىڭ ئىنىسى غوجا كارامۇ ـ تۇللانىڭ نەۋرىسى (ئاپاق غوجىنىڭمۇ قىز نەۋرىسى) بولۇپ، ئىنتايىن غە ـ يۇر، جاسارەتلىك، نازاكەتلىك، جانبازلىققا كامىل قىز بولۇپ چوڭ بول ـ غان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ سەركەردىسى جاۋ خۇي غوجىلار توپىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن يەكەنگە كەلگەندە، ئىپارخان يىگىتلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، مەنچىڭ چېرىكلىرى بىلەن ئېلىشىپ، بەختكە قارشى ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان ۋە چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى چىيەنلۇڭغا تەقدىم قىلىنغان. چىيەنلۇڭ ئۇنىڭ نازاكىتى ۋە شىجائىتىگە مەپتۇن بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەر خىل قاتتىق ـ يۈمشاق ۋاستىلەرنى ئىشلەتكەن، ئۇنى ئەمرىگە ئېلىپ خانىشلىققا كۆتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆمۈر بويى ئىپارخانىنىڭ ۋەسلىگە يېتەلمىگەن. ئىپارخان ھەر دائىم يېنىدا خەنجەر ساقلاپ، چىيەنلۇڭ خانغا: «ئەل يۇرتۇم خانۇۋەيران بولدى. ئۆلۈشكە رازىمەنكى، قېرىنداشلىرىمىنىڭ بىكاردىن بىكار ئۆلۈپ كەتكەنلىكىگە چىداپ تۇرالمايمەن. ماڭا يېقىنلاش ـ ساڭ سېنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، سېنى ئۆلتۈرەلمىسەم، ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋا ـ لىمەن» دېگەن. پادىشاھ ۋە پوتكۇل ئوردا ئەھلى بۇ ئۇيغۇر قىزىنىڭ جاسا ـ رىتىگە ھەيرانۇ ھەس قالغان. بۇنىڭ بىلەن چىيەنلۇڭ خان ئىپارخانغا تېـ خىمۇ مەستانە بولۇپ قالغان. لېكىن، ئىپارخان ئار ـ نومۇسىنى ساقلاپ، ئوردىدا تۇرغان مەزگىلدە مانجۇ خانغا ھەرگىز تىز پۈكمىگەن. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قارىغاندا، خان ئانىسىنىڭ ئىپارخانغا قاتتىق غەزىپى كېلىپ، ئاخىرى ئىپارخانغا زەھەر بېرىپ قەستلەپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن. چىڭ سۇلالـ ـسى دەۋرىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ ئىچىدە ئەينى يىللىرى ئىتا ـ لىيىلىك رەسسام رومبېرانت سىزغان بېشىغا دوبۇلغا، ئوستىگە ساۋۇت كىيگەن، تولۇق ھەربىيچە ياسانغان، قىلىچ ئېسىپ ئۆرە تۇرغان ئىپارخا ـ نىڭ ھەيۋەتلىك رەسىمى بار بولۇپ، بۇ رەسىمدىن ئىپارخانىنىڭ جاسارەت ـ لىك، قەيسەر، تىز پۈكمەس خاراكتېرىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئاپاق غو ـ جا مازىرى قەبرىلەر قويۇلغان چوڭ، نەقىشلىك يېشىل گۈمبەز، مەسچىت، مېۋىلىك باغ، «شەربەت كۆل» قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، دائـ ـرىسى چوڭ، مۇھىتى گۈزەل، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى ئالاھىدە ـ لىككە ئىگە گۈزەل بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ نەمۇنىسى بولۇپ ھېسابلىنىـ

دۇ. 1692 ـ يىلى ئاپاق غوجا ئاتىسى مۇھەممەد يۈسۈپ ئىشانىڭ جەستى قويۇلغان بۇ مازارنى نەچچە ئون مىڭ ھۇنەرۋەن، كاسىپ ۋە دېھقانىنى مەجبۇرىي ھاشارغا تۇتۇپ، قايتا ياستىپ ھازىرقى ھالەتكە كەلتۈرگەن بولۇپ، پۈتكۈل «ھەزرەت مازىرى» دىكى ھالقىلىق قۇرۇلۇش بولغان چوڭ گۈمبەزنى تولىمۇ مۇشەققەت ئىچىدە پۈتكۈزگەن. بىر تالمۇ تۈۋرۈك قولۇمغان چوڭ گۈمبەزنىڭ خىشلىرىنى بىر ـ بىرىگە ياپسالاپ تۇرغۇزۇش جەريانىدا گۈمبەز ئۈچ قېتىم ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ، بىر مۇنچە ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان.

ئاپاق غوجىنىڭ ئەسلىي ئىسمى غوجا ھىدايىتۇللا ئىشان بولۇپ، 15 ـ ئەسىر ئىسلام تارىخىدىكى مەشھۇر نەقشىبەندىيە مەزھىپىنىڭ ھامىيسى مەخدۇم ئەزەمنىڭ نەۋرىسى، غوجا مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ ئوغلى، «ئاق تاغلىقلار» نىڭ پېشۋاسى. ئۇ 1624 ـ يىلى قۇمۇلدا تۇغۇلۇپ، 1678 ـ يىلىدىن 1694 ـ يىلىغىچە ئون ئالتە يىل شىنجاڭغا «خانلىق» قىلغان. 1694 ـ يىلى 2 ـ ئايدا زۇلۇمغا چىدىمايى ئېسىيان كۆتۈرگەن خەلقىنىڭ سەردارى، «قارا تاغلىقلار» تەرەپدارى پولات شەيقاۋۇل تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. ئاپاق غوجا 1653 ـ يىلى يىگىرمە توققۇز يېشىدا ئىشانلىق ئېرشاتىنامىسى بىلەن ئىشقىيە مەزھىپىگە پىر ئەزەم بولۇپ، «ئاپاق غوجا» (ئەسلىي «ئافاق» بولۇپ، «ئۇپۇق»، «ئاپتاپ» دېگەن مەنىلەردە) دەپ ئاتالغان. ئاپاق غوجا سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئاخىرقى خانى ئىسمائىل خاندىن ھوقۇق تارتىۋېلىش ئۈچۈن، تاغ ـ دەريالارنى بېسىپ، تىبەتنىڭ پايتەختى لاسا‌غا بېرىپ، بۇتخانىدا توقسان كۈن تۇرۇپ، بۇتقا باش ئۇرۇپ، ئەينى چاغدىكى دالاي بىلەن كۆرۈشكەن ۋە ئۇنىڭدىن يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشقا ياردەم بېرىشنى ئۆتۈنگەن. دالاي لاما ئۆزىنىڭ شاگىرتى، ئىلىدىكى جۇڭغارلارنىڭ ھۆكۈمرانى غالدان سېرىنگە ئاپاق غوجىغا ياردەم بېرىشكە بۇيرۇق قىلغان. 1678 ـ يىلى غالدان ئاپاق غوجىنىڭ يول باشلىشى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭغا باستۇرۇپ كىرىپ، يەكەن، قەشقەرلەرنى ئېلىپ، ئاپاق غوجىنى قورچاق خان قىلىپ تىكلىگەن. شۇنداق قىلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئوتتۇرا ئەسىر تارىخىدىكى تۇنجى قورچاق ھاكىمىيەت مەيدانغا كەلگەن. «ئاپاق غوجا ھاكىمىيىتى سوپىزمنى ئەبەدىلئەبەد مۇتلەق ئۆزگەرمەيدىغان چەكسىز قانۇن ۋە جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق مىزانى سۈپىتىدە يولغا قويۇپ، پەقەت زورلۇققا تايىنىپ كۆن كەچۈرگەن مۇستەبىت ھاكىمىيەت بولۇپ، ئاپاق غوجا ئۆزىگە ئۈچ يۈز مىڭدىن ئارتۇق بىۋاستە مۇرىت قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى سوپى ـ ئىشانلىقنى پۈتۈن شىنجاڭغا كېڭەيتىشكە

سەپەرۋەر قىلغان. ئۆزىگە تەۋە جايلارنىڭ ھەممىسىدە قۇرئان، ھەپتىيەك-تىمن باشقا ئوقۇش - ئوقۇتۇشنى مەنئى قىلغان، بۇنداق كىتابلارنى كۆيدۈرگەن، ئىلىم - مەرىپەت ئورۇنلىرىنى چاققان. مەدەنىيەت، ئەدەبىيات - سەنئەت، مۇزىكا، ناخشا - ئۇسسۇل، تېبابەت، مەتبەئەچىلىك، خەتتاتلىقلارنىڭ ھەممىسىنى قەتئىي مەنئى قىلغان، بۇ ئىلىملەر بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنى دارغا ئاسقان، بوغۇزلاپ ئۆلتۈرگەن. قىسقىسى، ئۇ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋر ئۇيغۇرلار تارىخىدىكى ئەڭ زۇلمەتلىك دەۋر بولۇپ، يەكەن سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن ئېسىل مەدەنىيەت دۇردانىلىرى ۋەيران قىلىنغان، يەكەن خاراب بولغان، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۇچ يۈز يىل كەينىگە چېكىنىپ كەتكەن».

ئىزتىراپلىق ئويلار

بۇ قېتىمقى جەنۇب سەپىرىدە بولۇپمۇ قەشقەر، خوتەنلەردىكى ناھىيە، يېزىلارنى زىيارەت قىلىش داۋامىدا بىز يولۇقتۇرغان شىمالىي، شەرقىي شىنجاڭلاردىكى ئىجتىمائىي ھاياتقا ئوخشىمايدىغان بىر قانچە ئىش بىزنى چوڭقۇر ئويلارغا غەرق قىلدى.

جەنۇبىي شىنجاڭدا ئەنئەنىۋى خەلق ناخشىلىرىنى، مۇقاملارنى ئورۇندايدىغان خەلق سەنئەتكارلىرى ناھايىتى كۆپ ئىكەن، بىرەر سورۇن ئۈيۇشتۇرۇلسىلا چوقۇم دېھقان سەنئەتكارلار تەكلىپ قىلىنىپ، ئاۋۋال مۇقاملار ئورۇندىلىپ، مەشرەپ ئوينىلىدىكەن، ئاندىن تاماق تارتىلىدىكەن. بىراق، ئەپسۇسلىنارلىقى، مەشرەپ ئاخىرلىشىپ تاماق تارتىلىش ئالدىدا دېھقان سەنئەتكارلار سورۇندىن چىقىرىۋېتىلىدىكەن. بىز بۇنداق ئەھۋالغا يولۇقۇپ باقمىغاچقا، بىر بۇردا نان تۇرماق، باشقا مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇلغان بىر بوتۇلكا مىنېرال سۇغا ئېرىشىشكىمۇ مۇيەسسەر بولالمىغان سازەندىلەر سورۇندىن چىقىپ كەتكەندە، بۇرۇنقى ناخشا - مۇزىكىلارنىڭ سېھرىي كۈچىدىن ئوتتەك قىزىپ، مەست بولۇپ كەتكەن كەيپىياتىمىزغا تۇيۇقسىز سوغۇق سۇ سېپىلگەندەك داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدۇق. بايا تىن بېرى ئاچ قورساق ھالدا پۈتۈن ۋۇجۇدى، زېھنىي كۈچى بىلەن كۈيلەرنى ئەۋجىگە كۆتۈرۈپ مېھمانلارغا ئالەمچە ھاياجان ئاتا قىلغان سازەندىلەر تاماق تارتىلىشى بىلەنلا چاڭ، راۋابلىرىنى قولتۇقلىرىغا قىسىشىپ، مېھمانلارغا چوڭقۇر تەزىم قىلغىنىچە بېشىنى يەردىن ئالماي سورۇندىن ئايرىلىشتى. شۇ مىنۇتلاردا قەلبىمىزدىكى بايىقى زىلزىلىلەرنىڭ ئورنىغا

بىر خىل ئېچىنىش، خىجىللىق تۇيغۇلىرى ئالمىشىپ، بۇ مۆھتەرەم سەنئەتكارلارغا قاراشقىنىڭ پېتىنالمايلا سۆكۈت ئىچىدە ئولتۇرۇپ قالدۇق. گەرچە بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر تەمبۇرچى «ئىشتەي نەغمىسى» قىلىشقا قالدۇرۇلغان بولسىمۇ، ئەمدى تاماق، هاراق، كۆلكە ـ چاقچاقلارغا شۇڭغۇپ كەتكەن مېهمانلارنىڭ مۇزىكا ئاڭلاشقا هەپسىلىسى يوق ئىدى. لېكىن، بۇ تەمبۇرچى دېهقان ئۆز ۋەزىپىسىنى بىجانىدىل ئادا قىلىپ، هېچكىم ئاڭلىمايۋاتقان بولسىمۇ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ناخشا ئېيتماقتا ئىدى. «سو-رۇندا ناخشا ـ مۇزىكا ئورۇندىلىۋاتسا، مېهمانلار هەدەپ پاراڭ سېلىشىدىغان» هالەت، دېهقان سەنئەتكارلارنىڭ بۇ قەدەر قەدىرسىزلىكى بىزنى يەنە بىر قېتىم ئەپسۇسلۇققا چۆمدۇردى. كاللامىزدا «بۇ كىشىلەرنىڭ مۇشۇ مېهنىتىگە ئىش هەققى بېرىلەمدىغاندۇ؟» دېگەن ئوي هۆكۈم سۈرەتتى. بىزنىڭ هالىتىمىزنى چۈشەنگەن شۇ يەرلىك بىرەيلەن بىزگە مۇنداق چۈشەنچە بەردى: «بۇ يەردە هەر بىر دېهقانىنىڭ بىر ئايدىن ئوشۇق هاشار ئەمگىكى بار، بىز بۇ دېهقان سەنئەتكارلارنىڭ مۇشۇنداق سورۇنلاردا مۇزىكا چېلىپ بەرگەن ئىش هەققىنى هېسابلاپ، هاشار ئەمگىكىنى نىسبەت بويىچە كەچۈرۈم قىلىمىز. شۇڭا، بۇ دېهقانلارمۇ مۇزىكا چېلىش ئارقىلىق ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن قۇتۇلغانلىقىغا خۇش بولىدۇ. ئەمدى تاماق مەسىلىسىگە كەلسەك، يېزا كادىرلىرى ئۇلار بىلەن بىللە سورۇنلاردا تاماق يېسە، ئۇلار بار ئەهۋالدا هاراق ئىچسە بۇ ئىشنىڭ دېهقانلارغا بولغان تەسىرى تازا ياخشى بولمايدۇ. شۇڭا، مەشرەپ تۈگىگەندىن كېيىنلا بۇ سەنئەتكارلار سورۇندىن قايتىدۇ، لېكىن، ئۇلارنى باشقا جايدا تاماققا ئورۇنلاشتۇرىمىز.»

جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تەبىئىي مۇهىتى، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ناچار، قۇرغاقچىلىق، كەلكۇن، قۇم ـ بوران ئاپىتى كۆپ بولغاچقا، ئۆستەڭ چېپىش، كەلكۇن مۇداپىئەسى، يول، سۇ قۇرۇلۇشى قاتارلىقلارغا نۇرغۇن ئەمگەك كۈچى ۋە ئىقتىساد سەرپ قىلىنىدىكەن. شۇڭا، بۇ يەردە قۇرامىغا يەتكەن هەر بىر دېهقانىنىڭ يىلدا قىرىق كۈندىن سەكسەن كۈنگىچە هاشار ئەمگەك ۋەزىپىسى بار ئىكەن. مۇشۇنداق بولغاندا ئالتە ـ يەتتە ئەمگەك كۈچى بار ئائىلىلەرگە نىسبەتەن بۇ ئائىلىدىكى بىر ـ ئىككى ئادەم يىل بويى ئۆيگە قايتماي ئەمگەككە قاتنىشىشقا توغرا كېلىدىكەن. قەھرىتان قىش كۈنلىرى نەچچە مىڭلىغان هاشارچى دېهقان تاقىر سايلاردا ۋېشىلداپ چېقىۋاتقان سوغۇققا بەرداشلىق بېرىپ، تاشتەك قاتتىق توڭلاپ كەتكەن يەرنى جوتۇ بىلەن چوقۇپ، ئۆستەڭ چېپىش ئەمگىكىگە قاتنىشىدىكەن.

كۈنبويى ئۆزلىرى پوتلىرىغا تۈگۈپ كەلگەن قاتتىق نانىنى غاجاپ، دالىدىكى چېدىرلاردا يېتىپ قوپۇپ، نەچچە ئايلاپ ئائىلىسىگە قايتالمايدىكەن. يولدىشى هاشارغا كەتكەن چوكانلار، ئوغلى كەتكەن ئانىلار كۈنلەپ، ئايلاپ يۈرەك پارىلىرىنى كۈتىدىكەن. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشلارنىڭ تولىسى مۇشۇنداق دېهقانلارنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە ئېلىپ بېرىلىدىغان هاشار ئەمگىكى ئارقىلىق پۈتۈپ چىقىدىكەن.

جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقى، بولۇپمۇ خوتەن خەلقى ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي، ساددا، مېهماندوست، ئىشچان، مۆمىن خەلق ئىكەن، ساختىلىق، قىزىل كۆزلۈك قىلمىدىغان، سىرتتىن كەلگەنلەرنى ئالدايدىغان ئىشلار كەم ئۇچرايدىكەن. بۇ يەردە كوچا بويلىرىدا، كەچلىك بازارلاردا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بىلەن ئولتۇرۇپ، خۇشال چاقچاقلارنى قىلىدىغان، قاقاهلاپ كۈلىدىغان كىشىلەرنى، هالەتلەرنى ئۇچراتقىلى بولمايدىكەن. هەممە كىشى ئېغىر تۇرمۇش بېسىمى قاتتىق چارچىتىۋەتكەندەك جىمجىت، مۇڭلۇق قىياپەتتە، ئاستا مېڭىپ، بوش گەپ قىلىپ، ئۆز ئىشى بىلەن هەلەك بولىدىكەن.

شارائىتى ناچار، نامرات، مەتبۇئات قەهەتچىلىكى ئېغىر بولۇشىغا قارىماي، خوتەنده قەلەمكەش، ئاپتورلارنىڭ ئەدەبىيات قىزغىنلىقى يۇقىرى، ئېتىقادى كۈچلۈك ئىكەن. هازىرقى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە هۆكۈم سۈرۈۋاتقان ئەدەبىياتتىن ئومۇميۈزلۈك سوۋۇش هادىسىسى بۇ يەرنى قىلچە «ئىستېلا» قىلالمىغان بولۇپ، بۇ يەردىكى ئەدەبىيات هەۋەسكارلىرى بۇ تۈپراققا قەدەم باسقان ئەدەبىياتتىن ئازراقلا خەۋىرى بار كىشىلەرنى قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋېلىپ، سورۇن، ئولتۇرۇشلاردا ئەدەبىيات هەققىدە ئوتلۇق مۇنازىرىلەرنى ئېلىپ بېرىپ، جەڭگىۋار شېئىرلارنى ئوقۇشۇپ، ئىشتىياق بىلەن ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ياشايدىكەن. بىرەرسىنىڭ بىرەر پارچە ئەسىرى ئېلان قىلىنسا، تۇشمۇ تۇشتىن تەبرىكلىشىپ، ئىلهام بېرىپ، بۇ ئەسەر هەققىدە مۇهاكىمىلەرنى ئېلىپ بارىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان بۇ خىل قىزغىنلىقى بىزنى هەقىقەتەن تەسىرلەندۈردى.

جەنۇبتىكى ناهىيە، بازارلارنىڭ كۆپىنچىسىدە ئىلگىرىكى ئات هارۋىلىق مەپىلەرنىڭ ئورنىنى ئوچ چاقلىق كىرا ۋېلىسىپىتلىرى ئىگىلىگەنىكەن، ۋېلىسىپىتنىڭ كىچىك كوزۇپىغا تۈپتۈز تاختايىنى قويۇپ، ئۇستىگە كۆرپىلەرنى سېلىپ، ئادەم توشۇيدىكەن. بۇ خىل قاتناش ۋاستىسى ناهايىتى ئومۇملاشقان بولۇپ، تاكسىلار ناهايىتى كەم ئۇچرايدىكەن. بىر قىسىم نامىلەرنىڭ كوچىلىرى قالايمىقان، تازىلىقى ناچار، قاتناش تەرتىپسىز

بولۇپ، بازار ئىچىدە دائىم توپا ـ تۇمان ئۇچۇپ تۇرىدىكەن. بازارلاردا ھۆل مېۋە ـ چېۋىلەرنىڭ تۇرلىرى ئىنتايىن كۆپ، تاماقلىرىنىڭ تۈرى مول، ئەرزان ۋە تەملىك ئىكەن.

ئاقسۇدا سېغىنىش

بۇ سەپەردە ئاقسۇغا كېلىشتىكى مۇھىم مەقسەتلىرىمىزنىڭ بىرى يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى «گۈلزار مۇكاپاتى» نى تەسىس قىلغۇچى، مەرھۇم ئەدەبىياتشۇناس تىجارەتچى مامۇتجان داۋۇتنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلاش، ئا-ئىلىسىنى پەتىلەشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئاقسۇ تۇپرىقىغا قەدەم بېسىشىمىز بىلەنلا مامۇتجاننىڭ قېرىنداشلىرى بىزنى قىزغىن كۈتۈۋالدى.

24 ـ ئىيۇل سەھەردە گۈلشەننىڭ ئىنىسى ئېزىز قارىي بىلەن مامۇتجاننىڭ بىر نەۋرە ئىنىسى تۇرغۇنجان مامۇتجاننىڭ «نىسسان» ماركىلىق ئاق ماشىنىسىنى ھەيدەپ، بىز چۈشكەن ئاقسۇ مېھمانخانىسىغا كەلدى. ھازىر زاۋۇتنىڭ كونكرېت ئىشلىرىنى بۇ ئىككىيلەن ۋە مامۇتجاننىڭ يېقىن دوستى، مەسلىھەتچىسى ئەخمەتجان ئابدۇللا باشقۇرۇۋاتىتۇ. ئەخمەتجان ئابدۇللامۇ مامۇتجان بىلەن بىرگە تىجارەت قىلىپ رونىق تاپقان قابىل، مەرىپەتپەرۋەر كارخانىچى بولۇپ، ئۇ دوستى مامۇتجاننىڭ بەش يۈز مىڭ يۈەن ئاتاپ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى «گۈلزار مۇكاپاتى» نى تەسىس قىلغانلىقىدىن تەسىرلىنىپ، ئۆز يېنىدىن ئەللىك مىڭ يۈەن چىقىرىپ، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى بىلەن ھەمكارلىشىپ «مۆلچەر تاغ ئەدەبىيات مۇكاپاتى» نى تەسىس قىپتۇ.

بىز ئېزىز قارىي ۋە تۇرغۇنجاننىڭ ھەمراھلىقىدا شەھەرنىڭ شىمالىغا، ئاقسۇ بىلەن كوناشەھەرنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان قەبرىستانلىققا قاراپ ماڭدۇق. يولدا كېتىۋاتىپ ئېزىز قارىدىن مامۇتجان قۇرغان « MD شىركىتى» نىڭ ئەھۋالىنى سورىدۇق. «شىركەت ئاساسلىقى پاختا پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان بولغاچقا، ھەر يىلى 9 ـ ئايدىن كېيىلى يىلى 6 ـ ئايغىچە مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدۇ. ھازىر زاۋۇت ئىشلەپچىقىرىشتىن توختاپ، ئىشچىلار دەم ئېلىۋاتىدۇ. بۇ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتىمۇ يېقىنلىشىپ قالدى، شۇڭا جىددىي تەييارلىق قىلىۋاتىمىز. ھازىرقى ئەڭ مۇھىم مەسىلە، مامۇتجان ئاكام قازا قىلىپ، شىركەتنىڭ قانۇنىي ۋەكىلى ئۆزگەرگەنلىكتىن نۇرغۇنلىغان توختام، ھۆججەت، ھەر خىل رەسمىيەت، كىنىشكىلەر، بانكا ۋە باشقا ئىقتىسادىي گەۋدىلەر بىلەن بولغان ئالاقىلارنىڭ ھەممىسى

مىسىنى ئۆزگەرتىشكە ياكى يېڭىدىن ئىشلەشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. ھازىر مۇشۇ ئىشلار بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتىمىز» دېدى ئېزىز قارىي.

مانا، مامۇتجان دائىم ئولتۇرىدىغان ماشىنىدا، دەل مامۇتجان ئولتۇرىدىغان ئالدىدىكى ئورۇندا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتىمەن. قەلبىمدە بولسا ئاجايىپ مۇرەككەپ، ھاياجانلىق خىياللار مەۋج ئۇرماقتا ئىدى. مەرھۇم مامۇتجان دەل مۇشۇ ئورۇندا ئولتۇرۇپ، تالايلىغان ئەھمىيەتلىك سەپەرلەرگە ئاتلانغان، كۆپلىگەن مەشھۇر كىشىلەر، ئالىملار، ئەدىبلەر، يازغۇچى، شائىرلار بىلەن كۆرۈشۈشكە بارغان، دەل مۇشۇ ئورۇندا ئولتۇرۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىيا-تىنىڭ ئىقتىسادىي مەنبەسى ھەققىدىكى ئۇلۇغۋار پىلانلارنى تۈزگەن بول-غىيدى؟ يەنە دەل مۇشۇ ئورۇندا ئولتۇرۇپ، ماشىنا دېرىزىسىدىن لىپىلداپ ئۆتۈۋاتقان ئاقسۇ شەھىرىنىڭ مەنزىرىسىگە، ئالدىراش ئادەملەرگە قاراپ چوڭقۇر مەنىلەر يوشۇرۇنغان ئىزتىراپلىق خىياللارنى چەككەن بولغىيتى-تى؟ ۋادەرىخا، مانا ھازىر تۇنۇگۈنكى بۇ ئۇلۇغۋار پىلانلارنىڭ، خىياللارنىڭ ئېتىقادلىق ئىگىسى تۈپراق ئاستىدا كۆمۈلۈپ يېتىپتۇ. بىز ئۇچۇن، ئۇ-رۇق ـ تۇغقان، دوست ـ بۇرادەرلىرى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇچۇن، تالايلى-غان ھاجەتمەنلەر ئۇچۇن ئىنتايىن مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدىغان مامۇ-جان داۋۇت ھاياتلىق ئالىمىدىن كېتىپ قالدى. لېكىن، ھاياتىنىڭ رەھ-مىسىزلىكى ۋە قاتتىقلىقىدىن ھەيرانمەنكى، ئۇنى ئۆز قوينىدا ئۆستۈرگەن ۋە يەنە رەھىمسىزلىك بىلەن ۋاقتىسىز ھالدا ئۆز باغرىغا ئالغان بۇ زېمىن يەنىلا ئۆز پائالىيىتىنى نورمال داۋاملاشتۇرماقتا. قۇياش ئاپئاق نۇرىنى زېمىنغا سەپمەكتە، شەھەر گۈرۈلدىمەكتە، ھەممە ئادەم ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئالدىراش يۈرمەكتە، خۇددى بۇ يەردە ھېچ ئىش يوز بەرمىگەندەك. ئاھ خۇدا، ئىنسانىنىڭ قىسمىتى مۇشۇنچىلىك بولسا ـ ھەي ياق، ياق، مۈ-لىغان ئادەملەرنىڭ قەلبىدە مامۇتجانىنىڭ ئۆلۈمى بىلەن مامۇتجانىنىڭ ئور-نى ھاياتلىق ئالىمىدىن كىشىلەرنىڭ قەلب تۈرىدىكى مەڭگۈ ئۆچمەيدىغان ئۇلۇغۋار ئورۇنغا ئالماشتى. بىر ئادەم ئۇچۇن بۇنچىدىن ئارتۇق زور بەخت بارمۇ؟

تۈپراق بېشىغا كەلدۇق، مامۇتجانىنىڭ قەبرىسى ئەمدى ياسىلىشقا تەي-يارلىق قىلىنىۋاتقان بولغاچقا، چوقچىيىپ تۇرغان ئاددىي بىر دۆۋە توپا بىزنى مامۇتجانىنىڭ ھەقىقەتەن ئۇ دۇنيادا ئىكەنلىكىگە ئىشىنىشىمىزگە مەجبۇر قىلدى. ياق، بۇ ئاددىي توپىنىڭ ئاستىغا پارتلاش ئالدىدىكى ماگ-مىدەك قاينىاپ تۇرغان بىر يالقۇنلۇق يۈرەك كۆمۈلگەنىدى...

تۈپراق بېشىدا چەكسىز جۇدالىق، مۇسىبەت، سۇكوت ئىچىدە تۇرۇپ

قالدۇق. قەبرىنىڭ بېشىغا سانجىلغان ئۇجمىنىڭ قۇرۇپ كەتكەن بىر تال شېخى مەيىن شامالدا ناله قىلىۋاتقاندەك ئاستا ئىغاڭلايتتى. بۇ شاخمۇ بىر چاغلاردا مامۇتجانغا ئوخشاش هاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان، خەلقىگە مېۋە بېرىشكە تەييارلانغان، «ئانا دەرەخنىڭ ئەركە بالىسى» بولغىيتتى. مانا هازىر ئۆز قوۋمىدىن ۋاقىتسىز جۇدا بولۇپ، روهلار ئالىمىدە مامۇتجانغا هەمراه بولۇپ تۇرۇپتۇ. تەهقىقى، ئۇ مامۇتجانغا هەمراه بولغان يۈز نەچچە كۈندىن بېرى بۇ يەرگە توختاۋسىز بېسىلغان ئېتىقادلىق ئاياغلار-غا، دەريا ـ دەريا ئاققان كۆز ياشلارغا، تىنمىسىز ئوقۇلغان جۇدالىق، سېغىنىش نەزمىلىرىگە شاهىت. ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق بىر ئۇلۇغ زات ئۈچۈن «قۇربان» بەرگەنلىكىگە، ئۇنىڭ روهىغا ئۆمۈرلۈك هەمراه بولغانلىقىغا ئالەمچە پەخىر هېس قىلغاندۇ!

كۈچادا كۈلكه

قەدىمكى مەدەنىيەتلىك زېمىن كۈسەن دىيارىغا قەدەم بېسىشىمىز بىلەن تەڭ بۇ يەردىكى قەلەمكەشلەردىن ئەخمەت كىبىر، ئەخەت داۋۇت، قۇربان داۋۇت شاهىدى، ساۋاقدىشىم ئۆمەر هوشۇر قاتارلىقلار بىزنى قىزغىن قارشى ئالدى.

كەچتە تەبئىيلا ئەدەبىيات ئىخلاسمەنلىرىنىڭ سورۇنى بولدى، سورۇن-نىمزدىكى ساهىبخانلاردىن نىياز قارىي ئىسىملىك ئېگىز بوي يىگىت موتسىكلىت رېمونتچىسى بولۇشىغا قارىماي، ئەدەبىياتقا چوڭقۇر هەۋەس قىلىدىكەن، كىتاب ـ ژۇرناللارنى كۆپ كۆرىدىكەن. ئەدەبىيات ئەهلىگە ئالاهىدە ئېتىقاد قىلىدىكەن. مۇشۇ مىنۇتلاردا مەن ئاقسۇ ۋادىسىدىكى بۇ خىل ئېسىل ئەنئەنە هەققىدە پىكىر يۈرگۈزمەي تۇرالمىدىم. ئاقسۇ دىيارىدا كارخانىچىلار، تىجارەتچىلەرنىڭ ئىچىدە ئۆزى ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانمىسىمۇ، ئەدەبىياتنى چۈشىنىدىغان، قوللايدىغان ئېتىقادلىق، ساپا-لىق تىجارەتچىلەر خېلى كۆپ ئىكەن. بەش يۈز مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ، «گۈلزار مۇكاپاتى» نى تەسىس قىلغۇچى مەرهۇم مامۇتجان داۋۇت، ئەللىك مىڭ يۈەن ئىقتىساد چىقىرىپ، «مۆلچەر تاغ ئەدەبىيات مۇكاپاتى» نى تەسىس قىلغان ئەخمەتجان ئابدۇللا، ئالدىمىزدا ئولتۇرغان نىياز قارىي قاتارلىقلار مانا مۇشۇنداق ساخاۋەتلىك تىجارەتچىلەرنىڭ ۋەكىلى. ئىقتىسادىي يۆلەنچۈك نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئاقسۇلۇق يازغۇچى ـ شائىرلار، ئاپتورلارنى هەقىقەتەن بەختلىك دېيىشكە بولىدۇ، چۈنكى بۇ دىياردا

ئۇلارغا مەدەت بېرىدىغان، يۆلەيدىغان مەردۇ مەردانە ئوغلانلار بار. باش-قىلاردىن ھېچقانداق سەۋەبسىز ھالدا بىرەر ئېغىز ياخشى گەپ ئاڭلاشمۇ تەسكە توختايدىغان بۇگۈنكى كۈندە، غايەت زور سالماقتىكى قان - تەرى، جاپا - مۇشەققەتلىرى بەدىلىگە كەلگەن پۇلنى ئۆزىگە ھېچقانداق ئىقتىسا-دىي مەنپەئەت ئېلىپ كەلمەيدىغان بىر ئىشقا يارەدىم قىلىش ئىنتايىن ئۇ-لۇغ روھ ھېسابلىنىدۇ، ئەلۋەتتە.

2002 - يىلى 9 - ، 10 - ئايلاردا تۇرپاندا يېزىلدى.

ئاپتور يازغۇچى ئابباس مۇنىياز، شائىر ئەكبەر داۋۇتلار بىلەن ئاۋات ناھىيىسىدىكى قىرمىش ئاتام مازىرى يولى ئۈستىدە.

ئاپتور يازغۇچى ياسىنجان سادىق چوغلان، توختى مۇھەممەت ئارىش، نۇرمۇھەممەت ئايۇپلار بىلەن يەكەن ناھىيىسىدىكى «غوجامىڭدۇڭ» دە.

يللار مەنزللرىنى بويلاپ...

ھەر قېتىم «ئەدەبىيات» دېگەن ئاتالغۇنى ئېسىمگە ئالسام. بۇ ئاتالغۇنىڭ مەنىۋى قىممىتىدىن كۆرە كۆڭۈللۈك مۇشائىرىلەر، قىزغىن مۇنازىرىلەر، ئەھمىيەتلىك ئەدەبىي پائالىيەتلەر، قەلەمكەشلەر ئارىسىدىكى سەمىمىي دوستلۇق، ئالاقىلەر، ئەدەبىيات ئەھلى ئارا تىللاردا داستان بولغىدەك ئەھمىيەتلىك ھېكايىلەر كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. بۇ گەرچە زاھىرەن كۆرۈنۈش بولسىمۇ، بۇ كارتىنىلاردىن ئەدەبىيات ئەھلىنىڭ جۇشقۇن، مەسئۇلىيەتچان، مېھنەتكەش، گويا گۈرۈلدەپ يېنىپ تۇرغان يالقۇنغا ئوخشاش قىزغىن ئالاھىدىلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مۇشۇلارنى ئويلىغىنىمدا مەنمۇ بىر «ئەدەبىياتچى» بولۇپ قالغانلىقىمدىن، مۇشۇ جۇشقۇن، ئېتىقادلىق توپنىڭ بىر ئەزاسى، ئۈزۈلمەس زەنجىرنىڭ بىر ھالقىسى، مۇقەددەس ئوتنىڭ تۇتۇرۇقى بولالىغانلىقىمدىن ئالەمچە بەختىيارلىققا چۆمىمەن.

ئون بەش يىللىق ئىجادىيەت ھاياتىمنى ئەسلىسەم، كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يېزىپتىمەن، خەلقىمگە ئاز بولمىغان مەنىۋى مەھسۇلاتلارنى تەقدىم ئېتىپتىمەن. لېكىن، يەنىلا ئۆز - ئۆزۈمدىن رازى بولماسلىق، ئۆكۈنۈش تۇيغۇسى، خەلقىم ئالدىدىكى جاۋابكارلىق ھېسسىياتى مېنى ئىزچىل قىينىتاپ، بىئارام قىلىپ كەلدى. نەھايەت، بىر نۇقتىدا كۆڭلۈمنى شۇنچە توق،

ئۆڭدىكى سۈرەتتە: ئاپتور ئاتۇشتىكى ياش شائىرلاردىن مۇھەممەتجان سەيدۇللا، ئەنۋەرجان سادىق كۆكنۇر، يالقۇنجان ياقۇپ قاتارلىقلار بىلەن بىللە؛ سولدىكى سۈرەتتە: پوسكام ناھىيىسىدە ئابدۇرېشىت سۇلايمان، ئەكبەر ئۆمەر ئۇيغانى، ئابدۇغېنى ھۆسەين قاتارلىقلار بىلەن بىللە.

مەنۇی جەھەتتىن شۇنچە باي ـ بايىاشاد ھېس قىلىشقا، ئىپتىخارلىق ئىلكىدە شۇنى دېيىشكە ھەقلىقمەنكى، مەن چارەك قەرىلىك ئىجادىيەت مۇساپىمدە مۇقەددەس زېمىنىمىزنىڭ ھەممە يېرىدە ئاجايىپ تەسىرچان، چىن، ھۆرمەتلىك ۋە سۆيۈملۈك دوستلارغا، قەلەم ئارقىلىق رىشتىمىز مەھكەم چىگىلگەن قېرىنداشلارغا ئېرىشتىم. گەرچە ئارىلىقىمىز يىراق بولسىمۇ، ئۇلار بىلەن ئازاب، ھەسرەتنى ئورتاق باشتىن كەچۈرۈپ، خۇشاللىق، شەرىپىمىزگە ئورتاق ھەمدەم بولۇپ، ئۆزئارا تەقدىرداش بولۇپ ياشاپ كەلدىم. مەن بۇ دوستلىرىمدىن ئالەمچە پەخرلىنىمەن، ئۇلارنى مۇھىم روھىي بايلىقىم دەپ بىلىمەن. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بارلىق قەلەمكەش دوستلىرىمغا چىن يۈرىكىمدىن ئېھتىرام بىلدۈرىمەن.

مەن ئەدەبىياتنىڭ شاپائىتى بىلەن يەنە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىنى ئايلىنىشقا، سەيلە ـ سایاھەت، زىيارەت قىلىشقا مۇۋەپپەق بولدۇم. بۇ خىل پائالىيەتلەر مېنىڭ تەپەككۇر كۆزۈمنى يەنمۇ روشەنلەشتۈرۈپ، پىكىر يوللىرىمنى ئېچىپ، ئىجادىيىتىمنىڭ غايەت زور ئىلھام مەنبەسى بولدى، ھايات تارىخىمغا يېپىيېڭى مەزمۇن بەخش ئەتتى.

2003 ـ يىلى 9 ـ ئايدا «تۇرپان» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مەدەت بېرىشى، تەشكىللىشى بىلەن ئەكبەر داۋۇت ئىككىمىز جەنۇبىي شىنجاڭغا يەنە بىر رەت سەپەر قىلدۇق. بۇ قېتىمقى سەپىرىمىزدە كورلا، لوپنۇر، كۆچا، ئاقسۇ، ئاۋات، يەكەن، پوسكام، قەشقەر، يېڭىشەھەر، ئاتۇش قاتارلىق يۇرتلارنى ئارىلاپ، دوستلار، ئاپتورلار بىلەن سۆھبەتلەشتۇق، ئوچۇقراق ئېيتساق، دىللار مەنزىللىرىنى سەير ئەتتۇق. سەپەر جەريانىدا زېمىنىمىزنىڭ مۆجىزاتلىرىدىن، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىزلىرىدىن ئىپتىخارلىنىپ، پىكىرداش، تەقدىرداش قەلەمكەش دوستلار بىلەن ئەسرار بولۇپ، چوڭقۇر ھاياجانلارغا چۆمۈلۈپ. ئۇمۇر دەپتىرىمىزگە ئۇنتۇلماس خاتىرىلەرنى يېزىپ قالدۇردۇق.

ئايروپورتتىكى ئاۋارىچىلىق

2003 ـ يىلى 18 ـ سېنتەبىر ئەكبەر داۋۇت ۋە مەن ئىككىمىز ئۇرۇمچىدىن كورلىغا ئايروپىلاندا بارماقچى بولدۇق. بۇنىڭدىكى مەقسىتىمىز بىرىنچىدىن، بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدە 20 ـ سېنتەبىر ئېچىلماقچى بولغان «بۇگۇنكى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى يېزا تېمىسى» ئىجادىيەت سۆھبەت يىغىنىغا ئۇلگۇرۇپ بېرىش بولسا، ئىككىنچىدىن

چىدىن، ئايروپىلاننىڭ قانداقلىقىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ئىدى. يېقىنقى مەزگىللەردىن بۇيان ئاۋىئاتسىيە كارخانىلىرىنىڭ شىنجاڭ بازارلىرىغا كۆپلەپ كىرىشى بىلەن ئايروپىلان بېلىتىنىڭ باھاسى زور دەرىجىدە چۈشكەن بولۇپ، ئۈرۈمچى بىلەن كورلىغا قاتنايدىغان ئايروپىلان بېلىتىنىڭ باھاسى ئاران ئىككى يۈز قىرىق يۈەن ئىدى. بىز بۇ خىل تۆۋەن باھالىق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھازىرغىچە ئايروپىلاندا ئولتۇرۇپ باقمىغانلىق تارىخىمىزغا خاتىمە بېرىپ، ئايروپىلاندا ئۇچۇشنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرۈپ باقماقچى ئىدۇق. چۈنكى، بىزمۇ بارلىق ئۇيغۇر بالىلىرىغا ئوخشاش كىچىكىمىزدىن قەغەز ئۇچقۇ، لەگلەك ياساپ ئۇچۇرۇپ چوڭ بولغان، مۆجىزىلىك ئايروپىلانغا، سىرلىق كۆككە چەكسىز قىزىقىش ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلگەنىدۇق. بىز ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ يەنئەن يولىغا جايلاشقان ئايروپىلان بېلەتى سېتىش ئورنىغا كېتىۋاتقىنىمىزدا بىزگە ئوخشاشلا لوپنۇردىكى يىغىنغا بېرىشقا تەييارلىنىپ تۇرغان «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شائىر پولات ھېۋزۇللا، خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شائىر مۇختەر سوپۇرگىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. بىز بىرلىكتە 19 ـ سېنتەبىر چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككىدە ئۇچىدىغان ئايروپىلاننىڭ بېلىتىنى سېتىۋالغاندىن كېيىن ئەتىسى ئۇچرىشىدىغان جاينى كېلىشىۋېلىپ خوشلاشتۇق.

ئۈرۈمچى ئايروپورتى خېلى چوڭ ۋە ھەيۋەتلىك ئىدى، ئايروپىلان كۈتۈش زالىدا يولۇچىلار مىغىلدايتتى. ئۆكتەبىر بايرىمى كېلىۋاتقان بولغاچقىمۇ ئەيتاۋۇر يولۇچىلار ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، نەچچە ئونلىغان بېلەت تەكشۈرۈش پونكىتىلىرىنىڭ ئالدى ئۆچىرەتتە تۇرۇپ بېلىتىنى تەكشۈرتۇۋاتقان يولۇچىلار بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. بىز تۆتەيلەن خۇددى چەت ئەل كىنولىرىدىكى كۆرۈنۈشلەرگە ئوخشاش قوللىرىمىزدا بىر قانچىدىن چامادان، سومكا، كىتاب ـ ژۇرنال، ساندۇقلارنى تۇتقان، مۈرىلىرىمىزگىمۇ بىر قانچىدىن سومكا ئېسىۋالغان ھالدا قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي، گاڭگىراپ تۇرۇپ قالدۇق. ئارىمىزدا سەل تەجرىبىلىك بولغان پولات ھېۋزۇللا بىزنى باشلاپ، بىر ئۆچىرەتنىڭ كەينىگە بېرىپ توردى. بىز ئۆچىرەتنى بويلاپ ئاستا مېڭىپ، ئاخىرى پونكىتنىڭ ئالدىغا كەلدۇق ۋە فورما كىيگەن چىرايلىق مۇلازىم قىزغا بېلەتلەرنى ئۇزاتتۇق.

ـــ كىملىكلەرنى قېنى؟ ـــ دېدى مۇلازىم قىز بىزگە سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

بىز دەرھال كىملىكلەرنى چىقاردۇق. مۇلازىم قىز كىملىكلەرنى بىرەر

قۇر تەكشۈرۈپ ئەكبەر داۋۇتنىڭ كىملىكىگە كەلگەندە توختاپ قالدى. ئەسلىدە ئەكبەر داۋۇتنىڭ كىملىكى يوقاپ كەتكەن بولۇپ، ئەكبەر كىملىكىنى نۇسخىلاپ كۆپەيتىپ، سۈلياۋ قاپلاپ رەڭلىك بېسىپ چىقىرىپ ئۆزى ياسىۋالغانىدى. بۇ كىملىك ھەم ئالدىنقى يىللاردىكى سەپەردە ئىشلىتىلگەن، مېھمانسارايدا يېتىش، قاتناش ئىشلىرىدا ئىشلەتكەندىمۇ باشقا مەسىلە كۆرۈلمىگەنىدى. تۇنۇگۈن ئايروپىلان بېلىتى سېتىۋالغاندىمۇ بېلەت ساتقۇچى كىملىكىنى تەكشۈرگەن بولۇپ، ئارتۇق ئىپادە بىلدۈرمەيلا بېلەتنى سېتىپ بەرگەنىدى.

— بۇ كىملىك ئىناۋەتسىز، ئايروپىلانغا چىقىشىڭىزغا بولمايدۇ! — قىز كەسكىنلىك بىلەن شۇنداق دېدى ـ دە، بېلەتنى ئەكبەر داۋۇتقا قايتۇرۇپ بەردى. بىز نېمە قىلىشىمىزنى بىلەلمەي مەڭدەپ تۇرۇپ قالدۇق. بىز نۇرغۇن گەپلەرنى دەپ ئەھۋالنى چۈشەندۈرمەكچى بولدۇق: ئۇزىمىزنىڭ يازغۇچى ئىكەنلىكىمىزنى، جىددىي يىغىنغا كېتىۋاتقانلىقىمىزنى، تۇنۇگۈن بېلەت سېتىپ بەرگىچە كىملىك ھەققىدە ئارتۇق گەپ قىلمىغانلىقىمىزنى، بۇ ئىشقا قانداق ئامال بارلىقىنى ۋە يەنە نۇرغۇن گەپلەرنى ئېيتماقچى ئىدۇق، چۈنكى شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بۇيان زارىقىپ كۈتۈپ، ئەمدى ئايروپىلانغا چىقىش پۇرسىتى كەلگەندە يولۇققان بۇ ئاۋارىچىلىق بىزنى قاتتىق ئۈمىدسىزلىككە پاتۇرغانىدى. لېكىن، ئايروپورتنىڭ مۇلازىمىتى ئىنتايىن ئۆلچەملىك ۋە قەتئىي ئىدى:

— بولمايدۇ، دېگەندەكىن بولمايدۇ، دەرھال چېكىنىڭلار، كەينىڭلاردىكى يولۇچىلار ساقلاپ قالدى!

بىز بىرمۇنچە ساقلاپ ئاران بىر كەلگەن پۇكەينىڭ ئالدىدىن سالپىيىپ قايتىپ كېلىشكە مەجبۇر بولدۇق. بايامقى ئايروپىلانغا تۇنجى چىقىش ئارزۇسىدىكى ھاياجانلار قاياقتىدۇر ئۇچۇپ كەتكەنىدى. تىت ـ تىت بولۇپ نېمە قىلىشىمىزنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدۇق. پولات ھېۋزۇللا يەنە ئاۋۇال سۆز قىلىپ ۋەزىيەتنى ئوڭشىدى:

— بۇ ئىشقا بەربىر ئامال يوقكەن، ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇش ۋاقتى يېقىنلاپ كېلىۋاتىدۇ، بۇنداق ئىككىلىنىپ تۇرۇۋەرسەك بولمايدۇ. شۇڭا، ئەكبەر بېلەتنى قايتۇرۇۋېتىپ، نۆۋەتچى ئاپتوبۇستا ماڭسۇن. بىز دەرھال ئايروپىلانغا چىقايلى.

بىر پىكىرگە كەلگەندىن كېيىن بىز ئەكبەر بىلەن كۆزىمىز قىيمىغان ھالدا خوشلىشىپ، يەنە ئۆچىرەتنىڭ كەينىگە بېرىپ تىزىلدۇق. بىز ئاستا سۈرۈلۈپ ئاران دېگەندە پۇكەينىڭ ئالدىغا كەلدۇق ۋە مۇلازىمەتچى قىزغا

بىلەت، كىملىكلەرنى قايتا سۈندۈق. مۇلازىمەتچى قىز تەكشۈرۈپ مۇختەر سۈپۈرگىنىڭكىگە كەلگەندە «كىملىك قېنى؟» دەپ سورىدى.

— كىملىك؟ ھازىر بەرگەندەك قىلىۋېدىمغۇ؟

— ياق، بىلەتنىڭ ئارىسىدا كىملىك يوقكەن!

— نېمە؟ — مۇختار سۈپۈرگى ھودۇققىنىچە قىزنىڭ قولىدىن بىلەتنى ئېلىپ، ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ قاراپ كەتتى. كىملىك ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق ئىدى. مۇختار سۈپۈرگى ئەمدى يانچۇقلىرىنى ئۆرۈپ، چۆرۈپ قاراشقا باشلىدى. بىزمۇ ساراسىمگە چۈشتۇق. ئالدىنقى قېتىم تەكلىگەندىلا بار تۇرسا، بىر دەمدە نەگە كەتكەندۇ؟ بىلەتچى قىز بىزگە سۈكۈت قىلىپ تۇ ـ رۇۋەرمىدى، ئۇلارنىڭ مۇلازىمىتى ئىنتايىن ئۆلچەملىك ۋە قەتئىي ئىدى:

— دەرھال چېكىنىڭلار، كەينىڭلاردىكى يولۇچىلار ساقلاپ كەتتى!

بىز سالپايغىنىمىزچە يەنە ئۆچىرەتتىن قايتىپ چىقتۇق. ھەممىمىز يانچۇقلارنى نەچچە قېتىمدىن ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ ئاختۇرۇپ چىقتۇق. كىم ـ لىك نەگە كەتكەندۇ؟ ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇش ۋاقتى بارغانچە قىستاپ كې ـ لىۋاتاتتى. شۇ ئارىدا مەن:

— ماۋۇ سومكىلارغا چۈشۈپ قالدىمۇ ـ يە؟ — دەپ يەردە تۇرغان سۈل ـ يا ۋۇ سومكىنى كۆرسەتتىم. مۇختەر سۈپۈرگى ئېڭىشىپ سومكىنى ئاخ ـ تۇردى ـ دە، ۋارقىرىۋەتتى:

— ۋاھ، مۇشۇ يەردىكەن!

ئۇ خۇددى ھاياتلىق خېتىنى تېپىۋالغاندەك كىملىكنى ئېگىز كۆتۇر ـ دى، بىزمۇ خۇشلۇقىمىزدىن يەڭگىل نەپەس ئېلىشتۇق. ئەسلىدە كىملىك بايامقى قاتىلاڭچىلىقتا «ئەسلىي ماكانى» بولغان يانچۇققا كىرمەي، ئاداش ـ قان قوللارغا «ئەگىشىپ» سومكىغا «مۆكۈنىۋالغان» ئىدى. بىز يەنە يۈك ـ تاقىمىزنى سۆرەشكىنىمىزچە، ئۆچىرەتتىكى كەينىگە بېرىپ تىزىلدۇق. ئۆچىرەت ئاستا ـ ئاستا سۈرۈلمەكتە ئىدى، ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇش ۋاقتى يېقىنلاپ قالغاچقا، يۈرەكلىرىمىزمۇ ئەنسىز سوقۇپ، ئالدىغا بويۇنداپ قاراپ، پاتراق پۇكەينىكى ئالدىغا بېرىشقا ئالدىرايتتۇق. ئاخىرى سۆرىلىپ مېڭىپ پۇكەينىكى ئالدىغا كەلدۇق.

— بىلەت، كىملىك؟ — دېدى مۇلازىم قىز يەنە بىزگە ئىپادىسىز تەرز ـ دە قولىنى سۇنۇپ.

— نېمە؟ بىز بايامىلا سىزگە بىلەتنى بەرگەنغۇ، سىز بىزگە بىلەتنى قايتۇرۇپ بەرمەكچىز؟ — دېدۇق بىز چۈرقىرىشىپ.

— ياق، مەن بىلىتىڭلارنى قايتۇرۇپ بەردىم، — دېدى مۇلازىم قىز

رەت قىلغىلى بولمايدىغان تەلەپپۇزدا، ئۇنىڭ مۇلازىمىتى شۇنچە ئۆلچەم-لىك ۋە قەتئىي ئىدى. ئەمدى بۇ قىز ماڭا بىز بىلەن قېرىشۋاتقانداكلا تۇيۇلۇپ كەتتى، بىرىنچى قېتىم كۆرگەندە شۇنچە چىرايلىق، سىپايە كۆ-رۈنگەن بۇ قىزنى ئەمدى بىز شۇنچە سۆرۈن ھەم سوغۇق ھېس قىلماقتا ئىدۇق. قارىغاندا بىرەر كىشىگە باھا بېرىشتە تۇنجى تەسىرگە قارايلا باھا بەرسە بولمايدىكەن. ئەتراپتىكى يولۇچىلار بىزگە تاشقى پلانېتا ئادىمىگە قارىغاندەك قاراشقا باشلىدى، كەينىمىزدىكى يولۇچىلار بولسا ئالدىغا بو-يۇنداپ ھەدەپ غودىرايتتى.

— چېكىنىڭلار، كەينىڭلاردىكى يولۇچىلار ساقلاپ كەتتى، — مۇلازى-مەتچى قىز مۇزدەك تەلەتى ۋە مۇزدەك تەلەپپۇزى بىلەن ھېلىقى مۇزدەك سۆزنى ئۇچىنچى قېتىم تەكرارلىدى.

ئەمدى بىزنىڭ سەۋر قاچىمىز تېشىپ كەتتى، چۈنكى ئالدىنقى قېتىم بىلەتنى قىزنىڭ قولىغا بەرگىنىمىز ئېنىق ئېسىمىزدە ئىدى. شۇ مە-نۇتلاردا مەن قارامليق (ئۇلارچە بولسا مەدەنىيەتسىزلىك) بىلەن «لىكلا» قىلىپ پۈكەيگە يامىشىپ، قىزنىڭ ئالدىغا بويۇندىدىم، قىز چۆچۈپ كەي-نىگە داجىدى. دەرۋەقە، بىزنىڭ بىلەتلەر بىرمۇنچە ماتېرىياللارنىڭ ئاس-تىدا بېسىلىپ ياتاتتى (بىلەتلەرنىڭ بۇرجىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى).

— مانا بۇ بىزنىڭ بىلەتلەرغۇ؟ — دېدىم مەن چاقچاقلىق بىلەن بىلەت-لەرنى تارتىپ چىقىرىپ، مۇلازىمەتچى قىزنىڭ كۆز ئالدىدا پۈلاڭلىتىپ. بۇنى كۆرگەن قىز ھودۇقۇپ كەتتى ۋە:

— كەچۈرۈڭلار، كەچۈرۈڭلار، مەن دەققەتسىزلىك قىپتىمەن، — دېگە-نىچە بىلەتلىرىمىزگە تامغا ئۇرۇپ بەردى. بىز ئەتراپتىكى يولۇچىلارغا مەغرۇر قاراپ قويۇپ، سەپتىن چېكىندۇق. ئاخىرى بىلەتلەرنىمۇ تەكشۈر-تۈپ، خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك بولۇپ، ئايرودرومغا كىرىش ئېغىزىغا قاراپ يۈگۈردۇق. تەكشۈرۈش توسقۇنىڭ ئالدىغا كەلگىنىمىزدە تەكشۈر-گۈچى بىزنى يەنە توسۇۋالدى:

— قۇرۇلۇش بىلىتى ئالماپسىلەر، كەينىگە چېكىنىڭلار!

بىز يەنە ئۆچىرەتتىن قايتىپ چىقتۇق، پولات ھېۋزۇللا يۈگۈرگىنىچە قۇرۇلۇش بىلىتى سېتىۋېلىشقا ماڭدى. ئۇ بىلەتنى سېتىۋېلىپ كەلگەندىن كېيىن بىز يەنە ئۆچىرەتكە قىستالدۇق، بۇ قېتىم ئوڭۇشلۇق تەكشۈرۈش-تىن ئۆتۈپ، يەنە بىر تەكشۈرۈشنى، يەنى يۈك ـ تاقلارنى تەكشۈرۈشنى قوبۇل قىلدۇق. مۇختەر سۈپۈرگىنىڭ سومكىسى تەكشۈرۈش ئورنىدىن ئۆتكەندە تۇيۇقسىز سىگنال ياڭراپ كەتتى. تەكشۈرگۈچى ئۇيغۇر قىز بىز-

نى تۇتۇۋېلىپ، سومكىنى ئاچتى. ئەسلىدە سومكىدا نەپىس ئىشلەنگەن بىر دانە قەلەمتىراچ بار ئىدى.

ــ ئايروپىلانغا پىچاق ئېلىپ چىقىشقا بولمايدۇ، بۇنى مۇسادىرە قىلىمىز! ــ مۇلازىم قىز شۇنداق دېگىنىچە پىچاقنى ئېلىۋالدى. مۇختەر سۇ-پۇرگى ئىچى سىيرىلغان ھالدا:

ــ پىچاقنى كېيىنمۇ قايتۇرۇپ بەرمەمسىلەر؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ياق! ــ دەپ جاۋاب بەردى مۇلازىم قىز سوغۇقلا كەيپىياتتا.

چاقچاقچى مۇختەر سۇپۇرگى مۇشۇ مىنۇتلاردا يەنىلا چاقچاق قىلىشنى قولدىن بەرمىدى:

ــ ئوبدان تونۇشۇپ قالدۇق، چاقىرغۇ نومۇرىڭىزنى دەپ بەرسىڭىز، مەن كېيىنكى قېتىم ئۇرۇمچىگە كەلگەندە سىزگە چاقىرغۇ قىلىپ، پى-چىقىمنى ئېلىۋالسام بولماسمۇ؟ ــ دېدى ئۇ قىزنىڭ كۆزىگە قاراپ.

ــ بولمايدۇ! ــ قىز يەنىلا ئىپادىسىز تۇرۇۋەردى.

ــ بوپتۇلا، ئۇنداق بولسا بۇ پىچاقنى سىزگە سوۋغا قىلىۋېتەي!

مۇلازىم قىز مۇختەرنىڭ كۆزىگە ئاچچىق بىلەن قارىۋەتكەندىن كېيىن پۇكەينىڭ ئاستىدىن «شارتلا» قىلىپ يوغان بىر سېۋەتنى تارتىپ چىقا-دى:

ــ كۆردىڭىزمۇ، پىچاق دېگەن مەندە جىق، سىزنىڭ سوۋغا قىلىشى-ڭىزنىڭ ھاجىتى يوق! ــ دېدى. بىز سېۋەتكە پاتماي دېگۈدەك تۇرغان ھەر خىل، ھەر ياڭزا پىچاقلارنى كۆرۈپ، لام ــ جىم دېيەلمەي قالدۇق ۋە ئار-تۇق گەپ قىلماي، ئايرودرومنىڭ چىقىش ئېغىزىغا قاراپ يۈگۈردۇق. بىر ھازا يۈگۈرۈپ ئاران دېگەندە چىقىش ئىشىكىگە كەلسەك ۋېنجۇ شەھىرىگە بارىدىغان ئېغىزغا كېلىپ قاپتىمىز. كەينىمىزگە يېنىپ، يەنە بىر-دەم پالاقلاپ ئاندىن ئايرودرومنىڭ ھويلىسىغا چىقتۇق. قارىساق، يولۇچىلارنى ئايروپىلانىنىڭ يېنىغا توشۇيدىغان ئاپتوبۇس ئاللىقاچان توشۇپ، بىزنى ساقلاپ، قوزغىلىش ئالدىدا تۇرۇپتىكەن. ھاپىلا ــ شاپىلا ئاپتوبۇسقا چە-قىۋالدۇق. ئاپتوبۇس بىزنى ئايرودرومنىڭ شەرق تەرىپىدە تۇرغان كىچىك تىپتىكى بىر ئايروپىلانىنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى.

مەن چوڭقۇر ئىچكى ھاياجان ئىلكىدە، يۈرەكلىرىم دۈپۈلدىگەن ھالدا ئايروپىلان شوتىسىغا قەدەم باستىم. بۇ كىچىك تىپتىكى يولۇچىلار ئايرو-پىلانى بولۇپ، ئايروپىلان ئالدى ۋە ئارقا ئىككى بۆلۈمدىن تەركىب تاپقان ئىكەن، تەخمىنەن يۈزگە يېقىن يولۇچى سىغدىكەن. ئايروپىلان كىچىك بولغاچقا، كىشىگە ئاپتوبۇستا ئولتۇرغاندەكلا تەسىر بېرىدىكەن. ئايروپىلان

ئاستا ئورنىدىن قوزغىلىپ، ئايرودروم مەيدانىنى خېلى ۋاقىت ئايلاندى، بۇ بەلكىم ماتورنى قىزىتقىنى بولسا كېرەك، بىز «قاچانمۇ ئۇچا» دەپ تە-قەززا بولۇشقا باشلىدۇق. شۇ ئارىدا ئايروپىلان تۈيۈقسىز سۈرئىتىنى تېز-لىتىپ، «ۋىڭگىدە» ئاۋاز چىقاردى - دە، بىردىنلا بوشلۇققا كۆتۈرۈلدى. ئايروپىلان ئورنىدىن ئىتتىك كۆتۈرۈلگەچكە، بىز كەينىمىزگە ئىختىيار-سىز قىيسىيىپ، «ۋاي» دەپلا قالدۇق. خۇددى ھاۋا يېتىشمەيۋاتقاندەك، ئۆپكىمىز ئاغزىمىزغا تىقىلىپ قېلىۋاتقاندەك، تەگسىز بىر ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك تۇيغۇدا ۋەھىمىگە چۈشۈپ، يۈرەكلىرىمىز ئىختىيارسىز دۈپۈلدەپ سوقۇشقا باشلىدى. ئەڭ ھەيران قالارلىقى، ئايروپىلان ھاۋا يو-لىنى ئىزدەپ قايرىلغاندا، ئېگىزلىگەندە ياكى پەسلىگەندە ناھايىتى ئېغىر لاققىغا (كاتاڭغا) چۈشىدىغان بولۇپ، ئادەمنى خۇددى يەرگە چۈشۈپ كې-تىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويىدىكەن. مەن تۇنجى قېتىم ئايروپىلانغا چىققانلىقىم ئۈچۈنمىكىن، ئىشقىلىپ، تازا ئازادە ئولتۇرالمىدىم، «ئايرو-پىلان قاتنىشىمۇ ئانچە بىخەتەر ئەمەس ئوخشايدۇ» دېگەن ئوي كاللامدىن كەتمىدى، قارىسام ھەمراھلىرىمنىڭ كەيپىياتىمۇ ماڭا ئوخشاش ئىكەن. مەن جىددىي كەيپىياتنى پەسەيتىش ئۈچۈن پولات ھېۋزۇللاغا چاقچاق قىلدىم:

— پولاتكا، بۇ ئايروپىلان نېمانداق لاققىغا (تۈرپان شېۋىسى) چۈشىدۇ؟

— تۈرپانلىقلار چىققاندىن كېيىن ئايروپىلانىنىڭمۇ لاققىسىنى كۆرسە-تىپ قويىلى، دېگەندۇ، — دېدى پولات ھېۋزۇللا كۈلكە بىلەن جاۋاب قا-يتۇرۇپ.

مەن كەيپىياتىمنى تەڭشەش ئۈچۈن ئايروپىلان دېرىزىسىدىن پەسكە قا-رىدىم. پەستە سەرەڭگە قېپىدەك كۆرۈنۈۋاتقان ئىمارەتلەر، كىچىك ئەي-نەكتەك بىلىنىدىغان كۆللەر، تۆت چاسا بوستانلىقلار، ئاپئاق قار بىلەن پۈركەنگەن پىچاقتەك ئۇچلۇق چوققىلار ئاستا - ئاستا سۈرۈلۈپ ئۆتمەكتە ئىدى. پاكار تاغلارنى كېسىپ ئۆتكەن چىغىر يوللار كىشىگە ئاق يىپلار-دەك، ئەگرى - توقاي ئېقىۋاتقان كۆنچى دەرياسى ئۆز ئارا چىرمىلىپ يا-تقان يىلانلاردەك كۆرۈنەتتى.

لوپنۇردىكى قىزغىنلىق

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولۇپ، كوچىلار كەڭ، ئازادە، پاكىز، ياپيېشىل سېدە دەرەخلىرى ۋە مەجنۇنتاللار بىلەن پۈركەن-

گەنىكەن. نوپۇس ئاز بولغاچقا، كوچىلاردا ئادەم ۋە ماشىنىلار ئانچە كۆپ ئۇچرىمايدىكەن. كىشىگە ھاۋاسى ساپ، مۇھىتى بولغانمىغان، ئازادە، تىنچ تەسىرات بېرىدىكەن. بىز يېڭىنغا كەلگەن مېھمانلاردىن توختى باقى ئار- تىشى، قۇربان مامۇت، ئابدۇۋەلى ئەلى، ئەختەم ئۆمەر، پولات ھېۋزۇللا، ئەركىن ئەبەيدۇللا، جۇرئەت سەيپۇل، مۇختار سۇپۇرگى، غالىپ بارات ئەرك، تۇرسۇن مەخمۇت قاتارلىقلار بىر توپ بولۇشۇپ، كۆلكە ـ چاق- چاقلار بىلەن لوپنۇر كوچىلىرىنى ئايلىنىشقا باشلىدۇق. مەن ئاتاقلىق تەرجىمان توختى باقى ئارتىشى بىلەن پاراڭلىشىپ ماڭدىم. مەن يېشى سەكسەندىن ئاشقان بولسىمۇ، ھېلىھەم تەرجىمىچىلىك بىلەن شۇغۇللى- نىۋاتقان، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا فېلىيەتون ژانىرى قىزغىنلىقىنى قوزغىغان بۇ پېشقەدەم ئۇستازنى ئالاھىدە ھۆرمەت قىلاتتىم.

ـــ پېنسىيىگە چىقىپ ئون يىل بىكار يېتىپتىمەن، ـــ دېدى توختى باقى ئارتىشى سۆز باشلاپ، ـــ كېيىن بۇرۇنقى ھەۋىسمىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن خەنزۇچە فېلىيەتونلارنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىگە تونۇشتۇرۇش نىيە- تىگە كەلدىم. چۈنكى مەن لۇشۈننىڭ فېلىيەتونلىرىنى كۆپ تەرجىمە قىل- غان، بۇ خىل ژانىرغا ئالاھىدە مۇھەببىتىم بار ئىدى. يەنە بىر جەھەتتىن، فېلىيەتون ژانىرى قىسقا، يىغىنچاق بولغاچقا، كۆپ كۈچ كەتمەيتتى، مەز- دەك ياشىنىپ قالغان ئادەمنىڭ تەرجىمە قىلىشىغا مۇۋاپىق كېلەتتى. مانا ھازىر قۇلىقىم ئېغىرلاپ، چىشلىرىم بوشاپ كەتتى. لېكىن، ھازىر مەتبۇ- ئاتلار ئۆزلىرى كېلىپ ئەسەر بۇيرۇتۇپ، مېنى دەم ئالغۇزمايدۇ. بىر ھې- سابتا بۇمۇ ياخشى بولدى. فېلىيەتونلارنى تەرجىمە قىلسام، خۇددى ئىچىمدە يىغىلىپ قالغان گەپلىرىمنى دەۋالغاندەك، ئىچىم بوشاپ قالغاندەك ھېس- سىياتتا بولىمەن.

ـــ ھازىر بىزنىڭ مەتبۇئاتچىلىقىمىزدا ئاتالغۇ خاتالىقى ئىنتايىن كۆپ، قالايمىقان ئىشلىتىلگەن ئاتالغۇلار، سۆز ـ جۈملىلەر ھەممە مەتبۇ- ئاتتا ئۇچراپ تۇرىدۇ. شۇڭا، بۇ خىل ئەھۋالنى ئورتاق مۇزاكىرىگە قويۇپ، تالاش ـ تارتىش قىلىپ، ئايدىڭلاشتۇرۇش ئىنتايىن زۆرۈر، بۇ ئۇيغۇر تە- لىنىڭ ئوبرازلىق، گۈزەل، دەللىكى كۈچلۈك تىل بولۇشتەك ئالاھىدىلە- كىنى قوغداشتىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

20 ـ سېنتەبىر سەھەردە، بايىنغولىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئەدەبە- يات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، يازغۇچىلار جەمئىيىتى، «كوروان» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى ئۇيۇشتۇرغان «بۈگۈنكى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىيا- تىدىكى يېزا تېمىسى» ئىجادىيەت سۆھبەت يىغىنى لوپنۇر ناھىيىسە-

نىڭ شىڭپىڭ يېزا كۆنچى كەنتىنىڭ يىغىن زالىدا باشلاندى. كۆنچى كەنتى ناھىيە مەركىزى بىلەن تۇتاش بولغان، ناھىيە بازىرىغا پەقەت ئىككى كىلومېتىرلا كېلىدىغان ياپېيشىل دەرەخلىك ئاسفالت يولنىڭ بويىغا جايلاشقان كەنت بولۇپ، كەنت ئىشخانا بىنالىرىنىڭ شارائىتى ناھايىتى ياخشى، زامانىۋى ئىكەن. كۆنچى كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، بېيىغان دېھقانلارنىڭ ۋەكىلى سىدىق مەخمۇت كىتابخۇمار كىشى بولۇپ، ئۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن قوللايدىكەن. بۇ كىشى بۇ قېتىمقى يىغىننى ئېچىشقىمۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىن خېلى كۆپ ياردەم بېرىپتۇ.

يىغىن جەريانىدا قۇربان مامۇت، ئابدۇۋەلى ئەلى، ئەختەم ئۆمەر، توختى باقى ئارتىشى، جۇرئەت سەيپۇل قاتارلىقلار ئايرىم ـ ئايرىم سۆز قىلدى. قۇربان مامۇت كىتاب ئوقۇش قىزغىنلىقى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى:

ـــ ھازىر «كىشىلەرنىڭ كىتاب ئوقۇش قىزغىنلىقى سوۋۇپ كېتىۋاتىدۇ» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغىنىمدا خەلق كىتابتىن زېرىكتىمۇ ياكى ساپاسىز كىتابلار خەلقنى زېرىكتۈرىدىمۇ دېگەنلەرنى ئويلاپ كېتىمەن. كېچىك ۋاقىتلىرىمىزدا پالانچى بىر كىتابنى قىرىق چاراك بۇغدايغا ساتماپتۇ، پۆكۈنچى بىر موزايغا كىتاب تېگىشىپتۇ، دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلايتتۇق. «كىتاب سۆزى» ئاڭلايمىز، دېگەندەك گەپلەرمۇ بار ئىدى، ئەھلى ئىلىملەرنىڭ ئۆيلىرىگە يىغىلىپ، ئۇلۇغلىرىنى، كىتاب سۆزلىرىنى بېرىلىپ تىڭشايتتۇق. بالىلىق چاغلاردا سىڭگەن تەربىيىلەر مەڭگۈلۈك بولىدىكەن، ئەينى ۋاقىتلاردىكى ئەنە شۇ كىتاب سۆزلىرى ئىزچىل تۇرىدە بىزنىڭ ھايات مۇساپىمىزدىكى نۇرلۇق چىراغ بولۇپ كەلدى. ئاپەتلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا كۆن، بۇلغار مۇقاۋىلىق قىممەتلىك كىتابلار كۆيدۈرۈلدى. كىتابلارنى قوغداش يولىدا ھاياتىنى تەقدىم قىلغان مەرىپەتپەرۋەرلەرنىمۇ كۆردۇق. ئەينى يىللاردا نەشر قىلىنغان كىتابلار ناھايىتى ئاز بولغاچقا، «ئۆتكەن كۈنلەر»، «مېھرابتىن چايان»، «پۇل» قاتارلىق كىتابلارنى، ھېكايىلەرنى قولدىن قولغا كۆچۈرۈپ ئوقۇپ، تەشنا لىقىمىزنى باساتتۇق. ھازىر ئاممىۋى خاراكتېرلىق تەشۋىقات ۋاستىلىرى كۆپەيگەن بولسىمۇ، چىن مەنىدىن ئېيتقاندا، بۇ ۋاستىلەر كىتابلارنىڭ ئورنىنى باسالمىدى ۋە باسالمايدۇ. دېمەك، خەلقنىڭ كىتابقا بولغان قىزغىنلىقى ھەرگىز سۇسلاپ قالمايدۇ. بىر قىسىم كىتابلارنىڭ قايتا ـ قايتا بېسىلىسىمۇ ئېھتىياجنى قاندۇرالمايۋاتقانلىقى، بىر قىسىم ماقالىلەرنىڭ

قولدىن قولغا يەتكۈزۈلۈپ ئوقۇلۇۋاتقانلىقى دەل بۇنىڭ ئىسپاتى.

ئابدۇۋەلى ئەلى سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى:

— بۇ قېتىمقى يىغىنىنىڭ كەنتتە ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى ئاپتونوم رايونىمىزدا كەم ئۇچرايدىغان ئەھۋال، بىز بۇ قېتىمقى يىغىن ئارقىلىق دېھقانلار بىلەن بىۋاستە ئۇچرىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇق.

يازغۇچى ئەختەم ئۆمەر سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ئەسلىدىنلا مىللىي قان تەركىبىمىزدە ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە بولغان قىزىقىش بار ئىكەن. تارىختا نۇرغۇن نەرسىلەرنى يوقىتىپ قويغان بولساقمۇ، ئەدەبىياتىمىزنى يوقىتىپ قويمىغان ئىكەنمىز.

شۇ ئەسنادا «كروران» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىكىلەر مەرپىەتپەرۋەر شۇجى سىدىق مەخمۇتقا بىر لەۋھە تەقدىم قىلدى. لەۋھەگە: «ئىسسىق چاي، ئىللىق چىراي سىزدىن بولدى، كەچۈرۈڭ، قۇرۇق رەھمەت بىزدىن بولدى» دەپ يېزىلغان بولۇپ، سەمىمىيلىك بىلەن يېزىلغان بۇ ئىككى مىسرا شېئىر ھەممەيلەننىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن يىغىن قاتناشقۇچىلىرى گۈرۈپپىلارغا بۆلۈنۈپ مۇزاكىرە ئېلىپ بارىدى. كەچتە سىدىق مەخمۇت شۇجىنىڭ ئوغلى شىرئەلى ئۈرۈمچى ۋە تۇرپاندىن كەلگەن يىگىرمىدىن ئوشۇق مېھمانغا «توغراق ئائىلىسى» دە چاي بەردى. «توغراق ئائىلىسى» ناھىيىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىدىكى كۆجۇم مەھەللىگە جايلاشقان بولۇپ، ھويلىدا بىر مىڭ بەش يۈز يىللىق تاڭرىقا ئىگە ھەيۋەتلىك بىر توغراق بار ئىكەن. بۇ يەردىكىلەر مۇشۇ توغراقنى ئاساس قىلىپ، ئائىلە سايامەتچىلىك نۇقتىسى قۇرغانىكەن. ھويلىنىڭ كەينى تەرىپىدە مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن نەشپۈتلەر، بۈككەدە بارلىق ھاسىل قىلغان ھاۋالىق باغ، شەرق تەرەپتە ھەر خىل سۇ قۇشلىرى ئۈزۈپ تۇرغان كىچىك كۆل بار بولۇپ، بۇ باغنى «جەننەتۈل مەئۋا» دەپ تەرىپلىسىمۇ ئارتۇق كەتمەيدىكەن. باغ ئىچىدىكى چىرايلىق خىش پېيىتىلغان تار يوللارغا نەشپۈتلەر سايە تاشلاپ، قارىغۇ كارىدور ھاسىل قىلغان بولۇپ، يولدا ماڭسىڭىز شىرنىسى ئېقىپ تۇرغان نەشپۈتلەر ئۆز ـ ئۆزىنى كۆز ـ كۆز قىلىۋاتقاندەك يۈزلىرىڭىزگە تېگىپ تۇرىدىكەن.

21 ـ سېنتەبىر سەھەردە لوپنۇر مۇزېيىغا كېلىپ، تارىخىي ۋە مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلەر كۆرگەزمىسىنى زىيارەت قىلدۇق. لوپنۇردا قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىق ئىزلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، مەملىكەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق نۇقتىسىدىن ئون ئۈچى،

ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكتىن ئۇچى، يۇز نەچچە نەچچە خىل مەدەنىيەت يادىكارلىق بۇيۇملىرى بار ئىكەن. ئىككى مىڭ بەش يۇز يىللىق تارىخقا ئىگە ئوقيا، قەدىمكى تۇر، تۆت مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە قۇرۇق تاغ قىيا تاش رەسىملىرى، ئۈچ مىڭ سەككىز يۇز يىللىق تارىخقا ئىگە قۇياش شە- كىللىك گۈمۈگۈ قەبرىستانلىقى، دۇرال قەدىمكى شەھىرى، يېڭىپەن قە- دىمكى شەھىرى قاتارلىقلار دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىغا مەشھۇر ئىكەن. 1995 - يىلى يېڭىپەن قەدىمكى قەبرىستانلىقىدىن ياخشى ساقلانغان بىر رەڭلىك جەسەت سانduقى، پوزۇر كىيىنگەن بىر ئەرنىڭ جەستى چىققان بولۇپ، بۇ 1997 - يىلى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئون چوڭ ئارخېئولو- گىيىلىك بايقاشنىڭ بىرى بولۇپ باھالانغان. سانduقنىڭ سىرتىغا رەڭلىك سۈرەت، گۈل - گىياھلار سىزىلغان، رەڭلىك گىلەم يېپىلغان، جەسەتنىڭ يۈزى پالاس بىلەن ئورالغان، بېشىنىڭ يېنىغا «ئۆمۈر» دېگەن خەت چې- كىلگەن چاسا شەكىللىك دۇردۇن قويۇلغان. كىيىملەرنىڭ توقۇلۇشى سىپتا، نەقىشلەر چىرايلىق، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھايۋاناتلارنىڭ سۈرىتى گىرىتسىيە، رىم ئۇسلۇبىغا تەۋە بولۇپ، دۇنيادا كەم ئۇچرايدىغان قىممەت- لىك گۆھەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

لوپنۇر كۆلى ئەسلىدە سۇ ۋە ئوت - چۆپلىرى تولۇپ تېشىپ تۇرغان، بېلىقلار توپ - توپ بولۇپ ئۇزۇپ ياشايدىغان چوڭ كۆل ئىكەن، ئۇنىڭ ئەتراپىدا بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، كۆل بويىدا ئولتۇراقلىشىپ، لوپنۇر شېۋىسىدە سۆزلەيدىغان بىر توپ كىشىلەر ياشايدىكەن. چىڭ سۇلا- لىسى دەۋرىدىكى ئۆلىما شۇ سۇڭ «غەربىي رايوندىكى سۇ يولى خاتىرىسى» دە بۇ جايدىكى ئاھالىلەرنى: «ياۋا غاز پېيىنى يېپىنچا قىلىدۇ، سۇ قۇشلا- رى پېيىنى كۆرپە قىلىدۇ» دەپ تەسۋىرلىگەن. ئۇلار توغراقنى ئويۇپ كې- مە قىلىپ، چىگە تور ياكى ساشقاق بىلەن بېلىق تۇتقان. توغراق، يۇلغۇن- دىن ياسالغان ئۆيلەردە ھايات كەچۈرگەن، تۇرمۇشى ئاددىي - ساددا بولۇپ، جاپالىق مۇھىت ئۇلارنى چىداملىق قىلىپ يېتىشتۇرگەن، ئۇلارنىڭ ئارد- سىدا ئۇزۇن ئۆمۈر چولپانلىرى ناھايىتى كۆپ بولغان.

مەن بۇ كۆرگەزمىدىكى قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىق بۇيۇملىرىنى، قەدىمكى قەبرىلەرنىڭ مودېللىرىنى، لوپنۇرلۇقلارنىڭ تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تۇرمۇش مەنزىلاتلىرىنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىز ھاياجانغا چۆمۈلدۇم، پارلاق تارىخىمىزدىن، قەھرىمان، ئەقىل - پاراسەتلىك ئەجدادلىرىمىزدىن پەخىرلىنىش تۇيغۇسى قەلبىمدە بەرق ئۇردى. يۇلغۇن- دىن ياسالغان ئۆيدە ئولتۇرۇپ، ھازىرمۇ «لاۋۇلداپ» تۇرغان گۈلخان تۇۋۇ-

ده سۈرەتكە چۈشۈپ، كۆل بويىدا بېلىقچى بوۋاي بىلەن «سىردىشىپ» ئەيـ
نى دەۋر مۇھىتىغا قايتقاندەك بولدۇم. مۇزبېيدىن چىقىپ، ئىپتىدائىـي
توغراقلىق ئېكولوگىيە باغچىسىغا، كروران قەدىمكى شەھىرىنى بايقىغان
ئۆردەكباينىڭ قەبرىسىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ماشىنىدا كېتىۋېتىپ
چاقچاق باشلىنىپ قالدى. ئەسلىدە مېھمانلارنىڭ بەزىلىرى ئەتىگەنلىك
تاماقتا كېچىكىپ قېلىپ، ئۈستەلدىكى توخۇملارنى يانچۇقلىرىغا سېـ
لىپلا، زىيارەتكە ماڭغانىدى. بىر قانچەيلەننىڭ يانچۇقىدىن تۇخۇم چىقـ
ىرىپ يەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئەختەم ئۆمەر چاقچاق باشلىدى:

— ھەممىسى چېتىدىن تۇخۇم چىقىرىپ يەۋاتىدۇ ـ يا؟ ئۆزۈڭلارنىڭ تۇخۇمىنى ئۆزۈڭلار يەۋاتامسىلەر ـ نېمە؟

ماشىنىدا «پاراققىدە» كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— پولات ھېۋزۈللا جىمىپ كەتتى، «مېنىڭ تۇخۇمۇم نەدىدۇ؟» دەپ ئىزدەۋاتامدۇ قانداق؟

— ئۇنىڭ تۇخۇمى ئاللىقاچان سېسىپ كەتكەن!

— ھوي، قاراڭلار، ئەكىبەر داۋۇتنىڭ تۇخۇمىنىڭ سېرىقى يوقكەن!

— مەن تۇخۇمۇمنى جۇرئەتكە ئۇرسام چېقىلىۋاتىدۇ!

— ئەلۋەتتە چېقىلىدۇ ـ دە، ئۇ غىچلا سۆڭەك تۇرسا!

— ئۆمەر مەمتىمىن بىلەن جۇرئەت سەيپۇلنىڭ چېچىدىن تۇتۇپ بىر سىلكىسە، سۆڭەكلىرى تورۇكلاپ تۆكۈلىدۇ!

چاقچاقلار پىلىموتتەك ئېتىلىپ چىقاتتى، خۇشال كۈلكىلەر ماشىنـ
ىنىڭ ئىچىنى چاڭ كەلتۈرگەنىدى. ماشىنا باغچە دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا
كېلىپ توختىغاندا بىزمۇ كۈلكە ئىچىدە ماشىنىدىن چۈشۈپ، باغچىغا
قاراپ ماڭدۇق.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئىپتىدائىي توغراقلىق ئېكولوگىيە باغچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، بازار مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى بەش كىلومېتىر كېلىدىكەن. ئومۇمىي كۆلىمى ئون بەش مىڭ مو بولۇپ، كۆنچى دەريا ئېقىنى، ھىلال ئاي كۆلى، توغراقـ لىق، ئۆردەكباينىڭ قەبرىسى، قۇملۇق، ئېتىزلىق، كىچىك كۆلەملىك مېۋىلىك باغلاردىن تەركىب تاپقان ئىكەن. ھازىر باغچە رايونى ئېكـو ـ لوگىيىلىك سایاھەتنى دەسلەپكى قەدەمدە ئېچىپ، ئېكولوگىيىلىك مەنزىرىلەرنى سەيلە قىلىش، ئوۋچىلىق، سایاھەت قىلىش، بېلىق تۇـ تۇش، سۇ ئۇزۇش، لوپنۇرلۇقلار ئۆرپ ـ ئادىتى قاتارلىق تىجارەت تۇرلىرىنى يولغا قويۇپتۇ. بىز قويۇق توغراقلار سايە تاشلاپ تۇرغان

تار يوللاردىن مېڭىپ، ئۆردەكباينىڭ قەبرىسى ئالدىغا كەلدۇق. ئۆر-دەكباي («ئۆردەك ئوماق»مۇ دېيىلىدىكەن) 1864 - يىلى لوپنۇر چا-ربدا تۇغۇلغان بولۇپ، ئووچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىن شۆبتسە-يىلىك ئېكسپېدىتسىيىچىلەرگە يول باشلاپ، دۇنياغا مەشھۇر كرورا-ن قەدىمكى شەھىرىنى تېپىپ بەرگەن. 1942 - يىلى يەتمىش سەككىز يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئىپتىدائىي توغراقلىق ئېكولوگىيە باغچىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆردەكباينىڭ زور تۆھپىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن ئۇنىڭ قەبرىسى لوپنۇر چارىدىن بۇ باغچىغا يۆتكەپ كېلىنىپ، ھەيۋەت-لىك ياسالغان، قەبرە ئالدىغا يېرىم ھەيكىلى تۇرغۇزۇلغان. مەن قەبرە ئالدىدا تۇرۇپ شۇلارنى ئويلاپ قالدىم: «ئەگەر ئۆردەكباي كرورا-ن قەدىمكى شەھىرىنى بايقىمىغان بولسا، تارىخنىڭ بۇ قىممەتلىك شاھىتى، بىباھا گۆھەر ئېچىلمىغان سىر پېتىچە قېلىۋەرگەن ياكى قۇم ئاستى-غا كۆمۈلۈپ كەتكەن بولاتتى! مانا ھازىر بۇ قەدىمكى شەھەر ئارقىلىق تارىخىمىزغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن قىممەتلىك ئۇچۇرلارغا ئېرىشتۇق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ شانلىق مۇساپىسىدىن خەۋەردار بولدۇق، ئۆردەكباي-نىڭ تۆھپىسى ھەقىقەتەن زور ئىكەن!».

21 - سېنتەبىر، يەكشەنبە چۈشتە «توغراق ئائىلىسى»دە يىغىنىنىڭ ئاخىرلىشىش مۇناسىۋىتى بىلەن سورۇن ئۆيۈشتۇرۇلۇپ، چاي بېرىلدى. شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن سەكسەنگە يېقىن يازغۇچى، شائىر چوڭ زالدا قىستىلىشىپ ئولتۇرۇپ، قىزغىن چاقچاقلارنى قىلىشىپ، ناخشا - ئۇسسۇللارنى ياڭرىتىپ، بۇ سىرلىق زېمىنغا يېڭى ھاياتىي كۈچ بەخش ئەتتى.

دەسلەپتە بىز خەلق قوشاقچىسى تۇرسۇن توختى بىلەن ئوسمان تۇردى ئاكىدىن سىرلىق لوپنۇر قوشاقلىرىنى ئاڭلىدۇق:

قىزىل گۈلۈم دەردىڭنى تارتقانلارىم،
ئۆز دەردىمنى قوشاق قىلىپ قاتقانلارىم.
يالغۇز ئۆيدە ئارقا ئىشىككە تەلمۈرۈپ،
يار كېلەر دەپ تولغىنىپ ياتقانلارىم.

قىزىل گۈلۈم گۆھەرنى ئۇرماڭ تاشقا،
نېمەم باردۇر بۇ يۇرتتا سىزدىن باشقا.
ئۆز يۇرتۇڭدىن قول سېلىپ كېتەر بولساڭ،
قاراپ تۇرۇپ كۆزلىرىم تولار ياشقا.

قاغا كېلىپ ئىشىك ئالدىغا قونۇپ،
مەن ئاڭلىسام دوستلىرىم دۇشمەن بولۇپ.
شۇ جايلاردا سىزنى دەپلا يۈرسەم،
بۇ يۈرگىنىم ئۆزۈمگە پۇشمان بولۇپ.

كىرىپ كەلدى خۇمارىنى باسقىلى،
بىز بىلمىز ئۇمۇ خەقتىن ئاشقىنى.
بىر ئىش قىلسام، بىر ئىشىم بۇزۇلىدۇ،
ئويلاپ كۆرسەم بۇ ئامەتنىڭ قاچقىنى.

كېسەل يەپتۇ يۈرىكىمنىڭ يېغىنى،
ئۆزۈم باغلاي، بۇ يىكەننىڭ بېغىنى.
كۆچۈپ بېرىپ، كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ،
بېلىق يېسەم يارغا قويماي يېغىنى.

چۈشلىرىمدە كۆرەرمەن قوينۇمدا،
بىلەكلىرىڭ يۆرگىلىشىپ بوينۇمدا.
ئاخشاملىرى شوخ بۇلبۇلدەك ئۇن ئاڭلاپ،
خىيال قىلىپ ياتالمايمەن ئورنۇمدا.

چىرايىڭغا ياغ قويۇپ ياغلىغاندەك،
بەدىنىڭنى ئالتۇن بىلەن سىرلىغاندەك.
بۇ دۇنيادا شۇنداق گۈزەلسەن،
كۆھىقاپتا تۇغۇلغاندەك.
...

بۇ قوشاقلاردىكى قويۇق ئۆزگىچە ئالاھىدىلىك، چوڭقۇر مۇھەببەت ھېسسىياتى، خاسلىققا ئىگە پىكىرلەر مېھمانلارنى ئىختىيارسىز مەھەللىيا قىلىۋالدى. بۇ قوشاقلارنىڭ ئاھاڭىمۇ ئۆزگىچە، مۇڭلۇق بولۇپ، ھەربىر كۇپلېت قوشاق ئاخىرلاشقاندا مېھمانلار قىيقاس - چۇقان بەلەن قىزغىن ئالقىش ياڭرىتىپ، قايىللىقىنى ئىزھار قىلاتتى. سورۇن ئارىلىقىدا يەنە مۇختەر سۇپۇرگى، ئەيسا جان تۇردى (ئاچچىق) لارمۇ شېئىر ئوقۇپ مېھمانلارنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

كۇچادا مەدەنىيەت

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان كۇچانىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بوپتۇ، ئۆتكەن يىلقىغا سېلىشتۇرغاندىمۇ ئۆزگىرىشلەر ناھايىتى زور ئىكەن (مۇئەللىپ ئۆتكەن يىلىمۇ مۇھەممەت نىياز، ئەكبەر داۋۇت، ئۆمەر ئابدۇللا قاتارلىقلار بىلەن كۇچادا زىيارەتتە بولغان ۋە ئەخمەت كىبىر، ئەخەت داۋۇت قاتارلىق يازغۇچى قەلەمكەشلەر بىلەن ئەسرارلاشقانىدى). يېڭىدىن ـ يېڭى كەڭ، ئازادە كوچىلار ئېلىنىپ، يولىلارغا بۇك ـ باراقسان دەل ـ دەرەخلەر سايە تاشلاپ، شەھەر مۇھىتى ناھايىتى گۈ ـ زەل تۈسكە كىرىپتۇ، ئېگىز بىنالارمۇ كۆپلەپ سېلىنىپ، چوڭ شە ـ ھەرلەرنىڭ مەنزىرىسى مەيدانغا كەپتۇ.

بىز ئەڭ ئالدى بىلەن ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسىغا كىردۇق. كە ـ تابخانىغا كىرگەنلا جايغا خادىملارنىڭ سۈرىتى، قىسقىچە ئەھۋالى رامكىغا ئېلىنىپ ئېسىپ قويۇلغان بولۇپ، ئادەمدە كىتابخانا ھەققىدە دەسلەپكى چۈشەنچىنى پەيدا قىلىدىكەن. كىتابخانا ئىچىمۇ پاكىز، ئازادە، رەتلىك ئىكەن. ئوتتۇرىغا يۈمىلاق جازا ياسىلىپ، يېڭى كىتابلار قويۇلغان بولۇپ، قانداق كىتاب لازىم بولسا ئاسانلا تاپقىلى بولىدىكەن. كىتابخانىدا يەنە جا ـ زىغا قىسىلغان ھەر خىل گېزىتلەرمۇ بار ئىكەن. كىتابخانلارغا قۇلايلىق يارىتىش ئۈچۈن كىتابخانا خادىملىرى ئادەتتىكى ئىش ۋاقتىدىن بىر سا ـ ئەت كېيىن ئىشتىن چۈشىدىكەن. بۇ خىل ئالاھىدە مۇلازىمەت بىزنى ئىختىيارسىز قايىل قىلدى. كىتابخانىدىن چىقىپ ناھىيىلىك كۇتۇپخانـ ـغا قاراپ ماڭدۇق، كوچىدا بىزگە چاپىنىنى كەينىگە ساڭگىلىتىۋېلىپ، ئىككى يېڭىدىن بېلىگە چىگىۋېلىپ كېتىۋاتقان بىر قانچە ياش قىز ئۈچراپ قالدى، ئۇلارنى كۆرگەن ئەخەت داۋۇت قىزىقچىلىق قىلىپ:

ـــ ھازىر ياش سەنئەتچى قىزلار چاپاننى كاسىسىغا كىيىپ، كۆز ئەي ـ نەكنى پېشانىسىگە تاقايدىغان بولۇپ قالدى دېسە! ـــ دېدى. بىز ئۇنىڭ گېپىگە كۈلۈپ كەتتۇق، ئۇ يەنە:

ـــ ئىشىك چەكمىگەندىن كېيىن، تاماكا چەككەچ ماڭمامدۇق، ـــ دېدى كەيپىياتىمىزغا ماسلىشىپ.

ناھىيىلىك كۇتۇپخانىدا كىتاب، ماتېرىياللار خېلى تولۇق، مۇھىتى ياخشى، تىنچ، پاكىز ئىكەن، بۇ يەردە گېزىت ـ ژۇرنال كۆرۈۋاتقان كىشى ـ لەر كۆپ ئىكەن. بىزمۇ بىر دەم ماتېرىيال كۆرگەندىن كېيىن كۇتۇپخانـ ـدىن قايتىپ بۇۋىھەجەر ئاتلىق قىز ئاچقان شەخسىي كىتابخانا «مەرىپەت

كىتابخانىسى» غا كەلدۇق. بۇ يەردە كىتاب، ژۇرناللارنىڭ تۈرى كۆپ، رەت - رېتى بىلەن تىزىۋېتىلگەن، كىتاب سېتىۋېلىۋاتقان، كۆرۈۋاتقان خېرىدارلارمۇ كۆپ بولۇپ، مەن بۇ مەنزىرىگە قاراپ تەقۋادار ئاياللارغا خاس كىيىنگەن، مۇلايىم قىز بۇۋىمەجەرگە ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئوقۇدۇم. ئۇنىڭ كىتابلار ھەققىدىكى بىلىمىمۇ چوڭقۇر بولۇپ، ئۇ كىتابخانىسىدا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «تۇرپان» قاتارلىق ژۇرناللارنىڭ سېتىلىشىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. مەن بۇ كىتابخانىدىن قايتىپ چىقىپمۇ ھاياجىنىمنى باسالماي، كەينىمگە قايرىلىپ، كىتابخانىنىڭ مەمتىلى ئەپەندى، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر قاتارلىقلارنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلۈپ كۆركەم لايىھىلەنگەن ۋىتۇسكىسىغا يەنە بىر قېتىم قارىۋەتتىم.

كۆچادىكى دوستلىرىمىزدىن يازغۇچى ئەخمەت كىبىر ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ سىياسىي مۇنبەردە خىزمەت قىلىۋاتقان بولسىمۇ، يەنىلا ئەدەبىياتقا بولغان ئېتىقادىنى ئالالىمىدە قەدىرلەيدىكەن. جۇشقۇن روھ، قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. ئۇنىڭ ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىۋاتقان تۈرلۈك ژانىردىكى ئەسەرلىرىمۇ ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ، ھەر خىل مۇكاپاتلارغا ئېرىشىپ كېلىۋېتىپتۇ. ئەخەت داۋۇت گەرچە كۆپ يازالمىغان بولسىمۇ، يازغان ئەسەرلىرىنىڭ يېڭىلىق تۇيغۇسى قويۇق، ئۆزگىچىلىككە ئىگە ئىكەن. «مەن بىر قانچە يىلدىن بېرى تۇرمۇش، ئائىلە بىسىمىنىڭ سەۋەبىدىن ئىجادىيەتتە ئانچە ھوسۇلغا ئېرىشەلمىدىم، مانا ئەمدى ئىشلىرىم ئىزغا سېلىنىدى، سىلەردىن ئىلھام ئېلىپ قەتئىي يېزىش قارارىغا كېلىپ، بېلىمنى مەھكەم باغلىدىم» دېدى ئۇ ئۆزىرە سورىغاندەك تەلەپپۇزدا. «ئەلۋەتتە قەلەمكەش ئۇچۇن ئىجادىيەت ئىزچىللىقى ئىنتايىن مۇھىم، لېكىن يەنە گېزى كەلگەندە توغرا پىكىرلىك، ئېتىقادلىق، دوستلارغا ئالەمچە مېھرىبانلىق يەتكۈزىدىغان سىزدەك ئادەم بولۇشمۇ مۇھىم» دېدىم مەن چاقچاق قىلىپ. بىزنىڭ ئىجادىيەت ھەققىدىكى سۆھبەتلىرىمىز ئەنە شۇ تەرىقىدە داۋام قىلدى.

ئاقسۇدا پىكىر

2003 - يىلى 24 - سېنتەبىر، ئاقسۇ. بۇگۈن ۋاقچىراق ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ئابباس مۇنىياز ئىشلەۋاتقان ئاقسۇ ۋىلايەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپكە كەلدۇق. بۇ ياپىيېشىل گۈل - گىياھلارغا، دەل - دەرەخلەرگە پۈر-

كەنگەن، گۈزەل، پاكىز مەكتەپ بولۇپ، بىز تەرىپلەپ ئېيتىدىغان «مەرد-پەت باغچىسى» دېگەن نامغا ھەقىقىي مۇناسىپ ئىدى. مېنىڭ كۆزۈم ئىخ-تىيارسىز ئوقۇتۇش بىناسى تېمىغا چاپلاپ قويۇلغان: «سۈنى تېجەڭ! يەر شارىدىكى ئەڭ ئاخىرقى سۇ سىزنىڭ كۆز يېشىڭىزدىن باشقا نەرسە ئە-مەس!» دېگەن شوئارغا چۈشتى. چوڭقۇر مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، شو-ئارلىق خۇسۇسىيەتتىن ھالقىپ كەتكەن بۇ ئوبرازلىق ئەقلىيە سۆز مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى.

چۈشتە ياتاقتا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەكبەر داۋۇت ئىككىيلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن بەش يۈز مىڭ يۈەن پۇل ئىئانە قىلىپ، تۇنجى قېتىملىق تەسىرى زور بولغان ئەدەبىيات مۇكاپاتى — «گۈلزار مۇكاپاتى» تەسىس قىلغان، مەرىپەتپەرۋەر كارخانىچى دوستىمىز مەرھۇم مامۇتجان داۋۇتنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلاپ قويۇش ئۈچۈن مې-مانساراينىڭ ئالدىغا چىقىپ تاكسى توستۇق.

— مامۇت لوبەننىڭ قەبرىسىگمۇ؟ — دېدى بىزنىڭ چۈشەندۈرۈشى-مىزنى ئاڭلىغان ئۇيغۇر تاكسى شوپۇرى ماشىنىنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ. بىز شۇندىلا مامۇتجاننىڭ «مامۇت لوبەن» دېگەن ئاتىلىدىغانلىقىنى، ئۇنى ئاقسۇدىكى ئاۋامنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تونۇيدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق. ماشىنىدا كېتىۋاتقىنىمىزدا چوڭقۇر خۇرسىنىش، ئازاب، ئەپسۇسلۇق ئىلكىدە ئېغىر خىياللارغا چۆمۈلدۇق. ئىلگىرىكى يىللاردا ئاقسۇغا كەلسەك، ما-مۇتجان دوستىمىز چېھرىدە قۇياشتەك تەبەسسۇم ئۇيناتقىنىچە ئالدىمىزدا ھازىر بولاتتى، ئۆتكەن يىلى كەلگىنىمىزدە مامۇتجاننىڭ خانىمى گۈلشەن ماتەم چۈمبىلى ئىچىدە بىزنى كۈتۈۋېلىپ، مامۇتجاننىڭ قەبرىسىگە باشلاپ چىققانىدى. مانا بۇ يىل ئاقسۇغا كەلگىنىمىزدە بىزنى مامۇتجان بىلەن «ئۇچراشتۇرىدىغان» ئادەم يوق، ئۆزىمىز تاكسى كىرا قىلىپ، غېرىبلىق تۇيغۇسى ئىچىدە «مامۇتجاننى ئىزدەپ» كېتىۋاتىمىز...

شەھەر ئەتراپىغىلا جايلاشقان قەبرىستانلىققا تېزلا يېتىپ كەلدۇق. بۇ روھلار دۇنياسى بۇ يىل ئۆتكەن يىلقىغا سېلىشتۇرغاندا زور ئۆزگىرىش ياسىغان بولۇپ، قەبرە بېشىغا قەدەر تۆپتۈز ئاسفالت يول ئېلىنغان، يول-نىڭ ئىككى قاسىنقىغا، قەبرە ئەتراپلىرىغا تىكىلگەن سۆگەتلەر كۆكىرىپ چىرايلىق مەنزىرە ھاسىل قىلغانىدى. مامۇتجاننىڭ قەبرىسىمۇ يېشىل گۈمبەزلىك قىلىنىپ، چىرايلىق، ھەيۋەتلىك ياسىلىپتۇ. بىز مامۇتجاننى «ئويغىتۇېتىش» تىن ئېھتىيات قىلغاندەك ئاستا مېڭىپ، قەبرىنىڭ يې-نىغا كەلدۇق. قەلبىمىزدىكى سېغىنىش، جۇدالىقتىن ئۆپكىمىز ئۆرۈلۈپ،

كۆزىمىزگە ئىختىيارسىز يىغا ئولاشتى. «ياخشىغا كۈن يوق، يامانغا ئۇ-لۇم، دېگەندەك قىسمەت نېمىشقا خەلقىمىز ئۈچۈن ئەڭ كېرەكلىك ئەزد-مەتلەرنى ئۇ دۇنياغا ۋاقتىسىز ئېلىپ كېتىدىغاندۇ؟ ئادەم دېگەن قىزىق بولىدىكەن، يېنىدىكىلا ئادەم هايات ۋاقتىدا، قەدرىگە يەتمەيدىكەن، بۇ دۇنـ-يادىن كەتكەندىن كېيىنلا، پۈتۈن ئۇمىدلەرنى شۇ كىشىگە باغلاپ، ئاھ ئۇ-رىدىغان، زار ـ زار قاقشايدىغان ئىشكەن. ئاھ، مامۇتجان، ئەگەر سىز هايات بولغان بولسىڭىز... » مۇرەككەپ، قايغۇلۇق خىياللاردىن مىسكىنلىكىنىڭ تىرەن هاڭىغا چۈشۈپ كەتتۇق ۋە خۇددى مامۇتجانىنىڭ مۇبارەك ۋۇجۇدىنى تۇتماقچى بولغاندەك يېشىل گۈمبەزنى ئاستا سىلاپ، ئۇنىڭغا قەلبىمىزدىن ئۇنسىز پىچىرلىدۇق: « قەدىردان دوستۇم، بىز سىزنى مەڭگۈ ياد ئېتـ-مىز، روهىڭىز هەر ۋاقىت بىز بىلەن بىللە». مامۇتجانىنىڭ چىرايلىق يا-سالغان قەبرىسى هەر هالدا بىزگە ئازراق بولسىمۇ تەسەللى بېغىشلىدى.

كەچتە ئاقسۇدىكى يازغۇچى ئاغىنىلىرىمىزدىن ئابباس مۇنىياز، ئابلىز ئوسمان، مۇتەللىپ خۇرسەندى، تۇرسۇن زومۇدۇن، ئەنۋەر ئەخمەت قاتار-لىقلار بىلەن دولان بازىرىدىكى بىر ساماۋەر شورپىخانىسىدا هەمسۆھبەتتە بولدۇق. مانا ئۇيغۇرچىلىق. چۈشتە قەبرە بېشىدا، كەچتە هاراقتا هەمراه بولۇپ، سورۇن بېشىدا!... ئەمدى تاماق يەپ تۇرۇشمىزغا بىر چىرايلىق ئۇيغۇر قىزى بىز ئولتۇرغان خانىگە كىرىپ، قولىدىكى ئىككى بوتۇلكا هاراقنى ماختاپ، بىزنى سېتىۋېلىشقا دەۋەت قىلدى. ئۇ ئەسلىدە هاراق تونۇشتۇرغۇچى قىز بولۇپ، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ۋە شىنجاڭدىكى هەر قايسى هاراق زاۋۇتلىرىنىڭ ئاقسۇدىكى ۋاكالىتەن سېتىش ئورۇنلىرى مۇشۇنداق قىزلارنى يالليۋېلىپ، رېستوران، كەچلىك بازارلاردا سەييارە هالدا هاراق سېتىشقا سالىدىكەن. ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنى پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە ئورۇنلىشالمىغان بىر قىسىم قىزلار ئامالسىز مۇشۇ ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ، تۇرمۇشىنى قامدايدىكەن. ئۇلار هەر كۈنى تۆت بوتۇلكا هاراق ساتالىسا، ئايدا تۆت يۈز يۈەن مائاش ئالالايدىكەن، كۆپ ساتسا، شۇنىڭغا يارىشا يەنمۇ كۆپ پۇل تاپالايدىكەن. ئەلۋەتتە، هاراق ئى-چىدىغانلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار كۆپ بولغاچقا، هاراق تونۇشتۇرغۇچىلار-نىڭ ئىچىدىمۇ ئۇيغۇر قىزلار كۆپ بولىدىكەن، ئۇلار هاراق تونۇشتۇرۇش جەريانىدا مەستلىكتىن ئاللىقاچان خۇدىنى يوقاتقان پىيەنچۇكلەرنىڭ هەر خىل هاقارەتلىرىگە ئۇچرايدىكەن...

قولىدىكى سىچۈەننىڭ هارىقىنى خۇددى ئۆزى ئۇزۇن يىل تەتقىق قى-لىپ كەسىپ ئەهلىگە ئايلانغان شاراب مۇتەخەسسىسىگە، تولا ئىچىپ ئە-

لىم ـ تەلىمىنى بىلىپ كەتكەن كونا ھاراقكەشكە ئوخشاش ساپ ئۇيغۇر تىلىدا ماختاۋاتقان بۇ ئۇيغۇر قىزىغا قاراپ بىردىنلا ئىچىم ئاچچىققا تولـدى. مۇشۇ سۆزلەرنى قىلىۋاتقان چىرايلىق لەۋلەر ئەسلىدە شەرمى ـ ھايا، ئەدەپ ـ ئەخلاق ھەققىدە سۆزلىشى، ئالدىدا ئولتۇرغان قېرىنداش ئاكـلىرىغا ھاراقنىڭ زىيىنى ھەققىدە نەسىھەت قىلىشى كېرەك ئىدىغۇ!؟ ۋاھەرىخا، بۇ قىسمەتنى كىمدىن كۆرگۈلۈك؟

سۆھبەت قىزغىن داۋاملاشماقتا ئىدى، ئەدەبىياتچىلارنىڭ سۆھبىتى تەبىئىي ھالدا پاكىز، مېھىرلىك، ئۇلۇغ ئەدەبىيات ھەققىدە بولىدۇ، سورۇن شۇنچىلىك قىزغىن، ساپ، تەبىئىي ھالەتنى ساقلايدۇ. سۆھبەت تارىخىي ئەسەرلەر تېمىسىغا يۆتكەلدى. چۈنكى، سورۇنىمىزدىكى دوستىمىز ئابباس مۇنىياز بىلەن ئابلىز ئوسمان شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتىدىكى ئەركىن ئىبراھىم ئەپەندى تەشكىللىگەن «تارىخىي شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر» نامىلىق بىر يۈرۈش كىتابنىڭ ئېچىدىكى «رىيازەتكار ئەدىب ـــ خاراباتى» بىلەن «پىداكار شائىر ـــ نىمشېھىت» نىڭ ئاپتورلىرى ئىدى. سورۇندا تارىخىي ئەسەرلەرنى يېزىشنىڭ تەسلىكى ھەققىدە كۆپرەك پاراڭ بولدى. بۇ يەردە ئولتۇرغان يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسىلا تارىخىي ئەسەر يېزىشتا، ماتېرىيال توپلاش جەريانىدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارغا يولۇققان، ھەتتا بەزىدە ھاقارەت، خورلۇقلارغا ئۇچرىغانلار ئىدى. تۇغرا، دۇنيادا شۇنداق ئادەملەرمۇ بار، ئۆزلىرى يازالمايدۇ، قولىدىكى مۇھىم تارىخىي ماتېرىيال، سۇرەتلەرنى يېزىۋاتقانلارغا بەرگۈسى كەلمەيدۇ. بۇ خىل كىشىلەر قولىدىكى شۇ «بايلىقى»نى يازغۇچىلارغا، باشقىلارغا كۆز ـ كۆز قىلىپ ماختىنىدۇ، ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ، ئۆزىنىڭمۇ «يازماقچى» ئىكەنلىكى، «يېزىۋاتقانلىقى» ھەققىدە داۋراڭ سالىدۇ. ئەپسۇسكى، بۇ خىل كىشىلەر بۇنداق تارىخىي ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمىغۇدەك بەدئىي دىتىنىڭ ئۆزلىرىدە ئەسلا يوق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايدۇ. ئاخىرى ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ خىل قىممەتلىك ماتېرىياللار ئۆز ئىگىسىنىڭ نابابلىقى سەۋەبىدىن يورۇقلۇققا چىقىش ئىمكانىيىتى تاپالماي، ئون ـ تىنسىز يوقىلىپ كېتىدۇ، بۇ خىل كىشىلەر بولسا ئاقىۋەتتە تارىخنىڭ قاتىللىرىغا ئايلىنىدۇ. يېزىلىۋاتقان تارىخىي شەخسنىڭ ئورۇق ـ تۇغقانلىرى، ئەۋلادلىرىمۇ ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن يازغۇچىلارنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەشكە ئېھتىيات قىلىدىغان، بەرگۈسى كەلمەيدىغان ئەھۋاللارمۇ بار. بۇ كىشىلەر ئەملىيەتتە قولىدىكى ماتېرىياللار ئەسەر سۈپىتىدە يورۇقلۇققا چىققاندىلا، ئاندىن ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ مەنىۋى ھەيكىلىنىڭ تىكلـ

نىدىغانلىقىنى، روھىنىڭ خۇش بولىدىغانلىقى، ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانلىق قەدىر - قىممىتىنىڭمۇ يەنمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغانلىقىنى، قولىدا توپا بېسىپ يېتىۋەرسە، ئاخىرى كېرەكسىز قەغەزگە ئايلىنىدىغانلىقىنى، شۇھرەتلىك ئاتا - بوۋىلىرىنىڭمۇ تارىخ بېتىدىن ئورۇن ئالالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلالمايدۇ. ھازىر ئۇيغۇرلاردىمۇ يىلتىز ئىزدەش قىزغىنلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، تارىخىي تېمىدىكى ئەسەرلەر كۆپلەپ نەشر قىلىنىۋاتىدۇ، تارىخ تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يازغۇچى، ئەدىبلەرمۇ كۆنسېن كۆپىيىۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ ئىنتايىن ياخشى باشلىنىش ھەم مىللەتنىڭ مەنىۋى قىياپىتىگە مۇناسىۋەتلىك زور قۇرۇلۇش بولۇپ، بۇ قۇرۇلۇش ھەر بىر كىشىنىڭ بىر تالدىن «خىش» قويۇشىغا موھتاج. چۈنكى، تارىخ بۇگۈننى يارىتىدۇ، تارىخىي ئەسەرلەر ئارقىلىق ئەۋلادلارنى ساغلام روھ، ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك ئىدىيىسى بىلەن تەربىيىلىگىلى، مىللىي روھنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، مىللەتنىڭ ئۆيۇشۇش كۈچى ۋە ئېنېرگىيىسىنى كۈچىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ. شۇڭا، ھەر بىر ئادەم كۆرگەن، ئاڭلىغان تارىخىي ئۇچۇرلارغا دىققەت قىلىدىغان، مۇشۇ ھەقتە ئىزدىنىۋاتقانلارنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدىغان روھنى يېتىلدۇرىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بىزنىڭ تارىخ تەتقىقاتىمىز يېپىيېڭى بىر سەھەرنى كۈتۈۋاتقان بولاتتى.

سورۇندا يەنە غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت، پاتىگۇل تۇرىبەگ، تۇرغۇن مىجىت، يۈسۈپجان ئەرشىدىن قاتارلىق ياش دېھقان شائىر، قەلەمكەشلەر ئىچىدە ئەدەبىياتقا بولغان ئوتتەك ئىشتىياقىنىڭ تۇرتكىسىدە ئاجايىپ قىيىن مەتلەرنى باشتىن كۆچۈرگەنلىكى، لېكىن ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق سەۋەبىدىن ئېغىر كۈنلەرگە قالغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئەزگۈ نىيەت بىلەن قەلەمگە تايىنىپ پۇل ۋە يول تاپماقچى بولغانلىقى ھەققىدىكى تەسىرلىك ھېكايىلەر سۆزلەندى. ئەپسۇسلىنارلىق ئەھۋال شۇكى، جەمئىيىتىمىزدە ھازىر قەلەم ساھىبلىرى ھەقىقىي قەدىرلىنىپ، مۇۋاپىق ئېتىبارغا ئېرىشىۋاتقان بولسىمۇ، قەلەم ئارقىلىقمۇ تۇرمۇشنى قامدىغىلى بولىدىغان ھالەت شەكىللەنمىدى. رومانتىكىلىق، قىزغىن ھاياجان ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى جەريانىدا ئىجابىي رول ئوينىسىمۇ، بۇ خىل ھېسسىياتنى ئەمەلىي تۇرمۇشقا تەتبىقلىساق مەغلۇپ بولۇشىمىز مۇمكىن. مۇرەككەپ، رىقابەتكە تولغان جەمئىيەت ئېقىنى بىزنىڭ ئەمەلىي ئىقتىدار يېتىلدۇرۇشىمىزنى، ھەر قانداق ئىشتا ئەمەلىيەتچىل بولۇشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ، مانا بۇ بىر قىسىم شائىرلىرىمىزنىڭ جەمئىيەتكە ماسلىشالمىغانلىقىدىكى سەۋەب-خوش، شائىرمۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە جەمئىيەتتە ياشايدىغان ئوبيېكتىپ ئا-

دەم، ئۇمۇ باشقىلارغا ئوخشاش كىيىم كىيىشى، تاماق يېيىشى، بىر ئائىلىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى كېرەك. ھېچ يەردە شائىر بولغانلىقى ئۈچۈنلا نامرات بولۇشى كېرەك، دەيدىغان گەپ يوق. بۇ يەردىكى ئاچقۇچلۇق مەسىلە، دەل ئۆزىمىزدە. شۇڭا، بىز ئاۋۋال شائىرلىق «كىبىر» ئىمىزنى تاشلاپ، رومانتىك خىياللىرىمىزنى قەلبىمىزنىڭ چوڭقۇرىدىكى «بىخەتەر ئىشكاپ» تا ساقلاپ قويۇپ (بۇ ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ ئەڭ زور بايلىقىمىز)، جەمئىيەتكە ئاكتىپ ماسلىشىشىمىز، شائىر بولۇشتىن كۆرە ئالدى بىلەن جەمئىيەتتە مەلۇم ئورۇنغا ئىگە ھەقىقىي ئادەم بولۇشىمىز كېرەك. ئەلۋەتتە، ئىرادە قىلغان ئادەم ھەر قانداق قىيىنچىلىقتىن، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قۇتۇلۇپ چىقالايدۇ. مۇھىمى بىز چوقۇم شائىرانە ھېسسىيات بىلەن دەۋر رىقابىتى ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن پەرق ۋە زىددىيەتلەرنىڭ بارلىقىنى تونۇپ يېتىشىمىز، بۇنىڭغا دادىل يۈزلىنىشىمىز، ئۇنى مۇۋاپىق ھەل قىلىشىمىز كېرەك.

سورۇندىن قايتىپ كېتىۋېتىپ، كىتابچىلىق سودىگىرى ئەركىن ئىبراھىم ئەپەندى ھەققىدە ئويلىنىپ قالدىم. ئۇ ئۆزى شائىر، ئەدەبىي تەرجىمان بولۇش سالاھىيىتى، نەشرىيات ساھەسىدە ئۇزۇن يىل ئىشلەشتەك تەجرىبىسى بىلەن بالىلار ئوقۇشلۇقى سۈپىتىدە «تارىخىي شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر» نامىدا ئوتتۇز كىتابنى نەشرگە ئۇيۇشتۇرۇپ، يورۇقلۇققا چىقارغان بولۇپ، بۇنى ھەقىقەتەن ئۈيغۇر نەشرىياتچىلىقىدىكى بىر مۆجىزە دېيىشكە بولاتتى. ئوتتۇز كىتابنى نەشر قىلدۇرۇشقا قانچىلىك ئىقتىساد ۋە مەنىۋى كۈچ كېتىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس، بۇ ھەم ئۈيغۇر كىتاب سودىسى ساھەسىدىكى تۇنجى قېتىملىق زور سەكرەش بولۇپ، ئەركىن ئىبراھىم ئەپەندىنىڭ بۇ تەۋەككۈلچىلىكى مۇۋەپپىقىيەتلىك بولدى. مەيلى نېمىلا بولسۇن، بۇ كىتابلار نەشر قىلىنىشى بىلەنلا، جەمئىيەتتە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى، بۇ كىتابلار ئارقىلىق كىتابخانلار، بالىلىرىمىز پەخىرلىك بۇۋا، مومىلىرىنى تونۇۋېلىش ئىمكانىيىتىگە، قەلبىنى پاكلاش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. يازغۇچىلارمۇ كىتابخانلارنىڭ تارىخىي ئەسەرلەرگە بولغان ئېھتىياجىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى، ياخشى ئەسەرنىڭ خېرىدارىنىڭ يەنىلا كۆپ بولىدىغانلىقىنى دەڭسەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. مۇشۇ نۇقتىلاردىن ئېيتقاندا، ئەركىن ئىبراھىم ئەپەندىگە چوڭقۇر ئېھتىرام بىلدۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

25 ـ سېنتەبىر، ئاقسۇ. دوستىمىز ئاببباس مۇنيياز مەرھۇم مامۇتجاننىڭ قېينىئىنىسى ئېزىز قارىيغا بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىزنى خەۋەر قىلدى، ئېزىز قارىي دەرھال ماشىنىسىنى ھەيدەپ يېنىمىزدا ھازىر بولدى.

ــ كەلگىنىڭلارغا ئىككى كۈن بوپتۇ، نېمىشقا ئەمدى خەۋەر قىلىسىلەر؟ ــ دېدى ئېزىز قارىي بىز بىلەن قىزغىن كۆرۈشكەندىن كېيىن رەنجىش ئاھاڭىدا. بىز ئەھۋالنى بىر قۇر چۈشەندۈرۈپ، تۇنۇگۈنكى پائالىيەتلىرىمىزنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردۇق. مامۇتجانىنىڭ قەبرىسىگە ئۆزىمىزنىڭ چىققانلىقىمىزنى ئاڭلىغان ئېزىز قارىينىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

ــ بۇ نېمە قىلغىنىڭلار، سىلەرنى مانا مەن ئاپىراتتىم ئەمەسمۇ؟ ــ هاياجانلىق، خۇش زۇۋان ئېزىز قارىي شۇنداق دەۋېتىپ ئىختىيارسىز كۆزىگە ياش ئالدى. بىزمۇ ئېزىز قارىينى تۇنۇگۈن ئىزدەپ تاپمىغانلىقىمىزدىن ئەپسۇسلىنىپ، قەبرە بېشىغا چىقىپ كېتىۋاتقاندا ئويلىغان مىسكىن خىياللىرىمىزدىن خىجىللىق هېس قىلدۇق. ئاببباس مۇنيياز، ئېزىز قارىي، ئەكبەر تۆتەيلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئالدى بىلەن هاجى خاراباتى مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىش قارارىغا كەلدۇق. ئېزىز قارىي ئەمدى خېلى ئېچىلىپ، ماشىنىسىدا بىزنى ئېلىپ، خاراباتى مازىرى جايلاشقان ئاقسۇ شەھىرىنىڭ ئېگەرچى يېزىسى چوغتال كەنتىگە قاراپ يولغا چىقتى. ئاخشام يامغۇر ياغقان بولغاچقا، يوللار پېتىق بولسىمۇ هاۋا ئىنتايىن ساپ، تازا. ئەتراپ شۇنچىلىك پاكىز بولۇپ، بۇ مەنزىرىلەردىن كۆڭلۈم بىردىنلا «ۋاللىدە» يورۇپ كەتكەندەك بولدى. بىز ئېتىزلار ئارىسىدىكى قويۇق تېرەكلىك يوللارنى، ياغاچلار بىلەن قاشالانغان، قاشالار ياپيېشىل يۆگىمەچ ئوتلار بىلەن پۈركەنگەن ئۆرۈكلۈك باغلارنى، ئاقسۇ دەرياسىنىڭ لايقىپ ئېقىۋاتقان تارمىقىنى بېسىپ ئۆتتۇق. كىچىك ياغاچ چاقسىلىق، كىشىگە بىر خىل مېھىرلىك تۇيغۇ بېرىدىغان دېھقان ئۆيلىرى ماشىنا دېرىزىسىدىن ئاستا سۈرۈلۈپ ئۆتەتتى.

ئىختىيارىي هالدا پاراڭلىشىپ كېتىۋاتقاندا پارىڭمىز تەبىئىي هالدا مامۇتجان ئۇستىدە بولۇپ قالدى.

ــ رەھمەتلىك مامۇتجان بىلەن بەكمۇ يېقىن ئۆتەتتۇق، ــ دېدى ئاببباس ئېغىر خۇرسىنىپ، ــ بىر يەردە تاماق يېسەك، ئۆز قاچىسىدىكى تاماقنىڭ گۆشىنى ماڭا سېلىپ بېرەتتى، داۋاملىق «يازغۇچى دېگەنمۇ سەن

دەك ئاۋاق بولامدۇ، سېنى سەمرىتمەسەم، ئۇ دۇنياغا كەتمەيمەن»دەيتتى. مانا ئەمدى ئۇ يېنىمدا بولغان بولسا «مېنى سەمرىتمەي تۇرۇپلا ئۇ دۇنياغا كېتىۋالدىڭىزغۇ؟» دەپ سورايتتىم. مېنىڭ كۆزەينىكىمنى بەك چاقچاقلا كەلتۈرەتتى.

گەپنىڭ ئاخىرى چۈشۈپ بولغىچە ئاقسۇ شەھىرىدىن ئانچە يىراق بولمىغان چوغتال كەنتىدىكى ھاجى خاراباتى مەقبەرىسى خانىقاسىغا كەلدۇق.

يولنىڭ شەرق تەرىپىدىكى دۆڭلۈككە جايلاشقان بۇ خانىقا مىلادىيە 1732 - يىلى كېسەك بىلەن سېلىنغان بولۇپ، خاراباتىنىڭ قەبرىسى، خانىقا، تەلەپخانا قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقانىكەن. ئۇيغۇر ئالىمى، تالانتلىق شائىر مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا بىننى خاراباتى مىلادىيە 1638 - يىلىدىن 1730 - يىلىغىچە چوغتالدا ياشاپ ئۆتكەن، قەشقەر خانلىق مەدرىسىسى ۋە بۇخارادا ئۇزۇن يىل ئىلىم تەھسىل قىلغان بولۇپ، مەدرىسە ئېچىپ، مۇددەرىسلىك قىلىپ نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قەلبىنى ئىلىم نۇرى بىلەن يورۇتقان، خانىقادا ئىمام بولغان، ئۆزىنىڭ چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىرلىرى، شېئىر، نەزمىلىرى بىلەن خۇراپاتلىق، نادانلىققا جەڭ ئېلان قىلغان زات ئىكەن. كىشىلەر ئۇنىڭ مازىرىنى مۇقەددەس بىلىپ يىراق - يىراق جايلاردىن كېلىپ تاۋاب قىلىدىكەن، تىلەك تىلەيدىكەن.

بىز خانىقانىڭ قۇياشقا يۈزلىنىپ تۇرغان ئېگىز، ئېغىر دەرۋازىسىنى ئېچىپ، چوڭ بىر سەيناغا كىردۇق. بوسۇغىدىن ئاتلىشىمىز بىلەن تەڭ نەچچە ئونلىغان كەپتەرلەر پۇرۇلداپ ئۇچۇپ، ئەتراپىنى لەيلەپ يۇرگەن پەيلەرگە تولدۇرۇۋەتتى.

— بۇ يەرگە تىلەك تىلىگۈچىلەر دائىم كېلىپ تۇرىدىغان، تاۋاپچىلار كەپتەرلەر ئۈچۈن دائىم دانلارنى سېپىپ قويىدىغان بولغاچقا، ئىلگىرى بۇ يەردە كەپتەرلەر ھازىرقىدىنمۇ كۆپ ئىدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مۇشۇ ئەتراپتا ئىشلەيدىغان ئىشلەمچىلەر كەچلىكىرى مازارغا ئوغرىلىقچە كىرىپ، كەپتەرلەرنى تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپ يەپ ئازايتىۋەتتى، — دېدى خانىقاغا قاراۋاتقان ئايال شەيخ چۈشەندۈرۈپ. مەن بۇ كەپتەرلەرنى خۇددى ھاجى خاراباتىنىڭ روھىنى ياشارتىش، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇش ئۈچۈنلا مۇشۇ يەردە ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلىپ قالدىم. بىراق، ئىبلىس قوللار بۇ تىنچلىق ئەلچىلىرىنى مۇشۇ غېرىب ماكاندىمۇ تىنچ ياشىغىلى قويماپتۇ. ئېلىمىزىمان سەيناڭنىڭ ئەتراپىغا كېچىك ھۈجرىلار جايلاشقان بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى ۋە بوران، يامغۇرنىڭ زەربىسىدىن ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ھۈجرىلار ۋە خانىقا پەشتىقى ۋەيران بولۇش گىردابىغا بېرىپ

قالغانىدى. «بۇ تارىخىي يادىكارلىقلار بىز ئۈچۈن بىباھا گۆھەر، بۇ قۇرۇ-لۇشلارنى چوقۇم كۆز قارىچۇقىمىزدەك ئاسرىشىمىز، قوغدىشىمىز كېرەك ئىدى» دەپ ئويلىدىم مەن ئىچىمدە.

ئابباس مۇنىياز مازاردىن قايتىپ كېلىۋېتىپ مۇنۇلارنى سۆزلەپ بەر-دى:

— ئەركىن ئىبراھىم ماڭا خاراباتى ھەققىدە كىتاب يېزىشنى تاپشۇر-غاندىن كېيىن بىر ئاي ماتېرىيال ئىزدىدىم، ماڭا بېرىلگەن ۋاقىت ئىنتا-يىن قىس ئىدى، لېكىن بۇ ھەقتە تۈزۈك ماتېرىيال يوقكەن. شۇنىڭ بىلەن نەزىرىمنى خاراباتىنىڭ ئەسەرلىرىگە ئاغدۇرۇپ، ئەسەرلىرىدىن پىكىر ئىزدەپ ئاخىرى كىتابنى ئىككى ئايدا يېزىپ تاماملىدىم. لېكىن ئۈچ ئاي قاتتىق ئىشلىگەچكە، تېخىمۇ ئورۇقلاپ كەتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن تەتىلدە ھېچنەرسە كۆرمەي، ھېچنەرسە يازماي ئارام ئالدىم.

مەن مۇخبىرغا خاس كەسپىي سەزگۈرلىكىم بىلەن ئابباستىن ئاستا — ئاستا سوئال سوراپ، ئۇنى يەنىمۇ چوڭقۇر چۈشەنمەكچى بولدۇم.

— مەن يازغۇچىلارنى ئەكس ئەتتۈرگۈچىلەر ۋە ئىپادىلىگۈچىلەر دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىدىم، — دېدى ئابباس سوئالىمغا جاۋاب بېرىپ، — ئەكس ئەتتۈرگۈچىلەرگە زوردۇن سابىر، ئەختەم ئۆمەر قاتارلىقلارنى، ئى-پادىلىگۈچىلەرگە مەمتىمىن ھوشۇر، مۇھەممەت باغراش قاتارلىقلارنى سا-ناشقا بولىدۇ. ئەلۋەتتە، ئىككىلا تۈردىكىلەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلى-قى، ئۇسلۇبى، قىزغىن كىتابخانلىرى بار. ئىپادىلىگۈچىلەر كۆپرەك پە-كىر ئىزدەپ يېزىقچىلىق قىلىدۇ، مەنمۇ شۇ تۈرگە تەۋە. ئاساسەن ئۆز خىيالىي دۇنيايىمدا پىكىر ئىزدەپ، تەسەۋۋۇر ئارقىلىق ئىدىيىنى يورۇتە-مەن. مەسىلەن، «كۈيلەر كۆزى»نامىلىق پوۋېستتا پەقەت بىر ئەما سەنئەت-كار بار، قالغان پىكىرنى پەقەت تەسەۋۋۇر ئارقىلىق يورۇتتۇم. (توغرا، مەن ئابباس مۇنىيازنى ئەينى يىللىرى «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان «كۈي-لەر كۆزى» نامىلىق پوۋېستى بىلەن تونۇغانىدىم، پوۋېستتىكى كۈچلۈك ھېسسىيات بىلەن يۇغۇرۇلغان بايانلار، ئاپتورنىڭ باش پىرسوناژنىڭ مۇ-رەككەپ پسىخىك ھېسسىياتىنى شۇنچىلىك يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت بە-لەن ئەكس ئەتتۈرگەنلىكى مېنى ھەيران قالدۇرغان، بۇ پوۋېستقا خېلى مەزگىللەرگىچە مەپتۇن بولۇپ يۈرگەنىدىم.)

— ھاراق ئېغىزىمغا تەگسە قولۇمغا قەلەم ئالمايمەن، — دېدى ئابباس سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بەلكىم مۇشۇ ئەمگەككىمۇ ھارام ئارىلاشمى-سۇن دېگىنىم بولسا كېرەك! ھاراق ئىچسەم پىكىرىم چېچىلىپ كېتىدۇ،

تاماكىنىغۇ ئەسلا چەكمەيمەن. بەزىلەر ھاراق ئىچمەسلىك قانداق ئىلھام كېلىدۇ، دېيىشىدۇ، شۇنداقلار قانداق يازغۇچىلاردۇ، دەپ ئويلاپ كېتىمەن.

ــ بىزدە ياخشىلارنى، ياخشى قىلماقچى بولغانلارنىمۇ ياخشى دېگۈمىز كەلمەيدىغان يامان ئادەت بار. يەنە كېلىپ يامانلارنىمۇ «يامان» دېيەلمەي، ئىلمان سۈدەك ياشايمىز. بىزدىن ھېچنېمە كەتمىگەندىكىن، ياخشىلارنى دادىل ياخشى دېيىشىمىز كېرەك. دۇنيادا ئاڭلاپ قويۇشقىلا بولىدىغان گەپ بار، پايدىلىنىشقا تېگىشلىك گەپ بار.

ئابباس مۇنىياز بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتىمىزدا تونۇلغان، ئىستېداتلىق ياش يازغۇچى بولۇپلا قالماي، يەنە ئاق كۆڭۈل، پەزىلەتلىك، ھەر ئىشقا ناھايىتى ئەستايىدىل، قىزغىن مۇئامىلە قىلىدىغان خىسلەت ئىگىسى ئىكەن. ئۇ ئادەتتىكى سۆزلەرنىمۇ خۇددى كىتاب سۆزى قىلىۋاتقاندەك ناھايىتى مەنىلىك، ئۇرغۇلۇق سۆزلەيدىكەن. كىشىگە بىر خىل ساددا، جاپاكەش تەسىر بېرىدىكەن. ئۇنىڭ ھايات يولىمۇ مېنى قاتتىق تەسىرلەندۈردى: ئابباس مۇنىياز 1966 ـ يىلى ئاقسۇ شەھىرىنىڭ ئېگەرچى يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان بولۇپ، 1986 ـ يىلى خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن بۇيان ئاقسۇ ۋىلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئىككى پەرزەنتى بولۇپ، چوڭ قىزى تولۇقسىزنىڭ 3 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىكەن، ئاپىسى 1981 ـ يىلى قازالاپ كەتكەن، قېينىناتىسى پارالىچ كېسىلىگە گىرىپتار بولغانكەن. قىسقىسى، ئىقتىسادىي تەڭقىسلىق ئىچىدىكى ئائىلىدە تۇغۇلغان ئابباس تېخى ياشلىق بوسۇغىسىغا قەدەم باسماي تۇرۇپلا، تۇرمۇشنىڭ ئېغىر يۈكىنى زىممىسىگە ئېلىشقا مەجبۇر بولغانكەن، ھازىرمۇ ئۇنىڭ يەلكىسىگە ئېغىر ئائىلىۋى، ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەتلەر يۈكلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قىلچە ئۇمىدسىزلەنمەي، قىزغىن ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋېتىپتۇ. بىزدە بېشىغا ئازراقلا كۇن چۈشسە، «ئاھ، ۋاھلاپ» كېتىدىغان، تۇرمۇشتىكى ئانچىكى بېسىملارغا، «ۋاقىت يېتىشمەيۋاتىدۇ» دەيدىغان تۇتامى يوق سەۋەبلەرگە دۆڭگەپ قويۇپ، قەلبىنى تاشلاپ قويىدىغان، ياكى ئۆمرىنىڭ خېلى بىر قىسمىنى بوش ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان يازغۇچى، قەلەمكەشلىرىمىز خېلى بار. مېنىڭچە، ئابباس مۇنىياز بۇ جەھەتتە ھەممىمىزگە ئۈلگە بولۇشقا ئەرزىيدىكەن. ئادەمدە ئىرادە، ئەدەبىياتقا بولغان قىزغىن ئېتىقاد بولسىلا، ھەر قانداق قىيىن شارائىتتىمۇ قەلبىنى ھەرگىز «ئۇخلىتىپ» قويمايدۇ.

خاراباتى مازىرىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئېزىز قارىي بىزنىڭ

ئۇنىمغىنىمىزغا قويماي، چوڭ ئۆيگە باشلاپ باردى. ئاقسۇ شەھەر ئەترا-پىغىلا جايلاشقان ئېگەرچى يېزىسىدىكى ئۆستەڭ بويىغا سېلىنغان بۇ كۆركەم، ئازادە ھويلىدا ئېزىز قارىي ئاتا - ئانىسى بىلەن بىللە تۇرىدۇ-كەن. بۇ مېھرىبان ئاتا - ئانا بىزنىڭ كۆيئوغلى مامۇتجانىنىڭ دوستلىرى ئىكەنلىكىمىزدىن خەۋەر تېپىپ كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىشتى. چوڭلارنى پەتلەپ بولغاندىن كېيىن ئونسۇ ناھىيىسىگە جايلاشقان قىر-مىش ئاتام مازىرىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. يول بويى بۇك - باراقسان دەل - دەرەخلەر بىلەن پۈركەنگەن تۈپتۈز ئاسفالت يولنى بويلاپ، ئونسۇ ناھە-يىسىنىڭ توخۇلا، شېخىل، تۈمشۇق، ساۋابچى يېزىلىرىنى بېسىپ ئۆتۈ-تۇق. بۇ كۈنى ھاۋا ئىنتايىن ئوچۇق بولغاچقا، يىراق - يىراقلاردىكى گۈ-زەل مەنزىرىلەرمۇ ئوپئوچۇق نامايان بولۇپ، بىزنى قاتتىق ھاياجانلاندۇرۇ-ۋەتتى. بولۇپمۇ يول بويىدىكى قويۇق مەجنۇنتاللارنى سۆيۈپ ئېقىۋاتقان زۇمرەت سۇلۇق ئۆستەڭ، كۆككە بوي سوزغان رەت - رەت تېرەكلەر، ئور-مان بەلبېغىنىڭ نېرىسىدىكى پايانسىز كەتكەن ساپسېرىق شاللىقلار، خا-مانلارغا يېيىتىلغان، ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇرغان كۆممىقوناقلار، دۆۋە - دۆۋە مەنگەنلەر، ياڭاق، ئالما، ئۆرۈكلۈك باغلار، شاخلىرىنى كۆتۈرۈلمەي، مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن قىزىل، ئاق، سېرىق ئالمىلار بىزنى ھەيرانۇ ھەس قالدۇردى. بىزنىڭ تەرەپلەردە شال تېرىلمايدىغان، ئالما ئۆستۈرۈل-مەيدىغان بولغاچقا، بۇ مەنزىرىلەر بىزگە ئۆزگىچە بىر خىل ھۇزۇر بەخش ئەتتى.

مامۇتجان داۋۇتنى «ئىزدەپ»...

چۈشتىن كېيىن سائەت بەشلەر بىلەن قىرمىش ئاتام مازىرىدىن ئاق-سۇغا قايتىپ كەلدۇق. ئېزىز قارىي «سىلەرگە مامۇتجانكام تۇغۇلغان مە-ھەللىنى بىر كۆرسەتكۈم بار، ھازىر شۇ يەرگە بارساق» دەپ تۇرۇۋالدى. بىز ئەسلىي بۇگۈن كەچتە كېچىلىك ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ، يەكەنگە قاراپ يولغا چىقماقچى، بۇ ئارقىلىق بىر كۈنلۈك سەپەر ۋاقتىنى ئۈتۈۋالماقچى ئىدۇق. لېكىن، ئېزىز قارىي قايتا - قايتا ئۆتۈنۈپ تۇرۇۋالغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە «مامۇتجانىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتىنى كۆرمىسەكمۇ بولىدۇ» دېيىشكە كۆڭلىمىز ئۇنىمىغاچقا، ئامالسىز ئېزىز قارىينىڭ ماشىنىسىدا ئاۋات نا-ھىيىسىنىڭ بەشئېرىق يېزىسىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. بۇ يەر بىلەن ئاق-سۇ شەھىرىنىڭ ئارىلىقى قىرىق كىلومېتىردىن ئوشۇق كېلىدىكەن. بىز

ئاقسۇنىڭ توپلۇق، قۇمباش يېزىلىرىدىن ئۆتۈپ مامۇتجان تۇغۇلغان ئاۋات ناھىيىسى بەشئېرىق يېزىسىنىڭ سوغىچى قاراتال كەنتىگە كەلگىنىمىزدە ئاللىقاچان قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەنىدى. بىز ماشىنا چىرىغىنىڭ يورۇقىدا كېچە قاراڭغۇلۇقىغا پۈركەنگەن كۆچۈم مەھەللىگە كىرىپ، بىر كونا ياغاچ دەرۋازىلىق ھويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق. دەرۋازىنى بۇ يەردە ئولـ تۇرۇۋاتقان مامۇتجاننىڭ تۇغقانلىرى ئاچتى. بۇ ئۆيلەر 1970 ـ يىللاردا سېلىنغان بولۇپ، يەرلەر زەيكەش بولغاچقا، ئۆيلەر ياغاچ بىلەن لاي ئاـ رىلاشتۇرۇلۇپ، قۇرما تام قىلىپ سېلىنىدىكەن. ھويلىدىكى ئەينى يىللىـ رى مامۇتجان تىككەن تەكلەر ھازىر بۇك ـ باراقسان باراڭ ھاسىل قىـ لىپ، ھويلىنى بىر ئاپتۇ. ۋاسا تاختا قىلىپ يېپىلغان، پېشايۋانلىق مۇـ شۇ ئۆيلەردە دەل ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىزغا يېڭى ھاياتىي كۇچ بېغىشلىغان مەرىپەتپەرۋەر ئوغلانىمىز مامۇتجان داۋۇت تۇغۇلۇپ، بالىلىق، ياشلىق مەزگىللىرىدە مۇشۇ كۆچۈم مەھەللىدە ئويناپ چوڭ بولغان، ھويلىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئۆرۈك، ئالما، نەشپۈت، ياڭاق، شاپتۇل قاتارلىق مېۋىلەر مەي باغلاپ كەتكەن باغنى ئۆزى ئەھيا قىلغان، شادا پەنجىر قىلىنغان تاملارنى ئۆز قولى بىلەن ياسىغانىكەن. مامۇتجاننىڭ 1986 ـ يىلى ئانىسى، 1989 ـ يىلى دادىسى قازالاپ كەتكەن بولۇپ، ئۇ 1987 ـ يىلى توي قىلغانىكەن. ئۇ ئاقسۇغا كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىنمۇ شەنبە، يەكشەنبە كۈنلەردە بالىـ لىرىنى ئېلىپ بۇ يەرگە كېلىپ، باغدا ئىشلەپ كېتەتتىكەن.

ھويلا ئىچىگە مىسكىن خىياللار ئىلكىدە نەزەر سېلىپ، لامپۇچكا يۇـ رۇقىدا گىرىمسەن يورۇپ تۇرغان ئۇزۇم باربىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى ئېغىللار، شاخ ـ شۇمبىلار، قۇرما تاملارنىڭ ئەتراپلىرىنى ئېغىر خىيال ئىچىدە ئايلىنىپ چىقتىم، ھويلىنىڭ سىرتىغا چىقىپ، تۇن قوينىدا قاـ رىيىپ ياتقان باغقا، ئادەمسىز كوچىلارغا تەلمۇرۇپ، ئۇزاق تىكىلىپ تۇرۇپ كەتتىم. مۇشۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن مامۇتجان تۇيۇقسىزلا پەرىشتىدەك كۆلۈمسىرەپ چىقىپ كېلىدىغاندەك، بىزنى مەھكەم قۇچاقلاپ قىزغىنلىق بىلەن باغقا تەكلىپ قىلىدىغاندەك تۇيغۇغا چۆمۈلدۈم. ئايىغىم ئاستىدا غىرىسلاۋاتقان ھەر بىر پاخال، مەن تۇتقان ھەر بىر شاخ ـ شۇمبا ياكى تام ئېغىر جۇدالىق ئىچىدە مامۇتجاننىڭ نامىنى پىچىرلاۋاتقاندەك تۇيغۇغا كېـ لىپ قالدىم. توغرا، بۇ يەردىكى ھەممە نەرسىدە، يولدا، تاملاردا، دەل ـ دەـ رەخلەردە، ئۆيلەردە مامۇتجاننىڭ پۇرىقى، ئىزى، سېيماسى بار. بىز ئاخىرى مامۇتجاننى، مامۇتجاننىڭ روھىنى ئىزدەپ تاپتۇق، بەلكىم ئۇنىڭ روھى ھازىر بىز بىلەن بىللە ئايلىنىپ يۈرگەندۇ! بىزگە مىننەتدارلىق بىلدۇـ

رۇۋاتقاندۇ! ئۇنىڭ روھى دەل مۇشۇ ئانا سەھرادا، باغرى كەڭ تەبىئەتتە، قەلبى تازا دېھقانلارنىڭ ئارىسىدا ئىكەن، شۇڭا ئۇنىڭ قەلبىمۇ سەھرادەك كەڭ، تەبىئەتتەك ساخاۋەتلىك، دېھقان قېرىنداشلىرىنىڭكىگە ئوخشاش ساپ، تازا بولغانكەن! بىزنى مۇشۇ مۇقەددەس تۇپراققا باشلاپ كەلگەن ئۇ- زىز قارىيغا ئىچىمىزدە مىڭلارچە مىننەتدارلىق بىلدۇردۇق. راستتىنلا بۇ يەرگە كەلمىگەن بولساق، ھەقىقەتەن مامۇتجان بىلەن «كۆرۈشەلمەسكەن- مىز!»

بىز بۇ كونا ھويلا بىلەن كۆزىمىز قىيمىغان ھالدا خوشلىشىپ، مامۇت- جاننىڭ يېقىن دوستى، ھازىرقى سوغىچى قاراتال كەنت پارتىيە ياچېيكە- سىنىڭ شۇجىسى مۇھەممەتجان سامۇشنىڭ ئۆيىگە كىردۇق. ئۇ بىزنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، داستىخان سالغاندىن كېيىن مامۇتجان داۋۇت ھەق- قىدە نۇرغۇن ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەردى.

— مەن مامۇتجان بىلەن بىر مەھەللىدە تۇغۇلۇپ، بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، ئۇ تىجارەت قىلىپ زاۋۇت قۇرغاندىن كېيىنمۇ مەھەللىدىكى يە- گىرمىدەك بالا ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئاقسۇغا كىرىپ زاۋۇتتىدا بىرگە ئىشلە- گەنىدۇق. ئۇ ھەقىقەتەن بىباھا ئادەمتى. دۇنيادا ئەيىب ـ نۇقسانسىز ئا- دەملەر ناھايىتى كەم تېپىلىدۇ، ئۇ ئاشۇنداق كەم تېپىلىدىغان نۇقسانسىز ئادەملەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇنى ھېچقانداق تونۇمىغان ئادەمۇ بىر كۆرۈپلا، ئاجايىپ ياخشى ئادەمكەن، دەيتتى.

— مامۇتجان مەكتەپتە ناھايىتى ياخشى ئوقۇغانىدى، كىچىكىدىن كىتاب ئوقۇشقا ئامراق ئىدى، بازاردا بىر گىرده ئېلىپ يېگۈدەكلا پۇلى بولسا، قورسىقىغىمۇ يېمەستىن كىتابخانىغا يۈگۈرەيتتى. ناخشا ـ ئۇسسۇلنى بەك ياخشى كۆرىدىغان بولۇپ، «ئاقسۇدا ئويۇن بارکەن» دېسە، موتسكلىتى بىلەن بەشئېرىقتىن قىرىق كىلومېتىر يولنى بېسىپ، ئاقسۇغا بېرىپ، ئويۇننى كۆرۈۋېتىپ قايتىپ كېلەتتى. ئۇ نامراتلىق سەۋەبىدىن تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپلا توختاپ قالدى ۋە ھارۋىدا ئۈزۈم ساتتى، ئەسكى ـ تۇسكىلەرنى يىغىپ ساتتى. مامۇتجان كىچىكىدىنلا نامراتلىقنىڭ دەردىنى تارتقان، ئاتا ـ ئانىسىدىن ياش يېتىم قالغان بولغاچقا، ئۆزىدە ناھايىتى ئىرادىلىك، بەردەم، قىيىنچىلىق ئالدىدا باش ئەگمەيدىغان روھنى يېتىل- دۇرگەنىدى. ئۇ ئىككى مىڭ يۈەن دەسمايە توپلىغاندىن كېيىن تراكتور بىلەن قۇناق تىجارىتى قىلدى. قەشقەر، يەكەندىن ئاقسۇغا ئاشلىق ئەكە- لىپ ساتتى. بۇ يىللاردا ئۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىن تېز يۈكسىلىپ، خېلىلا بېيىپ قالغانىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ 2001 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئاقسۇدا پاخ-

تا زاۋۇتى قۇرۇلۇشىنى باشلاپ، 12 ـ ئايدا زاۋۇتنى رەسمىي ئىشقا كىرىشتۈردى ۋە پاختا تجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى.

ـــ مامۇتجاننىڭ ساخاۋەتلىك ئىشلىرىنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايتتى. مەھەللىدىكى دېھقانلارنى ئىككى يىل ھەقسىز كۈنجۈرە بىلەن تەمىنلىگەن ئىدى. مەھەللىدىكى يىگىرمە ـ ئوتتۇز نامرات دېھقانغا ھەر يىلى ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرەتتى، نامرات، يېتىم ـ يېسىرلارغا يىلدا بىر-ئىككى قېتىم ياردەملا ئەللىك مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كېتەتتى. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ باشلانغان سېرىقتال مەزگىلىدە دېھقانلارغا نەچچە ئون مىڭ يۈەنلەپ ئۆسۈمسىز قەرز تارقىتاتتى. قىسقىسى، ئۇ ياش تۇرۇپلا مەھەللىدىكىلەرنىڭ كۆيۈمچان «ئاتىسى» غا ئايلانغانىدى. ئۇ يەتمىش بەش مىڭ يۈەن پۇل چىقىرىپ كەنتتىن ئاۋات بازىرىغا باردىغان ئۇچ كىلومېتىر يولغا شېغىل يانقۇزۇپ بەرگەن، يۈز مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇل چىقىرىپ، ھاجەتمەن بۇزرۇكۇار مازىرى جۇمە مەسچىتىنى يېڭىلاپ سېلىپ بەرگەن، بەشئېرىق ئوتتۇرا مەكتەپنى قايتا سالغاندا بەش مىڭ يۈەن نەق پۇل، ئەللىك مىڭ دانە دەپتەر ياردەم قىلغان، يېزا بازىرىدا رېستوران يوق بولۇش ئەھۋالىغا قارىتا تۇنجى يۈز ئاتمىش مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ، «ئۇزۇمزار» نامىدىكى رېستوران سېلىپ بېرىپ، ئاممىنىڭ بۇ جەھەتتىكى قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ بەرگەنىدى. ئۇ تۇغقانلىرىغا ئىنتايىن كۆيۈمچان بولۇپ، 1996 ـ يىلى بىر ئاپتوبۇس كىرا قىلىپ، كەنتتىكى بارلىق تۇغقانلىرىنى ئېلىپ ئۇرۇمچى، غۇلجا، تۇرپان قاتارلىق جايلارنى سايا‌ھەت قىلدۇرۇپ كەلگەنىدى. قىسقىسى، مامۇتجان تاپقان پۇلىنى قىلچىمۇ يېغىش خىيالىدا بولماي، ئۇدۇللۇق ساۋابلىق، ساخاۋەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىپ تۈگەتكەنىدى. بۇنداق پەزىلەت ئىگىسى ناھايىتى كەم تېپىلىدۇ.

بىز مۇھەممەتجان شۇجىنىڭ سۆزلىرىنى سۈكۈت ئىچىدە ئاڭلىدۇق، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغانچە مەرھۇم مامۇتجانغا بولغان قايىللىقىمىز، ھۆرمىتىمىز، سېغىنىشىمىز ھەسسىلەپ ئاشماقتا ئىدى. باغرى يۇمشاق ئېزىز قارىنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇمۇ ئېسىدەپ تۇرۇپ قوشۇمچە قىلدى:

ـــ مامۇتجان ئاكام ئەملىيەتتە مېنىڭ قېينىاكام، لېكىن، مەن ئۇنى ئۆز ئاكامدىنمۇ، قېرىندىشىمدىنمۇ چارە كۆرىمەن. چۈنكى ئۇ ماڭا تجارەت قىلىشنىڭ، ئەڭ مۇھىمى ئادەم بولۇشنىڭ يوللىرىنى ئۆگەتكەن. ئەينى يىللاردا مەنمۇ بەڭباشلىق قىلىپ، كۆپ قېتىم خالتا كوچىلاردا مېڭىپ، مامۇتجان ئاكامنى قاقشاتقانىدىم. لېكىن، مامۇتجان ئاكام مەندىن قىلچە

ئاغرىنماستىن، مېنى تاشلىۋەتمەستىن ئىزچىل تۇرده ماڭا كۆيۈنۈپ، تەر-بىيلەپ، ماڭا ياردەم بېرىپ كەلدى. ئۆزىنىڭ ئالىيجانابلىقى، پەزىلىتى بىلەن مېنى تەسىرلەندۈردى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ياخشىلىقىغا جاۋاب قايتۇ-رۇش نۆۋىتى ماڭا كەلگەنده ئۇ بۇ دۇنيادىن ۋاقتسىز كېتىپ قالدى.

بىز قېينىئىنى بىلەن كۆيئوغۇل ئاكا ئوتتۇرىسىدىكى بۇ خىل مۇھەب-بەتنىلا مامۇتجانىنىڭ قانچىلىك پەزىلەتلىك ئىنسان ئىكەنلىكىنى، ئېزىز قارىنىڭمۇ ۋىجدانلىق يىگىت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتۇق.

بەربىر قايتمىساق بولمايتتى، سائەت ئونلار بىلەن ساھىبخان مۇھەم-مەتجان سامۇشنىڭ شۇنچە چىڭ تۇتقىنىغا ئۆزرە سوراپ ئاقسۇ شەھىرىگە قايتىپ كەلدۇق.

سەپەردىكى ئويلار

26 ـ سېنتەبىر، سەھەر. ئېزىز قارىي بىزگە ناشتىلىق بەرگەندىن كېيىن بىزنى ماشىنىسى بىلەن ئاقسۇ يولۇچىلارنى توشۇش بېكىتىگە ئې-لىپ بېرىپ، خوتەنگە ماڭىدىغان بىر كارىۋاتلىق ئاپتوبۇسقا سېلىپ قوي-دى. بۇ ئاپتوبۇس بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا ئىشلىتىلگەن، كونا ئاپتوبۇس بو-لۇپ، كارىۋات كىرلىكلىرى كىرلىشىپ كەتكەن، يولۇچىلارمۇ ئاساسەن نامرات دېھقانلاردىن تەركىب تاپقانىدى، لېكىن بىزنىڭ باشقا تاللاش ئىم-كانىيىتىمىزمۇ يوق ئىدى. بىز يەكەنگە تېزراق بېرىشقا ئالدىراۋاتقان بول-غاچقا، يەنە ماشىنا ساقلاۋېرىشنى ماقۇل كۆرمەي، مۇشۇ ئاپتوبۇسقا چىقە-ۋەردۇق. ئاپتوبۇسقا چىقىپ خوددى چاتقاللارنىڭ ئىچىده قىزىلگۈل كۆر-گەندەك مودا كىيىنگەن، چىرايلىق بىر قىزغا كۆزىمىز چۈشۈپ قالدى. ئوغۇلنىسا ئىسىملىك بۇ قىز ئەسلىده شوپۇرنىڭ قىزى بولۇپ، ئۇ ئاتا-سىغا يولدا ھەمراھ بولۇش، ئاپتوبۇسنى يولدا ھەيدىشىپ بېرىش ئۈچۈن ماڭغانىكەن. لېكىن، بۇ قىزنىڭ تۇرقىدىن ماشىنا ھەيدىيەلەيدىغانلىقىغا زادى ئىشەنمىدۇق. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بىزنىڭ ئۆيده ئوغۇل يوق، شۇڭا ئۆيدىكىلەر مەن تۇغۇلغاندا ئوغۇل بولۇپ قالسىكەن دېگەن ئۈمىدته ئىسىمىنى ئوغۇلنىسا قويغانىكەن. مەن ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن خىزمەتكە تەقسىم قىلىمە-غاچقا، شوپۇرلۇقنى ئۆگىنىپ، پراۋا ئالدىم، ھازىر دادامنىڭ ماشىنا ھەي-دىشىگە يارەملىشىۋاتىمەن، — دېدى. ئۇ بىزنىڭ ئاپتوبۇسقا چىققاندىن كېيىنكى كەيپىياتىمىزغا دىققەت قىلغانىكەن، خىجىل بولغان ھالدا چۈ-

شەندۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ــ بۇ ئاپتوبۇسنى ئائىلىمىز كۆتۈرە ئالغان، ئاپتوبۇس كونا بولغاچقا، كىراسى ئەرزان، شۇڭا، پاكىز تۇتمىز دېسەكمۇ، ئامال يوق، ــ ئۇ شۇنداق دېگەچ بىز ياتقان كارىۋاتلارنىڭ ئەدىيال ۋە يوتقانلىرىنى يېڭىغا ئالماشتۇرۇپ بەردى. بىزگە ھەر ھالدا يولدا پىكىرلىشىپ ماڭىدىغان ئادەم تېپىلىدى. ئوغۇلنىسا كىتاب ـ ژۇرنال كۆرىدىغان، خېلى دىتى بار قىزكەن. ئۇنىڭ ھايات، تۇرمۇش ھەققىدىكى قاراشلىرىمۇ بىزنى خېلى قايىل قىلىپ قويدى.

مانا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بەش يۈز مىڭ يۈەن ئاتمىغان مامۇتجان داۋۇت ئاقسۇدىن چىقتى. ئارقىدىنلا ئاقسۇدىكى مەرىپەتسۆيەر كارخانىچى ئەخمەتجان ئابدۇللا ئۆز يېنىدىن ئەللىك مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى بىلەن ھەمكارلىشىپ، «مۆلچەر تاغ ئەدەبىيات مۇكاپاتى» تەسىس قىلدى. ئۆتكەن يىلى ئاقسۇدىكى مەرىپەتپەرۋەر تىجارەتچى گۈلئىسا يىم خانىم يۈز مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا «دەۋران ئەدەبىيات مۇكاپاتى» تەسىس قىلدى. ئۆزلىرى ئۇچۇن ھېچقانداق «مەنپەئەت» ئېلىپ كەلمەيدىغان، لېكىن ئانا خەلقىنىڭ پاكىز روھىنى ئۇرغۇتۇش، مەنىۋى قىيابېتىنى ياخشىلاشنى ئۆزىنىڭ مۇقەددەس بۇرچى قىلغان ئەدەبىيات ئۇچۇن بەدەل تۆلىگەن، ئىقتىساد سەرپ قىلغان بۇ ئالىجاناب ساخاۋەت ئىگىلىرىنى ھەقىقەتەن مەدھىيىلەشكە، ھۆرمەت بىلدۇرۇشكە ئەرزىيدۇ. مانا، تۇنجى بولۇپ ئەدەبىياتىمىزنى گۈللەندۇرۇشكە مەبلەغ سالغان ساخاۋەتچى ئوغلان مامۇتجان داۋۇت بەختكە قارشى قازا قىلىۋىدى، ئەخمەتجان ئابدۇللا، گۈلئايىم ئېزىز، ئامىنە خانىم («تەكرىتاغ» ژۇرنىلىدا «(ئاقيول) نامىدىكى مۇكاپاتلىق ئەسەر مۇسابىقىسى» تەسىس قىلغان مەرىپەتپەرۋەر كارخانىچى) غا ئوخشاش نەچچىلىگەن «مامۇتجان داۋۇت» لار ئىز بېسىپ چىقىپ، ئىقتىسادىي قوللاشقا تەشنا بولۇپ تۇرغان ئەدەبىيات تۇپرىقىنى سۇسىز قويمىدى، بۇ ساخاۋەت ئىگىلىرىنىڭ ئالىيجاناب روھىغا مىڭلارچە تەشەككۇر! ئۇلارنىڭ تىجارىتى كۇنسېرى رونىق تاپقاي!

بازاردىن كۆپ مازار

27 ـ سېنتەبىر، يەكەن. تۇنۇگۈن سائەت ئون بىرده ئاقسۇدىن يولغا چىققان ئاپتوبۇس كالا ھارۋىسىدەك ئاستا مېڭىپ، كېچە سائەت ئىككى

بولغاندا ئاران يەكەنگە كىردى. بىز «يېڭى ئەسىر مېھمانسارىيى» غا ئورۇنلىشىپ، ۋاقىتچە ئۇخلىغاندىن كېيىن يەكەندىكى ئەدىب دوستلىرىمىزدىن ياسىنجان سادىق، توختى مۇھەممەت، ئابدۇرېشىت سۇلايمان، نۇرمۇھەممەت ئايۇپ قاتارلىقلار بىلەن ئۇچرىشىپ، قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورۇنلىرى، مازارلارنى زىيارەت قىلىشقا يۇرۇپ كەتتۇق. كوچىدا ئۇچراشقان پېشقەدەم يازغۇچى ساۋۇت داۋۇتنىڭ: «يەكەندە بازاردىن مازار كۆپ» دەپ ئېيتقىنىدەك يەكەندە ھەقىقەتەن مازارلار ناھايىتى كۆپ ئىكەن، مازارلارنىڭ كۆپىنچىسى شەھەر ئەتراپىغا جايلاشقانىكەن. ئەلۋەتتە، تارىختا سەلتەنەتلىك خانلىقلارنىڭ ئاستانىسى، مەدەنىيەت، گۈللىنىشنىڭ بۆشۈكى بولغان قەدىمىي دىيار يەكەندە دەل يۇقىرىقى شۆھرەتلىك تارىخنىڭ شاھىتى بولغان مازارلارنىڭ كۆپ بولۇشى تەبىئىي ئىدى.

بىز ئالدى بىلەن سۇلتان سەئىدخان، سۇلتان ئابدۇرېشىتخان، مەلىكە ئاماننىساخانلار دەپنە قىلىنغان مەشھۇر خانلار قەبرىستانلىقى «ئالتۇنلۇق قۇم» نى كۆرۈپ بولۇپ، قەدىمكى مەشھۇر تاۋاپگاھ ــ «چىلتەنلىرىم» (ھەپتەئى مۇھەممەدان) مازىرىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇ مازار ھەققىدە «ئەسلىمي تارىختا قىرىق چىلتەن (قىرىق مۇھەممەت) بار بولۇپ، ئۇلاردىن يەتتىسى يەكەنگە ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ئۈچۈن ئاسماندىن چۈشۈپ، مۇشۇ يەردە قازا قىلغان» دېگەن رىۋايەت بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن بەيسى ھېكىمبەگ مازىرىنى، مىرزا ھېكىمبەگ مازىرىنى (بۇلار 19 ـ ئەسىرلەردە يەكەنگە ھاكىم بولغان كىشىلەر ئىكەن)، مەشھۇر ئۆزبېك شائىرى زاكىرجان خالمۇھەممەت ئوغلى فۇرقەت (1858 ـ يىلى قوقەنتتە تۇغۇلغان، 1893 ـ يىلى يەكەنگە كېلىپ ماكانلاشقان، يەكەندىكى ھاياتىنى ئىلمىي ئەمگەك ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈزگەن، ھاياتىدا سەككىز مىڭ مىسرادىن ئارتۇق شېئىر يازغان، 1909 ـ يىلى بوغۇز ئاغرىقى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن) نىڭ قەبرىگاھىنى، جاللات خېنىمنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلدۇق. شۇنىڭغا ھەيران قالدىمكى، يەكەندىكى مازارلار ھازىرمۇ ئېتىكاپچىلار، تىلەك تىلىگۈچىلەر، تاۋاپچىلار بىلەن ئاۋات بولۇپ تۇرىدىكەن. تۇغ ـ شەددىلەر لەپىلدەپ تۇرسا، مازارنىڭ شۆھرىتى ئاشىدۇ، دەيدىغان قاراش بويىچە مازارنىڭ ئەتراپىدىكى تېرەكلىرگە، مازار ئىچىگە ھەر خىل تۇغ ـ شەددىلەر، لاتا ـ پۈرۈچلار ئېسىلىپ، مازارنىڭ ئىچىگە قوچقار مۈڭگۈزلىرى قويۇلۇپ، ئادەمدە بىر خىل سۈرلۈك تەسىرات پەيدا قىلىدىكەن. مەن «چىلتەنلىرىم» مازىرىدا چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ، قۇش چاڭگىسىدەك بولۇپ كەتكەن، چىرايى كىر ـ

قاسماقنىڭ دەستىدىن تونۇغۇسىز ھالەتكە كېلىپ قالغان، جۇل - جۇل كىيىملىك بىرەيلەننىڭ مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ، بىر دىنىي كىتابنى بېرىلىپ ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. ئۇ ئېتىكاپتا ئولتۇرغان كىشى بولۇپ، بۇنداق كىشىلەر بىر ئولتۇرۇۋالسا، ئون نەچچە كۈنلەپ يۇزىنىمۇ يۇمايدىكەن، تاماقمۇ يېمەيدىكەن، توختىماي ئاللاغا سېغىنىپ، ئۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى تىلەيدىكەن. بۇ خىل ھالەتتىكى كىشىلەرنى باشقا مازارلاردىمۇ، يەكەننىڭ چوڭ - كىچىك كوچىلىرىدىمۇ ئۇچراتقىلى بولىدىكەن. مەن «چىلتەنلىرىم» دە يەنە ھەر خىل ئاغرىق، ئازۇلىرى ئۇچۇن تىلەك تىلەگىلى كەلگەن خېلى كۆپ دېھقانسۇپەت، مىسكىن چىراي كىشىلەرنى ئۇچراتتىم. مازارنىڭ ھويلىسىدا كىچىك چالمىلاردىن، ئوچۇم - ئوچۇم توپىلاردىن ياسالغان كىچىك ئوچاق ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ شەكىللىرى بار بولۇپ، تىلەكچىلەر ئۆي - ئوچاقلىق بولۇشنى، پەرزەنتلىك بولۇشنى، يەنە «ئاللىقانداق ئازۇلىرىغا يېتىش» نى نىيەت قىلىپ، مۇشۇنداق شەكىللەرنى ياساپ قويۇپ كېتىدىكەن، نېمىنىڭ تىلىكىنى تىلىسە، شۇنىڭ شەكلىنى ياساپ قويسا، تىلەك ئىجابەت بولىدۇ، دەيدىغان قاراش بار ئىكەن. بۇلارنى كۆرۈپ ئىچ - ئىچىمدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بىر خىل ئەپسۇسلۇق، ئېچىنىشتىن بوغۇزۇمغا ئىختىيارسىز ئاچچىق زەردار كەپ-لىشىپ، ئازابلىق تولغىنىپ كەتتىم. چەكسىز ئىشەنچ، ئۈمىد، قورۇنۇش ئىلكىدە مازار ئىشكىدە تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان مىسكىن چىرايلار كۆز ئالدىمدىن خېلىغچە كەتمىدى. ئېھ، مېھرىبان خەلقىم، بىز قاچانغىچە مۇشۇ قاقشال قەبرىلەردىن ئۈمىد كۈتۈپ، ئۇلارغا تەقدىرىمىزنى باغلاپ ئۆتىمىز؟ دۇنيا نەدە كېتىۋاتىدۇ، بىز قەيەردە قالدۇق؟ بۇنداق ھالىتىمىزنى تەڭرىمۇ راۋا كۆرمەيدىغۇ ئاخىر؟ ئەگەر شۇ «قۇتقۇزغۇچى مازارلار» نىڭ توپىسىدا ئېغىناپ، كۈنلەپ، ئايلاپ تىلەك تىلىگەنگە تىلىكىمىز ئىجابەت بولىدىغان، ئازۇيىمىز چېچەك ئاچىدىغان ئىش بولسا، بىز مۇشۇ كۈنگە قالامتۇق؟ مازارلارنى يۇز يىللاپ، مىڭ يىللاپ ئاۋات قىلدۇق، يۇز يىللاپ، مىڭ يىللاپ تىلەك تىلىدۇق، قېنى شۇ تىلەكلەرنىڭ نەتىجىسى؟ قاچانغىچە نادانلىق، خۇراپاتلىقنىڭ قارا پاتقىقىدىن قۇتۇلۇپ چىقالمايمىز؟!... مۇشۇ خىل ئاچچىق خىياللار جېنىمنى ئىكەكلەپ، كەينىمگە بۇرۇلۇپلا، شېرىن خىياللار ئىلكىدە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان تىلەكچى قېرىنداشلىرىمنى ياقىسىدىن سۆرەپلا ئېلىپ ماڭغۇم، ئۇلارغا: «قاچانغىچە ئۆيقۇڭنى ئاچمايسەن؟ دەرھال بېرىپ كەتمىنىڭنى قولۇڭغا ئال، كۆزۇڭنى يوغان ئېچىپ، كىتاب، گېزىت - ژۇرناللارغا، تېلېۋىزورغا قاراپ باق، دۇنيادا

نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ باق! پەرزەنتىڭنى مەكتەپكە بەرا! تىرىكچىلىكنىڭ يوللىرى كۆپ، ئازراق قىينىچىلىقتىن ۋايساپ، مازارلار-غا مۇراجىئەت قىلماي، تىلىكىڭنى ئۆز تىرىشچانلىقىڭدىن، مېھنىتىڭدىن تىلە!» دەپ ۋارقىرىغۇم كەلدى.

قەدىمكى مەدەنىيەتنىڭ جۇلاسى

ئۆتكەن يىلى مۇھەممەت نىياز، ئەكبەر داۋۇت، ئۆمەر ئابدۇللا ۋە مەن تۆتەيلەن جەنۇب سەپىرىگە ئاتلىنىپ، يەكەنگە كەلگىنىمىزدە بىر تاكسى شوپۇرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان، بۇ تاكسى شوپۇرى شېئىرىيەت هەققىدىكى مۇلاهىزىلىرىمىزگە قوشۇلۇپ بىزنى هاڭ - تاڭ قالدۇرغان ۋە «يەكەندىكى شائىر» ئابدۇرېشىت سۇلايمانىنى تونۇيدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. مەن شۇ قېتىمقى سەپەر تەسۈرلەنگەن «ئەقىدە سەپىرى ۋە ئېهتىرام مەنزىللىرى» ناملىق ئەدەبىي خاتىرىدە بۇ هەقتە تەپسىلىي توختالغانىدىم. ئەمدى بۇ قېتىملىق سەپەردە تەقدىر يەنە شۇنداق بىر خاسىيەتلىك ئىشنى تاسادىپىي ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى: ئابدۇرېشىت سۇلايمان بىز بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن كېلىۋاتقاندا هېلىقى تاكسى شوپۇرى يەنە تاكسىنى هەيدەپ ئۇنىڭغا ئۇچراپ قاپتۇ. بۇ كىتابخۇمار تاكسى شوپۇرى مەن يازغان «ئەقىدە سەپىرى ۋە ئېهتىرام مەنزىللىرى» ناملىق ئەدەبىي خاتىرىنى ئوقۇغان ۋە خاتىرىدىكى ئۆزى هەققىدىكى بايانلارنى كۆرۈپ هاياجانلىنىپ، بىزگە بىر رەهمەت ئېيتىش پۇرسىتى كېلەرمۇ، دېگەن ئويدا يۈرگەنىكەن. ئۇ ئابدۇرېشىت سۇلايماندىن بىزنىڭ يەكەنگە كەلگەنلىكىمىزنى ئوقۇپ، قاتتىق خۇشال بولۇپ، ئابدۇرېشىت سۇلايمانىنى ماشىنىسىغا سېلىپلا، بىزنىڭ يېنىمىزغا كەپتۇ. بۇ ئىشتىن بىزمۇ هەم خۇشال، هەم هەيران بولۇپ، بۇ تاكسى شوپۇرى ئاغىنىمىز ئابدۇغېنى هۆسەين بىلەن رەسمىي تونۇشتۇق، ئۇ بىز يەكەندىكى مەزگىلدە ماشىنىسى بىلەن قىزغىن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ تۇرۇۋالدى.

بىز «تارىم» ئاشخانىسىدا چۈشلۈك تاماق يەپ چىقىپ، ئاشخانىنىڭ ئالدىدىكى موزدۇز بالىنىڭ ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇپ ئاياغ مايلاتقاچ ئىختىيارسىز تەسۈۋۈپ پەلسەپىسى هەققىدە پاراڭلىشىپ قالدۇق ۋە باتۇر روزى بىلەن پەرهات تۇرسۇن هەققىدە تالاش - تارتىش قىلىشىپ كەتتۇق. شۇ ئارىدا مەن موزدۇز يىگىتنىڭ ئايىغىمىزنى تۇجۇپىلەپ مايلاۋاتقاچ گەپمىزگە قولاق سېلىۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلىپ قالدىم.

— هوي ئاغىنىلەر، — دېدىم مەن سۆھبەتداشلىرىمنى سۆزدىن توختىتىپ، — ئۆتكەن يىلى بىر تاكسىغا چىقساق تاكسى شوپۇرى ئەدەبىياتسۆيەر بولۇپ چىققاندى، بۇ موزدۇز ئاغىنىمىزمۇ كىتاب ئوقۇيدىغانلاردىنمۇ نېمە؟

سۆزۈمنى ئاڭلىغان موزدۇز يىگىت سۈس كۈلۈمسىرەپ بېشىنى كۆتۈردى:

— سىلەرنىڭ بىر دەملىك سۆزۈڭلارنى ئاڭلاپ نۇرغۇن بىلىمگە ئىگە بولغاندەك بولدۇم. سىلەرگە ئوخشاش خېرىدارلارغا خىزمەت قىلغانلىقىمدىن ناھايىتى خۇشالمەن، مەنمۇ كىتاب ئوقۇيمەن، ئەدەبىياتنى ياخشى كۆرىمەن، — دېگىنىچە سايمان ساندۇقىدىن جالالدىن بەھرامنىڭ «مېھرىگىياھ» ناملىق رومانىنى، «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىنى چىقاردى.

— يا پىرىم، مانا دېمىدىمۇ، — دېدىم مەن ياقامنى تۈتۈپ، — بۇ يەكەن دىيارى ئاجايىپ يۇرتكەنا، ئۇچرىغانلا ئادەم كىتابخۇمار بولۇپ چىقتى، مەن ئۆتكەن قېتىمقى ئەدەبىي خاتىرەمدە بۇنى «يەكەندىن ئىبارەت قەدىمكى پايتەختتىكى مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنىڭ چۆكۈندىسىدىن بىزگە بېشارەت بەردى» دەپ يازغانىدىم. بۇ دېگىنىم بۇ قېتىم يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاندى. يەكەندىكى مەدەنىيەت ھاۋاسىنى نېمىلا دەپ تەرىپلىسەك ئەرزىيدىكەن!

يەكەندە توختى مۇھەممەتكام ئاچقان «ئارىش» كىتابخانىسى، نۇرمۇھەممەت ئايۇپ ئاچقان «ئابدە»كىتابخانىسى قاتارلىق شەخسىي كىتابخانىلارنىڭ كۆپلۈكىمۇ بۇ قارىشىمىزنى ئىسپاتلاپ بەرگەنىدى.

بىز موزدۇز يىگىت بىلەن قىزغىن خوشلاشقاندىن كېيىن ئەكبەر داۋۇت، نۇرمۇھەممەت ئايۇپ، ئابدۇرېشىت سۇلايمان قاتارلىق بەشەيلەن ئابدۇغېنى ھۆسىيىننىڭ ماشىنىسىدا خەتتات دوستىمىز ئەكبەر ئۆمەر ژولقانى بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۈچۈن پوسكام ناھىيىسىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ئابدۇغېنى ھۆسىين كىتابخۇمار بولۇپلا قالماي، يەنە ناھايىتى پاراڭچى، قىزىقچى ئىكەن، ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن يۇمۇرلۇق ئىشلارنى قىزىقچىلىق بىلەن سۆزلەپ بېرىپ، بىزنى راسا كۈلدۈردى. كۈلكە — چاقچاق بىلەن قىرىق كىلومېتىر يولنى قانداق بېسىپ تۈگەتكەنلىكىمىزنى تۇيمايلا، پوسكامغا كىرىپ قالدۇق. بىز تېلېفوندا دېيىشكىنىمىز بويىچە تۆت كوچىدا ئەكبەر ئۆمەرنى ساقلاپ تۇردۇق. كاللامدا: «قانداقراق بىرسى كېلەر، قاياقتىن كېلەر؟» دېگەن ئويلار ھۆكۈمران ئىدى. چۈنكى، بىز ئەكبەر ئۆمەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ باقمىغان بولۇپ، بۇمۇ بىر پاكىز

ئېتىقادلىق ئەدەبىيات مۇخلىسلىرىنىڭ ھېكايىسى ئىدى. ئەكىبەر ئۆمەر ژۇلقانى پوسكام ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەيدىغان خەتتات ۋە قەلەمكەش بولۇپ، بىز دەسلەپتە تېلېفون ئارقىلىق ئالاقىلىشىپ، پىكىر ـ لىشىپ تۇردۇق. كېيىن ئاستا ـ ئاستا پىكىرلىرىمىز چوڭقۇرلىشىپ، نەتىجىلىرىمىزنى ئۆزئارا تەبرىكلىشىپ، تېلېفوندىلا يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالدۇق. مەن بۇ قېتىم جەنۇبقا ماڭغاندا ئالدىراپ جەنۇبتىكى دوستلارغا خەۋەر قىلمايلا ماڭغانىدىم. لېكىن، ئەكىبەر ئۆمەرنىڭ كۆڭلى تۇيغاندەك شۇ مەزگىلدە ئىشخانىغا تېلېفون ئۇرۇپ مېنى سوراپتۇ، ئىشخا ـ نىدىكىلەر مېنىڭ جەنۇبقا كەتكەنلىكىمنى ئېيتقاندىن كېيىن يانفونۇمغا تېلېفون ئۇردى، بۇ چاغدا مەن ئاقسۇغا كەلگەنىدىم. ئۇ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، بىزنى چوقۇم پوسكامغا كېلىشكە تەكلىپ قىلغانىدى.

خىياللىرىمنىڭ ئاخىرى چىققۇچىلا، كېلىشكەن بىر يىگىت موتسىكـ ـلىت بىلەن كېلىپ، موتسىكلىتتىن ئالدىراپ چۈشتى ـ دە، قۇچاقلىرىنى كېرىپ بىزگە يېقىنلاشتى. بىز ئەكىبەر ئۆمەر بىلەن ئۇزۇن يىل كۆرۈش ـ مىگەن دوستلاردەك قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتۇق. مانا بۇ ئەدەبىياتچىلارنىڭ پاك، ھەقىقىي، غەرەزسىز دوستلۇقى ئىدى. پوسكامدىكى يېرىم كۈن ۋاقتىمىز ئەكىبەر ئۆمەرنىڭ قىزغىن ساھىبخانلىقى بىلەن ناھايىتى كۆ ـ ڭۈللۈك ئۆتتى، ئۇ مەكتەپتە ئىشلەش بىلەن بىرگە يەنە «ژۇلقانى كومپيۇ ـ تېر ئېلان بېزەكچىلىكى» دۇكىنى ئاچقانىكەن، سودىسىمۇ ياخشى ئىكەن. بىز ئۇنىڭ جاساراەت ۋە پاراسىتىگە تەھسىن ئوقۇدۇق. بۇنچە قىسقا ۋاقىت ـ تا بىر ـ بىرىمىزگە قېنىپ بولالمىغاچقا، ئۇنى كەچتە يەكەنگە تەكلىپ قىلىپ قويۇپ يەكەنگە قايتىپ كىردۇق.

كەچتە يەكەن ناھىيە بازىرىدىكى «نورۇز» رېستورانىدا ناھىيىلىك ئەدە ـ بىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، يازغۇچى توختى مۇھەم ـ مەت، يەكەن دەريا باشقارمىسىنىڭ كادىرى، تونۇلغان يازغۇچى دوستىمىز ياسىنجان سادىقلارنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئەركىن ئابلىز، ئەكىبەر ئۆمەر ژۇلقانى، مۇھەممەت ئەخمىدى، نۇرمۇھەممەت ئايۇپ، مۇھەممەت تۇرسۇن، ئابلىمىتخان قاتارلىقلار جەم بولدۇق. سورۇندا بولۇنغان مۇلاھىزىلەر مېنى ئويلاندۇرۇپ قويدى: ھازىر كۆپ قىسىم زەردارلار، پۇلى بارلار كىتاب ئو ـ قۇمايدۇ، كىتاب سېتىۋالمايدۇ، كىتاب ئوقۇيدىغانلارنىڭ پۇلى يوق. لې ـ كىن، بۇ زەردار بايلار بىرەر ناخشىچىنى، سەنئەتكارنى ئۇچرىتىپ قالسا، ئۇنىڭ قولىغا سۆيگىدەك قىلىپ، سورۇن ئۇيۇشتۇرۇپ مېھمان قىلىدۇ، ئۇنىڭ تېلېۋىزوردا تەكرار ـ تەكرار ئېيتىلىپ كونىراپ كەتكەن بىرەر

ناخشىسىنى ئاڭلىۋالغانلىقىدىن، بىر سورۇندا ئولتۇرۇۋالغانلىقىدىن ماخ-تىنىپ كېتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، شۇ ناخشا - مۇزىكىلارنى يېزىپ بەرگەن يازغۇچىلار بىلەن كارى يوق. سەنئەتكارنىڭ قەدىرلىنىپ، يازغۇچىنىڭ بىر چەتتە قېلىشىدەك بۇ ئەھۋال نېمىنى چۈشەندۈرىدۇ؟ خەلقىمىزدە يە-نىلا مەدەنىيەتنىڭ تاشقى پوستىغا ئەھمىيەت بېرىدىغان، بىر دەملىك ھا-ياجانغا ئەگىشىپ كېتىدىغان، شۆھرەتپەرەسلىكنى قوغلىشىدىغان، سەن-ئەتنى قارىغۇلارچە ياخشى كۆرىدىغان خاھىشىنىڭ ئېغىر ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ يازغۇچىلارنىڭلا ئەمەس، بىر مىللەتنىڭ، جەمئىيەتنىڭ پاجىئەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ياسىنجان سادىق ۋە «جاللات خېنىم»

28 - سېنتەبىر، يەكەن. بۈگۈن سەھەردە توختى مۇھەممەتكام ماشى-نىسىنى ئۆزى ھەيدەپ بىزنى يەنە زىيارەتكە ئېلىپ ماڭدى. دوستىمىز يا-سىنجان سادىق يۇمۇرلۇق پاراڭلىرى بىلەن بىزنى كۈلدۈرگەچ سايا ھەت يېتەكچىلىكى ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ، بارغان جايلىرىمىزنى چۈشەندۈرۈپ ماڭدى. بىز «غوجا مۇھەممەت شېرىپ(ھەزرىتى پىر)مازىرى» نى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن «غوجا مىڭدۆڭ» گە كەلدۇق. بۇ يەر ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدىكى كۆنچىلىك كەنتىگە جايلاشقان بىر ئېگىز دۆڭلۈك بولۇپ، دۆڭنىڭ ئۈستىدىكى ھەر خىل پاكار چاتقاللار، بوران، يامغۇردا ئۈپراپ ئارانلا ئىزى قالغان كونا قەبرىلەر، شامالدا لەپىلدەپ تۇرغان تۇغ - ئەلەم-لەر بۇ يەرنى غېرىب، سىرلىق تۇسكە كىرگۈزۈپ قويغانىدى. ياسىنجان سادىق بۇ يەرنىڭ ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركەندۈرگىدەك ۋەھىمىلىك تارىخ-ىنى سۆزلەپ بەردى ۋە «جاللات خېنىم» ناملىق رومانىنىڭ يېقىندا نەشردىن چىقىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەسلىدە «جاللات خېنىم» دەپ ئاتالغان مۆھتە-رەم خېنىم (يەكەن سەئىدىيە خانلىقى دەۋردىكى تۈرپاننىڭ نائىپ ئەمىرى سۇلتان سەئىد باباخاننىڭ قىزى، سەئىدىيە خانلىقىنى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرگەن مۇھەممەدئىمىن باھادىرخاننىڭ سىڭلىسى، ئاپاق غوجىنىڭ 4 - خوتۇنى، 1680 - يىللاردا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن، ئاپاق غوجا ئۆلگەن-دىن كېيىن ئۇچ يېرىم يىل تەختتە ئولتۇرغان. ھاكىمىيەتنى مۇستەھ-كەملەش، سەئىدىيە خانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىگە تەھدىت دەپ قارىغانلىكى ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ، «جاللات خېنىم» دەپ نام چىقارغان، 1698 - يىلى قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەن.) مۇشۇ دۆڭلۈكتە ئاق تاغلىق مىڭ

ئەللىك ئالتە كىشىنى بوغۇزلاپ ئۆلتۈرۈپ، قېنىدا تۇگمەن چۆرىگەنىكەن.

بۇنى ئاڭلاپ مەن «ئاللا كارامەت» دەپ ياقامنى تۇتتۇم ۋە شۇنچىلىغان نۇرغۇن، زور ۋەقەلەرگە، دەريادەك ئاققان قانلارغا، تاغدەك دۆۋىلەنگەن جەسەتلەرگە، كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان مەدەنىيەت مىراسلىرىغا گۇۋاھ بولغان تەۋەررۈك يەكەنگە قايتىدىن ھۆرمەت نەزىرىم بىلەن تىكىلدىم. دەرۋەقە، كۆپ ئۆتمەيلا بىز ئىقتىدارلىق يازغۇچى دوستىمىز ياسىنجان سادىقنىڭ ئىككى تومлۇق يېرىك تارىخىي رومانى ــ «جاللات خېنىم» نى ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولدۇق. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان بۇ رومان بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىزدىكى چوڭ ھەجىملىك تارىخىي ئەسەر بولۇش سۈپىتى بىلەن سالماقلىق ئورۇننى ئىگىلەيتتى. مەن كىتابنى بېرىلىپ ئوقۇش جەريانىدا ياسىنجاننىڭ بۇ كىتابنى يېزىش ئۈچۈن ئىنتايىن جاپالىق ئىزدەنگەنلىكىنى، زور تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتىم ۋە ياسىنجاننىڭ بەدئىي ئىستېداتىغا، قەلەم ماھارىتىگە، تارىخىي ۋەقەلەرگە نىسبەتەن شۇنچە ئەستايىدىللىقىغا ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئوقۇدۇم. مەن ياسىنجاننى مۇبارەكلەپ تېلېفون قىلدىم:

ــ كىتابنى ھەقىقەتەن ياخشى يېزىپسىز، تەڭرى زادى سىزگە يېزىق-چىلىق جەھەتتە ئاجايىپ تالانتنى بېرىپتىكەن، ــ دېدىم مەن تېلېفوندا ياسىنجانغا چاقچاق قىلىپ، ــ لېكىن كىتابنىڭىزدىن ئاق تاغلىقلارغا سەل يان بېسىپ كەتكەندەك كەيپىياتنى سېزىپ قالدىم! ئاق تاغلىقلارنى تەتقىق قىلمەن، دەپ ئۇلارنىڭ جەررە ـ ساماللىرىغا قاتنىشىپ ئايلىنىۋېرىپ، بېشىڭىز قېيىپ قالغانمۇ، قانداق؟ يەنە بىرى جاللات خېنىمنى پۈتۈن كۈچىڭىز بىلەن سۈيەتلەپ، گۈزەللەشتۈرۈپ تەسۋىرلەپ كېتىپسىز، ئۆزىڭىز تەسۋىرلەپ يارىتىپ، ئۆزىڭىز ئاشىق بولۇپ قالدىڭىزمۇ، نېمە؟

ــ توغرا، ياخشى چۈشىنىش ئۈچۈن ئاق تاغلىق سوپىلارنىڭ جەررە ـ ساماللىرىغا خېلى قاتنىشىپ باقتىم، لېكىن كىتابتا ئىككىلا تەرەپكە ئوخشاش باھا بەرگەندەك قىلغانتىمغۇ؟ جاللات خېنىمغا كەلسەك، ئۇ ئەينى ۋاقىتتا ئىككىلا تەرەپتىكىلەرنى قاتتىق باستۇرۇش تەدبىرىنى قوللانمىغان بولسا، ھاكىمىيەتنى تۇتۇپ تۇرالمايتتى. لېكىنزە كاسايەت، ئاجايىپ چىرايلىق، ئۇز ئايالتىدە، ئۇ! ــ دەپ جاۋاب بەردى ياسىنجان چاقچىقىمغا جاۋابەن. ياسىنجان ئادەتتە شۇنچە خۇش چاقچاق، قىزغىن، پاراڭخۇمار، سەممىي بولۇپ، بىرلا كۆرگەن كىشىدە يېقىنلىق، ئۆزلۈك تۇيغۇسى پەيدا قىلىدىكەن، ئادەتتە ئادەمنىڭ كۆڭلىگە خۇشاللىق بېغىشلايدىغان ئاددىي،

يۇمۇرلۇق سۆزلىرى بىلەن كىشىگە ئاددىي ئادەملەردەك تۇيغۇ بېغىشلايدۇ. كەن. لېكىن، قەلەمنى قولىغا ئالسىلا شۇنچە پاساھەت بىلەن يېزىلىۋاتقان ھېكايىلىرى، مول ھوسۇللۇق نەتىجىلىرى كىشىنى ئىختىيارسىز قايىل قىلىدىكەن. ئۇنىڭ ياش تۇرۇپلا ئەدەبىي ئىجادىيەت ساھەسىدە قولغا كەل. تۇرگەن شۇنچە زور نەتىجىلىرىدىن ھەممىمىز سۆيۈنۈشكە تولدۇق.

چۇشتە بىز يەكەن مەدەنىيەت باغچىسىدىكى ئاممىۋى مەشرەپكە قاتناش. تۇق. بۇ ھەر يەكشەنبە كۇنى دېھقانلار ئىستىخىلىك ھالدا يىغىلىپ، ئۆتكۇزىدىغان مەشرەپ بولۇپ، بۇ كۇنى جاپاكەش دېھقانلار باغچە ئىچىدىكى مەيدانىدا جۇشقۇن مۇزىكىلارنى چېلىپ، قىزغىن ئۇسسۇللارنى ئويناپ، دۇنيانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبىتىنى، تۇرمۇشنىڭ قاتتىق بېسىمىنى ئۇنتۇيدۇ. كەن. مەيدانىدا چۆرىدەپ ئورنىتىلغان ئورۇندۇقلاردا، داق يەردە ئولتۇرغان ئاق دوپپىلىق، ئاپئاق ساقاللىق بوۋايلار، مەيدىسىدە چۇپۇر تۇكلىرى كۆ. رۇنۇپ تۇرغان يالاڭئاياغ ئەرلەر، بېشىغا چېكىلەپ ياغلىق چىگىپ، بويى. سىنى يېنىغا قويۇۋالغان ئاياللار، كىيىملىرى كىرلىشىپ كەتكەن، ساقال. لىرى مەيدىسىگە چۇشكەن قوغۇنچى بوۋاي، كونا كىيىملەرنى كىيىۋالغان، داق يەرگە بىر كىچىك پالاسنى يېيىۋېلىپ گازىر سېتىۋاتقان ياشانغان ئا. يال، قىزغىن قارتا ئويناۋاتقان ياشلار، لەڭپۇڭچى، زاسۇيچىلار بۇ يەردە قە. دىمكى زامان پۇرىقىنى ئەسلىتىدىغان ئاجايىپ بىر مەنزىرىنى ھاسىل قىلغانىدى. ئۇستىگە ئۇزۇن كۆك كۆڭلەك، كۆك ئىشتان كىيىۋالغان، كۆك ياغلىق چىگىپ، ساپما كەش سۆرىۋالغان يەتتە ياشلار چامىسىدىكى بىر قىز مەيدانىنى توختىماي ئايلىنىپ، ھەر بىر خېرىدارغا تەلمۇرۇپ قاراپ، قولىدىكى قىزىلغا بويىۋالغان تۇخۇملىرىنى سېتىۋاتاتتى. مەشرەپ باشلىنىشى بىلەنلا دېھقانلار بەس ـ بەس بىلەن مەيدانغا چۇشۇپ، جۇپ ـ جۇپ بولۇپ بىر ـ بىرىگە بېقىشىپ ئويناشقا باشلىدى. ئۇلار ئۇسسۇلىنى شۇنچىلىك بېرىلىپ ئويناپتتىكى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پۇتۇن دۇنيا، پۇتۇن مەئىشەت مۇشۇ مەيدانغا، مۇشۇ دەقىقىلەرگە مۇجەسسەملەنگەندەك قىلاتتى. ئۇلار دۇنيانى ئۇنتۇلدۇرغۇچى مۇشۇ ئۇسسۇللىرى بىلەن خۇشاللىق تاپاتـ تى، بەختكە ئېرىشەتتى. توغرا، قاتمۇ ـ قات سېلىقلار، تۇگىمەس تۇرمۇش بېسىملىرى دەستىدىن ھاياتىدا قىلچىمۇ خوۋلۇق كۆرمەيدىغان بۇ بىچارە دېھقانلارنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇلدىن باشقا يەنە نېمە خۇشاللىقى بولسۇن؟ ئۇسسۇل بەش ئۆزگىرىش بويىچە داۋاملاشقاندىن كېيىن ئاخىرى مەيداندە. كى ھەممەيلەن ئايلىنىپ ئويناشقا باشلىدى. مەشرەپ قىسمىدا نازىركوم تېكستى ئېيتىلىپ، ھەر ئىككى ئۇسسۇلچى روبىرو قارىشىپ، بىر ـ بى.

رىنىڭ قوللىرىنى شاپىلاقلاپ، مەيداننى قىزىتىۋەتتى. مېنىڭمۇ قانلىرىم قىزىپ، مۇشۇ دېھقان قېرىنداشلىرىمغا ئوخشاشلا ھاياجانلىنىپ كەتتىم.

ئاخىرقى تەسىراتلار

مەشرەپ تۈگىگەندىن كېيىن دوستىمىز توختى مۇھەممەت بىلەن يا-سىنجان سادىق بىزنى يېڭى بازارغا ئېلىپ باردى. يېڭى بازار دېگىنى توخۇ سۈتىدىن باشقا ھەممە نەرسە تېپىلىدىغان، كىشىگە پۈتۈن يەكەننىڭ ئادە-مى مۇشۇ يەرگە يىغىلىۋالغاندەك تەسىرات بېرىدىغان قاينام ـ تاشقىنلىق دېھقان بازىرى ئىكەن. بازارنى خېرىدار چاقىرىپ توۋلىغان: «ھە، ما ئۈچ يېرىم كوي! ئەنجۈر يىلىك، تونۇيدىغان مېھمانلار بىلىك!» دېگەندەك ئاۋازلار بىر ئالغان بولۇپ، نەچچە مىڭلىغان ئالامان دېڭىز دولقۇنىدەك داۋالغۇيتتى. كىشىلەرنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭ بازارنىڭ ئۈستىدە بىر قەۋەت قېلىن پەردە ھاسىل قىلغانىدى. بۇ بازار دېھقانلارنى ئاساس قىلغان ھەر خىل كىينىگەن خېرىدارلار، تۈرلىرى تولۇق ھەم ئەرزان بولغان تاۋارلار، تار يوللارغا بۆلۈنگەن، سايىۋەنلىك بوتكىلار، قو-يۇق يەرلىك تۈس ئېپادىلىنىپ تۇرغان تىجارەت شەكلى بىلەن ئۇيغۇر بازارلىرىنىڭ بارلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملىگەنىدى.

بازاردىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن قەدىردان دوستلىرىمىز توختى مۇھەممەت، ياسىنجان سادىقلارغا چوڭقۇر تەشەككۈر بىلدۈرۈپ، ئۇلار بىلەن كۆزىمىز قىيمىغان ھالدا خوشلىشىپ ئاۋۇال قەشقەرگە، كەچقۇرۇن ئاتۇش شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەردە بىزنى كۈتۈپ تۇرغان قىزىلسۇ ئوبلاستلىق خەلق دوختۇرخانىسىدىكى دوستىمىز رۇقىيە، قەلەمكەش ئا-غىنىلىرىمىزدىن ئەنۋەرجان سادىق، مۇھەممەتجان سەيدۇللالار بىلەن دىدارلىشىپ، قىزغىن سۆھبەتلەشتۇق.

29 ـ سېنتەبىر، ئاتۇش. بۇ كۈنى دوستلىرىمىز رۇقىيە، تۇرسۇن-جانلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن ئۇيغۇر يېڭى مائارىپ ھەربىكتىنىڭ بۆشۈكى بولغان ئۇستۇنئاتۇش يېزىسىنىڭ ئېكسكاۋ كەنتىگە كەلدۇق. بۇ-گۈن سىم ـ سىم يامغۇر يېغىۋاتقان بولۇپ، ماشىنا شىنجاڭ تارىخىدا قۇ-رۇلغان تۇنجى پەنىي مەكتەپ ـــ ئېكسكاۋ باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. دەرۋازىدىن كىرگەنلا جايغا خەلقىمىز ئارىسىدا تۇنجى مەرىپەت مەشئىلىنى ياققان، ئۇيغۇر يېڭىچە مائارىپىنىڭ ئاساسچىلىرى باۋۇدۇن مۇسابايوف (1851 ~ 1928) بىلەن ھۈسەن مۇسابايوف

(1844 ~ 1926) نىڭ مەشئەل تۇتۇپ تۇرغان ھەيۋەتلىك ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئېكساق مەكتىپىنى يەتتە ئەۋلادقىچە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان يۇقىرىقى ئىككى ئاكا ـ ئۇكا قۇرغان بولۇپ، دەسلەپكى ئاساسى 1873 ـ يىلى سېلىنغان، 1885 ـ يىلى ياۋروپانىڭ مائارىپ ئەندىزىسى ئاساس قىلىنىپ، رەسمىي پەننىي ئوقۇتۇش يولغا قويۇلغانكەن. بىر يۈز يىگىرمە يىللىق تارىخقا ئىگە بولغان بۇ مەكتەپتە ھازىر ئوتتۇز ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى، ئون تۆت سىنىپ، تۆت يۈز ئالتە ئوقۇغۇچى بار ئىكەن.

بىز مەكتەپ ھويلىسىدا ئايلىنىپ يۈرگەندە بىر ئوقۇتقۇچى يېنىمىزغا كېلىپ ئەدەپ بىلەن سالام قىلدى ـ دە، بىزنى ئىشخانىغا تەكلىپ قىلدى، ئىشخانىغا كىرگىنىمىزدە مەكتەپنىڭ 28 ـ قېتىملىق مۇدىرى كامىل ئەنۋەر بىزنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، مەكتەپنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى ۋە بىزنى باشلاپ، مەكتەپ تارىخى مۇزېيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇردى. مەكتەپ مۇدىرى كامىل ئەنۋەرنىڭ ئاتىسى ئەنۋەر ئەپەندىمۇ 1910 ـ يىلىدىن 1915 ـ يىلىغىچە ئېكساق مەكتەپتە ئوقۇغان، 1915 ـ يىلىدىن 1958 ـ يىلىغىچە مەكتەپ مۇدىرى بولغان مەرىپەتپەرۋەر زات ئىكەن. بىز بۇ مەكتەپتىكى مۇدىر ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قىزغىن مۇئامىلىسى، يۇقىرى ساپا ـ سىدىن ھەقىقەتەن شىنجاڭ تارىخىدا قۇرۇلغان تۇنجى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئالىيجاناب روھنى كۆرگەندەك بولدۇق. ئېكساق مەكتىپىدىن يېنىپ، سۇتۇق بۇغراخان مەقبەرىسىنى، شىتاچى مەسچىتىنى زىيارەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن قەشقەرگە قايتتۇق. بۇ يەردە بىزنى كۈتۈپ تۇرغان يېڭىشەھەر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كادىرى، ياز ـ غۇچى دوستىمىز قۇربان ئەمەت بىزنى ئۆدۈل يېڭىشەھەر ناھىيىسىگە ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بىز ئاۋۋال ئۇنىڭ ئۆيىنى پەتىلەپ، قۇربانىنىڭ ئايالى، يازغۇچى ئادالەت ھەببۇللا بىلەن دىدارى مۇلاقات بولغاندىن كېيىن ئەدەبىيات ھەققىدىكى قىزغىن سۆھبەتكە چۈشۈپ كەتتۇق.

قۇربان ئەمەت ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن خىزمىتى شۇنچىلىك ئالدىراش بولسىمۇ، يەنە ۋاقىت چىقىرىپ توختىماي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. مەن ئۇنىڭ يېزىپ تەييار قىلىپ قويغان، نەسر ژانىرىنى ئاساس قىلغان شۇنچە كۆپ قوليازما ئەسەرلىرىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ تىرىشچانلىقىغا ھەيران قالدىم ۋە بۇ ئەسەرلىرىنى تېزراق كىتاب قىلىپ نەشر قىلدۇرۇپ، جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرۇش تەكلىپىنى بەردىم. قۇربان ئەمەتنىڭ نەسرلىرى كۆپ

بولۇشىغا قارىماي، سۇپەتلىك، ئۆزگىچە بولۇپ، ئۇسلۇبتا يېڭىلىق يارىتىلىدى. مەن شۇنىڭغا قاراپ قۇربان ئەمەتنى ئەدەبىياتىمىزدىكى مەمۇرىي ۋەزىپە بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلغان، خىزمىتى شۇنچە ئالدىراش بولسىمۇ يەنىلا مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يازغۇچى ئىكەن، دەپ ئويلاپ قالدىم. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر قانچە يىلدىن بېرى زور ھەجىمدىكى بىر ئەسەرگە ئىدىيە جەھەتتە تەييارلىق قىلىۋاتقانلىقىنى، بۇ ئەسەردە خۇددى مەشھۇر قىرغىز يازغۇچى چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ «قىيامەت» ناملىق مەشھۇر رومانىغا ئوخشاش تارىخ، بۈگۈن، كەلگۈسى، ئوغۇزخان قاتارلىق ئەجدادلار ۋە بۈگۈنكى ئادەملەر، رېئاللىق ۋە فانتازىيە، ھاياتلىقنىڭ ھەر خىل قاتلاملىرى، ھەر خىل كەسىپلەر ئۆزئارا گىرەلەشمە ھالدا تەسۋىرلىنىدىغانلىقى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. بىز شارابنىڭ ئېغىر مەستخۇشلۇقى ئىلكىدە بۇ ئەسەرنى قانداق يېزىش ھەققىدە بىر كېچە مۇنازىرىلەشتۇق...

30 ـ سېنتەبىر چۈشتە ئەكبەر داۋۇت ئىككىيلەن جەنۇبىي شىنجاڭغا قىلغان ئۇنتۇلماس، ئەھمىيەتلىك سەپىرىمىزنى تاماملاپ، ئالمىي دەرىجىلىك ئۇزۇن يوللۇق ئاپتوبۇس بىلەن قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق.

2004 ـ يىلى 2 ـ، 5 ـ ئايلاردا تۇرپاندا يېزىلدى.

ئاپتور بىر قىسىم يازغۇچى، ئەدىبلەر بىلەن بىللە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قەبرىسى ئالدىدا. ئالدى رەت ئوڭدىن: قۇربانجان، ئەكبەر داۋۇت، پولات ھېۋزۇللا، ئابلەت ئابدۇرېھىم، ياسىن نىياز، راخمانجان ئاۋۇت، ئۈمىد غەنى، ئەنۋەر ئابدۇگۇل، ھەبىبۇللا رەجەپ؛ ئارقا رەت ئوڭدىن: ئەزىزى، يالقۇن روزى، ئىمىنجان، ئەختەم ئۆمەر، ھېمىت نىياز، ئابلىز نىياز، مۇھەممەت باغراش، قاسىم سىدىق، ئىبراھىمجان ئابلەت.

«ئۆلۈپ كەتسە بولدى رەھمەتلىك،
كەلمەيدىكەن كەتمەنلەنگەنلەر...»

ھەر قېتىم مۇشۇ ناخشىنى ئاڭلىغىنىمدا بۇ دۇنيادىن ۋاقىتسىز كەتكەن، ھاياتىمنىڭ قۇياشلىرى بولغان مەرھۇملاردىن ئاتام سىدىق باقى، ئاپام ھاۋاخان مۇقىيىت، ئۇستاز شائىر رېشىت مەخسۇت، مەرىپەتپەرۋەر دېھقان تاغام غوپۇر روزى قاتارلىقلار كۆڭۈل ئېكرانىمدا نامايان بولىدۇ. ئۇلارنى ساناپ توگەتكۈسىز پەزىلەت ـ خىسلەتلىرى، ماڭا ۋە جەمئىيەتكە سىڭدۈرگەن ئەجىر ـ مېھنەتلىرى، كىشىگە ئاتا قىلىدىغان چەكسىز مېھىر ـ مۇھەببەتلىرى بىلەن سېغىنىپ ـ سېغىنىپ ياد ئېتىمەن. «ئادەم دۇنياغا نېمە ئۈچۈن تۆرىلىدۇ، نېمە ئۈچۈن ياشايدۇ» دېگەن سوئاللارنى ئويلىغىنىمدا دەل يۇقىرىقى كىشىلەرنىڭ مېھنەتلىك، مەنىلىك ھاياتىدىن بۇ سوئاللارغا جاۋاب تاپقاندەك بولىمەن. بولۇپمۇ مۇھتەرەم ئۇستاز، شائىر رېشىت مەخسۇت ۋاپاتىغا ئىككى يىل تولغان كۈنلەردە ئۇنىڭغا بولغان سېغىنىشىم بارغانچە كۈچەيىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان چاغلاردىكى كۆڭۈللۈك خاتىرىلەر، مەرھۇم ھەققىدىكى ھەر خىل تەسىراتلار، ھېس ـ تۇيغۇلار، ھۆرمەت، قايىللىق ھېسسىياتلىرى بارغانچە ئۇلغىيىپ، قولۇمغا قەلەم ئېلىشىمغا تۈرتكە بولدى. كۆڭۈل تۇيغۇلىرىمدىن ۋە بىۋاستە كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىمدىن ئايانكى، نۇرغۇنلىغان كىشىلەر تالاي سورۇنلاردا مەرھۇم شائىر رېشىت مەخسۇتنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىشىدۇ، ياد ئېتىشىدۇ. ھەر ساھە، ھەر كەسىپتىكى يەنە تالايلىغان كىشىلەر ئېغىزىدىن چىقارمىسمۇ، كۆڭلىنىڭ پىنھان يېرىدە مەرھۇمغا بولغان چوڭقۇر سېغىنىش، ھۆرمىتىنى مەڭگۈ ساقلايدۇ. يۇقىرىقىلار ھەقىقىي ئادەمىيلىك-

---

سۆرەتتە ئوڭدىن: مەخسۇت ئەكبەر، ھىممەت نىياز، قاسىم ئابدۇمەت، رېشىت مەخسۇت.

نىڭ قىممىتى بولماي نېمە؟ دەۋرلەردىن دەۋرلەرگىچە ئۆلمەس نام قالدۇ. رۇش، ئەل قەلبىدە يادلىنىش ئاسانمۇ؟ بۇنداق شەرەپ ناھايىتى ئاز ساندىكى كىشىلەرگىلا نېسىپ بولىدۇ، ئەلۋەتتە. مەن دەل كۆپچىلىكنىڭ مەرھۇم ھەققىدىكى بايانلىرىنى قەلەمگە ئالغۇچىلارنىڭ بىرى، خالاس.

مەسئۇلىيەتچان شائىر

مەن مەرھۇم شائىر رېشىت مەخسۇت بىلەن 1993 ـ يىللاردا تونۇشقان ئىدىم. بۇ چاغلار مېنىڭ قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتكۈزۈپ، «تۇرپان گېزىتى» ئىدارىسىگە تەقسىم قىلىنغان، ئەدەبىياتقا، ئەدەبىيات ئەھلىگە ئوتتەك ھەۋەس قىلىدىغان، رېشىت مەخسۇتقا ئوخشاش تونۇلغان شائىر، يازغۇچىلارنى گويا ئىلاھقا ئوخشاش سىلىق ۋە ساماۋى ئورۇندا تەسەۋۋۇر قىلىدىغان ۋاقىتلىرىم ئىدى. شائىر تەھرىر بۆلۈمىگە ئەسەر ئەكىلىش مۇناسىۋىتى بىلەن پات ـ پات كېلىپ تۇراتتى. ئۇ ھەر قېتىم سالماق قەدەملەر بىلەن ئالدىرىماي مېڭىپ، ئىشخانىغا كىرىپ كەلگىنىدە ھەممىمىز ئورۇنلىرىمىزدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرەتتۇق. ئەگەر بىزنىڭ ئىشىمىز ئالدىراش ۋاقىت بولسا، ئۇ ھەممىمىز بىلەن بىرەر قۇر ئەھۋال سورىشىپ بولۇپلا ئەسەر ئورنىگىنالىنى بېرىپ قويۇپ، «سىلەرنىڭ ئىشىڭلار ئالدىراش، مەن دەخلى قىلماي» دەپ تۇتقىنىمىزغىمۇ ئۇنماي قايتىپ كېتەتتى. ئەگەر سەل بوش ۋاقتىمىز بولسا، ئولتۇرۇپ بىز بىلەن قىزغىن پاراڭلىشاتتى.

شائىر دائىم ئەسەر ئەكەلگەندە ھەربىر ۋاراق ئىش قەغىزىگە ئىككىدىن رۇبائىينى (شائىر كۆپرەك رۇبائىي ئېلىپ كېلەتتى) چىرايلىق، رەتلىك كۆچۈرۈپ، ئېلىپ كېلەتتى. ئەسەرنى مۇھەررىرگە بەرگىچە «رۇبائىيلار بەزى نۇقسانلاردىن خالىي بولالمىدى، قالغىنىنى سىلەر تۈزەپ قويارسىلەر» دەپ كىچىك پېئىللىق بىلەن ئىپادە بىلدۈرەتتى. ئەسەرنى سۆيلەيدىغان، «ئەسەرنى ئۆزگەرتمىسىلەر» دەپ ئاغرىنىدىغان ئىشلاردىن خالىي ئىدى. شائىر 1947 ـ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك 2 ـ دارىلمۇئەللىمىنده ئوقۇۋاتقان، ئەمدىلا ئون تۆت ياشقا كىرگەن ۋاقىتتىلا «شىنجاڭ گېزىتى» دە «ئابدۇرېشىت مەخسۇدى» نامىدا شېئىر ئېلان قىلغان بولۇپ، مەرھۇمنى ئەينى يىللىرى تۇرپانلىقلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ بۇرۇن، يېشى ئەڭ كىچىك شېئىر ئېلان قىلغان، شائىر ئاتالغان كىشىلەرنىڭ بىرى دېيىشكە بولاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن شائىر ئازادلىقتىن بۇرۇن گومىنداڭ ئەكسىيەتچى-

لىرىنىڭ بويۇنتوڕۇقى ئاستىدىكى جاھالەتلىك ۋەزىيەتتىمۇ قىلچە قورقۇپ قالماي، «ئابدۇرېشىت مەقسۇت»، «ئايتولدى» قاتارلىق ئىسىملاردا «تىل»، «ئۆتمۈشتىن كەلمىشكە»، «ئىلىم ئىزدەيلى»، «ئادا قىل» قاتارلىق بىر تۈركۈم يېڭىچە ئىدىيە، ئىلغار پىكىردىكى شېئىرلارنى يېزىپ، خەلقنى نادانلىق، خۇراپاتلىق، جاھالەتتىن قۇتۇلۇشقا، ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشكە چاقىردى. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ڕېشىت مەخسۇت ۋە ئەينى يىللىرى ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان روزى قادىرى(روناق)، تۇرسۇن ۋاھىدى، لىتىپ سەمەدى قاتارلىقلارنى ئىلغار، دېموكراتىك شائىرلاردىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپلەر بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويۇشقا بولىدۇ.

ئازادلىقتىن كېيىن شائىر تېخىمۇ چوڭقۇر ئىشتىياق، قىزغىن ھېسسىيات بىلەن ئىجادىيەتنى داۋاملاشتۇردى. شائىرنىڭ مەسئۇلىيەتچان، غەرەزسىز، شەخسىيەتسىز روھى شۇ يەردىكى، ئۇ مەيلى ياشلىق مەزگىللىدىكى ھەر قايسى مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلىق، مەكتەپ مەسئۇلىلىق ۋەزىپىلىرىنى ئۆتەۋاتقان چاغلىرىدا بولسۇن، مەيلى ئوتتۇرا ياشقا قەدەم قويغان ۋاقتىدىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» غا ئوخشاش ئاپەتلىك يىللاردا تالاي كۈلپەتلەرگە دۇچار بولغاندا بولسۇن، مەيلى ئەللىك ياشتىن ھالقىغان مەزگىلدىكى مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسى، مىللەت ـ دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا ڕەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۆتەپ، مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنغا ئېرىشكەن ۋاقىتلىرىدا بولسۇن قەلەمنى بىر كۈنمۇ تاشلاپ قويمىدى. ئۇ يازغاندىمۇ ئۆز خەلقى ئۈچۈن ئەمەلىي نەپ بېرىدىغان، مەنپەئەت ئېلىپ كېلىدىغان ئەسەرلەرنى يازدى. شائىرنىڭ پەلسەپىۋى قىممەت، تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە تويۇنغان ھەر بىر پارچە رۇبائىسى خۇددى جىددىي ئاغرىق توختىتىش دورىسىغا ئوخشاش قەلبى شىكەستىلەنگەن ھەر بىر ئوقۇرمەنگە دەرھال ھاياتبەخش تۇيغۇ، تەسەللى بېغىشلىدى. شائىرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ڕېئال مەسىلىلەر تېمىسىدىكى قىلىنغان، ياماق ئىللەت، كەيپىياتلار پاش قىلىنغان، ياخشى ئىش ـ ھەرىكەتلەر مەدھىيىلەنگەن، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدىكى تۇيغۇلار ئەينەن ئەكس ئەتتۇرۇلگەن رۇبائىيلىرى ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يادلىنىپ، ناخشا قىلىپ ئېيتىلىپ، تەۋەررۈك مىراس سۈپىتىدە ساقلىنىپ، خەلقنىڭ مەنىۋى بايلىقىغا ئايلاندى. شائىرنىڭ مەسئۇلىيەتچانلىقى شۇ يەردىكى، ئۇ ھەرگىزمۇ مەنسەپ، شۆھرەت، پۇل، ئابرۇي تەمەسىدا بولمىدى، بەلكى، شەخسىيەتسىز، تەمەسىز تۇيغۇدا خەلق قايسى ۋاقىتتا نېمىگە ئېھتىياج-

لىق بولسا شۇنى يازدى. باشقارما باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ، خىزمە-تى ئالدىراش بولۇپ كەتكەن شارائىتتىمۇ ئىجادىيەتنى بىر كۈنمۇ توختا-تماپ قويمىدى. مەن بىر قېتىم شائىردىن: «ئۆزلە ئىزچىل «تۇرپان» ژۇر-نىلى ۋە «تۇرپان گېزىتى» گە ئەسەر بېرىپ كېلىۋاتىدىلا، ئېلان قىلىغان رۇبائىيلىرى خەلقنىڭ ياقتۇرۇپ ئوقۇشىغا سازاۋەر بولۇۋاتىدۇ، نېمە ئۈ-چۈن ئەسەرلىرىنى ئاپتونۇم رايون دەرىجىلىك مەتبۇئاتلارغىمۇ ئەۋەتمەپ بەرمەيدىلا» دەپ سورىدىم. شائىر ۋەزمىنلىك بىلەن: «مەيلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەتبۇئات بولامدۇ، مەيلى يەرلىك مەتبۇئات بولامدۇ ئەسەر ئېلان قىلىنىپ كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشسە، ئۇلار مەنپەئەت ئالسىلا بولدى. مەن تۇرپاندا تۇغۇلۇپ، تۇرپاندا ياشىدىم. جەمئىيەتتە ئارىلىشىش جەريا-نىدا كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ ھەر خىل ئوي - پىكىرلىرى، قەلبىدىكى زىددىيەتلىرىنى رۇبائىيلىرىمدا ئەكس ئەتتۈردۈم. شۇڭا، مەن يۇقىرىقى كىشىلەر بۇ رۇبائىيلىرىمنى كۆرسە قەلبىگە ئازراق بولسىمۇ ئۈمىد بېغىشلىنامدىكىن دەپ ئويلايمەن» دېدى. بۇ نۇقتىدىن شائىرنىڭ نەقەدەر مەسئۇلىيەتچان، كەمتەر ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلغىلى بو-لىدۇ. شائىر ھاياتىدا رۇبائىي، پارچە، مەسنەۋىي، غەزەل، مۇخەممەس، مۇختەسىلات ۋە ھەر خىل بارماق ۋەزىنلىك شېئىرلاردىن بولۇپ، مىڭ پارچىدىن ئوشۇق ئەسەر ئېلان قىلدى. ئۇنىڭ «يۇرتىمىز بوستان بولدى»، «گۈللىگەن تۇرپان»، «بۇيلۇق باغلىرى» ناملىق تېكىستلىرىگە سېلىنغان ناخشىلار كۆپ يىللاردىن بېرى خەلق ئارىسىدا ئىزچىل ئېيتىلىپ كەلدى. بولۇپمۇ شائىرنىڭ ئىجادىيەتتىكى ئەڭ زور تۆھپىسى رۇبائىيچىلىق بو-لۇپ، شائىر ئۆزىنىڭ ئاممىباپ، ھازىر جاۋاب، چوڭقۇر مەنىلىك، جەلپ-كار، تەرەن تۇرمۇش ئاساسىغا ۋە خەلقنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا سازاۋەر بول-غان رۇبائىيلىرى بىلەن ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتىدا مۇناسىپ ئو-رۇننى ئىگىلەيدۇ.

مۆھتەرەم ئۇستاز

مەيلى ئۆزۈن يىللىق ئۇستازلىق، يەنى ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىدىن بولسۇن، مەيلى پەزىلەت، ھۆرمەت، كىشىلىك مۇناسىۋەت جەھەتتە باش-قىلارغا ئۇستاز بولۇش نۇقتىسىدىن بولسۇن ۋە مەيلى قەلەمكەشلەرنى، ئە-دەبىي ھەۋەسكارلارنى تەربىيىلەش نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا بولسۇن رېشىت مەخسۇتنى «ئۇستاز» دېگەن ئۇلۇغ، شەرەپلىك نامغا ئەڭ مۇۋاپىق كېلىدە-

غان كىشى دېيىشكە بولىدۇ. 1948 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەن رېشىت مەخسۇت شىنجاڭ ئۆلكىلىك 2 ـ دارىلمۇئەللىمىن ـ نى پۈتتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ئانا مەكتىپى بولغان تۇرپان شەھىرىنىڭ ئاستانە باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىنىدى. 1953 ـ يىلى 20 ياشنىڭ قارىسىنى ئالمايلا ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇرۇمچى ۋىلايىتىگە بېۋاستە قاراشلىق نۇقتىلىق مەكتەپ بولغان تۇرپان يېڭىشەھەر باشلاڭ ـ غۇچ مەكتىپىگە ئىلمىي مۇدىر بولۇپ تەينىلەندى. شۇنىڭدىن كېيىن تۇر ـ پان 1 ـ ئوتتۇرا مەكتىپى، ئاستانە ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق، مەكتەپ مۇدىرلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى. ئەلۋەتتە، ئەينى يىللاردىكى ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىنى ھازىرقى ۋاقىتتىكىگە سېلىشتۇرۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شارائىت ئىنتايىن جاپالىق، ۋەزىيەت ئىنتايىن كەسكىن (ئازادلىقتىن بۇرۇن)، تەمىنات تۆۋەن بولغانلىقى ئۈستىگە بىر ئوقۇتقۇچى ھەممە دەرسنى بېرەلەيدىغان، ھەممە ئىشنى قىلالايدىغان، ئو ـ قۇغۇچىلارغا ھەممە جەھەتتىن ئۈلگە بولالايدىغان بولۇش تەلەپ قىلىناتـ تى. دەل مۇشۇنداق شەرتلەرنى ئۆزىدە تولۇق ھازىرلىغان رېشىت مەخسۇت يىگىرمە نەچچە يىللىق ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىدا ئۆزىنىڭ مول بىلىمى، پە ـ زىلىتى، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىش ـ ھەربىكەتلىرى بىلەن نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىدىكى بۈيۈك مەنىۋى ئوبرازغا ئايلاندى. ئۇنىڭ ئو ـ قۇغۇچىلىرىنىڭ ئىچىدىن ناھىيە، نازارەت، ئۆلكە دەرىجىلىك كادىرلار، يازغۇچى، شائىر، پروفېسسورلار، خەلق ئۇچۇن تالاي تۆھپىلەرنى قوشقان مېھنەتكەشلەر يېتىشىپ چىقتى. مەن ئۇرۇمچى ۋە تۇرپاندىكى تالاي سو ـ رۇنلاردا خېلى تونۇلغان، مەشھۇر كىشىلەرنىڭ رېشىت مەخسۇتنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالغانلىقىنى، ئۇنى «ئۇستازىم» دەپ ئاتىغانلىقىنى ئاڭلىغان، ئۇستاز رېشىت مەخسۇتنىڭ ھەقىقىي «مۆھتەرەم ئۇستاز» ئىكەنلىكىگە چىن دىلىمدىن قايىل بولغانىدىم.

رېشىت مەخسۇت يەنە ئاپتونوم رايونىمىز، جۇملىدىن تۇرپان ۋىلايىتىدە كۆزگە كۆرۈنگەن شائىر بولۇش سۈپىتى بىلەن نۇرغۇنلىغان ھەۋەسكارلار ـ نى تەربىيىلىگەنىدى. شائىر ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان مەزگىللىرىدە ئە ـ دەبىي ئىجادىيەتكە قىزىقىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىجادىيىتىگە زور تە ـ سىر كۆرسەتكەن، ئۇلارنى يېتەكلەپ، ئەسەرلىرىنى تۈزىتىپ، ئۇلارنىڭ كېيىنكى مۇۋەپپەقىيىتى ئۇچۇن ئاساس سېلىپ بەرگەن بولسا، ئوقۇتقۇ ـ چىلىقتىن باشقا خىزمەتكە ئالماشقاندىن كېيىنمۇ بۇ خىل «ئوقۇتقۇچى ـ لىق» روھىنى ئىزچىل جارى قىلدۇرۇپ كەلدى.

ئادەتتە شائىرنىڭ نامىنى ئاڭلىغان، ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرىدىغان، ئۇنىڭدىن تەلىم ئېلىش ئىستىكىدە يۈرگەن ھەر خىل كەسىپ، ياشتىكى ھەۋەسكارلار دائىم شائىرنى ئىزدەپ ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىپ تۇراتتى. شائىر كەلگەن ھەر بىر مېھمانغا قىزغىن، دوستانە، سەمىمىي مۇئامىلە قىلىپ، ئۇلاردىكى قورۇنۇشلارنى بىردەمدىلا كۆتۈرۈۋېتەتتى. شائىرنىڭ خانىمى خەلىچىخان ھەدىمۇ ئوچۇق چىراي بىلەن مېھمانلارنى قارشى ئېلىپ، داستىخان راسلاپ، ئۇلارنىڭ قىزغىن پاراڭلىشىۋېلىشى ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ بېرەتتى. شائىر ھەۋەسكارلارنىڭ ئەكەلگەن ئەسەرلىرىنى تەپسىلىي كۆرۈپ، ئەستايىدىل پىكىر بېرەتتى. ئۇلارنى رىغبەتلەندۈرىدىغان سۆزلەرنى قىلاتتى. قىلچە ئېرىنمەستىن ھەۋەسكارلارنى ھەر قايسى مەتبۇئاتلارغا ئۆزى باشلاپ بېرىپ، مۇھەررلەرگە تونۇشتۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتتە يول تېپىۋېلىشى ئۈچۈن خالىس كۆڭۈلدىكىدەك رول ئوينايتتى. شۇڭا، شائىرنى ئىزدەپ كېلىدىغان ھەۋەسكارلار، ئوقۇرمەنلەر، باشقا رايونلاردىن كېلىپ، شائىرغا سالام بېرىش ئۈچۈن ئۆيىگە ئىزدەپ كېلىدىغان يازغۇچى، شائىر، تەتقىقاتچىلارمۇ ناھايىتى كۆپ ئىدى.

بىر كۈنى شائىر تەھرىر بۆلۈمىمىزگە بىر موزدۇزنى باشلاپ كىردى. بۇ كىشى يېزىقچىلىققا ھەۋەس قىلىدىغان بولۇپ، خېلى كۆپ شېئىرلارنى يازغان بولسىمۇ، باشقىلارغا كۆرسىتىشتىن خىجىل بولۇپ يۈرگەن ئىكەن. كېيىن رېشىت مەخسۇت بىر ئۈچرىشىشتا بۇ ئىشنى ئۇقۇپ، ئۇنى رىغبەتلەندۈرۈپ، شېئىرلىرىنى بىرەر قۇر كۆرۈپ چىقىپتۇ ۋە بۇ كىشىنى بىز بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن ئالايىتەن ئۆزى باشلاپ كەپتۇ. مەن شائىرنىڭ بۇ خىل سەمىمىيىتىدىن تەسىرلەندىم ۋە بۇ موزدۇز كىشىنىڭ ياخشى يېزىلغان بىر پارچە شېئىرىنى ئېلان قىلىپ بەردىم.

شائىر خەنزۇ تىلى، ئەرەب، پارس تىلى، چاغاتاي تىللىرىدىن خەۋەردار بولۇپ، ئۇ بۇ جەھەتتىمۇ كۆپلىگەن شاگىرتلارنى تەربىيىلىگەنىدى. ئۇ تۇرپان ۋىلايەتلىك سىياسىي مەكتەپنىڭ تىل ھەۋەسكارلىرىنى، ياش تالىپلارنى ئوقۇتۇش سىنىپلىرىدا، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارنى تەربىيىلەش كۇرسلىرىدا كۆپ قېتىم ئوقۇتقۇچى بولۇپ، تىل ئۆگەنگۈچىلەرگە، تالىپ ۋە دىنىي زاتلارغا ئەرەب تىلىدىن دەرس بەرگەنىدى. ئۇ يەنە خىلمۇ خىل يىغىلىشلاردا دىنىي ئەھكاملارنى، قائىدە ـ يوسۇنلارنى بۇرمىلاپ ئۆزلەشتۈرۈپ، خۇراپاتلىقنى، مۇتەئەسسىپلىكنى تەرغىب قىلىدىغان قىلمىشلارنى پاكىتلار بىلەن تەنقىد قىلىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق چۈشەندۈرۈپ، دىنىي زاتلار ۋە ئاممىنىڭ ئال-

قىشىغا ئېرىشكەنىدى. دىنىي بىلىملەر جەھەتتىمۇ خېلى - خېلى دىنىي زاتلارغا قارىغاندىمۇ چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە بولۇپ، دىننى سوتسىيالىزم ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇشنىڭ نەمۇنىسىنى ياراتقانىدى. شۇڭا، يېزىلاردىكى نۇرغۇنلىغان دىنىي زاتلار رېشىت مەخسۇتنى ناھايىتى ھۆرمەتلەيتتى، ئۇنى «ئۇستاز» دەپ بىلەتتى. يەنە بىر جەھەتتىن رېشىت مەخسۇت ھەر خىل يىغىلىش، سورۇنلار، مەشرەپلەردىكى ئۇستاز ھېسابلىناتتى. ئۇ ھەر قانداق سورۇندا شۇ سورۇنغا يارىشا قىزىقارلىق، مېغىزلىق، ئەھمىيەتلىك سۆزلەرنى قىلىپ بېرەتتى، ھېكمەتلەرنى، لەتىپە، چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى. شۇڭا، كىشىلەر ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ سۆزلىرىگە مەپتۇن بولاتتى، ئۇنىڭ سۆھبىتىگە داخىل بولۇشنى ئىزدەيتتى، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغان ھەر قانداق كىشى مەلۇم نەپكە، تەربىيىگە ئىگە بولاتتى. كۆڭلىدىكى تۇگۇنلەر يېشىلىپ كەتكەندەك، ئۆزلىرىنى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى.

مول بىلىملىك ئەدىب

مەرھۇم رېشىت مەخسۇتنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ بالىلىق مەزگىلىدىن باشلاپ تاكى ئاخىرقى تىنىققا قەدەر توختىماي ئۆگەنگەن، ئۆزىدە مول بىلىملەرنى ھازىرلىغانىدى.

شائىرنىڭ ئاتىسى مەخسۇت مۇھەت ئەينى يىللىرى مەدرىسەلەردە كۆپ ئوقۇغان، ئەرەب، پارس تىللىرىدىن خەۋىرى بار، ئاستانىدە تونۇلغان ئوقۇمۇشلۇق كىشى ئىدى. ئۇ كىشى كىچىك رېشىت مەخسۇتقا دائىم جالالىدىن رۇمىنىڭ «مەسنەۋىي» ناملىق كىتابىنى، نەۋائىي، شاھ مەشرەپ قاتارلىقلارنىڭ غەزەللىرىنى، شەيخ سەئىدىنىڭ «بوستان»، «گۈلىستان» نامىلىق كىتابلىرىنى ئوقۇپ بېرەتتى. ئۇزۇن تۇنلەردە خەلق چۆچەكلىرىنى، قوشاقلىرىنى ئېيتىپ بېرەتتى. بۇ خىل مۇھىت رېشىت مەخسۇتتا كىچىكىدىن باشلاپ ئەدەبىياتقا قىزىقىدىغان، ئۆگىنىشنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان ئادەتنى يېتىلدۇرگەنىدى. بۇ خىل ئادەتنىڭ تۇرتكىسىدە رېشىت مەخسۇت بالىلىق چاغلىرىدىن باشلاپلا مەشرەپلەردە ئېيتىلىدىغان ناخشا - قوشاقلارنى كۆچۈرۈپ، يادلاپ يۈردى. 1940 - يىلى يېڭىچە پەنىي مەكتەپ بولغان ئاستانە باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرگەندىن كېيىن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتى. رەسمىي ئۆگىنىش ھاياتى بولغان، شىنجاڭ ئۇلكىلىك 2 - دارىلمۇئەللىمىنده

ئوقۇغان 1946 ـ يىلىدىن 1948 ـ يىلىغىچە بولغان ئىككى يىل، ئۆلكىلىك بيۇرو كادىرلار مەكتىپى (هازىرقى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى) دە ئوقۇغان بىر يىل (1952 ـ يىلى)، مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان 1959 ـ يىلىدىن 1961 ـ يىلىغىچە بولغان ئىككى يىل جەريانىدا ئازراقمۇ ۋاقتىنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەي، باش كۆتۈرمەي ئۆگەنگەن بولسا، خىزمەت، تۇرمۇش هاياتىدىمۇ توختىماي ئۆگىنىش ئادىتىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى. مۇشۇنداق ئۆزلۇكىدىن تىنماي ئۆگىنىش ئارقىلىق شائىر رېشىت مەخسۇت ئەرەب تىلى، پارس تىلى، چاغاتاي تىلى، خەنزۇ تىللىرىدىن بىمالال پايدىلىنالايدىغان، هەتتا يازالايدىغان سەۋىيىگە يەتتى. ئۆزىگە زۆرۈر كېرەكلىك بولغان ئەدەبىياتقا مۇناسىۋەتلىك بارلىق بىلىملەرنى ئىگىلىگەندىن سىرت، ئۆگىنىشكە تېگىشلىكلا بولغان بارلىق بىلىملەرنى، يەنى دۇنيا، جۇڭگو تارىخى، جۇملىدىن ئۇيغۇر تارىخىنى، جۇغراپىيەسىنى، تەبىئەت بىلىملىرىنى، خەلقئارا ساۋاتلارنى، سىياسىي نەزەريىۋى بىلىملەرنى، تۇرمۇش بىلىملىرى ۋە تېببىي ساۋاتلارنى ئېرىنمەي ئۆگەندى. مەرھۇمنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاهىدىلىكى ئۇ هەر قانداق شارائىتتا يېنىدىن خاتىرە دەپتەرنى ئايرىمايتتى. مەيلى ياز كۈنلىرى بولسۇن، مەيلى قىش كۈنلىرى بولسۇن، مەيلى مەشرەپتە، تويدا ياكى خىزمەتتە، ئائىلىدە بولسۇن بىر خاتىرە بىلەن قەلەمنى دائىم ئېلىپ يۈرەتتى. هەر قانداق سورۇندا ئۆزىگە تەسىر قىلغان بىرەر يېڭى سۆزنى، ئۇقۇمنى ياكى ئىبرەتلىك هېكايىنى دەرهال خاتىرىلىۋالاتتى. ئىلهامى كەلگەندە مەيلى قانداق سورۇن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر يېنىدىن خاتىرىسىنى چىقىرىپلا قەلەمدىن تۆكۈلۈۋاتقان مىسرالارنى يېزىۋالاتتى. يىللار داۋامىدا شائىرنىڭ هەر خىل بىلىملەرگە تۇشقان بۇنداق خاتىرىلىرى بىرەر يۈز پارچىغا يەتكەن بولۇپ، بۇ ئاخىرى تۇپلىنىپ، مول بىلىملەر ئامبىرىغا ئايلانغانىدى. بۇ شائىرنىڭ هاياتىدىكى ئەڭ ئەهمىيەتلىك، ئاقىلانە ئادىتى بولۇپ، بۇنداق ئادەتنى ئۆزۈنغىچە داۋاملاشتۇرالايدىغانلار ناهايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. دەل مۇشۇنداق ئەهمىيەتلىك ئادەتنىڭ خاسىيىتىدىن شائىر هەر خىل بىلىملەرنى ئۆزىدە مۇجەسسەملىگەن، هەر قانداق سورۇندا شۇ سورۇنغا مۇۋاپىق سۆز قاتالايدىغان هازىرجاۋاب، ئۇنۇمۋېرسال بىلىملىك ئەدىبكە، مول تۇرمۇش بىلىملىرى ۋە كىتابىي بىلىملەرنى ئۆزىدە مۇجەسسەملىگەن زىيالىيغا ئايلانغانىدى. شائىرنىڭ خاتىرە دەپتەر ئېلىپ يۈرۈش ئادىتى هەققىدە گەپ بولغاندا، ئۇنىڭ يېقىن دوستى، پېشقەدەم مائارىپچى، زىيالىي زۇنۇن تۇردى مۇنداق دەيدۇ:

«رېشىت مەخسۇت خاتىرە يېزىش، خاتىرە قالدۇرۇشنى كۆپ تەشەببۇس قىلاتتى. ئۇ دائىم «خاتىرە يازماي ئۆگەنگەن بىلىم گويا يان پېنى يوق ھارۋىغا قاچىلانغان قۇمغا ئوخشايدۇ، ھارۋا مەنزىلگە يەتكۈچە قۇم يول بو-يى چېچىلىپ، سىيرىلىپ تۈگەيدۇ. خاتىرە دەپتەر دەل قۇمنى مەنزىلگە ساق - سالامەت ئېلىپ بارىدىغان ھارۋىنىڭ يان پېنىغا ئوخشايدۇ» دەيتتى». قاراڭ بۇ نېمىدېگەن ئاددىي، ئەمما ئوبرازلىق ئوخشىتىش - ھە!

مەرھۇمنىڭ ساۋاقدىشى، قەلەمداش، خىزمەتداش دوستى ھىممەت نىياز مۇنداق دەيدۇ: «مەرھۇم بىلەن 1948 - يىلى ئۆلكىلىك 2 - دارىلمۇئەللە-مىن مەكتىپىدە تونۇشقانىدىم، شۇنىڭدىن بۇيان مەرھۇم بىلەن يېرىم ئە-سىرگە يېقىن بىللە ياشىدىم. مېنىڭ نەزىرىمدە مەرھۇم شائىرلا ئەمەس، بەلكى، ئىجتىمائىي پەننىڭ ھەممە ساھەلىرىدىن خەۋىرى بار ئالىم، تو-نۇلغان ئەدىب ئىدى. 1950 - يىللاردا شىنجاڭ رايونىغا كىرگەن يازما ئە-دەبىياتتىكى ئەسەرلەر ئاساسەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قازان مە-تبەئىسىدە نەشر قىلىنغان ئەسەرلەر ۋە چاغاتاي تىلىدىكى ئەسەرلەر بىلەنلا چەكلىنەتتى. بۇ يىللاردا ھەممىمىز بەس - بەستە رومان ئوقۇيتتۇق. رې-شىت مەخسۇت ئالدى بىلەن رۇس ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشقان بولۇپ، ئۇ تولستوي، پۇشكىن، گوگۇل، لېرمونتوف قاتارلىق رۇس يازغۇچى، شائىر-لىرىنىڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رېسپۇبلىكىلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاپ-تورلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى قولىدىن چۈشۈرمەي ئوقۇيتتى. كىتابلاردا خەتچەك، قەلەم، خاتىرە دەپتەر دائىم قىستىلىق بولۇپ، ئۇ رۇس يازغۇچە-لىرىنىڭ رومانلىرىدىكى پېرسۇناژلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئېرىنمەي، خاتە-رىگە يېزىپ ماڭاتتى. ئۇ مۇشۇ ئۇسۇل ئارقىلىق رومانلارنىڭ ۋەقەلىكە-نى، نەچچە يۈزلىگەن پېرسۇناژنىڭ ئىسمى، خاراكتېرىنى ئىنتايىن ئوچۇق ئەستە قالدۇرۇۋالايتتى. ئۇ پۇشكىن ۋە مايا كوۋسكىينىڭ شېئىرلىرىنى كۆپرەك ئوقۇيتتى. رېشىت مەخسۇتقا تەسىر كۆرسەتكەن 2 - مەنبە ئە-رەب، پارس ئەدەبىياتى بولۇپ، ئۇ كىچىكىدىنلا ئەرەب، پارسچىنى ئۆگە-نىگەن، كېيىنچە بۇ تىللارنى پىششىقلاپ رەسمىي ساۋاتلىق بولغان بولغاچ-قا، شەرق كلاسسىكلىرىدىن شەيخ سەئىدى، ئىبىن سىنا قاتارلىقلارنىڭ كىتابلىرىنى كۆپ كۆرەتتى.» ئازادلىقتىن كېيىن خەنزۇچە كىتابلارنىڭ كۆپلەپ نەشر قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، رېشىت مەخسۇت خەنزۇچە ئۆگە-نىشكە كىرىشتى، بېيجىڭدىكى مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا ئو-قۇشقا بارغاندا قەدىمكى خەنزۇ تىلىنىمۇ ئۆگىنىپ، خەنزۇ ئەدەبىياتى بە-لەن مۇكەممەل تونۇشتى. شائىر پەلسەپىنى خېلى بۇرۇنلا ئۆگەنگەن بو-

لۇپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ قائىدىلىك، لوگىكىلىق بولۇشى بۇ نۇقتىنى چۈشەندۈرەتتى. شائىرنىڭ ئەدەبىياتتىن باشقا سەنئەت، تارىخ، تىل، ئار-خېئولوگىيە، مۇزىكا قاتارلىقلاردىنمۇ خەۋىرى بار ئىدى. شېئىرنىمۇ خىلمۇ خىل شەكىللەردە يازالايتتى، قىسقىسى، بىلىم قۇرۇلمىسى كۆپ قىرلىق ئىدى.

پەزىلەتلىك ئىنسان

شائىرنىڭ ھاياتىدا كىشىلەرگە قالدۇرغان ئەڭ ياخشى تەسىرلىرىنىڭ بىرى ئۇنىڭ يۈكسەك ئەخلاقىي پەزىلىتى ئىدى. شائىر ئالدى بىلەن بىر لايىقەتلىك ئاتا، سادىق جۈرە بولۇپ، ئۇ ئۆمۈرلۈك ھەمراھى خەلىچىخان خانىم بىلەن 1950 - يىلى توي قىلغانىدى، شۇنىڭدىن بۇيانقى يېرىم ئەسىردە ئۇلار جاپادىمۇ، ھالاۋەتتىمۇ بىرگە بولۇپ، بىر - بىرىنى چۈشىنىپ ۋە قوللاپ، ئىناق - ئىجىل، ئاددىي - ساددا، ئەمما كۆڭلىنى توق تۇتۇپ ياشاپ كەلدى. شائىرنىڭ ئابدۇللا ۋە تۇرسۇنگۇلدىن ئىبارەت ئىككىلا پەر-زەنتى بولۇپ، ئۇ پەرزەنتلىرىنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئاق كۆڭۈل، خۇشپې-چىم، ئىلىم - مەرىپەتنى سۆيىدىغان قىلىپ تەربىيىلىدى. شائىر ھەر قانداق كىشىگە قىزغىن، ئوچۇق - يورۇق، سەممىي مۇئامىلە قىلاتتى. بىر كۆرگەن كىشىنىڭ ئىسمىنى، ئەھۋالىنى يادىدا چىڭ ساقلىۋالاتتى، بۇ كىشىنى ئىككىنچى قېتىم كۆرگەندە ئۇنتۇپ قالمىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايتتى. ھەر قانداق ھاجەتمەنگە قولىدىن كېلىشىچە ياردەم قىلاتتى.

1993 - يىلى مەن شائىر بىلەن «تۇرپان گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆ-لۈمىمىزدە تۇنجى قېتىم ئۇچراشقىنىمدا ئىنتايىن ھاياجانلاندىم، بۇ چاغلاردا قىزغىن ئەدەبىيات ھەۋەسكارى بولۇش سۈپىتىم بىلەن شائىرنى ئالاھىدە چوڭ كۆرەتتىم. شائىر مېنىڭ قايسى مەكتەپتە ئوقۇغانلىقىمنى، قەيەرلىك ئىكەنلىكىمنى ۋە ئاتا - ئانامنىڭ ئەھۋالىنى سوردى. مەن ئۇ سوراغان ئەھۋاللارنى دەپ بېرىپ، ئاپامنىڭ ئوقۇتقۇچى ئىكەنلىكىنى ئېيتتىم. ئۇ سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن: «سىز يالقۇنتاغ ئوتتۇرا مەك-تەپنى 1963 - يىلى پۈتكۈزگەن، سىگگىم جايىغوجاملىق ھاۋاخان مۇقە-يىتتىنىڭ ئوغلى بولماڭ يەنە؟» دېدى. مەن قاتتىق ھەيران قېلىپ، ئۇنىڭ توغرا تاپقانلىقىنى ئېيتتىم. ئۇ: «ھاۋاخان مېنىڭ ئەينى يىللاردىكى ئوقۇ-غۇچۇم بولىدۇ، ئۇنىڭ سىزگە ئوخشاش ياراملىق پەرزەنتىنى تەربىيىلىگەن-لىكىدىن خۇش بولدۇم، ئاپىڭىز بىلەن كۆرۈشكەندە ‹ئوقۇتقۇچىڭىز سالام

ئېيتتى، دەپ قويۇڭ» دېدى ۋە «يازغان شېئىرلىرىڭىزنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن، ياخشى يېزىۋاتسىز، يەنىمۇ تىرىشىڭ» دەپ قوشۇپ قويدى. مېنىڭ شۇ چاغدىكى ھاياجىنىمنى تەسۋىرلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ. بىر تەرەپتىن شائىر رېشىت مەخسۇتنىڭ ئاپامنىڭ ئۇستازى ئىكەنلىكىدىن تەسىرلەنسەم، يەنە بىر تەرەپتىن شائىرنىڭ مېنىڭ شېئىرلىرىمنى ماختىغانلىقىدىن (ئەمەلىيەتتە شۇ مەزگىللەردە مېنىڭ شېئىرلىرىمنىڭ ئۇ ماختىغۇچىلىك ياخشى بولۇشىمۇ ناتايىن ئىدى، ئۇ پەقەت پەزىلەتلىك ئۇستاز بولۇش سۈپىتى بىلەن مېنى ئىلھاملاندۇرغان ئىدى) قاتتىق خۇش بولدۇم. كېيىن دەم ئېلىش كۈنىدە سىڭگىم يېزىسىدىكى ئۆيىمىزگە بېرىپ، ئاپامغا بۇ ئىشلارنى دەپ بەرگىنىمدە ئاپام ئوقۇتقۇچىسى رېشىت مەخسۇتنىڭ بىر مۇنچە تەرىپىنى قىلىپ بەردى. رېشىت مەخسۇتنىڭ بىر ئېغىز گېپىي بىلەن شېئىرىيەتكىمۇ ناھايىتى قىزغىن ئىشتىياق بىلەن كىرىشىپ كەتتىم. دېمەك، مېنىڭ ئىجادىيىتىمگە ۋە ئادىمىيلىك مىزاىمغىمۇ رېشىت مەخسۇتنىڭ كۆرسەتكەن تەسىرى ناھايىتى زور بولدى.

رېشىت مەخسۇت ئۆز يۇرتى بولغان ئاستانە، قاراغوجا يېزىلىرىغا بارغاندىمۇ كوچىدا ئۇچرىغان ھەر بىر بالا بىلەن پاراڭلىشىپ، ئۇنىڭ كىملىكى بالىسى ئىكەنلىكىنى، ئىسمىنى سورايتتى. بالا دەپ بەرگەندىن كېيىن: «ھە پالانچىنىڭ بالىسىمۇ؟» دەپ دەرھال بىلىۋالاتتى ۋە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورايتتى، بالىنىڭ ئىسمىنى ئېسىدە ساقلىۋالاتتى. ئۇچرىغان ھەر بىر كىشى بىلەن قىزغىن سالام ـ سائەت قىلىشاتتى. قىسقىسى شائىر باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋېلىشقا ئىنتايىن ماھىر بولۇپ، بىر كۆرگەن كىشىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايتتى، تونۇش ـ بىلىشلىرىمۇ ئىنتايىن كۆپ ئىدى.

شائىر يۇقىرى شان ـ شۆھرەتكە، ھۆرمەتكە ئېرىشكەن، بىر نەچچە ئىدارىنىڭ مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئىشلىگەن بولسىمۇ، شۆھرەتپەرەسلىك، تەكەببۇرلۇق قىلىدىغان ئىشلاردىن بىر ئۆمۈر خالىي بولدى. ئەمەلگە، پۇلغا ھېرىسمەن بولماي، ماۋاش، ئۇنۇۋان دەۋاسى قىلماي، ئاددىي ئۆيلەرده ئاددىي ـ سادىدا، ھەتتا غورىگىل دېگۈدەك ياشاپ ئۆتتى. قولىدىن كېلىدىغانلىكى دائىرىدە خەلقە ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بەردى، ئاممىنىڭ قىينىچىلىقىنى ھەل قىلدى. شائىرنىڭ يەنە بىر پەزىلىتى ـــ ئۇ كىشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدىغان، كىشىگە ئاداۋەت ساقلايدىغان قىلمىشتىن قەتئىي خالىي ئىدى. بۇ ھەقتە پېشقەدەم ئەدىب ھىممەت نىياز مۇنداق دەيدۇ: «شائىر تۇرمۇشتا ھەر قانداق كىشىگە ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى، بىر

كىمنىڭ كەينىدىن غەيۋەت قىلمايتتى، ئاداۋەت ساقلىمايتتى. بەزى سۆ-زۈنلاردا بىر قىسىم يازغۇچى، شائىرلارنىڭ يامان گېپى بولۇپ قالسا، شا-ئىر دەرھال ئادەمنىڭ ياخشى تەرىپىمۇ بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى ھېكمەتتىن بىرنى سۆزلەپلا، سۆھبەت ئەھلىنى غەيۋەتتىن دەرھال توختاشقا مەجبۇر قىلاتتى. شائىرنىڭ ئىنسانىي ئەخلاق پەزىلىتى، خۇشخۇيلۇقى بىز ئۈچۈن ئۆمۈرلۈك دەستۇر.» شائىر ھاياتىدا خەلق بىلەن ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇپ ياشىدى. مەيلى خىزمەت قىلىۋاتقاندا بولـ-سۇن، مەيلى پېنسىيىگە چىققان مەزگىلدە بولسۇن شائىرنىڭ ئاددىي ئۆ-يىدە ھەرخىل تەبىقىدىكى كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. شائىر ھەر ۋاقىت خەلق قايغۇسىنى ئۆز قايغۇم دەپ بىلەتتى، جەمئىيەتتىكى ھەر خىل ھادىسىلەرگە قارىتا توغرا ھۆكۈم چىقىرىپ، مەسلىھەت بېرىپ، كىشى ئاۋامنىڭ مەنپەئىتىگە پاسىبان بولاتتى. بىر قېتىم شائىر مەلۇم سورۇندا ھەج تاۋاب قىلىش ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: «شەرق كلاسسىكلىرىنىڭ كىتابلىرىدا مۇنداق ئىككى مىسرا بېيىت بار:

كىمكى بىر كۆڭلى سۇنۇقنىڭ كۆڭلىنى شاد ئەيلىگەي،
ئانچە بارىكىم كەبە ۋەيران بولسا ئاباد ئەيلىگەي.

بۇ كىمكى بىر غېرىب، مىسكىنگە، يوقسۇلغا ياخشىلىق قىلسا، ئۇنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلسا، خۇددى مۇسۇلمانلار تاۋاپ قىلىدىغان مەككە ۋەيران بولسا ئۇنى قايتا قۇرۇپ چىققانچىلىك ساۋاب تاپىدۇ دېگەنلىك، شەرق كلاسسىكلىرى ھەج تاۋاب قىلىشتا مۇشۇنداق ئىلغار ئىدىيىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بىزمۇ ئالدى بىلەن ئۆز قوۋۇم - قېرىنداشلىرىمىز، قولۇم - قوشنىلىرىمىز نامراتلىقتىن ۋە باشقا ھەرخىل قىيىنچىلىقلاردىن قۇتۇل-غاندىن كېيىن ئاندىن ھەج تاۋاب قىلىشنى ئويلىشىشىمىز كېرەك. بۇ نۇقتا دىنىي كىتابلاردىمۇ ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان.» ئۇنىڭ بۇ سۆزى سورۇندا ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا، قوللىشىغا ئېرىش-كەن، ھەممەيلەن بۇ جەھەتتە يېڭى بىر بىلىمگە ئىگە بولغانىدى.

جامائەت ئەربابى

مەرھۇم رېشىت مەخسۇت تۇرپان دىيارىدىكى تونۇلغان شائىر، بىلىم-لىك، ئالىي ھۆرمەتلىك زات بولغانلىقى ئۈچۈن ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن جامائەت ئىشلىرىغا كۆپرەك ئارىلىشاتتى، بىر قىسىم ئىجابىي پائالىيەت-لەرنى تەشكىللەشتە باشلامچى بولاتتى، بىر نەچچە ئىدارىنىڭ مەسئۇلى

بولۇش سۇپىتى بىلەن جەمئىيەتكە پايدىلىق بولغان يېڭى ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقارغانىدى. ئۇ مۇشۇ خىل ئالاھىدىلىكى بىلەن تۇرپان خەلقى، تۇرپان ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ئۈچۈن كۆپلىگەن ئەمەلىي ئىشلارنى قىلىپ بەرگەنىدى.

1972 ـ يىلى تۇرپان سەنئەت ئۆمىكى قايتىدىن تەشكىللەنگەندە، شائىر سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بولۇپ تەيىنلەنىدى. يېڭى خىزمەت ئورنىغا كەلگەندىن كېيىن شائىر سەنئەت ئۆمىكىنى قايتىدىن تەرتىپكە سېلىپ، ئۇچ ناھىيىنى ئايلىنىپ يۇرۇپ، سەنئەت تالانتى ئۇرغۇپ تۇرغان ياش كۈچلەرنى ئۆمەككە قوبۇل قىلىپ، سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىغا ئاساس سالدى. ئۆمەكتىكى خادىملارنى تەشكىللەپ، تۇرپان خەلق ئاھاڭلىرىنى رەتلەش، قېزىش جەھەتلەردە كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. 1981 ـ يىلى ئۆمەك ئەزالىرىنى جەنۇبىي جۇڭگو رايونىغا زىيارەت. ئېكسكۇرسىيىگە ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارغا گۈزەل مەنزىرىلىك جايلاردىكى رىقابەت يۇزلىنىشىنى كۆرسەتتى. بۇ يىللاردا ئىچكىرى ئۆلكەلەرگە زىيارەتكە بېرىش ناھايىتى مۇشكۇل ۋە چوڭ ئىش بولۇپ، بۇ ئۆمەكنىڭ ئەزالىرىغا زور ئىلھام بولدى. ئۇ يەنە ئېسىل ناخشا تېكىستلىرىنى يېزىپ ھەم باشقىلارنى يېزىشقا تەشكىللەپ، ئۆمەكتىكى كەسپىي ئىجادىيەتچىلەرنى تەمىنلىدى. ئۇنىڭ رىغبەتلەندۈرۈشى نەتىجىسىدە كۆپلىگەن يېڭى ناخشىلار ئىجاد قىلىنىپ، تۇرپان رايونىدىن سەكسەن پارچىغا يېقىن ناخشا شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىدا ئاڭلىنىلدى. 1980 ـ يىلى رېژىسسور مەخسۇت تۇرپان ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ ئۆستۈرولدى. ئەينى يىللاردا تۇرپانغا ئوخشاش مۇشۇنداق قەدىمىي مەدەنىيەتلىك يۇرتتا بىرەرمۇ مەتبۇئات، نەشر ئەپكارى يوق ئىدى، بۇ ئۆزۈن يىللاردىن بۇيان شائىر رېژىسسور مەخسۇتنىڭ ئىچىنى تىتلىدىتۇاتقان مەسىلە ئىدى. ئۇ مەدەنىيەت ـ مائارىپ باشقارمىسىغا يۈتكىلىپ كەلگەندىن كېيىن باشقارما باشلىقى، تونۇلغان زىيالىي رېژىسسور توختى بىلەن بىرلىكتە تۇرپاندا بىر ئەدەبىي ژۇرنالنى يورۇقلۇققا چىقىرىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئەينى ۋاقىتتىكى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى پەتتارجان مۇھەممەدى ئۇلارنى يېقىندىن قوللىدى، سودا نازارىتىدىكى تۇرپانلىق ئەدىب دەريا ھەسەن بۇ ئىشقا ھەمكارلاشتى. نەتىجىدە ئۇلار تۆمۈر داۋامەت، ئابلىز نازىرى قاتارلىق رەھبەرلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، ژۇرنالنىڭ نومۇرى ۋە شتاتىنى ھەل قىلدى. رېژىسسور مەخسۇت ئۆزى بىۋاستە ئادەم يۆتكەپ كېلىپ، مۇئاۋىن باش مۇ-

ھەررىلىكنى ئۇستىگە ئېلىپ، «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ بىرىنچى سانىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا يورۇقلۇققا چىقاردى. شۇنىڭدىن بۇيان «تۇرپان» ژۇرنىلى تۇرپان رايونىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت خادىملىرىنىڭ ئەدەبىي مەكتىپىگە ئايلىنىپ، تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىدى. دېمەك، شائىرنىڭ تۇرپاننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا ئوينىغان رولى ئىنتايىن چوڭ بولۇپ، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئۆچمەس تۆھپىسى تارىخ بېتىدە ئەبەدىي نۇرلىنىپ تۇرىدۇ ۋە ئەۋلادلار قەلبىدە مەڭگۈ يادلىنىدۇ.

شائىر پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىنمۇ جامائەت ئىشلىرىدىن بىر كۈنمۇ قولى بوشىمىدى. 1992 ـ يىللاردا شائىر تۇرپان ۋىلايەتلىك خەلق ئەدەبىياتى توپلاملىرىنى تۈزۈش تەھرىر ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، «تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، «تۇرپان خەلق قوشاقلىرى»، «تۇرپان خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى» قاتارلىق ئۇچ توپلامنى تۈزۈش، نەشرگە تەييارلاش، تەھرىر لەش ئىشلىرىغا قاتناشتى. 1997 ـ يىلى تۇرپان شەھىرىنىڭ قاراغوجا ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلغانلىقىنىڭ قىرىق يىللىق مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلۈش ھارپىسىدا شائىر مەكتەپنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن مەكتەپ تەرىخىنى يېزىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. ئىبراھىم ھەمدۇللا، مەرھۇم ھىممەت تۇردى قاتارلىقلار بىلەن مەكتەپتە بىر ھەپتىگە يېقىن يېتىپ ـ قوپۇپ ئىشلەپ، مەكتەپ تەرىخىنى سۈپەتلىك ئىشلەپ پۈتكۈزدى.

1998 ـ يىلى مەن رېشىت مەخسۇتقا «تۇرپان گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىمىزنىڭ بىرەر مەرىپەتپەرۋەر كارخانىچى بىلەن ھەمكارلىشىپ، مۇكاپاتلىق بەدئىي ئەسەرلەر مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈش ئويى بارلىقىنى ئېيتتىم. شائىر دەرھال ئىپادە بىلدۈرۈپ، قاراغوجا يېزىسىنىڭ سابىق باشلىقى، ئالدىن بېيىغان دېھقان غوپۇر روزىنىڭ ئەدەبىياتچىلارغا چوڭقۇر ئېتىقادى بارلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشنى ئېيتتى ۋە مېنى باشلاپ بېرىپ ئۇ كىشى بىلەن كۆرۈشتۈردى. مەن رېشىت مەخسۇت بىلەن بىرگە بېرىپ غوپۇر روزى بىلەن بىر نەچچە قېتىم سۆزلىشىش، ئەسرارلىشىش جەريانىدا ئۇ كىشىنىڭ ناھايىتى غۇرۇرلۇق، ساخاۋەتلىك، ساپالىق كىشى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئۇ گەرچە بايلىقى مول كارخانىچى بولمىسىمۇ، رېشىت مەخسۇتقا بولغان ھۆرمەت، ئەدەبىياتقا بولغان ئېتىقاد سەۋەبىدىن ئاخىرى دېھقانچىلىق قىلىپ ھالالالاپ تاپقان پۇلىدىن بەش مىڭ يۈەن چىقىرىپ، گېزىتىمىز ئەدەبىي بېتىدە مۇكاپاتلىق ئەدەبىي ئەسەرلەر مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇشقا ماقۇل بولدى. مەرھۇم رېشىت مەخ-

سۈتنىڭ ۋاستىسى بىلەن تۇرپان رايونىدا شەخسلەر مەبلەغ سالغان تۈنجى ئەدەبىيات مۇكاپاتى مەيدانغا كەلدى.

شائىر يەنە ئىزچىل تۇردە ھەر خىل ئەدەبىيات مۇھاكىمە يىغىنلىرى، سۆھبەت يىغىنلىرى، ئىجادىيەت كۆرسىلىرى، زېھىن سىناش مۇسابىقىلىرىغا ئىزچىل قاتناشتى، تەشكىللىدى، يېتەكچىلىك قىلدى. شائىرنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، يېقىن - يورۇقلىرى، تونۇش - بىلىشلىرى، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ھەقمسايىلىرىمۇ ھەر خىل ئارازلىق، تۈگۈنلەر، زىددىيەتلەر، ھەل قىلىشقا تېگىشلىك چوڭ ئىشلارنى بىر ياقلىق قىلىشقا شائىرنى تەكلىپ قىلاتتى، ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سورايتتى. شائىر بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئىككىلا تەرەپ رازى بولغۇدەك قىلىپ، ئادىل، توغرا بىر تەرەپ قىلاتتى.

ھۆرمەتلىك شەخس

ئەلۋەتتە، شائىر يۇقىرىقىدەك تۆھپىلىرى، مېھنەتلىرى، خىسلەتلىرى بەدىلىگە ئەل ئارىسىدا، تۇرپان ۋىلايىتى ئىچى - سىرتىدا يۇقىرى شان - شۆھرەتكە، ھۆرمەتكە ئېرىشتى. ئۇنىڭ ئىلھامبەخش، ھازىر جاۋاب، دەلىلكى كۆچلۈك رۇبائىيلىرى ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ يادلىنىپ، ئاھاڭغا سېلىپ ئېيتىلىپ، خەلقنىڭ ئۆلمەس مەنىۋى مىراسىغا ئايلاندى. ئۇنىڭ پەزىلىتى تىللاردا داستان بولۇپ، نامى ئەل قەلبىدە ئۆچمەس تامغا بولۇپ نەقىشلەندى. خەلقە قىلىپ بەرگەن ئەمەلىي ئىشلىرى مەنىۋى ئابىدە بولۇپ تىكلەندى. شائىر ھەممىلا يەردە ھۆرمەتكە، ئېھتىرامغا، ئالقىش، تەشەككۈرگە نائىل بولدى. ئۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان، بالنېستىتا يېتىپ قالغان مەزگىللەردە مەيلى تونۇش بولسۇن، مەيلى ناتونۇش بولسۇن شائىرنى يوقلايدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى.

ئۇنىڭ كۆپلىگەن ئەسەرلىرى «تۇرپان ئەدەبىياتى مۇكاپاتى» غا، شىنجاڭ «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا ۋە ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇسابىقىلىرىدا 1 - ، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى، رۇبائىيلىرىغا ئوبزور ماقالىلىرى يېزىلدى، بىر قىسىم ئەسەرلىرى كوللېكتىپ ئەدەبىي توپلاملارغا كىرگۈزۈلدى. 1993 - يىلى «شىنجاڭ سودا گېزىتى» دە شائىرنىڭ قەلەمكەش دوستلىرى بىلەن چۈشكەن سۈرىتى بېسىلىپ، ئۇنىڭ ئاتمىش ياشقا كىرگەنلىكى مۇبارەكلەندى. «تۇرپان» ژۇرنىلىدا شائىرنىڭ سۈرىتى، تەرجىمھالى ئەسەرلىرى بىلەن

بىرگە تونۇشتۇرۇلدى. «تۇرپان گېزىتى» نىڭ 1996 ـ يىلى 15 ـ ماي سانىدا، «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» نىڭ 1996 ـ يىلى 16 ـ نويابىر سانىدا شائىرنىڭ هايات پائالىيەتلىرى، ئىجادىيەت مۇساپىسى، پسىخىك كېچىرمىشلىرى «قەدىمكى مەدەنىيەت يۇرتىدىكى مەرىپەت كۆيچىسى» ناملىق ماۋزۇ ئاستىدا تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلدى. يۇقىرىقىدەك تۆهپىلىرى بىلەن شائىر شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ هەيئىتى، «تۇرپانشۇناسلىق» ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ هەيئىتى، «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ تەهرىر هەيئىتى قاتارلىق ئىجتىمائىي ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى.

1995 ـ يىلى 5 ـ ماي شائىر ئۇچۇن هاياتىدىكى ئەڭ ئۇنتۇلماس، ئەڭ مەنىلىك، ئەڭ هاياجانلىق بىر كۈن بولدى. بۇ كۈنى تۇرپان ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، يازغۇچىلار جەمئىيىتى تۇرپان ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەپ ياشنىشىغا يۇرەك قانلىرىنى سەرپ قىلغان ۋە زور تۆهپە قوشقان شائىر، مائارىپچى رېشىت مەخسۇت ۋە پېشقەدەم يازغۇچى هېلىمنىياز قادىرغا تون كىيگۈزدى. بۇ پائالىيەتتە شائىر رېشىت مەخسۇتنىڭ ئىجادىيەت مۇساپىسى يەكۈنلىنىپ، بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ ئۇقلىرىغا يۇقىرى باها بېرىلدى. شائىر هۆرمەت تونىنى كىيگەن، كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالغان هالدا كۆپچىلىك تەقدىم قىلغان دەستە ـ دەستە گۈللەرنى قوبۇل قىلدى. بۇ ئىشتىن بىر يىل كېيىن شائىر بۇنداق شان ـ شەرەپ ۋە هۆرمەتكە، هاياجانلىق دەقىقىلەرگە يەنە بىر قېتىم نائىل بولدى. 1996 ـ يىلى 12 ـ نويابىر ئۇستاز رېشىت مەخسۇتنىڭ ساۋاقداش، يار ـ بۇرادەرلىرى، مەرىپەتپەرۋەر تىجارەتچىلەرنىڭ تەشكىللىشى بىلەن شائىر تۇغۇلغانلىقىنىڭ ئاتمىش ئۇچ يىللىقى، ئەدەبىي ئىجادىيىتىنىڭ ئەللىك يىللىقىنى تەبرىكلەش سۆهبىتى يېغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، شائىرغا يەنە بىر قېتىم تون كىيگۈزۈلدى. بۇ پائالىيەتنى تۇرپان شەهەر لىك مىللىي بۇيۇملار دوستلۇق شىركىتىنىڭ دىرېكتورى، مەرىپەتپەرۋەر كارخانىچى باربجان ئابدۇللا ئورۇن بىلەن تەمىنلىگەن، قاتناشقۇچىلار ئۆز يانلىرىدىن پۇل چىقىرىپ ئۇيۇشتۇرغان بولۇپ، مانا بۇ ئىش خەلقنىڭ شائىرغا بولغان چىن ئېتىقادى، يۇكسەك هۆرمىتىنى ئىپادىلەيتتى. پائالىيەتتە هىممەت نىياز، مۇهەممەت نىياز قاتارلىقلار ماقالە ئوقۇپ، شائىرنىڭ ئىجادىيىتىگە يۇقىرى باها بەردى. ئاخىرىدا شائىرغا تون كىيگۈزۈلدى ۋە كۆپچىلىك يېغىش قىلغان، پائالىيەت خىراجىتىدىن ئاشقان ئۇچ مىڭ يۇ-

ەنگە يېقىن پۇل شائىرنىڭ داۋالىنىشى ئۈچۈن بېرىلدى.

ئادەتتە جەمئىيەتتە يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە، ئىلىم ـ بىلىمدە كامالەتكە يەتكەن، ئاۋامنىڭ بىردەك ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەن، ھايات مۇساپىسىدە شانلىق نەتىجىلەرنى ياراتقان كىشىلەرگىلا تون كىيگۈزۈلىدۇ. شائىر رېشىت مەخسۇتقا بىر قېتىم ئەمەس، بەلكى ئىككى قېتىم تون كىيگۈزۈلدى، بۇنىڭدىن شائىرنىڭ خەلق قەلبىدە قانچىلىك يۇقىرى ئورۇندا ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئاددىي ئادەم

مەرھۇم رېشىت مەخسۇت تونۇلغان شائىر، پېشقەدەم مائارىپچى، ھۆر مەتلىك ئەدىب بولۇش بىلەن بىرگە يەنە باشقىلارغا ئوخشاشلا ھايات كەچۈرىدىغان ئاددىي ئادەم بولۇش سۈپىتى بىلەن نۇرغۇن قېيىنچىلىق، ئازابلارغا دۇچار بولغان، پۇشايمان ـ ئۆكۈنۈشلەرنى چەككەن، كۆپلىگەن ئارمانلىرىغا يېتەلمىگەنىدى. مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، تۆۋەندىكى بەش ئىش شائىرنىڭ ھاياتىغا زور بېسىم ئېلىپ كەلگەن، ئۆمرىنى ئىكەكەدەگەن، شائىرنى نادامەتتە قويغانىكەن. بىرىنچى، ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق. شائىر بىر ئۆمۈر مال ـ دۇنياغا قىزىقماي ئازغىنە مائاشىغا شۈكۈر قىلىپ ياشاپ كەلدى. ياش ۋاقىتلىرىدا بىر ئادەمنىڭ مائاشى بىلەن تۆت جانلىق ئائىلىنى بېقىپ كەلگەچكە، تۇزۇك پۇل ئېشىنچا قىلالمىدى. ياشىنىپ قالغاندا يېپىشقان، ئۇنى ئۇزۇن يىل قىينىغان مەرەز كېسەل ـــ دىئابىت ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنى يەنمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى. ھەر ۋاقىت داۋالىنىش ئۈچۈن كېتىۋاتقان چىقىم شائىرنى خېلىلا ھالسىرىتىپ قويدى. ئەگەر شائىرنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشى بولۇپ، ئوبدانراق داۋالىنىش شارائىتىغا ئىگە بولالىغان بولسا بەلكىم شائىرنىڭ ھايات مۇساپىسى ئاتمىش يەتتە يىلدىن ئۇزۇنراق بولغان، شائىرنىڭ تارىخى باشقىچە يېزىلغان بولاتتى. شائىرنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشى بولغان بولسا ھايات ۋاقتىدا شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئارمىنىغا يەتكەن بولاتتى. ئىككىنچى، كېسەللىك ئازابى. شائىر 1980 ـ يىللاردىن باشلاپلا جاھىل خاراكتېرلىك مەرەز كېسەل دىئابىت كېسىلىگە گىرىپتار بولدى ۋە بۇ كېسەل بىلەن يىگىرمە يىلغا يېقىن ئېلىشتى. ئاخىرى بۇ مەرەز كېسەل شائىرنى بۇ دۇنيادىن ۋاقتىسىز ئېلىپ كەتتى. بۇ يەردە شۇنى قەيت قىلىش زۆرۈركى، شائىر بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ ئاجايىپ

قەيسەر، تىز پۈكمەس ئىرادىلىك، ئېگىلمەس ـ سۈنماس روھقا ئىگە كىشى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. شائىردا مۇشۇنداق روھ بولغاچقىلا جاھىل كىپسەلگە يىگىرمە يىل تاقابىل تۇردى، كىپسىلى ئازراق ئېغىرلاپ قالسىلا ئۇرۇمچى ۋە تۇرپاندا دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالاندى، ئازراق ياخشىلانغاندا تېبابەتكە دائىر ھەر خىل ماتېرىياللارنى كۆرۈپ، ئۆز كىپسىلىنى ئۆزى داۋالاپ، كۈندىلىك تۇرمۇشتا پەرھىز قىلىپ، كىپسەلگە قىلچە باش ئەگمىدى. كىپسەل ئېلىپ كەلگەن ھەر خىل ئاغرىقلار، ئازابلار، تۇرمۇشتىكى قۇلايسىزلىقلار شائىرنىڭ ئىرادىسىنى قىلچە بوشاشتۇرالمىدى. بىر تەرەپتىن كىپسىلىنى داۋالىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئىجادىيەت ۋە ھەر خىل ئىجتىمائىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئاخىرقى تىنىققا قەدەر ئىزچىل داۋاملاشتۇردى. كىپسىلى سەۋەبلىك ئەل ئالدىدا ۋايسايدىغان، چۈشكۈنلىشىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمىدى. شائىردا مۇشۇنداق قەيسەر روھ بولمىغىنىدا كىپسەلگە گىرىپتار بولۇپمۇ يەنە يىگىرمە يىل ھايات كەچۈرەلمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇچىنچى، ئوغلىنىڭ ۋاپاتى. 1997 ـ يىلى 7 ـ ئۆكتەبىر شائىرنىڭ يۈرەك پارىسى، شائىرنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرى، مېھنىتىگە ۋارىسلىق قىلىپ كېلىۋاتقان ئوغلى ئابدۇللا كىپسەل سەۋەبى بىلەن قىرىق ئىككى يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. بۇ ياشىنىپ قالغان شائىرغا ئىنتايىن زور زەربە بولدى. ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ياشىنىپ قالغان بىر ئاتىغا نىسبەتەن ئۆز ئوغلىدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىشتىنمۇ ئېغىر ئازاب بولمىسا كېرەك. بۇ ئىش سەۋەبلىك شائىرنىڭ باغرى لەختە ـ لەختە قان بولۇپ، كىپسىلى تېخىمۇ ئېغىرلاپ، ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر سۆڭەكلا بولۇپ قالدى. شائىر بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا قېرىپ كەتكەندەك، قەدىناس موخۇركىسىنى تېخىمۇ ئېغىر چېكىدىغان، بىر ئولتۇرغان يېرىدە خىيالغا پېتىپ سائەتلەپ ئولتۇرۇپ قالىدىغان بولۇپ قالدى. گەرچە ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن جۇدالىق ئازابى ئازراق پەسلىگەن بولسىمۇ، بۇ ئىش شائىرنىڭ ھاياتى ۋە سالامەتلىكىگە زور تەسىر كۆرسەتتى. تۆتىنچى، كىتابىنى نەشر قىلدۇرۇش ئارزۇسى. شائىر رېشىت مەخسۇتنىڭمۇ باشقا يازغۇچى، شائىرلارغا ئوخشاش ئەڭ چوڭ ئارزۇسى ھايات ۋاقتىدا بىر شېئىرلار توپلىمىنىڭ نەشر قىلىنىشىنى كۆرۈش ئىدى. ۋەھالەنكى، بۇ مەزگىلدە شېئىرلار توپلاملىرىنىڭ بازىرى كاساتلىشىپ، نەشرىياتلار ئاپتور ئۆزى خىراجەت چىقارغان ئەھۋال ئاستىدىلا شېئىر توپلىمىنى نەشر قىلىدىغان ۋەزىيەت شەكىللىنىپ قالغانىدى. شائىردا بولسا «ھەممىنى ھەل قىلىدىغان ئالتۇن ئاچقۇچ ــ پۇل» بولمىغاچقا، رۇبائىيلار توپلىمى-

نى نەشرىياتقا تاپشۇرغان. بولسىمۇ بېسىلىپ يېتىۋەردى. ئەلۋەتتە، شائىر مۇشۇ يۇز - ئابرۇيى، ئۇستازلىق سالاھىيىتى بىلەن بىرەر ئورۇنغا، بىرەر رەھبەرگە ئېغىز ئاچقان بولسا، مۇقەررەركى، كىتابىنى نەشر قىلىش ئۈچۈن ھەتتا كېسىلىنى داۋالىتىش ئۈچۈن يېتەرلىك ئىقتىساد ھەل قىلالايتتى. چۈنكى، ۋىلايەتنىڭ بىر قىسىم رەھبەرلىرى، كۆپلىگەن باشقارما، ئىدارىلەرنىڭ مەسئۇللىرى ئۇنىڭ دوستى ياكى ئوقۇغۇچىسى ئىدى. بىراق، يۈكسەك پەزىلەتلىك شائىر مۇشۇنداق ئەڭ ئەقەللىي ئىشتىمۇ ئۆز ئوبرازىنى ساقلاپ قالدى، ئۆز ھاجىتى ئۈچۈن باشقىلارغا ئېغىز ئېچىشنى راۋا كۆرمىدى. ۋاقىرىغا، شۇنداق قىلىپ، شائىرنىڭ بۇ گۈزەل، ئۆمۈرلۈك ئارزۇسى شائىرنىڭ روھى بىلەن بىللە ئۇ دۇنياغا كېتىپ قالدى. شائىر ۋاپات بولۇپ بىر يىلدىن كېيىن «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇ - ھەررىرى مۇھەممەت نىيازنىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن شائىرنىڭ رۇبا - ئىيلار توپلىمى نەشردىن چىقىپ، ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بەشىنچى، ئۆي دەردى. شائىرنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدىكى ئۆي دەردىمۇ شائىرغا ئاز بولمىغان روھىي ئازابلارنى ئېلىپ كەلدى. شائىر 1980 - يىلىدىن باشلاپ تۇرپان ۋىلايەتلىك ماۋارىپ باشقارمىسىنىڭ ئىچىگە جايلاشقان بۇ ئىدارە - نىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇسىدا ئولتۇرۇپ كەلگەنىدى. ئۇچ ئېغىز ئۆي، بىر كىچىككىنە ھويلىسى بار بۇ ئاددىي ئۆيلەردە شائىر ئون سەككىز يىل يا - شىدى. بۇ ئاددىي ئۆي كۆپلىگەن مەشھۇر كىشىلەر، ئەدەبىيات - سەنئەت - چىلەرنىڭ بەيئەت قىلىشىغا نائىل بولدى، تالاي قىزغىن سۆھبەتلەر، مۇ - ھىم شائىرلەرنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشىغا، نەچچە يۈز پارچىلىغان پاساھەتلىك رۇ - بائىيلارنىڭ ئىجاد قىلىنىشىغا مۇنبەت تۇپراق بولدى. 1997 - يىلى مائا - رىپ باشقارمىسىنىڭ ئىچىدىكى كونا بىر قەۋەتلىك ئۆيلەر چېقىلىپ، ئور - نىغا ئاھالىلەر ئولتۇراق بىناسى سېلىنماقچى بولدى. شائىرغا بولسا «بۇ ئىدارىدىن پېنسىيىگە چىقمىغان» دېگەن سەۋەب بىلەن ئۆي تەقسىم قى - لىنمىدى. شۇنداق قىلىپ، پارتىيە ۋە خەلق ئۈچۈن ئەللىك يىل مىنەت - سىز خىزمەت قىلغان ھۆرمەتلىك شائىر ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئۆي - ما - كانسىز قالدى ۋە مۇكچەيگەن گەۋدىسىنى سۆرەپ ئۆي ئىزدەپ يۈرۈپ، تۇر - پان شەھەرلىك كىنوخانىنىڭ كەينىدىن ئۆي ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. شۇ مەزگىلدە مەن شائىرنى يوقلاپ بارغىنىمدا شائىرنىڭ قورساق كۆپۈكىنى بېسىۋالالماي ماڭا قاتتىق تەگەپ كەتكەنلىكىنى ۋە كۆزلىرىگە ياش ئۇلاشقانلىقىنى ھازىرمۇ ئۇنتۇيالمايمەن. ئەلۋەتتە، شائىر بۇ چوڭ تەڭقىسلىققا قارىتا «مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار، رەھبەرلەر» نى ئىز -

دىسە ئۆي مەسىلىسى ھەل بولغانمۇ بولاتتى. لېكىن ئەزەلدىن ئۆزى ئۈچۈن بىر قەدەم مېڭىپ باقمىغان پۈتلىرى، ئۆزى ئۈچۈن سۆزلەپ باقمىغان ئېغىزى شائىرنى بۇ قېتىم يەنە توسۇپ قويدى. شائىر «پىشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرەرمەن» دەپ سۆكۈت قىلدى. بۇ ئىش مېنىڭ قەلبىمنىمۇ قاتتىق ئاچچىقلا، ئەپسۇسلۇقلا تولدۇردى. دەل شۇ كۈنلەردە مەن تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ ھەيئىتى كېرەم ئىبراھىم (ھازىرقى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى) بىلەن بىرگە تۇرپان شەھىرىنىڭ چاتقال يېزىسى چىگىبۇلاق كەنتىگە مۇخبىرلىققا بېرىپ قالدىم. ماشىنىدا پەقەت كېرەم ئىبراھىم، مەن، شوپۇر ئۇچىمىزلا بولۇپ، كېرەم ئاكا بىلەن پاراڭلىشىپ كېتىۋېتىپ گەپ رېشىت مەخسۇت ئۇستىدە بولۇپ قالدى. مەن پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، رېشىت مەخسۇتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، ئۆي قىينىچىلىقىنى بۇ ھۆرمەتلىك رەھبەرگە ئېيتتىم. كېرەم ئاكا بۇ ئىشنى ئۇقۇپ چۆچۈپ كېتىپ: «مەن بۇ ئىشتىن قەتئىي خەۋەرسىزكەنمەن، رېشىت مەخسۇت ئاكا بۇنداق ئەھۋالغا قالسا بولمايدۇ، مەن قايتىپ بارغاندىن كېيىن باشقا رەھبەرلەر بىلەن دېيىشىپ، بۇ ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسىنى تاپايلى» دېدى. ئەل غېمىنى يەيدىغان، مەسئۇلىيەتچان بۇ رەھبەرنىڭ سۆزلىرى مۇشۇ يەردىلا قالمىدى. ئۇ قايتىپ بارغاندىن كېيىن بۇ ئىشنى ۋىلايەتنىڭ باشقا رەھبەرلىرىگە دوكلات قىلىپ، ھەر خىل ماسلاشتۇرۇش خىزمەتلىرىنى ئۆزى بېۋاستە ئىشلەپ، ھەيدەكچىلىك قىلىپ، ئاخىرى رېشىت مەخسۇتقا بىر يۇرۇش ئۆي ھەل قىلىپ بەردى. 1999 ـ يىلى 5 ـ ئايدا رېشىت مەخسۇت ۋىلايەتلىك پارتكوم ئائىلىلىكلەر قورۇسىدىكى ئولتۇراق ئۆيىگە كۆچۈپ كىردى. شۇنىڭدىن كېيىن شائىر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ ھەيئىتى، ئەمەلىي ئىشلەيدىغان، مەسئۇلىيەتچان رەھبەر كېرەم ئىبراھىمغا قايتا ـ قايتا تەشەككۈر بىلدۈردى، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولۇپ ئۆتتى.

خاتىرىلەر

شائىر ئادەتتە ئاددىي ـ سادىدا، ئەمما رەتلىك، پاكىز كىيىنىپ يۈرەتتى. كېسىلىنىڭ قوزغىلىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، پۈت ئاغرىقىنى داۋالاش ئۈچۈن مەيلى ياز، مەيلى قىشتا بولسۇن پۈتىغا قېلىن كىيەتتى، بېشىغا ئاقۇچ ئاستانە دوپپىسىنى كىيىۋالاتتى. ماڭغاندا ئالدىرىماي،

ئاۋايلاپ ماڭاتتى، بىر كىم بىلەن كۆرۈشكەندە قارشى تەرەپنىڭ قولىنى چىڭ قىسىپ، كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ سەممىي كۆرۈشەتتى. سو-رۇنلاردا كەيپىياتى بەك ياخشى بولسا بىرەر رومكا ئىچىپ قويغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئاساسەن ھاراق ئىچمەيتتى. لېكىن، تاماكىنى، بولۇپمۇ موخۇركىنى ئېغىر چېكەتتى. شائىرنىڭ دائىم يېنىدىن ئايرىمايدىغان تۆت چاسا موخۇركا قۇتىسى بار بولۇپ، قۇتىدا موخۇركا ۋە تېڭ تۆتبۇلۇڭ شەكلىدە يىرتىلغان گېزىت قەغىزى دائىم تەييار تۇراتتى. شائىر موخۇركىنى ئالدىرىمايلا ئوراپ، چېكىپ يېرىمىغا كەلگەندە تاماكىنى بارمىقى بىلەن بېسىپ ئۆچۈرۈپ، تاماكا قۇتىسىغا ئاۋايلاپ سېلىپ قويىاتتى ۋە بۇ يېرىم تاماكىنى كېيىنكى سورۇندا چېكەتتى. مەن شائىرنىڭ «موخۇركا مېنىڭ كېسىلىمگە پايدا قىلىدۇ» دېگىنىنى ئاڭلىغانىدىم. ھەر قانداق سورۇندا كۆپچىلىك شائىرنىڭ سۆزلىرى، لەتىپلىرىنى ئاڭلاشقا خۇشتار ئىدى. چۈنكى، شائىر ئالدىرىمايلا، تەمكىنلىك بىلەن بېشىدىن ئۆتكەن، كەچكەن قىزىق ۋەقەلەرنى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ھەر خىل قىزىقچىلىقلارنى، خەلق لەتىپە، ھەزىللىرىنى، ئۆزىنىڭ يۇمۇرلۇق رۇبائىيلىرىنى سۆزلەپ كۆپچىلىكنى ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگىدەك كۈلدۈرەتتى. بۇ چاغلاردا شائىرنىڭ قورۇقلار ئىز سالغان چېھرىدىمۇ خۇشال كۈلكە پارلايتتى.

1999 ـ يىلى 11 ـ ئايدا شائىرنىڭ كېسىلى يەنە ئېغىرلىشىپ، ياتاقتا يېتىش ئۇچۇن ئۇرۇمچىگە ماڭدى. مېڭىش ئالدىدا مەن شائىرنى يوقلاپ ئۆيىگە باردىم. ئورۇقلاپ خېلىلا ئاجىزلاپ قالغان شائىر مېنىڭ قولۇمنى چىڭ قىسىپ تۇرۇپ: «كېسىلىم بارغانچە ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، ئۆز ئەھۋالىم ئۆزۇمگە ئايان، قارىغاندا ياخشى بولۇپ كېتەلمەيدىغان ئوخشايمەن. سىزدىن كۇتىدىغان ئۇمىدىم زور، ئېلان قىلىنمىغان، رەتلەشكە تېگىشلىك بىرمۇنچە ئەسەرلىرىم بار ئىدى، سىزگە قالدۇرۇپ قويماي» دەپ ئىككى يۇز پارچىغا يېقىن رۇبائىيىنى ماڭا بەردى. مەن كۆزلىرىم ياشلانغان ھالدا شائىرنىڭ بۇ مۇبارەك مىراسىنى قوش قوللاپ ئالدىم. شائىر ئۇرۇمچىگە شۇ چىقىپ كەتكەنچە دوختۇرخانىدا يېرىم يىلغا يېقىن ياتتى.

2000 ـ يىلى يانۋاردا، شائىر ياتقان ئۇرۇمچى جەنۇبىي قوۋۇقتىكى ئۆپكە كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسىغا ئۇنى يوقلاپ چىقتىم. شائىرغا قىزى تۇر-سۇنگۇل ھەدە قاراۋاتقانىكەن، شائىر بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىپ، ئۇنىڭغا ياخشى تىلەكلەرنى تىلەپ قايتىپ كەلدىم. 19 ـ ئاپرىل شائىرنىڭ بىر ئۆمۇر خەلق ئۇچۇن سوققان يۇرىكى رەھىمسىز كېسەلنىڭ ھۇجۇمى بىلەن

سوقۇشتىن توختىدى...

شائىرنىڭ خانىمى خەلىچخان ھەدە شائىر ۋاپات بولغاندىن كېيىن ما- ڭا: «نەزىرلەر ئاياغلىشىپ، كېلىپ كېتىدىغانلار سەل بېسىلغاندا شائىر- نىڭ كىتابلىرى، قولىيازما ماتېرىياللىرىدىن رەتلەيدىغىنىنى رەتلەپ، ئې- لىپ كېتىشكە تېگىشلىكلىرىنى ئېلىپ كېتىڭ» دېدى. مەن ماقۇل بولۇپ ئۇلارنىڭ خەۋەر قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغىنىمدا تۇيۇقسىزلا بىر شۇم خەۋەر كەلدى: شائىرنىڭ يەر ئاستى ئۆيىگە ئوغرى كىرىپ، ئۇنىڭ بارلىق كى- تاب، ژۇرناللىرى، ماتېرىياللىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ! ھەيرانمەن: شائىر- نىڭ يەر ئاستى ئۆيىدە نەچچە تاغارلاپ «گۆھەر» نىڭ، يەنى كىتاب، ماتېرى- ياللارنىڭ بار ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان قانداق ئوغرىدۇ؟ پۇل، مال - مۈ- لۈك ئوغرىلىماي، يەر ئاستى ئۆيىنىڭ قۇلۇپىنى قايرىۋېتىپ كىرىپ، «قۇرۇق قەغەز» لەرنى ئوغرىلايدىغان قانداق يۇقىرى سەۋىيىلىك ئوغرىدۇ؟ نادامەتلىك، ئەپسۇسلۇق ئىچىدىكى بۇ ئاچچىق سوئاللار قەلبىمنى قانچە تاتلىغان بولسىمۇ، بۇ سىرلىق دېلو سىر پېتى قېلىۋەردى...

بۇ يىل 19 - ئاپرىل شائىر ۋاپاتىنىڭ ئىككى يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن شائىرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ قالدى - قاتتىق ماتېرىياللىرى: ئېلان قىلىنغان پۈتۈن ئەسەرلىرى چاپلانغان بىر چوڭ خاتىرە، بىر نەچچە خىزمەت، كۈندە- لىك تۇرمۇش خاتىرىسى، بىر تۇركۈم قولىيازمىلىرىنى ئېلىپ كېلىۋالدىم. شائىرنىڭ ماتېرىياللىرىنى ۋاراقلىغانچە ئۇنىڭغا بولغان قايىللىقىم ھەس- سىلەپ ئېشىپ باردى: شائىر بىر چوڭ خاتىرىگە ئەللىك يىللىق ئىجادىيە- تىمدە ئېلان قىلىنغان بارلىق ئەسەرلەرنى (بەلكىم تولۇق بولمىسا كېرەك) گېزىت - ژۇرناللاردىن قىيىپ چاپلاپ ماڭغان، بۇ خاتىرىگە يەنە ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان ئۇسلۇبى بىر قەدەر ئۆزگىچە بولغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى، ماقالىلەرنى، تۇرمۇش ساۋاتلىرى ۋە تېببىي ساۋاتلارنى چاپلە- غان. خاتىرىنىڭ ئاق بەتلىرىگە بولسا ئەرەب تىلى گىرامماتىكىسىدىكى ھەر خىل ئاتالغۇلار يېزىلغانىكەن. شۇنداق قىلىپ، بۇ خاتىرە ئىنتايىن قېلىن، تۇم بىر قامۇسقا ئايلانغان، شائىرنىڭ باشقا خاتىرىلىرى، قولىيازمىلىرىمۇ شۇنداق رەتلىك بولۇپ، شائىرنىڭ ھەر قانداق ئىشنى تۇجۇپلەپ، ئەستايى- دىل ئىشلەيدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ خاتىرىلەر مېنىڭ شائىر ھەق- قىدە ئەسلىمە يېزىشىمغا يەنمۇ تۇرتكە بولدى - دە، چوڭقۇر سېغىنىش، ھۆرمەت ھېسسىياتىم بىلەن قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

2002 - يىلى ماي، تۇرپاندا يېزىلدى.

«بەرگەن ۋەدىمىز ۋەدە»

يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان «ۋەدە» دېگەن سۆزنىڭ سالمىقى، ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنىسى، ھازىرقى دەۋردىكى قىممىتى ھەققىدە كۆپ ئويلىنىدىغان بولۇپ قالدىم. ئويلانغانچە ئويلىرىم چۈڭۈلغان يىپتەك چىگىشلىشىپ، بۇ يىپنىڭ ئۇچىنى تاپالماي، ئاۋارە بولاتتىم، تۇرۇپلا «بۇ پەقەت مەن بىر ئادەمنىڭلا ئىشىمىدى» دەپ بۇ ئېغىر خىياللاردىن ئۆزۈمنى ئېلىپ قاچاتتىم. لېكىن، «ۋەدە» گە مۇناسىۋەتلىك ۋەقەسىزلىكلەرگە يولۇققىنىمدا يەنە ئىختىيارسىز بوغۇلۇپ، بارغانسېرى قىممىتى تۆۋەنلەپ كېتىۋاتقان «ۋەدە» ھەققىدە قۇرداشلىرىمغا مۇراجىئەت قىلغۇم كېلەتتى.

بىز ئادەتتە جەمئىيەتتە، ھەر خىل يېغىلىشلاردا نۇرغۇنلىغان ۋەدىلەرنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. «چاتاق يوق، ئەتە ئىشخانىغا بېرىڭ، بۇ ئىشنى مەن بېجىرىپ بېرەي!»، «سىز ئىزدىگەن ماتېرىيال مەندە بار، ئەتىلا سىزگە يەتكۈزۈپ بېرىمەن»، «پۇلنى مۇشۇ ئاينىڭ ئىچىدە بېرىۋېتىمەن»، «يېنىڭلارغا يىگىرمە مىنۇتتا بېرىپ بولىمەن»، «ئەنسىرىمەڭ، ئىشنى ئەتىلىككە بىرەمدىلا تۈگىتىۋېتىمەن»، «مەن سىزگە كەچتە تېلېفون قىلىمەن»... بىز بۇنداق ۋەدىلەرنى ئاڭلىغىنىمىزدا ئىختىيارسىز خۇشاللىقتا چۆمۈلۈپ، ۋەدە بەرگۈچىگە قايتا ـ قايتا رەھمەت ئېيتىپ كېتىمىز. ۋەدە بەرگۈچىنىڭ ئوبرازى قەلبىمىزدە يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈپ، ئۇ بىزگە دۇنيادا ئەڭ سۆيۈملۈك كىشى بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئەتىسى نۇرغۇن ئارزۇ ـ ئارمانلار، تاتلىق خىياللار بىلەن ۋەدە ئىگىسىنىڭ ئىشخانىسىغا بارىمىز، كېلىشىنى كۈتىمىز، ۋەدە قىلغان نەرسىنى بېرىشنى ساقلايـ

مىز. لېكىن، سىزنى ساقلاپ تۇرۇشقا ۋەدە قىلغان كىشى ئىشخانىسىدا يوق بولۇپ چىقىدۇ، سىزگە بەرمەكچى بولغان نەرسىنى ۋاقتىدا بەرمەيدۇ، كەلمەكچى بولغان ئورۇنغا دېگەن ۋاقىتتا كەلمەيدۇ... سىز بۇنىڭدىن قاتتىق ئەپسۇسلىنىسىز، ئاچچىقلىنىسىز، بوغۇلۇسىز... بايامقى شېرىن خىياللىرىڭىز كۆپۈككە ئايلىنىدۇ. «بىرەر ئىشى چىقىپ قالغاندۇ» دەپ يەنە ئۆزىڭىزگە تەسەللى بېرىسىز.

ئەڭ ھەيران قالارلىق يېرى شۇكى، ۋەدە ئىگىسىنى ئىزدەپ تاپقىنىڭىزدا، ئۇ ۋەدىسىدە تۇرمىغانلىقىدىن قىلچە ئۇيۇلۇش تۇيغۇسىدا بولمايدۇ، ھەتتا سىزگە بەرگەن ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ قالغان بولىدۇ. سىز ئۇنىڭ سەۋەبىنى سالسىڭىز ئۇ يەنىلا ۋەدە بەرگەن چاغدىكى سالاپىتىنى بۇزماي تۇرۇپ: «شۇ كۈنى جىددىي بىر يىغىن بولۇپ قالدى»، «ئالدىراش چىلىقتا ئۇنتۇپ قاپتىمەن»، «سەن قايسى ئىشنى دەۋاتىسەن...» دەيدۇ. سەن ئۇنىڭ ۋەدىسىدە تۇرالمىغانلىقىدىن قىلچە خىجىللىق ھېس قىلمىغانلىقىغا، ھەتتا ئۇنتۇپ قېلىشقا، ۋەدىسىدە تۇرماسلىققا تېگىشلىك ئىشەك، ۋەدىسىزلىك نورمال ھادىسىدەك مۇئامىلە قىلغانلىقىغا قاتتىق ئەپسۇسلىنىسەن. ئەڭ ئېچىنىشلىقى، ۋەدە بەرگۈچى ھېلىقى ۋەدىسىنى يەنە تەكرارلايدۇ يۇ، يەنە ۋەدىسىدە تۇرمايدۇ. شۇنداللا سەن ئىشىنىڭ ماھىيىتىگە يېتىسەن، «يالغانچىنىڭ ئەتىسى تۇگىمەس» ئىكەنلىكىنى، ۋەدىسىزلىكنىڭ ئەملىيەتتە ئەتراپىڭدا ئاللىقاچان نورمال ھادىسىگە ئايلىنىپ قالغانلىقىنى، ئۆزۈڭنىڭ ساددىلىق (ئوچۇق ئېيتقاندا ئەخمەقلىق) قىلىپ، ئۇلارنىڭ ۋەدىسىگە ئىشىنىپ كەتكەنلىكىڭنى ھېس قىلىسەن.

يۇقىرىقىدەك ئىشلار ھازىر جەمئىيەتتە، بولۇپمۇ زىيالىيلار قاتلىمىدا يامراپ كەتتى. بۇ خىل ئەھۋالنى «مىللەتنىڭ زەبۇنلۇقىغا سۆرەيدىغان خەتەرلىك ۋىرۇس، جەمئىيەتنى بۇزۇلۇشقا باشلايدىغان ئىجتىمائىي كېسەل» دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، بۇ مەسىلىگە ھەرگىز سەل قاراشقا بولمايدۇ. بۇلۇپمۇ مىللەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان زىيالىيلارنىڭ ئارىسىدا بۇ خىل ۋابانىڭ قارا قانىتىنى سۆرەپ يۈرۈشى كىشىنى چۆچۈتىدۇ ۋە چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

خەلقىمىز ئەزەلدىن «لەۋزى ھالال، لەۋزى ھارام» دېگەن سۆزلەر بىلەن ۋەدىسىدە تۇرىدىغان ياكى ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدىغان كىشىلەرنى سۈپەتلەيدۇ. يەنە «گەپىمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ، جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ» دېگەن ھېكمەت ئارقىلىق ۋەدىنىڭ غايەت زور سالمىقىنى ئەسكەرتىپ تۇرىدۇ. ئەجدادلىرىمىز ئۆزاق ئەسىرلىك ئىجتىمائىي ئالاقە، ئادەمگەرچىلىك سەۋ-

ئىتى جەريانىدا شۇنداق پەزىلەتنى يېتىلدۇرگەنكى. ئۇلار بەرگەن ۋەدىسى- نى ئورۇنداش، لەۋزىدە تۇرۇشنى ئىنسانلىقنىڭ ئەڭ چوڭ بەلگىسى دەپ تونۇپ كەلگەن. شۇڭا، ئۇلار ھەر بىر سۆزنى قىلغاندا مەڭ ئويلىنىپ ئان- دىن ئېغىزىدىن چىقىرىدۇ، مەيلى كىچىك ئىش بولسۇن. مەيلى چوڭ ئىش بولسۇن باشقىلارغا لەۋزى قىلغانكەن. ئېغىزىدىن چىققانكەن. مەيلى قانداق قىيىنچىلىق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر لەۋزىنى ئورۇندايدۇ. بۇنداق كىشىلەر ئېلىم - بېرىم ئىشلىرىدا ئىشەنچلىك. مەسئۇلىيەتچان. پەزىلەت- لىك دەپ قارىلىپ. يۇرت ئىچىدىكى ئابرۇيى ئۇسوپ. ئىشلىرى روناق تې- پىپ ماڭىدۇ. ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدىغان ئاز بىر قىسىم كىشىلەر «لەۋزى ھارام»، كاززاپ، قىزىلكۆز، يالغانچى. ساختىپەز دېگەن ناملار بىلەن ئاتە- لىپ، يۇرت ئىچىگە سېسىق نامى تارىلىپ. كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈ- شۈپ كېتىدۇ. ئاتا - بوۋىلىرىمىز مۇشۇنداق ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلەر، ئەنئەنىۋى ئەخلاق مىزانلىرى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئىش - ھەرىكەتىنى ئۆلچەپلەشتۇرۇپ. جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي ئەخلاقىنى تەڭشەپ ماڭغان، تۇغرا كىشىلىك مۇناسىۋەت. ئىنسانىي پەزىلەت قاتارلىق جەھەتلەردە مەڭ- گۈ ئۇلگە قىلغۇدەك نەمۇنىلەرنى يارىتقان. تارىخىمىزنى ۋاراقلىساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش ئۈچۈن بەرگەن قۇربانلىرى، ھەتتا لەۋزىدە تۇرۇش ئۈچۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلغانلىقى ھەققىدىكى كۆپلىگەن ھېكايىلەرنى. رىۋايەتلەرنى ئۇچرىتىمىز.

بىز يەنە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا «ئوغۇلبالىچىلىقتا قىلغان گېپىڭدە تۇر جۇمۇ!» دېگەندەك سۆزلەرنى كۆپ ئىشلىتىمىز. بۇ يەردىكى «ئوغۇلبا- لىچىلىق» نوقۇل ھالدىكى جىنسىي پەرقىنى پارىتىلماستىن. بەلكى «گې- پىدە تۇرۇش» نىڭ شۇ كىشىنىڭ ئىرادە - نەپسى. ئابرۇيى، كىشىلىك پەزىلىتىگە بېرىپ تاقىلىدىغان ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. چەت ئەللىكلەر ۋەدىسىدە تۇرۇشنى ئادەمدە بولۇشقا تېگىش- لىك ئەڭ ئەقەللىي. ئەڭ مۇھىم پەزىلەت دەپ قارايدۇ. شۇڭا، بەرگەن ۋە- دىسىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ. ۋەدىگە ئەمەل قىلماسلىقنى ئەڭ چوڭ نو- مۇس ھېسابلايدۇ. بۇ خىل قاراش ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئۇششاق ھالقە- لىرىنىڭچە سىڭىپ كەتكەن بولغاچقا، ئۇلار ۋاقىتقا قاتتىق رىئايە قىلىدۇ. ھەر قانداق ئىشنى ئۆز ۋاقتىدا بېجىرىدۇ، بالىلارغا بەرگەن ۋەدىسىگىمۇ ناھايىتى ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىدۇ. مانا مۇشۇنداق ئۇششاق ۋەدىلەر يىغىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۇنۇمۇبرسال ساپاسىنى، يۇقىرى تەرەققىياتىنى، گۈزەل كىشىلىك مۇناسىۋەت ئادىتىنى شەكىللەندۈرگەن.

تارىخقا نەزەر سالساق ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىنى تەھلىل قىلساق، دەل بىز مۇھاكىمە قىلىۋاتقان «ۋەدە» نىڭ يېڭى شەيئى، يېڭى يۈكسىلىش، يېڭى مەنزىللەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە تۈرتكىلىك رول ئويناپ- نىغانلىقىنى، ۋەدىنىڭ تەرەققىياتنىڭ «پىشاڭى» ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. قەدىمدىن بۇيان نۇرغۇن ئېتىقادلىق كىشىلەر ئۆز - ئۆزىگە ۋە باشقىلارغا بەرگەن ۋەدىسىنى ئورۇندىش جەريانىدا كۆپلىگەن كەشپىيات، تېخنىكىلارنى، مەنىۋى مەھسۇلاتلارنى ياراتقان، نۇرغۇنلىغان ئىدارە، ئورۇن، كارخانىلار جەمئىيەتكە ۋەدە بېرىپ، يېڭى - يېڭى مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ- چىقارغان، ئاممىغا ئەلا مۇلازىملىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش، خىزمەت تۈرمۇشىغا قولايلىق ياراتقان. مانا مۇشۇنداق سان - ساناقسىز ۋەدە- لەر ئېقىنى چوڭ بىر دولقۇننى ھاسىل قىلىپ، بۇ دولقۇننىڭ مېھنەتلىك مەۋج ئورۇشلىرى قىرغاقلارغا سان - ساناقسىز جاۋاھىرلارنى سۈزۈپ چىقىرىپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىغا قىممەتلىك پايانداز سېلىپ بەرگەن. دېمەك، «ۋەدە» تەرەققىيات مۇساپىسىدىكى ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغان يېڭى ھامىلە، زور ئېنېرگىيىلىك ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ، يېڭى مەنزىل- لەرگە ئىلھام بەرگۈچى كارۋانبېشى. شۇڭا، ئۇ كىشىلىك ھاياتتا ئوينايدىغان رولىنىڭ مۇھىملىقى، سالمىقىنىڭ چوڭلۇقى، ۋەزنىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ئەزەلدىن ئېتىقاد بىلەن بىر قاتاردا تۇرۇپ كەلگەن، «ۋەدەڭدە تۇرمىساڭ، ئىماندىن ئاجرايسەن» دەپ تەرىپلەنگەن. بۇ خىل سالمىقى بىلەن جەمئىيەتنىڭ يۈكسىلىشىدە غايەت زور رول ئوينىغان.

خوش، ئەگەر پۈتكۈل جەمئىيەت ۋەدىگە ۋاپاسىزلىق قىلىش بىلەن تو- لۇپ كەتسە، فۇنكسىيىلىك تارماقلار جەمئىيەتكە بەرگەن ۋەدىسىنى ئورۇن- دىمىسا. ھېچكىم ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىسا، ھېچكىم لەۋزىدە تۇرمىسا، يالغانچى، كاززاپ، قىزىلكۆز، ئالدامچى، قويمىچىلار ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتسە، ئۇ چاغدا جەمئىيەتنىڭ خەلقنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ؟ بۇنداق شارائىتتا ئېنىقكى، تەرەققىياتتىن، يۈكسىلىشتىن، گۈللىنىشتىن، ئىجادىي قىممەتتىن، خالىس مېھنەتتىن، مەنىۋى ساپادىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن بولمايدۇ. جەمئىيەت غايەت زور داشقالىناقتا، ئۆز پايدىسى ئۈچۈن پالاقلايدىغان، ھارام لەۋزى بىلەن جان باقىدىغان ئىپلاس كىشىلەرگە تولىدۇ. كىشىلەر قەلبىدە ئۇمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك كەيپىياتى ئەۋج ئېلىپ، ھاياتقا، جەمئىيەتكە، ئادەملەرگە ئىشەنمەيدىغان كەيپىيات شەكىللىنىدۇ. مۇشۇنىڭ ئۆزى رىۋايەتلەردە تىلغا ئېلىنىدىغان «ئاخىر زامان» نىڭ ئۆزى ئەمەسمۇ؟ بۇنداق كۈنلەردىن تەڭرىم ئۆز پاناھىدا ساق-

لىغاي!

ۋەدە ــ بىر كىشىنىڭ ئۆزىگە، جەمئىيەتكە، ۋەدە بەرگۈچىگە تۇتقان پوزىتسىيەسىنى، مەسئۇلىيەت ئېڭىنى، پەزىلىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مەسئۇلىيەتچان، ئۆز ئىززەت ـ نەپسىنى ساقلايدىغان كىشىلەر ئالدىراپ ۋەدە بەرمەيدۇ، پەلىيەتىش سۆزلەپ باشقىلارنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سالىدىغان ئىشلارنى ھەرگىز قىلمايدۇ. ۋەدە بەرگەن بولسا، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىدۇ، لەۋزى قىلغان ئىشنى چوقۇم ئورۇندايدۇ. بۇنداق كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتتىكى ئىناۋىتى يۇكسەك بولىدۇ، خۇددى ئىشەنچلىك داڭلىق ماركىغا ئوخشاش نامى ھەريان تارىلىپ، ھەممە كىشىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ. بۇ خىل كىشىلەر نۇرغۇن ھاجەتمەنلەرنىڭ قەلبىگە باھار ئىللىقلىقىنى بەخش ئېتىدۇ. ئارىمىزدا شۇنداقمۇ كىشىلەر باركى، ئۇلار قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارغىمۇ ۋەدە بېرىۋېرىدۇ، ئامما ئۇنىڭ سورۇنلاردا گەپ ئۇلاردىن ئاشمايدۇ، مەيدىسىگە مۇشتلاپ پو ئېتىپ، بىر قىسىم ساددا، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنى ئۆزىگە رام قىلىۋالىدۇ. «چاتاق يوق، ھەر قانداق ئىشنىڭ مەن بار» دېگەندەك قۇرۇق ۋەدىلەر بىلەن ھاجەتمەنلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ پۇلىنى خەجلەپ، ئويناپ كۈلۈپ، ئۆزىنى سەمرىتىدۇ. بۇ خىل كىشىلەر ھەممە يەردە بۇرنىغا يەپ، ئىناۋىتى خەسكە ئايلانسىمۇ، يەنە قىلچە خىجىل بولماي، «ھۇنىرى» نى ئىشلىتىپ مېڭىۋېرىدۇ، بۇ مۇرەككەپ ۋە پايانسىز جەمئىيەتتە ئۇلارغا ئالدىنىپ قالىدىغانلارمۇ چىقىپ تۇرىدۇ.

ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماسلىق، يالغانچىلىق جەمئىيەتكە، ئەۋلادلارغا، كىشىلىك ئەخلاققا، ئىجتىمائىي ساپاغا غايەت زور زىيانلارنى ئېلىپ كېلىدۇ. بولۇپمۇ ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ۋەدىسىدە تۇرماسلىقى مەسۇم بالىلارغا غايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئۇلارنىڭ نازۇك قەلبىنى جاراھەتلەندۈرىدۇ، بۇ خىل ئىللەتنى بالىلار ئاسانلا يۇقتۇرۇۋالىدۇ. شۇڭا، بالىلارغا قۇرۇق ۋەدە بېرىپ قويۇشتىن، «گوللاپ قۇتۇلمەنغۇ» دەپ ئويلاپ، يالغان ئېيتىپ قويۇشتىن قەتئىي ساقلىنىش كېرەك. زىيالىيلار جەمئىيەتنىڭ «چوڭ مېڭىسى» بولۇش سۈپىتى بىلەن ھەر قانداق ئىشتا، جۈملىدىن ۋەدىگە ئەمەل قىلىشتا ئۈلگىلىك، سەركەردىلىك رول ئوينىشى، ئۆزلىرىنىڭ نامىغا، ئەقىل ـ پاراسىتىگە، سالاپىتىگە يارىشا قىلغان سۆزىگە ئىگە بولۇشى لازىم. بۇ يەردە بوۋىلىرىمىزنىڭ تەۋەررۈك سۆزىنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلەپ قويۇش ئارتۇقچىلىق قىلمايدۇكى، «گەپىمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ، جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ». يەنە جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان ھەر بىر ئادەم ئەجدادلار-

ھاڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، «لەۋزى ھالاللىق» تىن ئىبارەت بۇ ئەڭگۈشتەرنى چاڭ ساقلاپ، ئۆز ئوبرازىنى، قەدىر ـ قىممىتىنى يەنە ـ مۇ نۇرلاندۇرۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا ئادەملەرنىڭ قەلبىى قۇرداش ـ لىرىنىڭ مېھىر ـ مۇھەببىتىدىن خۇشاللىققا، سۆيگۈگە تولىدۇ، جەمئى ـ يەت گۈزەل تۈسكە كىرىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندىلا تەرەققىيات قەدىمى تېز ـ لىشىپ، بارلىق ئىشلىرىمىز يۇرۇشۇپ، ھەقىقىي ئىنسانلىق قەدىر ـ قىممىتىمىزنى نامايان قىلالايمىز، ھەقىقىي ئىنسانلىق شاراپىتىدىن بەھر ئالالايمىز. شۇڭا، بارلىق قېرىنداشلارنىڭ خەلق ناخشىلىرىمىزدىكى مۇنۇ بىر مىسرانى قەلبىنىڭ تۆرىسىگە نەقىش قىلىۋېلىشىنى ۋە بۇ سۆزگە ھەر دائىم ئەمەل قىلىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن: «بەرگەن ۋەدىمىز ۋەدە».

ياشسۇن ئۇلۇغ «ئەخمەقلىق»

ئۆزۈم دېھقان بالىسى بولغانلىقىم، مۇخبىرلىق مۇناسىۋىتى بىلەن داۋاملىق دېھقانلار بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتكەنلىكىم ئۈچۈن دېھقانلارنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى، سەمىمىيلىكى، مېھمانداوستلۇقى ماڭا ئايان ئىدى. يېقىندا، ماڭا تەسىر قىلغان ئىككى ئىش بۇ قارىشىمنى يەنمۇ كۈچەيتىش بىلەن بىرگە، دېھقانلارغا بولغان ھۆرمىتىمنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى ۋە ئۆزۈمنىڭ ھەققىدە ئەپسۇسلۇق ئىلكىدە ئويلىنىشىمغا سەۋەب بولدى.

يېقىندا، ئائىلەمدىكىلەرنى ئېلىپ، پىچان ناھىيىسىنىڭ تۈيۈق يېزىسىدىكى بىر دوستۇمنىڭ ئۆيىگە دەم ئېلىش ئۈچۈن باردىم. بۇ دەل ئۆرۈك پىشقان مەزگىل بولغاچقا، دوستۇم قوشنا مەھەللىدىكى بىر تۇغقانلىرىنىڭ ئۆرۈكلۈك بېغى بارلىقىنى ئېيتىپ، بىزنى شۇ يەرگە باشلاپ باردى. ئاتا-ئانا مىش بەش ياشلار چامىسىدىكى پاكىز قېرىنجان، مېھرىبان ئەر - ئايال سا-ھىبخان بىزنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. بىزنىڭ مەقسىتىمىز ئۆرۈكلۈك باغ-بىنى سەيلە قىلىش بولسىمۇ، ساھىبخانلار ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي ئۆيى-گە باشلاپ، چاي تەييارلىدى. بىزنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن كۈتۈۋېلىپ، گۈڭۈر - مۈڭۈر پاراڭلىشىپ، قەلبىمىزگە بىر خىل مېھىر - مۇھەببەت تۈيغۇسى بەخش ئەتتى. گەپ ئارىلىقىدا ئەر ساھىبخان: «خەلقىمىزدە، ئۆ-يۈڭگە ئۈچ كۈن مېھمان كىرمىسە ئۇ يەردىن كۆچۈپ كەت دەيدىغان گەپ بار، سىلەرنىڭ ئۆيىمىزگە مېھمان بولۇپ كىرگەنلىكىڭلاردىن ئىنتايىن خۇشال بولدۇم» دېدى. مەن ئۇنىڭ بۇ گېپىدىن قاتتىق تەسىرلەندىم. ئۆ-رۈكلۈك باغدىكى شەربەتلىك ئۆرۈكلەرگە ئېغىز تېگىپ چىققىنىمىزدا، ساھىبخان بىزنى باشلاپ بارغان دوستىمىز بىلەن تالاش - تارتىش قىلغا-لى تۇرۇپتۇ. ئەسلىدە ئۇ ئېغىلدىكى پاقلىنىدىن بىرنى سويۇشقا تەرەددۇ-

لەنگەنىكەن. بىز مىڭ تەستە ساھىبخانىنى توسۇۋالماپ، ئۇنىڭغا قايتا - قايتا ئۆزرە ئېيتىپ خوشلىشىپ قايتىپ چىقتۇق.

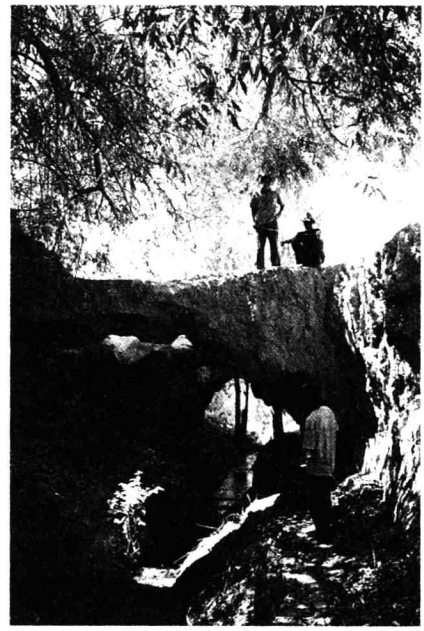
يەنە بىر كۈنى ئۇرۇمچىلىك بىر دوستىمىز ئاپىسىنى ئېلىپ، تۇرپانغا ساياھەت قىلغىلى كەلدى. بىز دوستىمىزنىڭ بۇ مېھرىبان ئانىسىغا تۇرپان يېزىلىرىنى، باغلىرىنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن بىر تونۇشىمىزنىڭ يول باشلىشى بىلەن تۇرپان شەھىرىنىڭ چاتقال يېزىسى بەشبالاكارىز كەنتىدىكى بىر باغقا قاراپ يولغا چىقتۇق. قەدىمكى كارىز بويىغا جايلاشقان كۆجۈم مەھەللىدىكى بىر بۇك - باراقسان ھويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىغىنىمىزدا، ياش دېھقان ئەر - ئايال ئالدىمىزغا چىقىپ بىزنى تەۋەززۇ بىلەن كۈتۈۋالدى. ئايال ساھىبخان دوستىمىزنىڭ ئاپىسى بىلەن كونا تونۇشلاردەك يۈز يېقىپ كۆرۈشتى ۋە بىزنى ھويلىدىكى سالقىن باراڭ ئاستىغا سېلىنغان كۆرپىلەرگە باشلىدى. ھاۋا ئىسسىق بولغاچقا، ساھىبخان تۇتقان سۇغۇق چاي تەنلىرىمىزگە ئارام بېغىشلاپ، ھاردۇقىمىزنى چىقىرىپلا قويدى. ھويلىنىڭ كەينىدىكى بىر يېرىم مو كۆلەمدىكى ئۈرۈكلۈك باغ بۇ تىرىشچان دېھقانىنىڭ ئەجرى بىلەن ئاجايىپ ياشناپ كەتكەن، باغدا ئالتە - يەتتە خىل ئۆرۈك سورتى بار ئىدى. ئۆرۈكلەر مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن، باغنىڭ ئىچىدىن بىر ئېرىقتا كۆپكۆك ئۆستەڭ سۈيى ئېقىپ تۇرغان بولۇپ، كىشىگە ھەقىقىي سەھرا لەززىتىنى، جەننەت ھۇزۇرىنى بېغىشلايتتى. بىز خالىغان ئۆرۈكلەردىن ئۈزۈپ يەپ، ساھىبخانلار بىلەن ئۈزۈغ - تۇغقانلاردەك ئازادە پاراڭلىشىپ، ئىنتايىن خۇشال كەيپىياتقا چۆمۈلدۇق. ماڭار ۋاقتىمىزدا ساھىبخان ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي، بىر يەشىك ئۆرۈكنى ماشىنىمىزغا سېلىپ قويدى. يولدا كېلىۋاتقۇچە قەلبىمىزنى چوڭقۇر ھاياجان، كاللامنى تۇگىمەس ئوي ئىلكىگە ئالدى، يۇقىرىقى ئىككى ئائىلىگە قىلغان زىيارىتىم چاڭ بېسىپ كەتكەن پاكىز تۇيغۇلىرىمنى دولقۇنلىتىپ، سۆيۈملۈك دېھقانلارغا بولغان قايىللىقىم، ھۆرمىتىم، سۆيۈنۈشۈمنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى. مېنى «ئۇلار ئۇچۇن قانداقلا ياخشى ئىش قىلىپ بەرسەك ئەرزىيدىكەن» دېگەن تۇيغۇغا كەلتۇردى.

بىز بۇ كىشىلەر بىلەن ئەزەلدىن تونۇشمايمىز، بۇنىڭدىن كېيىن قايتا ئۇچرىشالماسلىقىمىزمۇ مۇمكىن، ئۇلار بىلەن قىلچە پايدا - مەنپەئەت مۇناسىۋىتىمىزمۇ يوق، ھەتتا ئۇلار بىزنىڭ كىملىكىمىزنى، نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىمىزنىمۇ بىلمەيدۇ. بىراق، ئۇلار بىزنى، بۇسۇغۇسىدىن «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ ئاتلىغان ھەرقانداق كىشىنى شۇنچە قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ، داستىخاندا بارىنى مېھمانلارنىڭ ئالدىغا تۆكىدۇ، شۇنچە ئىز-

زەت - ئىكرام، مېھرىبانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن؟

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئەجدادلىرىمىزدىن قالغان مېھمانىنى ئۇلۇغلاشتىن ئىبارەت ئېسىل ئەنئەنە پارلاپ تۇرىدۇ، «مېھمانلىق ئۆيگە بەرىكەت ياغىدۇ» دەيدىغان قاراش ئۇلارنى مەڭگۈ ئىلھاملاندۇرىدۇ. مانا بۇ ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي، جاپاكەش دېھقانلىرىمىزنىڭ ئۆڭمەس خىسلىتى، مەڭگۈ قەدىرلەشكە تېگىشلىك بولغان ئۇلۇغ پەزىلىتى.

بىر قىسىملار شەخسىيەتچىلىك، مەنپەئەتپەرەسلىكنىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قېلىۋاتقان، جەمئىيەتتە پايدا - مەنپەئەت قارىشى بارغانسېرى ئەۋج ئېلىپ كېتىۋاتقان مۇشۇ كۈنلەردە، بۇ خىل سەمىمىيلىكنى ھەقىقەتەن قەدىرلەشكە، ئۇلۇغلاشقا، مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدۇ. لېكىن، بىر قىسىم تۇزكور، نائىنساپ كىشىلەر تەپتارتماستىن ئاشۇ ئەزىز دېھقانلىرىمىزنىڭ بۇ خىل پەزىلىتىنى «ئەخمەقلىق»، «قولىدىكى بار ئەۋزەللىكتىن پايدىلانماي، قاراپ تۇرۇپ باشقىلارغا بىكارغا ئىشلەيدىغان ساددىلىق» دەپ مەسخىرە قىلىۋاتىدۇ، ھاقارەت قىلىۋاتىدۇ. بۇ خىل ئەگرى نىيەت كىشىلەرگە لەنەتلەر ياغسۇنكى، تىلى تۇتۇلۇپ قالسۇنكى، مۇشۇ خىل ئېسىل «ئەخمەقلىق» مەڭگۈ ياشىنىسۇن! ھازىر پەقەت دېھقانلىرىمىزدىلا ساقلىنىپ قالغان ئەجدادلىرىمىزنىڭ بۇ خىل ئېسىل پەزىلەتلىرى ئەگەر بىزگە ئوخشاش ئەۋلادلارنىڭ ھەممىسىدە ئۆز سېھرىنى نامايان قىلغان بولسا، جەمئىيىتىمىز ئاجايىپ ئىللىقلىققا، مېھىر - مۇھەببەتكە، ئاسايىشلىققا تولغان بولاتتى. بالىلىرىمىز پەزىلەتلىك، ئەخلاقلىق، ۋاپادار، مېھرىبان چوڭ بولغان، بىزمۇ ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىن ۋايىم يېمىگەن بولاتتۇق. مىڭ ئەپسۇس، بىز ھازىر بوسۇغىمىزدىن مېھمان كىرىپ بولغۇچە، ئۇنىڭ قايسى مۇددىئا بىلەن كىرگەنلىكى ھەققىدە تەگسىز خىياللارغا پېتىپ كېتىمىز. بۇ خىياللارنىڭ يېشىمىغا ماسلىشىپ، چىرايلىرىمىزنى مىڭ خىل ئۆزگەرتىپ، سۈنئىي تەكەللۇپلار بىلەن مېھمانىنى ئۇزىتىشقا ئالدىرايمىز. ۋاھەرىخا، «مېھمان كىرگەن ئۆيگە پەرىشتە كىرىدۇ» دېگەن ئۇدۇمىمىز نەگە كەتتى؟ ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي دېھقانلىرىمىزنىڭ مېھماندوستلۇقىدىن، پەزىلىتىدىن ئۇلگە ئالايلى، ئۇلارنىڭ ئۇلۇغ «ئەخمەقلىقى» دىن ئۆگىنەيلى، مۇنداق «ئەخمەقلىق» مەڭگۈ ياشىنىسۇن!

ئابىچەشمە مەڭگۈ ئۈزۈلمەي ئاقسۇن

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا ئىككى قوۋم كىشىلىرى ياشايدىكەن. تاغنىڭ جەنۇبىدىكى ئىدىقۇت ۋادىسى يازدا قاتتىق ئىسسىق بولىدىغان، سۇيى قىس زېمىن بولۇپ، بۇ يەردىكى كىشىلەر تېرىقچىلىق، باغۋەنچىلىك، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، قوشۇمچە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. تاغنىڭ شىمالىدىن سىڭگەن سۇلار جەنۇبىدا نۇرغۇن بۇلاقلارنى شەكىللەندۈرگەچكە، ئىدىقۇت باغرىدىكى قوۋملەر بۇلاق سۇلىرىغا تايىنىپ، ھاياتلىقنى داۋاملاشتۇرىدىكەن. تاغنىڭ شىمالىنىڭ ھاۋاسى سالقىن، سۇيى مول، ئوت ـ چۆپلىرى قويۇق، يايلاقلىرى پايانسىز بولۇپ، بۇ يەردىكى كىشىلەر چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. ئەسلىدە تاغنىڭ ئىككى يېقىدىكى كىشىلەر بىر ئۇرۇقتىن بولۇپ، كېيىن ھەر خىل نىزالار سەۋەبىدىن ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ كەتكەنىكەن.

ئىدىقۇت ۋادىسىدىكى ئەزىز ئاتلىق پاراسەتلىك، باتۇر، سۇباتلىق يىگىت داۋاملىق مالىلىرىنى ھەيدەپ تاغنىڭ شىمالىغا ئۆتۈپ قوي باقىدىكەن. بۇ جەريانىدا ئۇ بۇ يەردىكى زەدىراخۇن ئاتلىق بىر باينىڭ بەختىگۈل ئىسىملىك بەرنا قىزىغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ، بەختىگۈلمۇ ئەزىزگە كۆڭۈل بېرىپتۇ. ئىككىيلەن تويلىشىشقا پۈتۈشكەندىن كېيىن، ئەزىز بۇ ئىشنى دوست ـ يارانلىرى ئارقىلىق ئاتا ـ ئانىسىغا يەتكۈزۈپتۇ. ئەزىزنىڭ ئاتا ـ

ئانىسى نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملارنى ئېلىپ، تاغنىڭ شىمالىدىكى زەدىرا-خوتۇنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە كەپتۇ. لېكىن، زەدىراخۇن ئىككى يۈرتنىڭ بۇرۇنقى ئۆچمەنلىكىنى پەش قىلىپ ۋە ئەزىزجانىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى نامرات كۆرۈپ ئەلچىلەرنىڭ تەلىپىنى رەت قىپتۇ. ئامالسىز قالغان ئەزىز بىر ئاخشىمى تاغنىڭ شىمالىغا ئۆتۈپ، بەختىگۈلنى ئېلىپ قېچىپتۇ. بۇ-نىڭدىن قاتتىق غەزەپكە كەلگەن زەدىراخۇن تاغ باغرىغا ئېقىپ بارىدىغان بارلىق ئېقىن ـ ئۆستەڭلەرنى باشتىن توسۇپ، جەنۇبتىكى خەلقلەرنىڭ سۇدىن ئىبارەت جان تومۇرىنى ئۈزۈپ تاشلىماقچى بوپتۇ. دەرۋەقە، تاغنىڭ شىمالىدىكى سۇلار توسۇۋېتىلگەچكە، جەنۇبتىكى بۇلاقلار قۇرۇشقا باشلاپ-تۇ ۋە ئىدىقۇت ۋادىسىدا ئېغىر قۇرغاقچىلىق، قەھەتچىلىك ئاپىتى يۈز بېرىپ، مالىلار ئورۇقلاپ، ئامبار، تاغارلار قۇرۇغداپ، يەرلەردىن ئاشلىق چىقماس، باغلاردىن يېمىش چىقماس بولۇپ قاپتۇ. بۇ يەردىكى قوۋملەرنىڭ جان بېقىشىمۇ تەسكە توختاپتۇ. خەلقلەر:

زەدىراخۇن باغرى تاش،
بەختىگۈلنى بەرمىدى.
مالغا گىياھ، يەرگە سۇ،
ئوت ـ چۆپ، بۇلاق بەرمىدى.

دېگەندەك قوشاقلارنى توقۇشۇپ، زەدىرابانىڭ رەھىمسىزلىكىگە لەنەت ئوقۇپتۇ. ئۆزىنىڭ پاك مۇھەببەت يولىدىكى پىداكارلىقىنىڭ قوۋمىگە ئا-پەت ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن تەڭقىسلىقتا قالغان ئەزىزجان قەتئىي ئىرادە-گە كېلىپ، ئۆزى بىلەن تەڭتۇش باھادىر يىگىتلەرنى ئەتراپىغا يىغىپتۇ ۋە يەر ئاستىدىن يوشۇرۇن لەخمە كولاپ، تاغنىڭ ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ، شىمال تەرەپتىكى سۇلارنى مۇشۇ لەخمە ئارقىلىق باشلاپ كەلمەكچى بوپ-تۇ. تاربختىكى تاغ يېرىپ سۇ باشلاپ كېلىپ، شېرىنىڭ ۋىسالىغا يەتكەن پەرھاتتىن ئۈلگە ئالغان ئەزىز باشلىق يىگىتلەر ھېرىپ ـ چارچاشتىن، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقماي، لەخمە كولاشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. لەخمە-نىڭ توپىسىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن يەر يۈزىدىن مەلۇم ئارىلىققا بىردىن قۇدۇق كولاپ چۈشۈپ، لەخمىگە تۇتاشتۇرۇپتۇ. ئۇلار:

سايى ئاستىدىن سۇ باشلىدۇق،
تەشنا يۈرەككە.
يارنىڭ بەرگەن ياغلىقىنى،
چىگىپ بىلەككە.

ئەجرىمىزنىڭ نام ـ شەرىپى،
«كار ئەزىز» بولدى.
بىنام ياتقان ئېدىر ـ سايلار،
باغ، ئېتىز بولدى.

دېگەندەك ناخشىلارنى ئېيتىپ، مۇشۇ تەرىقىدە لەخمە كولاپ، تاغ باغرى-غا يېقىنلىشىشى بىلەنلا، لەخمىنىڭ تۆت ئەتراپىدىن، قۇدۇقلارنىڭ باغرى-دىن سۇلار پېقىر ـ مىسكىنلەرنىڭ كۆز يېشىدەك تەپچىرەپ چىقىپ، تامچە ـ تامچە سۇلار قوشۇلۇپ، تەشمە ئىچىدە شارقىراپ ئېقىشقا باشلايتۇ ۋە مەھەللە ئىچىدىكى تىلما ئاغزىدىن ئېقىپ چىقىپتۇ. قاتار ـ قاتار قۇ-دۇقلارنىڭ تەشىلىرىدىن ئېقىپ چىققان سۇنى كۆرگەن ئەل ـ ئاۋامنىڭ خۇشاللىقىتىن كۆز ياشلىرى تامچىلاپ كارىز سۈيىگە قوشۇلۇپ كېتىپتۇ ۋە بۇ سۇدىن بىر كۆل پەيدا بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن خالايىق يېغىنى توختى-تىپ، «كۆل، كۆل» دېيىشىپ، يېغىلغان بۇ سۇنى «كۆل» (زامانلارنىڭ ئۆ-تۈشى بىلەن بۇ سۆز «كۆل» گە ئۆزگىرىپتۇ) دەپ ئاتىشىپتۇ. يۇرت چوڭ-لىرى «ئەمدى ھەممىز بۇ قۇتلۇق ئەمگەكنى مۇبارەكلەپ، ياخشى كۆرگەن دەرەختىن بىر تۈپتىن ئەكىلىپ، تىلما ۋە كۆل بويىغا تىكىپ، كېيىنكى ئەۋلادلارغا مىراس قالدۇرايلى»دېيىشىپ، جۈجەم، ئۆرۈك، نەشپۈت، تې-رەك، تال قاتارلىق قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالايلا دەپ قالغان دەرەخلەرنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ ئەكىلىپ، كۆل ۋە تىلما ياقىسىغا تىكىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، كارىز بويى باغ ـ بوستانلىققا ئايلىنىپتۇ. يۇرت چوڭلىرى يەنە مەسلىھەتلىشىپ، «بۇ سۇنى ئەزىزجان باشچىلىقىدىكى «كارى ئەزىزلەر» يە-نى مەھنىتى قەدىرلىك، ئەمگىكى ئەزىز كىشىلەر باشلاپ كەلدى، شۇڭا بۇ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا «كارى ئەزىز» دەپ نام قويايلى» دېيىشىپتۇ، كېيىن بۇ ئىسىم ئىخچاملىنىپ، «كارىز» غا ئۆزگىرىپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان كارىز ئىدىقۇت ۋادىسىنىڭ ھاياتلىق جان تومۇرى بولۇپ قاپتۇ...

قەدىمكى دەۋردە ئىدىقۇت تېغى باغرىدا بىر كۆجۈم بوستانلىق بار بو-لۇپ، بۇ يەردە بىر قووۇم كىشىلىرى ئىناق ـ ئىتتىپاق ياشايدىكەن. ئەتراپ-نى تاغلار قورشاپ تۇرغان. قۇرغاق ئويمانلىققا جايلاشقان بۇ زېمىن يا-كۇنلىرى باغرىنى كېسىپ ئۆتكەن ئىدىقۇت تېغىنىڭ يالقۇنىدەك تەپتى-دەستىدىن «ئوت ماكانى»غا ئايلىنىدىكەن. بۇ يۇرتتا سۇ قىس بولۇپ، كىشىلەر بۇلاق سۈلىرىغا تايىنىپ تېرىقچىلىق قىلىدىكەن، تاغ باغرىدىكى چۆللۈكلەردە مال بېقىپ تۇرمۇشنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىكەن.

بىر كۈنى بۇ يۇرتتىكى پادىچى بالا قويلىرىنى ھەيدەپ يۇرتنىڭ شىمال

تەرىپىدىكى يانتاقلىققا پادا باققىلى چىقىپتۇ. بۇ كۈنى ھاۋا بەك ئىسسىپ كەتكەچكە، ئۇ قاپاقتىكى سۇيىنى بالدۇرلا ئىچىپ تۈگىتىپتۇ ۋە كۆپ ئۆتمەيلا تەشنالىق ئازابى ئۇنى يەنە قىيناشقا باشلاپتۇ. پادىچى بالا يىراقتا ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان تەڭرىتاغ چوققىلىرىغا، ئاسماندا ئوت پۈركۈپ مىس لېگەندەك ساڭگىلاپ تۇرغان ھارارەتلىك قۇياشقا، ئالۋۇنلار جىمىرلاپ تۇرغان پايانسىز دالىغا قاراپ نېمە قىلىش ھەققىدە ئويلىنىپ-تۇ. ئاخىرى بىر ئەقىل تېپىپ، قولىدىكى پادىچى تايىقى بىلەن ئايىغى ئاستىدىكى قۇمساڭغۇ تۈپراقنى كولاشقا باشلاپتۇ. تۈپراق كولانغانچە نەم توپا چىقىپتۇ، بالا بۇنىڭدىن ئىلھاملىنىپ، ھېرىپ - چارچىغىنىغا قارماي، توختىماي كولاۋېرىپتۇ ۋە ھېرىپ كېتىپ، ئۆزىنى تاشلاپ بىر دەم ئارام ئاپتۇ. ئۇ دېمىنى ئېلىۋېلىپ، شۇنداق قارىغانكەن، ئۆزى كولىغان كۆلچەكتە بىر ئوچۇم سۈپسۈزۈك سۇنىڭ قۇياش نۇرىدا جىلۋىلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ ۋە خۇشاللىقىدىن ۋارقىرىۋېتىپتۇ. ئۇ سۇنى ئوچۇملاپ ئىچىپ تەشنالىقىنى قاندۇرغاندىن كېيىن، قويلىرىنى ھەيدەپ مەھەللىگە قايتىپ كەپتۇ. ئۇ بۇ ئىشنى يۇرت ئاقساقلىغا ئېيتقاندىن كېيىن، ئەتىسى يۇرت ئاقساقلىرى بەردەم يىغىتتىن ئون نەچچىنى باشلاپ، كەتمەن-گۇرجەكلىرىنى ئېلىشىپ، پادىچى بالا كۆلچەك كولىغان يەرگە كەپتۇ. بۇ كۈنى بۇ كۆلچەكتە تېخىمۇ كۆپ سۇ يىغىلىپ قالغانكەن. بۇنى كۆرۈپ ھەم ھەيران قالغان ھەم خۇشال بولغان يىغىتلەر ئاقساقالنىڭ باشچىلىقىدا كۆلچەكنى يەنە بىر ئاز كولاپ، ئېرىق چاپقانكەن، ئېرىقتا كەتمەن سېپىدەك توملۇقتا سۇ ئېقىشقا باشلاپتۇ. بۇنىڭدىن ئىلھاملانغان يىغىتلەر ئېرىقنى يۇقىرىسىغا قاراپ چېپىپتۇ. ئېرىق يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ، قازىدىغان توپا مىقدارى كۆپەيگەندىن كېيىن ئۇلار ئېرىق قېزىشتىن تەشمە قېزىشقا ئۆتۈپتۇ. تەشمە تېشىلىپ مەلۇم جايغا بارغاندا لاي چىقىرىش، ھاۋا ئۆتۈشۈش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن تەشمە ئوستىدىن قۇدۇق قېزىپ چۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر قۇدۇقلۇق ئىپتىدائىي كارىز پەيدا بوپتۇ، كېيىنچە باشقا قارىتىپ ئۈزارتىلىپ، قۇدۇق سانى تەدرىجىي كۆپىيىپ، كۆپ قۇدۇقلۇق كارىزلار مەيدانغا كەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئابىھايات كارىزلار مۇقەددەس ئىدىقۇت ئاتىنىڭ سېھىرلىك تېنىدىكى تومۇرلارغا ئوخشاش بۇ زېمىنىڭ ھەممە يېرىگە تۇتىشىپ، بۇ تۈپراقنى زىلال سۈيى بىلەن ياشارتىپ كەپتۇ. ئىدىقۇت تېغى باغرىدىكى بۇ زېمىننى غايەت زور ھاياتىي كۈچكە تولدۇرۇپ، بۇ يۇرتنى ئۆزۈم ماكانىغا، مەئىشەت قۇچىقىغا، مەدەنىيەت بۆشۈكىگە ئايلاندۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان بۇ زېمىندىكى كىشى-

شىلەر كارىزغا ئېتىقاد قىلىپ، يۈرت ـ يۇرتلاردىكى ئەركەكلەر دائىم كا-
رىز چاپىدىغان، كارىزلارنىڭ لېيىنى تارتىپ، سۈيىنى ئۇلغايتىدىغان، بې-
شىغا ئۈزارتىپ چېپىپ، ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرىدىغان، كارىز سۈيىنىڭ
پاكىزلىقىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان بولىتۇ. كارىز بويلىرىدا:

قاتار ـ قاتار كۆرۈنگەنلەر،
كارىز دەرىخى.
بىزنىڭ يارنى كۆرسەتمىگەن،
يولنىڭ يىراقى.
يىراق بولۇپ، يېقىن بولۇپ،
داۋانى يوقتۇر.
مەن يارىمنى كۆرۈۋالسام،
ئارمانىم يوقتۇر.
كارىزلاردىكى تەشمىلەردە،
ئابى زەم ـ زەم ئاقىدۇ.
ئىچىپ باقسام خويمۇ تاتلىق،
يۈرەككە بەك ياقىدۇ.
ئاتام سورىسا، ئانام سورىسا،
كارىزدا دەڭلار.
قولى ئىشتا، كۆزى ياشتا،
يۇرىدۇ دەڭلار.
ئۇچ يۈز ئاتمىش قۇدۇق سۈيى،
بىر بولۇپ ئاقتى.
مەن بالىلىرىمنى كۆرەي دېسەم،
كارىزنىڭ ۋاقتى.
دېگەندەك ناخشىلار جاراڭلاپ تۇرىدىغان بويتۇ...

يۇقىرىقىلار خەلق ئىچىدە تارقىلىپ يۈرگەن، كارىز ھەققىدىكى رىۋا-
يەتلەرنىڭ بىر قىسمى. 1986 ـ يىلى توقسۇن ناھىيىسىنىڭ كۆرجەي يې-
زىسىدىن مىلادىيىدىن بىر قانچە ئەسىر ئىلگىرىكى قىياتاش سۈرەتلىرى
تېپىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەيۋەتلىك، تەكشى يۈزى ئىككى ئېغىز ئۆيچە-
لىك كېلىدىغان قىياتاشقا ئويۇلغان بىر تاش خەرىتە بار بولۇپ، بۇ تاش
خەرىتىگە ئېقىنلار، كۆللەر ۋە ئىپتىدائىي كارىزلارنىڭ سۈرىتى چۈشۈ-
رۈلگەن. بۇ تاش خەرىتىنى ئالىملار: «قەدىمكى زامان ئۇۋچىلىقىنىڭ گۈل-
لەنگەن دەۋرى، يەنى بۇنىڭدىن 4 ~ 6 مىڭ يىللار بۇرۇنقى مەزگىللىرىن

تارتىپ، ھون ئىمپېرىيىسى دەۋرى ــ مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 7 ـ ئەسىر ـ دىن مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 2 ـ ئەسىرلەر ۋە قەدىمكى تۈرك خانلىقى دەۋ ـ رىگىچە داۋاملاشقان دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1989 ـ يىلى 5 ـ سان) دەپ كۆرسەتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئۆتكەن تارىخشۇناس ۋاڭ گوۋبې ئۆزىنىڭ «غەربىي رايونلاردىكى كارىزلارنى تەكشۈرۈش» ناملىق كىتابىدا «شىنجاڭدىكى كا ـ رىزلار بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىل بۇرۇنقى خەن دەۋرىدىلا بار ئىدى» دەپ يازغان. «تۇرپانشۇناسلىق تەتقىقاتى»ژۇرنىلىنىڭ 2001 ـ يىللىق 2 ـ سا ـ نىدىكى «يىپەك يولىدىكى جۇڭگو كارىزلىرى» ناملىق ماقالىدە: «ياپونىيە مىيازاكى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى مۇراكامى ريوخارا ئەپەندى تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، ‹جۇڭگودىكى شىنجاڭ كارىزلىرى مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 102 ـ يىلى، يەنى خەن ۋۇدى زامانىسىدا قېزىـ لىشقا باشلىغان› دەپ قارىدى» دېيىلگەن. پروفېسسور ئابدۇشۇكۇر مۇ ـ ھەممەتئىمىن «قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا» ناملىق كىتابىدا: «كارىز چىلىق ئاسىيادىكى قۇرغاق رايونلار ئاھالىسىنىڭ يەر سۇغىرىشتىكى مۇھىم بىر ئۇسۇلى بولۇپ، ئۇ ساك ـ سارماتىن قەبىلىلىرىدە خېلى ئومۇمىي تېخنـ ـكا ئىدى. ‹غار ئىز›، ‹كارىز›، دەپ نام ئالغان ۋە ‹غارلار› تۇتاشتۇرۇلىدىغان بۇ خىل يەر ئاستى كانال سىستېمىسى گەنسۇ كارىدورىنىڭ ياۋچى ـ ساكلار ياشىغان قىسمىدا، تۇرپاندا، ئالان قەبىلىلىرى ياشىغان كاۋكازدا ئۆزىنىڭ تىپىك ئۇلگىسىنى كۆرسەتكەن» دەپ يازغان. دېمەك، يۇقىرى ـ قىلاردىن تۇرپان كارىزلىرىنىڭ ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. 1980 ـ يىلى ئامېرىكىلىق بىر ئاتاقلىق ئالىم ئۆ ـ زىنىڭ ماقالىسىدە: «دۇنيادا ئۇچ كەشپىيات بار، ئۇلار: مىسىردىكى ئەل ـ ئېھرام پىرامىداسى، جۇڭگودىكى سەددىچىن سېپىلى ۋە كارىز. ئالدىنقى ئىككىسى ئۆز ۋاقتىدا تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغان بولغان، ئۇلار ھازىر ئاساسىئەتىقگە ئايلاندى. لېكىن، ‹كارىز›، دىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس قۇرۇ ـ لۇشنىڭ ۋەزىپىسى تېخى ئاياغلاشمىدى، بەلكى تا ھازىرغىچە تۇرپان بوسـ ـتانلىقىنى كۆكەرتىپ تۇرماقتا» دەپ يازغان.

كارىز ــ ئەجدادلىرىمىزنىڭ يۇكسەك ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ مەھسۇ ـ لى، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇش تارىخىدىكى بۇيۇك ئابىدە ھەم دۇنياۋى ئۇلۇغ كەشپىيات، خەلقىمىز دۇنيا مەدەنىيىتى خەزىنىسىگە قوشقان ئۆچمەس تۆھپە. كارىز قۇرۇلۇشى زور پەم ـ پاراسەت، يۇقىرى تېخنىكا، كۆپ ئەمـ ـگەك كۈچى، كۆچلۈك ئىرادە ۋە سەۋرچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان ئىنچىكە

قورۇلۇش بولۇپ، چوڭقۇر سۇلۇق قاتلامدىكى يەر ئاستى سۇيىنى يەر يۈزى يانتۇلىقىدىن پايدىلىنىپ، يەر ئاستى ئېرىقلىرى ئارقىلىق يەر يۈزىگە ئې-لىپ چىقىدىغان سۇ ئىنشائاتى سەمەرىسىدۇر. ئۇ تۇرپانغا ئوخشاش ئەترا-پىنى بۇغدا تېغى، تۇزتاغ، قۇمتاغ، چۆلتاغ قاتارلىق تاغلار ئوراپ تۇرغان، يەر تۇزۇلۇشى قازانغا ئوخشايدىغان، ھاۋاسى قۇرغاق، يەر ئۈستى سۇيى كەمچىل، ھۆل - يېغىن ئاز، يەر ئاستى سۇيى مول ۋە سۇ تەركىبى ياخ-شى، يەر يۈزى يانتۇلۇقى بىر قەدەر چوڭ، يەر ئاستى تۇيراق قۇرۇلۇشى مۇستەھكەم جايلارغا باب كېلىدۇ. ئەجدادلىرىمىز مۇشۇنداق يەر شارائى-تىدا تەڭرىتاغ قار - مۇز سۇلىرىنى ئىدىقۇت ئويمانلىقىغا قانداق باشلاپ كېلىش ھەققىدە نۇرغۇن ئىزدەنگەن. چۈنكى، شىمال تەرەپ ئېگىز، جەنۇ-بقا قاراپ ماڭغانسېرى پەسلەيدىغان، يانتۇلۇق پەرقى چوڭ بولغان شارائىت-تا تاغ سۇلىرىنى بىۋاستە باشلاپ كېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئىدىقۇت تېغى باغرىغا ھەر قايسى غوللاردىن ئېقىپ كەلگەن تاغ سۇلىرى مول يەر ئاستى سۇيى جۇغلانمىسىنى شەكىللەندۈرگەن بو-لۇپ، بۇ سۇلارنى باشلاپ چىقىشقىمۇ بىر ئىلمىي سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى بولمىسا بولمايتتى. مۇشۇنداق شارائىتتا ئەجدادلىرىمىز ئاخىر كارىزنى ئىجاد قىلغان.

كارىز چېپىشتا ئالدى بىلەن پىشقەدەم كارىزچىلار كەڭ دالىغا چىقىپ، كارىزنى قايسى يۆنىلىشتە چېپىشنى بەلگىلەيدۇ. ئاندىن كارىز چاپماقچى بولغان دائىرىنى تەكشۈرۈپ، كارىزلارنىڭ سۇلۇق قاتلىمىنىڭ چوڭقۇرلۇ-قى، دەريا، كۆل قاتارلىق يەر ئاستى سۇ مەنبەلىرىنىڭ يىراق - يېقىنلىقى ۋە يەر يۈزىدىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئەھۋالى قاتارلىق ئامىللارغا ئاساسەن شۇ جايىنىڭ يەر ئاستى يوشۇرۇن ئېقىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقى مۆل-چەرلىنىپ، كارىزنىڭ ئومۇمىي يۆنىلىشى بەلگىلىنىدۇ. ئاندىن كېيىن سۇلۇق قاتلامنى تېپىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن يۆنىلىش بويىچە ئۇچ قۇدۇق چېپىلىپ، يىغىلغان سۇ كۆزىتىلىدۇ. سۇلۇق قاتلام مۇقىملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن تۆۋەنگە قاراپ قۇدۇق چېپىلىدۇ، قۇدۇقلار تەشمە ئارقىلىق تۇتاش-تۇرۇلىدۇ. مۇشۇ ئاساستا قېزىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئاياغ قۇدۇقتا باغرى-دىن كېيىن تىلما چېپىلىدۇ. سۇ چىقىش يولىنى تاپقاندىن كېيىن باشقا قاراپ قۇدۇق چېپىلىپ، تەشمە تېشىلىپ، كارىز ئۈستىگە قاراپ ئۇزارتى-لىدۇ. مۇشۇ ئاساستا بىر تەرەپتىن قۇدۇق چېپىپ، بىر تەرەپتىن تەشمە تېشىپ، يۇقىرىسىغا قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ ۋە سۇ مىقدارى كۆپەيىپ كۆز-لىگەن نىشانغا يەتكەندە قېزىش توختىتىلىدۇ. كارىز ئادەتتە قۇدۇق تەشـ-

مە، تىلمىدىن تەركىب تاپىدىغان بولۇپ، قۇدۇق تەشمىدىن قېزىلغان توپا ۋە لايلارنى ئۈستىگە چىقىرىش، تەشمىگە يورۇقلۇق ۋە ھاۋا يەتكۈزۈپ بېرىش، كارىزچىلارنىڭ تەشمىگە چىقىپ ـ چۈشۈشى، تەشمىنىڭ يۇنۇلۇشىنى بەلگىلەش قاتارلىق روللارنى ئويناىدۇ. تەشمە بولسا كارىزنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولۇپ، ئۇ چوڭقۇر قاتلامدىكى يەر ئاستى سۈيىنى يىغىش ۋە يەر ئۈستىگە چىقىرىپ بېرىش رولىنى ئويناىدۇ. تىلما بولسا تەشمە بىلەن كۆلنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. قۇدۇق چېپىشتا بىر كىشى چېپىشقا، بىر كىشى چېپىلىپ چىققان توپىنى غالتەك بىلەن ئارغامچىدا تارتىشقا، يەنە بىر كىشى توپىنى تۆكۈشكە مەسئۇل بولىدۇ. غالتەك كارىزچىلار قۇدۇقا چۈشۈپ چىقىش ۋە توپا بىلەن لاينى تارتىپ قۇدۇق ئاغزىغا چىقىرىشتا مۇھىم رول ئويناىدۇ. تەشمە چوڭقۇر يەر ئاستىدىكى قۇرۇلۇش بولۇپ، لىنىيىسى ئۇزۇن، يورۇقلۇق چۈشىدىغان جايى ۋە ھاۋا كىرىگۈزۈش ئۈسكۈنىلىرى يوق، قاراڭغۇ بولغاچقا، ئىش شارائىتى ئىنتايىن جاپالىق بولىدۇ. رېزىنكە ئۆتۈك، مەخسۇس كارىزچىلار كىيىدىغان رېزىنكە كىيىم (بۇرۇن بۇنداق كىيىملەرمۇ يوق ئىدى، ئەلۋەتتە) كىيگەن كارىزچىلار قاراڭغۇ يەر ئاستىدا كارىز چىرىغىنىڭ غۇۋا يورۇقىدىن پايدىلىنىپ، خۇددى سۇغۇرغا ئوخشاش ئۆمىلەپ يۈرۈپ تەشمە تېشىدۇ. ئەتراپ چىلىق ـ چىلىق سۇ، تۆت ئەتراپتىن سۇ چاچراپ تۇرغان، بەزىدە ئۈستىدىنمۇ يامغۇردەك سۇ تۆكۈلۈپ تۇرغان شارائىتتا، كارىز چىلار گاھىدا پاتقاق ئىچىدە ئۆمىلەپ، گاھىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ھۆلچىلىككە، قاتتىق سوغۇققا، قاراڭغۇ، جاپالىق ئىش مۇھىتىغا تاقابىل تۇرۇپ توپا قازىدۇ. بەزىدە تەشمە يولىغا قورام تاشلار، ھەر خىل قاتتىق جىنسلار ئۇدۇل كېلىپ قېلىپ، تەشمە تېشىشنىڭ قىيىنلىق دەرىجىسىنى نەچچە ھەسسە ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىدۇ. سوغۇق، نەم مۇھىتتا ساقلىنىپ، كۈنلەپ ئىشلىگەن كارىزچىلار كارىزنىڭ ئۈستىگە چىقىقاندىن كېيىن تومۇز ئىسسىقتىمۇ جالاقلاپ تىترەپ، يوتقانغا مەھكەم ئورىنىپ يېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بولۇپمۇ ھەر قانداق زامانىۋى ئۆلچەش ئەسۋابلىرى بولمىغان شارائىتتا تەشمىنىڭ يۇنىلىشى بىلەن يانتۇلۇقىنى بەلگىلەش ئىنتايىن قىيىن. ئەمگەك سۆيەر خەلقىمىز ئۇزۇن تارىخىي جەريانىدا كارىز چېپىشنىڭ، جۈملىدىن تەشمە تېشىشنىڭ نۇرغۇن ئىلغار ئۇسۇللىرىنى يارىتقان. ئۇلار قۇدۇقنىڭ بېشىدىكى غالتەكنىڭ ئىككى تەرىپىدىن تەشمە ئىچىگە تاش ئېسىلغان ئىككى تال تانا ساڭگىلىتىش، بۇ ئىككى تال تانا بىلەن كارىزنىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى مەلۇم نىشاننى نۇقتا قىلىپ، تانا

بىلەن نىشانىنى بىر تۈز سىزىق ئۈستىگە كەلتۈرۈش، كارىز چىرىغىغا ئا-ساسەن يۆنىلىشىنى بەلگىلەش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن تەشمىنىڭ تۈزلۈ-كىنى، سۈنىڭ ئېقىش يانتۈلۈقىنى بەلگىلەپ ماڭغان. ئادەتتە قىسقىراق كارىزلاردا يەتمىش - سەكسەن قۇدۇق، ئۇزۇن كارىزلاردا ئىككى - ئۈچ يۈز قۇدۇق بولىدۇ. قۇدۇقلارنىڭ چوڭقۇرلۇقى كارىزنىڭ ئاياغ تەرىپىدە يىگىرمە مېتىر، يۇقىرىسىدا ئاتمىش - يەتمىش مېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. تەشمە كەسمە يۈزىنىڭ شەكلى ئات تاقىسىغا ئوخشاش بولۇپ، ئېگىزلىكى 1.5 ~ 1.7 مېتىر، كەڭلىكى 0.6 ~ 0.7 مېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ.

بۇنىڭدىن يىگىرمە يىللار ئىلگىرىلا يازنىڭ تومۇز پەيتلىرىدە ئىدىقۇت دىيارىدىكى كۆجۇم مەھەللىلەرگە كەلسىڭىز مۇنداق مەنزىرىلەرنى كۆرەتىسىڭىز: مەھەللىنىڭ باش تەرىپىدە ياكى مەركىزىدە بىر كارىز بولۇپ، سۇپسۈزۈك، ئابىھايات كارىز سۇيى تەشمىدىن ئۇيناقشىپ ئېقىپ چىقىپ، كۆلگە قۇيۇلۇپ تۇرغان بولاتتى. تىلمىنىڭ ئىككى يېقى ۋە كۆلنىڭ ئەترا-پى بۇك - باراقسان قارا ياغاچ، سۆگەت، تېرەكلەر بىلەن قورشالغان بو-لۇپ، تىلمىنىڭ ئاياغ تەرىپىدە، كۆلنىڭ بېشىدا بىر مۇنچە قىز - جۇۋانلار كۇلكە - چاقچاقلار بىلەن كىر يۇيۇۋاتقان، كۆلدە بىر - بىرىدىن ئوماق سەبىي بالىلار قىيقاس - چۇقان بىلەن سۇغا چۆمۈلۈۋاتقان، تىلما ئاغزىدا ئەپكەش كۆتۈرگەن زىبا قىزلار چېلەكلىرىگە سۇ ئېلىۋاتقان بولاتتى. تىلمىنىڭ سەل ئىچى، تەشمىنىڭ ئىككى يېقى تۈزلىنىپ، تار ئۇزۇن-چاق سەينا ھاسىل قىلىنغان بولۇپ، بۇ يەردە ئىسسىقتىن پاناھلىنىش ئۈچۈن چىققان مويسىپىتلار ئەدىياللارنى سېلىشىپ، سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشەتتى. قىسقىسى، كارىز بويلىرى ياز كۈن-لىرى ساپ، سالقىن ھاۋاغا، جۇشقۇن ھايات قاينىمىغا تولۇپ، پۈتۈن بىر مەھەللىنىڭ ئىجتىمائىي ھايات مەركىزىگە ئايلىناتتى. تومۇز ئىسسىقتا چاڭقاپ، ھېرىپ كەتكەن يولۇچى كارىز بېشىغا كېلىپ، مېھرى ئىسسىق، يۇزى تۆۋەن سەھرا قىزى سۇنغان چۆمۈچتىكى مۇزدەك سوغۇق، سۈزۈك ۋە تەملىك كارىز سۇيىنى گۈپۈلدىتىپ ئىچكىنىدە، پۈتۈن ھارغىنلىقى چىقىپ كەتكەندەك بولاتتى. لېكىن، ھازىر كارىزلار قۇرۇپ، سۇيى تارتى-لىپ، «ھايات» كارىزلار بارغانسېرى ئازىيىپ، بۇنداق مەنزىرىلەرنى ناھايە-تى ئاز ساندىكى مەھەللىلەردىلا ئۇچراتقىلى بولىدىغان بولۇپ قالدى. لې-كىن، ھازىرمۇ ئىدىقۇت دىيارىغا قەدەم باسسىڭىز، يولنىڭ ئىككى يېقىدا رەتلىك، ئۇزاققا سوزۇلغان، خۇددى يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن مونچاققا ئوخشاش زومچەك - زومچەك جايلاشقان توپا دۆۋىلىرىنى كۆرىسىز. مانا بۇ كارىز

قۇدۇقىدىن چىققان كارىز توپىلىرى بولۇپ، كارىزلار ئىدىقۇت دىيارىنىڭ ھەممە يېقىغا يۇلتۇزغا ئوخشاش تارالغان. كۆجۇم مەھەللىلەرگە كىرسە- كىمۇ يەنە ئەتراپى بۇك - باراقسان دەل - دەرەخلەر بىلەن ئورالغان غايەت زور ئۆڭكۇرگە ئوخشاش قايقاراڭغۇ بىر ئېغىزدىن سۇپسۇزۇك زىلال سۇ- نىڭ ئېقىپ چىقىۋاتقانلىقىنى، بۇ يەرنىڭ ساپ، سالقىن ھاۋاغا، يېشىلزار- لىققا پۈركەنگەنلىكىنى كۆرىسىز. مانا بۇ تاغ باغرىلىرىدىن باشلاپ، تەشمە تېشىلىپ نەچچە ئون كىلومېتىر يولنى بېسىپ ئېقىپ كەلگەن كارىز سۇ- يىنىڭ چىقىش ئېغىزى بولۇپ، بۇ يەر شۇ مەھەللىنىڭ ئەڭ جۇشقۇن پائا- لىيەت مەركىزىگە ئايلانغان.

بۇ يەردە شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، كارىز ئەقىل - پاراسەتلىك ئەجدادلىرىمىز ئىختىرا قىلغان سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى تارىخىدىكى بۇ- يۇك نامايەندە بولۇپلا قالماستىن، يەنە خەلقىمىزنىڭ ئىنسانىيەت مەدەنـ- يىتى خەزىنىسىگە قوشقان غايەت زور تۆھپىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۈن- كى، نەچچە مىڭ يىللار داۋامىدا كارىز زېمىنىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتى، گۈللىنىش ۋە خارابلىشىشى، ئىقتىسادىي تەرەققىيا- تى، مەدەنىي تۇرمۇشى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولۇپ، پەقەت كارىز بولغاچقىلا، كارىزلارنىڭ زېمىنىنى ياشارتقۇچى ئابىھايات سۈيى ئەسىرلەر- دىن ئەسىرلەرگە ئۈزلۈكسىز ئېقىپ تۇرغاچقىلا ئىدىقۇت دىيارى- نىڭ گۈزەل، پاراۋان، باغۇ بوستانلىق، تەرەققىي قىلغان بۇگۈنى بولالـ- غان. ئەسىرلەردىن بۇيان كارىزنى مەركەز قىلغان ھالدا تالاي ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر مەيدانغا كەلگەن. كارىز ئىدىقۇت خەلقىنىڭ پىسخىك قاتلە- مىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان. كارىز بويلىرى تارىختىن بۇيان تالاي ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ۋىسال ئارامگاھى، قەھرىمانلارنىڭ جەسۇرلۇق مەيدانى، مويسىپىت بوۋايلارنىڭ ياشلارغا ئېتىقاد، غۇرۇر تەربىيىسى بېرىشنى مەقسەت قىلغان مەددالىق، مەشرەپ سورۇنى، بالىلارنىڭ غەرەزسىز ئويۇن - تاماشىلىرىدىكى گۈزەل جەننىتى، خانىم - قىزلار- نىڭ پاكىزلىق، پاكلىق، قىزغىن سۆھبەت ماكانى بولۇپ كەلگەن. شۇڭا، خەلقىمىز ئارىسىدا كارىزغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇنلىغان گۈزەل رىۋايەت، قىسسىلەر، ناخشا - قوشاقلار مەيدانغا كەلگەن، كۆپلىگەن يەر- جاي ناملىرى كارىزلارنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان، كارىزلارنى مەركەز قىلغان ھالدا يېڭىدىن يېڭى بوستانلىقلار، ئېكىنزارلىقلار، مەھەللىلەر شەكىللەنگەن. شۇڭا، «يېشىل مۇ باشلاش قۇرۇلۇشى» بولغان كارىز مەس- لىسىز ئىشلىتىلىش قىممىتىگە ئىگە ئۇلۇغ مەدەنىيەت مىراسى ھەم

ئانتروپولوگىيىلىك، گىدرولوگىيىلىك قىممەتكە ئىگە سايامەت بايلىقى بولۇپ، ئۇ ھازىرمۇ ئۆزىنىڭ سېھرىي كۈچىنى، تارىخىي قىممىتىنى، سا-ياھەتچىلىكتىكى مۇھىم ئورنىنى يەنىمۇ جەۋلان قىلىپ كەلمەكتە. كارىز ئەجدادلىرىمىزنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن ھازىرمۇ ئەۋلادلارنى، ياشلار - ئۆسمۇرلەرنى ئىل-ھاملاندۇرۇپ، ئىپتىخارلاندۇرۇپ كەلمەكتە.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، سۇ ئىشلىتىش كۆلىمىنىڭ شىددەت بىلەن كېڭىيىپ، يەر ئاستى سۇ ئورنىنىڭ كۆنسېرى تۆۋەنلىشى، ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنىڭ توختاۋسىز قېزىلىشى(ھازىر تۇرپان ئويمانلىقىدا ماشى-نىلاشقان قۇدۇقلارنىڭ سانى بەش مىڭدىن ئېشىپ كەتتى)، سۇ سىڭىمى ئېنىق - ئۆستەڭلەرنىڭ كۆپلەپ ياسىلىپ، يەر ئاستىغا سىڭىدىغان سۇ مەنبەسىنىڭ ئۇزۇلۇشى نەتىجىسىدە، كارىزلارنىڭ سۇيى ئىنتايىن تېز سۈرئەت بىلەن قۇرۇپ، كارىزلار پەقەت ئاسارئەتىقىگە ئايلىنىپ قېلىش گىردابىغا بېرىپ قالماقتا. 1957 - يىلىدىكى مەلۇمات بويىچە تۇرپاندىكى كارىزلارنىڭ سانى 1273 بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6000 كىلومېتىر-دىن ئاشاتتى. شۇڭا، كارىز جۇڭگودىكى ئۇچ چوڭ قۇرۇلۇش بولغان سەد-دىچىن سېپىلى، بېيجىڭ - خاڭجۇ قانىلىنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئۇزۇنلۇقى 6700 كىلومېتىرلىق سەددىچىن سېپىلىنىڭ مۇساپىسى بىلەن تەڭلىشىپ قالغانىدى. لېكىن، ئازادلىقتىن كېيىنكى 50 يىلدا كارىزلار-نىڭ سۇيى توختاپ قېلىش سۈرئىتى 30 پىرسەنتكە يېتىپ، 53 پىرسەنت كارىزنىڭ سۇيى قۇرۇپ كەتكەن. 1987 - يىلى تۇرپاندىكى سۇيى بار كا-رىزلار 824 كە، 1990 - يىلى 725 كە، 2000 - يىلى 446 غا چۈشۈپ قالغان. ھازىر سۇيى بار كارىزدىن 404 سىلا قالدى.

كارىز ھەم ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان، ھازىر تەكىتلىنىۋاتقان ئىلمىي تەرەققىياتقا ئۇيغۇن بولغان، ئىناق ئېكولوگىيە بەرپا قىلىدىغان، ھەم ئېكولوگىيىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان ئالاھىدە سۈچىلىق قۇرۇلۇشى. ئالدى بىلەن كارىز سۇيى يەر ئاستىدا ئېقىپ، سۇ-نىڭ كۆپلەپ ئۇنۇمسىز پارغا ئايلىنىشىنى ئازايتىدۇ. بۇ نۇقتا يېغىن مىقدارى ئىنتايىن ئاز، پارغا ئايلىنىش مىقدارى ئىنتايىن كۆپ تۇرپان ئويمانلىقىغا نىسبەتەن ناھايىتى زور سۇ تېجەش ئەھمىيىتىگە ئىگە. بۇ-نىڭدىن سىرت، كارىزدا تېيىز قاتلامدىن سۇ ئېلىنغانلىقتىن، بۇ رايوننىڭ يەر ئاستى سۈيىگە بولغان تەسىرى ناھايىتى ئاز، كارىزدىكى قىشتا تۇرۇپ قالغان سۇ قارىماققا ئىسراپ بولغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە تۇرپان

ئويمانلىقىدىكى نۇرغۇن يېپىنچا ئۆسۈملۈكنىڭ سۇ مەنبەسىگە ئېرىشىش-تىكى ئاساسلىق يولى ھېسابلىنىدۇ. بولۇپمۇ، كارىزدىكى قىشتا تۇرۇپ قالغان ئۇچتىن بىر قىسىم سۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئايدىڭكۆلگە قۇيۇلۇپ، ئايدىڭكۆلنىڭ تەبىئىي ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاشتا ناھايىتى زور رول ئويناپدۇ. ئادەتتە بەش كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بىر كارىزنى چېپىش ئۈچۈن 500 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا ئىقتىساد كېتىدۇ، بۇ كارىزنىڭ ئۆمرى نەچچە يۈز يىلغا بارىدۇ. بىر ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىش ئۈچۈن 150 مىڭ يۈەن ئىقتىساد كېتىدۇ، ئۇنىڭ ئۆمرى بولسا نەچچە ئون يىلدىلا ئاخىرلىشىدۇ. كارىز سۈيىنىڭ بىر يىلدا ھەر مو يەرنى سۇغىرىش تەننەر-خى قىرىق ـ ئەللىك يۈەن ئەتراپىدا بولسا، قۇدۇق سۈيىنىڭ سەكسەن يۈ-ەندىن ئېشىپ كېتىدۇ.

كارىز سۈيىنىڭ ماشىنىلاشقان قۇدۇق سۈيىگە قارىغاندا ئەۋزەللىكى كۆپ بولۇپ، كارىز سۈيى يىراقلاردىن، مۇقەددەس تەڭرىتاغ تىزمىلىرىنىڭ خاسىيەتلىك ئېتەكلىرىدىن ئېقىپ كېلىدىغان، ھەم تەشمە ئىچىدە ئاقى-دىغان، ھەم قۇدۇقلاردىن قۇياش نۇرى چۈشىدىغان «ئەركەك سۇ» بولغاچقا، پاكىز، سۈزۈك، سوغۇق ۋە ساپ بولۇپ، تەركىبىدە مىنېرال ماددىلارمۇ كۆپ بولىدۇ. شۇڭا، كارىز سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان يەرلەر ئاسان ئۈسۈ-سمايدۇ، شورلاشمايدۇ، ئادەم ئىچسىمۇ قورساقنى كۆپتۈرۈپ قويمايدۇ، ئادەمگە ئاجايىپ راھەت بېغىشلايدۇ. ماشىنىلاشقان قۇدۇق سۈيى سۇ پوم-پىسى ئارقىلىق يەر ئاستىدىكى سۇنى مەجبۇرىي تارتىپ چىقىرىدىغان بولغاچقا، بۇنىڭدا يەر ئاستى سۈيىنىڭ خورىشى ئىنتايىن ئېغىر بولىدۇ، كارىز سۈيى بولسا ئۆزلۈكىدىن سىرغىپ ئېقىپ چىقىدىغان بولغاچقا، يەر ئاستى سۈيى ئۇدۇللۇق تولۇقلىنىپ، ئانچە زىيانغا ئۇچرىمايدۇ. ئەڭ مۇ-ھىم تەرەپ كارىز سۈيى يۇقىرىدا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك تاغ يىلتىزىدىن ئې-قىپ چىقىدىغان ئەركەك سۇ بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىدىقۇت خەلقىنىڭ با-تۇر، ھەققانىيەتچىل، ئەمگەكچان، ئېتىقادلىق، سەمىمىي، ئاق كۆڭۈل، يېڭىلىقپەرۋەر خاراكتېرىنىڭ يېتىلىشىدە مۇھىم رول ئويناغان، بۇ زې-مىنىدىكى ئەزىمەتلەرنى ھەقىقىي، چىن، ساپ نىيەت ئىنسانلىق خاراكتې-رىگە ئىگە قىلغان. دەل مۇشۇ كارىز سۈيىنىڭ خىسلەت ـ كارامىتىدىن بۇ يەردىكى خەلق ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئاجايىپ نادىر مەدەنى-يەت، مېھنەت ئۇلگىلىرىنى يارىتقان، سەلتەنەتلىك شەھەرلەرنى بەرپا قىلغان، ئۆزلىرىنىڭ يۈكسەك مەدەنىيىتى، ئۆزگىچە خاراكتېرى، يۇ-قىرى شان ـ شۆھرىتى بىلەن پۈتۈن دۇنياغا تونۇلغان. شۇڭا، كارىز

خەلقىمىز ياراتقان ئۇلۇغ مەدەنىيەت مىراسى، ئۇستى ئوچۇق مۇزېي، تـ
ـرىك تارىخ بولۇش سۈپىتى بىلەن تارىخىمىزنى، مەدەنىيىتىمىزنى، قەدىم
ـكى دېھقانچىلىق، سۈچىلىق ئىگىلىكىمىزنى، خەلقىمىزنىڭ پىسخىك مۇ
ـساپىسىنى، خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى تەتقىق قىلىشتا، ياش ئەۋلادلارغا
ئەنئەنە تەربىيىسى بېرىشتا، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسەتلىك،
ئەمگەكچان، باتۇرلۇق خاراكتېرىنى يېتىلدۈرۈشىدە مۇھىم رول ئوينايدۇ.

كارىزلار شىددەت بىلەن قۇرۇپ كېتىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، ھەر دەرىجىلىك سۈچىلىق تارماقلىرى كارىزلارنى قوتقۇزۇش جەھەتتە ئاز بولمىغان خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. 1989 ـ يىلى شىنجاڭ كارىز تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنـ
ـىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش تارمىقىمۇ مۇھىم قوغداش قىممىتىگە ئـ
ـگە بولغان كارىزنى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ۋە دۆلەت دەرىجىلىك نـۇق
ـتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قىلىش ئـۈچـۈن كـۆچ سەرپ قىلدى. خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنىڭ قايتا ـ قايتا تەكلىپ بېـ
ـرىشى ئارقىسىدا بۇ يىل ئېچىلغان ئاپتونوم رايونلـۇق 10 ـ نـۆۋەتلـىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا ئاپتونوم رايون نۆۋەتتە ۋە كەلگۈسىدە ئۇنۇملۇك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، كارىزلارنى ئـومـۇمـيـۈزلـۈك قـوغـداش قارارىنى ماقۇللىدى. ئاپتونۇم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يەنە بۇ ئىشـنـى خىزمەت پىلانىغا كىرگۈزۈپ، كارىزلارنى تەكشۈرۈش، قوغداشنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈپ، دۆلەتنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈشنى قارار قـىـ
ـدى. نۆۋەتتە، كارىزلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتىگە ئېھتىياجلىـق بـولـغان ئۇچ يۈز مىڭ يۈەن پۇل ئەمەلىيلىشىپ، كارىزلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتى ئومۇمىيۈزلۈك باشلاندى. تۈرپان شەھىرىنىڭ يار يېزىسى تەۋەسىدە سۈيى ئۇلۇغ ئىككى چوڭ كارىزنى ئاساس قىلىپ قۇرۇلغان كارىز سەيلىـگـاھـى بىلەن كارىز مۇزېيى ھەر يىلى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىن كەلگەن نۇرغۇن ساياھەتچىلەرنى كۈتۈۋالماقتا. دۆلەت ئىچىدىكى كۆپلىگەن ئالىملار كارىز تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانماقتا، كارىز سۈيىدىن مىنېرال سۇ ئىشلىنىپ، كارىز سۈيى يېڭى ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلىنماقتا. 2006 ـ يىلىغا كـەل
ـگەندە كارىز گۈزىدىكى لىجياڭ توسمىسى قاتارلىق ئۇچ چوڭ قەدىمكى سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، كارىزلارنى قـوغـداش دۆ
ـلەتلىك سۈچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ رەسمىي تەستىقىدىن ئۆتـتـى. ھـەر يىلى يىگىرمە مىليوندىن توققۇز يىلغىچە ئىككى يۈز ئەللىك مىليون يۈەن ئاجرىتىلىپ، كارىزلارنى رېمونت قىلىش، دەسلەپكى قـەدەمـدە تـۆت يـۈز

سەكسەن كارىزنى قوغداش پىلانغا كىرگۈزۈلدى.

«مەيلى ئۆتكەن تارىخقا نەزەر سالايلى ياكى رېئال تۇرمۇش ھادىسىلىرى نى تەتقىق قىلىپ كۆرەيلى، بۇلاردىن بىر مۇھىم نۇقتىنى يەكۈنلەشكە بولىدۇكى، «كارىز» دىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ ھەم مۇقەددەس قۇرۇلۇش ئىدىقۇت دىيارىنىڭ مەڭگۈلۈك ئۆچمەس سىمۋولى! يارغول، ئىدىقۇت قەدىمكى شەھەرلىرى، بېزەكلىك مىڭ ئۆيلىرى تارىخنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرى ئىچىدە ۋەيران بولدى، ئۇلاردىن بىزگە پەقەت ئازراق ئىزنالا قالدى. لېكىن، ھاياتىي كۈچكە تولغان كارىزلار بولسا، ھېلىمۇ ئويغاق، تىنماي ھەرىكەتلىنىپ تۇرماقتا. ئۆز باغرىدىن چىققان ئابىھايات سۈلىرى بىلەن ئىدىقۇت بوستانلىقىنى كۆكەرتىپ تۇرماقتا!»

2004 ـ يىلى، تۇرپاندا يېزىلدى.

2009 ـ يىلى تۇرپاندا ئۆتكۈزۈلگەن ياشلار نوروز بەزمىسىدىن بىر كۆرۈنۈش. ئوڭدىن: مۇھەممەت، ساتتار قۇربان، تۇرسۇن مۇئەللىم، ئابلاجان توختىنىياز، ئازاد فېردەۋس.

«بۇ ئەسكى تاملىقنىڭ كۆرگۈدەك نەرى بار؟» سىرتتىن كەلگەن بىر قانچە مېھماننى باشلاپ تۇرپاندىكى مەملىكەت بويىچە نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى، دۇنياغا مەشھۇر ۋە بىردىنبىر توپا قۇرۇلمىلىق قەدىمكى شەھەر خارابىسى ــ يارغول قەدىمكى شەھىرىگە كىرگىلىۋاتسام، يېنىمىزدا تۇرغان، مەلۇم ئورگاندا خىزمەت قىلىدىغان بىرەيلەن يۇقىرىقى گەپنى دەپ سالدى. گۆدەكلەرچە پىكىرلەرنى ئاڭلىسام، دەرھال رەددىيە بەرمىسەم چىدىمايدىغان تەبىئىتىم بويىچە ھېلىقىنىڭ كۆزىگە مىختەك تىكىلىپ تۇرۇپ تەنە قىلدىم: «سەن كۆزگە ئىلمايۋاتقان دەل مۇشۇ ‹ئەسكى تاملىق› لار ئاتا ــ بوۋىلىرىمىزنىڭ مۇقەددەس پاناھگاھى، بىزنىڭ يىلتىزىمىز بولىدۇ. ئۇلار ئەينى زاماندا دەل مۇشۇ ‹ئەسكى تاملىق› تا دۇنيانى ھاڭ ــ تاڭ قالدۇرىدىغان مەدەنىيەت دۇردانىلىرىنى ياراتقان. بۇ يەرنىڭ ھەر چىمدىم توپىسى، ھەر بىر تال تېشىغا ئەجدادلار-نىڭ پۈتمەس ــ تۈگىمەس ئەقىل ــ پاراسىتى، قان ــ تەرى سىڭگەن. شۇ-ڭا، بۇ يەرگە ھەر كۈنى كېلىپ تاۋاب قىلىشىمىز، ‹ئەسكى تاملىق› نى خالىس قوغدىشىمىز كېرەك ئىدى. مانا ئەپسۇسكى، سەندەك ئايىنىغان، ئاتا ــ بوۋىسىنىڭ تۈپراق بېشىنى تونۇمايدىغان ئازغۇنلارنىڭ كاساپىتىدىن بۇ جايلار قوغدىلىش تۇرماق، ئۆز كىشىلىرىمىزنىڭ قولىدا بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراۋاتىدۇ. ئەكسىچە، يىراق يات ئەللەردىن كەلگەن كىشىلەر بۇ جايلارنى مۇقەددەس بىلىپ زىيارەت قىلىۋاتىدۇ». مەن قورسىقىمنى بوشىتىۋالغاندا-

دىن كېيىن ھەمراھلىرىمنى باشلاپ، قەدىمىي شەھەرگە كىرىپ كەتتىم.

مانا قەدىمكى شەھەرنىڭ تار كوچىلىرىدا، ئاھالىلەر ئولتۇراق رايونلىرىدا، بۇتخانا، ساڭرامىلاردا مېھمانلارنى ئايلاندۇرۇپ، يۇكسەك ئىپتىخار، چوڭقۇر ھاياجان تۇيغۇسى ئىچىدە ھەر بىر تەكچە، ھەر بىر تامنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ كېتىۋاتىمەن. ئۆزۈم قىزىپ سۆزلەپ كېتىۋېتىپ، بىر دىنلا ئۆزۈم پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن مۇشۇ تەپسىلاتلار ئىچىگە شۇڭغۇپ كەتتىم. ئەجدادلىرىمىز ئەقىل ـ پاراسەت، ھۈنەر ـ پاساھەت جەھەتتە نەقەدەر يۇكسەك پەللىگە يەتكەن ـ ھەا! مانا بۇ سەلتەنەتلىك شەھەر ئىككى ئېقىنىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گويا ئاۋئاماتكىغا ئوخشاش سوزۇنچاق قۇرۇق لۇققا جايلاشقان. بۇ تەبىئىي شارائىت سېپىل بولمىسىمۇ دۈشمەندىن مۇداپىئەلىنىشكە، تۆت ئەتراپىنى ئوراپ تۇرغان جىلغىدىكى سۇنىڭ تەسىرىدىن ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنى تەڭشەشكە پايدىلىق بولغان. قەدىمكى شەھەرنىڭ گىرۋىكىدىن قارىغاندا جىلغا ئىچىدىكى سۇپسۇزۇك ئېقىنلار، ياپيېشىل ئورمانلار كىشىگە ئاجايىپ گۈزەل تۇيغۇلارنى بېغىشلايدۇ.

يەنە شەھەر ئىچىدىكى بارلىق ئىمارەتلەر، ئۇچ ـ تۆت قەۋەتلىك قۇرۇلۇشلار، بۇتخانىلار توپىنى قېزىش، ئۇيۇش ئارقىلىق ياسالغان بولۇپ، ئىنتايىن ئىنچىكە تېخنىكا تەلەپ قىلىدىغان بۇنداق يۇقىرى سەۋىيىلىك قەدىمكى شەھەرنى دۇنيا قۇرۇلۇش تارىخىدىكى مۆجىزە ۋە بىردىنبىر نامايەندە، دېيىشكە بولىدۇ. بۇنداق قېزىلما قۇرۇلۇشلار سىرتتىن قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى يۆتكەپ كېلىش ئاۋارىچىلىقىدىن قۇتۇلۇشقا، دۈشمەنىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىشقا، تۇرپاننىڭ ئوتتەك ئىسسىقىدىن پاناھلىنىشقا مۇۋاپىق كەلگەن. ئاھالىلەر ئولتۇراق رايونىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئاستىدىكى گەمە قىسمىغا قۇدۇق ئويۇلۇپ، قۇدۇق ئېغىزى ئۇستۇنكى قەۋەتكە تۇتاشتۇرۇلغان، ئۇستۇنكى قەۋەتكە ھازىرقى بىر مېھمانخانا، ئۇچ ياتاقلىق ئۆيلەرگە ئوخشاش ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئۆيلەر جايلاشقان بولۇپ، قۇدۇق تەبىئىي ھالدا بىر ئائىلىنىڭ سۇۋۇتۇش سىستېمىسى «ھاۋا تەڭشىگۈچ» ھەم سوغۇق ساقلاش ئىسكىلاتى «توڭلاتقۇ» رولىنى ئۆتىگەن. ھۈنەرۋەنلەر رايونىدىكى ساپال پىشۇرۇش خۇمدانلىرى، مەدەن ئېرىتىش ئوچاقلىرى، بۇت تەكچىسىدىكى نەپىس رەڭلىك رەسىملەر، قەدىمكى قەبرىلەردىن تېپىلغان رەڭدار، كۆركەم رەخت پارچىلىرى، سېپىتا ئىشلەنگەن قەدىمكى پۇللار، قەدىمكى يېزىقلاردا خاتىرىلەنگەن ھۆججەتلەرمۇ بۇ يەردە ئەينى ۋاقىتتا يۇكسەك تەرەققىي قىلغان مەدەنىيەتنىڭ ھۆكۈم سۈرگەنلىكىدىن گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرىدۇ. مىللىي ئەپسۇسكى، ھازىرقى دەۋردە بىز ئەجدادلىرىمىز

ياراتقان مەدەنىيەت دۇردانىلىرىنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ يارىتىشقا قادىر بولالمىغانلىقىڭ ئۈستىگە، شۇ مۆجىزىلەرنى ئېتىراپ قىلىشقا، قەدىرلەشكە، ئىلھام ئېلىشقا، مەنىۋى ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇشقا يارىمايۋاتىمىز. يېنىمىزدىلا تۇرغان بۇ بىباھا بايلىقلارنىڭ ئەۋلادلىرىمىزنى چوڭقۇر ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى، پاكىز مىللىي ئىپتىخار، يۈكسەك مەدەنىيەت قارىشى، ساغلام ئەقىل، تەخىرسىز رىقابەت قارىشى بىلەن تەربىيىلەيدىغان ئەڭ ياخشى ئۈستاز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايۋاتىمىز.

مۇشۇلارنى ئويلىغىنىمدا بىردىنلا بۇ مۇقەددەس قەدىمكى شەھەرلەر بېشىدىن كەچۈرگەن قاباھەتلىك كەچمىشلەر كىنو لېنتىسىدەك كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. مەدەنىيەت يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، ئىقتىسادىي، پۇل مۇئامىلە ئورگانلىرى قۇرۇلغان، بازار، رەستىلەر زامانىۋى شەھەر ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن، ئاۋام پۇقرا خاتىرجەم، بايشاد ياشاۋاتقان يارغول، ئىدىقۇت شەھەرلىرى ئۆز تارىخىدا قانچە قېتىملاپ ئۇرۇش، يېغىلىقلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. مىلادىيە 1275 ـ يىلى چىڭگىزخاننىڭ ئەۋلادلىرىدىن قايدو بىلەن دۇۋا يۇەن سۇلالىسىغا قارشى تۇپىلاڭ كۆتۈرۈپ، قىرىق تۈمەن ئەسكەرنى باشلاپ، يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئىتتىپاقدىشى بولغان ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىغا ـــ قوچو (ئىدىقۇت)، يارغول شەھەرلىرىگە بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلدى. باتۇر قوچو خەلقى قەھرىمان ئاتا ـ بالا ئىدىقۇت (ئەينى ۋاقىتتا خانلار «ئىدىقۇت» دەپ ئاتالغان) قۇچقار تېكىن، نۇرىن تېكىنلەرنىڭ باشچىلىقىدا تىز پۈكمەي قارشىلىق كۆرسەتتى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قىرىق يىلغا يېقىن داۋاملاشقان بۇ ئۇرۇش ئوتى ئىدىقۇت، يارغول شەھەرلىرىنى ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچراتتى. مىلادىيە 1393 ـ يىلى ئىسلام دىنىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان خىزىرخان خوجا ئىككىنچى قېتىم قوشۇن باشلاپ كېلىپ ئىدىقۇت شەھىرىنى مۇھاسىرىگە ئالدى. شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ، مۇسۇلمان بولۇشقا كۆنمىگەن، ئېتىقادىنى ئۆزگەرتىشكە قارشى تۇرغان مىڭلاپ، ئون مىڭلاپ بۇددىست ئۇيغۇرلارنى قانلىق قىرغىن قىلدى. بۇتخانا، ساۋرامىلار، ئىلىم مەركەزلىرىنى ئۇرۇپ چاقتى، كۆيدۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئاستانە شەھىرى «ئىدىقۇت» يەنە بىر قېتىم ۋەيران بولدى. ئالاھەزەل ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە قەدىمكى شەھەرلەر، مىڭئۆيلەر «ئېكسپېدىتسىيىچى» تونىغا ئورىنىۋالغان ئەجنەبىيلەرنىڭ تالان ـ تاراجىغا ئۇچرىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنرەك ھەتتا جۇمھۇرىيەت قۇرۇلۇپ خېلى يىللارغىچىمۇ ئۆز قېرىنداشلىرىمىز نادانلىق،

خۇراپاتلىق سەۋەبىدىن قەدىمكى شەھەرلەرنىڭ تاملىرىنى «كاپىر، دىنسىزلارنىڭ قالدۇقى» دەپ ئۇرۇپ چاقتى، مىڭئۆي تام رەسىملىرىنىڭ يۈزىنى جىجاپ، كۆزلىرىنى ئويۇپ، «ساۋاب» تاپماقچى بولدى. تاسادىپىي ئۇچراپ قالغان قەدىمكى قوليازما، ھۈنەر ـ سەنئەت بۇيۇملىرىنى كۆيدۈرۈپ ۋەيران قىلدى. ۋادەرىخا، ئۇلارنىڭ بۇ قەدەر نادانلىقى مەدەنىيىتىمىزگە تولدۇرۇۋالغۇسىز ئېغىر يوقىتىشلارنى، غايەت زور ئۆكۈنۈشلەرنى ئېلىپ كەلدى. ئەلۋەتتە، يۇقىرىدا تىلغا ئالغان يېغىلىق، يوقىتىشلار تاريخىتكى ئاچچىق پاكىتلارنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر تامچىسى، خالاس. شۇنىڭغا ھەيرانمەنكى، بۇ تەۋەررۈك مىراسلىرىمىز شۇنچە كۆپ ۋە ئېغىر زەربىلەرگە، ئەسىرلەر ۋە بوران ـ چاپقۇنلارنىڭ توختاۋسىز تەھدىتىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ھازىرغا قەدەر خېلى مۇكەممەل ھالەتتە ساقلىنىپ، دۇنيا ئەللىرىنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرۇپ، مەغرۇر قەد كېرىپ تۇرماقتا. بۇنىڭدىن ئەجدادلىرىمىز ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ نەقەدەر بۇيۇكلۇكىنى، ئىككى مىڭ يىللاردىن كېيىنمۇ ئۆز قۇدرىتىنى يوقاتمىغانلىقىدەك ئەبەدىيلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ھەر يىلى تۇرپانغا توختاۋسىز كېلىپ تۇرىدىغان مېھمانلارنى باشلاپ، يارغول، ئىدىقۇت قەدىمكى شەھەرلىرىگە ئون نەچچە قېتىملاپ بارىمەن. ھەر قېتىم قەدىمكى شەھەرگە ئاياغ باسقىنىمدا يېڭىچە ھېسسىياتلارغا چۆمۈلۈپ، يۈرىكىم ھاياجاندىن تېپىچەكلەپ كېتىدۇ. «مەن ماڭغان مۇشۇ كوچىلاردا شاھزادە ـ تېكىنلەر مەغرۇر ئات چاپتۇرۇپ ئۆتكەن؛ تويۇن، باخشىلار (ئەينى ۋاقىتتىكى ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ ئاتىلىشى) ئىلمىي مۇنازىرىلەرنى ئېلىپ بارغان» دەپ چەكسىز ئىپتىخارغا چۆمۈلىمەن. قەدىمكى قېزىلما تاملارنى، ھەيۋەتلىك تەكچىلەرنى ئېھىيات ۋە سۆيۈنۈش ئىلكىدە سىلاپ كېتىمەن. تار كوچىلاردىن تۇيۇقسىزلا ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن چىرايلىق مەلىكىلەر چىقىپ كېلىدىغاندەك، قۇلىقىمغا قىلىچ ـ نەيزىلەرنىڭ جاراڭلاشلىرى، بۇتخانىلاردىكى سۈرلۈك مۇناجات ئاۋازى، ئاۋات بازارلاردىكى سۆرەن ـ چۇقانلار ئاڭلانغاندەك تۇيغۇلاردا بولۇپ كېتىمەن. ئەگەر مۇشۇ تۇيراقتا ياشاۋاتقان ھەر بىر كىشىدە مۇشۇنداق تۇيغۇ بولسا ئىدى، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئېتىقادى نەقەدەر پاكىز، ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتى نەقەدەر مۇستەھكەم بولار ئىدى ـ ھە! دەپ ئويلاپ كېتىمەن. راست ئەمەسمۇ، رايونىمىزدا ياشاۋاتقان قانچىلىك كىشى ئۆز ئەتراپىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقى، ئۆرپ ـ ئادەت نۇقتىلىرىغا كىرىپ باققاندۇ؟ يەنە قانچىلىك كىشى بۇ جايلارغا بالىلارنى ئەكىرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تونۇپ

يەتكەندۇ؟ كىرگەن كىشىلەردىن قانچىلىكى بۇ ئورۇنلارنىڭ تارىخى، ھەقىقىي قىممىتىنى ھېس قىلىپ زىيارەت قىلغاندۇ؟ بۇ سوئاللار بىزنى ئويلاندۇرۇشى، ھەتتا ئۈيالدۇرۇشى مۇمكىن. بىز ئون قەدەم نېرىدىكى ئەجدادلارنىڭ ئىزلىرىنى كۆرۈشكە قىزىقمايمىز. «ئەسكى تاملىق» قۇ؟ دەپ كۆزگە ئىلمايمىز، ئەھمىيەت بەرمەيمىز يۇ، چەت ئەللىكلەر تاغ ئاتلاپ، ئوكيان ئاتلاپ كېلىپ بۇ جايلارغا ھۆرمەت، تەۋەززۇ بىلەن قەدەم باسماقتا. چەت ئەللەردە بىزنى، مۇشۇنداق بىباھا گۆھەرلىرىمىزنى تەتقىق قىلىدىغان جەمئىيەتلەر، ئىلىم مەركەزلىرى قۇرۇلۇپ، بۇ ساھەدىكى مەشھۇر ئالىملار مەيدانغا كەلدى، توم ـ توم كىتابلار نەشر قىلىندى. گېرمانىيىلىك ئاتاقلىق تۈركولوگ، ئۈيغۇرشۇناس، تۈرپانشۇناس ئالىم گابائىن خانىم ئەللىك يىللىق ھاياتىنى، ئۆمرىدىكى پۈتكۈل مېھىر ـ مۇھەببىتىنى تۈرپانىنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىدى. ھەتتا تەتقىقات يولىدا بىر ئۆمۈر توي قىلماي ئۆتكەن بۇ ئۇلۇغ ئالىم 1982 ـ يىلى تۈرپانغا كېلىپ، بېزەكلىك مىڭئۆيىگە كىرگىنىدە تام رەسىملىرىگە يۈزىنى يېقىپ قاتتىق ھاياجانلىنىپ كەتكەن، كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ، «مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ئاشىقىم تۈرپانشۇناسلىق» دېگەنىدى. خوش، يات ئەللىكلەر بىزنىڭ مىراسلىرىمىزغا شۇنچە چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىسۇنۇ، بىز خۇددى بۇ ئىشلارنىڭ بىز بىلەن مۇناسىۋىتى يوقتەك چەتتە پەرۋاسىز قاراپ تۇرىمىز. ئەمەلىيەتتە، بالىلىرىمىز ئۆز يۇرتىدىكى سايا‌ھەت، مەدەنىيەت يادىكارلىق نۇقتىلىرىغا شۇنچە قىزىقىدۇ، بېرىشقا شۇنچە ئىنتىزار بولىدۇ، تارىختا ئۆتكەن تۆھپىكار ئەجدادلىرىغا چوڭقۇر ئىخلاس باغلايدۇ. بۇ ئورۇنلارنى، شەخسلەرنى كىتابلاردىن، تېلېۋىزوردىن كۆرۈپ، خىيالىي دۇنياغا غەرق بولىدۇ. «ئۇلگىنىڭ كۈچى چەكسىز» دەپ ئېيتىلغىنىدەك، ئوقۇغۇچىلارنى شۇ يۇرتنىڭ مەدەنىيىتى، شۇ يۇرتتا ئۆتكەن تارىخىي شەخسلەر بىلەن ئىلھاملاندۇرۇشنىڭ ئۇنۇمى مۆلچەرلىگۈسىز بولىدۇ. ئەگەر مۇشۇنداق قىزىقىش ئىلمىي ھالدىكى ئېكسكۇرسىيە بىلەن قاندۇرۇلسا، ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى، ساغلام ئىراده تەكلىشىگە غايىت زور تۈرتكە بولىدۇ. چوڭلاردىن ئاڭلىشىمچە، تۈرپان مۇنارى ئەتراپىدىكى ئاھالىلەردە ئىلگىرىكى يىللاردا يەتتە ـ سەككىز ياشقا كىرگەن بالىلىرىنى مۇنارنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ (ئەينى يىللاردا مۇنارنىڭ ئىچىدىكى ئايلانما پەلەمپەي بىلەن ئۈستىگە چىققىلى بولاتتى)، بۇ يەردىكى كىچىك كۆزنەكتىن سىرتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، بالىلىرىغا بەخت، ئىراده تىلەيدىغان ئۇدۇم بار ئىكەن. رۇسلار دېمۇ پەرزەنتلىرىنى ۋەتەن ئۈرۈشىدا قۇربان بولغان قەھرە-

مانلار قەبرىستانلىقىغا ئېلىپ بېرىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بارىدىغان ئادەت بار. باشقا دۆلەت، مىللەتلەردىمۇ بالىلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ داڭلىق، پەخىرلىك جايلىرىغا ئېلىپ بېرىپ، ھەر خىل شەكىلدە ئېتىقاد تەربىيىسى ئېلىپ بارىدىغان ئادەت بار. خوش، ئۇنداقتا بىزچۇ؟ رايونىمىزدىكى ھەممە شەھەر، ناھىيىدە ئاز بولمىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق، ساياھەت، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت نۇقتىلىرى، مەشھۇر مازار، مەنزىرىگاھلار، مۇزېيلار بار. بۇ جەھەتتە شىنجاڭ ھەر قانداق جايغا قارىغاندا ئۇستۇنلۇك. كە ئىگە. مانا مۇشۇ ئۇستۇنلۇك دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى تۇركۇم ـ تۇركۇملەپ سایاھەتچى، ئېكسكۇرسىيىچىلەرنى تۇپرىقىمىزغا جەلىپ قىلىۋاتىدۇ. بىز بۇ خىل ئالاھىدىلىكتىن پايدىلىنىپ، بالىلىرىمىزنى قەرەللىك ھالدا مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورۇنلىرىغا، خاتىرە، مەنزىرە نۇقتىلىرىغا ئەكىرىپ، ئېتىقاد، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بارىدىغان ئادەتنى شەكىللەندۈرسەك، جەمئىيەت، مەكتەپ، ئاتا ـ ئانىلار بىرلىشىپ بۇ ئادەتنى رەسمىي تۈزۈملەشتۈرۈپ، ئۆلچەملەشتۈرۈپ، ئىزچىللىققا ئىگە قىلساق، ئۇ چاغدا پەرزەنتلىرىمىزنى ساغلام روھتا تەربىيىلەش يولىدا زور بىر قەدەم تاشلىغان بولاتتۇق. بۇ خىل تەربىيە ئۇسۇلى ئىلمىي، ئۇنۇملۇك، ئەملىي ھەم ئۆزىمىزگە يېقىن، قولاي بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىلىرى بىلەن ناھايىتى تېز ئومۇملىشىشى مۇمكىن ئىدى.

قىسقىسى، ئىشكىمىزنىڭ ئالدىدىلا پىشانىمىزگە تىرىلىپ تۇرغان سەلتەنەتلىك قەدىمكى شەھەرلەر، مىڭئۆي، مۇزېيلار، بىزنىڭ ـــ مۇشۇ تۇپراقنىڭ ھەغدا ـ ۋارىسى بولغان ئەۋلادلارنىڭ كىرىشىنى، بۇ جايلاردا ئەجدادلار ئىزلىرىنى ئىزدىشىنى، بوۋىلارنىڭ پىچىرلىشىغا قولاق سېلىشىنى كۈتمەكتە. بىز باشقا ھەر قانداق كىشىگە قارىغاندىمۇ بۇ مۇقەددەس زىيارەتگاھلارغا كىرىشكە ھەقلىق ۋە بۇ بىز ئۈچۈن مۇقەددەس زۆرۈرىيەت. ئۆز ئەجدادىنى، بوۋىلىرىنىڭ كەچمىش، ئەتمىشلىرىنى بىلمىگەن كىشى گۈزەل كېلەچەكنى يارىتالمايدۇ. مۇشۇ زېمىندا ياشاپ تۇرۇپ، مۇشۇ زېمىنىنىڭ تارىخىنى بىلمىسەك، ئەجدادلار روھىغا يۈز كېلەلمەيمىز، ئەۋلادلار ئالدىدا قارا يۈز بولۇپ كېتىمىز. مۇشۇ شانلىق تارىخىمىزنىڭ بىر قىسمىنى بىز ئۈچۈن ئاددىيلا كۆرۈنىدىغان ئاشۇ «ئەسكى تاملىق» لار سۆزلەپ بېرىدۇ. قېنى، بالىلىرىنى يېتىلەپ، مەسئۇلىيەت ۋە ئىپتىخار تۇيغۇسى بىلەن قەدىمكى شەھەرلەرگە قەدەم بېسىڭ!

2006 ـ يىلى ماي، تۇرپاندا يېزىلدى.

بىر تىزىق مارجان، بىر دەستە گۈلدەك،
ئۆتكەن ئىدۇق ساۋاقداش بولۇپ.
ئەمدى بىز بۇگۈن ئايرىلار بولدۇق،
جۇدالىق يېشى كۆزلەرگە تولۇپ.

قالدى ئەسلىمە ياتاق، سىنىپتا،
قالدى رشته باغلانغان ماكان.
كەتسەكمۇ يىراق، يىراق جايلارغا،
بىزلەر ساۋاقداش، ساۋاقداش هامان.
...

مەكتەپتە ئوقۇغانلىكى كىشىنىڭ ساۋاقدىشى بولىدۇ. ساۋاقداش بولۇپ ئۆتكەن ۋاقىت دۇنيادىكى ئەڭ غۇبارسىز، ئەڭ شەخسىيەتسىز، ئەڭ تاتىلىق، ئەڭ مەنىلىك ۋاقىت بولۇش سۈپىتى بىلەن قەلبىلەردە مەڭگۈ ئۆچمەس ئابىدە بولۇپ ساقلىنىدۇ. مەنمۇ دەل مۇشۇنداق ئۇلۇغ ساۋاقداشلىق مېھرىدىن بەھرىلەنگىنىم ئۈچۈن هەر قېتىم يۇقىرىقى ناخشىنى ئاڭلىغىنىمدا، قەلبىم لەرزىگە كېلىپ، سۆيۈملۈك ساۋاقداشلىرىم، مەكتەپتىكى ئۇنتۇلماس كەچۈرمىشلەر، يىغا ـ زار ئىچىدىكى خوشلىشىشلار كۆز ئالدىمدىن كىنو لېنتىسىدەك بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈپ، ساۋاقداشلاردىن ئايرىلىپ

---

*سۆزەتتە: ئاپتور **قومۇلدىكى** دوستلىرى بىلەن بىللە. ئالدىنقى رەت ئوڭدىن: ئىبراهىم **گاڭ**، ئەركىن كېرەم، ئادىل، **ئىسكەندەر** سەمەت؛ ئارقا رەت ئوڭدىن: ئابدۇۋايىت، ئىسكەندەر **غوپۇر**، ئابلىز ئۆمەرهاجى، **ئابدۇكۇل**.*

رىلىش مىنۇتلىرىنى شۇنچە پاساھەتلىك، تەسىرلىك، چىن ۋە بەدىئىي يوسۇندا ئەكس ئەتتۈرگەن ناخشا تېكىستىنى يازغۇچى شائىرغا، بۇ ناخشىنى شۇنچە لىرىك، مۇڭلۇق، ھېسسىياتلىق ئورۇندىغان ناخشىچىغا ۋە مۇزىكا ئىجادىيەتچىسىگە ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئېيتىمەن، ھۆرمەت بىلدۇرىمەن.

...

ۋەدىلەر بار ئىدى مەڭگۈلۈك - ئەبەت،
گۈللەرمۇ بىزلەرگە قىلاتتى ھەسەت.
ئەمدى سەن مۇڭلىنىپ كۆيدۈرۈپ سۈرەت،
يۈرگەنسەن ئامرىقىم كۆڭلۈڭنى بەزلەپ.

...

باغرىمدا تېپىرلاپ ئۆكۈنۈش، نەپرەت،
يۈرەكنى باغاشلاپ ھىجران، ھەسرەت.
كۈل بولۇپ كەتسەمۇ بىز چۈشكەن سۈرەت،
نېمىشقا ئۇنتۇلماس تۇنجى مۇھەببەت؟

ھاياتلىقتا كۆپلىگەن كىشىلەر تۇنجى مۇھەببەتنى باشتىن كەچۈرىدۇ. تۇنجى مۇھەببەت ئادەمنىڭ پاك، غۇبارسىز، قىزغىن، رومانتىك مەۋسۇمىدىكى يۈرەكلەرگە چوڭقۇر ئىز سالىدىغان تۇنجى مۇقەددەس تۇيغۇسى بولۇش سۈپىتى بىلەن قەلبلەردە مەڭگۈ مەۋج ئۇرغۇچى دولقۇن پەيدا قىلىدۇ. بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ھاياتىغا، ھېسسىياتىغا، تەقدىرىگە غايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. تۇنجى مۇھەببەت مۇقەددەس، ئەبەدىي ئۆچمەس تۇيغۇ بولۇش سۈپىتى بىلەن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قەلبىدە مەڭگۈلۈك جاراھەتلەرنى، ئاچچىق ئەستىلىكلەرنى قالدۇرسا، يەنە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قەلبىدە ئەبەدىيلىك تاتلىق ھاياجانلارنى، شېرىن كەچمىشلەرنى قالدۇرىدۇ. مەنمۇ دەل مۇشۇنداق ھېسسىياتنى باشتىن كەچۈرۈپ باقىقان بولغاچقا، ھەر قېتىم يۇقىرىقى ناخشىنى ئاڭلىغىنىمدا ئىختىيارسىز تەگسىز مۇڭ، ئەستىلىكلەر قاينىمىغا غەرق بولىمەن، قەلبىمدە بىر پۈتمەس ھاياجان دولقۇن ياساپ، كۆزلىرىمنى يېرىم يۇمۇپ، ئىختىيارسىز ناخشىغا جۆر بولىمەن. تۇنجى مۇھەببەتنى شۇنچە تەبىئىي، چىن ئەكس ئەتتۈرگەن شائىرغا، بۇ خىل تۇيغۇنى كۆڭۈللەرنى بىھوش قىلغۇدەك دەرىجىدە مۇڭلۇق، تەسىرلىك ناخشا قىلىپ ئېيتقان ناخشىچىغا ۋە مۇزىكا ئىجادىيەتچىسىگە ئۇنسىز ئېھتىرام بىلدۈرىمەن. ئۇنداقتا مەن ۋە ماڭا ئوخشاش مىڭلىغان ياشلار قەلبىدىن، قىممىتى بار ناخشا - مۇزىكىلارنى

ھەقىقىي چۈشىنىپ، ياخشى كۆرۈپ ھۇزۇرلىنىدىغان زوقلانغۇچىلارنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىن ئورۇن ئالغان بۇ ناخشىچى، بۇ شائىر زادى كىم؟ بۇ ناخشىلارنى ئورۇندىغۇچىمۇ، تېكىستلىرىنى يازغۇچىمۇ، مۇزىكىلىرىنى ئىجاد قىلغۇچىمۇ قۇمۇل دىيارىدىن يېتىشىپ چىققان، ئۆزىنىڭ چىن مەنىلىك، چوڭقۇر مەزمۇنلۇق ناخشىلىرى، مۇڭلۇق، سۇزۇك، قەلبلەر تارىنى چەككۈچى سېھىرلىك ئاۋازى بىلەن مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ قەلب تۆرىدىن ئورۇن ئېلىپ كېلىۋاتقان ياش ناخشا چولپىنى ئىسكەندەر سەمەتتۇر.

مەن زوقلىنىش تەبىئىتىم، خاراكتېرىم، تۇرمۇش، ھايات كەچۈرمىشىلىرىم، ھاياجانغا باي پىسخىكام سەۋەبىدىنمۇ ئەيتاۋۇر ئابدۇللا ئابدۇرېھىمنىڭ، مەخمۇت سۇلايمانىنىڭ، ئىسكەندەر سەمەتنىڭ ناخشىلىرىنى ياخشى كۆرىمەن. بۇلارنىڭ ناخشىلىرى ئىچىدىنمۇ يەنە مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك ناخشىلارنى، خەلق ناخشىلىرىنى ئالاھىدە بېرىلىپ ئاڭلايمەن. ئادەتتە جۇشقۇن، رېتىمى تېز ناخشىلار مېنى ئانچە تەسىرلەندۈرەلمەيدۇ (مەن كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ مۇشۇنداق تۇيغۇدا بولىدىغانلىقىنى ئاڭلىدىم). مۇھىمى بۇ ناخشىچىلارنىڭ سەھنە ئوبرازى، يەنى تەسىرلىك مەزمۇنغا ئورتاقلاشقان چىراي مىمىكىسى، ناخشىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى، ھېسسىياتى بىلەن ئېيتىۋاتقان قىياپىتى، ئاھاڭلار ئىچىگە چۆكۈپ كېتىۋاتقان روھىي دۇنياسى مېنىڭ بۇ ناخشىچىلارغا ئىختىيارسىز ھالدا غايىۋى ھالدا ھۆرمەت بىلدۈرۈشۈمگە تۈرتكە بولىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون، مەملىكەت، ھەتتا چەت ئەللەرگىچە تونۇلغان ناخشىچىلار خېلى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىقىدەك خىسلەتلەرنى ئۆزىدە ھازىرلىغان، مەدەنىيەت ساپاسى يۇقىرى، پەزىلەت، بۇرچ تۇيغۇسى چاقناپ تۇرىدىغان ناخشىچىلار كۆپ ئەمەس. بۇنداق دېيىشىمدىكى سەۋەب شۇ يەردىكى، بىر قىسىم ناخشىچىلارنىڭ تالانتى ئۇرغۇپ تۇرغان، ئاۋازى ساز بولسىمۇ، ئېيتىۋاتقان ناخشىسىنىڭ مەزمۇنىغا قىلچە دىققەت قىلمايدۇ. بۇ خىلدىكى ناخشىلارنىڭ تېكىستىدە ئەقەللىي گرامماتىكىلىق، لوگىكىلىق، بەدىئىيلىك جەھەتتىكى تەلەپلەردىن قىلچە ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ، زوقلىنىش ساۋاتى بار ھەر قانداق تاماشىبىن بۇنداق ناخشىدىن قاتتىق ئەپسۇسلۇققا چۆكىدۇ، ھەتتا ئۈيلىپ كېتىدۇ. ۋەھالەنكى، بىر قىسىم ناخشىچىلىرىمىز رېژىسسور قانداق ئورۇنلاشتۇرغان بولسا شۇ بويىچە سەھنىگە چىقىپ، مۇشۇنداق «چاكىنا مەزمۇنلۇق» ناخشىلارنى غادىيىپ تۇرۇپ ئورۇنلايدۇ. بۇ خىل ئەھۋال ئۇيغۇر ناخشىچىلىقىدا خېلى ئېغىر بولۇپ، بۇ ناخشىچىلارنىڭ ئوبرازىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئەڭ مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى بولۇپ كەل-

مەكتە. خېلى تونۇلۇپ قالغان بىر قىسىم ناخشىچىلىرىمىز مۇشۇنداق بە- مەنە مەزمۇنلۇق ناخشىلارنى ئېيتىپ قويۇپ، ياكى سەھنە - ئېكرانلاردا، ئۆز ئوبرازىغا ماس كەلمەيدىغان غىلجىك روللارنى ئېلىپ قويۇپ، خەلقنىڭ قەلب سەھنىسىدىن چۈشۈپ قېلىۋاتىدۇ. مەن دائىم شۇنچە كۆچ سەرپ قىلىپ، ناخشا ئىجاد قىلغان، پلاستىنكا ياكى كېچىلىك تەييارلىغان ئادەم كىچىككىنە ۋاقتىنى سەرپ قىلىپ، بىرەر شائىرنى، ھېچبولمىسا ئەدەبە- يات ساۋاتى بار كىشىنى ئىزدىسىلا بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىپ بېرەتتىغۇ؟ ناخشىچىلار نېمىشقىمۇ مەسىلىنىڭ ئەڭ مۇھىم تەرىپى بولغان بۇ نۇقتىغا سەل قارايدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ كېتىمەن. بۇ مەسىلە يەنە بىر تەرەپتىن شۇ ناخشىچىنىڭ ساپاسى، بىلىم قۇرۇلمىسىغىمۇ مۇناسىۋەتلىك مەسىلە بو- لۇپ، ناخشىچىلار ناخشا ئېيتىش جەھەتتە يۇقىرى ساپاغا ئىگە بولۇپلا قالماي، ھەر خىل پەن - تېخنىكا، ئەدەبىيات، تارىخ، جەمئىيەت بىلىملە- رى جەھەتتىمۇ مەلۇم ساپانى ھازىرلىشى كېرەك. مۇشۇنداق بولغاندىلا ئۇلار ھەقىقەتەن كىشىلەرنىڭ قايىللىقىنى قوزغىيالايدىغان «چولپان» غا ئايلىنالايدۇ، «ئالتۇن ئۇزۇككە ياقوت كۆز» بولغان بولىدۇ. ئەپسۇسكى، كۆپ قىسىم ناخشىچىلار بۇ تەلەپتىن خېلىلا يىراق، ھەتتا بىر قىسىم ناخشىچىلارنىڭ «سۆلىتىنى ئات تارتالمايدۇ، ئىچىگە كىرىپ چىقسىڭىز ھېچنېمە يوق.» ئابدۇللا ئابدۇرېھىم، ئىسكەندەر سەمەتلەر ئېيتىۋاتقان ناخشىلاردىن ئايانكى، ئۇلار ناخشىنىڭ مەزمۇنىنى تاللاشقا ئالاھىدە ئەھ- مىيەت بېرىدۇ، كۆپىنچە چوڭقۇر مەزمۇنلۇق، قويۇق بەدئىيلىككە تويۇن- غان ناخشىلارنى ئېيتىدۇ. شۇڭا، كۆپىنچە ناخشىلىرى خەلقنىڭ سۆيۈپ ئاڭلىشىغا سازاۋەر بولىدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن بىر قىسىم ناخشىچىلارنىڭ ناخشىسى ياخشى بول- سىمۇ، پەزىلىتى دېگەندەك ئەمەس، بىر قىسىم ناخشىچىلارنىڭ ئۇستىدە جەمئىيەتتە ھەر خىل سۆز - چۆچەكلەر ئېقىپ يۈرىدۇ. يەنە بىر قىسىم- لىرى تەكەببۇرلۇق ۋە باشقا ئىللەتلىرى بىلەن خەلقتىن ئايرىلىپ قالى- دۇ. كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئادەتتە «سەنئەتچىنى سەھنىدىلا كۆرسە بولىدۇ، ئادەتتىكى تۇرمۇشتا سەنئەتچى بىلەن بىرگە بولۇپ قالسا، ئۇ سەھنىدىكى سەنئەتچىگە زادى ئوخشىمايدۇ» دېيىشىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ بىر قىسىم سەنئەتكارلارنىڭ ناچار مىجەز - خۇلقلىرى بىلەن ئاۋامنى ئۇمىدسىزلەن- دۈرۈپ قويغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۆز سالاپىتىنى ساقلىغانلارنى خەلقىمۇ ھۆرمەت قىلىدۇ. ئادەمدە تالانت، شان - شۆھرەت بولۇشلا كۇپايە قىلماي- دۇ، ناخشىچىلاردا ئاۋامنى قەدىرلەش، ئۇلارغا چىن كۆڭلىدىن سەممىي-

لىك بىلدۇرۇش تۈيغۇسى بولۇشى كېرەك. چۈنكى، ئۇلار پەقەت خەلق بول- غاندىلا ئاندىن چولپان بولالايدۇ - دەپ مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، مەيلى ئابدۇللا ئابدۇرېھىم بولسۇن، مەيلى ئىسكەندەر سەمەت بولسۇن باشقىلارغا سەممىي، دوستانە، خۇش پېئىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىكەن، خۇش پىچىم مىجەزى، يېقىملىق سۆزلىرى بىلەن كىشىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇ- رىدىكەن، ھەم ئۆزىنى قەدىرلەيدىكەن، ھەم باشقىلارنى قەدىرلەيدىكەن. مەيلى ئېكراندا بولسۇن، مەيلى ئادەتتىكى ئىجتىمائىي ئالاقىدە بولسۇن ئۆز ئوبرازىنى ساقلايدىكەن. ئەلۋەتتە، ھازىر بۇنداق ھەم تالانتلىق، ھەم پەزىلەتلىك سەنئەتكارلار كۆندىن كۈنگە كۆپىيىۋاتىدۇ.

2001 - يىلى 7 - ئايدا ساياھەت، ئېكسكۇرسىيە قىلىش مەقسىتىدە قۇمۇل دىيارىغا بېرىپ، مەن بىلەن بىرگە بارغان تۇرپان شەھەرلىك يال- قۇنتاغ ئادۇۋاكاتلار ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ مەسئۇلى ئەنۋەر ئابدۇگۇلنىڭ تونۇشتۇرۇشى ئارقىسىدا ئىسكەندەر سەمەت بىلەن ئەسرارلىشىشقا مۇۋاپىق بولدۇم. كەچلىكى قۇمۇل شەھىرىنىڭ راھەتباغ يېزىسىدىكى شىل- دىرلاپ ئېقىۋاتقان ئۆستەڭ بويىغا سۈپىلار ياسىلىپ، سىلىنچىلار سىلىن- غان، مەجنۇنتاللار سايە تاشلاپ تۇرغان بىر ئارامگاھتا قۇمۇللۇق دوستلار- نىڭ داستىخان سىلىشى بىلەن بەزمىگە چۈشۈپ كەتتۇق. گاھ ھەممىمىز ئېچىكىمىزنى يۆلەپ، ئىسكەندەر سەمەت بىزنىڭ تەلىپىمىز بويىچە كەينى - كەينىدىن ئورۇندىۋاتقان «ئايرىلىش مۇنۇتلىرى»، «تۇنجى مۇھەببەت»، «قار گۈلى»، «جان ئانا» قاتارلىق مۇڭلۇق ناخشىلارنىڭ كەيپىگە غەرق بولساق، گاھ شوخ قۇمۇل خەلق ناخشىلىرىغا جۆر بولۇپ، قىزغىن ئۇس- سۇللارنى ئويناپ كېتەتتۇق. مەن مۇشۇ مۇنۇتلاردا ئىسكەندەر سەمەتنىڭ «مىكروفون بولمىسا ناخشا ئېيتالمايدىغان» ناخشىچىلاردىن ئەمەسلىكىگە، سەھىنىدىمۇ، سەھنىدىن چۈشكەندىن كېيىنمۇ كىشىگە ئوخشاشلا ياخشى تەسىر قالدۇرالايدىغان سەنئەتكار ئىكەنلىكىگە ئىشەندىم. ئۇ گىتار تارلا- رىنى ئاستا چېكىپ، بوش، ئەمما سۈزۈك، مۇڭلۇق، ھېسسىيات تولۇپ تاشقان ئاۋازى بىلەن ناخشا باشلىغىنىدا كۆزلىرىنى يۇمۇپ، گىتار دەس- تىسىگە يۆزلىرىنى يېقىپ، ناخشىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئېيتىدىكەن. ئاڭلىغۇچىلارنىمۇ چەكسىز ھاياجان دولقۇنلىرىغا غەرق قىلىدىكەن. ئۇ بۇ كۆڭۈللۈك ئاخشامدا يەنە كىم قايسى ناخشىنى تەلەپ قىلسا شۇ ناخشىنى خۇش پېچىملىق بىلەن ئورۇنداپ بەردى. سۆھبەت ئارىلىقىدا بىزنىڭ ماخ- تاشلىرىمىزغا قارىتا كىچىك پېئىللىق بىلەن باشقا بىر نەچچە ناخشىچە- نى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىپ ئۆتتى ۋە ئۇيغۇر ناخشىچىلىقى ھەققىدە-

كى ئۆزگىچە، يېڭى قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. مەن ئىسكەندەر سەمەت-نىڭ كۆپلىگەن ناخشا تېكىستلىرىنى ئۆزى يازغانلىقىنى بىلەتتىم. دەرۋە-قە، ئۇ ئەدەبىيات، شېئىرىيەت جەھەتتىمۇ خېلى چوڭقۇر ساۋاتقا ئىگە ئى-كەن، كۆپ كىتاب كۆرىدىكەن. بۇ كۆڭۈللۈك، مەنىلىك ئاخشام ئىسكەندەر سەمەتنىڭ «ئايرىلىش مۇنۇتلىرى» ناملىق ناخشىسىدىكى «قالدى رىشتە باغلانغان ماكان»دېگەن مىسرانى قەلبىمگە نەقىش قىلىپ ئويىدى...

بىر قىسىم ناخشىچىلار شېئىر بىلەن ناخشا تېكىستىنى ئايرىۋېتىدۇ. بەزى تېكىستلەرنى «بۇ تېكىستتىكى سۆزلەر بەك ئوبرازلاشتۇرۇۋېتىلگەن، خەلق تىلىدىن يىراقكەن، ناخشا قىلىپ ئېيتىشقا قۇلايلىق ئەمەس. ناخشا تېكىستى ئاددىي، ئاممىباپ، چۈشىنىشلىك سۆزلەردىن تەركىب تېپىشى كېرەك» دېيىشىدۇ. مەن بۇ ناخشىچىلاردىن شۇنداق سورىغۇم كېلىدۇ: ئە-دەبىياتمىزدا نەدىمۇ ناخشا تېكىستى شېئىردىن ئايرىم تۇرىدىغان ژانىر دەيدىغان گەپ بار؟ مەڭ يىللاردىن بېرى ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان مۇقاملار-نىڭ تېكىستلىرى ئاجايىپ چوڭقۇر بەدىئىي پاساھەت بىلەن تويۇنغان، ھەتتا ھازىرقى ئاتالما بىلەن ئېيتقاندا خېلى «گۈڭگا» تۇس ئالغان شې-ئىرلارغۇ؟ ئەجەبا، بۇ شېئىرلارنى ناخشا قىلىپ ئېيتىشقا بولمىدىكەنۇ، نې-مىشقا باشقا شېئىرلار بولمايدۇ؟

پەخىرلىك ناخشىچىمىز ئابدۇللا ئابدۇرېھىم يۇقىرى سەۋىيىلىك بەدە-ئىي شېئىرلارنى، ھەتتا «گۈڭگا» شېئىرلارنى ناخشىغا ئىلىپ كىرىپ، نا-ھايىتى ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى. مەسىلەن، ئۇنىڭ «ئەركەم»، «قارلىغاچ» قاتارلىق ناخشىلىرى بۇنىڭ تىپىك مىسالىدۇر. ياش ناخشىچى ئىسكەندەر سەمەتنىمۇ بۇ جەھەتتە ئىزدىنىپ، مۇڭۇپپەقىيەت قازاندى دېيىشكە بولى-دۇ. مەسىلەن، ئۇنىڭ «قار گۈلى» ناملىق ناخشىسىغا قاراپ باقايلى:

چۈشمەكتە قار لەپ ـ لەپ قىلىپ،
ئەڭ ئاخىرقى دېكابىردا.
ئۇخلاپ قالدى يەر شارىمۇ،
يېشىل چۈشلەر ئاراسىدا.

نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قەلب تارىنى چەككەن، چوڭقۇر تەربىيىۋى مەز-مۇن بىلەن تويۇنغان بۇ ناخشىنى ھەقىقىي بەدىئىي شېئىر، ھەتتا قىسمەن «گۈڭگا» لىق بىلەن خاراكتېرلەنگەن شېئىر دېيىشكە بولىدىغۇ؟!

2000 ـ يىلى، تۇرپاندا يېزىلدى.

قۇمۇل تەسراتلىرى

قۇمۇلدىكى قىزغىن، مېھماندوست دوستلىرىمىزنىڭ رەت قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان تەكلىپلىرىنىڭ دەۋىتى بىلەن يېقىنقى بىر نەچچە يىل ئىچىدە بىرقانچە قېتىم قۇمۇلغا بېرىش پۇرسىتىگە ئېرىشتىم. ئائىلەمدىكىلەر ۋە دوستلىرىم بىلەن قۇمۇلدا زىيارەت قىلىش، تونۇش- بىلىشلەرنىڭ ۋە بىزنى ئېلىپ بارغان دوستۇم ئەنۋەر ئابدۇگۇلنىڭ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىنى پەتىلەش، يېزىلارنى ئارىلاش، سایاھەت، مەدەنىيەت يادىكارلىق نۇقتىلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش جەريانىدا قۇمۇل ۋە قۇمۇل ئۇيغۇرلىرى مەندە ئاجايىپ چوڭقۇر تەسراتلارنى قالدۇردى. شۇنچە خۇش زۇۋان، مۇلايىم، ئاق كۆڭۈل، مېھماندوست قۇمۇل خەلقى قەلبىمدە ئالەمچە ھۆرمەت ھېسسىياتىنى ئويغاتتى. بۇ خىل ھېسسىياتنىڭ ئىلھامى بىلەن قەلبىمىم ئىختىيارسىز يورغىغا چۈشۈپ، قۇمۇل ھەققىدە تەسىرات يېزىشقا كىرىشتىم.

خۇش زۇۋانلىقى

قۇمۇلغا كېلىپلا بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەندە قالدۇرغان تۇنجى تەسىرى ئۇلارنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى مۇلايىملىقى بولدى. بۇ يەردىكى مەيلى چوڭ ـ كىچىكلەر بولسۇن، مەيلى ئەر ـ ئاياللار بولسۇن شۇنچىلىك خۇش زۇۋان، مۇلايىم ئىكەنكى، ئۇلارنىڭ بۇنداق يۇمشاق، يېقىشلىق تە-

---

*سۈرەتتە: ئاپتور **قومۇل ئاقتاش** يايلىقىدا. ئوڭدىن: ئىسمايىل، ئالىم جىنايىت، ئابلاجان، ئىسكەندەر غوپۇر، ئاپتور، سەمەتجان، مۇھەممەتجان، ئابدۇگول.*

لەپپۇزى ئالدىدا تۇنجى كۆرۈشكەن كىشىلەرمۇ ئۇلارغا ئۆزىنى شۇنچىلىك يېقىن، كونا تونۇشلاردەك دوستانە ھېس قىلىدىكەن، بۇنىڭ بىلەن تەبىئىي ھالدا دەسلەپكى كۆرۈشكەندىكى قورۇنۇشلار تۈگەپ، بىر خىل كۆڭۈل ئازادىلىكى شەكىللىنىدىكەن. ئۇلارنىڭ سۆزلىگەن چاغدىكى ئاھاڭىمۇ بىر خىل تۆۋەن، ئەمما تەسىرلىك، ئۇرغۇلۇق بولۇپ، ھەممەيلەننىڭ تەلەپپۇزى ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدىكەن، خۇددى بۇلاق سۈيى شىلدىرلاپ ئېقىپ، زېمىننى ياشارتقىنىدەك ئادەمنىڭ قەلبىگە بىر خىل راھەتبەخش تۇيغۇ بېغىشلايدىكەن. ئۇلارنىڭ «ئۆزلە نىم قىيتىلا»، «كىمدۇ»، «ئالسىلاكى»، «باقسىلاكى» دېگەن يۇمشاق، مېھىرلىك، ئەمما رەت قىلغۇسىز تەكلىپلىرى ئالدىدا، ھەر قانداق كىشى ئىچمەيدىغان ھاراقنىمۇ ئىچىۋېتىشكە، قورسىقى توپۇپ، يېيىش ئىمكانىيىتى بولمىغان ئەھۋال ئاستىدىمۇ تاماقنى يەنە يەۋېتىشكە مەجبۇر بولىدىكەن. ئۇلار مېھمانلارغا شۇنداق مۇئامىلە قىلىپلا قالماي، ئۆزئارا پاراڭلاشقاندا، چاقچاقلاشقاندىمۇ مۇشۇ خىل سىلىق تەلەپپۇزدا، ئۆزئارا مېھمانەدەك كەيپىيات ئىچىدە پاراڭلىشىدىكەن. باشقىلاردەك كونا تونۇشلار كۆرۈشكەندە تىللىشىپ، ۋارقىراپ، جارقىراپ كۆرۈشىدىغان، مېھمانىنى كۆرۈپلا چاقچاق قىلىدىغان، قويۇق، يېرىك تىللار بىلەن پاراڭلىشىدىغان ئەھۋاللار ناھايىتى كەم ئۇچرايدىكەن.

قۇمۇل شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدىكى شەھەر ئىچى، ئېزىزىم مەھەللىلىرىدىكى بىر قانچە ئائىلىنى پەتىلەپ، شەھەر ئىچىدىكى يەنە بىر ئائىلىگە كىردۇق. پاكىز قېرىغان، ياشىنىپ قالغان ئەر ـ ئايال ساھىبخان بىزنى قىزغىنلىق ۋە سىپايىلىق بىلەن كۈتۈۋالدى. ئالدىمىرغا ئاپئاق داستىخان سېلىنغان كىچىك شىرە قويۇلغاندىن كېيىن پاختىدەك يۇمشاق ۋە ئاپئاق، ئوخشىغان بىر لېگەن مانتا كەلتۈرۈلدى. كەينى ـ كەينىدىن بىر قانچە ئائىلىنى پەتىلگەن بولغاچقا، قورسىقىمىز ھەددىدىن زىيادە تو ـ يۇپ، كۆزىمىزدىن چىقىپ كەتكۈدەك ھالەتكە كەلگەنىدۇق. لېكىن، ئالدىمىزدىكى بۇ تاماقنى يېمىسەك، ساھىبخانغا ھۆرمەتسىزلىك بولاتتى. مېڭە بىر مۇشەققەتتە بىردىن مانتا يېدۇق، مانتا ھەقىقەتەن ئوخشىغانىدى. لې ـ كىن، «ئاچلىقتىن توقلۇق يامان» دېگەندەك ھەددىدىن زىيادە توقلۇقتىن قىينىلىپ كېتىۋاتاتتۇق. دەل شۇ چاغدا يېنىمىزدا ئولتۇرغان مويسىپىت ساھىبخانىنىڭ سىپايە ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ ئالاسىلاكى، يەنە بىردىن ئەپ باقسىلاچۇ، سىڭىپ كېتىدۇ!

بىز قانچە ئۆزرىخاھلىق ئېيتساقمۇ، ساھىبخانىنىڭ كىشىنى ئىختىيارسىز تەسىرلەندۈرىدىغان مۇلايىم ئۇندىشىگە بەرداشلىق بېرەلمىدۇق.

توقلۇقتىكى ئازابلىرىمىزنى ئۇنتۇپ، يەنە چوكىمىزنى قولىمىزغا ئېلىشقا مەجبۇر بولدۇق.

تۇرپاندىن بارغان بەش يىگىت قۇمۇللۇق بەش يىگىتنىڭ ھەمراھلىقىدا ئاقتاش يايلىقىغا سايامتكە چىقتۇق. يايلاقنىڭ شۇنچە گۈزەل مەنزىرىسى، ساپ، سالقىن ھاۋاسى بىزنى قاتتىق ھاياجانلاندۇردى. ئون ئەزىمەت كۆپ-كۆك ئاسمان، قاتمۇ قات تاغلار، ياپيېشىل قارىغايلارنىڭ ئاستىدا، مەخ-مەلدەك چىملىقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، كۆڭۈللۈك سورۇننى باشلىۋەت-تۇق. مەن ھاراقتىن پەرھىز قىلىۋاتقىلى ئىككى يىل بولغاچقا، رومكىنى رەت قىلىپ تۇرۇۋالدىم. لېكىن قۇمۇللۇق دوستلىرىم:

— بىر رومكا ئەپەرسىلەچۇ، ئىچىمسىلەكى، — دەپ تۇرۇۋېلىپ، يۇمشاق، سىلىق - سىپايە ھۈجۈملىرى بىلەن ھاراقنى قارشى قورغىنىمنى پۈتۈنلەي بىتچىت قىلىۋەتتى. ئۇلارنىڭ شۇنچىلىك ئاق كۆڭۈللۈك، سەمىمىلىك چىقىپ تۇرغان ئىلتىجالىرىنى رەت قىلىشقا قەتئىي ئامالسىز قالدىم.

ئەلۋەتتە، «تىل كۆڭۈلنىڭ ئىزاھى» دېگەندەك قۇمۇل ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي، ساپدىل، راستكوي، قىزغىن، ھەرقانداق كىشىگە خۇشاللىق بىلەن يارەم قولىنى سۇنىدىغان خاراكتېرى ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ تىلىدا ئىپادىلىنىدىكەن. خۇددى مايا كوۋۇسكىينىڭ «يېقىملىق سۆز ئاجايىپ مۆجىزىلەرنى يارىتىدۇ» دەپ ئېيتقىنىدەك ئۇلار مۇشۇ خىل مۇلايىم سۆزلىرى، سىپايە تەلەپپۇزى بىلەن ھەر قانداق كىشىنى تەسىر-لەندۇرەلەيدىكەن، ھەر قانداق كىشىنىڭ قەلبىدە دوستلۇق ئۇرۇقىنى بىخلاندۇرالايدىكەن.

يېتۈك تىل ئۈستىسى، شائىر نەۋائىي:

سۆزدۇركىم، نىشان بېرەر ئۆلۈككە جاندىن،
سۆزدۇركىم، بېرەر جانغا خەۋەر جاناندىن.
ئىنسانىنى سۆز قىلدى جۇدا ھايۋاندىن،
بىلكىم، گۆھىرى ئەزىز يوق ئۇنىڭدىن.

دەپ يازغىنىدەك شېرىن سۆز ئۆلۈككىمۇ قايتا جان ئاتا قىلالايدۇ. ئادەم قانچە بىلىملىك، يۇقىرى ساپالىق بولسىمۇ، زۇۋانى سوغۇق، ھاكاۋۇر، سۆزى يىرىك بولسا، كىشىدە بىزارلىق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدۇ. يەنە بىر قىسىم كىشىلەر ئاددىي دېھقان بولسىمۇ، شېرىن سۆزىدىن، مۇلايىملىقى بىلەن ھەرقانداق كىشىدە ياخشى تەسىرات قالدۇرالايدۇ. تىلنىڭ قۇدرىتى شۇنچىلىك چەكسىزكى، بەزىدە بىر ئېغىز سۆزمۇ ئادەمنىڭ تەقدىرىنى

ئۆزگەرتىۋېتىلەيدۇ. شۇڭا تىلغا ئېتىبار بېرىش ئىنتايىن مۇھىم.

قۇمۇل ئۇيغۇرلىرى جەمئىيەتتە، خىزمەتتە مۇلايىم، شېرىن سۆزىگە بولۇپلا قالماستىن، ئائىلىدىمۇ، ئەر - ئايالالارمۇ ئۆزئارا شۇنداق مۇئامىلە قىلىشىدىكەن. ھەر خىل ئائىلە ئىشلىرىدىمۇ بىر - بىرى بىلەن ھەمكارلىشىپ، قىزغىن ياردەم بېرىشىپ، بىرلىكتە قىلىپ تۇگىتىشىدىكەن. «ئۆزلەدىن كەلسۇن»، «ئۆزلە ئارام ئېلىۋالسىلا» دېيىشىپ بىر - بىرى بىلەن مېھماندەك ئۆتۈشىدىكەن.

پاكىزلىقى

قۇمۇلغا بېرىپلا دەسلەپتە شەھەر ئىچى يېزىسىدىكى بىر تونۇشىمىزنىڭ ئۆيىگە چۈشتۇق. ھويلىسى ئۆزۈم باراڭلىرى بىلەن پۈركەنگەن، تەكچىلەرگە تىزىلغان تەشتەكلەردە قىپقىزىل گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن بۇ ئاىلىگە «ئەسسالام» دەپ كىرگىنىمىزدە، دەققىتىمىزنى ئەڭ بۇرۇن تارتقىنى ھويلىغا قارىغان دېرىزە بولدى. بىزنى باشلاپ بارغان دوستىمىز ئەنۋەر ئابدۇگۇل ھەيران بولۇپ: «ۋوي، دېرىزىنىڭ ئەينىكى يوققۇ» دەپ چاقچاق قىلغىنىچە ئالايىتەن بېرىپ، دېرىزە ئەينەكلىرىنى تۈتۈپ باقتى. ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتۇق. ئەسلىدە ئەينەكلەر ئىنتايىن تۈجۈپىلەپ، پاكىز سۈرتۈۋېتىلىپ، قۇياش نۇرى قىلچە دەخلىسىز ھالدا ئۆيگە چۈشۈپ تۇرغاچقا، ئادەمگە دېرىزىدە ئەينەك يوقتەك تەسىرات بېرىدىكەن. بىز دېرىزە ئەينەكلىرىنىڭ بۇ قەدەر پاكىزلىقىنى لىنىيە قىلغان ھالدا قۇمۇل ئۇيغۇرلىرىنىڭ تازىلىق، پاكىزلىققا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىغا دەققەت قىلدۇق. بىز كىرگەن ئۆي يېزا تەۋەسىدىكى ئادەتتىكى خىزمەتچى ئائىلىسى بولۇپ، ئۆيدە ھەشەمەتلىك جاھازلار بولمىسىمۇ، پاكىزلىقى، رەتلىكلىكى، ئازادىلىكى بىلەن بىزدە ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. ئۆينىڭ ئاستىغا خىش يېيىتىلغان بولۇپ، خىشلار يۇيۇلۇپ، قىپقىزىل پارقىرىۋېتىلگەنىكەن. ئورۇن - كۆرپىلەر، لۆڭگىلەر، ھويلا - ئارامىلار شۇنداق پاكىز، رەتلىك بولۇپ، تازىلىق بارلىق ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ئاڭلىق ھەرىكىتىگە ئايلانغانىكەن.

بىر قانچە كۈندىن كېيىن بىز قۇمۇل شەھىرىنىڭ ئون نەچچە كىلومېتىر شەرقىگە جايلاشقان پالۋانتۇر يېزىسىغا چىقتۇق. بۇ يەردىمۇ دوستىمىزنىڭ تۇغقانلىرىنىڭ قىزغىن كۈتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق. سامىخان گەرچە دېھقان بولسىمۇ، ھويلا - ئارامىلارنى ناھايىتى پاكىز، رەتلى-

لىك تۇتقان بولۇپ، ئۆيلەرنىڭ ئىچى - سىرتىدا بىرەر تالمۇ ئەخلەت - چاۋار، توپا - مالىمانىنى كۆرگىلى بولمايتتى. كەچتە بىزگە بىر چوڭ ئۆيگە، ئۇزۇن كاڭغا ئورۇن راسلاپ بەردى. يوتقان - كۆرپىلەر شۇنچىلىك پاكىز، يۇمشاق، ھەتتا كۆرپىلەرنىڭ ئۈستىگە ئەدىياللار سېلىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ دېھقان بولۇشىغا قارىماي، شۇنداق پاكىز ئۆي تۇتقانلىقىغا ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئوقۇشتۇق.

تۇرپاندىمۇ شەھەر ئاھالىلىرى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر تازىلىققا خېلى دىققەت قىلسىمۇ، يېزىلاردىكى دېھقانلارنىڭ تازىلىق ئادىتىدە كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان ئەھۋاللار بار. دېھقانلىرىمىزنىڭ ئىچىدە دېرىزىلەرنى پاكىز سۈرتۈپ تۇرىدىغانلار، يەرگە يېيىتىلغان خىشنى يۇيۇپ تازىلايدىغانلار يوق دېيەرلىك. ئەكسىچە، بۇلغىنىپ كىر بولۇپ كەتكەن، چۈشەن مايالقىلىرى قاتمۇ قات داغلارنى پەيدا قىلغان دېرىزىلەرنى، ئەخلەت - چاۋارلار تاشلىنىپ ياتقان ھويلىلارنى قەدەمدە بىر ئۇچرىتىمىز. ھەتتا بەزى ئائىلىلەرگە مېھمان بولۇپ كىرسىڭىز قولىڭىزنى چايقىغىنىڭىزدا ساھىبخان قولىڭىزنى سۈرتۈشكە پاكىز لۆڭگە تېپىپ بېرەلمەي خىجىل بولۇپ كېتىدۇ. پاكىزلىق ساغلام ھاياتنىڭ، ساغلام ئەقلىنىڭ كاپالىتى. بولۇپمۇ دېھقانلار پاكىز بولغان تۇرمۇش ئادىتىنى يېتىلدۇرگەندىلا، ھەر خىل كېسەللىكلەرنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنالايدۇ. بۇ جەھەتتە قۇمۇل ئۆيغۇرلىرىدىن ئۆگىنىشكە ئەرزىيدىكەن.

ياخشى تۇرمۇش ئادەتلىرى

پالۋانتۇر يېزىسىدا قونۇپ، ئەتىسى سەھەردە ساھىبخانىنىڭ ناشتىلىقىغا داخىل بولدۇق. ياشانغان، مېھرى ئىسسىق ئايال ساھىبخان كاڭنىڭ گىرۇنكىدە ئولتۇرۇۋېلىپ، يايپاڭ چىنىلەرگە بىر قوشۇقتىن قايماق سالدى - دە، ئۈستىگە چوڭ چۆگۈندىكى قارا چاينى قۇيۇپ، ئەتكەن چاي تەييارلىدى. بۇ ئەتكەن چاي شۇنچىلىك تەملىك، شۇنچىلىك لەززەتلىك ئىكەنكى، چاينى كەينى - كەينىدىن بىر قانچە چىنە ئىچىپمۇ يەنە كۆزىمىز تويماي قالدى، چاينىڭ تەمى ئۇنتۇلغۇسىز بىر تەسىرات ئىلكىدە ئاغزىمىزدىلا قالدى. «بۇ ئانىمىزنىڭ قولىدا زادى قانداق سېھرىي كارامەت باردۇ؟ بۇ چاي زادى قانداق ئۇسۇلدا دەملەنگەندۇ؟» دېيىشىپ، بۇنىڭ سىرىنى كەينى - كەينىدىن چۈرقىرىشىپ سوراپ كېتىشتۇق. بۇ ئانىمىز بولسا: «نەدە باشقا سىر بولسۇن، باشقىلارغا ئوخشاشلا دەملەيمىز شۇ» دېدى

كەمتەرلىك بىلەن. «بىز شۇنچە كۆپ قايماق، شۇنچە كۆپ سۈت ئىشلەتىپمۇ، ئەتكەن چاينى بۇنچىلىك تەملىك قىلالمايمىز، بۇ ئانىمىز بولسا قايماقنى پەقەت بىر قوشۇقلا سالدى، ئۈستىگە قارا چاي قۇيدى» دېگەنلەرنى قايتا ـ قايتا ئويلاپ كېتىشتۇق.

بۇ يىل يەنە ئاغىنىلەر بىلەن قۇمۇلغا بېرىپ، ئاقتاشقا چىققىنىمىزدا، بىز چۈشكەن ئائىلە ساياھەتچىلىك نۇقتىسىدىكى ساھىبخان ئايال دەل شۇنداق ئۈسۈلدا ئەتكەن چاي تەييارلاپ بەردى. ئۇ باداشقانىنى قۇرۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ، بىز ئون يىگىتنىڭ هەممىمىزگە ئەتكەن چاي تەييارلاپ، لەززەتلىك چېيى بىلەن بىزنى رازى قىلدى. قۇمۇلدا ئەتىگەنلىك ناشتىدا سۈت، ئەتكەن چاي ئىچىش ئادىتى ئومۇملاشقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەتكەن چېيىمۇ باشقا جايلىكىگە زادى ئوخشىمايدىغان ئۆزگىچىلىككە ئىگە ئىكەن. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە، كالا سۈتىنىڭ تەركىبىدە ئىنسان بەدىنى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ماددىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ ساندىكىلىرى مەۋجۇت بولۇپ، ئۇزۇن مۇددەت كالا سۈتى ئىستېمال قىلغاندا، ئادەمنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچى ـــ كېسەلگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتىرىدىكەن.، ئۆمۈرنى ئۇزارتىدىكەن. چەت ئەللىكلەر كالا سۈتىنى كۆپ ئىچكەچكە، ئۇلار ساغلام، ئېگىز كېلىدىكەن. ياپونىيىلىكلەرنى مىسالغا ئالساق، 1937 ـ يىلى ياپونلار جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغاندا «ياپون پاكارلىرى» دېيىلەتتى. لېكىن، هازىر ياپونىيىلىكلەردە ئۆزگىرىش چوڭ، ئوخشاش ياشتىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، يوپونىيىلىك بالىلار بېيجىڭلىق بالىلاردىن ئېشىپ كەتتى، ئۇلار گۈاڭدۇڭ، فۇجيەنلىكلەردىن جىق ئېگىز. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ سەۋەبى ناهايىتى ئاددىي. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ياپونىيە ھۆكۈمىتى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا كۈندە هەقسىز بىر خالتا كالا سۈتى ئىچۈرگەن. مۇشۇ سەۋەبتىن ياپونىيىلىكلەرنىڭ ئەۋلادى بۇرۇنقىلاردىن ئېگىز. شۇڭا، ياپونىيىدە «بىر خالتا كالا سۈتى بىر مىللەتنى گۈللەندۈردى» دەيدىغان سۆز بار.

قۇمۇل ئۇيغۇرلىرى ناهايىتى مېهماندوست بولۇپ، بىرەرىنىڭ ئۆيىگە سىرتتىن مېهمان كەلسە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، دوست ـ بۇرادەرلىرى، قولۇم ـ قوشنىلىرى بۇ مېهمانلارنى قىزغىنلىق بىلەن ئۆيلىرىگە چاقىرىۋالىدىكەن. بۇ ئائىلىنىڭ دوست ـ بۇرادەرلىرىمۇ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن بىللە بىرەر رېستورانغا جەم بولۇپ، مېهمانلارنىڭ شەرىپىگە چاي بېرىدىكەن. قۇمۇل ئۇيغۇرلىرىنىڭ بىزدە ئالاهىدە تەسىر قالدۇرغان يەنە

بىر تامىقى ياپما بولدى. قوي، كالا گۆشى ياكى توخۇ گۆشى بىلەن ئېتىلىدىغان ياپمىنىڭ ئېتىلىش ئۇسۇلى تۇرپانىنىڭ ياپمىسىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، لېكىن، ئۇستىگە ياپىدىغان نېنى ئوخشىمايدىكەن. قۇمۇللۇقلار ياپمىنىڭ خېمىرىنى خۇددى سۇيۇقئاش خېمىرى يايغاندەك نېپىز، قات - قات قىلىپ، ياپمىنىڭ ئۇستىگە ياپىدىكەن. بۇ خىل ياپما ناھايىتى يېيىشلىك، مەززىلىك بولىدىكەن.

سەنئەتخۇمارلىقى

قۇمۇللۇقلارنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى ــ ناخشا - مۇزىكىغا ھېرىسمەنلىكى، سەنئەتخۇمارلىقى ئىكەن. ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ «دولان مۇقامى»، «تۇرپان مۇقامى» قاتارلىق ۋارىيانتلىرى ئىچىدە «قۇمۇل مۇقامى» مۇ تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى، كۆي شەكلىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن ئالاھىدە ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. باتۇر، ئەمگەكچان، ئەقىل - پاراسەتلىك قۇمۇل خەلقى تارىختىن بۇيان ئۆزلىرىنىڭ مۇھەببەت - نەپرىتى، خۇشاللىق - ھەسرىتى، ئەگرى - توقاي كەچۈرمىشلىرىنى مۇقام، ناخشىلار بىلەن ئىزھار قىلىپ كەلگەن. قۇمۇل خەلق مۇقاملىرى، ناخشىلىرى ئالاھىدە ئۆزگىچىلىككە، خاسلىققا ئىگە بولۇپ، لەرزان، لەرىك، مۇڭلۇق، يېقىملىق بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن باشقا يۇرتلارنىڭ ناخشا - مۇزىكىلىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ، قۇمۇل خەلق ناخشىلىرىنى بىرلا ئاڭلىغان كىشى روشەن قۇمۇل پۇرىقىنى ھېس قىلالايدۇ. مانا مۇشۇنداق ئەجدادلارنىڭ كۆيخۇمارلىقىدەك خۇسۇسىيەت ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە داۋاملىشىپ، بۈگۈنكى قەدەر يېتىپ كەلگەن بولۇپ، قۇمۇللۇقلارنىڭ ئولتۇرۇش، چايلىرى، ھەر خىل يىغىلىشلىرى ناخشا - مۇزىكىسىز، مەشرەپسىز ئۆتمەيدۇ.

2000 - يىلى قۇمۇلغا بارغىنىمىزدا دوستلىرىمىز قۇمۇل شەھىرىنىڭ راھەتباغ يېزىسىغا جايلاشقان سالقىن ئارامگاھتا مەشرەپ ئۇيۇشتۇردى. سۇ ئامبىرىنىڭ يېنىغا جايلاشقان، ئېرىقلاردا سۈپسۈزۈك سۇلار ئېقىپ تۇرغان، گۈلەملەر سېلىنغان سۇپا ئۇستىگە مەجنۇنتاللار سايە تاشلاپ تۇرغان بۇ جەننەت كەبى ماكاندا قۇمۇل خەلقىنىڭ مۇقام، ناخشىلىرىدىن قانغۇچە بەھرە ئالدۇق. قۇمۇلدىكى تونۇلغان خەلق سەنئەتكارى، ئەما مۇزىكانت ئىبراھىم گاڭ قۇمۇل غىجىكىنى يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئورۇنداپ، بۇلبۇلدەك سايراتقىنىدا، داڭلىق ناخشىچى ئىسكەندەر سەمەت شوخ قۇمۇل

خەلق ناخشىلىرىغا چېلىپ، تاپانلىرىمىزنى قىزىتىپ، بىزنى ئىختىيار-سىز مەشرەپكە باشلاپ كىرگىنىدە قوماۋال خەلق ناخشا - مۇزىكىلىرىنىڭ سېھرىدىن، سەنئەتخۇمار قومۇل پەرزەنتلىرىدىن ئىختىيارسىز سۆيۈندۈم.

2003 - يىلى 7 - ئايدا قومۇلغا بارغىنىمىزدا ئاقتاش يايلىقىدا قومۇل مۇقاملىرىدىن يەنە بىر قېتىم بەھرلىنىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدۇق.

مانا ئوستى قارىغاي ياغاچلىرى بىلەن يېپىلغان، ئۆيىنىڭ يېرىمىغا سۇپا ياسالغان، ئوتتۇرىدىكى مەشتە گۈرۈلدەپ ئوت كۆيۈپ تۇرغان كىچىكرەك ئۆيدە يىگىرمىدىن ئوشۇق ئادەم قىستىلىشىپ ئولتۇرىمىز. بۇ ۋاقىت گەرچە 7 - ئاي مەزگىلى بولسىمۇ، قاتمۇ قات تاغلار بىلەن قورشالغان ئاقتاش يايلىقىنىڭ كەچلىك ھاۋاسى ناھايىتى سوغۇق بولىدىكەن. شۇڭا، ساھىبخان بىزنى توڭۇپ قالمىسۇن دەپ، مەشكە ئوت ياققان بۇلۇپ، ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە يەنە يېقىن ئەتراپتىكى سايا‌ھەت نۇقتىلىرىغا دەم ئېلىشقا چىققانلار، قوشنا ئاۋۇللاردىن مۇزىكا ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كەلگەن ياش دېھقان يىگىتلەرمۇ بار ئىدى. سۆپىدا ئولتۇرۇپ پوتۇن ۋۇجۇدى بىلەن قومۇل غىجىكىنى چېلىۋاتقان يىگىرمە بىر ياشلىق ئەمەتجان، ئونىڭغا ماسلىشىپ داپ چېلىپ بېرىۋاتقان ئون ئالتە ياشلىق ئىنىسى ھوشۇرجاننىڭ قويۇۋالغان ئۇزۇن چاچلىرى، كىيىۋالغان بوغماق چاپىنى ئۆزلىرى ئېيتىۋاتقان قومۇل مۇقاملىرىغا، قولىدىكى ئەنئەنىۋى چالغۇ قومۇل غىجىكىگە، مۇشۇ يەردىكى قويۇق مىللىي مۇھىتقا قىلچە ماس كەلمىگەندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ قولىدا زۇۋانغا كىرگەن غىجەك بىلەن داپ، شۇنچە لىرىك، سۇزۇك ئاۋاز، ناخشىنىڭ ئادەمنى بىھوش قىلغۇچى سېھرىي كۈچى ھەممەيلەننى تەگسىز مۇڭ، چەكسىز ھاياجان قويىنىغا غەرق قىلدى.

تەكەببۇر ئەيلىدى شەيتان،
ئېگىلمەي روسىيا بولدى.
قومۇشنى كۆرمىدىڭلارمۇ،
باش قاردى، بورىيا بولدى.

ئېتىم سۇنى ئىچمەيدۇ،
لازا بارمىكىن كۆلدە.
يار تالاغا چىقمايدۇ،
ئېرى بارمىكىن ئۆيدە.

سۇ بېشىدا بىر جۇگان،
مېيىقىدا كۆلىدۇ.
تونۇمايمەن ئۇ جۇگانىنى،
مېنى ئالدامدۇ، نېمىدۇ؟

چوڭ چىراغنى ياندۇرۇپ،
كىچىك چىراغنى ياندۇرۇپ.
مەن يارغا نېمە قىلغان،
قاراڭغۇدا يول ماڭدۇرۇپ.

نېرىقى ئۆيدە ياتامدۇ،
بېرىقى ئۆيدە ياتامدۇ؟
ئاشىقى يوق جۇگان بالىلار
يۇلتۇز ساناپ ياتامدۇ؟

بىر ـ بىرىگە ئۆلىنىپ ئېيتىلمۇاتقان ناخشىلار بىزنى بىردە تەپەككۇر قاينىمىغا غەرق قىلسا، بىردە شېرىن مۇھەببەت تۇيغۇسىغا چۆمۈلدۈرمەكتە ئىدى. بولۇپمۇ كىچىك تۇرۇپلا ئەجدادلارنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، قۇمۇل خەلق ناخشىلىرىنى پىششىق ئۆگەنگەن بۇ ياش سەنئەتكارلار ئىختىيارسىز بىزنىڭ قايىللىقىمىزنى قوزغىدى.

بۇ ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەن ئاقتاش يېزىسىنىڭ داڭسىڭ كەنتىدىكى چارۋىچى قاھار ئىبراھىمنىڭ پەرزەنتلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ جەمەتى بىر قانچە ئەۋلادقىچە ناخشا ـ مۇزىكا بىلەن مەشغۇل بولۇپ كەلگەنىكەن. ئۇلارنىڭ يەتمىش ـ سەكسەن ئۆچكىسى بار بولۇپ، يازلىقى قارىغايلىق داڭسىڭدا، قىشلىقى توشودا تۇرىدىكەن. ئەمەتجان بىكار كۈنلىرى سايا-ھەتچىلەرنى ئېتىغا مىندۈرۈپ، ئايلاندۇرۇش مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئېيىغا بىر مىڭ بەش يۈز يۈەندىن كۆپرەك كىرىم قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئاتىسى قاھار ئاكا ئاتا قىزىقىشىغا ۋارىسلىق قىلىپ، غېجەك چېلىشنى، ناخشا ئېيتىشنى كىچىكىدىن باشلاپ ئۆگەنگەن بولۇپ، شۇ ئەتراپتا خېلى نامى بار سەنئەتكار ئىكەن. ئۇنىڭ ئوغۇللىرىمۇ ئۆزى باسقان يوللارنى بېسىپ، كىچىكىدىن باشلاپ تەبىئىيلا ناخشا ـ مۇزىكا شەيداسى بولۇپ چوڭ بوپتۇ. بالىلارنىڭ ئىككىنچىسى بولغان ئەمەتجان 2000 ـ يىلى ئاقتاش يېزىسىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئوقۇشتىن توختاپ قاپتۇ. ئۇ ئون نەچچە يېشىدىن باشلاپ ھەر خىل

چالغۇلارنى چېلىشنى ئۆگەنگەن بولۇپ، ھازىر ئېلېكترونلۇق رويال، داپ، غىجەك چالالايدىكەن، مۇشۇ ئەتراپتىكى ھەر قايسى ئاۋۇللاردا تويۇ - تۆ - كۈن، مەشرەپ ئۆيۈشتۈرۈلسا، مەرىكە ئىگىلىرى ئەمەتجاننى تەكلىپ قى - لىپ ئاپىرىپ، مۇزىكا چالدۇرىدىكەن. ئىنىلىرى ھوشۇرجان تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3 - يىللىقىدا، مۇھەممەتجان باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 6 - يىللىقىدا ئوقۇيدىكەن، ئۇلارنىڭ ئىككىسىلا غىجەك، داپ، دۇتار قاتارلىق چالغۇلارنى چالالايدىكەن ۋە ناخشا ئېيتالايدىكەن.

قار يېغىپ ياز بولمايدۇ،
باغداشنىڭ تاغى.
دەرد كەلگەندە پايلىمايدۇ،
يۈرەكنىڭ باغى.

كېلىڭ يارىم ئوينايلى،
دەريا بويى بويلايلى.
بېلىقلارغا ئەرز ئېيتىپ،
دەردىمىزنى ئېيتايلى.

غىجەك جۇشقۇن پەدىگە ئۆزگەردى، تاپانلىرى قىزىپ تۇرغان قۇمۇللۇق دوستلار تار ئۆينىڭ ئىچىدىنمۇ ئورۇن چىقىرىپ، بىر - بىرىگە سىپايە - لىك بىلەن تازىم قىلغاندىن كېيىن بېقىشىپ ئويناشقا باشلىدى، ئۇلارغا قاراپ بېقىپ بىزمۇ ئولتۇرالمىدۇق - دە، كىچىك تاپىسدا قىستىلىشىپ، قىزغىن ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتۇق.

گۈزەل تاغ مەنزىرىسى

بىز تۇرپاندىن قۇمۇلغا مەن، ئەنۋەر ئابدۇگۇل، ئەخمەت مۇھەممەت، ئەكبەر نۇرۇللا، ئەركىنجان بەشەيلەن بارغان بولۇپ، قۇمۇللۇق سەمەتجان، ئىسكەندەر، مۇھەممەتجان، ئابلاجان، ئەلقەم قاتارلىق بەش يىگىت يېمەك - ئىچمەكلەرنى تەييارلاپ، بىزگە ھەمراھ بولۇپ ئاقتاش يايلىقىغا چىقتى. بىز ئاقتاشتا مۇھەممەت ياقۇپ ئىسمىلىك چارۋىچىنىڭ ئائىلە سايىاھەتچە - لىك نۇقتىسىغا ئورۇنلاشتۇق. بۇ يول بويىغا جايلاشقان، ئۆينىڭ كەينى ئېگىز قارىغايلىق تاغ، ئەتراپ ئوشۇققىچە كېلىدىغان يېشىل چىملىق، غەرب تەرەپتە بىر ئېقىن سۇ ئېقىپ تۇرغان ئىنتايىن چىرايلىق جاي بو - لۇپ، بىز چىملىق ئۇستىگە ئەدىياللارنى سېلىشىپ، مەشرەپنى باشلىۋەتـ

تۇق. قىزغىن چاقچاق ـ پاراڭلارنى، ئەدەبىيات، تارىخ ھەققىدىكى جۇشقۇن مۇلاھىزىلەرنى قىلىشىپ، دۇتار ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ، دۇنيانىڭ بارلىق مەئىشىتى، خۇشاللىق، راھىتى مۇشۇ سورۇنغا مۇجەسسەملەنگەندەك پاكىز تۇيغۇلارغا چۆمۈلدۇق. بىرلىرىمىز كاۋاپلاندا كاۋاپ پىشۇرۇپ، يېڭىلا نان سويۇۋېلىنغان تونۇرغا گۆش چاپلاپ، ئۆزىمىزنىڭ مېھنەت مېۋىسىدىن ھۆزۈرلانساق، بىرلىرىمىز يۈمشاق چىم ئۈستىدە ھەجۋي ئۇسۇللارنى ئويناپ، بۇ جەمجىت ماكانغا جۇشقۇن ھاياتىي كۈچ بېغىشلىدۇق.

ئارىلىقتىكى ئازراق دەم ئېلىش پۈرستىدىن پايدىلىنىپ، بىر قانچەيلەن سايادەت نۇقتىسىنىڭ كەينىدىكى قارىغايلىق تاغقا ياماشتۇق. بىر دەم ئارام ئېلىپ، بىر دەم يامىشىپ، ھېرىپ پۇتلىرىمىز ئۇزۇلەي دېگەندە، تاغنىڭ چوققىسىغا يېتىپ چىقتۇق ۋە بۇ يەردىكى سۇپىغا ئوخشاپ كېتىدىغان چوڭ ياپىلاق تاشنىڭ ئۈستىگە ئۆزىمىزنى تاشلىدۇق. بۇ كۈنى ھاۋا ئىنتايىن سۈزۈك ۋە ئوچۇق بولۇپ، پارچە ـ پارچە ئاق بۇلۇتلار ئاسماندا ئاستا ئۇزۇپ يۈرەتتى، ئىللىق قۇياش بىزگە كۈلۈمسىرىگىنىچە يۇمشاق نۇرلىرىنى سېخىيلىق بىلەن سېپەتتى.

ئازراق ھاردۇقۇمنى ئېلىۋېلىپ، ئورنۇمدىن تۇردۇم. پاھ، نېمىدېگەن گۈزەل مەنزىرە! قۇيۇق قارىغاي ئورمانلىقى بىلەن قاپلانغان قاتمۇ قات تاغلار، ياپيېشىل دۇمبەللەر، تاغنىڭ ئاستىدىلا يېيىلىپ ياتقان گۈلۈق توپ مەيدانغا ئوخشاش كەڭرى چىملىق مەيدان، قارىغايلارنىڭ ئاستىدىكى چارۇچىلارنىڭ كىگىز ئۆيلىرى، بۇلۇتتەك ئوتلاپ يۈرگەن مال پادىلىرى، دۇنيانىڭ پۈتۈن گۈزەللىكى مۇشۇ يەرگە يىغىلۇالغانمۇ نېمە؟ ساناقچوققا، قاراقچوققا، خېنىمچوققا دەپ ئاتىلىدىغان مۇشۇ چوققىلاردىن باتۇر بوۋىمىز غوجىنىياز ھاجى چەۋەندازلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئات چاپتۇرۇپ ئۆتكەن بولغىيمىتى؟ قول سۇنسىلا تۇتقىلى بولىدىغاندەك بېشىمىزدىلا لەيلەپ يۈرگەن ئاپئاق، كۈل رەڭ بۇلۇتلار شۇ قانلىق جەڭلەرگە شاھىت بولغان بولغىيمىتى؟

تاغ چوققىسىدا كۆپكۆك ئاسمانغا يۈزلىنىپ تۇرۇپ، ساماۋى خىياللارغا، شېئىرىي تۇيغۇلارغا چۆمۈلدۇم. بىزنى شۇنچە گۈزەل، جەننەتتەك ماكانغا ئېلىپ چىققان قىزغىن، ساداقەتمەن قۇمۇللۇق دوستلىرىمغا ئالەمچە تەشەككۈر، بارلىق قۇمۇل خەلقىگە قىزغىن ئېھتىرام بىلدۈردۇم.

2003 ـ يىلى، تۇرپاندا يېزىلدى.

شۇنداق ياشىسام دەيمەن

شىنجاڭ مۇخبىرلار جەمئىيىتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن شىنجاڭدىكى قىرىق تۆت نەپەر ئاخبارات خىزمەتچىسى قاتناشقان 2004 - يىلى 13 - ئاپرېلدىن 4 - مايغىچە شەرقى جەنۇبىي ئاسىيادىكى مالايسىيا، سىنگاپور، تايلاند، شىياڭگاڭ، ئاۋمېن قاتارلىق دۆلەت، رايونلارنى، دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ، جۇڭخەي، گۇاڭجۇ قاتارلىق شەھەرلىرىنى زىيارەت، ئېكسكۇرسىيە قىلىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدۇم. زىيارەت جەريانىدا بۇ رايونلارنىڭ ئالاھىدە ئىسسىق بولغان ئۆزگىچە ھاۋا كىلىماتى، كۆز يەتكۈسىز ئورمانلار، گۈل - گىياھلار بىلەن قاپلانغان گۈزەل مەنزىرىسى، زامانىۋىلىق بىلەن پاكىزلىق ئۆزئارا بىرلەشكەن شەھەر قىياپىتى، بولۇپمۇ كىشىلەرنىڭ يۇقىرى مەدەنىيەت ساپاسى، ئەتراپلىق بولغان ساياھەت مۇلازىمەت سەۋىيىسى مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. مەن بۇ يەرنى «دۇنيانىڭ چىرايلىق بۇرجىكى» دەپ ئاتىدىم. گەرچە ساياھەت ۋاقتىمىز قىسقا بولغان بولسىمۇ، مەن مۇخبىرغا خاس بولغان كۆزىتىش ئىقتىدارىم، يازغۇچىغا خاس مەسئۇلىيەتچانلىقىم بىلەن ئەقىل كۆزۈمدە تەپەككۇر قىلىپ، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ھېس قىلدىم، خاتىرىگە ئالدىم. بۇ جايلار بىلەن سۆيۈملۈك يۇرتۇمنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، ئىجتىمائىي ھايات، تۇرمۇش شەكلى، پسىخىك ساپا، ئىنسانلىق قەدىر - قىممەت، مەدەنىيەت قاتلىمى قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن پەرقلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلدىم ۋە يۇقىرىقى پەرقلەر ھەققىدە ئويلىغانلىرىمنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھۆزۈرىغا سۇنۇپ، مىللەت ساپاسى ھەققىدە ئورتاقلىشىش نىيىتىگە كەلدىم.

شېنجېندىكى «شۇڭقارلار»

14 ـ ئاپرىل سەھەردە ئۇرۇمچى ئايروپورتىدىن جەنۇب ئاۋئىاتسىيە شىركىتىنىڭ «بوئىڭ 737» تىپلىق 9303 ـ قېتىملىق ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ، بەش سائەت ئۇچقاندىن كېيىن شېنجېنغا يېتىپ كەلدۇق. شېنجېن شەھىرىنىڭ لوخۇ رايونىدا ياتاققا ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن شېنجېندىكى مەشھۇر شەرقىي قوۋۇق پىيادىلەر كوچىسىنى ئايلاندۇق. بۇ كوچىدىن قايتىپ چىقىۋېتىپ، كوچا ئاغزىدا موتسىكلىتلىرىنى توختىتىپ، قالپاق كىيىپ قاتارلىشىپ يولۇچى كۈتۈپ تۇرغان موتسىكلىتچى يىگىتلەرگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى، كۆرۈنۈشىدىنلا ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر يىگىتلەر ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. شىنجاڭدىن يىراق شەرقىي جەنۇبتىكى تەرەققىي قىلغان، ئاۋات دېگىز بويى شەھىرىدە ئۆز قېرىنداشلىرىمنى ئۇچرىتىپ قېلىش مېنى بىردىنلا ھەيرەتتە قالدۇردى. مەن بىر خىل ئىچكى ھاياجان ئىچىدە سەپەرداشلىرىمدىن ئايرىلىپ، ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدىم ـ دە، چوڭقۇر ئۇرغۇ بىلەن ئۇلارغا سالام قىلدىم:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ـــ دەپ جاۋاب قايتۇرۇشتى ئۇلار موتسىكلىتلىرىدىن چۈشۈپ. مەن ئۆزۈمنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىشقا باشلىدىم:

ـــ ئادەم توشۇيدىغان ئوخشىمامسىلەر؟

ـــ شۇنداق.

ـــ ئادەتتە قانچە پۇلغا ماڭىسىلەر؟

ـــ ئوخشمايدۇ، يولنىڭ يىراق، يېقىنلىقىغا قاراپ بەش كوي، ئون كوي، ئون بەش كويغىچە ئالىمىز!

ـــ موتسىكلىتىڭلارغا چىقىدىغانلار خېلى كۆپمۇ؟

ـــ خېلى كۆپ، شېنجېندا تاكسىنىڭ باھاسى قىممەت، قوزغىلىش باھاسىلا ئون ئىككى يېرىم يۈەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماشىنا كۆپ بولغاچقا، قاتناش قىستاڭچىلىقى ئېغىر، تاكسىلار پات ـ پاتلا توسۇلۇپ قالىدۇ. بىزنىڭ موتسىكلىتلىرىمىزنىڭ سۈرئىتى تېز، تارچۇق يوللاردىمۇ مېڭىۋېرىمىز، باھاسى ئەرزان. شۇڭا، يەرلىك ئاھالىلەر سىرتقا چىقسا كۆپىنچە موتسىكلىتقا ئولتۇرىدۇ.

ـــ بۇ يەردە بۇ خىل كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۇيغۇرلاردىن قانچىلىك بار؟

ـــ ئەللىك ـ ئاتمىشتەك بار.

شۇ ئاردا بىر خەنزۇ قىز كىچىك سومكىسىنى كۆتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى. موتسىكلىتچى يىگىتلەر شۇنچە راۋان خەنزۇ تىلىدا قۇشقاچەتەك چۇرقىرىشىپ، ئۇنى چاقىرىشقا باشلىدى. ئاردا بىرەيلەن خەنزۇ قىز بىلەن كېلىشىپ، قىزنى موتسىكلىتنىڭ ئارقىغا مىندۈردى ـ دە، شۇڭقاردەك پەرۋاز قىلغىنىچە، ئاپتوموبىللار توپىغا كىرىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ كەينىدىن ھەۋەس بىلەن قارىۋەتكەندىن كېيىن يېنىمدا تۇرغان يىگىتنىڭ موتسىكلىتىغا مىنىپ، شەھەرنى ئايلىنىشقا باشلىدىم. مېنىڭ مەقسىتىم شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىشتىن كۆرە، ئۇنىڭدىن يەنمۇ كۆپ ئەھۋال ئىگىلىۋېلىش ئىدى.

مېنى ئېلىپ ماڭغان يىگىتنىڭ ئىسمى مۇھەممەت تۇرسۇن بولۇپ، قەشقەرنىڭ يېڭىسار ناھىيىسىدىن ئىكەن. ئۇ ئون نەچچە يىل بۇرۇنلا يۇرتىدىن چىقىپ كېتىپ، ئۇرۇمچىگە كېلىپ، كاۋاپچىلىق قاتارلىق تىجارەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ جان بېقىپ كەلگەنكەن. ئۇچ يىل بۇرۇن بىر يۇرتلۇقىنىڭ يارەم بېرىشى بىلەن شېنجېنغا كەپتۇ. بۇ يەردە دەسلەپتە ياڭاق، ئۇزۇم سېتىپتۇ، كېيىن موتسىكلىت بىلەن ئادەم توشۇشقا باشلاپتۇ. ھازىر تاپاۋىتى ناھايىتى ياخشى بولۇپ، ھەر كۈنلۈكى يۈز يۆەندىن ئوچ يۈز يۆەنگىچە پۇل تاپالايدىكەن. بۇ پۇلنىڭ بىر قىسمىنى تۇرمۇش خىراجىتىگە ئىشلەتكەندىن سىرت، قالغىنىنى يۇرتىدىكى ئاتا ـ ئانىسىغا ئەۋەتىپ بېرىۋېتىپتۇ، ئاتا ـ ئانىسىمۇ ئۇنىڭدىن ئىنتايىن رازى ئىكەن.

ـــ يۇرتتىن نېمىشقا چىقىپ كەتتىڭىز، يۇرتىڭىزنى سېغىنامسىز؟ ـــ دەپ سورىدىم مەن ئۇنىڭدىن.

ـــ جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى مەن دېمىسەممۇ سىز بىلىسىز. يىل بويى ئىشلەپمۇ باج ـ سېلىق، ھەر خىل ھەقلەرگە، ھاشارغا بويلىيالمايمىز. نامراتلىقنىڭ دەستىدىن ئەتىنى قانداق ئۆتكۈزەرمەن دەپ كۈنلەرنى ساناپ قېرىپ كېتىمىز. بۇ يەردە بولسا، تاپاۋىتىمىز ئىنتايىن ياخشى. ئەڭ مۇھىمى كۆڭلىمىز خاتىرجەم. چۈنكى بۇ يەردىكى خەنزۇ يولداشلار بىزنى ئاز سانلىق مىللەت، دەپ بەك ھۆرمەت قىلىدۇ. دېسەم ئىشەنمەيسىز، مەن شېنجېنغا كېلىپ ئۈزۈن ئۆتمەيلا ئايالىم ۋە بالىلىرىمنى ئەكىلىۋالغان، ھازىر ئايالىم خەنزۇ قوشنىلار بىلەن ئاچا ـ سىڭلىدەك ئۆتىدۇ، ئالتە ياشلىق ئوغلۇمۇ ئۆلچەملىك خەنزۇ تىلىدا سۆزلەپ چوڭ بولۇۋاتىدۇ. بىر قېتىم ئايالىم ئاغرىپ قالغاندا ئۆيىمىزنىڭ يېنىدا دۇكان ئاچىدىغان خەنزۇ ئايال كۈندە ئۆيگە كىرىپ ئايالىمنى يوقلاپلا قال-

مای، ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي، كىر ـ قاتلارنى يۇيۇپ بەردى، ھەتتا بىر كۈنى ئوغلىمىزنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپ، مۇنچىغا چۈشۈرۈپ پاكىز يۇ-يۇندۇرۇپ ئەكىرىپتۇ. بىز بۇنىڭدىن قاتتىق تەسىرلەندۇق. شۇڭا خەنزۇ قوشنىلارنىڭ ھەر قانداق ئىشى بولسا، بىزمۇ پىداكارلىق بىلەن ياردەملە-شىمىز.

ئۇ شۇنداق دېگەچ، موتسىكلىتنى بىر تار كوچىغا بۇرىدى ۋە:

ــ مېنىڭ ئۆيۈم مۇشۇ كوچىدا، ھازىر ئوغلۇم سىرتتا ئۆيناۋاتىدىغۇ دەيمەن، ــ دېدى. دەرۋەقە، بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن مەن بىر ئۈيغۇر با-لىسىنىڭ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىچىك ئويۇنچۇق ۋېلىسىپىتنى مىنىپ، بىر قانچە تەڭتۇش خەنزۇ بالىلىرى بىلەن چۈرقىرىشىپ ئويناۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، بۇ مۇھەممەت تۇرسۇننىڭ بالىسى ئىدى. بۇ مەنزىرە مېنى قاتتىق ھاياجانلاندۇردى، چۈنكى مېنىڭ كۆرۈۋاتقىنىم شېنجېننىڭ ئاۋات كوچە-سى، يېڭىسارنىڭ توپىلىق يوللىرىدا يۈرگەندەك شۇنچە بەختىيار ئويناۋات-قان، قۇش بالىسىدەك چۈرقىراپ شۇنچە راۋان خەنزۇ تىلىدا سۆزلەۋاتقان بۇ بالا بولسا شىنجاڭنىڭ نامرات ناھىيىسىدىن كەلگەن ئۇيغۇر دېھقانىنىڭ بالىسى ئىدى. بىز سەل مېڭىپ مۇھەممەت تۇرسۇننىڭ ئايالىنى ئۇچرات-تۇق، ئۇ يول بويىدىكى گۈللۈكتە كىچىك قىزىنى كۆتۈرۈپ، بىر قانچە خەنزۇ ئايال بىلەن پاراڭلىشىپ، ئايلىنىپ يۈرگەنىكەن.

ــ يۈرتىنى سېغىنمايدىغان ئىش بولامدۇ، ــ دېدى مۇھەممەت تۇرسۇن مۇتسىكلىتىنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ، ــ ئادەمنىڭ كىندىك قېنى تۇكۈلگەن ماكانىنى ھەر قانداق جايغا تەڭ قىلغۇسى كەلمەيدىكەن، لېكىن شۇنداق دەپ يۈرتتىن چىقماي، يەرگە باغلىنىپ يۈرگەن بولساق، ئەھۋالىمىز ياخشىلە-نمىگى ناتايىن ئىدى. مانا قاراڭ، مەندەك بىر شىنجاڭنىڭ يىراق سەھرا-سىدا ياشايدىغان دېھقانىنى شېنجېندەك زامانىۋى شەھەردە «ئۇچۇپ» يۈرىدۇ دېسە، كىممۇ ئىشىنىدۇ؟ تەقدىرىمنىڭ بۇنداق بولۇشى ئۆزۈمنىڭ ئۇخلاپ چۈشۈمگىنىمۇ كىرمىگەن.

ــ بۇ يەردە ئۆي ئىجارىسى قىممەت، ــ دېدى مۇھەممەت تۇرسۇن قو-شۇمچە قىلىپ، ــ بىز كىچىك ئىككى ئېغىزلىق ئۆيدە تۇرىمىز، ئايلىق ئىجارىسى ئالتە يۈز ئەللىك يۈەن، ئايالىم بالىلارغا قارىغاچ، تاماق ئېتىش دېگەندەك ئۆي ئىشلىرىنى قىلىدۇ، خەنزۇ قوشنىلارغا ياردەملىشىدۇ، مەن خاتىرجەم ئىشلەيمەن.

ــ دەسلەپتە كەلگەندە خەنزۇ تىلىدا قىينالغانسىلەر؟

ــ ئەلۋەتتە، بۇ يەردىكى موتسىكلىتچىلارنىڭ ئىچىدە قەشقەر، خوتەن-

لىكلەر كۆپ، ھەممىسى باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگە دېھقان بالىلىرى. مەنغۇ ئۇرۇمچىدە بىر مەزگىل تۇرغان، بىر قىسىملار شېنجېنغا يېڭى كەلگەندە بىر ئېغىزمۇ خەنزۇچە گەپ ئۇقمايتى، شارائىت قىستىسا، ھەممىنى ئۆگىنىدىغان گەپكەن، بىر ئېغىزدىن بىر ئېغىزدىن ئۆگەندۇق. بىز بۇ يەرگە كېلىپ تىل ئۆگىنىشنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى ھېس قىلدۇق، خەنزۇچە ئۆگەنگەنلىك پايدىسىنى كۆردۇق. ھازىر ئايالىمۇ خەنزۇچىنى ئىنتايىن ياخشى سۆزلەيدۇ، بالامدىغۇ مەسىلە يوق.

مۇھەممەت تۇرسۇن سۆزلىگەچ قىزىل، يېشىل چىراغلار كۇندۇزدەك يورۇتۇۋەتكەن ئاۋات كوچىلاردا شوڭقاردەك «ئۇزۇپ»، قىستاڭ ماشىنىلار-نىڭ ئارىسىدىن ئەپچىللىك بىلەن ئۆتۈپ، ماڭا لوخۇ رايونىدىكى قاينام بازارلارنى، ئۇيغۇر ئاشخانىلىرىنى كۆرسىتىپ قويدى.

— يولۇچىلار سىلەردىن قاقتى ـ سوقتى قىلمۇالارمۇ، دەپ گۇمانلاندىمۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن يەنە ئۇنىڭدىن.

— ياقەي، بۇ يەردە ئۇنداق گەپ يوق، ئۇلار تېخى بىزنى ئاز سانلىق مىللەت دەپ ناھايىتى چوڭ كۆرىدۇ، كىرا قىلىپ ئاشقان پۇللىرىنى قايتۇرساق، «بولدى، سۆيۈنچە بولسۇن» دەپ بېرىۋېتىدۇ. بىزمۇ بەك ياخشى مۇلازىمەت قىلىمىز، مەنزىلگە بارغاندا، «مەن يەنە موتسىكلىت بىلەن قايتىمەن، ساقلاپ تۇر» دېسە ساقلاپ تۇرىمىز. ھەرگىز ئارتۇق پۇل ئېلىۋالىدىغان، قاقتى ـ سوقتى قىلىدىغان ئىشنى قىلمايمىز. موتسىكلىتىنىڭ ئۈستىدە سومكىغا ئوخشاش بىر نەرسىلىرىنى ئۇنتۇپ قالسا، بىر ئامالار قىلىپ ئىگىسىنى تېپىپ، قايتۇرۇپ ئاپىرىپ بېرىمىز. موتسىكلىتىنى كېچىدە كىرا قىلىدىغان ياشلار، قىزلار جىق، چۈنكى ئۇلار بىر دېسكوخانىدىن يەنە بىر دېسكوخانىغا، ئۇ يەردىن يەنە بىر كۆڭۈل ئېچىش ئورنىغا بېرىپ، توختىماي يۆتكىلىپ ئويناىدۇ، بۇنداق ماڭغانغا تاكسى كىرا قىلسا، پۇل توشۇمايدۇ. شۇڭا، ئۇلار كۆپىنچە موتسىكلىتلارغا مىنىدۇ.

— سىلەردىن باشقا موتسىكلىت بىلەن كىرا توشۇيدىغان خەنزۇلارمۇ بارمۇ؟

— بار، لېكىن ناھايىتى ئاز، ئىلگىرى كۆپ ئىدى، كېيىن قىلماس بولدى، بۇ بازارنى بىز ئۇيغۇرلار ئاستا ـ ئاستا ئىگىلىدۇق. چۈنكى، بىز ھەيدەۋاتقان بۇ موتسىكلىتلارنىڭ رەسمىيىتى تولۇق ئەمەس. شۇڭا، ئەرزانغىلا سېتىۋالىمىز، مەن مۇشۇ موتسىكلىتنى بىر مىڭ ئۈچ يۈز كويغا سېتىۋالغان. قاتناش ساقچىلىرى «ئاز سانلىق مىللەت، نامرات رايوندىن

كەلگەن، ئازراق پۇل تېپىۋالسۇن» دەپ بىزگە يول قويىدۇ. بىزمۇ قاتناش قائىدىسىگە رىئايە قىلىمىز. بۇ يەرنىڭ قاتناش ساقچىلىرى ھەرگىزمۇ ھە دېسە جەرىمانە قويىدىغان، تۇتىۋالىدىغان ئىشنى قىلمايدۇ. سەۋەنلىك سا- دىر قىلساق، چىرايلىقچە چۈشەندۈرۈپ، تەربىيە ئىشلەيدۇ. ھەتتا چوڭ تەكشۈرۈشلەرنىڭ ئالدىدا «سىلەرنىڭ رەسمىيىتىڭلار تولۇق بولمىغاندىكىن ئېھتىيات قىلىڭلار» دەپ بىزنى ئالدىن خەۋەرلەندۈرۈپ، كۈتۈلمىگەن مۇشكۈلچىلىككە ئۇچراپ قېلىشىمىزنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

زىيارىتىم تولۇق مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانىدى. مەن مۇھەممەت تۇرسۇن- نىڭ شېنجېڭدىكى ئىشلىرىغا يېڭى ئۇتۇقلارنى تىلەپ خوشلاشتىم ـ دە، چوڭقۇر ئىچكى ھاياجان ئىچىدە ياتاقتا قايتىپ كىردىم.

شۇنداق ياشسام دەيمەن

15 ـ ئاپرىل تاموزنا رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىپ، «شەرقتىكى مەرۋا- يىت»، «دۇنيادىكى ئۇچ گۈزەل شەھەرنىڭ بىرى»، «ھاياتلىقتىكى جەننەت» دېگەن ناملار بىلەن تەرىپلىنىدىغان شياڭگاڭ تۇپرىقىغا قەدەم قويدۇق. شياڭگاڭنىڭ دېڭىز ـ ئوكيان باغچىسى مەشھۇر بولۇپ، بۇ باغچىدا ئايلا- نىپ كېتىۋېتىپ، گۈل ـ چېچەكلەر بىلەن پۈركەنگەن تار يولدا شۇنچە ئەركىن ـ ئازادە، خۇشال ـ خورام ئۇيناۋاتقان ئۇچ چەت ئەللىك بالىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. بەش ـ ئالتە ياشلار چامىسىدىكى سېرىق چاچلىق، كۆك كۆزلۈك بۇ بالىلار بىر ـ بىرىدىن ئوماق بولۇپ، ئادەمنىڭ ئىختى- يارسىز مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى. بولۇپمۇ ئۇلار شۇنچە ئەركىن، بەھۇ- زۇر، شوخ بولۇپ، پۈتۈن دۇنيانى، ئاتا ـ ئانىسىنى، ئەتراپتىكى مۇھىتنى ئۇنتۇغانىدى. شۇ ئارىدا ئارىمىزدىكى بىر ئايال سەپەرداشىمىز ئۇلارغا مەستلىكى كېلىپ، يېنىغا چاقىردى. بۇ بالىلار قىلچە يېتىرقىماستىن، ئايالنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى ـ دە، ئىنگلىزچە بىر نې- مىلەرنى دەپ چۈرقىراشقىنىچە، بىز بىلەن خېلى بىر يەرلەرگىچە ماڭدى، «ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى نەدە، بالىلىرىدىن ئەنسىرىمەمدۇ؟»... بۇلارنىڭ تېگىگە يېتەلمىدۇق. شۇ ھامان مېنىڭ كۆز ئالدىمغا توپلىق سەھرالاردا، ئەڭ ئىپتىدائىي شەكىللەردە ئۇيناۋاتقان، بىرەر يات ئادەمنى كۆرسە، يې- تىرقاپ قېچىپ كېتىدىغان ياكى تىرنىقىنى تاتىلاپ يەرگە قاراپ تۇرۇۋا- لىدىغان، كۆزلىرى بۆرىدىن ھۆركۈپ كەتكەن توشقانىنىڭكىدەك دائىم چۆ- چۈپ تۇرىدىغان، «قەھرلىك ئاتام قاياقتىن چىقىپ تىللاپ كېتەر» دەپ ئو-

يۇنى ئويۇن بولمايدىغان مەسۇم، سولغۇن بالىلىرىمىز كەلدى. ئەنە شۇلار - مۇ ئالدىمدىكى بالىلارغا ئوخشاشلا باغرىمىزنى يېرىپ چۈشكەن يۈرەك پا - رچىلىرىمىزغۇ! تېخى بىزنىڭ بالىلىرىمىزنىڭ مۇشۇنچىلىك ئويۇنلارنى ئويناش پۈرسىتىمۇ كۆپ بولمايدۇ، ئون ياشقا كىرە - كىرمەيلا، ئائىلە - سىنىڭ ئېغىر يۈكىنى ئاتا - ئانىسى بىلەن بىللە كۆتۈرۈپ، پادا بېقىشقا، ھەر خىل ئائىلە ئىشلىرىغا ياردەملىشىشكە، ۋېجىككىنە گەۋدىسىنى يادەك ئېگىۋەتكەن كەتمەننى سۆرەپ ئېتىزلىققا مېڭىشقا مەجبۇر بولىدۇ!

يەنە ئازراقلا مېڭىپ، چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان بىر ئاپئاق چاچ - لىق مومايغا كۆزۈم چۈشتى. بىر ياش يېگىت (ئېھتىمال ئوغلى بولسا كې - رەك) ئۇنى ئاسما كرانغا چىقىرىپ، جەننەت مىسال بۇ باغچىنى ھاۋا بوش - لۇقىدىن سايراھەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئۆچىرەتكە ئەگىشىپ كېتىۋاتاتتى. خىيالىم يەنە يۇرتۇمغا ئۇچۇپ كەتتى. مانا بىزنىڭ ئانىلىرىمىز: كۈن بويى ئىسلىق ئوچاقتا ئېگىشىپ، ساپلىق بىلەن يۇغۇچقا ھەمراھ بولۇپ، پۈتۈن ھاياتىنى قازان بېشىدا ئۆتكۈزمەكتە! قاردەك ئاقىرىپ كەتكەن ئاپئاق چاچلىرىنىڭ ئۈستىگە نىمكەش دوپپىنى چىڭ باستۇرۇپ كىيىپ، يېرد - لىپ كەتكەن يالاڭئاياغ پۇتلىرىنى ئۆڭۈپ كەتكەن چىت كۆڭلەكىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇپ، يول بويىدىكى دەرەخ سايىسىدا تەگسىز خىيالىلارغا چۆ - مۈپ ئولتۇرماقتا. ئۈستىگە پاتمانلاپ تاش يۆكلىۋالغاندەك مۆكچىيىپ قالغان ئاتىلىرىمىز تومۇز ئىسسىقتا ھاياتى باغلانغان ئېتىزلىقتا شۇر - شۇر تەرلىگىنىچە كەتمەننىڭ سېپىغا تايىنىپ، ئەتە بالىلىرىغا بازاردىن ئېلىپ بېرىدىغان گىرده ياكى بىر قاچا لەگمۈڭ ھەققىدە ئويلانماقتا! ئەنە شۇ جاپاكەش ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ ئىچىدە ھاياتىدا ئۇرۇمچى تۇرماق، ۋىلايەت، ناھىيە مەركەزلىرىگە بىرەر قېتىم بېرىپ باقمىغانلارمۇ كۆر مەك! ئەنە شۇلارمۇ بىزنى بۇ دۇنياغا ئاپىرىده قىلغان ئۇلۇغ ئاتا - ئانىغۇ؟ شۇ ھامان يادىمدىن مۇنداق بىر ھېكايە (ئەملىيەتتە ھەقىقىي بولۇپ ئۆت - كەن ئىش) كېچىپ ئۆتتى:

پېچان ناھىيىسىنىڭ لەمجىن بازىرىدا يۇز ياشلىق بىر ئۆمۈر چولپىنى ياشاپ ئۆتكەن بولۇپ، بىر كۈنى بۇ تېمەن بوۋاينى مۇخبىرلار زىيارەت قىلغىلى كېلىپ:

ــ بوۋا، سىز شۇنچە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈپسىز، مۇشۇ ياشقىچە كۆرگەن يۇرتلىرىڭىزمۇ جىقتۇ؟ ــ دەپ سوئال سوراپتۇ. بوۋاي ناھايىتى ھاياجان - لىنىپ:

ــ شۇنداق بولمامدىغان بالىلىرىم، ئويلاپ باقسام ھازىرغىچە مەن

كۆرمىگەن يۇرت قالماپتۇ، بۇ يېقى ئامانشا، سىركىپكىچە، ئۇ يېقى دىغاي، چۆلتاغقىچە، ما تەرەپتە خاندوغىچە ھەممە يەرنى كۆرۈپ بولدۇم، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان مۇخبىرلار نېمە دېيىشنى بىلەلمەي، تۇرۇپلا قاپتۇ. چۈنكى بۇ بوۋاينىڭ ھەممە يەرنى كۆرۈپ بولدۇم، دېگەن دائىرىسى ئەڭ يىراقى ئوتتۇز ـ قىرىق كىلومېتىرغىمۇ يەتمەيدىغان ئەتراپتىكى يېزا، كەنتلەر ئىكەن.

مەن ئەينى ۋاقىتتا بۇ ئىشنى ئاڭلاپ ئىچىم ئاچچىق بولۇپ كەتكەن، بىرخىل خۇرسىنىش، ئۆرتىنىشتىن خېلى ۋاقىتلارغىچە چوڭقۇر خىياللارغا چۆكۈپ كەتكەنىدىم. چەت ئەلدە بۇ ھېكايىنى يەنە بىر قېتىم ئەسكە ئېلىپ تۇرىۋاتىمەن. چۈنكى، مەن مەيلى مالايسىيادا بولسۇن ياكى سىنگاپور، تايلاندتا بولسۇن دۇنيانىڭ يىراق ـ يىراق جايلىرىدىن كېلىپ سایاھەت قىلىۋاتقان، يۇرت ئارىلاۋاتقان ئاق چاچلىق، بوۋاي، مومايلارنى، چاقلىق ئورۇندۇققا چۈشۈپ قالغان قېرى چاللارنى، نەچچىلىگەن ئۇششاق بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، سایاھەتكە چىققان ئاتا ـ ئانىلارنى، ھەتتا ھامىلىدار ئاياللارنى كۆردۈم. بىزچۇ؟ دېھقانلىرىمىزنىڭ ئۇنچىلىك ئىمكانىيىتى يوق دەپ تۇرايلى، پۇل تاپقان بايلىرىمىز، سایاھەتكە چىقىشقا قۇربى يېتىدىغان كادىرلىرىمىزمۇ پۇلىنى يەپ ـ ئىچىش، كىيىم ـ كېچەكلىك، داغۋازلىق ـ ھەشەمەتچىلىككە سەرپ قىلىدۇ. بىزدە «شەھەر كۆرگەن ئىت تىمن قورق» دەيدىغان يىرىكرەك ماقال بار، بۇ نېمە مەنىنى بىلدۇرىدۇ؟ يۇرت كۆرگەننىڭ كۆزى ئېچىلىدۇ، تەپەككۇرى ئۆتكۈرلىشىدۇ، دۇنيا قارىشى چوڭقۇرلىشىدۇ. دۇنيا ئەللىرى ھازىرقى دەۋرىدىكى ئەڭ ياخشى ئىسىتېمالىنىڭ سایاھەت ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولدى.

«جۇڭگولۇقلار، نېمىشقا ئۆچىرەتتە تۇرمايسىلەر؟»

بىز بۇ قېتىمقى سەپەردە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن جەم بولغان قىرىق تۆت نەپەر خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق ئاخبارات خىزمەتچىسى ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ ماڭغان بولۇپ، مەن سەپەر جەريانىدا بىز جۇڭگولۇقلاردا نۇرغۇن پىسخىك ئاجىزلىقلارنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، ئەنئەنىۋى ئادەت كۆچلىرىنىڭ تەسىرىدىن چەت ئەل مۇھىتىدا ئۆز ئوبرازىمىزغا تەسىر يېتىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنالمايدىغانلىقىمىزنى تونۇپ يەتتىم ۋە بۇنىڭدىن قاتتىق خىجىللىق ھېس قىلدىم. بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئاجىزلىقى ھەممە ئىشقا ئالدىراش، ئۆچىرەتتىنى ياقتۇرماسلىق

ئىكەن. ئايروپورتلاردا تاموژنا رەسمىيەتىنى بېجىرىش، بېلەت تەكشۈرتۈش ئۈچۈن ئۇزۇندىن ئۇزۇن ئۆچىرەت ساقلاشقا توغرا كېلىدىكەن. بۇنداق ۋاقىتلاردا جۈڭگولۇق يولۇچىلار بىتاقەت بولۇپ، ھەدەپ بوينىنى سوزۇپ ئالدىغا ئىنتىلىدىكەن، ئالدىدىكىلەرنى ئىتتىرىدىكەن. بىر ئامال بولسا، ئۆچىرەتنى بۇزۇپ، ئالدىغا ئۆتۈۋېلىشقا ئۇرۇنىدىكەن. بىرەر ئامال بىلەن ئالدىغا ئۆتۈۋالسا، خۇددى شەھەر ئالغاندەك خۇش بولۇپ كېتىدىكەن...

ئەمەلىيەتتە، قانچە ئالدىرىغان بىلەنمۇ ئۆمەك تەركىبىدىكى ھەممە يو- لۇچىلار تاموژنىدىن ئۆتۈپ بولغاندىلا ئاندىن يولغا چىققىلى بولىدىغانلىقى ھەممەيلەنگە ئايان ئىدى. مەيلى ئايروپىلانغا، پاراخوتقا، ئاپتوبۇسقا چە- قىشتا ھەم چۈشۈشتە بولسۇن جۈڭگودىن كەلگەن يولۇچىلار ھامان ئال- دىرايتتى، ئالدىدىكىلەرنى قىستايتتى. بىر ئادەمگە بىردىن ئورۇن بارلە- قىنى ھەممەيلەن ئېنىق بىلسىمۇ، نېمىشقىكىن، يەنىلا بۇ ئىشتىن ساق- لىنالمايتتى. ئايروپىلان پەسلەپ ئايروپورتقا قونا ـ قونمايلا، جۈڭگولۇق يولۇچىلار ئالدىراپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، يۈك ساندۇقلىرىدىن سوم- كىلىرىنى ئېلىشقا باشلايتتى (خۇددى بىر كىم سومكىلىرىنى ئوغرىلىۋا- لىدىغاندەك، تېز چۈشۈۋالمىسا، ئايروپىلان باشقا ياققا ئېلىپ قاچىدىغاز- دەك). ئايروپىلان پەسلەۋاتقاندا بۇنداق قىلىش ئىنتايىن خاتا بولۇپ، بۇنداق ۋاقىتتا يولۇچىلارنىڭ بىخەتەرلىك بەلبېغىنى تاقاپ، ئورنىدا جىم ئولتۇرۇشى كېرەكلىكىنى ئايروپىلان مۇلازىمەتچىلىرى قايتا ـ قايتا چۈ- شەندۈرگەن بولسىمۇ، بۇ گەپلەر جۈڭگولۇق يولۇچىلارنىڭ ئۇ قۇلىقىدىن كىرىپ، بۇ قۇلىقىدىن چىقىپ كېتەتتى. يەنە بىرى، جۈڭگولۇق يولۇچىلار ئايروپىلاندا زادى جىم ئولتۇرمايتتى: باشقا يولۇچىلارنى بىزار قىلىپ، ھەدەپ ئۆز يېقىنلىرىنىڭ يېنىغا ئورۇن ئالماشتۇراتتى. ئايروپىلان بۆل- مىسىدە، ئورۇندۇقلارنىڭ ئارىسىدىكى تار يولدا ئۇ ياقتىن بۇ ياققا مېڭىپ يۈرەتتى، ياكى غۇۋزمەك بولۇۋېلىپ پاراڭغا چۈشەتتى، سۈرەتكە، سىنئالغۇ- غا چۈشەتتى. چەت ئەللىك يولۇچىلار بولسا، كىتاب كۆرۈپ تىنچقىنا ئول- تۇراتتى ياكى كۆزىنى يۇمۇپ ئارام ئالاتتى.

چەت ئەلدە كۆپىنچە ھالدا ئۆزى خالىغانچە ئېلىپ يەيدىغان تاللا تاماق يېيىلەتتى. بۇ ھەقتە ساياھەت يېتەكچىلىرى تاللا تاماق ئالغاندا ئۆچىرەت بويىچە ئېلىش، تويغۇدەك ئېلىش، ئاشۇرۇپ قويماسلىق ھەققىدە قايتا ـ قايتا چۈشەنچە بەرگەن بولسىمۇ، بەزىلەرگە بۇ تەربىيىلەر كار قىلمىدى. مالايسىيانىڭ گېنىتىك تاغلىق شەھەرچىسىگە چىقىپ، ئەتىگەنلىك تاماق يېيىش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىردۇق. مېھمانلاردىن ئون نەچچەيلەن تەڭلا يو-

پۇرۇلۇپ، بىر قانچە خىل ياخشى قورۇما قاچىلانغان جاۋۇرنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. قورۇمىلارنى كىچىك ساپلىق بىلەن ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ، ھەممەيلەننى بىزار قىلدى. ئەسلىدە ئۆچىرەت بويىچە ئاستا چەمبەرسىمان ئايلىنىپ ئالغان بولسا، سۇرئەت ئىتتىك بولاتتى، ئۇلار تەڭلا قىستىلىشۇالغاچقا، ھېچقايسىسى ياخشى ئالالماي ۋاقىت تېخىمۇ سوزۇلۇپ كەتتى، بۇ چاغدا مالايسىيالىق سايا‌ھەت يېتەكچىسى بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ: «ھەي جۇڭگولۇقلار، سىلەر نېمىشقىمۇ ئۆچىرەتنى ياقتۇرمايدىغانسىلەر؟» دەپ قاينا‌پ كەتتى. بەزىلەر «قورسىقى تويسۇن، كۆزى تويماي» تاماقنى جىق ئېلىۋېلىپ، يەپ بولالماي ئاشۇرۇپ قويدى (چەت ئەللىكلەر تاماقنى ئاشۇرۇپ قويسا، ناھايىتى ئېغىر ئالىدىكەن). خالىغانچە ئىچىشكە بولىدىغان قەھۋە قاينىتىلغان بار بولۇپ، بىر ئىستاكان قەھۋىگە بىر خالتىدىن سېلىش ئۈچۈن كىچىك خالتىلاردا سۈت، شېكەر تەييارلانغانكەن، سەپەرداشلىرىم سۈت بىلەن شېكەر تۇگەپ كېتىدىغاندەك قىستىلىشىپ كېلىپ، ھەر بىرى ئۈچ - تۆت خالتىدىن شېكەر ئېلىۋېلىپ، قەھۋىلىرىگە ئالدىراپ قۇيۇپ، ئەتراپىنى تۆكۈلگەن شېكەر ئۈۋاقلىرى، سۈت يۇقىلىرىغا تولدۇرۇۋېتىتى. ھەتتا بەزىلەر ئاشخانىدىن چىقىپ كەتكىچە قول سۈرتۈش قەغىزىدىن نەچچە بولاقنى يانچۇقىغا سېلىپ چىقىپ كەتتى، مەن بۇنىڭدىن ناھايىتى نومۇس ھېس قىلدىم. يەنە بىرى، جۇڭگولۇقلار كىرگەنلا ئاشخانىنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلاتتى، ئۇلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرى ئەتراپىنى بىر ئالاتتى. تاماق يەپ بولا - بولمايلا يوغان - يوغان چاي قۇتىلىرىنى كۆتۈرۈپ ھەقسىز قاينىقسۇ ئېلىۋېلىشقا ئالدىرايتتى. بىز جۇڭگولۇقلار - نىڭ ھەقسىز نەرسىگە ئامراقلىقىمىزدىن ئۆرگىلەي! ئايروپىلاننىڭ چىقىش ئېغىزىدا يولۇچىلارنىڭ ئايروپىلاندا كۆرۈشى ئۈچۈن گېزىت تەقلىپ قويۇلىدىكەن (ئەلۋەتتە، ھەقسىز). ھەر بىر ئادەمگە بىردىن كەڭتاشا يېتىدىغان مۇشۇ گېزىتنىمۇ بىزنىڭ ئادەملەرنىڭ تالىشىپ، قىزغىنىشىپ، بۇلغاندەك ئېلىشىلىرىدىن ياقامنى تۇتۇشقا مەجبۇر بولدۇم. ئايروپىلاندا ھەقسىز تارقىتىلىدىغان ھەرخىل ئىچىملىكلەرنىمۇ بىر ئىستاكانغا تويماي، كەينى - كەينىدىن سوراپ بىر قانچە ئىستاكان ئىچىۋېتىپمۇ توختىمىغان يولۇچىلارنى كۆرۈپ خۇرسىنىش ئىچىدە بېشىمنى چايقىدىم.

بىز جۇڭگولۇقلار كىچىككىنە يوچۇقلاردىن پايدىلىنىشقا ئىنتايىن ماھىر كەنمىز! سايا‌ھەت يېتەكچىلىرى: «ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تۈكۈرمەڭلار، ئەخلەت تاشلىماڭلار، تاماكا چەكمەڭلار، خىلاپلىق قىلساڭلار ئادەم چۆچۈگىدەك زور سوممىدا جەرىمانە ئالىدۇ»، «مېھمانخانا كۈتكۈچىلىرى سوم-

كاڭلارنى كۆتۈرۈشۈپ بەرسە، چوقۇم سۆيۈنچە بېرىشىڭلار كېرەك»، «ياتاقلارغا قويۇلغان توڭلاتقۇلاردىكى ئىچىملىكلەرنى ئىچسەڭلار يۇقىرى بالا ھادا ھەق تۆلەيسىلەر» دەپ قايتا ـ قايتا تاپلاپ تۇرغاچقا بىز پۈل كېتىشتىن قورقۇپ، تازىلىققا قاتتىق رىئايە قىلدۇق. قانچە ھېرىپ كەتسەكمۇ، سومكىلارنى مېھمانخانىنىڭ ئون قانچىنچى قەۋەتلىرىگە ئۆزىمىز ئېلىپ چىقتۇق(لىفت بار تۇرسا، باشقىلارغا كۆتەرتىپ نېمە قىلىمىز؟)، ياتاقتا قانچە ئۇسساپ كەتسەكمۇ توڭلاتقۇدىكى قىممەت باھالىق ئىچىملىكلەرنى ئىچمىدۇق. مانا بۇ بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ «دانالىقى» ئىدى.

ئەپسۇسكى، «ھەقسىز»لا بولسا، ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى بولمىسىمۇ ئېلىشقا، كۆپ ئېلىۋېلىشقا تىرىشتۇق. ئۇنچە ـ مەرۋايىت، قىممەت باھالىق بۇيۇملار دۇكانلىرىدا پۇكەيلەرنى ئارىلىغاچ، ھەقسىز بېرىلىدىغان چاي، قەھۋەلەرنى ئىچىپ تويمىدۇق، ھەقسىز تېتىپ بېقىپ، يېمەكلىك سېتىۋېلىش ئۈرۈنلىرىدا، مال سېتىۋالمىدۇقىۇ، ئۇنىڭدىن، بۇنىڭدىن توختىماي تېتىپ باقتۇق. مېھمانخانىلاردا ھەقسىز تارقىتىلىدىغان شەھەر خەرىتىسى، مۇلازىمەت كارتىلىرىنى بىرىمىز ئىككىدىن، ئۇچتىن ئېلىۋالدۇق (بىر ئاز مېڭىپلا، بۇ نەرسىلەر ئېغىر كېلىپ يەنە تاشلىۋەتتۇق). مانا بۇ بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ «دانالىقى» ئىدى.

خەلقىم، خىسلەتلىرىڭدىن ئۆرگىلەي!

بىز چەت ئەلگە چىقىش ئالدىدا مەخسۇس بىر كۇن تەربىيىلەنگەن بولۇپ، بىزنى تەشكىللىگۈچى تارماقلار، ساياھەت يېتەكچىلىرى چەت ئەللىنىڭ مۇھىتىنىڭ ئىنتايىن گۈزەل، پاكىزلىقىنى، ئادەملىرىنىڭ مەدەنىي، يۇقىرى ساپالىق ئىكەنلىكىنى قايتا ـ قايتا چۈشەندۈرۈپ، تازىلىققا، ئىجتىمائىي ئەخلاققا، قائىدىسىگە رىئايە قىلىش ھەققىدە ئېزىپ ئېچۇرۇپ، قۇلىقىمىزغا قۇيىۋەتكەنىدى. دەرۋەقە، بىز بارغان دۆلەتلەر ئىنتايىن چىرايلىق، پاكىز، تەرەققىي قىلغانىكەن، بىراق...

16 ـ ئاپرىل شىياڭگاڭدىن تايلاندنىڭ پايتەختى باڭكوكقا ئۇچۇش ئۈچۈن شىياڭگاڭ خەلقئارا ئايروپورتىغا كىردۇق. مەن زالدا كېتىۋېتىپ، بىر قانچە چەت ئەللىكنىڭ (تۇرقىدىن ياۋروپالىقلار بولسا كېرەك) ئەتراپىدىكى مىغلىداپ ئۆتۈشۈۋاتقان يولۇچىلار بىلەن كارى يوق، ئورۇندۇقلارنى ئىگىلەپ سۇنايلىنىپ يېتىۋالغانلىقىنى، كالدىرلىشىپ ئولتۇرۇپ، ماڭىلىدىتىپ بىر نەرسە يەۋاتقانلىقىنى، كىچىك شىرەنىڭ ئۈستىنى ھەر خىل

شۆپۈك، سۈلياۋ خالتىلارغا توشقۇزۇۋەتكەنلىكىنى كۆردۈم. تايلاندنىڭ دې-
كىز بويىدىكى «كىچە بولماس شەھەر» دەپ نام ئالغان مەشھۇر كۆڭۈل ئې-
چىش شەھىرى پاتايادا ياۋروپالىق سایاھەتچىلەر ئىنتايىن كۆپ بولۇپ،
رەڭگا رەڭ چىراغلارنىڭ نۇرىدىن قىزغۇچ يورۇپ تۇرغان كوچىلارغا
چىرايلىق زىننەتلەنگەن، ئۈستى ئوچۇق بولغان رەت-رەت قاۋاقخانىلار
جايلاشقانكەن. بۇ يەردە مەن ئۈستىگە كۆڭلەك كىيمەي يېرىم يالىڭاچ بو-
لۇۋالغان، تۈكلۈك مەيدىسىنى سىلاپ، يوغان قورسقىنى ساڭگىلىتىپ،
قىزلار بىلەن قىلىقسىز ھەرىكەتلەرنى قىلىۋاتقان بومبا ساقال چەت ئەل-
لىكلەرنى، بەدىنىنى ئارانلا يېپىپ تۇرغان كىيىملەرنى كىيىۋالغان
قىزلارنىڭ دېسكو مۇزىكىسىغا ئەسەبىيلەرچە سەكرەپ، تىنماي پىۋا ئې-
چىشىپ، چەت ئەللىك ئەرلەر بىلەن ئىرماش-چىرماش بولۇپ كەتكەنلە-
كىنى كۆپ ئۇچراتتىم. ئەلۋەتتە، بۇ پاتايادا كۆرگەنلىرىمنىڭ ئاز بىر
قىسمى ئىدى. كىچىلىك كۇلۇبلارنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرۈش جەريانىدا تا-
ماشىبىنلارنىڭ قاتاردا ئولتۇرغان چەت ئەللىك ساھايا‌ھەتچىلەرنىڭ نەچ-
چە مىڭ تاماشىبىنىنىڭ ئالدىدا سەھنىگە چىقىپ، ئادەمنى سەسكەندۇرىدە-
غان قىلىقسىز ھەرىكەتلەرنى قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا ئىختىيارسىز
نەپرەت ئوقۇدۇم. يەنىلا سوتسىيالىستىك جەمئىيەتنىڭ ياخشى ئىكەنلىكە-
نى، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋى
ئەدەپ-ئەخلاقىنىڭ بىزنىڭ ئېسىل ئەڭگۈشتەرىمىز ئىكەنلىكىنى ھېس
قىلدىم. تايلاند كاپىتالىستىك دۆلەت بولغاچقا، بۇ ئىشلارغا چەك قويۇل-
مايدىكەن ھەم بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئىززەت-غۇرۇرى دەپسەندە قى-
لىنسىمۇ، ئىنسانىنىڭ ئەڭ ئەقەللىي ئەخلاق مىزانلىرى بۇزغۇنچىلىققا
ئۇچرىسىمۇ ھېچكىمنىڭ كارى يوق ئىكەن. بولۇپمۇ دۇنياغا مەشھۇر كۆ-
كۈل ئېچىش شەھىرى بولغان پاتايادا بۇ خىل ئىشلارنى ئۇچرىتىش ئادەتـ
تىكى ئىش ئىكەن، «كۆرمىسەڭ بىلمەيسەن» دېگەندەك بىز بۇ ئىشلارنى
ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرگەندىن كېيىنلا ئاندىن كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ
قانداق بولىدىغانلىقىنى، قانۇن ۋە ئەخلاق بىلەن ئىدارە قىلىنىدىغان دۆ-
لىتىمىزنىڭ ئەۋزەللىكىنى تونۇپ يەتتۇق. شۇ ھامان كۆز ئالدىمدا ئەخلاق
-پەزىلەتنى ھاياتلىق تۈرۈكى دەپ بىلىدىغان ئۇلۇغ خەلقىمىز، شەرم-
ھايالىق، لاتاپەتلىك قىزلىرىمىز (مىڭ ئەپسۇسكى، بىر قىسىم قىزلىرى-
مىزنىڭ غەربنىڭ مۇشۇنداق چاكىنا تۇرمۇش شەكىللىرىگە مەپتۇن بولۇپ
كېتىۋاتقانلىقىغا چوڭقۇر ئېچىنىمەن)، ئېسىل ئەنئەنىلەر بىلەن مېھىر-
مۇھەببەتكە تولۇپ تۇرىدىغان مۇقەددەس يۇرتىمىز كېلىپ، ئۆزىمىزدىن

پەخىرلىنىپ، سۆيۈنۈپ كەتتىم.

سايامەت يېتەكچىلىرىنىڭ قايتا ـ قايتا تاپلىشى بىلەن چەت ئەللەر ـ نىڭ جەمئىيەت تەرتىپىگە ئىنتايىن دىققەت قىلدۇق: كوچىلارغا بىرەر تالمۇ ئەخلەت تاشلىمىدۇق، دىققەتسىزلىكتىن تۆكۈرۈپ سالمىدۇق. لېكىن، تايلاندلىق سايامەت يېتەكچىسى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىلا ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تۆكۈرۈپ، ئەخلەت تاشلاپ مېڭىۋەردى. بىز كوچىلاردا ھەر ـ گىزمۇ تاماكا چېكىپ سالمىدۇق، لېكىن، پۈرقىرىتىپ تاماكا چەككىنىچە ئالدىراش كېتىۋاتقان يەرلىك ئاھالىلەرنى خېلى كۆپ ئۇچراتتۇق. بىز قىزىل چىراغقا يولۇقساق، خۇددى بىر كىم كومانداسىغا بەرگەندەك دەرھال توختىدۇق. لېكىن، بىر قىسىم يەرلىك ئاھالىلەرنىڭ ماشىنا بولمىسىلا، قىزىل چىراغ يېنىق بولسىمۇ، يولنى كېسىپ مېڭىۋاتقانلىقىنى بايقىدۇق.

شياڭگاڭلىق سايامەت يېتەكچىسى ئۆزىنىڭ سۆزمەنلىكى، خۇشخۇيلۇقى بىلەن بىزدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغاچقا، ئۇنىڭغا بىئىختىيار ھۆرمىتىمىز قوزغالغانىدى. ئۇ ئاپتوبۇستا بىزنى ئايروپىلانغا ئۇزىتىپ كېتىۋېتىپ، ھەر بىرىمىزگە بىر يۈرۈشتىن شياڭگاڭنىڭ خاتىرە بۇيۇمىنى تارقاتتى. بىز بۇلارنى سايامەت يېتەكچىسى دوستىمىز ئۈچ كۈنلۈك دوستلۇقىمىزنىڭ خاتىرىسى سۈپىتىدە تەقدىم قىلغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتىمىز، نەدىكىنى! ئۇ خاتىرە بۇيۇملارنى بىرەر قۇر چۈشەندۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ھەر بىرىمىزنىڭ بۇ بۇيۇملار ئۈچۈن يۈز يۆەندىن خەلق پۇلى تاپشۇرىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتى. بىز بۇنى ئاڭلاپ «لەسسىدە» بولۇپ قالدۇق، تىرناق ئالغۇچ، ئاچقۇچ ئاسقۇچ قاتارلىق مۇشۇ نەرسىلەر يۈز يۆەنگە يارايدۇ، دەپ غۇلغۇلا قىلىشتۇق. ئارىمىزدىكى بىرەيلەن سايامەت يېتەكچىسىگە:

ــ سەن شىنجاڭغا بارساڭ، بىز سېنى نەچچە كۈن ھەقسىز ئوينىتىپ، قولۇڭغا نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملارنى تۇتقۇزۇپ يولغا سالىمىز، مۇشۇ نەرسىلىرىڭنىمۇ بىزگە ساتامسەن؟ ــ دەپمۇ باقتى. لېكىن، يېتەكچى يەنىلا شۇ ئىللىق كۈلكىسى بىلەن پۇل ئېلىشتا چىڭ تۇردى، ئۇلارنىڭ پۇل قورغىنى ئاسان يىمىرىلمەيدىكەن. ئەلۋەتتە، بۇ نەرسىلەرنى ئالمىساقمۇ ئۆزىمىزنىڭ ئىختىيارلىقىدىكى ئىش ئىدى، لېكىن جۇڭگولۇقلار خاس پىسخىكا بويىچە ئالمايمىز، دېيىشكە يۈزىمىز چىدىمىدى.

بۇ يەردە ھەممە نەرسە پۇل بىلەن ئۆلچىنىدىكەن، ئاتا ـ بالا، ئاكا ـ ئۇكا، دوست ـ يارەنلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت دېگەن ئۇقۇملار ناھايىتى ئاز تىلغا ئېلىنىدىكەن، كىشىلەر بىر ـ بىرى بىلەن ئانچە ئارىلىشىپ

كەتمەيدىكەن. ھەممە مۇناسىۋەتلەر ئىقتىسادىي ئۆلچەم بويىچە ئېلىپ بېرىلمىدىكەن. بالىلار ئون سەككىز ياشقا كىرىشى بىلەنلا، ئۆيدىن ئايرىلىپ، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن، بالىلار ياشانغان ئاتا ـ ئانىلارنى بېقىش مەجبۇرىيىتىنىمۇ ئۈستىگە ئالمايدىكەن، ياشانغانلارنىڭ تۇرمۇشى ئىجتىمائىي كاپالەت، سۇغۇرتا ئورۇنلىرى تەرىپىدىن كاپالەتلەندۈرۈلمىدىكەن. ئادەمگەرچىلىكتىن ئىبارەت بۇ خىل ھېسسىيات پەقەت بىزنىڭ ئۇلۇغ يۇرتىمىزدىلا ھەقىقىي مەنىسى بىلەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدىكەن.

تايلاندتا تۇرغان ئالتە كۇن جەريانىدا بىز دائىم، پورتمالىمىزدىن يىگىرمە باخت (تايلاندنىڭ پۇل بىرلىكى، خەلق پۇلىدا بەش يۈەنگە تەڭ) چىقىرىشقا تەييار بولۇپ تۇردۇق. بىرەر پاراخوتقا چىقساق، دەرھال ئالدىمىزغا تايلاندلىق بىرەيلەن كېلىپ، ئىككى قولىنى جۇپلەپ تەزىم قىلىدىكەن ــ دە، بوينىمىزغا چەمبىرەكتەك ياساپ قويغان گۈلدىن ئېسىپ قويىدىكەن، بۇنىڭغا يىگىرمە باخت بېرىشكە توغرا كېلىدىكەن. مۇلازىمەتچى سىزگە ئازراقلا يارەملەشسە، ئۇنىڭغا يىگىرمە باخت سۆيۈنچە بېرىدىكەنسىز. پىلىغا بىرلا مىنىپ قويسىڭىز، يىگىرمە باخت تۆلەيدىكەنسىز، سايا-ھەت نۇقتىلىرىدا بىر قۇتا مىنېرال سۇنىڭ باھاسىمۇ يىگىرمە باخت ئىكەن، بۇ يەردە كۆپ ئۈستۈرۈلمىدىغان، ئىچىدە تاتلىق سۇيى بار كوكۇس مېۋىسىنىڭ تۇمشۇقىنى كېسىپلا، ئىچىگە بىر نەيچىنى تىقىپ، يىگىرمە باختقا ساتىدىكەن. دېمەك، بۇ يەردە ھەممە ئىش پۇل بىلەن ئايلىنىدىكەن.

مالايسىيا، سىنگاپور، شياڭگاڭ قاتارلىق دۆلەت، رايونلارنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى يۇقىرى، تۇرمۇش رىتمى تېز بولۇپ، كىشىلەرنىڭ كۇندىلىك مەشغۇلات ۋاقتى ئىنتايىن زىچ ئورۇنلاشتۇرۇلمىدىكەن. شۇڭا، ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىنى ئىزدىشىپ، مېھرىبانلىق يەتكۈزگۈدەك، ئۆزئارا ئادەمگەرچىلىك قىلغۇدەك ۋاقتى يوق ئىكەن، ئۇلاردا ئۇنداق ئادەتمۇ شەكىللەنمىگەنىكەن.

مانا خەلقىمىزگە قاراپ باقايلى: مېھماندوستلۇق، ئادەمگەرچىلىكتە دۇنيادا بىزگە يېتىدىغان يەنە بىر مىللەت يوق، بىرەر مېھمان كېلىپ قالسا، ئۇ گەرچە يېقىلا تونۇشقان كىشى بولسىمۇ، بېشىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ، ئىلكىمىزدە بار ئەڭ ياخشى نازۇ ـ نېمەتلەر بىلەن ئۇچ ـ تۆت كۇنلەپ مېھمان قىلىپ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئۇزىتىپ قويىمىز. «مېھمان كىرمىگەن ئۆيدىن پەرىشتە قاچىدۇ» دېگەن ئۇدۇم بويىچە ناتونۇش بىرى ئۆيىمىزگە يېقىلىپ كىرىپ قالسىمۇ، ئۇنىڭغا يەتكۈچە مېھماندوستلۇقىمىزنى بىلدۈرىمىز. بۇ جەريانىدا بولۇۋاتقان ئىقتىسادىي چىقى-

قىلار ھەرگىز كاللىمىزغا كىرىپ چىقمايدۇ، بۇ ئىشلارنى پۈل بىلەن ئۆلچەشنى نومۇس ھېسابلايمىز. ئادەمگەرچىلىكنى ئېيتساق، بىز ئۆزىمىزدىن كۆرە باشقىلارغا مېھرىبانلىق يەتكۈزۈشكە ئەڭ كۆپ ۋاقىت سەرپ قىلىمىز. شۇڭا بىزدە توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلار ھەممەيلەننىڭ قولىمۇ قول يارەملىشىشى بىلەن قىزىپ كېتىدۇ، بۇنداق مەرىكىلەر قويۇق مېھرىبانلىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ. دېمەك، «تاغدەك تۇرمۇش غېمى ئاستىدىمۇ پادىشاھتەك مەئىشەت سۈرەلەيدىغان، ئەزىيەتلەرگە ئېزىلمەيدىغان، تالاپەتتىن تۇگىشىپ كەتمەيدىغان، ھەر ۋاقىت ھاياتقا قىزغىن مۇھەببەت بىلەن قارايدىغان، توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ، مېھماندارچىلىقلارنى قىلىپ تۇرىدىغان مۇنداق ھاياتىي قۇۋۋىتى چەكسىز مىللەتتىن يەنە بىرى بارمىدۇ؟» (ئادىل تۇنىياز «پەيغەمبەر دىيارىدا كېچىلەر»).

توغرا، ۋاقىتنى قەدىرلەش ئىنتايىن مۇھىم، بولۇپمۇ ھازىرقىدەك كەسكىن رىقابەت دەۋرىدە تېخىمۇ شۇنداق. بىز ئۇيغۇرلار دەل بىزگە «كەڭتاشا بېرىلگەن ۋاقىت» نېمە قەدىرگە يېتەلمىگەچكە، تەرەققىيات جەھەتتە باشقا مىللەتلەرگە يېتىشەلمەيۋاتىمىز. لېكىن، ئادەم دېگەن كۈن بويى پالاقلاپ ۋاقىتنى قوغلىشىپ يۈگۈرۈپ ئۆتسە، ھەممە نەرسىنى پۈل بىلەن ئۆلچەپ ئىنچىكە ھېساب ـ كىتاب قىلىپ ياشىسا ئۇ چاغدا ھاياتنىڭ نېمە لەززىتى بولىدۇ؟ ئادەمنىڭ بەزىدە ئەركىن ـ ئازادە ئولتۇرۇپ، دوست ـ بۇرادەرلىرى بىلەن گۈڭۈر ـ مۇڭۇر پاراڭلاشقۇسى، ۋاقىتنى خالىغانچە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئارام ئالغۇسى ياكى كۆڭۈل ئاچقۇسى كېلىپ كېتىدۇ. مۇشۇلارنىڭ ئۆزىمۇ ھاياتتىكى قىممەتقۇ، تۇرمۇشتىكى لەززەتقۇ! شۇنىڭغا قارىغاندا يەنىلا بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز كۆڭۈللۈك ئۆتىدىكەن!

ۋەتەن، سەن ھامان قەلبىمدە

شىياڭگاڭ، سىنگاپور، مالايسىيا قاتارلىق دۆلەت، رايونلارنىڭ تاغ ـ دەريالىرىنى، گۈزەل مەنزىرىسىنى كۆرۈپ ھەيرانۇ ھەس قالدىم: تۆت پەسلىدە ئىزچىل ياز بولىدىغان بۇ دۆلەتلەردە ھەممە يەر قويۇق ئورمان، رەڭگا رەڭ گۈل ـ چېچەكلەر بىلەن ئورالغان، كۆپكۆك دېڭىز سۈيى شەھەرلەرنى قورشاپ تۇرغان، شۇنچە ھەيۋەتلىك، ئېگىز بىنالار، پاكىز كوچىلار ئادەمگە ئاجايىپ رومانتىك تۇيغۇ بېغىشلاۋاتقان... سۇ بىلەن ئورمان بىرىكىپ كەتكەن جەننەتكە تەمسال بۇ ماكان بىزدەك يىراق قۇرغاق رايوندىن كەلگەن كىشىلەرنى قاتتىق ھاياجانلاندۇرۇۋەتتى. دېڭىز ـ ئوكيانلاردا ھارماي ئۆز ـ

دۇق، يېشىل كوچىلارنى قانماي ئايلاندۇق. لېكىن، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ يەرنىڭ ئادەمنى بىئارام قىلغۇچى ئىسسىقى بىزنى قىيناشقا باشلىدى. ھەممە يەر ياپيېشىل، ئورمان، سۇ بىلەن قاپلانغانلۇ، ئازراقمۇ سالقىنلىقتىن، شامالدىن ئەسەر يوق. يىل بويى «كىيىم يەڭگۈشلىيەلمەيدىغان» (يوپۇرماق تاشلىمايدىغان) بىچارە دەرەخلەر خۇددى سىزما رەسىمدەك، جانسىز جەسەتتەك قىمىر قىلماي تۇرغىنى تۇرغان! ھۆپۈلدەپ تۇرغان تىنجىق ئىسسىق، سىرتقا چىقسىلا يۈزگە ئۇرۇلىدىغان ئوتتەك ھاۋا ئادەمنى مىچىلدىتىپ، بىئارام قىلىۋاتقان. «توۋا خۇدايىم» دەپ كەتتىم ئىچىمدە، «بىز دۇنيا بويىچە ئەڭ ئىسسىق جايدىن كەلگەن تۇرۇقلۇق يەنە نېمىشقا بۇلارنىڭ ئىسسىقىغا چىدىيالمايدىغاندىمىز؟»

تۆت پەسىلنىڭ پەرقى بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ ئادەملىرىنىڭ مىجەزىمۇ بىر خىللا: يا قاقاھلاپ ئېچىلىپ كۈلگىنىنى ياكى چىڭ ۋارقىراپ سۆزلىگىنىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. دائىم مىسىلداپ مېڭىپ، ئۆزى ئاڭلىغۇدەكلا ئاۋازدا سۆزلەپ، قايسىدۇر بىر ئىشلارغا ئالدىراپ يۈرگىنى يۈرگەن. پۈتكۈل تۇرقىدىن بىر خىل خىيابانلىق، روھسىزلىق چىقىپ تۇرىدۇ. بىزچۇ: دائىم، كۆكسىمىزنى كېرىپ، جۇشقۇن، مەردانە ياشايمىز. يىللىرىمىزنىڭ قىشىمۇ، يازىمۇ بار بولغىنىغا ئوخشاش قەھرىمىزمۇ، زەھرىمىزمۇ بار! بىپايان قۇملۇقلىرىمىزدىن كۆڭۈل ـ كۆكسى كەڭ بولۇشنى، ئاق قار بىلەن قاپلانغان ھەيۋەتلىك تاغلىرىمىزدىن بەرداملىق، مەغرۇرلۇقىنى، زۇمرەت سۇلۇق دەريا ـ كۆللىرىمىزدىن مۇلايىملىقنى، باشقىلارغا مېھىر ـ مۇھەببەت يېتكۈزۈشنى، يۇلغۇن قىزارغان چۆللۈكلىرىمىزدىن ھاياتقا بولغان قىزغىن تەلپۈنۈشنى ئۆگىنىمىز، مانا بۇلار بىزنىڭ بەختىمىز ئەمەسمۇ؟

مالايسىيانىڭ گېپىنىڭ تاغلىق شەھەرچىسىگە چىقىپ، غايەت يوغان بىر ئەينەك زالنى كۆرۈپ قالدىم: زالنىڭ ئىچىگە سۇنئىي قار ياغدۇرۇلغان بولۇپ، مۇزدىن ھەيكەللەر، مەنزىرىلەر ياسالغانىدى، قىشلىق كىيىم كىيىۋالغان نەچچە ئونلىغان ياشلار زالنىڭ ئىچىدا خۇشال ـ خۇرام كۆلۈشۈپ قار ئېتىشىپ ئويناۋاتاتتى. ئاللا كارامەت، بىر يۇرتنىڭ قىشى بولماسلىقىنى ئۆزىمۇ بىر بەختسىزلىككەن جۇمۇ! بۇ بىچارىلەر قىش قانداق بولىدىغاندۇ، دەپ سېغىنىپ، قىشنىڭ لەززىتىنى تېتىغۇسى كېلىپ، سۇئالئىي قىش ياسىغانىكەن ـ دە! مانا بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ھەممە پەسىل، ھەممە مەنزىرە، ھەممە رەڭ، ھەممە شەكىل تېپىلىدۇ! ياپيېشىل ئورمان بىلەن قاپلانغان يېشىل تاغلارمۇ، گرانىتتەك پارقىراپ، يالقۇنداق لاۋۇلداپ تۇر-

غان گىياھ ئۇنمەيدىغان تاقىر تاغلارمۇ بار. بىپايان قۇملۇقلار بىلەن ئېكىنزار بوستانلار گىرەلىشىپ كەتكەن! تاتلىق سۇلۇق كۆل ـ دەريالار بىلەن تاشلىق سايلار چېكىڭ قۇچاقلاشقان! ئادەملىرى بۇ يەرنىڭ كىشىلىرىدەك «مەدەنىي» بولمىسىمۇ، شۇنچە قىزغىن، مېھماندوست، مېھرىبان! كوچىلىرى بۇ يەرنىڭكىدەك پاكىز، چىرايلىق بولمىسىمۇ، شۇنچە مېھرى ئىسسىق، يېقىشلىق، تارتىملىق! «ئاھ، ئانا يۇرتۇم، يازدا يامغۇر، قىشتا قار ـ مۇزلىرى بار، كۆزدە سالقىن باغلىرى، ئەتىيازدا كۆكۈلنى سۆيۈندۈرگىدەك يېشىل دەل ـ دەرەخلىرى بار بېھىش مەسىللىك ماكان» (ئادىل تۇنىياز «پەيغەمبەر دىيارىدا كېچىلەر»).

ئادەم پەقەت يۇرتىدىن ئايرىلغاندىلا، يىراق ئەللەردە سەرسان بولغاندىلا، «ۋەتەن» دېگەن ئۇقۇمنىڭ ھەقىقىي ۋەزنىنى ھېس قىلالايدىكەن. ئاتىلار دەۋاتقان «كىندىك قېنى تۆكۈلگەن» دېگەن مۇقەددەس سۆزنىڭ ئالەمگە تەڭكەلگۈدەك چوڭقۇر مەنىسىنى ھەقىقىي چۈشىنىپ يېتەلەيدىكەن! ئانا يۇرتىنىڭ ھەر ئوچۇم توپىسىنى، ھەربىر تال تاش، چالمىسىنى كۆزىگە سۈرتكىدەك بولىدىكەن! يىراق سەھرالاردىكى ئۇيغۇر پۇراپ تۇرغان ۋەيرانە كېپىلەر، توپا ئۆرلەپ تۇرغان بازارلار ئادەمگە ئەڭ مېھرىلىك تۇيۇلىدىكەن! «ئۇيغۇردەك ئۆز يۇرتىغا رىشتى چېكىڭ، ياتلارغا كەڭ قورساق، ئادىمىي مېھرىبان، بەرداشلىق بىر قوۋۇم دۇنيانىڭ ھېچ يېرىدىن تېپىلمايدىكەن، كۈلسە ئۆز يۇرتىدا كۈلىدىكەنكى، دۇنيانىڭ باشقا ھېچ قانداق يېرىدە ئۆزىنى يېتىمدەك ھېس قىلىدىكەن» (ئادىل تۇنىياز «پەيغەمبەر دىيارىدا كېچىلەر»).

قېنى تۇتىيا تاماقلار؟

ئۇرۇمچىدىن ئايرىلىپلا گاڭپېن (گۇرۇچ تامىقى) يېيىشكە باشلىدۇق، يېگەندىمۇ نەق ئون ئالتە كۈن، ھەر كۈنى ئىككى ۋاقتىن گاڭپېن يېدۇق. بۇ جەريانىدا مەززىلىك ئۇيغۇر تاماقلىرىنى شۇنچىلىك سېغىنىدىمكى، لەغمەن بىلەن يىغلاپ كۆرۈشكىدەك ھالەتكە يەتتىم. ھەر قېتىم تاماق يېگەندە بىر ئۇستەلدە ئولتۇرغان ئۇيغۇر سەپەرداشلىرىمغا چاقچاق قىلىپ: «مەن ئەسلىدىمۇ گاڭپەننى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيتتىم، تەقدىر مەن بىلەن قېرىشقاندەك ئون ئالتە كۈندىن بېرى مېنى گاڭپەنگە باغلاپ قويدى، يېمەي دېسەم ئاچ قالمەن، شۇڭا يىغلاپ تۇرۇپ يەۋاتىمەن! بىر كاپام ئاغزىمغا سالسام، ئىككى كاپام كەينىگە يانىدۇ! خەپ، يۇرتۇمغا قايتىۋالمىدىغان بولـ

سام گاڭپەن دېگەننى مەڭگۈ ئۆيگە يولاتمايمەن!» دېدىم. بىز بۇ يەردىكى ئاشخانىلارنىڭ قورۇمىلىرىنى، تاماقلىرىنى كۆرۈپ، «بۇ خەق تاماق ئېتىشنى، تاماقنىڭ لەززىتىنى تېتىشنى زادى بىلمەيدىكەن» دەپ ئويلاپ قېلىشتۇق. چۈنكى، ئۇلار قاتكۆكتىن قورۇما تەييارلىماقچى بولسا، باشقا ھېچقانداق كۆكتاتنى ئارىلاشتۇرماي، ئاپئاق قاتكۆك سەينى ئېلىپ چىقىدىكەن، تەرخەمەكنى قورۇسا، ھېچقانداق كۆكتات ئارىلاشتۇرۇلمىغان كۆپ-كۆك تەرخەمەكنى ئېلىپ چىقىدىكەن! ۋاي خۇدايىم، قورۇمىلىرىنىڭ تەمسىزلىكى، رەڭگىنىڭ سەتلىكى! قورۇمىلارغا نېمىشقا شوخۇلا، مۇچ ئارىلاشتۇرۇشنى بىلمەيدىغاندۇ، دەپ ئىچىمىز پۇشۇپ كەتتى. خەنزۇ سەپەرداشلىرىمىزمۇ شىنجاڭ تائاملىرىنىڭ ئېسىللىقى، لەغمەننى سېغىنغانلىقى ھەققىدە بەس - بەستە سۆزلەپ كېتىشتى. مۇشۇنداق شارائىتتا بىز پەقەت ئۆزىمىزگە تونۇشلۇق بولغان تۇخۇم، بېلىقنىلا يېيىشكە مەجبۇر بولدۇق. بۇ يېيىشىمىزنىڭمۇ پەقەت قورساقنى ئازراق ئەستەرلەشكىلا پايدىسى بولدى، ئەمەلىيەتتە كۆن بويى يېرىم ئاچ ھالەتتە يۈردۇق. خۇددى شائىر ئادىل تۇنىياز «پەيغەمبەر دىيارىدا كېچىلەر» ناملىق كىتابىدا: «... تۇرۇپلا پىننە سالغان مەززىلىك ئۇگرە ھىدى بۇرنۇمغا ئۇرۇلدى، ئارقىدىن لەڭمەن، پولۇ، چۆچۈرە، مانتىلار كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى. ئاھ، بۇ يەر-لەردىكى قاشتېشى شىرەلەرگە تولۇپ تۇرىدىغان تايىنى يوق غەربچە تاماملار، خرۇستال قاچىلاردىكى، كۈمۈش تەخسىلەردىكى ئىسسىق باسمايدىغان قۇرۇق سۆلەت ھەررەڭ - سەررەڭ بىر نېمىلەر. دۇنيادا ئۇيغۇرەڭ قولى تەملىك، داستىخىنى شېرىن مىللەتتىن يەنە بىرى بارمىدۇ؟ ... ئاشخانىلاردا مەن ئىزدىگەن، مەن تونۇيدىغان ھېچ نەرسە يوق ئىدى. مەن ھەممىسىدىن ئاچ قورساق چىقىپ كەتتىم، مەن گويا كۆك بېدە يەپ كۆنۈپ قېلىپ، قۇرۇق سامان ئاغزىغا تېتىماي قالغان ئاتتەك چىپىلداپ تەرلەپ ئاچ قورساق كوچىلارنى كەزدىم، ئاخىر بولماي، ئۆلۈپ قالماسلىق ئۈچۈن مەن تونۇيدىغان تۇخۇم بىلەن قورساقنى ئەستەرلىدىم. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھەممىسىنى بىرەر قېتىمدىن تېتىپمۇ باقتىم، بىراق ھالۋا يەپ كۆنگەن ئېغىزغا زاڭ تېتىمدى. نەچچە مەڭ يىللىق قەدىمكى مەدەنىيەتنىڭ، ئاجايىپ تېتىملىق تائاملارنىڭ ئىگىسى بولغان نازۇك ئېغىز خەلقىمىنى، خۇشخۇلۇق ئادەملىرىمنى، ئۇيغۇرنى ۋە ئۇيغۇر تائاملىرىنى سېغىنىدىم. ئۇلارسىز يېگىنىم چىرايىمغا چىقمىغۇدەك. ئۇلارسىز راھىتىممۇ ئازاب بولغۇدەك، چۈنكى مېنىڭ پېشانەمگە ئۇيغۇر بولۇش پۈتۈلگەنكەن!» دەپ يازغىنىنىڭ دەل ئۆزى بولدى.

يۇرتىمىزدىكى بىر تەخسە قورۇما مەززىلىك جان ئۇزۇقى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇنى چىرايلىق سەنئەت بۇيۇمى، دېيىشكە بولىدۇ. تەخسە ئۈستىدە يېشىل، قىزىل، كۆك، سارغۇچ رەڭلەر جۇلالىنىپ تۇرغان، بىر كۆرگەن كىشىنىڭ ئىختىيارسىز ئىشتىهاسىنى قوزغايدۇ. تاماق، قورۇما تۇرلىرىنىڭ كۆپ خىللىقى، تەملىكلىكى، مەززىلىكلىكىنى نېمە دەي! خەلقىمىزنىڭ ئادىتىدە ھەر خىل مىزاجلىق، ھەر خىل تەبىئەتلىك كىشىلەرگە ماس كېلىدىغان تاماقلارمۇ ھەرخىل بولۇپ، تاماقلار پەقەت قورساق تويغۇزۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، روھنى ئۇرغۇتۇش، كېسەل داۋالاش، چىرايىنى گۈزەللەشتۈرۈش رولىنىمۇ ئويناپ بۇ. سۈت، قېتىق، قايماققا ئوخشاش ھەر خىل ئىچىملىكلەر، تۇرى سانا-قسىز بولغان ھۆل ـ قۇرۇق مېۋىلەر تاماقلارنىڭ شىپالىق رولىنى يەنىمۇ كۈچەيتىدۇ.

بىر تەخسە لەڭمەنگە، بىر پىيالە سۈتكە زار بولۇۋاتقان مۇشۇ مىنۇتلاردا بىردىنلا مۇشۇ تۇتىيا تاماقلىرىمىزنى خارلاۋاتقان، ئىسراپ قىلىۋاتقان كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ، يۇزۇمنى ئوت ئېلىپ كەتتى. «ھەر قانداق نەرسىنىڭ قەدرى ئايرىلغاندا بىلىنىدۇ» دېگەندەك مانا ئەمدى رېستورانلاردا يەپ بولالماي، تۆكۈلۈۋاتقان تاماقلارنىڭ قەدرى ئۆتۈلمەكتە، قىساسى تۇتماقتا ئىدى. مەن چەت ئەلدە تۇرۇپ ئەمدىلا قورسىقى تويۇشقا باشلىغان بىزگە ئوخشاش خەلقتە ھەشەمەتچىلىكنىڭ، ئىسراپخورلۇقنىڭ ھەقىقەتەن ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. چەت ئەللەردە تاماق يېيىش ئۇچۇن بۇنچىلىك كۆپ ئىقتىساد، ۋاقىت سەرپ قىلىنمايدىكەن، ئۇلار ناھايىتى ئاددىي، تېجەشلىك تاماقلىنىدىكەن، تاماقنى كۆپ يەۋېلىش سالمەتلىككە زىيانلىق ھەم مەدەنىيەتسىزلىك، دەپ قارايدىكەن. شۇڭا ئاز تاماق يەيدىكەن، ئاساسەن زىلۋا، ساغلام بەدەن كېلىدىكەن. تاماقنى ئاشۇرۇپ قويۇش، ئىسراپ قىلىشنى ئىنتايىن ئېغىر كۆرىدىكەن. بىراق، بىزچۇ؟ رېستورانلاردا ئۈستەللەر قاتمۇ قات قورۇما تەخسىلىرىگە توشۇپ كەتكەن، ھەر بىر ئادەم ئۇچۇن نەچچە ئون خىلدىن تاماق بۇيرۇتۇلغان، تاماق يېيىش ئۇچۇن سائەتلەپ، كۈنلەپ ۋاقىت، كۆپ قىسىم نامرات قېرىنداشلىرىمىز ئېھتىياجلىق بولغان پاتمانلاپ پۇل سەرپ قىلىنىۋاتقان! ئاخىرىدىكى ئىسراپچىلىقنى دېيىشكە ئادەمنىڭ ئېغىزى كۆيىدۇ! تۇزۇك يېيىلمىگەن ئېسىل تاماقلار ئەخلەت تۆكۈلىرىغا تۆكۈلۈپ، «چوشقىلارغا بايرام» بولۇۋاتقان! ھەتتا بەزىلىرىمىز ساختا شۆھرەتپەرەسلىك بىلەن تېخى چوكا تەگمىگەن تاماقلارنىمۇ ئوراپ ئېلىپ كېتىشتىن «نومۇس» قىلىپ، ئۇلارنىمۇ

چوشقىلارغا سۈتگۈتۈۋاتقان! مانا مۇشۇنداق زىيادە يەپ - ئىچىلگەن تا-ماقلارنىڭ كۆچىدىن ياش تۇرۇپلا سەمرىپ، باداڭ قورساقلىرىمىز ساڭ-گىلاپ، ئۆز تېنىمىز ئۆزىمىزگىمۇ ئېغىر كېلىۋاتقان! باشقىلارنىڭ سۈر-ئىتى تېزلىشىۋاتقان مۇشۇ دەۋردە بىزنىڭ كېلەچىكىمىز تۈپەيلىدىن قەدىمىمىز بارغانچە ئاستىلاپ كېتىۋاتقان!... ياق، تەڭرى بىزگە ئاتا قىل-غان، نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان بىزگە ساغلام تەن، پاكىز ئەقىل، جۈش-قۇن روھ بېغىشلاپ كېلىۋاتقان تۇتىيا تاماقلىرىمىزنىڭ قەدىرگە يېتەيلى! دېھقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ مىڭ بىر مۇشەققىتى بەدىلىگە كەلگەن، لې-كىن ئۇلار ئۆزلىرىمۇ تېتىشقا مۇيەسسەر بولالمىغان ئېسىل تائاملىرى-مىزنى ئىسراپ قىلمايلى!

بىز نېمىشقا قىلالمايمىز!

شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، شياڭگاڭ، سىنگاپور، مالايسىيا قا-تارلىق رايون، دۆلەتلەرنىڭ مۇھىتى گۈزەل بولۇش بىلەن بىرگە يەنە ئىنـ-تايىن پاكىز ئىكەن. ئاز ساندىكى كىشىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ يەر-دىكى ئاھالىلەرنىڭ مۇھىت تازىلىقى ئېڭى ناھايىتى يۇقىرى ئىكەن، كو-چىلاردىن بىرەر تال ئەخلەت تېپىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. تازىلىق ئىشچىلىرى ھەر دائىم كوچىلاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ، پاكىزلىققا كاپالەتلىك قىلىدىكەن. بۇ دۆلەتلەردە ئاممىۋى سورۇنلاردا (ھاجەتخانىلارمۇ بۇنىڭ ئە-چىدە) تاماكا چېكىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدىكەن، پەقەت مەخسۇس تەسىس قىلىنغان تاماكا چېكىش ئۆيلىرىدىلا تاماكا چېكىشكە بولىدىكەن. كو-چىلاردىمۇ مەلۇم ئارىلىققا بىردىن يوغان كۈلدانلار قويۇلغان بولۇپ، مۇشۇ كۈلدانلارنىڭ ئەتراپىدىلا تاماكا چېكىشكە يول قويۇلىدىكەن.

ئاھالىلىرىنىڭ مەدەنىيىلىك ئېڭى ئىنتايىن يۇقىرى، ئەدەپ - قائىدە-لىك بولۇپ، ئەڭ مۇھىمى ئۆز شەھرىنى، ئۆز ئوبرازىنى ئورتاق قوغداش ئېڭى، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ناھايىتى كۈچلۈك ئىكەن. جامائەت ئەسلىھە-لىرىنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرايدىكەن، باشقىلارغا پۈتۈن كۈچى بىلەن ياردەم بېرىدىكەن. ھەرگىز بىزگە ئوخشاش: «بەربىر مېنىڭ بولمىغاندە-كىن، نېمە بولسا بولمامدۇ! مەن پايدىلىنىۋالساملا بولدى، باشقىلار بىلەن نېمە كارىم! خەق بىلەن نېمە ئىشىم!» دېگەن قاراشتا بولمايدىكەن. دەل مۇشۇنداق پاكىزلىق، گۈزەللىك، مەدەنىيىلىك، يۇقىرى ساياھەت مۇلازىمەت ئېڭىدىن ئىبارەت «يۇمشاق دېتال» مۇھىتى بۇ دۆلەتلەرنىڭ ساياھەتچىلە-

كىنىڭ مىسلىسىز تەرەققىياتى ئۇچۇن ئاساس بولغانىكەن. ئۇلارنىڭ سايا-
ھەتچىلىكتىكى «قاتتىق دېتال» قۇرۇلۇشى بولسا، ئاساسلىقى نۇرغۇن مەب-
لەغ سېلىپ قۇرغان سۇنئىي كۆڭۈل ئېچىش نۇقتىلىرى، ئېگىز مۇنارلار،
چىرايلىق باغچىلار، خاتىرە سارايلار، ھەر خىل ھەيكەللەر، سىمۇوللۇق
مەنزىرىلەر بولۇپ، بۇلار بىزنىڭ مول سایاھەت بايلىقلىرىمىزنىڭ «قولىغا
سۇمۇ قويۇپ بېرەلمەيدىكەن!».

بىزدە بولسا ساماۋى قۇملۇقلار، ئوت پۈركۈپ تۇرىدىغان تاغلار، قويۇق
ئەنئەنىۋى تۇرمۇش شەكلىنى ساقلىغان سەھرالار، ھەر خىل مەرىكە،
بايراملار، نەچچە مىڭ يىللىق تارىخقا، تەسىرلىگۈسىز يۇقىرى تەتقىقات
قىممىتىگە ئىگە قەدىمكى شەھەرلەر، مىڭ ئۆيلەرگە ئوخشاش يوشۇرۇن
كۈچى غايەت زور بولغان سایاھەت بايلىقلىرى، تەبىئىي گۈزەل مەنزىرىلەر-
نىڭ ھەممىسى تېپىلمىدۇ. شۇنداق تۇرۇپ نېمىشقا بىزنىڭ سایاھەتچىلىك
تەرەققىيات قەدىمىمىز ئۇلارنىڭكىدىن ئاستا؟ چۇنكى بىز يۇقىرىدا قەيت
قىلغان «يۇمشاق دېتال قۇرۇلۇشى» غا ئېتىبارلىك ئەھمىيەت بېرەلمىگەن!

مەن بۇ يەرلەردىكى سایاھەتچىلىك مۇلازىمىتىنىڭ ئەڭ ئالىي شەكلى-
نىڭ «كۇلۇمسىرەش» ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. سىز بۇ يەردە ھەممىلا
جايدا سىزگە بېشىنى سەل ئېگىپ، كۇلۇمسىرەپ ، سىزگە يارىدەم بېرىشكە
تەييار تۇرغان كىشىلەرنى ئۇچرىتىدىكەنسىز. ئۇلارنىڭ كۇلۇمسىرىشى
شۇنچىلىك ئۆزگىچە، ئىللىق بولۇپ، مەن كۇلۇمسىرەشنىڭ بۇ قەدەر يې-
قىملىق، بۇ قەدەر جەزبىدار بولىدىغانلىقىنى ئەمدىلا ھېس قىلغانىدەك بول-
دۇم! مېھمانسارايلاردا، ئاشخانىلاردا، ماگىزىنلاردا مۇلازىمەتچىلەر ئىشىك-
نىڭ ئالدىغا چىقىپ سىزنى كۇلۇمسىرەپ كۈتۈۋالىدىكەن، چوڭقۇر رەھمەت
ئېيتىپ، بېشىنى سەل ئېگىپ، سىزنى كۇلۇمسىرەپ ئۇزىتىپ قويىدى-
كەن. سایاھەت ئاپتوبۇسىدا ئولتۇرسىڭىز سىز ھەر قېتىم ماشىنىغا چې-
قىپ، چۇشكەندە شوپۇر ئىشىك تۇۋىدە كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ، سىزنى يۆلەپ
چۇشۇرۇپ، چىقىرىپ قويىدىكەن. يۇك - تاقلىرىڭىزنى ھەرگىزمۇ سىزنى
كۆتۈرگىلى قويمايدىكەن، قانچە ئېغىر ھەم كۆپ بولسىمۇ، شوپۇر ئۆزى
كۆتۈرۈپ، ئاپتوبۇسنىڭ يۇك ساندۇقىغا چىرايلىق تىزىپ، جايلاشتۇرىدى-
كەن. بىراق، بىزدىچۇ؟

ئاۋىئن چېگرىسىدىن ئۆتۈپ، دۆلىتىمىزنىڭ جۇخەي شەھىرىگە كىرى-
شىمىز بىلەنلا، مۇلازىمەتتە تۇپتىن ئۆزگىرىش بولدى: بىز چىققان سایا-
ھەت ئاپتوبۇسىنىڭ شوپۇرى يۇك - تاق ساندۇقىنى ئېچىپ قويۇپ، بىز-
نىڭ شۇنچە ئېغىر سومكىلارنى ئىنجىقلاپ ساندۇققا پاتقۇزالمايۋاتقانلىقى-

مىز بىلەن كارى بولماي، بىر چەتتە تاماكا چېكىپ قاراپ تۇردى. جۇخەيگە كىرىشىمىز بىلەنلا، زورلاپ سائەت، مارجان ساتقۇچى رودۇپايلار، ياتاق، ماشىنا تونۇشتۇرغۇچى دەللاللار، تىلەمچىلەر ئەتراپىمىزنى ئورىۋېلىپ، خېلى بىر يەرلەرگىچە ئەگىشىپ ماڭدى. مۇشۇنداق تۇرسا، بىزنىڭ سايا-ھەتچىلىكىمىز قانداق تەرەققىي قىلىدۇ؟

چەت ئەلدە زىيارەت قىلىش بىلەن تونۇشتۇرۇش، تەشۋىق قىلىشنى زىچ بىرگە گەۋدىگە ئايلاندۇرغانىكەن. سىز مەيلى ھەر قانداق سايا‌ھەت نۇقتى-سىغا، مال سېتىۋېلىش ئورنىغا بېرىڭ، ئالدى بىلەن سىزنى بىر كىچىك زالغا باشلاپ، تېلېۋىزور ياكى سايە چۈشۈرۈش ئاپپاراتى ئارقىلىق شۇ ئو-رۇننىڭ ياكى تاۋارنىڭ تارىخى، قىممىتى، ئەھمىيىتى، رولى ھەققىدە تەپ-سىلىي چۈشەنچە بېرىپ، ئاندىن سىزنى ئىچكىرىگە باشلاپ كىرىدىكەن. بۇنداق ئورۇنلاردا مېھمانلار چاي ياكى قەھۋە بىلەن ھەقسىز تەمىنلىنىدە-كەن. يەنە بۇ دۆلەتلەر سىمۇزول خاراكتېرگە ئىگە سايا‌ھەت نۇقتىلىرى، قىممەتلىك ھايۋانلىرى، دەل ـ دەرەخلىرى، ئۆزگىچە ئىمارەتلىرى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن ھەر خىل خاتىرە بۇيۇملار، سائەت، ئويۇنچۇقلارنى ياساپ سې-تىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدىكەن، سايا‌ھەتچىلەرنى شۇ يەرنىڭ يەرلىك ئەنئەنىۋى كىيىملىرىنى سېتىۋېلىپ كىيىشكە دەۋەت قىلىدىكەن. ئەمە-لىيەتتە، بۇ خىل شەكىلمۇ شۇ دۆلەتنى تەشۋىق قىلىشنىڭ ياخشى ۋاسە-تىسى ئىكەن. قىسقىسى، ئۇلار ئۆزلىرىدىكى ئەڭ كىچىك ئەۋزەللىكىنى ئەڭ زور بايلىققا ئايلاندۇرالايدىكەن. بىزمۇ چەت ئەللەردىن كەلگەن سايا-ھەتچىلەرگە قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ، تۇرپاندىكى سۇلايمان غوجا مۇ-نارىنىڭ، ئاقسۇدىكى قىزىل مىڭئۆينىڭ شەكلى چۈشۈرۈلگەن خاتىرە بۇ-يۇملارنى ياساپ ساتساق بولىدىغۇ؟ ھەر خىل شەكىلدىكى دوپپىلىرىمىز، كانۇا، ئەتلەس كۆڭلەكلىرىمىز چەت ئەللىكلەرگىمۇ يارىشىدىغۇ؟

تايلاندنىڭ پاتايا شەھىرىدە بىز بىر ئويۇنغا كىردۇق، بۇ ئويۇن ئەمەلـ-يەتتە ھازىرقى زامان دراما‌سى بولۇپ، بىر قانچە قاراقچى بىر بانكىنى بۇلايدىكەن، ئاخىرى ساقچىلار قاراقچىلارنى قولغا چۈشۈرىدىكەن. درامـ-نىڭ ئالاھىدىلىكى پەقەت ئورۇندىلىش ماھارىتىنىڭ يۇقىرىلىقى ۋە زاما-نىۋىلىقتا بولۇپ، راست كۆيۈۋاتقان ئوتلار، پارتلاۋاتقان باكلار، بومبىلار، قاتتىق ئاۋازدا ئېتىلغان تاپانچىلار ئادەمدە بىر خىل ۋەھىمە، چىنىلىق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدىكەن. ئەگەر ئۇيغۇر دراملىرىنىمۇ سايا‌ھەت بازىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرالايدىغان بولساق، چەت ئەلنىڭ يۇقىرىقى درامـ-لىرىدىن نەچچە ئون ھەسسە يۇقىرى ئۈنۈمگە ئېرىشكەن بولاتتۇق. چۈنـ-

كى، دراملىرىمىزدا تەسۋىرلىنىدىغان ئوۋچىلىق، قىلىچۇازلىق، جانباز-لىق كۆرۈنۈشلىرى، پالۋان يىگىتلەر، نازىنىن قىزلار، يارىشىملىق مىل-لىي كىيىملەر بىزدىن باشقا ھەر قانداق مىللەتتە يوق بولۇپ، بۇ دراملار چوقۇم چەت ئەللىكلەرنىمۇ مەھلىيا قىلالايدۇ!

پاتايانىڭ دېگىز ساھىلىدا تايلاندلىق بىر قانچە ئايالنىڭ قىز سايا-ھەتچىلەرنىڭ چېچىنى ئۇششاق نەچچە ئون ئۆرۈم قىلىپ ئۆرۈپ قويۇپ، يىگىرمە باختى ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. چاچنى ئون بىر ئۆرۈم، قىرىق ئۆرۈم قىلىپ ئۆرۈش بىزنىڭ ئەنئەنىمىزغۇ؟ بىزنىڭ ھەر قانداق قولى گۈل قىز - چوكانلىرىمىز چاچ ئۆرۈشتە ۋايىغا يەتكۈزۈۋې-تىدىغۇ؟ بىزمۇ نېمىشقا يۈرتىمىزغا كەلگەن سايا‌ھەتچىلەرنىڭ چېچىنى ئۆرۈپ قويۇپ، قېشىغا ئوسما، قولىغا خېنە يېقىپ قويۇپ پۇل تاپمايمىز!؟

ئەڭ مۇھىمى چەت ئەلدە يۇقىرى گرادۇسلۇق ھاراق ئىچىپ مەست بو-لۇپ قالمىدىغان، كوچىلاردا دەلدەڭشىپ، قالايمىقان ۋارقىراپ يۇرىدىغان ياكى يېتىپ قالمىدىغان ئىشلار ئەسلا يوق ئىكەن. دۇكانلىرىدىن ئاق ھاراقنىمۇ تاپقىلى بولمايدىكەن، ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەرگە چەك قويۇش يۇزىسىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر پۇغا ئوخشاش مەست قىلغۇچى ئىچىملىكلەرنىڭ باھاسىمۇ ناھايىتى قىممەت ئىكەن! قارىغاندا توپلىشىپ ئولتۇرۇپ، قىر-لىق ئىستاكاندا بەسلىشىپ ئىچىپ، مەردلىكىمىزنى كۆرسىتىدىغان، مەستلىكتىكى قىلىقلىرىمىزدىن ھۇزۇرلىنىدىغان ئىش پەقەت بىزدىلا بار ئوخشايدۇ. بىز پاتتايانىڭ سۇ چېچىش بايرىمى كۈنىگە ئۈدۈل كېلىپ قال-غاچقا، پاتايا ئاھالىلىرى بىلەن بىللە بىر كۈن بايرامغا قاتناشتۇق ھەم بۇ دوستانە، بەختىيار بايرامدىن چوڭقۇر ھاياجانغا چۆمۈلدۇق. تايلاندلىقلار-نىڭ ئەڭ چوڭ بايرىمى بولغان بۇ كۈنلەردە پۈتۈن شەھەر، پۈتۈن كوچىلار بىر - بىرىگە سۇ چېچىشۇاتقان (ئۇلار سۇ چېچىش ئارقىلىق بىر - بى-رىگە بەخت تىلىشىدىكەن) كىشىلەرگە تولغان بولۇپ، ئۇلار كەچ كىرگۈ-چە سۇ چېچىشقاچ، پۇغا ئوخشاش ئىچىملىكلەرنى ئىچىشىپ، كوچىلاردا دېسكو مۇزىكىلىرىغا توختىماي ئۇسسۇل ئويناىدىكەن. مەن بۇ جەريانىدا، شۇنچە قىزغىن ئالامان ئىچىدە مەست بولۇپ قالغان، قىلىقسىز ھەرىكەت-لەرنى قىلغان بىرەرمۇ كىشىنى ئۇچراتمىدىم. ئەگەر بىزنىڭ بايرامىلىرى-مىز بولغان بولسا، سەھەردىلا مەست بولۇۋالغان بىر قانچەيلەن ئاللىقاچان كوچىلاردا «ھەقسىز ئويۇن» قويۇشقا باشلىغان، چۈشكىچە «قانلىق ئۇ-رۇش» لار باشلىنىپ، بىر قانچەيلەن سولاقخانىلارغا كىرىپ بولغان. كەچ كىرمەيلا پۈتۈن كوچىنى مەستلەر قاپلاپ كەتكەن بولاتتى! مانا بۇلار دەل

بىزدىكى «ساپا» بولۇپ، مۇشۇ ھالىمىز بىلەن قانداقمۇ چەت ئەللىك سايا-ھەتچىلەرنى ياخشى كۆتۈۋالالايمىز؟ قانداقمۇ سایاھەت «يۇمشاق دېتال مۇ-ھىتى» نى ياخشىلىيالايمىز؟

چەت ئەلدە بىر تەرەپتىن كۆرۈپ، بىر تەرەپتىن ھوزۇرلاندىم. بىر تە-رەپتىن ئويلىنىپ، بىر تەرەپتىن خاتىرىگە ئالدىم، تىنماي تەپەككۇر قە-لىپ، ئاچچىق خىياللارغا چۆمۈلدۈم. ئارتۇقچىلىقلىرىمىزنىمۇ، كەمچە-لىكلىرىمىزنىمۇ دەڭسەپ باقتىم. ئاخىرى «دوست يىغلىتىپ ئېيتار»، «ئۆزىنى تونۇمىغان مىللەت ئەڭ بىچارە مىللەتتۇر» دېگەن ئاتالار سۆزلە-رىنىڭ ئىلھامى بىلەن بۇ ماقالىنى يېزىپ چىقتىم. دەرۋەقە، يازغانلىرىم ئويلىنىشىمىزغا، ئۆزىمىزنى تونۇشىمىزغا ئازراق بولسىمۇ «يېشىل چىراغ» يېقىپ بەرسە ئەجرىمدىن سۆيۈنگەن، خەلقىم ئالدىدىكى بۇرچۇمنى ئادا قىلغان بولاتتىم.

2004 ـ يىلى ماي، تۇرپاندا يېزىلدى.

تاپتۇر تۇغۇلدا ئەھمەت راۋاق (ئوڭدا)، ئەنۋەر غابدۇكۇل، قادىلجان (ئوتتۇ-رىدا) قاتارلىق دوستلار بىلەن بىللە.

پويىزدىكى خىياللار

30 ـ ئاۋغۇست، دۈشەنبە. ھاۋا ئوچۇق. ئۈرۈمچىدىن بېيجىڭغا قاراپ ماڭغان پويىز.

ئىككى ۋاگون ئارىسىدىكى بوشلۇقتا پويىز ئەينىكىگە پېشانەمنى تەرەپ، سىرتتىكى كېچە قاراڭغۇلۇقىدا لىپىلداپ ئۆتۈۋاتقان مەنزىرىلەرگە تىكىلگىنىمچە، جىمجىت ئۆرە تۇرماقتىمەن. كۆز ياشلىرىم توختايدىغاندەك ئەمەس. ئانا يۇرتىمىزنىڭ چېگرىسىدىن ئاستا ـ ئاستا چىقىپ كېتىۋاتقان پويىزنىڭ ھەر بىر تاقىلدىشى گويا ھىجران بولقىسىغا ئوخشاش قەلبىمگە تەكرار ـ تەكرار ئۇرۇلماقتا. پويىز مۇشۇ مېڭىشىدا مېنى ئەزىز تۇپراقىمدىن، قەدىردان قېرىنداشلىرىمدىن، ئىللىق ئائىلەمدىن، مېھرىبان ئايالىمدىن ئايرىپ، يىراق ـ يىراقلارغا ئېلىپ ماڭماقتا. گويا يۈرىكىمنىڭ بىغىشى تارتىشىپ كەينىمدە قېلىۋاتقاندەك ئاچچىق ئازابلانماقتىمەن. بۇ قېتىم زادى نېمە بولغاندىمەن؟ ئۆيدىن ئايرىلىشىم بىرىنچى قېتىم ئەمەستىغۇ؟ ياق، بۇ قېتىم ئوخشىمايدۇ، بۇ قېتىم مەن ئوقۇشقا، يۇزلىگەن ئۇمىدلىك قەلبلەرنىڭ تىلەكلىرىنى زىممەمگە ئېلىپ، ئىللىمنىڭ ئالدىنقى سېپىگە، جەڭگاھقا ئېغىر مەسئۇلىيەت بىلەن كېتىۋاتىمەن.

سۆرەتتە: ئاپتور بېيجىڭدا بىر قىسىم ئەدەب دوستلىرى بىلەن بىللە. ئالدى رەت ئوڭدىن: ئابدۇللا مولla، ھاجى ئەنۋەر مۇھەممەت، جۈرئەت مۇتەللىپ. ئارقا رەت ئوڭدىن: ئاپتور، چېن جىڭ (ئويغۇر مەدەنىيىتى ھەۋەسكارى)، تۆمۈر (سىرىق ئويغۇر يازغۇچىسى)، دىلمۇرات تەلئەت، ئابدۇرېشىت جىلىل قارلۇق، ياسىنجان سادىق چوغلان، ئابدۇرۇسۇل ئابدۇربەھىم.

مانا هېلىلا خوشلاشقان ۋاقىتتىكى ئازابلىق كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەنمەكتە: ئايالىم ۋە ئىككى ئوماق قىزىم، قېرىنداشلىرىم ، يەتتە ـ سەككىز ئاغىنەم مېنى داخىيەن (يوغانتېرەك) پويىز ئىستانسىسىغا ئوزۇتىپ چىقتى. پويىزنىڭ مېڭىش ۋاقتىغا يەنە ئىككى سائەت بار بولغاچقا، ئاغىنىلىرىم ئۇنىمىغىنىمغا قويماي، ئاشخانىدا بىر سورۇن تۈزۈپ مېنى ئۇزاتماقچى بولدى. قورۇمىلار تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن هاراق كەلتۈرۈلۈپ، قىرلىق ئىستاكانلارغا تولدۇرۇپ قويۇلدى.

ـــ مۇشۇنداق ئىچسەكلا بىزنى ئۇنتۇپ قالمايسەن، مەڭگۈ ئەسلىگۈدەك ئەستىلىك قالىدۇ.

ـــ سەندىن شۇنچە ئۇزۇن ئايرىلغىلىۋاتىمىز، بۇگۈن نېمىلا بولۇپ كەتسەك مەيلى، ئىچمىسەك بولمايدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن ئىچىشىمىز دېـ سەڭمۇ بىز يوق، ساڭا زورلايدىغان ئادەممۇ يوق!

هاراق سورۇنىدىكى بىر ـ بىرىدىن دەبدەبىلىك گەپلەر، پاكىت ـ ئاساسلىرى تولۇق بولغان زورلاشلار مېنى تەسلىم قىلدى. يېرىم بوتۇلكا هاراق لىقلا توشقۇزۇلغان قىرلىق ئىستاكانىنى كۆزۈمنى يۇمۇپلا كۆتۈرۈۋەتتىم. قىزغىن كۆڭۈل چۈشەندۈرۈشلەر بىلەن ئىككى سائەت ۋاقىت هەش ـ پەش دېگۈچىلا توشۇپ قالدى. ۋاقىتنىڭ ئاز قالغانلىقىنى كۆرۈپ، غالدا ـ غۇلدۇڭ دەسسەپ ۋوگزالغا قاراپ يۈگۈردۇق. بېلەت تەكشۈرۈش ئىشىكىگە كەلگەندە هەممەيلەن بىلەن بىر ـ بىرلەپ قۇچاقلىشىپ خوشلاشتىم. دوستلىرىمنىڭ هەممىسىنىڭ كۆزلىرى ياشلانغان بولۇپ، هەر بىر قەدىردان ۋۇجۇدىنى قۇچاقلىغىنىمدا بىر خىل مۇقەددەس سېزىمدىن پۈتۈن ۋۇجۇدۇم جۇغۇلداپ كەتتى. مانا سۇرۇلۇپ ئايالىمنىڭ ئالدىغا كەلدىم. ئايالىمنىڭ ئوماق يۈزلىرى هۆللەنگەن، قاپقارا كۆزلىرى يىغىدىن ئاللىقاچان قىزىرىپ كەتكەن، ئۇنىڭ قۇچىقىدىكى ئەمدىلا سەككىز ئايلىق بولغان كىچىك قىزىم هېچنېمىدىن خەۋەرسىز «ئاتا، ئاتا» دەپ گۈڭۈراپ بۇدرۇق قوللىرىنى ماڭا سوزماقتا ئىدى، ئايالىمنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز ياشلىق چوڭ قىزىم نۇزۇگۇم بولسا ئۇنسىز يىغلاشقا باشلىغانىدى. بىردىنلا بوغۇزۇمغا كەپلىشىپ كەلگەن يىغىنى زادىلا تۇتۇۋالالمىدىم، بۇ قۇلداپ يىغلىغىنىمچە ئايالىمنى ۋە ئىككى قىزىمنى چىڭ قۇچاقلىدىم. هىجران ئازابى ۋە هاراقنىڭ تەسىرىدىن قانلىرىم شىددەت بىلەن ئۆركەشلىمەكتە ئىدى. پويىزنىڭ ئەنسىز گۈدۈكىدىن ئۇلاردىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدۇم، پويىزغا چىقىپ ئورنۇمغا قانداق جايلاشتىم، پويىزنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان قېرىنداشلىرىمغا پويىزنىڭ دېـ

ېرىزىسىدىن تەلمۇرۈپ قاراپ، قانداق ئۇزاپ كەتتىم، تازا ئېسىمدە يوق. كۆز ياشلىرىمنى باشقا يولۇچىلاردىن يوشۇرۇپ، دەم ئېلىش ئورنىغا چىقىۋالغىلى نەچچە سائەت بولدى. كۆز ئالدىمدا ئايالمىنىڭ ياشتا ھۆللەنگەن ئوماق يۈزلىرى، كىچىك قىزىمنىڭ يۈزلىرىمنى سىلىغان بۇدرۇق قوللىرى، غەرەزسىز پىلدىرلاپ تۇرغان مونچاقتەك قارا كۆزلىرى... بۇ كۆرۈنۈش بېيجىڭدىكى نەچچە ئايلىق خاتىرەمدىمۇ ئىزچىل ساقلىنىپ كەلدى. خوش، قايسى قىسمەت مېنى شۇنچە پاراكەندى قىلدى؟

بۇ يىل (2004 ـ يىلى) 4 ـ ئايدا مەن شىنجاڭ مۇخبىرلار جەمئىيىتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن شىنجاڭدىكى قىرىق تۆت مۇنەۋۋەر مۇخبىرنىڭ تەركىبىدە شەرقى جەنۇبىي ئاسىيادىكى بەش دۆلەت، رايونىي زىيارەت ۋە ساياھەت قىلىش پۈرسىتىگە ئېرىشتىم. مەن بۇ دۆلەتلەرنىڭ ئىنتايىن يۇقىرى تەرەققىيات مەنزىرىسىنى، خەلقلىرىنىڭ ئۇستۇن مەنىۋى ساپاسىنى كۆرۈپ چوڭقۇر ئويغا چۆكتۈم. بولۇپمۇ مالايسىيا، سىنگاپور، شياڭگاڭ قاتارلىق جايلارنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى ئادەم ئىشەنگۈسىز دەرىجىدە تېز بولۇپ، يۈرتىمىز بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار ئىدى. بۇ دۆلەتلەر پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئىنگلىز تىلى قوللىنىدىغان بولغاچقا، بىز ئۇ جايلاردىكى ئالاقىدە كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇپ قالدۇق. ئىنگلىز تىلى تۇرماق خەنزۇ تىلىنىمۇ پىششىق بىلەلمىسەك، بىزگە تەرەققىياتتىن سۆز ئېچىشقا نېمە كەپتۇ؟ مۇشۇ سوئال مېنى ئىزچىل تۇردە ھەرە چاققانەدەك بىئارام قىلىپ كەلدى.

مانا ئازراق نەتىجىمىزدىن كۆرەڭلەپ، مەدھىيە، ئالقىش سادالىرىدىن تېرىمىزگە سىغماي، «دۇنيادا مەن بىر» دەپ يۈرۈپتىمىز، لېكىن دۇنيا نەدە، بىز نەدە؟ مۇشۇلارنى ئويلىغىنىمدا تۇيۇقسىزلا ئىچىمگە بىر قورقۇنچ چۈشتى، خۇددى ھازىرلا ئوقۇۋالمىسام، ئۆگىنىۋالمىسام، بىر شەكىلسىز مەخلۇق تەرىپىدىن دەسسەپ چەيلىۋېتىلىدىغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدىم.

ئەلۋەتتە، مەنمۇ باشقا نۇرغۇن كىشىلەرگە ئوخشاشلا، جەمئىيەتنىڭ ئېقىنغا ماسلىشىپ ياشاۋەرگەن بولسام، كۈنۈم يەنىلا ياخشى ئۆتەتتى. ئەجادىي مېھنەتلىرىم، نەشر قىلىنغان كىتابلىرىم بەدىلىگە خەلق مائا شان ـ شەرەپ ئاتا قىلغان، مۇناسىپ ئىمتىيازغا، ھۆرمەت، ئورۇنغا ئىگە بولغانىدىم. مۇشۇ دەسمايەمنى مەبلەغ سېلىپ، ئانا تىلدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، يەنە ئۇزۇن مەزگىلگىچە ياخشى ياشاۋەرگەنمۇ بولاتتىم. لېكىن، بۇ دۆلەتلەرگە چىققاندىن كېيىن قارىشىم بىردىنلا ئۆزگەردى: ئەمدى پەشتاختىغا، تەخسىگە چىقىپ قالدىم. تەخسىدە ئىززىتىم بەك

لەن تۇرۇش ئۈچۈن ئۆزۈمگە يەنمۇ قاتتىق تەلەپ قويۇشۇم، خەلقىمنىڭ كۆتكىنىدىن ئارتۇقراق جاۋاب قايتۇرۇشۇم كېرەك. ھەقىقىي ۋىجدانىم بە- لەن يۇرىكىمنى تۇتۇپ باقسام، يەنىلا خەلقىمگە، قېرىنداشلىرىمنىڭ ئۈ- مىدىگە يۈز كېلەلمەيدىغان تەرەپلىرىم كۆپ ئىكەن.

شۇ خىياللار بىلەن بېيجىڭغا بېرىپ بىر يىل ئوقۇش قارارىغا كەلدىم. لېكىن، ئەمەلىي قىيىنچىلىقلىرىمنمۇ كۆپ ئىدى. كىچىك قىزىم ئەمدىلا سەككىز ئايلىق بولغان بولۇپ، ئوقۇشقا مېڭىپ قالسام، پۈتۈن ئېغىرچە- لىقنى ئايالىمنىڭ ئۈستىگە ئېلىشىغا توغرا كېلەتتى. ئايالىمنىڭ پۈتى سۇنۇپ كېتىپ ئەمدىلا ساقايغان بولۇپ، كۆپ يول ماڭسا، سوغۇققا ئۇچ- رىسا پۈتى يەنىلا ئاغرىيتتى. ئوقۇشقا ئۆزۈم تەلەپ قىلىپ بارىدىغان بول- غاچقا، ئېنىقكى، ئۆز خىراجىتىم بىلەن ئوقۇشتىن باشقا يول يوق ئىدى. بۇنىڭدا ئىقتىساد ئۆتكىلى غايەت زور تاغ بولۇپ، يولۇمغا خېلى كۆپ مۇشكۈلچىلىكلەرنى ئېلىپ كېلەتتى، بىر مۇنچە قەرزدار بولمىسام، ئۇ- قۇشنى داۋاملاشتۇرالمايتتىم. ياش ئوتتۇز بەشكە يېقىنلاپ قالغاندا ئىللىق ئائىلىدىن ئايرىلىپ، يىراق يۇرتتا ئوقۇشمۇ ئادەم ئۈچۈن زور سىناق ئى- دى. «ئوقۇماقچى بولغان پۇلغا بىرەر كىچىك ماشىنا سېتىۋېلىپ، تىنچ مۇخبىرلىقىمنى قىلسام، بوش ۋاقىتلىرىمدا يېزىقچىلىقىمنى داۋاملاشتۇ- رۇپ، كىتابچىلىق بىلەن مەشغۇل بولسام، ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ يۈك- سىلەيمەن، خەلقە يەنىلا ئاز ـ تولا ئىش قىلىپ بېرەلەيمەن، ھەم ئائە- لەمدىكىلەرنىمۇ رازى قىلالايمەنغۇ؟» كاللامدا كەسكىن كۈرەش باشلاندى. «ياق، يەنىلا ئوقۇشقا بارايا!» مەن ئەتراپىمدىكىلەرنى يەنە بىر قېتىم ھەيران قالدۇرۇپ، ئوقۇشقا مېڭىشقا تەييارلاندىم.

دېمەك، تاغ كەبى ئېغىر مەسئۇلىيەتنى زىممەمگە يۈكلەپ، شۇنچە نۇر- غۇن كىشىلەرنىڭ ئۈمىد ـ ئارزۇلىرىنى ئېلىپ، پۈتۈن جاپا ـ مۇشەق- قەت، ئېغىرچىلىقنى ئايالىمغا قالدۇرۇپ، تاغ ـ داۋانلارنى ئېشىپ كېتىۋا- تىمەن. شۇ يىراق تۇپراقتا، مەن ئىلىم ئارزۇسىدا كېتىۋاتقان ئاستانىدە مېنى قانداق قىسمەتلەر كۈتۈۋاتقاندۇ؟ ئۇلۇغ تەڭرىم، ماڭا مەدەت بەرگەي- سەن!

ئاستانە تۇپرىقىدا

6 ـ سېنتەبىر، دۈشەنبە، ھاۋا ئوچۇق، كېيىن يامغۇرلۇق.

مانا پايتەخت **تۇپرىقىغا** قەدەم باسقىلى ھەش ـ پەش دېگۈچە بىر ھەپتە

بولۇپ قالدى. ھازىرچە تۇرپاندىن كېلىپ، بېيجىڭ چەت ئەل تىللىرى ئۇ-نىۋېرسىتېتىدا ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىۋاتقان دوستۇم غالىپنىڭ ياتىقىدا تۇرۇۋاتىمەن. غالىپ ماڭا كۆپ يارەم بەردى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ قەتئىي ئۆ-گىنىش ئىرادىسى، ھايات ھەققىدىكى ئۆزگىچە قاراشلىرى، پاكىز ئېتىقادى مېنى قايىل قىلدى. ئۇمۇ تۇرپان ۋىلايەتلىك ج خ ئىدارىسى قاتناش ساق-چىلىرى تارماق ئەترىتىدىكى ئەۋزەل خىزمەت، تۇرمۇش شارائىتىدىن ۋاقتىنچە ۋاز كېچىپ، ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش ئۈچۈن بېيجىڭغا كەلگەن بولۇپ، بىر ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ، كېچە - كۈندۈز دېگۈدەك ئۆگىنىۋې-تىپتۇ. ئۇنىڭ ھوجرىسىغا، ئاشخانا، ھاجەتخانىسىنىڭ تاملىرىغا، قىسقا-سى، كۆزگە چۈشىدىغانلا جايلارغا، ئىنگلىزچە سۆزلۈكلەر، جۈملىلەر يې-زىلغان ۋەرەقچىلەر چاپلانغان بولۇپ، بۇ كۆرۈنۈش ئۆيىنى ئاجايىپ بىر تۈسكە كىرگۈزۈپ قويۇپتۇ. ئۇ مەيلى نېمىلا ئىش قىلسۇن كۆزىگە چېلە-قىپ تۇرغان ۋەرەقچىلەرگە قاراپ، ئىنگلىزچە يادلايدىكەن.

بېيجىڭدا خىزمەت قىلىدىغان دوكتور ئابدۇرېشىت جېلىل قارلۇق، يازغۇچى ئەنۋەر مۇھەممەت، دىكتور ئابدۇرۇسۇل ئابدۇرېھىم، ئابدۇللا موللا قاتارلىقلار بىر ئاخشام چاي بەردى، سورۇندا ھاراق ئىچىلمىدى. مې-ھىرلىك ئەدەبىياتىنىڭ قۇدرىتى مېنى يىراق بېيجىڭدىمۇ يېڭى دوستلارغا ئىگە قىلدى. ئويغاق تەپەككۇردىكى بۇ ئېتىقادلىق دوستلىرىمغا قىزغىن ئېھتىرامىمنى بىلدۈردۈم.

مانا، كوچىمۇ كوچا ئارىلاپ ياتاق ئىزدەۋاتقىنىمغا ئۇچ كۈن بولدى، بىر قانچە ياتاقلارنى كۆردۈق، يارىمىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە باھا بەك قىم-مەت. بېيجىڭلىقلارنىڭ سودا كۆز قارىشىغا ھەقىقەتەن قايىل بولدۇم: مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەتراپىغا بېيجىڭ چەت ئەل تىل-لىرى ئۇنىۋېرسىتېتى، بېيجىڭ تەبئىي پەنلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، خەلق ئۇ-نىۋېرسىتېتى قاتارلىق ئالىي مەكتەپلەر مەركەزلەشكەن بولغاچقا، بۇ يەردە ئۆي ئىجارە ئالىدىغانلار ئىنتايىن كۆپ ئىكەن، شۇنىڭغا يارىشا ئۆي ئىجا-رىسىمۇ بەك قىممەت ئىكەن. شۇ ئەتراپتىكى ئولتۇراق بىنالىرىنىڭ يې-ر ئاستى ئۆيلىرىنىڭ ھەممىسى ئىجارىگە بېرىلىدىغان ياتاق، مېھمانسارای قىلىنغان بولۇپ، ھەر بىر ئۆيگە تۆتتىن سەككىزگىچە كارۋات قويۇلىدى-كەن، ھەربىر كارىۋاتنىڭ ئايلىق ئىجارىسى ئوچ يۈز يۈەندىن تۆت يۈز يۈ-ەنگىچە ئىكەن. يەر ئۈستىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئىجارىسى ئۇنىڭدىنمۇ قىممەت ئىكەن. بۇ يەردىكى كۆپلىگەن بېيجىڭلىقلار بىنالاردىكى تۇرالغۇ ئۆيلىرىگە سەككىز - ئوندىن كارىۋاتنى جايلاشتۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارغا ئىجارىگە بې-

ېرىدىكەن. ھەتتا بەزى بېيجىڭلىقلار بەشىنچى، ئالتىنچى قەۋەتلەردىكى ئۆيلىرىدىمۇ ئۆزلىرى كىچىك بىر ئۆيدە ئولتۇرۇپ، مېھمانخانىسىغا بەش ـ ئالتە كارىۋاتنى توختىتىپ ئىجارىگە بېرىدىكەن.

بېيجىڭدا ۋېلىسىپىت ئەڭ كۆپ بولۇپ، ئىشقا ماڭغان، ئىشتىن چۈشكەن مەزگىللەردە بېيجىڭ كوچىلىرى ۋېلىسىپىت دېڭىزىغا ئايلىنىپ كېتىدىكەن. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، بېيجىڭدا قاتناش قىستاڭچىلىقى ئېغىر بولغاچقا، ۋېلىسىپىت ئىنتايىن قۇلايلىق ئىكەن. ۋېلىسىپىتنىڭ باھاسىمۇ ئەرزان بولۇپ، يېڭىلىرىنى بىر يۈز ئەللىك يۈەن ئەتراپىدا، ئازراق ئىشلەتكەن ۋېلىسىپىتلەرنى ئاتمىش ـ يەتمىش يۈەن ئەتراپىدا سېتىۋالغىلى بولىدىكەن.

مانا پايتەخت كوچىلىرىدا ۋېلىسىپىتنىمنى ئېغىر تۈيغۇ ئىچىدە مېنىپ، سەرسان بولۇپ يۈرمەكتىمەن. نەگىلا بارسام مەغلۇلاپ تۇرغان ئادەملەر، يات تاۋۇش، يات پۇراق، يات نەزەرلەر... پۈت تەققۇدەكمۇ ئورۇن يوق. مۇۋاپىق ياتاق تېپىلمىدى. ئوقۇش تېخى باشلانمىدى، تۇرمۇشۇم ھېچ تەرتىپكە چۈشمەيۋاتىدۇ. مۇۋاپىق ياتاق تېپىلسا، ئوقۇشۇم باشلىنىپ كەتسە، قانچە جاپا تارتسامۇ مەيلىتى! ئادەمنىڭ قەدرىنىڭ ئۆز تۈپرىقىدىلا شۇنچىلىك يۇقىرى بولىدىغانلىقىنى بارغانچە ھېس قىلماقتىمەن...

يېڭى ياتاقتا

14 ـ سېنتەبىر، سەيشەنبە ھاۋا تۇتۇق، يامغۇرلۇق.

ئاغىنەم غالىپنىڭ ياتقىدىن مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كەينى كوچىسىدىكى بىر ئاھالىلەر رايونىغا كۆچۈپ كەلگىلى ئۇچ ـ تۆت كۈن بولدى. بۇ يېڭا ئەسلىدە «شەرق قىزارىدى» تىل تەربىيىلەش مەكتىپىنىڭ ياتاقلىرى قىلىنغانىكەن، بۇ مەكتەپ يېڭى بىناغا كۆچكەندىن كېيىن سىرتتىكى ئوقۇغۇچىلارغا ئىجارىگە بېرىپتۇ. ئىككىنچى قەۋەتتىكى كارىدوردىن كىرگەندە ئىككى تەرەپكە ئالتە ياتاق جايلاشقان، بىزنىڭ ياتاقتا ئالتە كارىۋات بار، ھەممەيلەن بىر سۇخانا، بىر ھاجەتخانىنى ئىشلىتىمىز، بۇ يەردە تېلېفون يوق. ياتاق شارائىتى ھەر ھالدا ياماندەمس، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي بىر كارىۋاتنىڭ ئايلىق ئىجارىسى تۆت يۈز ئەللىك يۈەن. ياتاقتىكى كارىۋاتلارنىڭ تۆتىسىدە ئادەم بار، ياتاقداشلىرىمنىڭ بىرى خەنزۇ، بىرى موڭغۇل، بىرى چاۋشيەن مىللىتىدىن، ئۇلار بېيجىڭغا ئىنگلىز، نېمىس تىلى ئۆگەنگىلى كەلگەنلەر ئىكەن. تۇرپان ۋىلايەتلىك

خەلق دوختۇرخانىسىدىن بېيجىڭ «تۆڭرېن» دوختۇرخانىسىغا بىلىم ئا-شۇرۇشقا كەلگەن دوستۇم جۇرئەت مېنى يوقلاپ كېلىپ: «ياتاق شارائىتىڭ بەك ناچاركەن» دەپ ماڭا ئېچ ئاغرىتىپ كەتتى. لېكىن، مەن ئۇنداق قارد-مىدىم. مەن بۇ يەرگە ئوقۇغىلى كەلگەن ئوقۇغۇچى، شۇڭا ئوقۇغۇچىدەك ياشىشىم، مۇشۇنداق تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرۈپ بېقىشىم كېرەك. مەن بۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ ھار ئالمايمەن، بەلكى بۇنى بىر چېنىقىش پۇرسىتى دەپ قارايمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ مەقسىتىم خەنزۇلار (ياكى خەنزۇ تىللىق مىللەتلەر) بىلەن بىللە يېتىپ، ئېغىز تىلمىنى ياخشىلاش بول-غاچقا، بۇ ياتاققا كىرگىنىمدىن خېلى قانائەت ھاسىل قىلدىم.

مەن ئوقۇشقا كەلگەن مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ چوڭلار ماۋارىپ ئىنستىتۇتى قوش تىل سىنىپى رەسمىي ئوقۇش باشلىدى. ھازىر ئون تۆت ساۋاقدىشىم كەلگەن، ھەممەيلەن شىنجاڭدىن تىل ئۆگىنىشكە كەلگەن ھەر خىل ياش، ھەر خىل كەسىپ، ھەر خىل مىجەزدىكى ساۋاقداشلار. ئۇلار بىلەن تېزلا چىقىشىپ، جىددىي ئۆگىنىش مۇھىتىغا چۆكۈپ كەتتىم. بىزگە «كۆۋرۈك ــ ئوتتۇرا دەرىجىلىك خەنزۇ تىلى»، «خەنزۇچە سۆزلىشىش»، «ئىنگلىز تىلى»، «خەنزۇ تىلى يېزىقچىلىقى»، «تەرجىمە نەزەرىيىسى» قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلۈۋاتىدۇ. ئوقۇتقۇچىلىرد-مىز مول ئوقۇتۇش تەجرىبىسىگە ئىگە پېشقەدەم خەنزۇ پروفېسسورلار بو-لۇپ، ئىنتايىن ئەستايىدىل ۋە كۆيۈمچان.

مەن بىلەن قوشنا ياتاقتا خەنزۇلار بىلەن بىللە يېتىۋاتقان بىر قانچە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار بار. ئۇلار كەچلىكلىرى باشقىلار ياتاقتا ئۆگىنىش قىلىۋاتقاندا ياكى ئارام ئېلىۋاتقاندا قويۇق قەشقەر تەلەپپۇزىدا توختىماي پاراڭلىشىدۇ، ئۇلارنىڭ چىڭقىلىپ سۆزلىگەن ئاۋازى بىزنىڭ ياتاقىمۇ ئېنىق ئاڭلىنىپ، بىزنىڭ دىققىتىمىزنىمۇ چاچىدۇ. بۇ چاغدا ياتاقداشلد-رىم: «يۇرتلۇقلىرىڭنىڭ مەدەنىيەتسىزلىكىنى كۆردۈڭمۇ؟» دېگەندەك ماڭا پات ـ پات قاراپ قويىدۇ. چۈنكى باشقا مىللەتلەر، جۈملىدىن خەنزۇلارنىڭ بۇنداق جايلاردا ئۇنلۇك پاراڭلاشقىنىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، بولۇپمۇ ئاد-مىۋى سورۇنلارنىڭ تىنچلىقىغا تېخىمۇ دىققەت قىلىدۇ. بۇنداق چاغلاردا مەن ئۆزۈم بىرەر مەدەنىيەتسىز قىلمىشنى سادىر قىلىپ قويغاندەك خد-جىل بولۇپ كېتىمەن ۋە تامنى قاتتىق ـ قاتتىق مۇشتىلاپ قويىمەن، قوشنا ياتاقتىكى بالىلار ئىشارىتىمنى بىلىپ، جىم بولىشىدۇ.

بىر كۈنى موڭغۇل ساۋاقدىشىم قولى بىلەن دۇئا قىلغان ھالەتنى كۆر-سىتىپ: «قوشنا ياتاقتىكى يۇرتداشلىرىڭ مۇشۇنداق قىلىۋاتىدۇ، بۇ نېمە

قىلغىنى؟» دەپ سورىدى. مەن ئۇنىڭغا بىزنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىزنى چۈشەندۈرۈپ قويدۇم ۋە موڭغۇللارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى سوردىم. ئۇ: «بىزنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىز ئاساسەن پېشقەدەملەردە، يېزا ـ قىشلاق، يايلاقلاردا ساقلىنىپ قالدى، شەھەرلەردە بولسا ئاساسەن زامانىۋى مەدەنىيەت ئومۇملىشىپ بولدى. بىز ھازىر خەنزۇلار بىلەن تويلىشىۋېرىمىز، بالىلار ئاساسەن خەنزۇ مەكتەپلەردە ئوقۇپ چوڭ بولىدۇ» دېدى. مەن ھەيران بولۇپ: «ئۇنداق قىلساڭلار ئۆرپ ـ ئادىتىڭلار، مىللىي مەدەنىيىتىڭلار يوقىلىپ كەتمەمدۇ؟» دەپ سورىسام، ئۇ ئاغزىنى پۈرۈشتۇرۇپ: «ئۆرپ ـ ئادەت، مىللىي مەدەنىيەت دېگەنلەرگە ئېسىلىۋېلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئەمەلىيەتتە كىم كۆپ تىللىق بولسا، كىم تەرەققىي قىلسا، كىم قۇدرەتلىك بولسا شۇنىڭ دېگىنى ھېساب» دېدى.

مەن ئۇنىڭ جاۋابىدىن ياقامنى چىشلەپ قالدىم، لېكىن ئۇنىڭغا قايىل قىلغۇدەك جاۋاب بېرەلمىدىم، بۇ قاراشقا قانداق رەددىيە بەرسەم بولار؟

سائەت تۆتلەر بىلەن شارىلداپ يېغىۋاتقان قاتتىق يامغۇردا ۋېلىسىپىتىمنى ئاستا مىنىپ ياتاققا قايتىپ كەلدىم، كىيىملىرىم چۆپ ـ چۆپ ھۆل بولۇپ كەتتى. يامغۇردا يوللار پاك ـ پاكىز بولۇپ قالغاندەك، ئادەملەرمۇ ئازىيىپ، كوچىلار كېڭىيىپ قالغاندەك كۆرۈنىدۇ. ياتاققا كىرسەم ھەمراھلىرىم ئۇخلاۋېتىپتۇ، كىيىملىرىمنى ئالماشتۇرۇپ، ئۇستەلنىڭ ئالدىغا كەلدىم. مانا جىمجىت ئولتۇرۇپ خاتىرە يېزىۋاتىمەن. سىرتتا يامغۇرنىڭ رىتىملىق شارىلدىشى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بېيجىڭدا ئۆزۈم ئارزۇ قىلغاندەك ئوقۇش مۇھىتىغا ئېرىشەلمىگەندەك ھېس قىلىۋاتىمەن. دەرس ئوقۇش شەكلى مۇنتىزم ئەمەس، ياتقىمدىمۇ مەن ئويلىغاندەك قىزغىن سۆزلىشىش مۇھىتى يارىتىلمىدى.

ياتاق كۆچتۇم

21 ـ سېنتەبىر، سەيشەنبە، ھاۋا ئوچۇق.

بۈگۈن مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىچىدىكى ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىغا كۆچۈپ كەلدىم. ياتقىمىز ئورۇنلاشقان ئىككىنچى قەۋەتكە ئاساسەن تەييارلىق بۆلۈمىنىڭ يېڭى كەلگەن ئوقۇغۇچىلىرى جايلاشقان بولۇپ، بىزنىڭ ياتاقتا بەشەيلەن بار. تۆتەيلەن بىر سىنىپتا، بىرەيلەن ئۇيغۇر تىلى ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىسى. نېمە ئۈچۈن ئىلگىرىكى ياتقىمدىن كۆچۈپ كەتتىم؟

راستىنى ئېيتسام، ياتاقداشلىرىمنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە كۆنەلمىدىم. ياتاقتىكى قۇلايسىز مۇھىتتىن ئىچىم بەك سىقىلىپ كەتتى. مەن خەنزۇ ياكى خەنزۇ تىللىق ئوقۇغۇچىلارنى كۆزىتىش جەريانىدا شۇنى ھېس قىلدىم، ئۇلار قويۇق مىللىي ئەنئەنە، ئۆرپ ـ ئادەت، ئەدەپ ـ ئەخلاق مۇھىتىدا چوڭ بولغان بىز ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلاردىن روشەن پەرقلىنىدىكەن. ئۇلار ئادەتتە ياتقىغا ياكى تۇرۇۋاتقان ئۆيىگە بىرەر كىشى (مېھمان) كىرسە، ھېچبىر كارى يوق ئۆز ئىشىنى قىلىۋېرىدىكەن. بىزگە ئوخشاش تەۋەززۇ بىلەن سالام ـ سەھەت قىلىدىغان، ئەھۋال سورايدىغان ئادىتى يوق ئىكەن. كارىۋىتىغا چىمىلدىقنى تارتىۋېلىپ، پەقەت شۇ كىچىك دۇنياسىدىلا ياشايدىكەن، ئۆزىنى، كارىۋىتىنى پاكىز تۇتىدىكەن، كۇندە پۈت يۇيۇپ، چىش چوتكىلايدىكەنيۇ، ياتاقنىڭ، ئەتراپىدىكى مۇھىتنىڭ تازىلىقى بىلەن كارى يوق ئىكەن. پۈتۈن ئەخلەت ـ چاۋار، مېۋە شۆپۈكى، كېرەكسىز قەغەزلەرنى ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىغىلا ياكى ئىشىكنىڭ كەينىگىلا تاشلايدىكەن. مەن تولا ياتاق تازىلاپ ھېرىپ كەتتىمكى، ئۇلار بىرەر قېتىم تازىلىق قىلىپ قويمىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئادەم بار – يوقلۇقىغا قارىماي، يەل قويۇۋېتىدىغان، بۇرنىنى قەغەز تۇتۇپلا تاشلايدىغان ئىشلىرى ئادەتتىكىلا ئىش ئىكەن. ئەتراپتىكىلەر بىلەن كارى يوق، خالىغان ۋاقىتتا شالاپشىتىپ تامىقىنى يەۋېرىدىكەن. پەقەت ئۆزى بىلەنلا بولۇپ، باشقىلار بىلەن، ئەتراپىدىكى مۇھىت بىلەن كارى يوق ئىكەن. شۇنداق بولغاچقا، مېنىڭ «قىزغىن سۆزلىشىپ، ئېغىز تىلىمنى ياخشىلاش» ئارزۇيۇم كۆپۈككە ئايلاندى. ئۇلار بىلەن پەقەت «ياخشىمۇسىز؟»، «دەرس بارمۇ؟»، «تاماق يېدىڭىزمۇ؟» دېگەن سۆزلەرنى دېيىشىشكىلا پۇرسەت بولدى. دەم ئالغان ۋاقىتتا ئۇلار سائەتلەپ ئولتۇرۇپ، تېلېفونلىرىدا قىسقا ئۇچۇر يوللاش ياكى قۇلىقىغا تىڭشىغۇچنى تىقىۋېلىپ ناخشا ئاڭلاش ياكى تىل ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولدى. شۇڭا، مەنمۇ ئۆزۈمگە تايىنىشقا مەجبۇر بولدۇم. يەنە بىر تەرەپتىن، ياتاق ئىجارىسىنىڭ قىممەتلىكىمۇ مېنى بۇ ياتاقتىن كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر قىلدى.

خەلقىمىزنىڭ قانداقلا ئادەم كىرسە ئالدىغا چىقىپ سالام بېرىدىغان، سەھەر تۇرۇپ بىر ـ بىرىدىن تىنچلىق سورايدىغان، ناتونۇش بولسىمۇ بىر جايدا تۇرۇۋاتقاندا بىر ـ بىرىگە قىزغىن كۆڭۈل بۆلىدىغان، جامائەت ئەخلاقىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدىغان ئادەتلىرىنىڭ نەقەدەر ئەھمىيەتلىك، ئېسىل ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر تونۇپ يەتتىم.

مانا يېڭى ياتقىمدا بىر ـ بىرىمىزگە شۇنچە ئىجىل ـ ئىناق، كۆڭۈل

لۇك چاقچاق، قىزغىن ئۆگىنىش مۇھىتى ئىچىدە كۇنلەر مەنىلىك ئۆتـ
مەكتە.

ئۇرۇمچى كەسپىي ئۇنىۋېرسىتېتىدىن كەلگەن ئابلىمىت ئارىمىزدا ھەممىدىن چوڭ، ئىككىمىز خىزمەت ئورنىدىن ئوقۇشقا كەلگەن، جەمئىـ يەتتە ئۇزۇن ياشىغان بولغاچقا، بۇ قېتىمقى ئوقۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى نـا ھايىتى چوڭقۇر چۈشىنىمىز. باشقا ياتاقداشلىرىمىز بىزنى ئىنتايىن ھۆرمەت قىلىدۇ. قەشقەرلىك مۇھەممەت تۇرغۇن ئالىي مەكتەپ ئىمتىھـا نىغا نومۇرى كەملەپ قېلىپ، بۇ يەرگە خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشكە كەلگەن بولۇپ، ئۇ ئىنتايىن تىرىشچان. خوتەنلىك ئۆمەرجان ئەسلىدە بوكسچى، ۋاسكېتبولچى بولۇپ، تەنھەرىكەت مەكتىپىگە ئىمتىھان بېرىش ئۈچۈن بۇ يەرگە خەنزۇ تىلى ئۆگەنگىلى كەلگەن. ئۇ ئارىمىزدا ئەڭ كىچىك، ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، بويى 1.90 مېتىر كېلىدۇ. ئاسپىرانت ئابدۇمىجىت ئىنگلىز تىلىغا ئىنتايىن پۇختا بولۇپ، ھەم دەرس ئوقۇپ، ھەم ئىنگلىز تىلى كۇرسى ئېچىپ كۇنلىرى ناھايىتى ئالدىراشلىق ئىچىدە ئۆتىدۇ.

ئۇكام، قېرىندىشىڭ بىلەن ئۇرۇشامسەن؟

26 ـ ئۆكتەبىر، سەيشەنبە، ھاۋا تۇتۇق.

چۈشتىن كېيىن دەرستىن قايتىپ ياتاقتا دەم ئېلىۋاتاتتىم، تۇيۇقسىز كارىدوردا ئاڭلانغان ئۈپۈر ـ توپۇردىن سىرتقا چىقتىم. كارىدور ئوقۇغۇچىلار بىلەن لىق تولغان بولۇپ، ئۇدۇلىمىزدىكى ياتاقتىكى ئىككى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى بىر ـ بىرىنىڭ چاچ، ياقىلىرىغا ئېسىلىشقىنىچە مۇشتلىشىۋاتاتتى. باشقىلار ئۇلارنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ تاماشا كۆرۈۋاتاتتى. مەن دەرھال توپقا قىستىلىپ كىرىپ، ئۇلارنى ئاجراتماقچى بولدۇم (بۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەنمۇ ئاللىقاچان تونۇشۇپ بولغانىدىم).

ـــ ھاي، ھاي، ئۆكىلىرىم، بىر قېرىنداش تۇرۇپمۇ ئۇرۇشامسىلەر؟ ھەر قانداق گەپ بولسا چىرايلىقچە دېيىشسەڭلار بولىدىغۇ؟ ـــ دېدىم مەن ئۇرۇشۇۋاتقانلارنى بىر ـ بىرىدىن ئاجراتماقچى بولۇپ.

ئەتراپتىكى بالىلار:

ـــ ئاكا، بۇ ئىشقا سىز ئارىلاشماڭ! ـــ دېدى ـ دە، مېنى قىستاپ سىرتقا چىقىرىپ قويدى. شۇ ئارىدا بالىلار بەكرەك ئۇرۇۋالغىنىنى ئاجرىتىپ، بىر ياتاقنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈۋېتىپ، ياتاقنى تاقىۋالدى. تاياق يەپ

كارىدوردا قالغان، يۇز ـ كۆزلىرى قان بولۇپ كەتكەن بىرى قەپەستىكى يولۇاستەك ھۆركىرەپ، يۇلقۇنۇپ تۇرۇشىغا، پەلەمپەيدىن ئۇلارنىڭ بۇ مەكتەپتىكى «لاۋدا» (خوجايىن) سى چىقىپ كەلدى. ئۇنى كۆرگەن ھېلىقى مەغلۇبىيەتچى باشقىلاردىن تاياق يەپ كىمگە ئېيتىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا ئاتىسىنى كۆرۈپ قالغان كىچىك بالىدەك «پاڭ» دە ئېتىلىپ كەتتى ـ دە، يىغلاپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ناھەق تاياق يېگەنلىكى ھەققىدە دادلاپ بەردى. كۆزلىرىگە قان تولغان «لاۋدا» ھېلىقى ئۇرۇۋالغۇچى كىرىپ كەتكەن ياتاقىنى پۈتۈن كۈچ بىلەن ئوچنى تېپىپ، ئىشىك قانىتىنى بۇزۇپلا، ياتاقتا باستۇرۇپ كىردى. شۇنىڭ بىلەن ئوچ ـ تۆتەيلەن بىرلىشىپ، ھېلىقى يەڭگۈچىنى پۈرلاپلا ئاستىغا باستى ـ دە، چەيلەپ خېمىر قىلىۋەتتى. كۆز ئالدىمدىلا يۇز بەرگەن بۇ قاباھەتتىن ھەيرانۇ ھەس قالدىم. دەۋر 21 ـ ئەسىردە تۇرۇۋاتقان مۇشۇ مىنۇتلاردا، پايتەخت بېيجىڭدىكى بىر ئالىي مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىدا كۈپكۈندۈزدە قانلىق ئۇرۇش يۈز بەرسە ـ ھەا! ئىچىم پىچاق تىلغاندەك ئېچىشىپ كېچىچە ئۇخلىيالماي چىقتىم. نېمىشقا؟ چۈنكى ئۇلار ئىككىسىلا ئۇيغۇر، قېرىنداش، ياتاقداش، ساۋاقداش! ئۇلارنىڭ جېدىلىنىڭ پىلتىسى ئەرزىمەس بىر سەۋەب! ئىككى قېرىنداش قانلىق مۇشتلىشىۋاتقاندا كارىدوردىكى باشقا ئوتتۇز نەچچە مىللەتتىن بولغان ئوقۇغۇچىلار ھەيرانلىق بىلەن ئۇلارنىڭ تاماشاسىنى كۆردى! ھەي ئۇيغۇر، نەگىلا بارسا ئۇيغۇرلىقىنى قىلىدۇ! مەكتەپتە كېچىلەپ ھاراق ئىچىدىغانلار، مۇشتلىشىپ جېدەل تېرىيدىغانلار يەنە ئۇيغۇرلار!

خەنزۇ ۋە باشقا مىللەتلەر بىزنىڭ مۇشۇ ھالىمىزنى كۆرسە قانداقمۇ ئويلاپ قالار؟ شۇنىڭ ئوچۇن ئۇلار بىزنى كۆزگە ئىلمايدۇ، مەسخىرە قىلىدۇ! ئۇلار شۇنىڭغا ھەقلىق!

ئۇكام سەن ئوقۇغلى كەلگەنغۇ؟

28 ـ ئۆكتەبىر، پەيشەنبە، ھاۋا ئوچۇق.

بېيجىڭنىڭ ھاۋاسى بارغانسېرى مۇزلاپ كېتىۋاتىدۇ، ئەتراپىمىدىكى بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ بېقىپ، تۇيغۇلىرىمۇ ھاۋا بىلەن تەڭلا مۇزلاپ كېتىۋاتىدۇ. ھازىرقى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش مۇھىتىنىڭ بىز ئوقۇۋاتقان مەزگىلدىكىگە قارىغاندا قىلچە ئوخشىمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مانا ھەر بىر ياتاقتا تېلېفون، كۆپ قىسىم ياتاقلاردا تېلېۋىزور،

ئۇنئالغۇ، VCD، CD ئاپپاراتى، ئېلېكترونلۇق رويال قاتارلىقلار بار. ھەر كۈنى يېرىم كېچىدىن ئاشقۇچە ياتاقلاردىن ناخشا ـ مۇزىكىنىڭ ئاۋازى ئۇزۇلمەيدۇ. كۆپ قىسىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفون، MP3 لىرى بار بولۇپ، ئۇلار شۇنچە پۇزۇر كىيىنىدۇ، ئالىي دەرىجىلىك يۈز يۇيۇش سۇيۇقلۇقى، ئەتىر، يۈز مايلارنى ئىشلىتىدۇ.

ھازىرقى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېلېفونخۇمارلىقىغا ھەيران قالدىم. ياتاقتا ئازادە سۆزلىشىشتىن خىجىل بولۇپ، تېلېفوننى كۆتۈرۈپ (سىمى ئۇزۇن بولغاچقا) كارىدورغا ئاچىقىۋالىدۇ ـ دە، ئاستىغا بىر پارچە گېزىتنى سېلىۋېلىپ، يەردە ئولتۇرۇپلا تېلېفوننى قۇچاقلىغىنىچە سائەتلەپ سۆزلىشىدۇ. ھەر ئاخشىمى كارىدوردا مۇشۇنداق ئولتۇرۇپ يېرىم كېچىلەرگىچە تېلېفوندا سۆزلىشىۋاتقان بالىلارنى كۆرىمەن. بەزىلىرى تامغا يۆلىنىۋېلىپ، يانفوندا سۆزلىشىدۇ. كارىدوردىن «پالانچى، ساڭا تېلېفون كەلدى!» دەپ قاتتىق توۋلاپ، سۇخانىدىن ئادەم چاقىرىۋاتقان ئاۋازلار پات ـ پات ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇلار سائەتلەپ سۆزلەشكىدەك زادى قانداق مۇھىم ئىشى باردۇ؟ كىم بىلەن سۆزلىشىدىغاندۇ؟ ئېنىقكى، ئۇلار ھەرگىزمۇ ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرى بىلەن بۇنچە ئۇزۇن سۆزلەشمەيدۇ! ئۇلارنىڭ كېچىلەپ قۇرۇق پاراڭ سېلىشىۋاتقانلىرى يىراقتىكى ئاشقىلىرى!

بىر قىسىم بالىلار كېچىچە تېلېفونلىشىپ، ئىچىشىپ ئۇخلىمايدۇ، ئەتىگەنده دەرسكە چىقماي ئۇخلايدۇ. مەن مەكتەپتە بۇنداق ئەھۋالنىڭ خېلى ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتاقلىرى شۇنچە رەتسىز، قالايمىقان بولۇپ، ئەخلەتلەر ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تاشلانغان، ئۇستەلنىڭ ئۈستىگە ھەر خىل نەرسىلەر تولۇپ كەتكەن، كىرگەن ئادەم مۇشۇمۇ ئادەم ياتىدىغان جايمۇ دەپ قالىدۇ!

بۇ كارىدورغا يېڭى كۆچۈپ كەلگەن بىر ئاخشىمى سۇخانىغا كىرسەم، بىر ئۇزۇن چاچلىق موڭغۇل ئوقۇغۇچى قىپيالىڭاچ بولۇۋېلىپ، ئالىتاغىل توۋلاپ، جاۋۇر بىلەن ئۈستىگە سۇ قۇيۇپ يۇيۇنغىلى تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ شۇنچە كۆپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا باشقىلار بىلەن كارى يوق، ھايۋاندەك بولۇۋېلىپ يۇيۇنۇشى ئوغامنى قاتتىق قاينىتتى. ئۇ كۆزۈمگە شۇنچە بەتبەشىرە كۆرۈنۈپ كەتتىكى، ئىچىمده مىڭنى تىللاپ سۇخانىدىن قايتىپ چىقتىم ۋە دەرھال خاتىرەمگە:

سۇخانىدا،

ھەممەيلەننىڭ كۆز ئالدىدا،

جاۋۇرنى مۇنچا قىلىپ،

قىپيالىڭاچ يۇيۇنۇۋاتقان،
بەتبەشىرە موڭغۇل،
غەزىپىمنى ئۆرلەتتى!

دەپ يېزىپ قويدۇم. ئەپسۇس، كۆرىدىغان كۈنۈم تېخى ئالدىمدىكەن! بۇنداق ئەھۋاللار موڭغۇل ۋە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئادەتتىكىلا ئىش بولۇپ، كېيىن بۇ ھايۋانلارچە يۇيۇنۇشنى ئۈيغۇر ئوقۇغۇچىلارمۇ ئۆگەندى. چۈپۈر بېسىپ كەتكەن نەرسىلىرىنى ساقىگىلىتىپ، سۇخانىدا يۇيۇنۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى كۆرۈپ قاتتىق سەسكىنىپ كەتتىم، مەكتەپنىڭ شۇنچە زامانىۋى مۇنچىسى تۇرسا، ئازراق يول مېڭىشتىن ئېرىنىپ، قىلىۋاتقان ئىشىنى قارا!

مۇنداق ئىشلارمۇ بار

5 ـ نويابىر، شەنبە، ھاۋا ئوچۇق.

بۈگۈن ۋاقمچە ياتتىم، چۈشلەر بىلەن مەكتەپ ھويلىسىغا، كېيىن دۆلەتلىك كۇتۇپخانىنىڭ ھويلىسىغا بېرىپ ئىنگلىز تىلى ئۆگەندىم. كۇتۇپخانىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، يول بويىدىكى تىلەمچى مومايغا يەنە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. بېيجىڭدىكى ماڭا غەلىتە تۇيۇلغان بىر قىسىم ئىشلار ھەققىدە ئويلىنىپ قالدىم.

بېيجىڭغا كېلىپلا كۆزۈمگە چېلىققان بىر قانچە ئىش ماڭا يېڭىلىق تۇيۇلدى. بېيجىڭدا كۆپىنچە مەكتەپلەر، ئۇنىۋېرسال بىنالارنىڭ لىفتلىرىدە مەخسۇس بىر لىفت باشقۇرغۇچى بولىدىكەن. بۇ بىر قىسىم كىشىلەرگە «ئىشقا ئورۇنلىشىش» پۈرسىتى يارىتىپ بېرىشمىدۇ ياكى «مەدەنىيەتسىز كىشىلەر لىفتنى بۇزۇپ قويمىدۇ» دەپ ئويلىغانلىقتىنمىدۇ؟

يۇرتىمىزدا ئاساسەن بىلەتچىسى يوق كوچا ئاپتوبۇسلىرى قاتنايدۇ، لېكىن بېيجىڭدا ھەر بىر ئاپتوبۇستا چوقۇم بىردىن ئۆلچەملىك فورما كىيگەن، ھەر بىر بېكەتتە يەرگە چۈشۈپ توختىمايلا خېرىدار چاقىرىدىغان بىلەتچى بولىدىكەن.

مېنى قاتتىق ئويغا سالغان يەنە بىر ئىش، مەن كوچىلاردا جۇل ـ جۇل كىيىملىك تىلەمچى بوۋاي، مومايلارنى كۆپ ئۇچراتتىم. تىلەمچىلەرنىڭ ئىچىدە بالىلار، ياشلار زادى يوق ئىكەن. مەن بۇ قېرىلارغا قاراپ بېقىپ، ئۇلارنى ئىگە ـ چاقسىز ياكى پەرزەنتلىرى تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلگەن بولسا كېرەك دەپ ئويلىدىم. ئادەمنى ئىچىندۇرىدىغىنى شۇكى، ئۇلار كىـ

چىك قاچىلىرىنى كۆتۈرۈپ كۈن بويى تىلەمچىلىك قىلسىمۇ، تەڭگە پۇل-پۇل تاپالمايدىكەن. بۇ يەردىكى كىشىلەر تىلەمچىلەرگە ئاسان پۇل بەرمەيدىكەن.

مەن مەكتەپنىڭ يېنىدىكى كۆۋرۈكتىن ھەر قېتىم ئۆتكىنىمدە، كۆۋرۈكنىڭ بېشىدىكى يەر سىپاپ ياتقان ئاپئاق چاچلىق، جۇل - جۇل كىيىملىك تىلەمچى مومايىنى كۆرگىنىمدە ئىختىيارسىز ئىچىم ئاغرىپ، ئۇنىڭغا ئالدىغا پارچە پۇل تاشلاپ قويىمەن. تىلەمچى بىلەن پەرۋاسىز، ھەتتا ئۇنىڭدىن سەسكىنىپ كېتىۋاتقان كىشىلەرنى كۆرگىنىمدە، ئۇلار نېمانچە تاش يۈرەكتۇ، بۇ تىلەمچىمۇ ئوخشاشلا بىر ئانىغۇ دەپ ئويلاپ قالىمەن.

كېيىن تەھلىل قىلىپ باقسام، بۇ بىزنىڭ ئېتىقادىمىز، ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادىتىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن. بىزدە ئەزەلدىن مېھرىبانلىق، باشقىلارغا خەير خاھلىق قىلىش تەكىتلىنىدىغان بولغاچقا ھەم «سەدىقە بالانى يەر» دەيدىغان ئۇدۇم بار بولغاچقا، تىلەمچىلەر ئاسان بېيىپ كېتىدىكەن.

بېيجىڭدا كۆرگەن يەنە بىر ئىش مېنى قاتتىق ئېچىندۇردى. كوچا ئاپتوبۇسلىرى، يەر ئاستى پويىزلىرىدا يولۇچىلار ئىشكىتىن يوپۇرۇلۇپ كىرىپ، خۇددى پۈتمەس بايلىققا ئېرىشىدىغاندەك قىزغىنىشىپ، بوش ئورۇننى تالىشىدىكەن. قېرى - چۆرە، بالىلىق ئايالارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىدىغان ئىشلار ئىنتايىن ئاز ئىكەن. يېنىدىكى قېرى - چۆرىلەرنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ، كۆزىنى يۇمۇپ ياكى قولىدىكى گېزىت - ژۇرنالغا تىكىلىپ ئولتۇرۇۋالىدىكەن. پەقەت بېلەتچى ئىسمىنى ئاتاپ مۇراجىئەت قىلغاندىلا ئامالسىز ئورۇن بېرىدىكەن. يۈرتىمىزدىچۇ؟ بىرەر مويسىپىت كىشى، بالىلىق ئايال ئاپتوبۇسقا چىقىپ بولغۇچە، بەش - ئالتە يىلەن ئورۇندىن تۇرۇپ، ئورۇن بوشىتىپ تەييار بولىدۇ.

«شىنجاڭلىق» ئەمەس، ئۇيغۇر

17 - نويابىر، چارشەنبە، ھاۋا ئوچۇق.

بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ياتاقداشلار بىلەن بىرگە «گەنجىياكۇ» دىكى «شىنجاڭ ئىش بېجىرىش ئورنى» غا بېرىپ تاماق يەپ كەلدۇق. ئاپتوبۇستا كېتىۋاتساق بىر قانچەيلەن بىزگە قاراپ «شىنجاڭ رېن» دەپ كۈسۈرلاشقىلى تۇردى. ئىچىم ئاچچىقتا تولدى.

مەن بۇ يەردىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۇيغۇرلارنى «شىنجاڭلىق»،

«كاۋاپچى» دەپلا ئاتايدىغانلىقىنى، ئۇيغۇرلارنى «يانچۇقچى، ئەسكى» دەپ قارايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالدىم. شۇڭا بەزى ۋاقىتلاردا كوچا ئاپتو-بۇسلىرى، يەر ئاستى پويىزلىرىغا ئۇيغۇرلار چىقسا، خەنزۇ يولۇچىلار ئۇلاردىن قورقۇپ، دەرھال ئۇلارنىڭ يېنىدىن كېتىدىكەن، ئۇيغۇرلارغا خەۋپسىرەپ قارايدىكەن. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشنىڭ يىلتىزىنى ئالدى بىلەن ئۆزىمىزدىن ئىزدىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. شىنجاڭدا ھەر خىل ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ، جاھانغا پاتمىغان بىر قىسىم ئۇيغۇرلار ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە كىرىپ پاناھلىنىدۇ، بۇ يەردىمۇ يامان ئىشتىن قول ئۈزمەيدۇ. بىر قىسىم ئۇيغۇرلار ئاق چېكىدۇ، ئوغرىلىق، يانچۇقچىلىق قىلىدۇ، ئادەم بوزەك قىلىدۇ. لېكىن، ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى ئۇنداق ئەمەس ـ تە!

بۇ مەسىلىدە بىر خەنزۇ ئوقۇغۇچى بىلەن تالىشىپ قالدىم. «مانا بېيجىڭدا يانچۇقچىلىق قىلمۇاتقانلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر بالىلىرى، باشقا مىللەتلەردىن بىرىمۇ يوق!» دېدى ئۇ گېپىگە پاكىت كەلتۈرۈپ.

ـــ دېگەنلىرىڭ توغرا، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، ـــ لېكىن، شۇ بىر قىسىم كىشىلەرنى كۆرۈپلا، ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تاياقتا ھەيدىسەك توغرا بولامدۇ؟ مانا كۆز ئالدىڭدا شۇنچە تىرىشىپ ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى، ئاسپىرانتلىقتا، دوكتورلۇقتا، چەت ئەللەردە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇرلارنى، دۆلەتنىڭ مۇھىم تارماقلىرىدا خىزمەت قىلىپ، ۋەتەنگە تۆھپە قوشۇۋاتقانلارنى، ھەتتا دۆلەت رەھبىرى بولۇپ ئۆسۈپ چىققان ئۇيغۇرلارنى كۆرۈۋاتىسەن، ئۇلارنى نېمە دەيسەن؟ ھەتتا سەنمۇ مۇشۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئاشخانىلىرىغا پات ـ پات كىرىپ، ئۇيغۇر تائاملىرىنى يېيىشنى ياخشى كۆرىسەن. ھالال تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان شۇ ئۇيغۇرلارنى نېمە دەيسەن! ھەر قانداق مىللەت ئەزالىرىنىڭ ئىچىدە ياخشىلارمۇ، يامانلارمۇ، ساپالىق كىشىلەرمۇ، ساپاسىزلارمۇ تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. سىلەرنىڭ مىللەتتىمۇ شۇنداق! سەن بىزنىڭ مىللەتتە ئەسكى كىشىلەر يوق دېيەلەمسەن!

ئۇ ئاخىرى گېپىمگە قايىل بولدى.

مەن ئۇنى قايىل قىلىپ خۇش بولدۇمىۇ، ئىچىمىڭدا بىر يېرى ئاچچىقلا تولدى. مانا ھەر كۈنى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ غەربىي دەرۋازىسىدىن «ۋېيگۇڭشۇن» غا تاماق يېگىلى چىقسام، ئۈچ ـ تۆت ئۇيغۇر يانچۇقچى بالا ئالدىمغا ئۇچرايدۇ. بۇ بالىلارنىڭ چوڭى ئون ئۈچ ـ ئون تۆت ياشتا، كىچىكى يەتتە ـ سەككىز ياشتا. ئۇستىگە پادىچىلار كىيىملىرىنى كىيىۋالغان، چاچلىرى پاخپىيىپ

كەتكەن بۇ بالىلار ئىككى - ئۈچتىن بولۇپ كوچا بويلىرىدا، كۆۋرۈك-لەرنىڭ ئۈستىلىرىدە لاغايلاپ يۈرۈپ «ئولجا» ئىزدەيدۇ. كۈپكۈندۈزدە كېتىۋاتقان يولۇچىلارنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ، ئۇلارنىڭ يانچۇقلىرىغا، سومكىلىرىغا قول سالىدۇ. چىن مەنىدىن ئېتىراپ قىلغاندا، بۇ يەردە مەن ئۇيغۇرلاردىن باشقا يانچۇقچىلىق قىلىدىغانلارنى ئۇچراتمىدىم. شۇڭا، خەنزۇلار ناھايىتى بىغەم، خاتىرجەم بولۇپ، بېيجىڭدىكى ھەم-مەيلەننىڭ ئۇيغۇر يانچۇقچىلارنى بىلىپ كېتىشى مۇمكىن بولمىغاچقا، يانچۇقچىلار ئوچۇق - ئاشكارا سومكىسىغا قول سالسىمۇ تۇيمايدۇ. يانچۇقچىلارنىڭ ماھارىتىمۇ يۇقىرى بولۇپ، ئادەمگە سۈركىلىپ ئۆتۈپ كەتكىچىلا، پورتمالنى سوقۇپ بولىدۇ.

بىلىشىمچە، بۇ بالا يانچۇقچىلار مەلۇم شايكىنىڭ ئەزالىرى بولۇپ، ئۇلارنى شىنجاڭدىن ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئېلىپ كەلگەن خوجايىنلار ئۇلارغا كۇندىلىك «پۇل تېپىش ۋەزىپىسى» چۈشۈرۈپ كوچىغا قويۇپ بېرىدۇ. كەينىدىن مەخپىي نازارەت قىلىدۇ. ۋەزىپىنى توشقۇزالمىسا، ھەر خىل قەبىھ ۋاستىلەر بىلەن قىيىن - قىستاققا ئالىدۇ، قىينايدۇ. ئۇلار ئەرزان پۇللۇق ياتاقلاردا يېتىپ، كىچىك تۇرۇپلا ئىچىش، چېكىش، شەھ-ۋەتپەرەسلىك، ئەدەپسىزلىك قاتارلىق يامان ئىللەرنى يۇقتۇرۇۋالىدۇ. بۇ-لۇپمۇ بۇ بالا يانچۇقچىلارنىڭ ئىچىدە قىزلارمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇلار خوجا-يىنلىرى ياكى ھەمراھلىرى تەرىپىدىن خورلىنىپ، ئاياق - ئاستى قىلى-نىدۇ.

مۇشۇلارنى ئويلىغىنىمدا يۈرىكىم پىچاق بىلەن تىلىنغاندەك ئازابلى-نىپ، نومۇسسىز ئادەم بېدىكلىرىگە غەزەپ - نەپرىتىم قاينىاپ تاشتى.

بېيجىڭ شەھىرىنىڭ «خەيدىيەن» رايونلۇق ج خ ئىدارىسى بىلەن تۇرپان شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ دوستلۇق مۇناسىۋىتى بار بولغاچقا، دۆلەت بايرىمى ھارپىسىدا پايتەختىنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن «خەيدىيەن» ج خ ئىدارىسى تۇرپان شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىدىكى ئون نەچچە ساقچىنى بېيجىڭغا تەكلىپ قىلدى. ئۇلار يىگىرمە كۈنگە يې-قىن جاپالىق جەڭ قىلىش ئارقىلىق، يۇزدىن ئارتۇق بالا ئوغرىنى قولغا چۈشۈرۈپ، ئۇلارنى مەخسۇس پويىزغا ئولتۇرغۇزۇپ، شىنجاڭغا ئېلىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن «خەيدىيەن» رايونىدىكى بالا ئوغرىلارنىڭ سايىسى بىر مەزگىل يىتكەن بولدى. لېكىن، بايرام ئاخىرلىشىپ كۆپ ئۆتمەيلا، بالا ئوغرىلار يەنە پەيدا بولدى.

خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ۋە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار

23 ـ نويابىر، سەيشەنبە، ھاۋا تۇتۇق.

بېيجىڭنىڭ سوغۇق شامالىلىق كۈنلىرى باشلاندى. ھەممە يەرنى ھەريان ئۆچۈپ يۇرگەن سارغايغان خازانلار قاپلىدى. ئوقۇشۇم بىر ئىزدا كېتىۋا ـ تىدۇ. ئەتراپىمدىكى ئوقۇش مۇھىتىغا دىققەت قىلغانچە، ئۇيغۇر ئوقۇغۇ ـ چىلار بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارنى سېلىشتۇرىدىغان بولۇپ قالدىم. ئۇلار ـ نىڭ پەرقى، ئارتۇقچىلىقى ۋە كەمچىلىكلىرى، ئۆگىنىدىغان تەرەپلىرىنى ئۆزۈمچە يەكۈنلەپ چىقتىم.

خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار كىچىكىدىن باشلاپ مۇنتىزىم، سىستېمىلىق، ئەتراپلىق، قاتتىق سۆزۈكلۈك بىلەن ئۆگىنىش ئادىتىنى، قاتتىق تۇرۇم ئىچىدە ياشاش ئىرادىسىنى يېتىلدۈرگەن. كۆپ قىسىملىرى ئائىلە ئوقۇت ـ قۇچىسى، دەرستىن سىرتقى كۈرس، كۈچەيتمە تەكرار سىنىپلىرى، كومپيۇتېر قاتارلىق ۋاستىلەرنىڭ ئىمكانىيىتىدە پۈختا ئۆگىنىش ئا ـ ساسىغا ئىگە بولغاچقا، دەرسلەرنى ئۆزلەشتۈرۈشى ياخشى، تەبىئىي پەن ئاساسى پۈختا كېلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۆز ئانا تىلى خەنزۇ تىلىدا ئوقۇيدىغان بولغاچقا، ئالىي مەكتەپتىمۇ ئانچە قىينىلىپ كەتمەيلا دەرس ـ لەرنى ئېلىپ كېتىدىكەن.

خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئىنتايىن ئىرادىلىك، ۋاقىت قارىشى كۈچلۈك بولۇپ، قىلچە بوشىشىپ قالماي، كېچە ـ كۈندۈز ئۆگىنىدىكەن. ئەتە ـ گەن سائەت بەشتىن تارتىپ، كېچە سائەت بىرلەرگىچە مەكتەپلەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە جىددىي ئۆگىنىش قىلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى كۆرگىلى بولىدىكەن. مەيلى تاماق يەۋاتقاندا بولسۇن، ئاپتوبۇستا كېتىۋاتقاندا بولسۇن قولىدىن كىتاب، ماتېرىيال چۈشمەيدىكەن، ۋاقىتنى ئىنتايىن قەدىرلەيدىكەن.

خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ناھايىتى ئاڭلىق، ئىنتىزامچان بولۇپ، مەدەنىيە ـ لىككە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىكەن. مەكتەپنىڭ قائىدە ـ تۈزۈملىرىگە، جامائەت ئەخلاقىغا، كىشىلىك مۇناسىۋەتكە قاتتىق رىئايە قىلىدىكەن. ھاراق ـ شاراب ئىچىدىغان، ۋاراقراپ ـ جاراقرايدىغان، جېدەل چىقىرى ـ دىغان ئىشلارنى ئاساسەن سادىر قىلمايدىكەن. جىمجىت ھالدا ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئارتۇقچە ئىشلارغا ئارىلاشمايدىكەن.

نەزەر دائىرىسى كەڭ، بىلىم قۇرۇلمىسى پۈختا، ئەتراپلىق ئىكەن. ئۇلار گېزىت ـ ژۇرنال، ئىنتېرنېت تورى، ھەر خىل ئەھمىيەتلىك پائا ـ

لىيەتلەرگە داۋاملىق قاتنىشىپ تۇرغاچقا، ئىجتىمائىي بىلىمى، جەمئىيەت بىلىمى بىر قەدەر ئەتراپلىق ئىكەن. دۇنيا ۋەزىيىتى، دۆلەت ئەھۋالى، ھەر خىل ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ھەققىدە چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە ئىكەن، ئەتراپلىق مۇلاھىزە يۈرگۈزەلەيدىكەن.

مەن ئۇلاردا مۇنداق كەمچىلىكلەرنى ھېس قىلدىم: ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى يالغۇز پەرزەنت، ئائىلىدە ئەتىۋارلىنىپ چوڭ بولغان بولغاچقا، جاپاغا چىداش ئىرادىسى، سىناقلارغا بەرداشلىق بېرىش كۈچى ئاجىز، ئەركە، ئۆزۈمچىل، شەخسىيەتچى، ھەققانىيەت تۇيغۇسى كەمچىل كىشىلىكەن. ئۇلار ئۆزىگىلا پۇختا ئىكەنكى، كوللېكتىپنىڭ، ئەتراپتىكى مۇھىتنىڭ نېمە بولۇۋاتقانلىقىغا ئانچە پەرۋا قىلمايدىكەن. يېنىدا ئىككى ئادەم ئۇرۇشۇۋاتسا، پەرۋاسىز تۇرۇپ تاماشا كۆرىدىكەن. بىر ئادەم ھادىسىگە، قىينىچىلىققا ئۇچرىسا «ئۆزۈمگە ئاۋارىچىلىق تېپىۋالماي» دەپ كۆرمەسكە سالىدىكەن.

خەنزۇ ئوقۇغۇچىلاردا يۇرت، قېرىنداشلىق مۇھەببىتى، ئەنئەنىۋى ئۆرپ ـ ئادەت، ئەدەپ ـ ئەخلاق قارىشى قاتارلىقلار ناھايىتى سۇس ئىكەن. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان بىر ئۇيغۇر قىز ئوقۇغۇچى خەنزۇ ياتاقداشلىرى ھەققىدە مۇنۇلارنى سۆزلەپ بەردى: «ماڭا ئاتا ـ ئانامدىن، ئائىلەمدىن تېلېفون كەلسە، ئىنتايىن خۇش بولۇپ، ئۇلار بىلەن قانماي مۆڭدىشىپ كېتىمەن. خەنزۇ ساۋاقداشلىرىم بولسا، ئائىلىسىدىكىلەردىن تېلېفون كەلسە، سوغۇقلا مۇئامىلە قىلىدۇ. ‹پۇل ئەۋەتمىدىڭلار، دەپ دوق قىلىدۇ. ھەتتا بەزىلىرى ‹ئادەمنى ئاۋارە قىلىپ تېلېفون ئۇرۇدۇ، بېرىدىكەنسىلەر› دەپ ئاچچىقلىنىدۇ. بىر كۈنى بىر ياتاقدىشىم تېلېفوندا سۆزلىشىپ بولۇپلا، مىشىلداپ يىغلاپ كەتتى. مەن ئائىلىسىدە بىرەر ئىش بولغان ئوخشايدۇ دەپ سورىسام، ئۇنىڭ ئۆيىدىكى ئامراق مۇشۈكى ئۆلۈپ قاپتۇ. ئەسلىدە شۇنىڭغا يىغلىغانىكەن! ئادەمنى ئەڭ ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى ئۇلار ئوغۇل دوستلىرىنى قىلچە ھېيىقماستىن ياتاقتا ئېلىپ كىرىپ، بىللە قونۇپرىدۇ. كۆپىنچە قىز ئوقۇغۇچىلار تاماكا چېكىدۇ، ھەممىسىنىڭ دېگۈدەك ئوغۇل دوستى بار.»

مەن يەنە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ چەت ئەلگە پۇتۇن نىيىتى بىلەن ئىنتىلىدىغانلىقىنى، پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن چەت ئەلگە چىقىشقا تىرىشىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالدىم. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بىلىم ئىگىلەشنى مەقسەت قىلمىسۇ، بىر قىسىملىرى شۇ يەردە قېلىپ ياخشى شارائىتقا ئېرىشىشنى ئويلايدىكەن.

خوش، ئەمدى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارچۇ؟ ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئەقىللىق، زېھنى ئۆتكۈر، كاللىسى ئوچۇق، چېچەنلىكى بىلەن خەنزۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشىپ-تۇ. ئۇلار ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئانا تىلىدا ئوقۇغان بولسىمۇ، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەنزۇ تىلىدىكى دەرسلەرنى تەڭ ئۆزلەشتۈرۈپ ماڭىدىكەن، ھەتتا بەزىلىرى سىنىپتا ئالدىنقى قاتاردىكى ئوقۇغۇچىلاردىن بولۇپ قالىدىكەن، ئىنگلىز تىلىنىمۇ ناھايىتى تېز سۈرئەتتە ئۆگىنىپ بولىدىكەن. بۇ تەرىپىگە خەنزۇ ئوقۇتقۇچىلارمۇ قايىل ئىكەن.

ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ شارائىتقا ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، ئاكتىپ، جۇشقۇن، كۆڭۈل - كۆكسى كەڭ ئىكەن. خېلى ئېغىر قىينىچىلىقلارنى، ئىقتىسادىي بېسىملارنى ۋايسىماي يېڭىپ كېتىدىكەن. ھەر خىل پائالىيەتلەرگە ئاكتىپ قاتنىشىدىكەن. سودا، مۇستەقىل ئىگىلىك تىكلەش ئېڭى گەۋدىلىك بولۇپ، ئازراق تىل ئۆگىنىۋالسىلا ھەر خىل كۇرسلارنى ئېچىپ ياكى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئاشخانىلارغا يارىدەملىشىش دېگەندەك ئىشلارنى قىلىپ ئىقتىسادىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىكەن.

بىر - بىرىگە مېھرىبان، ھەققانىيەت تۇيغۇسى كۈچلۈك بولۇپ، باشقىلار قىينىچىلىققا ئۇچرىسا، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ياردەم بېرىدىكەن. يۇرت، قېرىنداشلىق مۇھەببىتى چوڭقۇر ئىكەن.

ئەدەبىيات - سەنئەت، مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىدىكى تەبىئىي تالانتى بىلەن ئۆزلىرىنى تونۇتۇشقا ماھىر ئىكەن.

خوش، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقى ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىدىغان، ھۇرۇن، يېرىم يولدا بەل قويۇۋېتىدىغان، شارائىتىتىن چوڭ ئۈمىد كۈتىدىغان تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدىكەن. بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئالىي مەكتەپكە يېڭى كەلگەندە ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن ئۆگىنىدىكەنىۋ، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارغا يېتىشەلمەي قالسىلا، «بولدىلا، مەن بەربىر ئۇلار بىلەن تەڭ بولالمايدىكەنمەن» دەپ ئۆزىنى تاشلۇۋېتىدىكەن. ئۆزلىرىنىڭ باشقىلارغا تەقدىم قىلغىنى بىلەن ھېسابلاشمايدىكەنىۋ، ھەدەپ ھۆكۈمەتنىڭ، مەكتەپنىڭ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆزلىرىگە بەرمىگىنىدىن نارازى بولىدىكەن. بار ئەۋزەل شارائىتتىن پايدىلىنىشنىڭ ئورنىغا، يوق نەرسىلەرنى تەمە قىلىدىكەن. «مەكتەپ كۆڭۈل بۆلمەيدۇ، مۇئەللىمنىڭ كارى يوق، دەرس **بەك ئېغىر**، تۇزۇملەر بەك بوش» دېگەندەك يوقىلاڭ باھانىغا يۆكلەپ، ئۆزىنىڭ ئارقىدا قالغانلىقىنى مەلۇم ئاساسقا ئىگە قىلماقچى

بولىدىكەن. بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئىنتايىن ھۆرۈن بولۇپ، چۈشكىچە دەرسكە چىقماي ئۇخلايدىكەن، دەرس ئۆگىنىش تېخى خۇشياقمايدىكەن. كېچىلەپ ھاراق ئىچىپ ياتمايدىكەن.

ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر خىل قائىدە - يوسۇن، ئارتۇق ئىشلىرى تولا بولۇپ، يوقىلاڭ ئىشلار ئۇچۇن نۇرغۇن ۋاقتىنى سەرپ قىلۋېتىدىكەن.

ئۆگىنىش جەھەتتە ئىجتىمائىي پەنلەردە ياخشى، تەبىئىي پەن ئاساسى ئاجىز، ئىزچىل تۇردە بېسىپ ئولتۇرۇپ ئۆگىنىش ئادىتى يېتىلمىگەن. كىتابىي بىلىمى مول، جەمئىيەت بىلىمى ئاجىز ئىكەن.

«سىلەر ئۆز مەدەنىيىتىڭلار بىلەن ھۆرمەتلىك»

14 - ئۆكتەبىر، چارشەنبە، ھاۋا ئوچۇق.

بۈگۈن مەكتىپىمىزنىڭ ئوتتۇرا مەركىزىي بىناسى بىرىنچى يىغىن زالىدا «جۇڭگو مىللەتلەر قەدىمكى يېزىقلىرى تەتقىقات جەمئىيىتى» نىڭ 7 - نۆۋەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. يىغىنغا جۇڭگونىڭ تىلشۇناسلىق ساھەسىدىكى مەشھۇر ئالىملار، پروفېسسورلاردىن ئوتتۇزغا يېقىن كىشى قاتناشتى. بۇ يىغىندا ماڭا ئەڭ زور تەسىر قىلغىنى ئىككى ئىش بولدى. بىرى، شۇنچە مەشھۇر خەنزۇ ۋە موڭغۇل ئالىملار قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى، يەنى بىزنىڭ ئانا تىلىمىزنى تەتقىق قىلىدىكەن! ئاپئاق چاچلىق پروفېسسورلارنىڭ بىزنىڭ ئانا تىلىمىزنى ئۇرغۇلۇق تەلەپپۇز قىلىپ، بۇ ھەقتە قىزغىن بەس - مۇنازىرە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگىنىمدە، بۇ تىلنىڭ ھەقدا - ۋارىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن پايتەختتە، مەشھۇر ئالىملار ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان بۇ مۇھاكىمىدىن ئالەمچە سۆيۈنۈشكە تولسام، يەنە شۇ ھەقدا - ۋارىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۆز ئانا تىلىمنىڭ تارىخىنى، مۇرەككەپ ئۆزگىرىش جەريانىنى شۇلارچىلىك تىرەنلىكتە، كەڭلىكتە چۈشەنمەيدىغانلىقىمدىن خىجىل بولدۇم. يەنە بىرى، بۇ يىغىنىڭ ئېچىلىش شەكلى، مۇھاكىمە ئۇسۇلى مېنى ھەيران قالدۇردى. ھەر بىر ئالىم ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆرە تۇرغىنىچە، پەقەت يىگىرمە مىنۇتلا سۆزلەيتتى. كۆلەڭگە چۈشۈرۈش ئاپپاراتى، ھەر خىل سۈرەت، قەدىمكى يېزىقلارنىڭ بەلگىلىرى قاتارلىق كۆرسەتمىلىك ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ، ئۆز قارىشىنى قىسقا، مېغىزلىق، پاكىتلىق ئوتتۇرىغا قوياتتى. تۆۋەندە ئولتۇرغان ئالىملار بۇ قاراشلار ھەققىدە دەرھال بەس - مۇنازىرە

قىلىپ، بۇ ھەقتە تېزلا ئىلمىي خۇلاسە چىقىراتتى. پۈچەك سۆزلەرنى قىلىپ ۋاقىتنى ئىسراپ قىلمىغان، باشقىلارنى زېرىكتۈرۈپ قويمىغان ئىشلارنى ھەرگىز سادىر قىلمايتتى.

مەن يېغىندىن چىققاندىن كېيىنمۇ خېلى ۋاقىتلارغىچە ھاياجانلىنىپ يۈردۈم. چۈنكى، بىزنىڭ تارىخىمىزنى، مەدەنىيىتىمىزنى، تىلىمىزنى ھەقىقىي، ئىلمىي يوسۇندا تەتقىق قىلمىغان خەنزۇ ئالىملار بۇ يەردە كۆپ ئىكەن. دەل شۇلارنىڭ ۋەكىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى، دۇنياغا مەشھۇر تۈركشۇناس، ئۇيغۇرشۇناس ئالىم گېڭ شىمىن ئىكەن. گېڭ شىمىن پروفېسسور ھازىر يەتمىش سەككىز ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، ناھايىتى تېتىك، روھلۇق يۈرىدىكەن. گەۋدىلىك كەلگەن، چوڭ گىرۋەكلىك كۆزئەينەك تاقايدىغان بۇ كىشى ھازىرمۇ كىچىك ۋېلىسىپىتىنى مىنىپ ئىشقا كېلىدىكەن. دوكتور ئاسپىرانتلىرىنى يېتەكلەيدىكەن، تولۇق كۇرستىكى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارغا «ئۇيغۇر قەدىمكى زامان مەدەنىيىتى» دەرسى بېرىدىكەن. يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى، مەدەنىيىتى، تارىخىنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان بۇ مەشھۇر ئالىمنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ھەققىدە دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا خەنزۇ، ئىنگلىز، ئىمىس تىلىدا نەشر قىلىنغان ئەسەرلىرى ئىككى يۈز پارچىغا يېتىدىكەن. بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز پەقەت ئۇنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر تارىخىي ئېپوسى «ئوغۇزنامە» نى نەشرگە تەييارلىغانلىقى، ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر قەدىمكى دراما سى «مايتىرى سىمىت» ھەققىدە سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، بۇ ھەقتە نۇرغۇن ماقالە ئېلان قىلغانلىقى ئىكەن.

8 ـ نويابىر مەن ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى تولۇق كۇرستىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىنىپىغا كىرىپ، گېڭ شىمىن پروفېسسور ئۆتكەن «ئۇيغۇر قەدىمكى زامان مەدەنىيىتى» دەرسىنى بىر سائەت ئاڭلىدىم. گېڭ شىمىن مۇئەللىمنىڭ ئاز كەم سەكسەن يىللىق ھاياتىدا ئۆگەنگەن بىلىملىرى، تىللىرى ئىنتايىن كۆپ بولغاچقا، دەرسنى ناھايىتى كەڭ دائىرىلىك سۆزلەيتتى. دوسكىغا گاھىدا ئىنگلىز تىلىدا، گاھىدا رۇس تىلىدا، گاھىدا ئىمىس تىلىدا، گاھىدا تۈرك تىلىدا ئاتالغۇلارنى يازاتتى، گاھىدا خەنزۇچە، گاھىدا ئۇيغۇرچە سۆزلەيتتى. بولۇپمۇ ئۇ ئۇيغۇر مىللىتىنى ناھايىتى ئېپتىخار، پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالاتتى. ئۇنىڭ بۇ خىل روھىنى 13 ـ نويابىر مەكتەپتە ئۆتكۈزۈلگەن «مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى» نىڭ قۇرۇلۇش مۇرا-

سىمىدا يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم.

بۇ كۈنكى پائالىيەت ئىنتايىن داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، مۇرا-سىمغا تۆمۈر داۋامەت، ئابلەت ئابدۇرېشىت قاتارلىق دۆلەت رەھبەرلىرى، بېيجىڭدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلار، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار بولۇپ توقۇز يۈزگە يېقىن كىشى قاتناشتى. يىغىنىڭ دەسلىپىدىلا، پروفېسسور گېڭ شىمىن سۆزگە تەكلىپ قىلىندى. ئۇ ئۇيغۇر تىلىنىڭ تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇ-قى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ جۇڭگو مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى قىممەتلىك بايلىق ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ كېلىپ، بىردىنلا ھاياجانلىنىپ كەتتى ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى، مەدەنىيىتىنى تەتقىق قى-لىشنىڭ زۆرۈرلىكى ھەققىدە تەنتەنىلىك نۇتۇق سۆزلىدى. ئۇنىڭ نۇتۇق-دىن پۈتۈن يىغىن ئەھلى قاتتىق ھاياجانلىنىپ، ئۇزۇنغىچە گۈلدۈراس ئالقىش ساداسى ياڭراتتى. مەن بىر خەنزۇ ئالىمنىڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە باغلىغان بۇ قەدەر چوڭقۇر مۇھەببىتى، ئېتىقادىدىن قاتتىق تەسىرلەندىم.

«سىلەر ئۆز مەدەنىيىتىڭلار بىلەن قەدىرلىك!» دېدى ئوقۇتقۇچۇم خېنى مۇئەللىم بىر كۈنى ماڭا، «ھازىر كۆپلىگەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆزلە-رىنىڭ تىلى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادىتى قاتارلىقلارنى ئاستا ـ ئاستا يوقىتىپ قويۇۋاتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قىممىتىنى، جەلپكارلىقىنىمۇ يوقىتىپ قويۇۋاتىدۇ. سىلەر ئۇيغۇر، زاڭزۇ قاتارلىق مىللەتلەر يەنىلا روشەن مىللىي خاراكتېرنى ساقلاپ كېلىۋاتسىلەر، شۇ-ڭا دۇنيادىكى تەتقىقاتچىلار، سەيياھلار، زىيارەتچىلەر سىلەرنى شۇنچە قە-دىرلەيدۇ، ھۆرمەت بىلدۇرىدۇ!»

قىزغىن ئۆگىنىش ئىنقلابى، يۇقىرى ساپا

14 ـ ئۆكتەبىر، چارشەنبە، ھاۋا ئوچۇق.

مەن بېيجىڭغا كېلىپلا ھېس قىلغان تۇنجى تۇيغۇ ـــ ئۇچقاندەك تەرەق-قىيات ۋەزىيىتىدە تۇرۇۋاتقان مۇھىت، قىزغىن ئۆگىنىش ئىنقىلابى، بېيجىڭ كىشىلىرىنىڭ يۇقىرى مەنىۋى ساپاسى، ھەممە ياقنى قاپلىغان قويۇق مەدەنىيەت ھاۋاسى بولدى.

مەكتەپنىڭ ھەممىلا يېرىدە، شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە جىددىي دەرس تەكرارلاۋاتقان، تىل ئۆگىنىۋاتقان، كىتاب ـ ماتېرىيال كۆرۈۋاتقان كە-شىلەرنى كۆرىمەن. مەكتىپىمىزنىڭ ئون ئۈچ قەۋەتلىك كۇتۇپخانا بىنا-سىغا، دۇنياغا مەشھۇر، شۇنچە چوڭ كۆلەمدىكى دۆلەتلىك كۇتۇپخانىنىڭ

ھەر قايسى بۆلۈملىرىگە قاچانلا كىرسەم لىق توشۇپ ئولتۇرغان، تەقەززا-لىق بىلەن ئورۇن ئىزدەۋاتقان، جەمجىت ئولتۇرۇپ ماتېرىيال كۆرۈۋاتقان كىتابخانلارنى ئۇچرىتىمەن. بېيجىڭ چەت ئەل تىللىرى ئۇنىۋېرسىتېتى، چەتئەل تىللىرى 2 - ئۇنىۋېرسىتېتى، «يېڭى شەرق»، «شەرق قىزارىدى» قاتارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە خۇسۇسىي مەكتەپلەرگە تىل ئۆگىنىش ئۇچۇن تۇركۇم - تۇركۇملەپ كېتىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى ئۇچرىتىمەن. بېيجىڭلىقلار شۇنچە قىزغىنلىق، شۇنچە جىددىيلىك بىلەن ئۆگىنىدۇكى، ئاپتوبۇس، مېترودا، كوچىدا كېتىۋاتسىمۇ قولىدىن گېزىت - ژۇرنال چۈشمەيدۇ، تاماق يەۋاتسىمۇ، كۆزى كىتابتىن ئۇزۇلمەيدۇ. ۋېلىسىپىت بىلەن كېتىۋاتسىمۇ قۇلىقىدىن تىل ئۆگىتىۋاتقان تېڭشىغۇچ ئاجرىمايدۇ. ئورۇن ئىگىلەش ئۈچۇن شۇنچە سەھەر تۇرسامۇ، مەكتەپ ھويلىسىدىكى ياخشى جايلارنىڭ ئۇنلۇك ئىنگلىز تىلى يادلاۋاتقان خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن ئاللىقاچان ئىگىلىنىپ بولغانلىقىنى كۆرىمەن. كەچ سائەت ئون بىر بولغاندا ئۇيقۇم كېلىپ سىنىپ بىناسىدىن قايتقىنىمدا، سىنىپلاردا خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ يەنە بىر خىلدا تەكرار قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرىمەن. ئۇلاردا بىزدەك كۇنلەپ قۇرۇق پاراڭ سېلىپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغان، چۇشكىچە ئۇخلايدىغان، قارتا، ماجاڭ بىلەن ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىدىغان ناچار خاھىشلار ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ.

پايتەختتىكى بىر - بىرىدىن ھەشەمەتلىك، كۆركەم، زامانىۋى قۇرۇلۇشلار، كۆزنى چاقنىتىدىغان گۈزەل مەنزىرىلەر، قاتمۇ قات ستېرېئولۇق كۆۋرۈكلەر، يۇقىرى سۈرئەتلىك يوللارنى دېمەيلا قويايلى، پەن - تېخنىكا جەھەتتە ھەر كۈنى، ھەر سائەتتە مەيدانغا كېلىۋاتقان يېڭىلىقلاردىن ئادەمنىڭ كۆزى ئالىچەكمەن بولۇپ كېتىدىكەن. «دۇنيا پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكى نۇرلۇق مەرۋايىت» دەپ ئاتىلىۋاتقان «جۇڭگۇنسۇن» يۇقىرى پەن - تېخنىكا رايونى بىزنىڭ مەكتەپنىڭ تۆتلا بېكەت شىمال تەرىپىدە بولۇپ، بۇ يەردە پەن - تېخنىكا، ئېلېكترون، سفېرىلىق مەھسۇلاتلارنىڭ ئەڭ يېڭىسى، ئەڭ ئىلغارلىرى ھەر مىنۇتتا بازارغا سېلىنىپ تۇرىدىكەن. نەچچە يۈزلىگەن بىنالار توپىدىن تەشكىل تاپقان بۇ چوڭ رايوندا ھەر خىل تۇر، ھەر خىل تېپتىكى ئېلېكترون مەھسۇلاتلىرى خېرىدارلارنى ئۇز-لۇكسىز جەلپ قىلىپ تۇرىدىكەن.

بېيجىڭلىقلارنىڭ يۇقىرى مەنىۋى ساپاسىمۇ مېنى ئىختىيارسىز قايىل قىلدى. بولۇپمۇ مۇلازىمەت كەسپىدىكى ھەر قانداق كىشى سىز يېنىغا كېلەر - كەلمەيلا، دەرھال ئىللىق كۈلۈمسىرەپ، سىزگە سەل ئېگىلىپ

قانداق ياردەم كېرەكلىكىنى سوراپ تۇرىدۇ. سىز ئەڭ يولسىز تەلەپنى قويغان تەقدىردىمۇ، قىلچە ئاچچىقلانماستىن سىزگە ئەھۋالنى چىرايلىق چۈشەندۈرۈپ قايىل قىلىدۇ. سىز خەنزۇچىنى ياخشى تەلەپپۇز قىلالمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار سىزنى قىلچە مەسخىرە قىلماستىن، ئەستايىدىللىق، سەمىمىيلىك بىلەن سىزنى رىغبەتلەندۈرۈپ، مەقسىتىڭىزنى چۈشىنىدۇ ۋە لايىقىدا جاۋاب بېرىدۇ. بېيجىڭلىقلارنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى، شۇنچە مەسئۇلىيەتچان، ئەستايىدىل، بىر ئىشلاردا ئىنتايىن ئىنچىكە ۋە پۇختا. ھەرگىزمۇ بەزى ئىشلارنى مۇنداق دەپ قويمىغان، ئەتىسى ئۇنتۇپ قالمىغان، ئاخىرىغا ئىگە بولمايدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ. جۇملىدىن بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىمىزمۇ شۇنداق. بىزگە شۇ قەدەر مېھرىبانلىق بىلەن كۆڭۈل بۆلىدۇكى، قاتتىقراق چۈشكۈرۈپ قالساقمۇ، دەرھال يېنىمىزغا كېلىپ، زۇكام بولۇپ قالغان ـ قالمىغانلىقىمىزنى سورايدۇ، ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي دورا ئەكىلىپ بېرىدۇ، نېمىلەرگە دىققەت قىلىشىمىز كېرەكلىكىنى تاپىلايدۇ.

تۇرپان ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسىدىن بېيجىڭنىڭ مۇزېيىغا ئۆگىنىشكە بارغان زۇلپىيە بىلەن مەريەمگۈل ۋاقتى توشۇپ قالغانلىقتىن قايتىشقا تەرەددۇتلاندى. بىز غالىپ بىلەن ئىككىيلەن ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن باردۇق. ئۇلار تۇرۇۋاتقان ئۆيگە كىرسەك بېيجىڭ مۇزېيىدىكى بىرگە ئىشلىگەن بەش ـ ئالتە خەنزۇ ئايال ئۇلارنىڭ نەرسىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بېرىۋاتقان ئىكەن. ئۇلار زۇلپىيە بىلەن مەريەمگۈلنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي نۇرغۇن سوۋغا ـ سالام يوللۇق تۇتتى، يولدا نېمىلەرگە دىققەت قىلىشى كېرەكلىكى، بېرىپلا تېلېفون قىلىشى لازىملىقى ھەققىدە قايتا ـ قايتا تاپىلىدى. ئۇلارنى ئۇزىتىپ دەرۋازىنىڭ ئالدىغىچە ئەگىشىپ چىقتى، ئايرىلىدىغان چاغدا ئۇلار قۇچاقلىشىپ خوشلىشىپ ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي يىغلاپ كېتىشتى. مەن بەش ئاي جەريانىدا ئورنىتىلغان شۇنچە چوڭقۇر مېھىردىن، ئىككى مىللەت ئارىسىدىكى بۇ تەسىرلىك دوستلۇقتىن ئىختىيارسىز ھاياجانلاندىم.

سېغىنىش تۇيغۇلىرى

16 ـ ئۆكتەبىر، شەنبە، ھاۋا ئوچۇق.

بۇك ـ باراقسان يېشىللىق بىلەن ئورالغان بامبۇك باغچىسى. ئەتراپ جىمجىت، ئاندا ـ ساندا جۇپ ـ جۇپ بولۇپ ئايلىنىۋاتقان ئاشىق ـ مە-

شۇقلارنىڭ سايىسى بوستانلار ئىچىدە غىل ـ پال كۆرۈنۈپ ئۆتىدۇ. نەمـ خۇش ئۆستەڭ بويىدا، ياساپ قويغاندەك چىرايلىق، نازۇك بامبۇكلارنىڭ ئاستىدا ئولتۇرۇپ جىددىي دەرس تەكرارلاۋاتىمەن. سېغىزخانلارنىڭ ئەدىـ سىز شاراقلىشى جىملىقنى بۇزۇپ تۇرىدۇ. ئۆزىنىڭ ھاياتلىقىنى بىلدۇـ رۇپ، ئارانلا قىمىرلاپ تۇرغان ئالدىمدىكى ئۆستەڭگە ئانا ۋەتىنىدىن ئايـ رىلىشنى خالىمىغان ياپراقلار ئازاب ئىلكىدە پىلدىرلاپ چۈشۈپ تۇرىدۇ. سۇغا ئېگىشىپ، سۇنى سۆيۈپ تۇرغان مەجنۇنتاللار، بامبۇكلار مەيىن شاـ مالدا سۇس قىمىرلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاداققىي يۈرەك تېۇشىنى ئىزھار قىـ لىدۇ. ئۇلارنىڭ سۇدىكى قىمىرلاۋاتقان سايىسى ئادەمگە تىنىمسىز تولغىما ئۇسسۇل ئويناۋاتقان نازۇك بەدەن قىزلارنى ئەسلىتىدۇ. قىستاپ كېلىۋاتـ قان كۆز مەنزىرىسى، ياپراقلارنى سارغايتىشقا باشلىغان، ھەممە تەرەپتىن ئۇرۇلۇۋاتقان سۇغۇق ھاۋا بەدەننى شۇركەندۈرىدۇ.

بامبۇكلارنىڭ ئارىسىغا، ئورمانلارنىڭ قېتىغا سېغىنىش، جۇدالىق ئىلكىدە تەلمۈرۈپ قارايمەن. تۈيۇقسىزلا كۆلۈمسىرەپ چىقىپ كەلسەڭ يۈرىكىم يېرىلىپ كېتەرمۇ؟ مۇشۇ رومانتىك باغچا ئىچىدە قولتۇقلىشىپ مېڭىش بىزگىمۇ نېسىپ بولارمۇ؟ نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئۆيىمىزدە تۇغمەس ئۆي ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇۋاتقىنىڭدا ئاق ئاتلىق شاھزادەڭنىڭ يات تاۋۇشلار ئىچىدە، سېغىزخانىنىڭ ئەنسىز شاراقلىشى ئاستىدا سېنى مىسكىن سېغىنىپ ئولتۇرغانلىقى خىيالىڭدىن كېچەمـدەـ غاندۇ؟ ئالدىمدىكى ئۆستەڭ يا ئاقالمايدۇ، يا تاشالمايدۇ، خۇددى مېنىڭ دەردلىك قەلبىمدەك! تىنىمسىز لۇغۇلدايدۇ، چايقىلىدۇ، قەپەسكە سولانغان يىلاندەك!

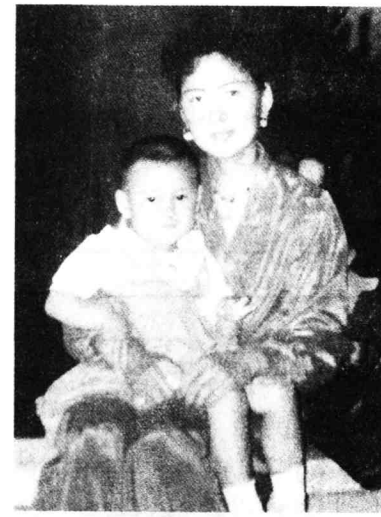
مۇشۇ مىنۇتلاردا نېمىلەر بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانسەن جېنىم؟ بەلكىم ئوماق قىزىمىز تۇغلۇقۇمنى ئۇخلىتىشقا تۇتۇنۇۋاتقانسەن ياكى نازاكەتلىك قىزىمىز نۇزۇگۇمنىڭ تاپشۇرۇقىغا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقانسەن ۋە ياكى ئەتىكى دەرسلىرىڭنى تەييارلاۋاتقانسەن؟ مەن سېنىڭدىن بەكمۇ يىراق، نەچچە مىڭ كىلومېتىرلاپ يىراق شەھەردە، قەدىمكى ئاستانە بېيجىڭنىڭ كونا پاسوندىكى بىر بىناسىدا، سەككىز كارىۋاتلىق ئوقۇغۇچىلار ياتقىدا خەنزۇچە، ئىنگلىزچە تاۋۇشلارغا چىرمىلىپ، ئۇيقۇسىز تۇنلەرنى ئۆتكۈزـ مەكتىمەن. تىنچسىز كارىدوردىكى رېتىمسىز ئاۋازلار خىياللىرىمغا تەـ سىر يەتكۈزەلمەيدۇ. مىسكىن قەلبىم، سېغىنىش، جۇدالىقتىن چاك ـ چاك يېرىلغان يۈرىكىم شۇ ھارارەتلىك يۈرتۇمغا، مېھرىبان قېرىنداشلىـ رىم، ئېتىقادلىق دوستلىرىم نەپەس ئېلىۋاتقان شۇ تۇپراققا، يۈرىكىمنىڭ

پارىسى بولغان ئۇچ تال گۈلۈم نازۇك خۇشپۇراق چېچەك تۇرغان بەشىنچى قەۋەتتىكى شۇ ئىللىق ئائىلىمگە تەلپۈنمەكتە.

رىقابەتلىك دەۋرىنىڭ تەخىرسىز شامالىرى مېنى يۈرەك بېغىشىم بولغان ئانا يۇرتۇمدىن ئايرىپ، بۇ ھەشەمەتلىك زامانىۋى شەھەرگە تاشلىدى. مانا، دېھقان ئائىلىسىدە، چەت توپىلىق سەھرادا چوڭ بولغان مەندەك بىر ئاددىي ئادەمنىڭ دۆلەتنىڭ يۇرىكى بولغان پايتەختتە توختاۋسىز ئايلىنىۋاتقان مۇشۇ زامانىۋى چىشلىق چاقنىڭ بىر ۋېنتىسىغا ئايلىنىپ، كەسكىن ئېلېكترون سىگنالىرى ئىچىدە ياشاپ قېلىشىنى كىمۇ تەسەۋۋۇر قىلغان دەيسىز؟ مەن ئۆلار بىلەن بىللە ئوخشاش مۇھىتتا ياشاپ، ئوخشاش ھاۋادىن نەپەس ئېلىپ، ئوخشاش بىر ستېرىئولۇق كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، ئوخشاش مېترودا ئولتۇرۇپ، ئوخشاش لىفتتا چىقىۋاتقان، كۆز نۇرلىرىمىز كۆندە نەچچە قېتىم سوقۇشۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۆلار ماڭا نىسبەتەن شۇنچە يات ۋە ناتونۇش، شۇنچە سوغۇق ۋە بىگانە! كۆككە تاقاشقان ئاسمان ـ پەلەك بىنالارنى كۆرگىنىمدە دەرھال كۆز ئالدىمغا ئاددىي كېسەكتىن سېلىنغان، ئۇستىگە شاخ ـ شۇمبىلار دۆۋىلەپ قويۇلغان، بالىلىقتىكى مەسۇم تىنىقلىرىم بىلەن بېزەلگەن ئاددىي ئۆيلەر كېلىدۇ. چىرايلىق مەنزىرە دەرەخلىرى بىلەن ئورالغان ئەينەكتەك تۇز ۋە كەڭرى يوللاردا ماڭغىنىمدا ئىككى قاسىنقىدا قويۇق ئۇجمە ۋە تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان، ئىككى يېقىغا قىغ ۋە ياغاچ ـ تاشلار دۆۋىلەپ قويۇلغان ئانا سۈيەت يوللار ئېسىمگە كېلىدۇ.

2004 ـ يىلى دېكابىر، بېيجىڭدا يېزىلدى.

تۇلۇم ئۇزاتتۇق

كۆز ئالدىمىزدا ھەش ـ پەش دېگۈچە يۈز بەرگەن پاجىئەگە زادى ئىشەنگۈسىز قالدۇق. مېھرىبان ئاچىمىزدىن تۇيۇقسىز ئايرىلىپ، يۈرىكىمىز لەختە ـ لەختە قان بولدى. چەكسىز نادامەت تۇيغۇسى ئىچىدە قولۇمغا قەلەم ئالدىم. مۇسىبەتنامە، ئەسلىمە، ماتەمنامە دېگەنلەر پەقەت مەشھۇر كىشىلەر ئۈچۈنلا يېزىلىشى كېرەكمىكەن! مەتبۇئاتلار پەقەت نامدار كىشىلەرھەققىدە يېزىلغان ئەسەرلەرنىلا ئېلان قىلىپ، ئاددىي كىشىلەرگە بېغىشلانغان كۆڭۈل ئىزھارىغا ئورۇن بەرمەسمۇ؟ ياق، مەن بۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن، بىر ئاددىي ئادەمگە بېغىشلانغان ئەڭ ئاددىي كۆڭۈل ئىزھارىمۇ چىن ھېسسىياتقا، بەدىئىي تۇيغۇغا تويۇنسا، چوقۇم ئەڭ تەسىرلىك ئەسەر بولۇپ مەيدانغا چىقىدۇ. توغرا، مېنىڭ يازماقچى بولغىنىم بىر ئاددىي ئاەم، لېكىن ئۇ قېرىنداشلىرى ئۈچۈن پۈتكۈل مۇھەببىتىنى بېغىشلىغان، پەزىلەتلىك، توغرا خۇلقلىق، مېھرىبان پەرىشتە. بۇ خىل خىسلەتلىرى، ئىدارىسىدىكى تۆھپىلىك خىزمەتلىرى بىلەن جەمئىيەتتە ھۆرمەتكە نائىل بولغان مېھنەتلىك ئىنسان. ئائىلە، پەرزەنتلىرىنىڭ ئىلمىي پەرۋىشى مۇساپىسىدە ئۆزىنى قۇربان قىلىۋاتقان مېھرىبان ئانا. ئۇ مۇشۇ سۈپەتلىرى بىلەن يېزىلىشقا، خاتىرىلىنىشكە ئەرزىمەمدىكەن؟

ئەگەر ئۇنى ئاخبارات قىممىتى جەھەتتە تونۇشتۇرۇشقا توغرا كەلگەندىمۇ، ئۇ ھەقىقىي خەلقنىڭ چاكىرى ئىدى. ئۇ كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىدا خىزمەت قىلىۋاتقان يىگىرمە يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان ئايلاپ يېزىلاردا تۇرۇپ، ئەستايىدىللىق ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن

ئىشلەپ خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىنى قوغداش يولىدا مىننەتسىز تۆھپە-لەرنى قوشقانىدى. ئىداردىكى خەنزۇ، خۇيزۇ خىزمەتداشلىرى بىلەنمۇ بىر تۇغقان قېرىنداشتەك ئۆتۈپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ نەمۇنىسى-نى ياراتقانىدى. ئۇنى بۇ دۇنيادىن ۋاقتسىز ئېلىپ كەتكەن رەھىمسىز كېسەل ــ ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىمۇ ئۇنىڭغا دەل مۇشۇ كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنى ئىشلەش جەريانىدا يۇقۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن ئىدى. بىراق، مېنىڭ بۇ يەردە يازماقچى بولغىنىم ئۇنىڭ ئىلغار ئىش ئىزلىرى ئەمەس، بەلكى مېھرىبان ئاچىمىزغا، كۆپلىگەن كىشىلەر ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم بولغان بىر ئادەمنىڭ ۋاقتسىز ئۆلۈمىگە بولغان ئەڭ سەمىمىي، مۇسىبەتلىك ھېسسىياتىمدىن ئىبارەت، خالاس.

كىشىنى ئەڭ ئېچىندۇرىدىغىنى، ئەڭ ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى، مەرھۇم ئاچىمىز سەھىيە سىستېمىسىدا خىزمەت قىلاتتى، مۇنداقچە ئېيتقاندا، دوختۇر ئىدى. يولدىشىمۇ شەھەردە خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن تاشقى كېسەل-لىكلەر دوختۇرى ئىدى. مۇشۇنداق بىر ئائىلىدىن كىشىلەر ئانچە كۆزگە ئە-لىپ كەتمەيدىغان ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلى بىر جانىنى تۇيۇقسىز ئېلىپ كەتتى. بۇ پاجىئە ھەر قانداق كېسەلگە سەل قاراشقا قەتئىي بولمايدىغانلىقى، بىر پۇتۇن جانىنىڭ كىچىككىنىلا بىر جايدا ئىكەنلىكى، بىر دەقىقىدىلا ئا-دەمنىڭ ھاياتىغا چېكىت قويۇلىدىغانلىقى ھەققىدە بىزگە جىددىي سىگنال بەردى. ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئەڭ ئۆرتەيدىغىنى، شۇ قاباھەتلىك كېچىنىڭ ئە-تىسى بۇ ئائىلىدىكى ئىككىنچى پەرزەنت، يەتتە ياشقا كىرگەن ئوماق ئوغۇل-نىڭ خەتنە توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلمەكچى ئىدى. پۇتۇن شەھەر خەلقى تويغا چىللىنىپ، باغاقلار تارقىتىلىپ بولغان، دوختۇر ئاكىمىزنىڭ ئاپىسى ئو-ماق نەۋرىسىنىڭ تويى ئۈچۈن تۇغقانلارنىڭ ھەر بىرىگە بىردىن ئۇنچە دوپپا تىككەنىدى. مانا تويغا دەپ تىككەن چىرايلىق دوپپىلارنى ئۆلۈمگە كىيىپ، بېلىمىزگە ئاق باغلاپ، كۆزلىرىمىزدىن دەريا ــ دەريا ياشلارنى ئاققۇزۇپ، پەتىگە كەلگەنلەرنى كۆتۈۋالماقتىمىز. بۇ نېمىدېگەن ئاچچىق قىسمەت ــ ھەي!

ئاچىمىز كېچە سائەت ئون بىرده قاتتىق بىر يۆتىلىپ كېتىپلا، ئاغزى-بۇرنىدىن قان كېتىپ، بىردەمنىڭ ئىچىدىلا ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلدى. «ئۆپ-كە تېشىلىپ، تېشىلگەن جايدىكى قان تومۇرى يېرىلىپ كەتكەن. ئۆپكىگە قان تولۇپ، نەپەس يولىنى توسۇۋالغان» ــ يەكۈن شۇ. مۇشۇنداق ئاددىيلا يەكۈن بىلەن بىر ئادەمنىڭ ئۆلۈمى ھەققىدە خۇلاسە چىقىرىلسا ــ ھەي! ئۇ ئەمدىلا ئوتتۇز توققۇز ياشقا كىرگەن، ھاياتىنىڭ ئەڭ نۆۋەر ۋاقتلىرىدا يا-شاۋاتقانىدى. ۋاپادار، جەمئىيەتتە يۈز ــ ئابرويلۇق يولدىشى، ئون ئۈچ ياشقا

كىرگەن قىزى، يەتتە ياشقا كىرگەن ئوغلى بار ئىدى. ئەڭ مۇھىمى، بۇگۈن دەل شۇ ئوغۇلنىڭ خەتنە تويى بولماقچى ئىدى. ھېچبولمىسا بىر كۈن ئۆتكەن بولسا، مەرھۇم ئارزۇ قىلغان ئوغلىنىڭ خەتنى تويىنى كۆرۈۋالغان بولسا قانداق بولار بولغىيتتى، خەتنە توي كەينىگە كېچىكتۈرۈلگەن بولسا قانداق بولار بولغىيتتى! ھەر خىل پەرەزلەر قىلىندى. مويسىپت تۇغقانلار ئىچىر قايغۇ ئىچىدە ساقاللىرىنى تۇتاملاپ: «پىشانىگە پۈتۈلگىنى شۇ، تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئامال يوق، ياخشى ئادەملەرنى بالدۇر ئېلىپ كېتىدۇ» دېيىشتى. توي باغىقى تاپشۇرۇۋالغان مېھمانلار تۇرکۇم ـ تۇرکۇملەپ ئۆلۈم پەتىسىگە كېلىشتى. ھېچكىمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى، يىغىدىن ھېچكىم ئۆزىنى توختىتالمايتتى. ئاچىمىزنىڭ خەنزۇ خىزمەتداشلىرى، خۇيزۇ دوستلىرى ئۇنىڭ قېرىنداشلىرىغا ئېسىلىپ قاتتىق يىغلاشتى. ھەممىنىڭ ئاغزىدا بىرلا گەپ: «بەك ئېسىل ئايال ئىدى».

مانا خەتنە تويى ئۇچۇن تەييارلانغان ئۇنچە دوپپىنىڭ ئۈستىگە ئەپچىل سەللە ئورىۋالغان ئوماق ئوغلىمىز ئاتىسىنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ، غەمكىن كۆزلىرى بىلەن ھەممەيلەنگە ھەيرانلىق نەزىرىدە تىكىلمەكتە. «ئاتا، ئاپامغا نېمە بولدى، ئۇ نېمىشقا ئويغانمايدۇ، مېنىڭ تويۇمنى قاچان ئۆتكۈزىمىز؟» دەپ دەممۇ دەم سوئال سوراپ، باغرىمىزنى لەختە ـ لەختە قان قىلماقتا. نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالغان ئاتا ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ئوغلىنى بەزلىمەكتە. تۇرۇپلا مۇسىبەتلىك مۇھىتنى يادىدىن چىقىرىپ قويۇپ، ئويۇنغا مەشغۇل بولۇۋاتقان ئوغۇل ھەممە ئادەمنىڭ ئېچىنغان ھالدا كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، مېھرىبانلىق بىلەن باش ـ كۆزلىرىنى سىلاپ كېتىۋاتقىنىدىن ھەيرانلىق ھېس قىلماقتا. ئون ئۈچ ياشلىق قىزىمىز بولسا، بىر نۇقتىغا قادالغىنىچە ئۇنسىز ياش تۆكمەكتە. ھەممىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ئېچىنىش ئىچىدىكى بىرلا ئوي: «بالىلار كىچىكلا ئاپىسىز قالدى، كېيىنكى كۈنلەردە ئۇلار قانداقمۇ قىلار؟». «يەنە ئون يىل ياشاپ بەرگەن بولسا...» دېدى بىر ئايال ئاھ ئۇرۇپ. «ئون يىل ئەمەس، بىر كۈن ئارتۇق يا-شىغان بولسىچۇ، بالىسىنىڭ خەتنە تويىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ خاتىرجەم كۆز يۇمماسمىدى؟ مانا ئەمدى كۆزى كەينىدە كەتتىغۇ...» ناخشىلىرىمىزدىكى «بالىلار يېتىم قالدى دادەي، مەن يىغلىماي، كىم يىغلىسۇن» دېگىنى دەل مۇشۇمىدۇ؟

ئويلىسام، ئويلىسام ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ. مېھرىبان ئاچىمىز تۇيۇقسىزلا كۈلۈمسىرەپ كېلىپ قالىدىغاندەك ھېس قىلىمەن. شۇنچە مېھرىبان، شۇنچە ساخاۋەتلىك، شۇنچە پەزىلەتلىك ئايال شۇنچە ياش، شۇنچە تۇ-

يۇقسىزلا بۇ ئالەمدىن كېتەمدۇ؟ چوڭلارنىڭ «ياخشىلار بۇ دۇنيادىن بالدۇر كېتىدۇ» دېگىنى شۇمىدۇ؟ بۇ نېمىدېگەن تەڭسىزلىك!

تاۋۇتنى ماشىنىغا سېلىپ، يەرلىككە قويۇشقا ئېلىپ ماڭدۇق. كوچىنى قاپلاپ، ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سەپ بولۇپ كېلىۋاتقان ماشىنىلار قوشۇنى مەرھۇمنىڭ ھۆرمىتىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى. دۇنيانىڭ ئىشلىرىغا ھەيرانمەنكى، بىز چوڭقۇر ماتەمدە، مۇسىبەتلىك مۇشۇ مىنۇتلاردا ئالەم بىز ئۈچۈن قاپقاراڭغۇ. لېكىن، قۇياش زېمىنغا يەنىلا ئاپئاق نۇرىنى چېچىپ، ھايات ئۆز ئوقىدا داۋام قىلماقتا. بىز بىلەن پەرۋايى پەلەك يەنە نۇرغۇن كىشىلەر كۈلكە ـ چاقچاق ۋە ھەر خىل ھېسسىياتلار بىلەن ئۆز يولىغا راۋان بولماقتا. ۋادەرىخا، «ئۆلدى، كەتتى» دېگىنى شۇمىدۇ؟

مېيىت يەرلىككە قويۇلۇپ، يەرلىكنىڭ ئاغزى بىر كېسەك ـ بىر كېسەك تېتىلىشقا باشلىدى. بارغانچە كىچىكلەپ كېتىۋاتقان يەرلىكنىڭ ئاغزىغا تىكىلگىنىمچە ئويلاپ قالدىم: «بۇ دۇنيا بىلەن ئۇ دۇنيانىڭ ئارىلىقى نېمىدېگەن يېقىن ـ ھە! ئۆلۈم خەۋىرى كېلىشتىن تۆت سائەتلا بۇرۇن ئاچام بىلەن كۆرۈشكەن، ئەتە بولىدىغان خەتنە تويىنىڭ تەييارلىقى ئۈستىدە پاراڭلاشقان ئىدىمغۇ! مانا ئەمدى ئۇ يەر ئاستىغا كۆمۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ، مەن ئۇنى ئۇزىتىپ قېلىۋاتىمەن! ئاھ، ھاياتنىڭ تىنىقى نېمىدېگەن قىسقا ـ ھە! باشقىلار ئۈچۈن سوقۇپ تۇرغان يۈرەك بىردىنلا توختاپ قالدى، دائىم مېھىر تۆكۈپ تۇرىدىغان قاپقارا كۆز تۇيۇقسىز يۇمۇلدى. ئائىلە، پەرزەنتلىرى، قېرىنداشلىرىنىڭ ھامىيسى بولغان ھارارەتلىك بەدەن شۇنچە تېزلا سوۋۇپ كەتتى. ھايات دېگەن مۇشۇنچىلىكلا ئىكەنغۇ ئاخىرا! ئاخىرقى كېسەك قويۇلۇپ، يەرلىكنىڭ ئاغزى ئېتىلدى. مۇشۇ بىر كېسەك ئۇ دۇنيا بىلەن بۇ دۇنيانىڭ چېگرىسى بولسا ـ ھە! «يەر ئاستىغا كىرىپ كەتتى» دېگەن گەپ قايتىپ كەلمەيدۇ دېگەن گەپ! قايتا كۆلمەيدۇ، قايتا سۆزلىمەيدۇ، بۇ دۇنيادىن مەڭگۈلۈك غايىپ بولدى دېگەن گەپ! بۇ قاباھەتلىك رېئاللىققا قاچانمۇ ئىشەنگىلى بولار!

2005 ـ يىلى مايى، تۇرپاندا يېزىلدى.

يېڭى يىلغا كىرىش

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. ھەممەيلەننىڭ يېشىغا بىر ياش قوشۇلۇپ، ئۆمرىدىن بىر يىل قىسقاردى. ئالەمنىڭ ئىشلىرى قىزىقكى، تېزرەك چوڭ بولۇشنى ئويلايدىغان بالىلار، ياشلار بىر ياش چوڭلىغانلىقىدىن ئالەمچە شادلىققا چۆمسە، يېشىنىڭ توختاپ قېلىشىنى ئىستەيدىغان قىرانلار، يا-شانغانلار ئاخىرقى مەنزىلگە يېقىنلاپ قېلىۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى يېرىم-لىققا تولدى. ئادەمنىڭ ئۆمرىنى ئوتتۇرىچە ئاتمىش ياش ھېسابلىغاندا، «ئاتمىش» نىڭ «بىرى» شاللىنىپ كەتتى، دېگەن گەپ. مۇشۇنى ئويلىغا-نىمىزدا ھەممىمىزنىڭ قەلبىنى بىر خىل بىئاراملىق، ئەنسىزلىك چۇل-غايدۇ. «ئاتمىش» نېمىدېگەن ئاز سان ـ ھە! ئۇ «ئالتە يۈز ئەللىك» ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ بولۇپ قالغان بولسا، ئادەملەر قانچە خاتىرجەم، قانچە بەختىيار بولغان بولاتتى ـ ھە! تەڭرىگە مىڭ شۈكرىكى، بىر قىسىم كى-شىلەر ئاتمىش بەشىنىڭ بىرى بولغان بىر يىل ۋاقىت ئىچىدىمۇ بىر ئا-لەمنى ئۆزگەرتكىدەك چوڭ ئىشلارنى قىلالايدۇ، نامى مەڭگۈ ئۆلمىگۈدەك ئۇزۇن ياشىيالايدۇ!.

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. 365 كۈن، 8760 سائەت، 525 مىڭ 600 مى-نۇت ئۆتۈپ كەتتى. ئالەم ئادەم ئىشەنگۈسىز دەرىجىدە تەرەققىي قىلىۋا-قان، دەۋر رېتىمى كۈنسېرى، مىنۇتسېرى يېڭىلىنىۋاتقان ھازىرقى ۋەزى-يەتتە 525 مىڭ 600 مىنۇت نېمىدېگەن كۆپ سان ـ ھە! مۇشۇ ۋاقىت ئىچىدە نېمىلەرنى قىلىۋەتكىلى بولمايدۇ؟ مىڭ ئەپسۇسكى، بىر قىسىم كىشىلەر مۇشۇنچىۋالا ئۇزۇن ۋاقىتنىمۇ ئەھمىيەتسىز ئىشلار بىلەن مە-

نىسىز ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ، ھېچقانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدۇ!

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئاخىرقى كېچىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىدە 5 ـ قەۋەتتىكى ئۇيۇمدە بىپايان زېمىنغا، قاينىق شەھەرگە نەزەر تاشلىدىم. ھەممە نەرسە ئوخشاش، ھەممە شەيئى كېچىلىك پائالىيىتىنى نورمال داۋاملاشتۇرماقتا. پەقەت لەپلەپ يېغىۋاتقان، ئىدىقۇت ۋادىسىدا تۇتىيا ـ دەك قىممەتلىك بولغان ئاپئاق قار ئاسماندىن توختىماي ئۇچۇپ چۈشۈپ، پۈتكۈل ۋادىنى ئاق لىباسقا ئورىماقتا. قەيەرلەردىندۇر پوجاڭزا ئاۋازى، ناخشا ـ مۇزىكا، كۈلكە ـ چاقچاقلارنىڭ ساداسى ياڭرىماقتا. قەلبىم يەنە قەيەرلەردىندۇر كېلىۋاتقان داۋالغۇۋاتقان يۈرەكلەرنىڭ ئېغىر تىنىشىنى، ئۆكۈنۈشلۈك خىتابلارنى، پۈشايمانلىق ئەسلىمىلەرنى ھېس قىلماقتا. توغرا، ئۆتكەن بىر يىل ئېتىقادلىق، مېھنەتكەش، مەسئۇلىيەتچان كىشىلەر ئۈچۈن ئىنتايىن تېز ۋە ئەھمىيەتلىك ئۆتۈپ كەتتى. مەنە ۋە غالىبىيەتكە تولغان بىر يىل بولدى، بۇنىڭغا تەنتەنە قىلىش كېرەك! لايىغەزەل، بىپەرۋا، كۈن ئۆتكۈزۈش يولىغا كىرىۋالغان بىر قىسىم كىشىلەر ئۈچۈن بولسا، ئىنتايىن ئاستا، مەنىسىز ئۆتتى. ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق، ئادەتتىكىدەك بىر يىل بولدى. بۇنىڭغا ئۆكۈنۈش كېرەك! چۈنكى يىللاردا، ۋاقىتتا نېمە گۈناھ. گۈناھ ئادەمنىڭ ئۆزىدە ئەمەسمۇ؟

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. بىر يىلنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىنى ئىلگىرىكى يىللاردىكىگە ئوخشاش رېستوران، داغدۇغىلىق يىغىلىشلاردا دەبدەبىلىك نۇتۇقلارنى سۆزلەپ، رەڭدار روملىكلارنى ئۇرۇشتۇرۇپ، خۇشال كۈلكىلەر ـ گە جۆر بولۇپ ئەمەس، بەلكى پىنھان خانىمدە ئوماق ئىككى قىزىمغا ھەمراھ بولۇپ داغدۇغىسىز ئۆتكۈزدۇم. ئەلۋەتتە، يېڭى يىلنى ھەر خىل ئۆتكۈزۈشنىڭ ھەر خىل ئەھمىيىتى بولىدۇ. بىز دوستلارنىڭ ھەر يىلى يېڭى يىل كېچىسىدە ئائىلە بويىچە جەم بولۇپ، بىر يىللىق مۇساپىمىزدىن خۇلاسە چىقىرىپ، ئاغىنىلەرگە دوكلات بېرىدىغان، كېيىنكى يىللىق پىلانلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان، كەمچىلىك، سەۋەنلىكلىرىمىزنى دوستانە كۆرسىتىپ بېرىدىغان ياخشى ئادىتىمىز بار ئىدى. ئەپسۇس، بۇ يىل نېسىپ بولمىدى، مەنمۇ «كىتاب بىلەن ئۆتكۈزۈش» تىن ئىبارەت باشقا بىر خىل ئۇسۇلنى تاللىۋالدىم. ئۆتكەن يىلى دەل مۇشۇ دەقىقىلەردە پايتەختە بېيجىڭدا ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان، «كۆەنجې» كوچىسىدىكى بىر كىچىك مۇسۇلمانچە ئاشخانىدا تۇرپاندىن بارغان خەلق سەنئەتكارلىرى ۋە خەنزۇ، موڭغۇل، چاۋشيەن، يۇگۇر سەنئەتكارلىرى بىلەن بىللە ھايات ـ تىمدا ئۇنتۇلغۇسىز دەرىجىدىكى ھاياجانلىق مىنۇتلارنى ئۆتكۈزگەنىدىم...

مانا سائەت ئون ئىككىگە دائ ئورۇشقا، ۋاقىت 2006 ـ يىلىغا سەكرەشكە بىر قانچە مىنۇتلا قالدى. قولۇمدا ناپولېئون خېئولىنىك «تەپەككۇرنىڭ قۇدرىتى» ناملىق كىتابى، تېخى ھازىرلا «بۇگۈننى يەر شارىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ خىرقى كۈنۈم دەپ تەسەۋۋۇر قىلىڭ» دېگەن بۆلۈكىنى ئوقۇپ تۈگەتتىم. توغرا، ھەممىدىن قىممەتلىكى بۇگۈن، ھەممىدىن مۇھىمى ھازىر!

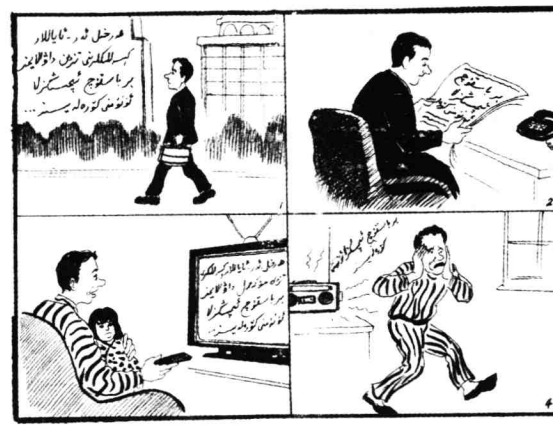
مانا، يېڭى بىر يىل كىردى. ئېغىر ھېسسىيات ئىچىدە بېسىپ ئۆتكەن مۇساپەمگە نەزەر تاشلىدىم. ئىزلىرىمغا قارىسام بۇ بىر يىل مەن ئۈچۈن ناھايىتى رەڭگارەڭ، مول مەزمۇنلۇق بىر يىل بوپتۇ. پايتەختە بېيجىڭدىكى ئوقۇش؛ ۋاقىتنى قەدىرلەپ ئۆگىنىش؛ مەسئۇلىيەتچانلىقى ئېغىر، ئەمما كۆڭۈللۈك، ئەلگە ياقىدىغان خىزمەت؛ مۇقەددەس تۈيغۇلار ئىچىدىكى ئىجادىيەت؛ قىزغىن كەيپىياتلار بىلەن تويۇنغان ئىجتىمائىي پائالىيەت... مانا مۇشۇنداق مەزمۇنلار بىلەن رەڭلەنگەن رەڭدار گۈللەر باسقان يولۇمنى چىرايلىق بېزەپ قويۇپتۇ. لېكىن، مەن زەڭ سېلىپ قاراپ، باشقىلار زادىلا بايقىمىغان، گۈللەر ئارىسىغا يوشۇرۇنۇشقا تىرىشىۋاتقان تامچە يەرلەردىكى ئازغان تىكەنلەرنىمۇ كۆرۈپ قالدىم. بۇ ئازغانلاردا بوشاڭلىق، ئىرادىسىزلىك، بوتۇلكا ـ بوتۇلكىلاپ ھاراقلار، بوش ئۆتۈۋاتقان كۆڭۈلچەك ۋاقىتلار، ئىرادىگە خىلاپلىق قىلىنغان تۈيغۇلار قاتارلىق تىكەنلەر باراقسانلاپ كېتىپتۇ. بۇلارنى كۆرۈپ ھازىرلا بەخت تۈيغۇسىدىن مەست بولغان قەلبىم نومۇس كۈچىدىن ئۆرتەندى. ئەلۋەتتە، مېنىڭ مۇساپەم بىر قىسىم قۇرداشلىرىمنىڭكىگە قارىغاندا قويۇق گۈل ـ چېچەكلەر ـ گە پۈركەنگەن بولسىمۇ، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويمىغان مەسئۇلىيەتچان ئادەم ئۈچۈن بۇ يەنىلا ئازلىق قىلاتتى. مۇرەككەپ تۈيغۇلار داۋالغۇپ تۇرغان قەلبىمنى تۇتۇپ تۇرۇپ «مەرھابا يېڭى يىل!» دەپ پىچىرلىدىم.

يېڭى بىر يىل كىردى. تەبىئەت ئىدىئوت ۋادىسىغا يېڭى بىر يىلدا يېڭى ئاساياشلىقنى ئاتا قىلماقچى بولغاندەك، پۈتۈن ۋادىنى يېپىيېڭى ئاپئاق لىباس بىلەن پۈركىگەن. ھاۋا ئوچۇق ۋە ئىللىق، قەلبىمۇ ھاۋادەكلا ئوچۇق ۋە تازا. ئالدىمدا بىر تالمۇ خەت يېزىلمىغان، خەت يېزىلىشنى كۈتۈپ تۇرغان ئاپئاق قەغەزدەك ئاپئاق قارلىق دالا يېيىلىپ يېتىپتۇ. مېنىڭ تۇنجى قەدىمىم بۇ «قەغەز» گە يېزىلغان تۇنجى خەت بولىدۇ. ھاياجان ئىلكىدە تۇنجى قەدەمنى باستىم، كەينىمدە ئاياق ئىزىم ئۇزۇلمەس زەنجىرەك داۋاملىشىپ كەلمەكتە. قەلبىمدە شۇ ئەھدە: «بۇ ‹ئىزىم› كۆپ ئۆتمەيلا ئۆچۈپ كېتىشى مۇمكىن، لېكىن بۇ بىر يىلدا مەڭگۈ ئۆچمىگۈدەك مەنىۋى ئىز قالدۇرمىسام بولمايدۇ.»

يېڭى بىر يىل كىردى. يېڭى بىر ھاياتلىق، يېڭى بىر قەدەم باشلاندى. ئەلۋەتتە، مۇشۇ دەقىقىلەردە، دۇنيا سىكۇنتسىرى ئۆزگىرىش ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان مۇشۇ پەيتلەردە ھەر بىر ئادەم بىسىپ ئۆتكەن بىر يىللىق مۇ-ساپىسىدىن ئەستايىدىللىق بىلەن خۇلاسە چىقىرىپ، ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان يېڭى بىر يىلى ئۈچۈن ئىنچىكە پىلان تۈزۈشى كېرەك. بۇ دېھقان ئۈچۈنمۇ، كادىر ئۈچۈنمۇ، تىجارەتچى ئۈچۈنمۇ، ئىشسىز ئۈچۈنمۇ ئوخشاشلا مۇھىم. چۈنكى، بىزدە «يىل بېشى ئىشنىڭ بېشى»، «پىلانسىز ئىش، قېپىلىپسىز خىش»، «پىلانلىق ئىش بۇزۇلماس» دېگەن ئۇدۇملار بار. ئۆتكەن بىر يىلدىكى سەۋەنلىك، ئەپسۇسلۇقلارنى، تەجرىبە - ساۋاقلارنى ئاغرىقچاپ ئوپېراتسىيە قىلالىساقلا، سەممىيلىك بىلەن يەكۈنلىيەلىسەكلا، يېڭى بىر يىلغا ئۈمىد بىلەن قەدەم باسالايمىز. بىزدە جەمئىيەتكە، ئائىلىمىزگە، ئۆزىمىزگە نىسبەتەن مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسى بولسىلا، ھەر قانداق ئىشتا ئۈتۈق قازىنالايمىز. ئىنتايىن كەسكىن رىقابەت دەۋرىدە، تىنىمسىز ئۆگىنىش، ئۆزلۇكسىز بىلىم يېڭىلاش مۇھىتىدا تۇرۇۋاتقانلىقىمىزنى ھېس قىلالىساقلا، دەۋر ئالقىشلايدىغان ئىلغار ئادەم بولالايمىز. ۋەتەن، خەلقىنىڭ ھەممىتىگە جاۋاب قايتۇرۇشنىڭ زۆرۈر مەسئۇلىيىتى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتەلىسەكلا، ئەلنىڭ ياخشى پەرزەنتى بولالايمىز... قىسقىسى، يېڭى يىلنىڭ خاسىيىتى، يېڭى يىل بېغىشلايدىغان تەسەۋۋۇر، خىياللار نېمىدېگەن كۆپ - ھە! قېنى قۇرداشلىرىم، ئەمدى مۇشۇ تەسەۋۋۇر، پىلانلىرىمىزنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىشەنچ ۋە مەسئۇلىيەت بىلەن قول تۇتۇشۇپ، يېڭى يىلغا قەدەم باسايلى!

2005 - يىلى، دېكابىر، تۇرپاندا يېزىلدى.

يۈزى قېلىن ئېلانلارغا لەنەت

ئېلان ــ كارخانا ۋە ئىقتىسادىي گەۋدىلەرنىڭ سېتىشنى ئىلگىرى سۈرۈشنى مەقسەت قىلغان بىر خىل تەشۋىقات پائالىيىتى بولۇپ، ھازىر ئېلان ۋاستىلىرى ئىچىدە تېلېۋىزىيە، رادىئو، گېزىت، تور ئېلانچىلىقى ئاساسىي ئېقىم بولۇپ ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىمۇ يەنە تېلېۋىزور ئومۇملىشىش نىسبىتى جەھەتتىكى مۇتلەق ئۈستۈنلۈكى بىلەن ئېلانچىلىق ئىشلىرىدىكى سەركەردە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە، ھازىرقى تەرەققىي قىلغان ئۇچۇر دەۋرىدە ئېلان بولمىسا بولمايدۇ. چۈنكى ئېلان ئاددىي ھالدىكى مەھسۇلات ئۇچۇرىلا بولماستىن، ئۇزىدە نۇرغۇن بىلىملەرنى، مول مەزمۇنلارنى مۇجەسسەملىگەن، بەدىئىي ۋە ئېستېتىك زوق بىلەن تويۇنغان سەنئەت ئەسىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن يەنە كۆرۈرمەنلەرنى قىممەتلىك ئۇچۇرلار ۋە مەنىۋى ھۇزۇر بىلەن تەمىنلەيدۇ، ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ رەڭدارلىقىنى ئاشۇرىدۇ. بىراق، بۇ يەردىكى ئالدىنقى شەرت شۇكى، ئېلانىنىڭ مەزمۇنى چوقۇم ئوبيېكتىپ، ئىلمىي، ھەقىقىي، ساغلام، ئەمەلىيەتكە، ئۆرپ ـ ئادەتنىمىزگە ئۇيغۇن بولۇشى، ئېلان ۋاقتى مۇۋاپىق بولۇشى كېرەك. ئېلانلىرىمىز، بولۇپمۇ ئۇيغۇر تىلىدا بېرىلىۋاتقان ئېلانلىرىمىز ئۆزىدە يۇقىرىقى شەرتلەرنى ھازىرلىيالمىدىمۇ؟ مېنىڭچە، «ياق»، ھازىرقى ئېلانلار يۇقىرىقى شەرتلەرنى ھازىرلىمىدىلا ئەمەس، بەلكى ئەسەبىيلىشىپ، يۈزى قېلىنلىشىپ، كىشىنى بىزار قىلىدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتتى. جەمئىيەتنىڭ ھەر خىل ئېلانلارغا بولغان كۆچلۈك ئىنكاسى بىر ئومۇمىي ساداغا ئايلاندى.

ھازىر بىزنىڭ ئېلانلىرىمىزدا ئەڭ ئەجەللىك ئۇچ كەمچىلىك ساقلىنىۋاتىدۇ. بىرىنچى، ئېلان مەزمۇنى ئوبيېكتىپ، ئەمەلىي ئەمەس، كۆپتۈر-

مىچىلىك، يالغانچىلىق ئىنتايىن ئېغىر. ئىككىنچى، ئۆرپ ـ ئادىتىمىز ـ گە، مىللىي پىسخىكىمىزغا، تۇرمۇش ئۇسۇلىمىزغا يات بولغان، مەزمۇنى يالىڭاچ، ساغلام بولمىغان ئېلانلار بەك كۆپ. ئۇچىنچى، ئېلانلارنىڭ خالـ غانچە ۋاقىت ئىگىلىۋېلىش ئەھۋالى بەك ئېغىر.

ھازىر رادىئو، تېلېۋىزورلاردا بېرىلىۋاتقان ئېلانلارنىڭ بىر ـ بىرىدىن چىڭ ۋەدىسىگە، ھەشەم، داغدۇغىسىغا قاراپ ھەيرانۇ ھەس قالمىسىز. دۇنـ يادا ساقايتقىلى بولمايدىغان ھېچقانداق كېسەل قالمىغاندەك، قىلىغىلى بولمايدىغان ھېچقانداق ئىش مەۋجۇت ئەمەستەك ھېس قىلمىسىز. ئەمەلـ يەتتىچۇ؟ كېسەللىكلەرنىڭ تۇرى بارغانسېرى كۆپەيمەپ، ساقايتىش تەس بولغان يېڭىدىن يېڭى كېسەللەر پەيدا بولماقتا. «بىر باسقۇچ ئېچىسىڭىزلا ئۇنۇمىنى كۆرەلەيسىز»، «بىر كۈرۈپكا ئېچىسىڭىزلا يۈرەك قان تومۇرى قېتىشىش كېسىلىڭىز ياخشىلىنىپ كېتىدۇ»، «تۇغماسلىق كېسىلىڭىز شىپا تېپىپ، پەرزەنتلىك بولۇش چۈشىڭىز ئەمەلگە ئاشىدۇ»، «ئون كۈندە بەش كىلوگرام ئورۇقلايسىز»، «چىرايىڭىزدىكى داغ، سەپكۈنلەر يوقىلىپ، ئايدەك گۈزەل ھالەتكە كېلىسىز»... رادىئو، تېلېۋىزىيىلەردە بېرىلىۋاتقان تەلەپپۇزى شۇنچە ئىشەنچلىك، گۈزەلچى، ئىسپاتچىلىرى بىر ـ بىرىدىن داڭلىق بولغان بۇ ئېلانلار نۇرغۇن ئىستېمالچىنى قايمۇقتۇرماقتا، زىيانغا ئۇچراتماقتا، ھەتتا ئېغىر پاجىئەلەرگە دۇچار قىلماقتا. ئېلاننىڭ زىيانـ كەشلىكىگە ئۇچراپ ھۆسن تۇزىتىپ، چىرايىنى ئەسلىگە كەلتۈرگۈسىز دەرىجىدە بۇزۇۋالغان، ساختا دورا ئېلانلىرىغا ئىشىنىپ، ئورۇقلايمەن، كۆكسىنى يوغىنىتىمەن، ئۆڭشىلىپ كېتىمەن دەپ ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشىلەر كۈنسېرى كۆپەيمەكتە. ھازىرمۇ نۇرغۇن كـ شىلەر ساختا ئېلانلارغا ئىشىنىپ، دورا، ساغلاملىق مەھسۇلاتلىرىنى تۇرـ كۇم ـ تۈركۈملەپ سېتىۋالماقتا، ئىقتىسادى، تەن سالامەتلىكىنى ئېغىر ئىسراپ قىلماقتا.

مەلۇم ماتېرىيالدىن كۆرۈشۈمچە، بىر چەت ئەللىك ساياھەتچى جۇڭگوغا كېلىپ، گېزىت، رادىئو ـ تېلېۋىزىيىلەردىكى شۇنچە كۆپ دورا ئېلانلـ رىنى كۆرۈپ ھەيران قالغان. جۇڭگونىڭ مېدىتسىنا ئىشلىرى مىسلىسىز تەرەققىي قىپتۇ، ساقايتقىلى بولمايدىغان كېسەللەر ئاساسەن قالماپتۇ، دەپ قاتتىق ھاياجان ئىچىدە ئېلاندا داڭلانغان بىر قانچە خىل دورىنى سېتىۋېـ لىپ، تۇتىيادەك ئاۋايلاپ دۆلىتىگە قايتقان. ئۇ قايتقاندىن كېيىن شۇ خىل ئاغرىقلارغا بۇ دورىلارنى ئىشلىتىپ، قىلچە ئۇنۇمى بولمىغانلىقىنى كـۆـ رۈپ، ئۆزىنىڭ ئالدىنىپ قالغانلىقىدىن قاتتىق غەزەپلەنگەن... دېمەك،

هازىر دورا، ساغلاملىق ئېلانلىرىدا يالغانچىلىق، كۆپتۈرۈۋېتىش ئەھۋالى ئىنتايىن ئېغىر، ھەتتا رادىئو ـ تېلېۋىزىيىلەردە بېرىلىۋاتقان بىر قىسىم دورا، ساغلاملىق ئېلانلىرىدا قىلچە نومۇس قىلماستىن، «بۆرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ، باھنى كۆچەيتىدۇ، جىنسىي ئىقتىدارنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ، مۇسكۇلنى چىڭىتىدۇ، كەيپىياتنى ياخشىلايدۇ، چىرايىنى نۇرلاندۇرىدۇ، ئا-دەمنى ياشارتىدۇ» دېگەندەك بارلىق مەدھىيە سۆزلىرىنى ئىشلىتىپ، ئېلان قىلىۋاتقان دوختۇرخانىنى ئادەمگە قايتا ھاياتلىق بەرگۈچى تۇتىيادەك ئورۇنغا قويۇۋالىدۇ. كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ، يۇزى قېلىنلارچە ماختاۋاتقان بۇ دوختۇر-نىڭ يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەرنىڭ بىرى بولسا، ئېنىقكى، ئۇلار «ئۆتمەس ماتا، زورلاپ ساتا» بۇ مېلىنى ھەممە يەردە ۋالاقلاپ ماختاپ، كىشىلەرنىڭ كۆزىگە كىرىۋالمىغان بولاتتى.

ھەر شەنبە كەچتە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ كوزىر پروگراممىلىرى-دىن بىرى بولغان «مەشرەپ» پروگراممىسى قويۇلىدۇ. تېلېۋىزوردا «مەش-رەپ» نىڭ كۆرسىتىلىش ۋاقتى ئېلان قىلىنىپ، بىر ئائىلە ئەزالىرى يى-غىلىپ تېلېۋىزورغا تىكىلىپ تەق بولۇپ تۇرغاندا، مەشرەپ ئەمەس، ئېلان باشلىنىپ كېتىدۇ. ئېلاننىڭ ۋاقتى شۇنچىلىك ئۇزۇن، مەزمۇنى شۇنچە-لىك تەكراركى، ئون بەش مىنۇتقىچىمۇ ئېلان تۇگىمەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن با-يقى مەشرەپ كۆرۈش ھارپىسىدىكى ھاياجانلار، ھېسسىياتلار قاياقىدۇر ئۇچۇپ كېتىپ، كۆرۈرمەنلەر قانال يۆتكەشكە ياكى غەزەپ بىلەن تېلېۋى-زورنى ئۆچۈرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋال «مەشرەپ» پروگرام-مىسىدىلا ئەمەس، باشقا ھەممە قانالالاردا، پروگراممىلاردا، كىنو، تېلېۋى-زىيە تىياتىرلىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا دائىم ئۇچرايدۇ. بولۇپمۇ كوزىر پروگراممىلارنىڭ ئەڭ ھالقىلىق بۆلەكلىرىدە، كىنو، تېلېۋىزىيە تىياتىر-لىرىنىڭ زىددىيەت ـ توقۇنۇش ئەڭ كەسكىنلەشكەن مىنۇتلىرىدا تۇيۇق-سىزلا فىلىم ئۇزۇۋېتىلىپ ئېلان بېرىلىدۇ. بۇ كۆرۈرمەنلەرنىڭ ھېسسى-ياتىغا قاتتىق ھاقارەت قىلغانلىق بولۇپ، تېلېۋىزور كۆرگۈچىلەرنى قاتـ-تىق غەزەپلەندۈرىدۇ. بۇنداق ئەھۋال بىر فىلىمدە بىر قېتىم ئەمەس، بىر قانچە قېتىم تەكرار ـ تەكرار يۈز بېرىدۇ. ئېلاننىڭ ۋاقتى ئۇزۇن، زېرە-كەرلىك بولغاننىڭ ئۈستىگە، بىر ئېلان قايتا ـ قايتا، تەكرار كۆرسىتە-لىپ، ئادەمدە بىزارلىق، غەزەپ تۇيغۇسى پەيدا قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېلاننىڭ ئۇنۇمىگە زور دەرىجىدە تەسىر يېتىپ، ئەكسىچە مەھسۇلاتنىڭ سېتىلىشىغا پايدىسىز ئامىل شەكىللىنىدۇ.

ھازىر ئۇيغۇرچە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە قاناللىرىدا ساقلىنىۋاتقان ئەڭ

گەۋدىلىك مەسىلىلەرنىڭ يەنە بىرى، ئېلانلارنىڭ يالىڭاچ، تېتىقسىزلىقى، مىللىي پسىخىكىمىزغا، ئۆرپ ـ ئادىتىمىزگە يات تەركىب، مەزمۇنلارنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپلۈكىدىن ئىبارەت. ھازىر بىر قىسىم ئېلانلارنى ئۇ ـ رۇق ـ تۇغقان، ئاتا ـ بالا بىللە ئولتۇرۇپ كۆرگىلى بولمايدۇ. ئېلان مەز ـ مۇنى، كۆرۈنۈشلىرى شۇنچە تېتىقسىز، شەھۋانىي تۈس ئالغانكى، قانۇ ـ لۇق ئاخبارات ۋاستىلىرىدا مۇشۇنداق نەرسىلەرنىڭ بېرىلىۋاتقانلىقىغا كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. بولۇپمۇ، بۆرەك ئاجىزلىقى، تۇغماسلىق، مەزى بېزى ياللۇغى، ئورۇقلىتىش، كۆكرەك ئوپېراتسىيىسى، ھۆسن تۇ ـ زەش، مۇسكۇل چىڭىتىش، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش، بالياتقۇ بوينى ياللۇ ـ غى قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ دورا، ساغلاملىق بۇيۇملىرى ئېلانلىرىدىكى ئەر ـ ئاياللارنىڭ يېقىنچىلىق كۆرۈنۈشلىرى، يېرىم يالىڭاچ بەدەنلەر، ئوچۇق ـ ئاشكارا ئىشلىتىلۈاتقان تېتىقسىز سۆز ـ ئىبارىلەر ۋە ھەر خىل ھاراق ئېلانلىرى ئۆرپ ـ ئادىتىمىزگە ئېغىر ھاقارەت كەلتۈرىدۇ. بۇ جەھەتتە يەنە رادىئودىكى دورا ئېلانلىرى، شەكلى ئۆزگەرگەن ئېلان، قىزىق لىنىيىلىك سۆھبەتنىڭ مەزمۇنى تېخىمۇ غالجىرانە ۋە شەھۋانىي بولۇپ، تەپتارتماستىن كىشىلەرنىڭ جىنسىي تۇرمۇشىغا ئائىت سۆز ـ ئىبارىلەر، ئاتالغۇلار ئوچۇق ـ ئاشكارا ئىشلىتىلىدۇ. ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان، پۈل ئۈچۈن ھەر قانداق سۆزنى دېيىشتىن يانمايدىغان مۇتە ـ خەسىس دوختۇرلار نەچچە مىليون ئۈيغۇرغا قىلچە ھېيىقماستىن بىز قاتتىق پەدىشەپ ساقلايدىغان، بىر كىمگە دېيىشتىنمۇ نومۇس قىلىدىغان مەخپىيەتلىكلەر ھەققىدە ئېزىپ چۈشەنچە بېرىدۇ، ھەتتا ئەرلەرنىڭ جىن ـ سىي ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈرىدىغان دورىلار ھەققىدە ئايال دوختۇرلار مەسلىھەت بېرىپ، ئادەمنى قاتتىق خورلۇق ۋە ئەپسۇسلۇق خىياللارغا ئە ـ سىر قىلىدۇ. ئۇلار دورىلىرىنى ماختاپ ئۆچۈرۈپ، بىمارلارنى ھازىرلا يە ـ گىرمە ياشلىق ساغلام، بەقۇۋۋەت يىگىتكە ياكى ئەتىسلا خوتۇنىنى ھا ـ ملدار قىلالايدىغان يارامليق ئاتىغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. بۇنىڭغا قاراپ كىشى «ئۈيغۇر ئەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئاجىزلىشىپ، ئاياللىرىنىڭ ھەممىسى تۇغماسلىققا قاراپ يۈزلىنىۋاتامدۇ، نېمە؟» دېگەن ئويغا كېلىپ قالىدۇ. مۇشۇنداق كۆرۈنۈشنى خالىمىسىڭىزمۇ كۆزىڭىزگە كىرىۋالىدىغان، ئاڭلاش ـ نى خالىمىسىڭىزمۇ كانايدا توختىماي ياڭراۋېرىدىغان ئۇزۇندىن ئۇزۇن تېتىقسىز ئېلانلار قايتا ـ قايتا قويۇلۇۋەرسە، «دۆلەتنىڭ تەشۋىقات ۋاسى ـ تىسىغۇ» دەپ رادىئو ـ تېلېۋىزورلارغا ئاسان ئىشىنىپ قالىدىغان ساددا، ئاق كۆڭۈل ئاھالىلەر، دېھقانلارغا قانداق ئاقىۋەت ئېلىپ كېلىدۇ؟ ھەممە

نەرسىگە قىزىقىش ئىچىدە قاراپ، قوبۇل قىلىش مەيدانىدا ئۆسۈپ يېتىلمۇاتقان ياشلار ـ ئۆسمۈرلەردە قانداق تەسىر پەيدا قىلىدۇ؟ تولۇقسىز ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، ساغلاملىق دورىلىرىنى ئەڭ كۆپ سېتىۋالىدىغانلار دېھقانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە پىسخىك تەسىللى سەۋەبىدىن دورىنىڭ ئۈنۈمى بارىكەن دەپ قارايدىغانلىرى، قىسقا مەزگىللىك ياخشىلىنىشنى ساقلىيىپ كەتتىم دەپ ھېس قىلىدىغانلىرى، دورىنى ئىشلىتىپ ئۈنۈمىنى كۆرەلمىگەندىن كېيىن، ئىقتىسادىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى زىيانىدىن دەردىنى نەگە ئېيتىشنى بىلمەي ئىچ پۈشۈقى ئىچىدە يۇرىدىغانلىرى كۆپ ئىكەن. ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر ئارىسىدىكى كىچىك تۇرۇپلا پەرداز قىلىشقا بېرىلىدىغان، تەن سالامەتلىكىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن كارى يوق، ئەسەبىيلەرچە ئورۇقلاشنى، زىلۋالىشىشنى ئويلايدىغان، قوزغاتقۇچى دورىلارنى ئىشلىتىدىغان، شەھۋانىي كۆرۈنۈشلەردىن ھېيىقمايدىغان ئىلەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشىدا ئېلاننىڭ «جىنايەتكار قولى» يوق دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ خاربىن 2 ـ دورا زاۋۇتى مەملىكەت ئىچىدە داڭلىق دورا زاۋۇتى بولۇپ، يىللاردىن بېرى بۇ زاۋۇتنىڭ ئۈنۈملۈك دورىلىرى ھەققىدە رادىئو ـ تېلېۋىزىيىلەردە قايتا ـ قايتا ئېلان بېرىلگەن، نۇرغۇن ئاغرىقلار بۇ زاۋۇتنىڭ دورىلىرىنى سېتىۋېلىپ ئىستېمال قىلغان. مانا يېقىندا بۇ زاۋۇتتا ئىشلەپچىقىرىلغان بىر قىسىم دورىلارنى ئىشلەتكەن بىر قانچە ئاغرىقنىڭ تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كېتىشى، يەنە بىر قانچەيلەننىڭ ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇشى بىلەن دۆلەتنى زىلزىلىگە سالغان سەتچىلىك ــ خاربىن 2 ـ دورا زاۋۇتىنىڭ ساختا دورا ئىشلەپچىقارغانلىقىدەك دېلو پاش بولدى. نەتىجىدە، بۇ دېلوغا چېتىشلىق بىر قانچە جاۋابكارلار جىنايى جازاغا تارتىلدى. خوش، ئۇنداقتا ئاغرىقلارنىڭ بۇ زاۋۇتنىڭ دورىلىرىنى سېتىۋېلىشىدا ئېلاننىڭ تۇرتكىسى بارمۇ، يوق؟ بۇ ساختا دورىنىڭ ئېلانىنى بەرگەن تەشۋىقات ۋاستىسىنىڭ جاۋابكارلىقىچۇ؟

ئۇنداقتا، بۇ قەدەر يۇزى قېلىن ئېلانلارنىڭ ئەدەپ كېتىشىدىكى سەۋەب نەدە؟ بۇ ئەھۋالنى باشقۇرىدىغان تارماق بارمۇ، يوق؟ ئېلانلارنىڭ ئەدەپ كېتىشىدىكى تۈپكى ھەم بىردىنبىر سەۋەب يۇقىرى ئېلان ھەققىدە، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە قاتارلىق تەشۋىقات ۋاستىلىرىنى قىزىقتۇرۇۋاتقان، باي قىلىۋاتقان ئېلان كىرىمىدە. ئەمەلىيەتتە، تەرتىپ بويىچە دورا ۋە داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ئېلانلىرىنى يېمەكلىك، دورا مەھسۇلاتلىرىنى باشقۇرۇش تارماقلىرى؛ دېھقانچىلىق، ھايۋانات دورىلىرى ئېلانلىرىنى يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى؛ جۇڭگوچە داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ئېلانلىرىنى سەھىيە مە-

مىستىرلىكى تەستىقلايدۇ؛ غەربچە دورا، داۋالاش ئېلانلىرىنى تەستىقلاش كەتمەيدۇ. ئېلانلارنى بېسىش، تارقىتىشقا ئاخبارات ۋاستىلىرىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماق مەسئۇل بولىدۇ. دۆلەت رادىئو ـ تېلېۋىزىيە باش ئىدارىسى بىلەن سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، 2006 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ، دورا، داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى، كۆكرەك يوغىنىتىدىغان، ئورۇقلىتىدىغان بۇيۇم ئېلانلىرىنى تېلېۋىزوردا تارقىتىشنى ۋاقىتلىق توختاتقانلىقىنى ئېلان قىلدى. لېكىن، بۇيرۇق ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، كۆپ قىسىم تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى تەپتارتماستىن يۇقىرىقى ئېلانلارنى كۆرسىتىۋەرمەكتە.

ئېلانىنىڭ مەھسۇلاتلارنى تونۇشتۇرۇش، سېتىشنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ھەقىقەتەن ئۇنۇمى زور بولىدۇ. لېكىن، سۈپەتلىك، ئىشەنچلىك مەھسۇلاتلار قايتا ـ قايتا ئېلان بېرىلىپ تەشۋىق قىلىنمىسىمۇ، يەنىلا خېرىدارلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ ياخشى سېتىلىۋېرىدۇ. مەسىلەن، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارمىقىدىكى 1 ـ دوختۇرخانا، ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ دوختۇرخانىلارنىڭ ئۆزلىرىنى تەشۋىق قىلىپ ئېلان بەرگەنلىكىنى ھېچ يەردە كۆرگىلى بولمايدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ داۋالاش سۈپىتى ياخشى، ئىشەنچلىك بولغاچقا، يەنىلا ئاغرىقلار بۇ دوختۇرخانىلارنى ئەڭ كۆپ تاللايدۇ. كىچىك چاغلىرىمدا خالتىلىق ئۇن بازارغا سېلىنغاندىن باشلاپ ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان «سانجى ئۇنى» (ھازىرقى «تەڭرىتاغ ئۇنى») نىڭ ئېلانىنى ھېچ يەردىن كۆرمىدۇق (بەلكىم، بولسىمۇ ناھايىتى ئاز بولسا كېرەك)، لېكىن ھازىرمۇ كۆپ سانلىق ئاھالىلەر قىلچە ئىككىلەنمەستىن مۇشۇ ئۇننى ئىشلىتىدۇ. دېمەك، مەھسۇلات ئىشەنچلىك، ئۇنۇملۇك، ھەقىقىي بولسا، ئۇنچە كۆپ ئېلان بېرىشنىڭ، «ئالساڭمۇ ئالمىسەن، ئالمىساڭمۇ ئالىسەن» دېگەندەك خەقنىڭ كۆزىگە كىرىۋېلىشنىڭ، قۇلاق تۇتۇدە قايتا ـ قايتا ۋارقىراپ، كىشىنى بىزار قىلىشنىڭ ئورنى يوق. بۇ خۇددى «بېشىم بەك ۋارقىرايدۇ»، «بەك ۋارقىرىغانىنىڭ ئىشتىنى پوق» دېگەندەك بىر ئىش.

ھازىر مىللىي كارخانىلار ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىدىكى ئېلان بازىرىدا قاينام ـ تاشقىنلىق مەنزىرە شەكىللەنمەكتە. بىر ـ بىرىدىن قەدىمىي، بىر ـ بىرىدىن ئەنئەنىۋى، بىر ـ بىرىدىن بەدئىي ھەم بىر ـ بىرىدىن ئېپسانىۋى ئېلانلار كەينى ـ كەينىدىن مەيدانغا كېلىپ، كۆرۈرمەنلەرنىڭ كۆزلىرىنى ئالدىچەكمەن قىلىۋەتمەكتە. بۇ ئېلانلارنىڭ ئارتۇقچىلىقى مەزمۇنىدىن كۆرۈ-

نۇشلىرىنگچە مىللىي ئەنئەنىمىزگە، ئۆرپ ـ ئادىتىمىزگە، تۇرمۇش ئۇسۇلىمىزغا ئۇيغۇن، قويۇق بەدئىيلىككە، سەنئەتلىك ۋە ئېستېتىك خۇسۇسىيەتكە تويۇنغان. بىر كۆرگەن كىشىدە بىر خىل سۆيۈنۈش، يېقىنلىق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدۇ. لېكىن، كەمچىلىكى، ئۇنۇمى ھەددىدىن زىيادە كۆپتۇرۇۋېتىلگەن، مۇشۇ مەھسۇلات بىلەن ھەر قانداق كىيىملىنى داۋالىغىلى بولىدىغاندەك، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدىغاندەك، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ ياشىغىلى بولمايدىغاندەك كەيپىيات سىڭدۈرۈلگەن. ساغلاملىق، ئۇزۇقلۇق مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانىلار بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىپ، «سېنىڭدىن مەن قالمەنمۇ» دېگەندەك بىر ـ بىرىدىن ھەيۋەتلىك، بىر ـ بىرىدىن دەبدەبىلىك، بىر ـ بىرىدىن تەنتەنىلىك ئېلانلارنى بەس ـ بەس بىلەن مەيدانغا چىقىرىپ، مەھسۇلاتنى بازارغا غايىۋى ئورۇنغا چىقىرىۋالماقتا. خەلقىمىزنىڭ ھۆرمەت تۇرىدىكى داڭلىق چولپانلارنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ تەكلىپ قىلىپ، كىشىلەرنى قايمۇقتۇرماقتا ۋە ئومىدسىزلەندۈرمەكتە. ئەلۋەتتە، چولپانلارنىڭ ئېلانلارغا چىقىشى ئۇلارنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش. ۋەھالەنكى، پۇلنىڭ ۋەسۋەسىسى ئالدىدا ئەخلاقنىڭ چەكلەش ئىقتىدارىمۇ ئۆز رولىنى ياخشى جارى قىلدۇرالمايۋاتىدۇ. بولۇپمۇ ئىقتىسادىي مەنپەئەت مەسلىسىدە بىزنىڭ ئۇلارغا بىر نەرسە دېيىشكە ھوقۇقىمىز يوق. بەلكىم، ئۇلار بۇ پۇلغا ھەقىقەتەن ئېھتىياجلىق بولۇشى، ھەتتا بۇ پۇلنى ساۋابلىق، خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا ئىشلىتىشى مۇمكىن. لېكىن، ئۇلارنى مۇشۇ چولپانلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزغان، بېشىدە كۆتۈرۈپ ھۆرمىتىنى قىلغانلار يەنىلا خەلق. شۇڭا، چولپانلار خەلقنىڭ ھېسسىياتىنىمۇ نەزەرگە ئېلىشى كېرەك. بولۇپمۇ ئۆز ئوبرازىغا ماس كەلمەيدىغان ھەر خىل ئىچىملىك، يېمەكلىك ئېلانلىرىغا چىقىش، ئۇنۇمنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكى ئېنىقسىز بولغان مەھسۇلات ئېلانلىرىدا غادىيىپ تۇرۇپ قولىدىكى مالنى شاتۇتىدەك ماختاش، قانداقلا ئېلاندا بولسۇن، ھە دېسە ئوتتۇرىغا چىقىۋېلىپ، كۆرۈرمەنلەرنىڭ كۆزىگە كىرىۋېلىش قاتارلىق ئىشلار ئۇلارنىڭ ئوبرازىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ. مۇشۇ چولپانلار خەلقنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى پۇل تېپىشنىڭ ۋاستىسى قىلىۋالسا، بولۇپمۇ ئۆز ئۇنۇمىدىن ئارتۇق ماختاپ، كۆپتۇرۇلگەن مەھسۇلاتلار بىلەن خەلقنى قايمۇقتۇرسا، نەتىجىدە خەلقنىڭ ئۇلارغا بولغان ئىشەنچى نەپرەتكە ئايلىنىدۇ. نۇرغۇن ئىستېمالچىلارنىڭ مەلۇم مەھسۇلاتنى سېتىۋېلىشى زاۋۇتلارنىڭ سېتىش يوللىرى ۋە تەشۋىقاتنىڭ كۈچلۈك بولغانلىقىدىن بولماستىن، بەلكى ئېلانغا چىققان

داڭلىق شەخسكە چوقۇنغانلىقىدىن بولۇۋاتىدۇ. ھالبۇكى، ئۆزلىرى ئىشەنمىدىغان ئاشۇ داڭلىق شەخسلەر ئۇلارنى ئالداپ قويۇۋاتىدۇ. چۈنكى بۇ شەخسلەر ئۆزى ئېلانغا چىققان مەھسۇلاتنى ئىشلىتىپمۇ باقمىغان، ھەتتا ئىشلەتكەن بولسىمۇ، ھېچقانداق ئۇنۇمى يوقلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ، ئىسىتېمالچىلارنى سېتىۋېلىشقا قايمۇقتۇرغان. دۆلىتىمىزنىڭ «ئېلان قانۇنى» نىڭ 14 - ماددىسىدا، دورا، داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ئېلانلىرىدا ئىلمىي ئاساسى يوق ئۇنۇمدارلىقىنى بىلدۈرىدىغان يەكۈن، كاپالەتنامىلەرنى ئىشلىتىشكە، مۇتەخەسسىس، دوختۇر ياكى ئاغرىقلار نامىدا ئىسپات بېرىشكە بولمايدۇ، دەپ بەلگىلەنگەن. ھالبۇكى، بىزنىڭ تېلېۋىزورلاردا كۆرۈۋاتقىنىمىز دەل بۇنىڭغا زىت ئەھۋال. سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىدىكى مۇناسىۋەتلىك خادىمنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، تېلېۋىزورلاردا كۆرسىتىلگەن دورا ئېلانلىرىنىڭ 62% ى قانۇنسىز ئىكەن. «ئېلان قانۇنى» نىڭ بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسلانغاندا، قانۇنسىز ئېلان تارقىتىلسا، ئېلان بەرگۈچى، ئېلان تىجارەتچىسى ۋە ئېلان تارقاتقۇچىلار ئېلانىنى توختىتىشقا بۇيرۇلىدۇ ھەم ئېلان ھەققى مۇساداىرە قىلىنىپ، ئېلان ھەققىنىڭ بىر ھەسسىسىدىن يۇقىرى، بەش ھەسسىسىدىن تۆۋەن جەرىمانە قويۇلىدۇ. لېكىن، ئېلاندىن ئېرىشكەن پايدا بۇ جەرىمانىنىڭ نەچچە ھەسسىسىگە، ھەتتا نەچچە ئون ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، جەرىمانە ئۇنىڭغا ھېچقانچە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، تەكشۈرۈپ بايقالغان قانۇنسىز ئېلانلار ناھايىتى ئاز سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

ئۇنداقتا، قانداق قىلغاندا ئېلانىنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ؟ بۇ يەردىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە — ئىستېمالچىلاردا. پسىخىكا نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، «يالغان سۆزنى يۈز قېتىم دېسە راستقا ئايلىنىدۇ» دېگەندەك، بىر خىل ئېلاننىڭ قايتا - قايتا تەكرارلىنىۋېرىشى بىلەن ئىستېمالچىلاردا ئىختىيارسىز ھالدا بۇ خىل مەھسۇلاتقا مايىللىق، قىزىقىش ھېسسىياتى پەيدا بولۇپ، ئۆزى بىلمەي - بىلمەي، مۇشۇ خىل مەھسۇلاتنى سېتىۋالىدىغان ئەھۋال ئېغىر. ساختا ئېلانلارنى تارقىتىشنى چەكلەش تامامەن مۇمكىن، لېكىن تەس بولغىنى قارىغۇلارچە ئەگىشىش. قارىغۇلارچە ئەگىشىش - ئەگەشمەسلىكنى ئادەمنىڭ ساپاسى بەلگىلەيدۇ. شۇڭا، ئادەمنىڭ ئىلمىي تەربىيىلىنىشى ياخشى بولسا، ئۇ داڭلىق شەخسلەرنى، ئىلمىي ئاتالغۇلارنى نىقاب قىلىۋېلىپ ئادەم ئالدايدىغان ئېلان نەيرەڭلىرىگە قارىغۇلارچە ئەگەشمەيدۇ. بىر مەھسۇلاتنى ساختا تەشۋىق قىلىش ئەمەلىيەتتە خاراكتېر جەھەتتىن ساختا مەھسۇلات ساتقىنىغا ئوخ-

شاش. شۇڭا، ئۇلارنى قاتتىق جازالاش لازىم. ھالبۇكى، نۇرغۇن ئادەم سودا سارايلىرىدىن مال سېتىۋالغاندا ئىنتايىن ئىنچىكىلىك بىلەن تاللايدۇيۇ، نېمىشقا تېلېۋىزوردا نېمە دېسە شۇنىڭغا ئىشىنىۋېرىدۇ؟

رادىئو ـ تېلېۋىزىيە دۆلەت ئىلكىدىكى ئاممىۋى تارقىتىش ۋاستىسى بولسىمۇ، بىراق، ئېلاندىكى پايدا ـ مەنپەئەت توقۇنۇشى سەۋەبىدىن نۇرغۇن ۋاقىتلاردا كۆپتۇرمىچىلىكتىن ساقلىنالمايدۇ. ئاخبارات ۋاستىسى دۆلەت ئىلكىدە بولغان بىلەن تېلېۋىزىيەدىكى ئېلان خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ساپاسىنىڭ قانداق بولۇشى باشقا ئىش. ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ئېلان بۆلۈم، شىركەتلىرىنى ھۆددىگە ئالغۇچىلار، ئېلان خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئېلان ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنداپ ھەسسىلەپ پايدا ئېلىش مەقسىتىدە، ئۆز مىللىتىنىڭ پسىخىكىسى، خەلقنىڭ رايى، ئەقەللىي ئېيتقاندا، ئۆز ۋىجدانى بىلەن ھېسابلاشماي، كۆزنى يۇمۇ-ۋېلىپ، قارىغۇلارچە پۇۋلەپ ئۇچۇرىدىغان، يۇزى قېلىنلارچە ماختاپ كۆپ-تۇرىدىغان، غىلاپنىڭ ئىچىدىكى ئۇياتلىق سۆزلەرنىمۇ ھېيىقماي ۋارقىرايدىغان ئىللەتلەرنى سادىر قىلىۋاتىدۇ. تېلېۋىزىيە، رادىئو ئېلانلىرى مەھسۇلات تونۇشتۇرۇشتا ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلىققا ئىگە بولغاچقا، تېلېۋىزور ئېكرانى ۋە رادىئو دولقۇنى ئېلانىدىن خالىي بولالمايدۇ. پايدا ئۈچۈن باشقىلارنى ئالداش بىلەن ئالدامچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشى بىرلا ۋاقىتتا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا، بىر چەكلەش بۇيرۇقى ئارقىلىقلا ئېلانلارنى ساپلاشتۇرۇشتىن ئۈمىد كۈتمەي، قارىغۇلارچە ئەگىشىشتىن قاتتىق ساقلىنىش لازىم.

2006 ـ يىلى، تۇرپاندا يېزىلدى.

يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، ئۇيغۇر تىلىدىكى مەتبۇئات، نەشر ئەپكارلىرىدا، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئېكرانلىرىدا مىللەت ئوپېراتسىيىسى ئاساسىي مەزمۇن، مىللەت ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش مۇددىئا قىلىنغان بەس ـ مۇنازىرىلەر قىزىپ كەتتى. تونۇلغان يازغۇچى ئەختەم ئۆمەرنىڭ «يىراق قىرلاردىن ئانا يۇرتقا سالام» ناملىق ئەدەبىي خاتىرىسىنىڭ زىلزىلىسىدىن باشلانغان بۇ خىل ئېقىم ئاخىرى غايەت زور دولقۇن ھاسىل قىلىپ، پۈتۈن ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى، بولۇپمۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەت، تەشۋىقات، مەدەنىيەت ساھەسىنى ئۆز تەسىرى ئىچىگە ئالدى. بۇ جەريانداا مىللىتىمىزنىڭ تارىختىن بۇيان بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىسى قايتا باھالىنىپ، كەچمىشلىرىمىزدە ساقلانغان ۋە ھازىر مەۋجۇت بولۇۋاتقان بارلىق سەۋەبلىك ـ كەمچىلىكلەر، يەنى نادانلىق، قاششاقلىق، خۇراپاتلىق، ئىلىمسىزلىك، غۇرۇرسىزلىق، ئەخلاقسىزلىق، ئىتتىپاقسىزلىق، ھاراكەشلىك قاتارلىق ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان ئىللەتلەر، ھەتتا قىسمەن شارائىتتا مۇنداقلا زاھىر بولۇپ قالغان سەۋەنلىكلەرمۇ قاتتىق تەنقىد قامچىسى ئاستىغا ئېلىندى. بۇ جەريانداا كاللىمىز قىزىپ كېتىپ، قارىقويۇق بىر تاياقتا ھەيدەيدىغان، توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلاپ، قۇرۇق گەپ ئوينىتىپ، ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدىغان، كىم بەك تىللاپ بەرسە شۇنىڭ دېگىنى توغرا بولىدىغان ئەھۋاللارمۇ سادىر بولدى. ھەتتا بىر نەچچە مىڭ يىللىق زاراتگاھلىقلىرىمىزنى چوقۇپ ئېچىپ، قۇرۇق مۇرىدىغا ئايلانغان جەسەدىلەرنى سازايى قىلىپ، ئەجدادلىرىمىزغىچە تىل تەگكۈزىدىغان ئىشلارمۇ

ئاز ـ تولا زاهىر بولدى. لېكىن، نېمىلا بولسۇن «كېسەلنى يوشۇرساڭ ئۆ ـ لۈم ئاشكارا» دېگەندەك مۇشۇنداق قاتتىق، رەھىمسىز ئوپېراتسىيە بولما ـ سا، پۈتكۈل مىللەتنى چىرماپ كەتكەن ئىللەتلەرنى تۈگىتىش ئاسان ئە ـ مەس ئىدى. «دوستلارنىڭ يىغلىتىپ ئېيتىشى»، يۇقىرىقىدەك كۆچلۈك مەنىۋى يۈكسىلىشنىڭ تۈرتكىسىدە ئەمدى قاراپ باقساق مەنىۋىيىتىمىزدە نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولغانلىقىنى كۆرمەكتىمىز. بۇ ئىنتايىن ياخ ـ شى ئەھۋال. ئەلۋەتتە، بۇنى نوقۇل ھالدىكى «مەنىۋى يۈكسىلىش» نىڭ غە ـ لىبىسى دەپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ. شەيئىلەر ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىپ تۇرى ـ دۇ. دۇنيا توختاۋسىز تەرەققىي قىلىدۇ، تارىخنىڭ تەرەققىيات قەدىمى مۇ ـ قەررەر بېسىشقا تېگىشلىك مۇساپىنى بېسىپ، نۇرغۇن مەسىلىلەرنى تەبە ـ ئىي ھالدا ھەل قىلىدۇ.

تارىخ مۇساپىسىگە نەزەر سالساق، ياۋروپا، ئامېرىكىدىكى نۇرغۇن دۆلەت ـ لەردىمۇ تەرەققىيات قەدىمىنىڭ تېزلىشىشى، مەدەنىيەتنىڭ تېز ئالمىشى ـ شىغا ئەگىشىپ، نۇرغۇن مەسىلىلەر ئاشكارىلانغان. 1940 ـ يىللاردىن 1960 ـ يىللارغىچە بۇ دۆلەتلەردە مەدەنىيەت جەھەتتە ياتلىشىش، ئۇز ـ لۇكتىن چەتنەش، تېڭىرقاش، گاڭگىراش، ياشلارنىڭ چۈشكۈنلىشىشى، ئەخلاقىي جەھەتتىن چىرىكلىشىش قاتارلىق ئىللەتلەر يامراپ كەتكەن. 1960 ـ يىللاردىن 1980 ـ يىللارغىچە بۇ خىل ھالەت جۇڭگو تۈپرىقىدا، يەنى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە ئەۋج ئالغان، ئامېرىكا ۋە ياۋروپادىكى دۆلەتلەر ـ دە بولسا، ئەھۋال ياخشىلىنىپ، مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزىنى تونۇش كەيپە ـ يىاتى ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن. مانا ئەمدى 1980 ـ يىللاردىن كېيىن، بۇ خىل كەيپىيات ئۈيغۇر جەمئىيىتىدە زاھىر بولۇپ، يىگىرمە يىلغا يېقىن گاڭگىراش، تېڭىرقاش باسقۇچىنى باشتىن كەچۈردۇق. بۇ مەزگىلدە بولسا ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا، كىشىلىرىنىڭ مەدەنىيە ـ لىك ساپاسىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. دېمەك، ھەر قانداق دۆلەت، مىل ـ لەتنىڭ تەرەققىياتى نوقۇل ھالدا تۈز سىزىق پېتى ئۆرلەش جەريانىلا بول ـ ماستىن، چېكىنىش، تاللاش، تېڭىرقاش باسقۇچلىرىنى باشتىن كەچۈرى ـ دۇ. خەلقىمىزمۇ مۇشۇنداق تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ھازىر مەنىۋى كەيپىياتى، مەدەنىيەت قاتلىمى جەھەتلەردە زور ئىلگىرىلەشلەرگە ئېرىشتى. بۇ ئاساسلىقى تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقا ـ تىلاردا ئىپادىلەندى.

بىرىنچى، ئىلىم كەيپىياتى قويۇقلاشتى

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، خەلقىمىز ئارىسىدا ئىلىم مۇھىتى قو ـ

يۇقلاشتى. بۇنىڭغا ھەر خىل ئاممىلاردىن باشقا مۇنۇ بىر قانچە ئىش گەۋ-دىلىك تەسىر كۆرسەتتى. بىرىنچى، تەرەققىيات تەسىر كۆرسەتتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، كومپيۇتېر تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، كومپيۇ-تېر تورىنىڭ خەلقىمىزنى دۇنيا بىلەن ئۇچراشتۇرۇشى نەتىجىسىدە، خەل-قىمىز تەرەققىياتىنىڭ تەخىرسىزلىكىنى، ئىلمىنىڭ قۇدرىتىنى بارغانسې-رى چوڭقۇر ھېس قىلىپ يەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، رادىئو - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرنال قاتارلىق ھەر خىل مېدىيىلەر توختاۋسىز ئۆزگىرىپ تۇرۇۋاتقان رەڭگارەڭ دۇنيانى ئۇزلۇكسىز يەتكۈزۈپ تۇردى. يېڭىدىن يېڭى ئىلىم - پەن ئۇچۇرلىرى ۋە نەتىجىلىرى، ئىلغار تېخنىكىلار كۆپ خىل يوللار بىلەن رايونىمىزغا كىرىپ، خەلقىمىزنىڭ پىسخىكىسىغا زور تەسىر كۆرسەتتى. سودا، تىجارەت، ئوقۇش، سایاھەت يوللىرىنىڭ راۋانلىشىشى، دۆلەت، رايونلار ئارا ئۆزئارا ئالماشتۇرۇشنىڭ كۆپىيىشىمۇ بۇ خىل كەې-پىياتنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى. ئىككىنچى، ئىلىم ئەھلىلىرى تەسىر كۆرسەتتى. تېخى بىر قانچە يىل ئىلگىرىلا خەلقىمىزدە دوكتورلار سانىقلىقلا ئىدى. «پالانچى دوكتورلۇقتا چەت ئەلدە ئوقۇۋېتىپ-تۇ، پۈستانچى ئىچكىرى ئۆلكىدىكى مەلۇم تەتقىقات ئورنىدا دوكتور ئاش-تى بولۇپ خىزمەت قىلىۋېتىپتۇ» دېگەن ئۇچۇرلارنى ئاڭلاپ قالساق، ھەيرانۇھەس بولۇشۇپ، بۇ ھەقتە ھەۋەس بىلەن سۆزلىشىپ كېتەتتۇق. ما-نا ئەمدى يېقىنقى بىر - ئىككى يىل ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چەت ئەل-لەردە، ئىچكىرى ئۆلكىلەردە ئوقۇغان، خىزمەت قىلىۋاتقان دوكتورلار، ماگىستىرلار شىددەت بىلەن كۆپىيىپ، ئۇ ئىشلارغا ئانچە ھەيران قالماې-دىغان بولدۇق. ھەيران قالمايدىغان بولۇپ قالغانلىقىمىز ھەرگىزمۇ ئۇلار-نى ھۆرمەت قىلمىغانلىقىمىزدىن ئەمەس، بەلكى بۇنىڭ تەرەققىياتىنىڭ مۇ-قەررەر نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتۇق. يۇرت كۆرگەن، ئۇستاز كۆرگەن، يېڭى ئىدىيىلەرنى قوبۇل قىلغان ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ ھەر خىل ۋاستىلەرنىڭ تۇرتكىسىدە خەلقىمىزنىڭ قەلبىگە خۇددى جىمجىت سۇغا چۈشكەن تاشتەك قاتلاممۇ قاتلام تەسىر كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە، جەمئى-يىتىمىزدە ئىلىمگە بولغان ئىشتىياق، ئىلىم ئەھلىلىرىگە بولغان ھۆرمەت كەيپىياتى يەنىمۇ قويۇقلاشتى. ئۇچىنچى، كەسكىن رىقابەت تەسىر كۆر-سەتتى. جەمئىيەتنىڭ ئىختىساسلىق خادىملارغا بولغان تەلىپىنىڭ كۈن-سېرى ئېشىشى، ئىش ئورنى رىقابىتىنىڭ كەسكىنلىشىشى، ئۇچۇر، تېخ-نىكىلىق ساھەلەرنىڭ كۆپىيىشى جەمئىيىتىمىزدە كەسكىن تەخىرسىز-لىك تۇيغۇسىنى ئويغىتىپ، كىشىلەردە ئىلىم بىلەن قوراللىنىشنىڭ زۆ-

رۇرلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇردى. «پەن ـ تېخنىكا بىرىنچى ئىشلەپچىقىرىش كۈچى» دېگەن كونا، ئەمما ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان ھەقىقەت خەلقىمىزنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى.

مانا ھازىر جەمئىيىتىمىزدە كىشىلەرنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىش، ھۈنەر، تېخنىكا ئۆگىنىش، ئىجادىيەت، كەشپىيات بىلەن شۇغۇللىنىش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرمەكتىمىز. ئىلگىرىكى يىللاردا كىتابخانا، كۇتۇپخانىلاردا ئادەم ئاز، رېستوران، بازارلاردا ئادەم كۆپ ئىكەنلىكىدىن ئەپسۇسلىناتتۇق. ھازىر بولسا كىتابخانا، كۇتۇپخانىلارغا قانچىلا كىرسىڭىز مەغلىداپ تۇرغان كىتابخانىلارنى كۆرىسىز. ئىلگىرى ھەر قايسى نەشرىياتلار يىلىغا ئارانلا نەچچە يۈز پارچىلاپ كىتاب چىقارسىمۇ يەنە سېتىلمىشى ئاستا بولاتتى. ھازىر نەشرىياتلار يىلىغا نەچچە مىڭ، ھەتتا نەچچە ئون مىڭ پارچىلاپ كىتاب چىقىرىۋاتقان بولسىمۇ، بازار ئېھتىياجىنى، كىتابخانىلارنىڭ ئۈسسۈزلۇقىنى قاندۇرالمايۋاتىدۇ. بۇرۇن ئاپتونوم رايونىمىزدا بىر قانچىلىغان ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىدىن باشقا خەلق باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر، تەربىيىلەش مەركەزلىرى يوق دېيەرلىك ئىدى. مانا ھازىر يېڭىدىن يۈزلىگەن مەكتەپلەر، تىل، تېخنىكا تەربىيىلەش مەركەزلىرى، كۇرسلىرى ئېچىلدى ۋە ئېچىلىۋاتىدۇ. مۇنتىزىم مەكتەپلەرمۇ ھەر خىل كۇرسلارنى ئۈزلۈكسىز ئېچىۋاتىدۇ. مەكتەپلەر مۇشۇنداق كۆپەيگەن شارائىتتىمۇ، ئوقۇغۇچى مەنبەسى توختاۋسىز ئېشىۋاتىدۇ. ئىلگىرى پەن ـ تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار، يېڭى ئىجادىيەت، كەشپىياتلار ساناقلىقلا ئىدى، مانا ھازىر پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنىڭ سانى شىددەت بىلەن كۆپىيىپ، ھەر كۈنى دېگۈدەك يارىتىلمىۋاتقان يېڭى كەشپىياتلار ۋەتىنىمىزنىڭ ئىلىم ـ پەن خەزىنىسىنى بېيىتىۋاتىدۇ. دېمەك، يۇقىرىقى پاكىتلاردىن جەمئىيىتىمىزدە ئىلىم كەيپىياتىنىڭ قويۇقلىشىۋاتقانلىقىنى، خەلقىمىزنىڭ ئويغاق تەپەككۇر بىلەن رىقابەتكە يۈزلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئىككىنچى، ھاراق سەۋداسى سۈسلاشتى

ھاراق نەچچە ئون يىلدىن بېرى ئەشەددىي خەتەرلىك ۋاباغا ئوخشاش رايونىمىزنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغچە، جەمئىيەت ئەزالىرىمىزنىڭ تەرەن قەلب چوڭقۇرلىقىغچە سىڭىپ كىرىپ، خەلقىمىزنى قارا تىرناقى ئىلكىگە ئېلىۋالدى. ھاراقنىڭ خەلقىمىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھاياتىغا ئېلىپ كەلگەن زىيىنى تارىختىكى ھەر قانداق ساۋاق، سەۋەنلىكىلەردىن ئېشىپ كەتتى. بولۇپمۇ، ھاراقنىڭ تەپەككۇر ۋە تەرەققىياتىمىزغا ئېلىپ

كەلگەن پاجىئەسى مۇلچەرلىگۈسىز بولدى. بۇ جەھەتتە، ئىدىئولوگىيە ساھەسىدە نۇرغۇن خىزمەتلەر ئىشلىنىپ، ھاراقنىڭ زىيىنى توختاۋسىز تەنقىد قىلىندى. مانا ئەمدى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، خەلقىمىزنىڭ، ھاراقنىڭ زىيىنىنى ئاستا ـ ئاستا تونۇپ يېتىۋاتقانلىقىنى، ھاراقتىن ئىبارەت بۇ ۋابادىن ئۆزىنى ئاستا ـ ئاستا تارتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلماق تىمىز. بۇ جەھەتتە، نۆۋەتتە باسقۇچ خاراكتېرلىك نەتىجىنى قولغا كەلتۈرەلمىگەن، كەسكىن پوزىتسىيە بىلدۈرەلمىگەن بولساقمۇ، يەنىلا ئەھۋال بۇرۇنقىدىن زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. ھازىر ئۇرۇمچىنى مەركەز قىلغان نۇرغۇن شەھەر، بازارلاردا ھاراق ئىچىش، تاماكا چېكىش چەكلەنگەن ئاشخانا ـ رېستورانلار مەيدانغا كەلدى، ھەتتا ئاساسىي سالماقنى ئىگىلىدى. ھاراق ئىچمەيدىغان توي ـ تۆكۈن، مەرىكىلەرمۇ بارغانسېرى كۆپ ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلىدى. جەمئىيىتىمىزنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدىكى ئاق ياقىلىقلار، بولۇپمۇ ئالىم، زىيالىيلار، ئىلىم ئەھلىلىرى ھاراقنىڭ زىيىنىنى چوڭقۇر تونۇپ يەتتى ۋە ئۆزىنى تارتتى. ئىلگىرىكى ھەر خىل يىغىلىش، ئەنجۈمەنلەردە، سورۇن، مەرىكىلەردە پاراڭنىڭ تېمىسى ھاراقنى مەركەز قىلىپ چۆرگىلەيدىغان، ھاراقنىڭ قانچىلىك ئىچىلگەنلىكى، ھاراقكەش قىلىنغان قانداق قىزىقچىلىقلارنىڭ روي بەرگەنلىكى ھەققىدە توختىلىدىغان، ئاخشىمى ئىچكەنلەر ئەتىسى ماختىنىدىغان ھالەت ئەۋج ئالغان بولسا، مانا ئەمدى بۇنداق يىغىلىشلار ئىلىم، ئىجادىيەتلەر ھەققىدىكى بەس ـ مۇنازىرىلەر بىلەن قىزىيدىغان، ھاراق ـ شارابسىزمۇ ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك ئەنجۈمەنلەر ئۆيۈشتۇرۇلىدىغان، ئامالسىز ھاراق ئىچىلگەن بولسىمۇ، مۇزاپىق، ئاز ئىچىدىغان، باشقىلاردىن يوشۇرىدىغان، ھاراق ئىچىشنى نومۇس ھېس قىلىدىغان ياخشى كەيپىيات ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ. نۆۋەتتى كەلگەندە شۇنىمۇ دەپ قويماي بولمايدۇكى، ئوتتۇرا، تۆۋەن قاتلامدىكى كىشىلىرىمىزنىڭ ئىچىدە ھازىرمۇ ھاراقتىن مېھرىنى ئۈزەلمەيۋاتقان، دۇنيانىڭ نەدە كېتىۋاتقانلىقى بىلەن بىر كارى يوق ھاراققا چىلىنىپ، ھاراقتىن خۇشاللىق ئىزدەپ يۈرۈۋاتقان كىشىلەر خېلى كۆپ. ھەتتا خېلى ئاڭ سەۋىيىلىك بىر قىسىم كىشىلىرىمىزمۇ ھازىرغىچىلا بۇ قاينامدىن ئۆزىنى تارتىۋالالمايۋاتىدۇ. بىر قىسىم يېزا، كەنت كادىرلىرى ۋە دېھقان ياشلىرى ئارىسىدىكى ھاراق ئىچىش دولقۇنى پەسەيگىنى يوق. بۇ ئىنتايىن ئەپسۇسلىنارلىق ئەھۋال، بۇ جەھەتتە يەنە خېلى ئۇزۇن مەزگىلگىچە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئەلۋەتتە، ھەر قانداق ئىللەتنىڭ تۇزۇلۇشى ئۇچۇن مەلۇم جەريان، ۋاقىت كېتىدۇ. زىيالىيلارنىڭ ئويغىنىشى

لىقى بىر توپ ئېچىدىكى سەركىنىڭ ئويغانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ، سەركە قاياقتا باشلىسا توپ شۇ ياقتا ماڭىدۇ. شۇڭا، زىيالىيلارنىڭ ئويغىنىشى ۋە ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن ئۇلۇغ بولۇشى ھەممىدىن مۇھىم.

ئۇچىنچى، مىللىي مەدەنىيىتىمىز ھاياتىي كۈچكە تولدى

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ جاراھەتلىرى يېڭىلا ساقىيىشقا باشلىغان 1980 ـ، 1990 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «قۇتادغۇ بىلىك»، «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» قاتارلىق بۇيۇك مەدەنىيەت مىراسلىرىمىز ئۆز ئانا تىلىمىزدا، يېپىيېڭى قىياپەت بىلەن يورۇقلۇقچاقنىڭ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى يېڭى باھارنى كۈتۈۋالغان بولسا، نۆۋەتتە بۇ «باھار» ئەلۋەك «ياز» پەسلىگە كىرىپ، بارچە «مېۋە» لەر مەي باغلاپ پىشقان، ھەممە ياقنى «مول ھوسۇل شادلىقى» قاپلىغان قاينام ـ تاشقىنلىق مەنزىرە شەكىللەندى. بولۇپمۇ يېقىنقى ئىككى ـ ئۈچ يىل ئىچىدە، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يۇكسەك دەرىجىدە كۆڭۈل بۆلۈشى، ئەھمىيەت بېرىشى ئارقىسىدا، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى مىسلىسىز گۈللىنىش باسقۇچىغا كىردى. تارىختا كۆمۈلۈپ قالغان نۇرغۇن كلاسسىك ئەسەرلەر قايتا يورۇقلۇققا چىقتى. ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ھەققىدە يېڭى دەرس، تەتقىقات تېمىلىرى تەسىس قىلىنىپ، بۇ ساھەدە نۇرغۇن تەتقىقاتچى، ئالىملار، ئىزباسار، شاگىرتلار يېتىشىپ چىقتى. كلاسسىك ئەسەرلىرىمىز، ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىز، فولكلور بايلىقلىرىمىز ھەقىقىدە دۇنيا ۋە مەملىكەت مىقياسىدا كۆپ قېتىم تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلىپ، يىغىن، مۇھاكىمىلەر ئۆتكۈزۈلۈپ، كۆپلىگەن ئەسەرلەر نەشر قىلىندى، زور ئىلمىي نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمىمىز، ئۇزاق يىللار تاشلىنىپ قالغان مۇقام، مەشرەپلىرىمىز قايتىدىن سەھنە، مەيدانلاردىن، قەلب، ئېكرانلاردىن ئورۇن ئېلىپ، ھاياتىي كۈچى كۈنسېرى ئۇرغۇشقا باشلىدى. «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» بىر قانچە قېتىم كەڭ كۆلەمدە سۈرەتكە، سىنغا ئېلىنىپ، ياپون، ئىنگلىز، نېمىس تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ، دۇنيا خەلقىگە تونۇشتۇرۇلدى ۋە ئالاھىدە سېھرىي كۈچى بىلەن ب د ت نىڭ قوغدىلىدىغان جىسىمسىز مەدەنىيەت مىراسلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» نىڭ ب د ت نىڭ قوغدىشىغا ئېرىشىشى پۈتكۈل ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش دولقۇنىنى قوزغىدى. ئۇرۇمچىدىن تارتىپ ھەر قايسى ناھىيە، شەھەرلەرگىچە جىسىمسىز مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش ئىشخانىلىرى قۇرۇلۇپ، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، فولك-

لمور تۇرىگە ياتمىدىغان بارلىق مىراسلار قايتا تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ، قوغداش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى. يەرلىك مەشرەپ، مۇقاملار قايتا سۈرەتكە ئېلىندى، نەشر قىلىندى. رايونىمىزنىڭ ھەر بىر بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغچە يۇلتۇزدەك تارىلىپ، شىنجاڭنىڭ سېھرىي كۈچىنى بالداقمۇ بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈۋاتقان قەدىمكى تارىخىي ئىزلار، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ھەر دەرىجىلىك تارماقلارنىڭ يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشى ئارقىسىدا يېپىيېڭى قىياپەت، جەلپكار ھۆسنى بىلەن قايتا نامايان بولۇپ، دۇنيا خەلقىنى ئۆزىگە ماگنىتتەك جەلپ قىلىشقا باشلىدى ۋە ئىقتىساد، مەدەنىيەتنىڭ يېڭى ئېشىش نۇقتىسى بولۇپ قالدى. ھەر قايسى جايلار «مەدەنىيەت ئارقىلىق ئۆز جايىنى تونۇشتۇرۇش، مەدەنىيەت ئارقىلىق ئىقتىسادنى يۈكسەلدۈرۈش» تەپەككۇرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مەدەنىيەتكە بولغان سېلىنمىنى يىلمۇ يىل ئاشۇردى. ھەر قايسى ناھىيە، شەھەرلەردە، يېزا - قىشلاقلاردا كىتابخانا، كۇتۇپخانا، سەنئەت ئۆمىكى، كىنوخانا، مەدەنىيەت پونكىتى قاتارلىق مەدەنىي پائالىيەت مەركەزلىرى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلۇپ، كىشىلەرنى مەدەنىيەت ئارقىلىق تەربىيىلەش نىشانى يۈرگۈزۈلدى. ھەر قايسى رايونلار ئۆز ئەۋزەللىكى، تارىخىي ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، كۆمۈلۈپ قالغان مەدەنىيەت مىراسلىرى، ئەنئەنىۋى ھۈنەر - تېخنىكىلارنى قايتا قېزىپ چىقىپ ۋە ساياھەتچىلىك بىلەن بىرلەشتۈرگەن ھالدا قايتا ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلىپ، ئۇنى تىللا تۆكۈلىدىغان دەرەخكە ئايلاندۇردى.

تۆتىنچى، ۋاقىت قارىشى كۈچەيدى

دۇنيادا ۋاقىتتىن قىممەتلىك بايلىق يوق، بولۇپمۇ ھازىرقىدەك ئېلېكترون، ئۇچۇر دەۋرىدە ۋاقىتنىڭ قىممىتى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ۋاقىتنىڭ بۇ قەدەر ئىستېلالىق ۋەزىيىتى جەمئىيىتىمىزگىمۇ تەبىئىي ھالدا تەسىر كۆرسەتتى. بىر قانچە يىللار ئىلگىرى ئورگان كادىرلىرى، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىكارچىلىقتىن ۋايسايدىغانلىقىنى ئاڭلايتتۇق. كۈنلىرىنى قۇرۇق پاراڭ سېلىش، قارتا ئويناش، قاينىقسۇ ئىچىپ گېزىت كۆرۈش ياكى پوپايكا تەقۇش بىلەن ئۆتكۈزىدىغانلىقىنى كۆرەتتۇق. كوچا - كويلاردا توپلىشىۋېلىپ قۇرۇق پاراڭ سېلىشىدىغانلار، بېلىيارت ئويناىدىغانلار، بىكارچىلىقتىن كوچا چىڭداپ لاغايلاپ يۈرىدىغانلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇراتتى. يەتتىپ ئاشقۇچە ۋاقىتىمىز بار بولغاچقا، سائەتلەپ، كۈنلەپ، ھەپتىلەپ ۋاقىتىمىزنى سورۇن، ئولتۇرۇشلاردا ئىسراپ قىلىۋېتەتتۇق. يەنە بىرى،

ۋاقىتتا رىئايە قىلىش، ۋاقىتنى قەدىرلەش ئېڭىمىز تۆۋەن بولغاچقا، چاقىرغان مەرىكە، سورۇنلارغا، دېيىشكەن سۆھبەت، ئولتۇرۇشلارغا سا-ئەت - سائەتلەپ كېچىكىپ باراتتۇق. ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ يىغىنلىرىدىمۇ رەھبەرلەرنىڭ، يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ كېچىكىشى نورمال ئىشقا ئايلىنىپ، پۈتۈن جەمئىيەتتە مۇشۇنداق تەتۈر ئېقىم ئەۋج ئېلىپ كەتكەنىدى. بىكارچىلىق، زېرىكىشلىكتىن ۋاقىتنى توشقۇزالمايدىغان، كۈننى كەچ قىلالمايدىغان كىشىلەر خېلى كۆپ ئىدى. مانا ئەمدى بۇ خىل ھالەتتە زور ئۆزگىرىش بولدى. ھازىر نەگىلا قارىساق، نېمىگىدۇر ئالدىراۋاتقان، جىددىيلىك ئىچىدە موكىدەك قاتناۋاتقان كىشىلەر توپىنى كۆرىمىز. كىمدىنلا ئەھۋال سورىساق «ھەي ئالدىراش، بەك ئالدىراش» دەپ جاۋاب بېرىشىدۇ. ھازىر رېستورانلاردا ئەمەس، دەۋرنىڭ ئېھتىياجىغا ماس-لىشىپ ئېچىلغان تېز تاماقخانىلاردا ئاددىي بىر ۋاق تاماق يەپ ئولتۇ-رۇپلا، نۇرغۇن مەسلىھەتلەرنى پىشۇرىمىز. «كەچتە پالانى رېستورانىدا ئول-تۇرساق» دېيىشنىڭ ئورنىغا «چۈشتە پۈستانى تېز تاماقخانىدا تاماقنى بىرگە يېسەك» دېگەن سۆزنى ئىشلىتىدىغان بولدۇق. مەيلى قايسىلا تارماق بولسۇن بىكار قالغان كىشىلەر كۆزگە چېلىقمايدىغان بولدى. ۋاقىتقا رە-ئايە قىلىش ئاڭلىقلىقىمىزمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، مەرىكە، سورۇنلارغا كېچىكىدىغان ئەھۋاللار ئاستا - ئاستا ئوڭۇشلىشقا قاراپ يۈزلەندى. رەسـ-مىي ھۆكۈمەت يىغىنلىرىدا بولسا بۇنداق ئىشلار ئاساسەن تۈگىتىلدى. دېمەك، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىمۇ ۋاقىت ئۆز قىممىتىنى ھەقىقىي مەنىدە تېپىپ، تەرەققىياتنىڭ پىشاڭلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇشقا باشلىدى. كىملا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، «ئالدىراش» ئىكەن، ئۇنىڭ مەلۇم ئىش بە-لەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلىقىنى، مەلۇم ئىش بىلەن مەشغۇل بولغان ئىكەن مەلۇم قىممەت يارىتىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. دېمەك، مۇشۇنداق قىممەت-لەر تاما - تاما ئاخىرى زور ئېقىنىنى ھاسىل قىلىپ، پۈتكۈل جەمئىيەت-نىڭ يۈكسىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

بەشىنچى، ئېسىل ئەنئەنىلەر نۇرلاندى

ئىلگىرىكى يىللاردا خەلقىمىزدە، بولۇپمۇ ياشلار ئارىسىدا ئۆزلۈكتىن ياتلىشىش، ئەنئەنىلەردىن ۋاز كېچىش، چەت ئەللەرنىڭ ئەبجەش نەرسىلە-رىگە ئەسەبىيلەرچە چوقۇنۇش كەيپىياتى ئەۋج ئېلىپ كەتكەنىدى. بۇ خىل كەيپىيات كىيىنىش، ياسىنىش، يۈرۈش - تۇرۇش، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇ-يۇملىرىنى ئىشلىتىش، ناخشا - مۇزىكا، كۆڭۈل ئېچىش، ئۆزئارا ئالاقە، مۇناسىۋەت قىلىش قاتارلىق تەرەپلەردە روشەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. يە-

قىنقى يىللاردىن بۇيان، ئالدى بىلەن سىياسەتنىڭ ئەۋزەللىكى، ئاندىن قالسا مەسئۇلىيەتچان باشلامچىلارنىڭ ئۇلگە تىكلىشى نەتىجىسىدە، ئېسىل ئەنئەنىلىرىمىز ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى قايتا نامايان قىلىپ، جەمئىيەت ئىدېئولوگىيىسىگە زور تەسىر كۆرسەتتى. ئالدى بىلەن ئەجداد-لىرىمىز نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان رېئايە قىلىپ كەلگەن ئەنئەنىۋى ئەخلاق مىزانلىرى، تاماقلىنىش، ساقلىقنى ساقلاش رېتسېپلىرى، ئېسىل ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ھەر خىل ئۇسۇل، شەكىللەردە تەتقىق ۋە مۇلاھىزە قىلىنىپ، چوڭقۇر ئىلمىي ئاساسلىرى ئىسپاتلاپ چىقىلدى. بۇ ھەقتە كەڭ كۆلەمدە ئىزدىنىشلەر، تەشەببۇسلار ئېلىپ بېرىلىپ، تەشۋىقات، مۇنازىرىلەر قىزىپ كەتتى. نەتىجىدە، ئېسىل ئەنئەنىلىرىمىز بۈتۈنى يېڭىپ چىققان قۇياشقا ئوخشاش بىردىنلا ئۆز جامالىنى كۆرسەتتى. بۇ ئالدى بىلەن ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى ئېسىل ئەنئەنىلەرنى تەشەببۇس قىلىش، ھەر خىل كىتابلارنى نەشر قىلىش، مۇھاكىمە يېغىنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش، كىنو ـ تېلېۋىزىيە فىلىملىرىنى ئىشلەشتە ئىپادىلەندى. بۇرۇنقى ئەجنەبىيچە دېسكوخانىلارمۇ بارا ـ بارا ئازىيىپ، دەۋرگە ماسلاش-قان مىللىيچە بەزمىخانىلار مەيدانغا كەلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئەنئەنىۋى يېمەك ـ ئىچمەك، ئوزۇقلۇق مەھسۇلاتلىرى بازىرى قىزىپ كەتتى. يوشۇ-رۇن كۈچى غايەت زور بولغان بۇ بايلىقىمىز يانار تاغدەك بىردىنلا پارتلاپ، رايونىمىزدا تېزلا زور كۆلەم ھاسىل قىلىش بىلەن بىللە، ئىچكىرى ئۆل-كە بازارلىرىغىمۇ سىڭىپ كىردى. ھازىر نەگىلا قارىساق، ئەنئەنىۋى ئوسۇ-لۇبتا، ھەشەمەتلىك، كۆركەم بېزەلگەن، ئەنئەنىۋى تاماقلار ئېتىلىدىغان، مىللىي ناخشا ـ مۇزىكىلار قويۇپ بېرىلىدىغان ئاشخانا، تېز تاماقخانىلار قىزىپ كەتكەنلىكىنى كۆرىمىز. ئەنئەنىۋى رېتسېپ بىلەن، ئەنئەنىۋى ئوزۇقلۇقلاردا ئىشلەنگەن قۇۋۋەت تولۇقلاش، ساقلىقنى ساقلاش مەھسۇلات-لىرىنىڭغۇ سانىنى ئېلىپ بولغىلى بولمايدۇ. بۇلارنىڭ سانى، مەھسۇلات تۈرى كۆپ بولۇش بىلەن بىرگە، سۈپىتىمۇ تېز سۈرئەتتە يۇقىرى كۆتۈ-رۈلۈپ، دۆلەتنىڭ يۇقىرى ئۆلچەمدىكى تۈرلۈك تەكشۈرۈشلىرىدىن ئۆتۈپ، ئىچكىرى ئۆلكە بازارلىرىدىن ھالقىپ، دۇنيا بازارلىرىغا يۈرۈش قىلىدى. بۇ تەبىئىي ھالدا خەلقىمىزنىڭ قەلبىنى چوڭقۇر ئىپتىخارلىق ھېسسىيا-تى بىلەن تولدۇردى. بۇنىڭغا ماسلىشىپلا يەنە يەرلىك، ئەنئەنىۋى ماتېرىـ يالىلاردىن ئىشلەنگەن ھەر خىل تۇرمۇش، گىرىم بۇيۇملىرى، كىيىم ـ كېچەكلەرمۇ پۈتكۈل ئۇيغۇر بازىرىنى قاپلىدى. غايەت زور تەرەققىيات ئىستىقبالىغا ئىگە بولغان ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىكىمىز ئۆزىنىڭ ئەمەلىي

قىممىتى بىلەن تېزلا بۇ دولقۇننىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقتى. بۇ خىل «ئۇيغۇرچە» مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مۇشۇنداق قاينام ـ تاشقىنلىق مەنزىرىنىڭ بولۇشى يەنىلا ئىنتايىن ياخشى ئىش. چۈنكى بولمىغىنىدىن بولغىنى ياخشى. بولغان ئىكەن بازار ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە، ناچىرىنى شاللاپ، ياخشىلىرىنى ئىلگىۋالىدۇ. كۆپ بولغانچە رىقابەت كەسكىن بولىدۇ، سۈپەت يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ. يۇقىرى قىدەك كەيپىياتلارنىڭ تەسىرىدە، جەمئىيىتىمىزدە مىللىي ئەخلاق مىزانلىرىغا رىئايە قىلىدىغان، ئەنئەنىۋى ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن قوبۇل قىلىدىغان ياشلار بارا ـ بارا كۆپەيدى. ئەقەللىي بىر مىسالنى ئالساق، ئىلگىرى كىشىلەر ئارىسىدا ئەسلىي ئادىتىمىز بويىچە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالاملىشىدىغان كىشىلەر ناھايىتى ئاز ئىدى، ھەتتا بەزىلەر ئۆزلىرىچە مەدەنىيلىشىپ، «ياخشىمۇسىز» دەپ سالاملىشاتتى. ھازىر قاراپ باقساق، «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەيدىغان سالاملىشىش ئادىتىنىڭ ناھايىتى ئومۇملاشقانلىقىنى ھېس قىلىمىز.

ئالتىنچى، رىقابەت ئېڭى كۈچەيدى

يۇقىرىقىدەك ئىجابىي كەيپىياتلارنىڭ ئەۋج ئېلىشى خەلقىمىزنىڭ رىقابەت ئېڭىنىڭ كۈچىيىشىگە تۈرتكە بولدى. رىقابەت ئېڭى بولسا بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ ئاساسى، شۇڭا بۇ خىل ئاڭنى يېتىلدۈرۈش ئىنتايىن مۇھىم. خەلقىمىز ئالدى بىلەن تىلىنىڭ دۇنياغا يۈزلىنىشتىكى قورال ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر تونۇپ يەتتى. ئالدى بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ ئەھمىيەت بېرىشى، ئۇنىڭدىن كېيىن خەلقنىڭ چۈشەنچىسىنىڭ چوڭقۇرلىشىشى بىلەن خەنزۇ تىلى ۋە چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىدىغانلار تېز سۈرئەتتە كۆپەيدى. تىلدىن ئىبارەت بۇ كەلگۈسىنىڭ يول خېتىگە ئېرىشكەن بىر قىسىم ياشلار دۇنياغا، ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە يۈرۈش قىلىپ، ھەر كەسىپ، ھەر ساھەلەردە ئىشلەپ، رايونىمىزدىكى قېرىنداشلىرىغا ئۇلگە بولدى. يەنە كومپيۇتېرنىڭ زامانىۋى رىقابەتتىكى مۇھىم رولىنى تونۇپ يەتكەن نۇرغۇن ياشلار زور ئېقىن ھاسىل قىلىپ، بۇ ساھەگە قەدەم تاشلاپ، كومپيۇتېر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەھمىيەتلىك ھايات مۇساپىسىنى يېزىشقا باشلىدى. ھەتتا، يۇمشاق، قاتتىق دېتال تەتقىقاتىدا دۇنياۋى سەۋىيىگە يەتكەن ياشلارمۇ بارلىققا كەلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، زور بىر تۈركۈم كىشىلەر، ھەتتا دېھقان ياشلىرىمۇ ھۇنەر، تېخنىكىنىڭ مۇھىملىقىنى تونۇپ يېتىپ، كەسپىي تېخنىكا تەربىيىلەش مەركەزلىرىدە ھۇنەر ـ كەسىپ ئۆگىنىدىغانلارنىڭ سانى يىلمۇ يىل ئېشىپ باردى. رىقابەت تۇيۇ

غۇسى ھەر ساھە، ھەر كەسىپتىكىلەرنىڭ كاللىسىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن يېڭىدىن يېڭى ئىختىرا - كەشپىياتلار، ئىجا- دىيەت - مەھسۇلاتلار، كىتاب - نەشر بۇيۇملىرى مەيدانغا كېلىپ، تە- رەققىياتنىڭ ئىلگىرىلىشىگە زور تۈرتكە بولدى. بۇ خىل ئەھۋال تەبە- ئىي ھالدا سودا ساھەسىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تېپىپ، توخۇ سۈتىدىن باشقا ھەممە نەرسە تېپىلىدىغان قاينام - تاشقىنلىق بازار مۇھىتىنى شە- كىللەندۈرۈپ، خەلق تۇرمۇشىغا زور قولايلىق يارىتتى.

يەتتىنچى، ئاۋامنىڭ نەزەر دائىرىسى كېڭەيدى

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، قاتناش ئىشلىرى مىسلىسىز تېز تەرەققىي قىلدى. شىنجاڭنىڭ ئەڭ چەت ناھىيە، بازارلىرىغىچە يۇقىرى سۈرئەتلىك، يۇقىرى دەرىجىلىك يوللار، تۈپتۈز ئاسفالت يوللار ئېلىنىپ، تاشيول قاتـ- نىشىنىڭ تورلىشىش دەرىجىسى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. تاش- يول قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ ئىلغارلىق دەرىجىسىمۇ بارغانسېرى ئۆستى. ھاۋا قاتنىشى، تۆمۈرىول قاتنىشىمۇ بارا - بارا ئومۇملىشىپ، سۈرئىتى يىلمۇ يىل تېزلەشتى. ئىلگىرىكى يىللاردا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ چەت نا- ھىيىلىرىدىن مەركىزىي شەھەر ئۈرۈمچىگە ئىككى - ئۈچ ئايدا، كېيىن بەش - ئون كۈندە بارىدىغان ئەھۋالغا خاتىمە بېرىلىپ، تاشيول، تۆمۈرىول قاتنىشىدا يىگىرمە نەچچە سائەتتە، ھاۋا قاتنىشىدا بىر قانچە سائەتتىلا ئۈرۈمچىگە يېتىپ بارغىلى بولىدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى. كەنتلەردىن يېزىلارغا، يېزىلاردىن ناھىيە، شەھەرلەرگە ۋە يەنە ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون مەركىزىگە قاتلاممۇ قاتلام قاتناش تورى شەكىللىنىپ، قاتناش ئىشلىرىدا مىسلىسىز قولايلىق يارىتىلدى. بۇ تەبىئىي ھالدا كىشىلەرنىڭ بېرىش - كېلىشىنى قويۇقلاشتۇرۇپ، «بوسۇغا ئاتلاش» دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، كىشىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىگە تۈرتكە بولدى. ئىلگىرىكى يىللاردا چەت يېزا، قىشلاقلاردا قاتناشنىڭ قولايسىزلىقى سەۋەبىدىن ئۆ- مۈر بويى ئۆز يۇرتىدىن چىقىپ باقمايدىغان، شەھەرگە كىرىپ باقمىغان كىشىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھازىر دېھقانلارنىڭ ئىچىدىمۇ «تەۋەككۈل» دەپ ئۆز يۇرتىدىن چىقىپ، ئۈرۈمچى قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە، ھەتتا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى تەرەققىي قىلغان رايونلاردا تىرىكچىلىك قىلىدى- غانلار تېز كۆپەيدى. «كۆرگەن كۆرگىنىنى قىلۇر، كۆرمىگەن نېمىنى قە- لۇر» دېگەندەك بۇ تەبىئىي ھالدا دېھقانلارنىڭ كۆزىنى ئېچىپ، ئىدىيىسە- نىڭ يېڭىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى. يەنە بىر تەرەپتىن، تارقىتىش ۋاستىلىرى، ئۇچۇر، ئالاقە ئىشلىرىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشى،

دىيارىمىزنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغچە تورلىشىشى، خەلقىمىزنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىدە غايەت زور رول ئوينىدى. يېقىنقى ئەسىرى - ئوچ يىلدىن بۇيان، رادىئو - تېلېۋىزىيە، خەۋەرلىشىش توري رايونىمىزنىڭ ئەڭ چەت يېزا - قىشلاقلىرىغچە ئومۇملاشتى. هازىر ئەڭ چەت رايونلار دىكى دېھقانلارمۇ ئۆيىدە ئولتۇرۇپ، رادىئو - تېلېۋىزوردىن دۇنيانىڭ يەنە بىر چېتىدىكى يېڭىلىقلاردىن خەۋەردار بولالايدىغان، دۆلەتنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىدىن ئۆز ۋاقتىدا ۋاقىپ بولالايدىغان، تېلېفوننى قولىغا ئېلىپ يەر شارىنىڭ باشقا نۇقتىسىدىكى ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى بىلەن سۆزلىشەلەيدىغان، پىكىر ئالماشتۇرالايدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى. هەتتا كومپيۇتېرمۇ خېلى دەرىجىدە ئومۇملىشىپ، يېزا - كەنت، ئائىلە لەرگىچە كىرىشكە باشلىدى. هازىر كۇن بويى ئېتىزدىن كەلمەيدىغان دېھقانلار يانچۇقىدىن يانفوننى چىقىرىپلا، خالىغان ۋاقىتتا خالىغان ئادەمنى بىلەن كۆرۈشەلەيدۇ. كومپيۇتېر، كىتاب - ژۇرناللارنى، رادىئو - تېلېۋىزورنى ئېچىپلا يېڭى ئۇچۇرلارنى ئىگىلىيەلەيدۇ. يۇقىرىقىلار تەبىئىي هالدا ئاۋامنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىدە غايەت زور تۆرتكىلىك رول ئوينىدى. ئىلگىرىكى يىللاردا دېھقانلارنىڭ پاراڭ تېمىسى يەر، ئەمگەك لەپچىقىرىش، تۆرمۇش هەلەكچىلىكى دائىرىسىدىن چىقىپ كېتەلمەيدىغان، نەزەر دائىرىسى تار بولغان بولسا، هازىر ئۇلار خەلقئارا ۋەزىيەت، ئېقتىسادىي مەسىلىلىرى، دۆلەت ئىچى ئەھۋالى قاتارلىق تېمىلاردا ئەركىن مۇزاكىرىلىشەلەيدىغان، هەتتا بەزى تەرەپلەردە دۆلەت خىزمەتچىلىرىگە قارىغاندىمۇ ئەتراپلىق تەھلىل، هۆكۈم قىلالايدىغان سەۋىيىگە يەتتى. بۇلارمۇ دائىرىسى كېڭىيىپ، مەنىۋى ساپاسىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

سەككىزىنچى، ساغلاملىق ئېڭى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى

ساغلاملىق — هاياتلىقتىكى مەڭگۈلۈك تېما. ساغلام بەدەن بولغاندىلا ساغلام هايات بولىدۇ، ساغلام هايات بولغاندىلا ساغلام دۇنيا، ساغلام جەمئىيەت يارىتىلىدۇ. ساغلاملىق ئېقتىسادى تەرەققىي تاپقان، مەنىۋىيەتلى يۇكسەلگەن جەمئىيەتتىلا ھەقىقىي رەۋىشتە ئۆز مەنىسىنى تاپىدۇ. ئىلگىرىكى يىللاردا خەلقىمىزنىڭ ئېقتىسادىي شارائىتى دېگەندەك ياخشى بولمىغاچقا، ئاساسەن قورساق توينۇزۇش سەۋىيىسىدىلا تۇرۇپ كەلگەن، يېمەك - ئىچمەكنىڭ سۈپىتى جەھەتتە ئىزدىنىشكە قۇربى يەتمىگەنىدى. بىر ئولتۇرۇشدا بەش - ئالتىلەپ نانىنى، ئون - يىگىرمىلەپ هور نانىنى ياكى مانتىنى يەۋېتىدىغان كىشىلەر، لېگەندە لەغمەن يەيدىغان، پەتنۇسلاپ پولۇ يەيدىغان ئەھۋاللار خېلى كۆپ ئىدى. تاماقنىڭ سۈپىتى، مەنپەئەت

قىلىش ـ قىلماسلىقى ئەمەس، قورساق توىغۇزۇشلا نىشان قىلىناتتى. ئەـ مەلىيەتتە، «كۆپ يېيىش ھايۋانلىك ئىشى» دېگەندەك، تاماقنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى بىلەن ھېسابلاشماي، ھەددىدىن زىيادە كۆپ يېيىش ئەقىلنى كېـ سىپ، تەپەككۇرنى گاللاشتۇرىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز «ھۆرمەت تىلەـ سەك ئاز دە، سەھەت (ساقلىق) تىلىسەك ئاز يە» دېگەن ھېكمەتنى يەكـۈنـ لىگەن. مانا ھازىر قاراپ باقساق، ئىقتىسادىي شارائىتىمىزنىڭ ياخشىلىـ نىشى، مەنىۋى ساپايىمىزنىڭ تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى نەتىجىسىدە، كىشىلەر يېمەك ـ ئىچمەك سۈپىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان، تەن ساقلىققا ھەر دائىم كۆڭۈل بۆلىدىغان، بولۇپمۇ پەرزەنتلىرىنىڭ ساغلامـ لىقىنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرايدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى. بۇ خىل ئېھتىياج تەبىئىي ھالدا تەرەققىياتقا تۈرتكە بولۇپ، مىللىي كارخانىلارنىڭ يامغۇردىن كېيىنكى بامبۇك نوتىلىرىدەك بەس ـ بەستە كۆكلەپ، مېۋە بېرىشىگە مۇنبەت زېمىن ھازىرلىدى. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ساغلاملىق مەھسۇلاتلىرى ئاۋامنىڭ بەدەن ساپاسىنى ياخشىلايدىغان، بۇ خىل ئېھتىـ ياج مىللىي سودىنى گۈللەندۈرىدىغان ئايلانما شەكىلدىكى مۇۋازىنەتنى شەكىللەندۈردى. نەتىجىدە، يېڭىدىن يېڭى تاماقخانىلار مەيدانغا كېلىپ، تاماقلىنىش ئاددىي ھالدىكى تويۇنۇشتىن، ئوزۇقلۇق تولۇقلاش، ساغلامـ لىقنى ئاشۇرۇش، ھۇزۇرلىنىش، ئارام ئېلىش، ئۆزئارا پىكىرلىشىش پائاـ لىيىتىگە ئايلاندى. ئاز، ساز يېيىش ئومۇملىشىشقا يۈزلەندى. ئاۋامنىڭ بۇ خىل ئېھتىياجىنى چىقىش قىلغان ھالدا ھەر خىل مىزاجلارغا ماس كېـ لىدىغان، ئوزۇقلۇق ۋە پايدىلىق تەركىبلەر يۇقىرى ئەنئەنىۋى تائاملار قايتىدىن ئۆز سېھرىي كۈچىنى نامايان قىلىپ، ئىنسانلارنىڭ ساغلاملىقـ لىدىكى ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇشقا باشلىدى. بۇنىڭغا ماس ھالدا ئوزۇقـ لۇق تولۇقلايدىغان، ساغلاملىقنى ئاشۇرىدىغان كۆپلىگەن ساغلاملىق مەھـ سۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىشقا باشلىدى. ئۇيغۇر تېبابەت دورىلىرىمۇ بۇ خىل ئېھتىياجغا ماس ھالدا گۈللىنىش ۋەزىيىتىنى كۈتۈۋالدى. ئەڭ مۇـ ھىمى، ساغلام ئائىلە، ساغلام تۇرمۇش، ساغلام ھايات ھەققىدە نۇرغۇن مـا ـ قالە، كىتابلار يېزىلىپ، كىنو ـ فىلىملەر ئىشلىنىپ، تەشۋىقات ـ تەر ـ بىيە خىزمىتى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈپ، خەلقنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئاڭلىقلىقى ئۆستۈرۈلدى. ساغلاملىق ھەققىدىكى كۆپلىگەن ئىلمىي قانۇـ نىيەتلەر، پايدىلىق تەجرىبە ـ ئۆرنەكلەر يەكۈنلەندى. دېمەك، ھازىر ئۇيـ غۇر جەمئىيىتىدە ئومۇميۈزلۈك ساغلاملىق جېڭى شەكىللىنىپ، ئومۇم خەلقنىڭ ساغلاملىق ساپاسى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ھازىر

كىشىلەر يېمەك ـ ئىچمەك، تۇرمۇش بۇيۇملىرى ئىستېمالىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان، تۇجۇپلەپ تاللايدىغان، تۇرمۇش، يېمەك ـ ئىچمەكىنى تەرتىپلىك، قانۇنىيەتلىك ئورۇنلاشتۇرىدىغان، ئوزۇقلۇق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالغاندا ئەڭ ئالدى بىلەن بۇ خىل مەھسۇلاتنىڭ جىسمانىي ساپا ۋە ئەقلىي ساپاغا قانچىلىك مەنپەئەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئويلىشىدىغان بولدى.

دېمەك، يېقىنقى بىر قانچە يىللاردىن بۇيان، خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى قىياپىتىدە، مەدەنىيەت قاتلىمىدا يۇقىرىقىدەك يۇكسىلىشلەر مەيدانغا كەلدى. ۋەھالەنكى، شۇنىمۇ سەگەكلىك بىلەن كۆرۈشمىمىز كېرەككى، تەرەققىيات يەنە بىر قىسىم يېڭى زىددىيەتلەرنى، يېڭى ئىللەتلەرنىمۇ ئېلىپ كەلدى، يەنە بىر قىسىم ئەسلىدىنلا مەنىۋىيىتىمىزدە بار بولغان ئىللەتلەر تەرەققىيات داۋامىدىكى بەزىبىر خاھىشلار بىلەن ئوغۇتلىنىپ، تېخىمۇ كۆكلەپ باراقسانلاش مۇھىتىغا ئىگە بولۇۋالدى. رايونىمىزدا زەھەر چەككۈچىلەرنىڭ، ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ، ئىپپەت ـ نومۇسىنى ساتقۇچىلارنىڭ سانى بارغانسېرى كۆپىيىۋاتىدۇ. يېڭى ـ يېڭى جىنايەت تۈرلىرى پەيدا بولۇپ، جەمئىيەت ئامانلىقىغا زور تەھدىت شەكىللەندۈرۈۋاتىدۇ. كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى ئىتتىپاقسىزلىق، ياسالمىلىق، لەۋزىدە تۇرماسلىق، پەزىلەتسىزلىك، سودىدىكى ئالدامچىلىق، قويۇمچىلىق، كۆز بويامچىلىق، قاقتى ـ سوقتى قىلىش، تۇرمۇشتىكى ھايا ـ سىزلىق، شەپقەتسىزلىك، ئىسراپچىلىق ئىللەتلىرى باش كۆتۈرۈپ قېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئالدىراپ خۇشال بولۇپ كېتىپ، مەنىۋى ئىستېھكاممىزنى بوشاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. لېكىن، جەمئىيەت ھامان زىددىيەت ئىلگىرىلەيدۇ، كەمچىلىك، نۇقسانسىز مىللەتمۇ بولمايدۇ. بىز گۈزەل، ئاسايىشلىق ئىچىدە تەسەۋۋۇر قىلىۋاتقان، نۇتۇق، ماقالىلىرىمىزغا مىسال ئېلىۋاتقان ياۋروپا، ئامېرىكىغا ئوخشاش دۆلەت، رايونلاردىمۇ جەمئىيەت تەرتىپى، مىللەتنىڭ مەنىۋى ھالىتى قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن ئىللەتلەرنىڭ بارلىقىنى بىلىپ يېتىۋاتىمىز. دېمەك، ھەر قانداق جەمئىيەت، مىللەتتە ئوخشىمىغان دەرىجىدە كەمچىلىك، ئىللەتلەر مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. گەپ جەمئىيەت ئەزالىرىدا بۇ خىل ئىللەتلەرنى تۇزىتىش ئاڭلىقلىقى ۋە ئىرادىسىنىڭ بار ـ يوقلۇقىدا، بۇ خىل ئاڭلىقلىقنىڭ ئومۇمىي كەيپىياتقا ئايلىنىش ـ ئايلىنالماسلىقىدا. خەلقىمىزدە بۇ خىل كەيپىيات ئومۇمىي ئاڭلىقلىققا ئايلىنىپ، مەنىۋى جەھەتتىن نۇرغۇن يۇكسىلىشلەرنى ھاسىل قىلدى. بۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش

زۆرۆر. دۇنيادا ماختاش، ئىلھام بېرىشتىنمۇ ئارتۇق ئۇنۇملۇك قوزغاتقۇچ يوق. شۇڭا، ئاپتورلىرىمىز، مەتبۇئاتلىرىمىز ھەدەپ پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش تۇسىدىكى مەزمۇنلارغىلا يېپىشۋالماي، نۆۋەتتىكى ئومۇمىي ئېھتىياجنى كۆرۈپ يېتىپ، خەلقىمىزگە كۆپرەك ئىلھام بېرىشى، مەدەت بېرىشى زۆرۈر.

2007 ـ يىلى، تۇرپاندا يېزىلدى.

يەنە ۋاقىت توغرىسىدا سۆزلەيمەن

كۈز كىرىپ قىشنىڭ يېقىنلىشىشىغا ئەگىشىپ، رېستورانلاردا توي ـ مەرىكىلەر ئالاھىدە قىزىپ كەتتى. قايسىلا رېستورانغا بارسا نىكاھ توي، خەتنە توي، بۆشۈك توي... بۇ تويلارنىڭ ھەممىسىدە يەنە شۇ بىرلا خىل ھالەت: سائەتلەپ مېھمان ساقلاۋاتقان، ۋاقىت كېرەكسىز ئەخلەتتەك ئىسراپ بولۇۋاتقان... بىز تىت ـ تىتلىق ئىچىدە ئادەم ساقلاۋاتقان، قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتكۈدەك قاتتىق مۇزىكا، شاۋقۇن ساداسى ئىچىدە شالاڭ ـ لىتىپ تاماق يەۋاتقان، قىرلىق ئىستاكانلاردا ھاراق ئىچىۋاتقان شۇ مەنۇتلاردا بىزنىڭ ئېڭىمىزنىڭ، تەپەككۇرىمىزنىڭ سىرتىدا قالغان ۋاقىت نۇرغۇن قىممەتلىك بايلىقلىرىمىزنى ـــ يېڭىلىق، تۆھپە يارىتىش پۇر ـ ستىمىزنى، بېيىش، ئىگىلىك تىكلەش ئىمكانىيىتىمىزنى، تەن ساقلىقىمىزنى، گۈلدەك ئۆمرىمىزنى تۈيدۇرماستىن ئېلىپ كېتىۋاتقان... يەنە شۇ بىز قەدىرسىز خەستەك كۆرۈۋاتقان ۋاقىت ئىچىدە باشقا مىللەتلەر ئادەم ئىشەنگۈسىز ئىلىم ـ پەن يېڭىلىقلىرىنى يارىتىۋاتقان، ئاجايىپ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشىۋاتقان، ھەر بىر مىنۇت ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىشنى دەھشەتلىك پاجىئە بىلىپ، تەخىرسىز رىقابەت تۈيغۇسى ئىچىدە ۋاقىت بىلەن بەيگىگە چۈشۈۋاتقان... ۋاھەرىخا، مۇشۇلارنى ئويلىغاندا ئادەمنىڭ تېنى شۇركىنىدۇ، قورققۇسى كېلىدۇ! ئادەمنىڭ ئۆمرى ئاققان سۈغا، ئاتقان ئوقتا ئوخشايدىغۇ ئاخىر؟ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قېرىلىق بوسۇغىسىغا قەدەم قويساق، ئاشۇ پاسىلغا يېقىنلاپ قالساق، ئىسراپ قىلىۋەتكەنلىرىمىز ئۈچۈن بېشىمىزنى تاشقا ئۇرۇپ پۇشايمان قىلساقمۇ ئورنىغا

كەلمەيدۇ. ئادەمگە ھاياتنىڭ ئاخىرقى پەللىسىگە قۇرۇق قول بېرىشتىنمۇ ئارتۇق ئېغىر قىسمەت بولمىسا كېرەك. خەلقىمىز ئىسراپچىلىقنى ئىنتاـ يىن يامان كۆرىدۇ، ئىسراپچىلىق قىلغان ئادەم ھامان جازاسىنى تارتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ۋاقىت ئىسراپچىلىقىمۇ دەل مۇشۇنىڭ ئۈچىدە، ئەلۋەتتە.

ھەممىمىز مەرىكىلەرگە مېھمانلارنىڭ كېچىكىپ بارىدىغانلىقىنى بىلـ گەچكە، ۋاقىتنى ئالدىغا سۈرۈپ باغاقتا «سائەت بەشتە» دەپ يېزىپ قويـ مىز. ھەتتا، ھېچقانداق رولى بولمايۋاتقان «ۋاقىت ئالتۇندىن قىممەت» دېـ گەن ئىبارىنى ئەسكەرتىپ قويىمىز. مېھمانلارمۇ باغاقتىكى ۋاقىتنىڭ «ئىچكى سىرى»نى بىلگەچكە، بالدۇر بارغان بىر ـ ئىككىيلەن سائەت ئالـ تىمە، كۆپىنچىمىز سائەت يەتتە ـ سەككىزلەردە مەرىكىگە بارىمىز. شۇنداق قىلىپ، بۇ بىر ـ بىرىمىز بىلىشىدىغان ئالدامچىلىقتا ھەر بىرىـ مىزنىڭ ئىككى ـ ئۈچ سائەت ۋاقتى ئىسراپ بولىدۇ. بىر مەرىكىدە ئوتـ تۇرا ھېساب بىلەن ھەر ئادەمنىڭ ئۈچ سائەتتىن ۋاقتى ئىسراپ بولسا، مەرىكىگە بەش يۈز ئادەم قاتناشقان بولسا، بىر مەرىكىدە جەمئىي بىر مىڭ بەش يۈز سائەت ئىسراپ بولدى، دېگەنلىك بولىدۇ. يىگىرمە تۆت سائەت دېگىنىمىز بىر ئادەمنىڭ بىر كېچە ـ كۈندۈزلۈك ئۇمرى دېگەن گەپ. ئەـ مەلىيەتتە، تىرىشچان بىر ئادەمنىڭ ھاياتىدا، دۇنيانىڭ تەرەققىياتىدا يىـ گىرمە تۆت سائەت دېگەن قانچىلىك ئۇزۇن ھەم قىممەتلىك ۋاقىت ـ ھەا ئەپسۇسكى، بىز بۇ ۋاقىتنى ھەر كۈنى ئورۇنسىز ئىسراپ قىلۋاتىمىز.

بىر كۈنى ئىداردىكى بىر ياش خىزمەتدىشىمىزنىڭ توي مەرىكىسىگە باردۇق. باغاقتا «سائەت بەشتە» دەپ يېزىلغان بولۇپ، بىز بىر ئىدارىدا بولغاچقا بالدۇرراق بارايلى، دېيىشىپ، خەنزۇ، خۇيزۇ خىزمەتداشلار بىلەن بىرگە دەل ۋاقىتدا رېستورانغا يېتىپ باردۇق. بىز بارساق رېستوراندا يىـ گىت بىلەن قىزدىن باشقا ھېچكىم يوق بولۇپ، مېھمانلارنىڭ ئالدى ـ ئاـ خىرى كېلىپ بولغۇچە بىر يېرىم سائەت ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن تاـ ماق تارتىلمىدى. بىز بۇ ئەھۋالغا كۆنۈك بولغاچقا، قورساق ئاچلىقىنى چاي بىلەن بېسىپ ئولتۇرۇۋەردۇق. لېكىن، خەنزۇ يولداشلار چىدىمىدى، ئۇلارغا قورساق ئاچلىقىدىن كۆرە ۋاقىت ئىسراپچىلىقى، ئورۇنسىز ساقلاش، ۋەدىسىزلىك قاتتىق ئېغىر كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ ئوچۇق ـ ئاشـ كارا نارازىلىق بىلدۈرۈشىدىن نومۇس قىلىپ، يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم. بىزنىڭ بىر يېرىمىز ئېچىلىپ قېلىۋاتقاندەك، ئۇلار بىزنى مەسـ خىرە قىلىۋاتقاندەك، «مۇشۇنداقلىغىلاردىن بولۇشۇڭلار شۇ» دەۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى. راست ئەمەسمۇ؟ كۆپىنچىمىزنىڭ باشقا مىللەتلەرنى

ياراتقۇمىز كەلمەيدۇ، ئۇلارنىڭ كىچىككىنە كەمچىلكلىرىنى كۆپىتۇرۇپ ھۇزۇرلىنىمىز، ئۆزىمىزنى «ئۇنداق مەدەنىي، بۇنداق پارلاق تارىخ ياراتقان» دەپ ماختىنىمىز. مىڭ ئەپسۇسكى، باشقا مىللەتلەر بىز تىلغا ئېلىۋاتقان كەمچىلكلىرىنى ئاللىقاچان تۈزىتىپ بولدى، بىراق، بىزچۇ؟ دۇنيادا ھېچقانداق بىر مىللەت ۋاقىتنى بىزدەك ئىسراپ قىلمايدۇ، ھېچقانداق بىر مىللەت ھاراقنى بىزدەك كۆپ ۋە ئورۇنسىز ئىچمەيدۇ، ھېچقانداق بىر مىللەت بىزدەك ئانا مەدەنىيىتىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئەبجەش مەدەنىيەتكە ئەسەبىيلەرچە مەپتۇن بولمايدۇ... مانا ھازىر بىز تۈزىتىش ئېڭى زۆرۈر ھەم تەخىرسىز بولغان، ھېچقانچە كۈچ سەرپ قىلمايمۇ تۈزىتىپ كېتەلەيدىغان، ئېڭى ئادەتتىكى، ئەمما ماھىيەتلىك بىر كەمچىللىكنى، يەنى ۋاقىت ئىسراپچىلىقىنى تۇغدۇرغۇچى ئىبارەت ئېڭى ئەجەللىك يېتەرسىزلىكىنىمۇ تۈزىتىپ كېتەلمەي، ھەممىمىز بىلىپ تۇرۇپ شۇ قانىمىغا ئەگىشىپ كېتىۋاتىمىز.

ھازىر ۋاقىت ئىسراپچىلىقىنىڭ گېپىنى قىلساقلا بەزىلەر «بىزنىڭ بۇنداق نادانلىقىمىز ئۆزگەرمەيدۇ، شۇڭا بىز تەرەققىي قىلالمايمىز» دېيىشىپ، ئۇمىدسىزلىك بىلەن بېشىنى چايقايدۇ. كونىلاردا «ئۇمىدسىز شەيتان» دېگەن گەپ بار، بۇ مەسىلىدە ئۇمىدسىزلىنىشكە، بەل قويۇۋېتىشكە، كارى بولماسلىق پوزىتسىيىسىدە بولۇشقا بولمايدۇ. دۇنيادا ئۆزگەرمەيدىغان شەيئى يوق. بۇ خىل ھالەتنى كۆپىنچە مىللەتلەر باشتىن كەچۈرگەن، ئۇلارمۇ بېسىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك مۇشۇنداق ئەگرى ـ توقاي يوللارنى تاماملاپ، تەرەققىيات داۋامىدا ئىللەتلىرىنى تۈزىتىپ ھازىرقى ھالەتكە كەلگەن. بىزدىمۇ بۇ جەھەتتە ئويغىنىشلار بولۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، ھازىر زېمىنىمىزدا ھاراق ئىچىش قىزغىنلىقى ئومۇميۈزلۈك پەسكويغا چۈشتى، ھېچبولمىسا ئىلگىرىكىدىن خېلى پەسەيدى، دېيىشكە بولىدۇ. بۇرۇنقىدەك ھاراق ئىچىشتە بەسلىشىدىغان، كۆپ ھاراق ئىچىشنى شۆھرەت دەپ بىلىدىغان، سورۇنلاردا ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ ھاراق ئىچىدىغان ئىشلار ئازىيىپ كەتتى. ئۇرۇمچىدە ھاراق ئىچىش چەكلىنىدىغان، جىمجىت، پاكىز ئولتۇرۇپ تاماق يەيدىغان كۆپلىگەن ئاشخانىلار مەيدانغا كەلدى. توي ـ تۆكۈنلەرنىمۇ ھاراقسىز ئۆتكۈزىدىغان كەيپىيات خېلى ئەۋج ئېلىپ قالدى. قاراڭ، بۇ ئىللەتلىرىمىزنىڭ تۈزۈلۈۋاتقانلىقىنىڭ بېشارىتى ئەمەسمۇ؟ ۋاقىت ئىسراپچىلىقى جەھەتتىمۇ، ھازىر ھەممە ئادەم بۇ ھەقتە بەس ـ مۇنازىرە قىلىدىغان، توي ـ تۆكۈنلەردە تىت ـ تىتلىق ئىچىدە مۇشۇ ھەقتە سۆزلىشىدىغان ھالەت شەكىللەندى. خوش، ھازىر كۆپىنچىمىز مە-

ربكىلەردە ۋاقىتنىڭ بەھۇدە ئىسراپ بولۇۋاتقانلىقىنى تونۇپ يېتىپتىمىز، ئۇنداقتا بۇ خىل ئىللەتنى نېمىشقا كەسكىن تۈزەتكىلى بولمايدۇ؟ بۇ يەنىلا مىللىتىمىزدىكى قائىدە ـ يوسۇنغا ئەھمىيەت بېرىدىغان، كۆڭۈلچەكلىكنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويىدىغان، دوست ـ يارەن، قېرىنداشلىقنى ئىنتايىن قەدىرلەيدىغان، باشقىلارنى رەنجىتىپ قويۇشنى خالىمايدىغان گۈزەل ئادەتلىرىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك. نىسبەتەن ئىلغار بولغان بۇ خىل ئېسىل پىسخىك خاراكتېر بۇ يەردە سەلبىي رول ئويناپ قالغان. ساھىبخان «مېھمانلارنى سائەت بەشكە ئېيتتىم، ئۇلگۈرۈپ كېلەلمىسە ئۆزىنىڭ شورى، تاماقنى تارتىپ، سورۇننى باشلاۋېرەيلى» دېيەلمەيدۇ. چۈنكى ئەتىسىلا جەمئىيەتتە سۆز ـ چۆچەككە قېلىشتىن، قېرىنداش، دوست ـ بۇرادەرلىرىنىڭ تاپا ـ تەنىسىدىن، «تويى قىزىماپتۇ» دېگەن سۆزنىڭ چىقىشىدىن قورقىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، مېھمانلار داستىخان قىلىپ ئەكىلىدىغان ئىقتىسادىي مەنپەئەتنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىدىنمۇ ئەنسىرەيدۇ. بالدۇر كەلگەن مېھمانلارمۇ «ساھىبخان ۋاقىتقا رىئايە قىلمىدى، تاماقنى ۋاقىتسىدا تارتمىدى، شۇڭا قايتىپ كېتەيلى» دەپ سورۇننى تاشلاپ كېتەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلارمۇ قېرىنداش، دوست ـ بۇرادەرلىرىنىڭ تاپا ـ تەنىسىدىن، ساھىبخانىنىڭ ئۆزىدىن رەنجىشىدىن قورقىدۇ. مۇشۇنداق زەنجىرسىمان كۆڭۈل ئىزدەشلەر بىزنى بۇ پاتقاقتا چوڭقۇر سۆرەيدۇ، بۇ ئىشنىڭ خاتا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرىمىزيۇ، ئۆزىمىز خالار ـ خالىماي، مۇشۇ قايناملىغا كىرىپ كېتىمىز.

خوش، ئۇنداقتا ھەممىمىز بىلىپ تۇرۇپ سادىر قىلىۋاتقان، تۈزىتىش ئىنتايىن زۆرۈر بولغان، مىللەتنىڭ بىر پۈتۈن ئوبرازىغا، تەقدىرىگە بېرىپ تاقىلىدىغان بۇ خاتالىقنى تۈزىتىشنىڭ چارىسى بارمۇ، يوق؟ مېنىڭچە، مەربكىلەردىكى ۋاقىت ئىسراپچىلىقىنى تۈزىتىش ئۈچۈن بىر قانچە خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىشقا بولىدۇ: بىرىنچى، مۇناسىۋەتلىك تارماقلار، ئاممىۋى تەشكىلاتلار باش بولۇپ، تۈزۈم، تەرتىپلەرنى ئورنىتىپ، مەربكىلەردىكى ۋاقىتنى، مېھمان سانىنى، تاماق چىقىمىنى تىزگىنلەشكە بولىدۇ. مەسىلەن، ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ جىددىي كۆڭۈل بۆلۈشى، قاتتىق تۈتۇشى نەتىجىسىدە، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىنى ئاددىي ـ ساددا، تېجەشلىك ئۆتكۈزۈش ئاساسەن ئومۇملاشتى. شۇنىڭغا ئوخشاش، مەربكە ئۆتكۈزىدىغان پارتىيە ئەزالىرى، دۆلەت كادىرلىرىنى باشلامچى قىلىپ، ئۇلارغا قاتتىق تەلەپ قويۇپ، رېستورانلارغىمۇ تۈزۈم بېكىتىپ، مەخسۇس نازارەتچى، تەكشۈرگۈچىلەر ئارقىلىق ھەيدەكچىلىك قىلىپ، بۇ ئىشنى تەرتىپ، ئە-

زىغا سىلىشقا بولىدۇ. ئىككىنچى، تەشۋىقات، تەرغىبات خىزمىتىنى يەنە-مۇ جىددىي ئىشلەپ، كوللېكتىپ ئىمزا قويۇش، ئەھدىنامە يېزىش ئۇسۇل-لىرىنى قوللىنىپ، ئىلغارلار ئارقىلىق يېتەكلەپ، بۇ ئىشنىڭ ئۇنۇمىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. ئۈچىنچى، ئەڭ مۇھىم تەدبىر شۇكى، بۇ ئىش-نى ھەممەيلەن ئۆزىمىزدىن باشلىشىمىزغا، ۋىجدانىي تۇيغۇدا تۇرۇپ ۋاقىتقا مەسئۇل بولۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشتا دەسلەپتە قۇربان بەرگۈچىلەر مەنىۋى جەھەتتىن قىسقا مەزگىل بېسىمغا ئۇچرىشى، ئىقتىسادىي جەھەتتىن زىيان تارتىشى مۇمكىن. لېكىن، «مەڭگىلىك ئىسراپچىلىقىنى تۈگىتىش» تىن ئىبارەت بۇ مىللەتنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك مەنىۋى قۇرۇلۇشنى ھامان بىر قانچە پىداكار ئەزىمەتنىڭ باشلاپ بېرىشىگە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئەزىمەتلەر كۆز ئالدىدا زىيان تارتقان-دەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە جامائەتنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە، خەلقـ-مىزنىڭ يۇقىرى باھاسىغا مۇيەسسەر بولىدۇ.

ئەزىز قېرىنداشلار، بىزدىكى ۋاقىت ئىسراپچىلىقى ھەرگىزمۇ مۇنداقلا دەپ قويغان ئاددىي ئىش ئەمەس. ھازىرقى ئۇچۇر دەۋرىدە، ۋاقىت دېمەك جان دېمەك، ھاياتلىق دېمەك، بىر پۈتۈن مىللەتنىڭ تەقدىرى دېمەكتۇر. ۋاقىت ئىسراپچىلىقى كەلگۈسىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئاپەت-تۇر. بۇ ئىشنىڭ تەخىرسىزلىكى ۋە جىددىيلىكىگە ھەرگىز سەل قاراشقا بولمايدۇ. شۇڭا، ھەر بىر ئادەم مەسئۇلىيەتچان مەيدانداً، مىللەتكە مەسئۇل بولۇش پوزىتسىيىسىدە تۇرۇپ، بۇ سەپنىڭ پىداكارلىرىدىن بولۇش شەرە-پىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەك.

ستۇدېنتلارنىڭ يانفونى

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپلا دېققىتىمنى تارتقان بىرىنچى ئىش ــ ئوقۇغۇچىلاردا كەڭ ئومۇملاشقان يانفون ئىشلىتىش ئادىتى بولدى. بۇ يەردە بەش ئاي بىلىم ئاشۇرۇش جەريانىدا ھازىرقى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يانفون ئىشلىتىش، يانفونىنى قانداق ئىشلىتىش مەسىلىسى زادى كاللامدىن چىقمىدى. بىز ئەينى يىللاردىكى ئۇچۇرسىز مۇھىتتا، يەنى تېلېفونسىز، تورسىز، ھەتتا تېلېۋىزورمۇ ئەمدىلا ئومۇملىشىشقا باشلىغان مۇھىتتا ئوقۇغان بولغاچقىمۇ، بۇ ئىش مېنى تەئەججۇپلۇك خىياللارغا ئەسىر قىلدى. بولۇپمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفونغا سەرپ قىلىۋاتقان پۇلى، ۋاقتى، زېھنىنىڭ غايەت زور سالماقنى ئىگىلەيدىغانلىقى مېنى چۆچۈتتى. ئەلۋەتتە، مەن بۇ ئىشنى ئۆز كۆز قارىشىم، كۆرگەن، ئويلىغانلىرىم بويىچە خاتا دەپ ھېسابلىسام، تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەرلىكىنى ئېتىراپ قىلمىغان، ئوقۇغۇچىلارنىڭ رايىغا قارشى گەپ قىلغان بولاتتىم. شۇنىڭ بىلەن مەن «ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يانفون (يانفون، كىچىك زېرەك كۆزدە تۇتىلىدۇ) ئىشلىتىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش جەدۋىلى» نى تۈزۈپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى ئاساس قىلىپ، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ مالىيە ـ ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق مەكتەپلەردىكى نەچچە يۈز ئوقۇغۇچىغا تارقىتىپ، يىغىۋېلىپ مۇلاھىزە قىلدىم. نەتىجە مېنى ھەيران قالدۇردىكى، مۇتلەق كۆپ سانلىقى ئوقۇغۇچى «يانفون بولمىسا بولمايدۇ، يانفون مېنىڭ ھاياتىمدىكى زۆرۈر قورال» دەپ قارايدىكەن. دېمەك، كۆپ سانلىقى ئوقۇغۇچىلار يانفوندىن ئايرىلالمايدىغان دەرىجىگە يەتكەن. بۇ يەردە سۆزنىڭ ئوراپ-چىرمىغا دېققەت قىلىش كېرەككى، «يانفون ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشى ھەمراھىغا ئايلانغان» بولماستىن، «ئوقۇغۇچىلار يانفوندىن ئايرىلالمايدۇ-

غان» بولۇپ قالغان، يەنى ئوقۇغۇچىلار يانفوننى باشقۇرماستىن، يانفون ئوقۇغۇچىلارنى باشقۇرىدىغان، ئوقۇغۇچىلار يانفوننىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قالمىغان، يانفوننىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالمىغان ھالەت شەكىللەنگەن.

يېغىۋالغان جەدۋەللىرىمنى تەپسىلىي مۇلاھىزە قىلىش، بۇ ھەقتە كۆپ-لىگەن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى، جەمئىيەت ئەربابلىرىنى زىيارەت قى-لىش ئارقىلىق مەلۇم چۈشەنچىگە كەلگەندىن كېيىن بۇ مەسىلە ھەققىدە قولۇمغا قەلەم ئالدىم. چۈنكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى غايەت زور ئىجتىمائىي توپ، ئۇلار ۋەتەننىڭ كەلگۈسى، مىللەتنىڭ ئۈمىدى. ئۇلارنىڭ ساپاسىنىڭ قانداق بولۇشى كەلگۈسى تەرەققىياتقا زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنى توغرا كەيپىياتقا، توغرا ئىدىيىگە يېتەكلەشتە جەمئىيەتتىكى ھەر بىر ەيلەننىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتى بار. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوت يۈرەك، قىزغىن، جۇشقۇن، تىرىشچان، كۆپ سانلى-كىلىرى غايىلىك، ئۈمىدۋار بولسىمۇ، كۆپىنچە ھاللاردا ئاسان تاشقى مۇ-ھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، قاراشلىرى تېخى پىشىپ يېتىل-مىگەن بولغاچقا، بەزى مەسىلىلەرگە مۇستەقىل ھۆكۈم قىلالمايدۇ، ھېس-سىياتچان، رومانتىك كېلىدۇ، پسىخىك تۇرمۇش مەسىلىلىرىدە بەزىدە ئۆ-زىنى كونترول قىلالمايدۇ. مەلۇم يېتەكلەشكە، ئىلھاملاندۇرۇشقا موھتاج بولىدۇ. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يانفون ئىشلىتىش ھا-دىسىسىمۇ دەل يۇقىرىقىدەك مەسىلىلەر سەۋەبىدىن توغرا كەيپىيات يا-تىشقا موھتاج بولىدۇ.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېلېفونغا سەرپ قىلىۋاتقان ۋاقتى

ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ھەممە يېرىدە ــ يوللاردا، كۇتۇپخانا، سىنىپلارنىڭ كارىدورلىرىدا، ياتاق بىناسىدا، دەرۋازا ئالدىدا توختىمايلا يانفوندا سۆزلە-شىۋاتقان، سائەت ـ سائەتلەپ پاراڭلىشىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى ئۇچرىتى-مەن. يەنە يوللاردا، كارىدورلاردا، ھەتتا دەرس ئۆتۈلۈۋاتقان سىنىپتا، يە-غىن ئېچىلىۋاتقان زالدا يانفونغا مەستانىلەرچە تىكىلىپ ئولتۇرۇپ، ئۇ-چۇر يوللىشىۋاتقان، ئۇچۇر ئارقىلىق پاراڭلىشىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى كۆرىمەن. ھەر بىر ئوقۇغۇچىنىڭ بىردىن يانفوننى كۆتۈرۈۋېلىپ، يانفوندا سۆرەت تارتىۋاتقانلىقىنى، ناخشا ئاڭلاۋاتقانلىقىنى، ئويۇنچۇق ئوينىۋاتقا-لىقىنى يولۇقتۇرىمەن.

مېنىڭ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بەش ئايلىق ۋاقتىم ناھايىتى ئالدىراش، قاينام ـ تاشقىنلىق مۇھىت ئىچىدە ئۆتتى. بىر تەرەپتىن،

شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئاخبارات ـ نەشرىيات سىستېمىسىدىن كەلگەن يېگىرمە بەش ساۋاقدىشىم بىللە ئۆزىمىزنىڭ كەسىپى بولغان ئاخبارات ـ نەشرىياتچىلىق بويىچە ئۆتۈلۈۋاتقان دەرسلەرنى ئاڭلىسام، يەنە بىر تەرەپتىن، فىلولوگىيە، ئاخبارات تارقىتىش ئىنستىتۇتىدىكى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرگە ئىختىيارىي ھالدا بىر قىسىم دەرسلەرنى ئاڭلىدىم. بىر قىسىم سىنىپلارغا كىرىپ، ئوقۇغۇچىلارغا ھەر خىل تېمىلاردا نۇتۇق، لېكسىيە سۆزلىدىم، ئوقۇغۇچىلار بىلەن پىكىرلەشتىم. بۇ جەريانداۋ ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفون ئىشلىتىش مەسىلىسى ئىزچىل ھالدا دىققەت مەركىزىمدە تۇرۇپ كەلدى.

كۆپلىگەن سىنىپلاردا ئوقۇتقۇچى دەرس ئۆتۈۋاتقاندا 70% كە يېقىن (ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق) ئوقۇغۇچى يانفوندا ئۇچۇر يوللىشىپ ئولتۇرىدىكەن، ھەتتا بىر قىسىم يۇرەكلىكرەكلىرى بىرلەشمە سىنىپلاردا دەرس ۋاقتىدا ئاستىلا سىنىپتىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، كارىدوردا يانفوندا سۆزلىشىدىكەن. ئەلۋەتتە، دەرس ئۆتۈۋاتقان ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ، يانفون بىلەن ھەپىلىشىدىغانلارنىڭ نىسبىتى ئوخشىمايدىكەن. مۇشۇنداق يانفونغا بەند بولۇپ ئولتۇرغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ قۇلىقىغا ئوقۇتقۇچى سۆزلىگەن دەرسنىڭ قانچىلىكى كىرىدۇ؟ يەنە قانچىلىكى كاللىسىغا ئۆزلىشىدۇ؟ بۇنى ھەر قانداق بىر ئادەم مۇنداقلا پەرەز قىلىپ بىلەلەيدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ يوللىشىدىغىنى قانداق ئۇچۇرلار؟ مەن تەكشۈرۈش جەريانىدا شۇنى ھېس قىلدىمكى، ئاساسەن مەززىسىز قۇرۇق پاراڭلار، ئىشق ـ مۇھەببەت ئۇچۇرلىرى، ئەھمىيەتسىز يۇمۇر ـ لەتىپىلەر، سۆز ئويۇنلىرىدىن ئىبارەت ئىكەن. بۇنىڭ سورىقىنى ئوقۇغۇچىلاردىن ئالماقچى بولساق، ئۇلار مۇرىسىنى قىسىپ، گۇناھنى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرس ئۆتۈش مېتودىغا دۇڭگەيدىكەن. «ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسى بىزگە خۇشياقمايدۇ، كىتابتا نېمە بولسا شۇنى ئوقۇپ بېرىپ چىقىپ كېتىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنى قىزغىتىشقا، ئىلھاملاندۇرۇشقا ماھىر ئەمەس، دەرسنى ھەم چوڭقۇر، تەسىرلىك، ھەم قىزىقارلىق، جەلپكار ئۆتۈش ھەققىدە ئىزدەنمەيدۇ، دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلى بىر خىل، ئۇلۇك، ئوقۇغۇچىلارنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقى، كەيپىياتى بىلەن كارى بولمايدۇ» دەپ قارايدىكەن. كۆزىتىشىمچە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ خىل قارىشى ئۆزلىرىنى ئاقلاش، دەرس ۋاقتىدىكى يانفونغا نەلىكە بولۇش قىلمىشىنى پەردازلاشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىكەن. ئاز سانىدىكى ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلار يوقىرىدا ئېيتقاندەك ھالەتتە بولسىمۇ، شۇنى كېسىپ ئېيتىش كېرەككى، بۇ خىل دەرس يەنىلا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھ-

مىيەتسىز ئۇچۇرلىرىدىن مەك ھەسسە ياخشى. مەيلى نېمە بولسۇن، دەرس ۋاقتىدا قېتىرقىنىپ دەرس ئاڭلاشتىن باشقا ھەرقانداق ھەرىكەتنىڭ ئۆزى ئەخلاقسىزلىق، قائىدىسىزلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. شۇڭا، ئوقۇغۇچىلار دەرسكە كىرىشتىن بۇرۇن تېلېفونلىرىنى پۈتۈنلەي ئېتىۋېتىشى كېرەك. بۇ ئوقۇغۇچىغا قويۇلىدىغان ئەڭ ئەقەللىي تەلەپ.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفون ئىشلىتىش مەسىلىسىدىكى يەنە بىر قورقۇنچلۇق ۋابا — تېلېفوندا دوستلىشىش شامىلى ئىكەن. ھازىر خەۋەرلىشىش شىركەتلىرىنىڭ خېرىدارلارنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن بىر - بىرى بىلەن رىقابەتلىشىپ، ھەر خىل ۋاستە، تەدبىرلەرنى قوللىنىشى ئارقىسىدا تېلېفوندا دوستلىشىش، كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن ھەقسىز سۆزلەشىش قاتارلىق ئالاقە شەكىللىرى مەيدانغا چىققان بولۇپ، بۇ خىل شەكىللەر بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنى مەستانىلەرچە جەلپ قىلىۋالغان. نەتىجىدە، بۇ خىل ئالاقە ئۇسۇللىرى ئوقۇغۇچىلارغا سەلبىي تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلارنى تۆيۈق يولغا باشلاپ كەتكەن. تېلېفوندا دوستلىشىش شەكلى خۇددى كومپيۇتېر تورىغا ئوخشاش قارشى تەرەپنى كۆرمەي، تونۇمايى تۇرۇپ، خالىغان بىر نومۇردىكى تېلېفوننىڭ ئىگىسى بىلەن سۆزلەشىشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ بىر - بىرىنى ئەخمەق قىلىش، ھېسسىياتىنى ئىسراپ قىلىش، تۆيغۇسىنى ئالداش، ۋاقىتنى غازاڭدەك سورۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىكەن. لېكىن، ئوقۇغۇچىلار مۇشۇنىڭغا مەپتۇن بولۇپ، خىيالىدىكى غايىۋى سۆيگۈنى ياكى دوستىنى ئىزدەپ، قارشى تەرەپكە يالغان سالاھىيىتىنى تونۇشتۇرۇپ (قارشى تەرەپمۇ شۇنداق)، ئۆزئارا گەپ يورغىلىتىپ، سائەت - سائەتلەپ يانفوندا سۆزلىشىدىكەن. بولۇپمۇ كەچتە سۆزلىشىش ھەققى ھەقسىز بولغاچقا، مەيلى تونۇش بولسۇن، مەيلى ناتونۇش بولسۇن يانفون، ياتاق تېلېفونىدا پاراڭلىشىدىغانلار كۆپ بولۇپ، كارىدورغا چىقىۋېلىپ، تامغا يۆلىنىپ، تاڭ ئاتقۇچە سۆزلىشىدىغانلارمۇ بار ئىكەن. ھەتتا قىسمەن ئوقۇغۇچىلار ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئۆزىنى كونترول قىلالماي، كۈن بويى يانفوندىكى مەۋھۇم، خىيالىي ئوبرازلارنىڭ ئىچىدە ياشايدىغان، روھىي ھالىتىدە بىنورماللىق كۆرۈلۈپ، زېھنى چېكىنىپ كېتىدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدىكەن. كېچىچە تېلېفوندا پاراڭلاشقان كۆپ قىسىم ئوقۇغۇچىلاردا ئەتىسى ئورنىدىن تۇرالمايدىغان، دەرسكە قاتنىشالمايدىغان ياكى بىر كۈن خامۇش، روھسىز يۈرىدىغان، تېلېفوندىكى پىكىرلەر ئىدىيىسىگە تەسىر كۆرسىتىپ، شۇ خىل دۇنيا ئىچىدە ياشايدىغان ئەھۋاللار شەكىللىنىدۇ.

كەن.

خوش، ئۇنداقتا ئوقۇغۇچىلار بىر كۈندە يانفوندا سۆزلىشىش (تېلېفون ئۇرۇش، قوبۇل قىلىش) ۋە ئۇچۇر ئالاقىسى (قىسقا ئۇچۇر يوللاش ۋە قوبۇل قىلىش) ئۇچۇن قانچىلىك ۋاقىت سەرپ قىلىدۇ؟ تەكشۈرۈش جەدۋىلىدىكى «كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېلېفون ئۇرغان ۋە قوبۇل قىلغان قېتىم سانىگىز» دېگەن ستاتىستىكىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ھەر بىر ئوقۇغۇچى ھەر كۈنى تەخمىنەن (ئوتتۇرىچە) يىگىرمە قېتىم ئەتراپىدا يانفوندا سۆزلىشىدىكەن. ئون بەش قېتىم ئەتراپىدا قىسقا ئۇچۇر ئالماشتۇرىدىكەن. ھەرقېتىملىق تېلېفون ئالاقىسىنى تەخمىنەن (ئوتتۇرىچە) بەش مىنۇت ھېسابلىغاندا، ئۇچۇر ئالاقىسىنى تەخمىنەن (ئوتتۇرىچە) بەش مىنۇت ھېسابلىغاندا ھەر بىر ئوقۇغۇچى بىر كۈندە سۆزلىشىش ۋە ئۇچۇر ئالماشتۇرۇشقا ئۇچ سائەت ئەتراپىدا ۋاقىت سەرپ قىلىدۇ دېگەن گەپ. بىر ئالىي مەكتەپتە ئون مىڭ ئوقۇغۇچى بولسا، بىر كۈندە ئوتتۇز مىڭ سائەت ۋاقىت سەرپ بولدى دېگەن گەپ. تەكشۈرۈش جەدۋىلىدىكى «بىر سوتكا ئىچىدە تېلېفون ـ ئۇچۇر ئالاقىسى قىلغان ۋاقىت» دېگەن سوئالغا كۆپىنچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ «بىر ـ ئىككى سائەت ئەتراپىدا» دەپ جاۋاب بەرگەنلىكى بۇ قارىشىمىزنى ئىسپاتلايدۇ. («ئىككى سائەتتىن يۇقىرى» دەپ جاۋاب بەرگەن ئوقۇغۇچىلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلىگەن.)

ئوقۇغۇچىلارنىڭ پىكىر ئېلىش جەريانىدا ئەسكەرتكىنىدەك، تېلېفون ۋاستىلىك ھالدا پەيدا قىلغان ۋاقىت ئىسراپچىلىقى تېخىمۇ زور. ئەلۋەتتە، بۇنى ستاتىستىكىلاپ چىقىش مۇمكىن ئەمەس. بىر ئوقۇغۇچى بۇ ھەقتە مۇنداق يازغان: «تېلېفون بولسا ئىزدەيدىغان ئادەم كۆپ، بىر ئوبدان تۇزۇپ قويغان پىلانلار بىرلا تېلېفون بىلەن بۇزۇلۇپ كېتىدۇ، بىرەر جىددىي ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقاندا، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىش قىلىۋاتقاندا بىرەر تېلېفون كېلىپ قالسا، بىر مۇنچە ۋاقىتىمىز بىھۇدە ئىسراپ بولۇپ كېتىدۇ. تېلېفوننىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۆزىمىز خالىمىغان كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈشكە، خالىمىغان ئىشلارنى قىلىشقا مەجبۇر بولىمىز، تېلېفوننى قوبۇل قىلمايلى دېسەك، باشقىلارنىڭ خاتا چۇشىنىپ قېلىشىدىن قورقىمىز. شۇڭا ‹ئېشكى يوق موللامنىڭ قۇلىقى تىنچ›دېگەندەك بەزىدە تېلېفون ئىشلەتمىگەنمۇ ياخشىكەن.»

ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېلېفونغا سەرپ قىلىۋاتقان زېھنى

تارقىتىلغان جەدۋەلدىكى «يانفون ئىشلىتىشنىڭ سەلبىي تەرىپى» دېگەن سوئالغا مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلار: «دەرس ۋاقتىدا ياكى جىددىي

ئۆگىنىش قىلىۋاتقان ۋاقتىمدا دىققىتىمنى بۇرىۋېتىدۇ، زېھنىمنى چېچىۋېتىدۇ، ئۆگىنىش مۇھىتىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ، كىشىنى بىكارچى قىلىۋېتىدۇ، ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىۋېتىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن. دېمەك، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەڭ چوڭ ۋەزىپىسى ئۆگىنىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان ئەڭ چوڭ دۈشمىنى يانفون بولۇپ قالغان.

جەدۋەلدىكى «دەرس ۋاقتىدا يانفونىڭنى داۋاملىق ئوچۇق تۇرامدۇ؟» دېگەن سوئالغا كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلار «داۋاملىق ئوچۇق تۇرىدۇ» دەپ، ئاز ساندىكى ئوقۇغۇچىلار «بەزىدە ئوچۇق قالىدۇ» دەپ، «دەرس ۋاقتىدا ئۇچۇر يوللامسىز؟» دېگەن سوئالغا كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلار «يوللايمەن» دەپ، ئازساندىكى ئوقۇغۇچىلار «بەزىدە يوللاپ قويىمەن» دەپ جاۋاب بەرگەن. دېمەك، بىر كۈندە ئالتە سائەتتىن سەككىز سائەتكىچە مۇنتىزم دەرس ئوقۇيدىغان، تۆت ـ بەش سائەتكىچە سىنىپ، كۈتۈپخانىلاردا ئۆگىنىش قىلىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفونى داۋاملىق ئوچۇق تۇرسا، كۈندە يىگىرمە قېتىم ئەتراپىدا يانفوندا، ئون بەش قېتىم ئەتراپىدا قىسقا ئۇچۇردا سۆزلەشسە ئۇلارنىڭ دىققىتى قانچىلىك چېچىلىدۇ؟ زېھنى قانچىلىك زىيانغا ئۇچرايدۇ؟ ئۆگەنگەنلىرى قانچىلىك ئۆزلىشىدۇ؟ بۇ ئەلۋەتتە يانفوننىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ زېھنىگە كەلتۈرۈۋاتقان بۇاستە زىيىنى، خالاس. ۋاستىلىك زىيىنچۇ؟ تېلېفوننىڭ ۋاستىسى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇناسىۋەت دائىرىسى بىئىختىيار ھالدا كېڭىيىپ، ئارىلىشىدىغان ئەھمىيەتسىز ئىشلار (بۇ يەردە ئەھمىيەتلىك، مەنىلىك پائالىيەتلەر دىن باشقىلىرى كۆزدە تۇتىلىدۇ) كۆپىيىپ كېتىدۇ. تېلېفون ئارقىلىق قوبۇل قىلغان ھەر خىل تۇيغۇلار كەيپىياتىغا تەسىر كۆرسىتىپ، غايەت زور زېھىن ئىسراپچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

خوش، ئۇنداقتا ئوقۇغۇچىلار شۇنچە كۆپ زېھنىنى، ۋاقتىنى سەرپ قىلىپ، كىملەر بىلەن ئالاقىلىشىدۇ؟ نېمە مەزمۇنلاردا سۆزلىشىدۇ؟ تەكشۈرۈش جەدۋىلىدىن مەلۇم بولۇشچە، «تېلېفوندا كۆپرەك ئالاقىلىشىدىغان ئادەملەر» دېگەن سوئالغا كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلار «قىز (ئوغۇل)دوستلىرىم» دەپ، «تېلېفون ئالاقە مەزمۇنى؟» دېگەن سوئالغا (بۇ سوئالدا «ئوقۇشقا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار»، «دوستلۇق، مۇھەببەت مەزمۇنى»، «خالىغان تېمىدا مۇڭدىشىش» قاتارلىق ئۈچ خىل تاللاش بېرىلگەن) «خالىغان تېمىدا مۇڭدىشىش» دەپ جاۋاب بەرگەن. دېمەك، ئالاقىلىشىدىغان ئادەملىرىنىڭ ئىچىدە ئاتا ـ ئانىلار مۇھىم سالماقنى ئىگىلىسىمۇ، ئالاقىلىشىش مەزمۇنى، ۋاقتى جەھەتتە ئاساسىي سالماقنى ئىگىلىمەيدۇ، ئوقۇشقا

مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار بولسا ناھايىتى ئاز سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئېنىقكى، يانفوننى قۇلىقىغا چاپلىۋېلىپ، سائەت - سائەتلەپ پاراڭلىشىدىغان ئوبيېكتلار ھەرگىزمۇ ئاتا - ئانىلار ئەمەس، ساۋاقداش، دوستلارمۇ ئاز سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدىغىنى قىز - ئوغۇل دوستلار، ئاشىق - مەشۇقلار، سەۋدايى مەجنۇنلار، ناتونۇش دوستلاشقۇچىلاردىن ئىبارەت. مۇشۇ پاراڭلارنىڭ ئىچىدە زادى قانچىلىكىنىڭ قىممىتى باردۇ؟ بۇنى مۆلچەرلەش تەس ئەمەسكى، بۇ خىل پاراڭلارنىڭ ئاساسەن قىممىتى يوق. بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاقتىنى، زېھنىنى ئىسراپ قىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېلېفونغا سەرپ قىلىۋاتقان ئىقتىسادى

ئوقۇغۇچىلىق دەۋر ئاتا - ئانىنىڭ ھامىيلىقىدا، ئائىلىنىڭ ئىقتىسادي يارىمىدە، پۈتۈنلەي چوڭلارغا تايىنىپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرىدىغان دەۋر ھېسابلىنىدۇ. شۇنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئوقۇغۇچىلاردىن ئىگىلىشىچە، بىر ئوقۇغۇچىنىڭ بىر يىللىق ئوقۇش، ياتاق، تاماق ۋە باشقا خىراجەتلىرىگە تەخمىنەن ئون بەش مىڭ يۈەن كېتىدىكەن. ئەلۋەتتە، بۇ چىقىمنى پۈتۈنلەي (ناھايىتى ئاز ساندىكى بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن ئىشلەپ ئوقۇش چىقىمىنى قامدايدىغان ئوقۇغۇچىلار بۇنىڭ سىرتىدا) ئاتا - ئانىلار ئۈستىگە ئالىدۇ. بۇ ئادەتتىكى بىر دۆلەت كادىرىغا نىسبەتەن، بىر ئادەمنىڭ بىر يىللىق مائاشى (كىرىمى)، بىر ئوتتۇرا ھال دېھقان ئائىلىسىگە نىسبەتەن بىر ئائىلىنىڭ يىللىق ساپ كىرىمىدىن ئىبارەت. دېمەك، جاپاكەش ئاتا - ئانىلار بارلىق مېھنەتنىڭ دوغا تېكىپ، تاپقان - تەرگىنىنى پەرزەنتلىرىنىڭ ئوقۇشىغا سەرپ قىلىدۇ. پەرزەنتلەرنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش چىقىمى كۆپلىگەن ئائىلىلەرگە غايەت زور ئىقتىسادي بېسىم ئېلىپ كېلىدۇ. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، كۆپلىگەن دېھقان ئائىلىلىرى پەرزەنتلىرىنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش چىقىمىنىڭ بېسىمىدا ئۆزلۈكسىز نامراتلىشىپ كېتىدىكەن. دېمەك، ئائىلىلەردىكى مۇشۇنداق ئىقتىسادي بېسىمنىڭ سەۋەبچىسى بولغان ئوقۇغۇچىلار ئاتا - ئانىسىغا نىسبەتەن بىر خىل قەرزدارلىق، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىدا بولۇشى، ياخشى ئوقۇپ، كەلگۈسىدە جەمئىيەتكە، ئاتا - ئانىسىغا جاۋاب قايتۇرۇش ئىستىكىدە بولۇشى، ئىمكان بار ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادي يۈكىنى يېنىكلىتىش ئۈستىدە ئىزدىنىشى كېرەك. ۋەھالەنكى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر دائىم يېنىدىن ئايرىمايدىغان سۆيۈملۈك ھەمراھى، ۋاپادارى يانفون شۇبھىسىز ھالدا ئوقۇغۇچىلارغا زور ئىقتىسا-

دي بېسىم ئېلىپ كېلىدۇ. خوش، ئەمدى بۇ ھەقتىكى ستاتىستىكىغا قاراپ باقايلى: تەكشۈرۈش جەدۋىلىدىن مەلۇم بولۇشچە ، ئوقۇغۇچىلار كۆپرەك ئالىي مەكتەپنىڭ 2 ـ يىللىقىدىن باشلاپ يانفون ئىشلىتىشكە باشلايدىكەن. ئىشلىتىۋاتقان يانفونىنىڭ باھاسى تەخمىنەن (تۆۋەندىكىلەر ـ نىڭ ھەممىسى ئومۇمىي ستاتىستىكىنىڭ ئوتتۇرىچە سانى بويىچە ئېلىنـ دى) سەككىز يۈز يۈەن ئەتراپىدا بولۇپ، ئوقۇش ھاياتىدا تەخمىنەن ئىككى قېتىم يانفون ئالماشتۇرىدىكەن. ئايلىق سۆزلىشىش ھەققى تەخمىنەن سەكسەن يۈەن ئەتراپىدا بولىدىكەن. مۇشۇنداق ھېسابلىغاندا، ھەر بىر ئو ـ قۇغۇچى يانفوندا سۆزلىشىش، تېلېفون سېتىۋېلىش ئۈچۈن بىر يىلدا تەخمىنەن بىر مىڭ تۆت يۈز يۈەن ئەتراپىدا ئىقتىساد سەرپ قىلىدىكەن، پۈتۈن ئوقۇش ھاياتىدا يانفون سېتىۋېلىش، سۆزلىشىش ئۈچۈن بەش مىڭ ئالتە يۈز يۈەن ئەتراپىدا پۇل سەرپ قىلىدىكەن. بىر ئالىي مەكتەپتە ئون مىڭ ئوقۇغۇچى بار دەپ پەرەز قىلىنسا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر يىللىق يانـ فون ئىشلىتىشى ئۈچۈنلا تەخمىنەن ئون تۆت مىليون يۈەن پۇل سەرپ قىلىنىدىكەن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا قىرىق مىڭ ئوقۇغۇچى بولۇپ، مۇشۇ بويىچە ھېسابلىغاندا، بۇ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار بىر يىلدا ئەللىك ئالتە مىليون يۈەن پۇلنى تېلېفون ئۈچۈن سەرپ قىلىدىكەن. بۇ نېمىدې ـ گەن كۆپ سان ـ ھە؟ بۇ پۇل بىلەن نېمە ئىشلارنى قىلىۋېتىش، «ئۇمىد» باشلانغۇچ مەكتىپىدىن قانچىنى قۇرۇۋېتىش مۇمكىن؟ خوش، ئوقۇغۇ ـ چىلار سەرپ قىلغان مۇشۇ پۇلغا يارىشا ئىجتىمائىي (ئەلۋەتتە، ئوقۇغۇ ـ چىلارغا نىسبەتەن ئىقتىسادىي قىممەتتىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ)، مەنىۋى قىممەت، ئۆگىنىش ئۇنۇمى يارىتالمىدىمۇ، يوق؟ بۇ پۇلنىڭ زادى قانچىلىك قىسمى ھەقىقىي، ئەمەلىي ئىشلار، پايدىلىق ئۈچۈرلار ئۈچۈن ئىشلىتىلـ دى؟ ئوقۇغۇچىلار تېلېفون ئۈچۈن سەرپ قىلغان مۇشۇ پۇلغا ھەقىقىي يۈز كېلەلەمدۇ؟ بۇ پۇل ئائىلىلەرگە زادى قانچىلىك ئىقتىسادىي بېسىم ئېلىپ كېلىدۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇ سوئاللار ھەققىدە ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرى ۋىجدانەن ئويلىنىپ بېقىشىغا توغرا كېلىدۇ.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفون ئىشلىتىش مەسىلىسىنى مەن پەقەت سىرتتىن كۆزەتكۈچى سۈپىتىدە تەھلىل قىلدىم. ھازىرقى ئۇچۇر ـ ئالاقە دەۋرىدە، بىلىم ئىگىلىكى ئۈچقانىدەك يېڭىلىنىۋاتقان ۋەقەبەت مۇھىتىدا يانفون مۇ ـ ھىم ئۇچۇر ـ ئالاقە ۋاستىسى ھېسابلىنىدۇ. يانفونىنىڭ نۇرغۇن ئەھمىـ يەتلىك، پايدىلىق تەرەپلىرى بار. تەكشۈرۈش جەدۋىلىدىن مەلۇم بولۇشـ چە، ئوقۇغۇچىلار بۇ تەرەپلەرنى تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىغا يىغىنچاقلـ

غان:

1. ئاتا ـ ئانام، ئۇرۇغ ـ تۇغقانلىرىم، دوست ـ بۇرادەرلىرىم بىلەن ۋاقتىدا ئالاقىلىشەلەيمەن، زېرىكىش، سېغىنىش ھېسلىرىغا زور دەرىجىدە مەلھەم بولىدۇ. يۇرتۇمنىڭ ئەھۋالىدىن، قېرىنداشلىرىمنىڭ ئىشلىرىدىن ۋاقتىدا خەۋەردار بولۇپ تۇرالايمەن، ئائىلەمدىكىلەر بىلەن بولغان مۇھەببەتنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ، تېلېفوننىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۇلاردىن ئىلھام ئالىمەن.

2. ۋاقىت ۋە ئارىلىقنى زور دەرىجىدە قىسقارتىدۇ، ئادەم ساقلاش ئاۋارىچىلىكىدىن قۇتۇلدۇرىدۇ، ساۋاقداش، دوستلار بىلەن دەل ۋاقتىدا ئۇچراشقىلى بولىدۇ.

3. تېلېفون ئالاقىسى ئارقىلىق ئىجتىمائىي ئالاقىنى چوڭقۇرلاشتۇرغىلى، جەمئىيەتنى چۈشەنگىلى، نەزەر دائىرىنى كېڭەيتكىلى، دەرستىن سىرتقى بىلىملەرنى ئىگىلىگىلى بولىدۇ.

4. پايدىلىق، مۇھىم ئۇچۇرلارغا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

5. مەكتەپ ئىچىدىكى ئومۇمىي ئاممىۋى پائالىيەتلەردىن ۋاقتىدا خەۋەردار بولۇپ تۇرغىلى بولىدۇ.

6. سائەت ئورنىدا ئىشلەتكىلى، زېرىككەندە ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق ئوينىغىلى، ناخشا ئاڭلىغىلى، چارچىغاندا كۆڭۈل ئاچقىلى بولىدۇ.

7. سىنىپ ھەيئىتى بولغاچقا ھەم ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىسىدا ۋەزىپىمىز بولغاچقا، نۇرغۇن پائالىيەتلەرنى تېلېفون ئارقىلىق ئورۇنلاشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ، ئوقۇتقۇچىلىرىمىز تېلېفونىمىزنىڭ ئېتىلىپ قېلىشىنى قوللىمايدۇ.

8. دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا شىركەتلەردە، ئىدارە ـ ئورۇنلاردا ئىشلەپ ئوقۇش پۇلۇمنى قامدايمەن، قاچان تېلېفون ئۇرسا (دەرس يوق ۋاقىتلاردا) شۇ چاغدا بېرىشىمغا توغرا كېلىدۇ، بۇ جەھەتتە يانفون ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ.

9. ھازىر تۇرمۇش رىتمى تېزلىشىپ كەتتى، ئوقۇتقۇچىلىرىمىزمۇ تەتقىقات، چەت ئەللەردە ئوقۇش، بىلىم ئاشۇرۇش، ھەر خىل يىغىن، پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش، تۇرمۇش ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىقلار بىلەن ئالدىراش. شۇڭا، ئۇلار ھەر قانداق ئىشنى ئالدى بىلەن تېلېفون ئارقىلىق ئورۇنلاشتۇرىدۇ، ھەتتا بىزنىڭ يانفون ئىشلىتىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆرسەتكەن ئاساسلىرىنىڭ خېلى ئو-

رۇنلۇق ئىكەنلىكىنى، پايدىلىق، ئەھمىيەتلىك ئىشلار ئۈچۈن ئىشلىتىلسە يانفوننىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇش، ئۆگىنىشىدە مۇھىم رول ئويناپدۇ. غانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

بىراق، بىز ئوقۇغۇچىلارغا «يانفوندا ئاتا ـ ئانا، قېرىنداش، دوستلىرىڭ بىلەن سۆزلەشكەن ۋاقتىڭ قانچىلىك؟ ئەرزىمەس ئىشلار ھەققىدە سۆز. لەشكەن ۋاقتىڭ قانچىلىك؟ يانفون ئارقىلىق ئېرىشكەن ئەھمىيەتلىك ئۇچۇرلىرىڭ قانچىلىك؟ ئەخلەت ئۇچۇرلىرىڭ قانچىلىك؟ يانفون ئارقىلىق سىنىپ، مەكتەپ، شىركەتلەرگە قىلغان خىزمىتىڭنىڭ سالمىقى قانچە. لىك؟ ئەھمىيەتسىز ئىشلار ئۈچۈن ئىشلەتكەن سالمىقىڭ قانچىلىك؟ قىسقىسى، يانفوننىڭ تۇرمۇش، ئۆگىنىشتىكى ئىجابىي رولى قانچىلىك، سەلبىي رولى قانچىلىك؛ يانفون سېنىڭ زۆرۈر قورالىڭغا ئايلاندىمۇ ياكى سەن يانفوننىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالدىڭمۇ؟ يانفوننىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قالدىڭمۇ؟» دېگەن سوئاللارنى قويساقلا، بۇ مەسىلىنىڭ جاۋابى ئايدىڭ بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە يانفوننىڭ پايدىلىق تەرەپلىرى ھەقىقەتەن كۆپ. لېكىن، بىز ئۇنىڭ پايدىلىق تەرىپىدىن كۆرە، زىيانلىق تەرىپىدىن كۆپرەك پايدىلىنىمىز، ئەھمىيەتلىك ئىشلاردىن كۆرە، ئەھمىيەتسىز ئىشلارغا كۆپرەك ئىشلىتىمىز. خۇددى قايسى بىر پەيلاسوپ: «ئۇيغۇرلار سىرتىنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتۇر تەرەپتىن قوبۇل قىلىدۇ» دەپ ئېيتقىنىدەك.

مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلار راستچىللىق بىلەن «يانفون دىققىتىمنى چېچىۋېتىدۇ، ئۆگىنىشىمگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، زېھنىمنى خورىتىدۇ، ئىقتىسادىي بېسىم ئېلىپ كېلىدۇ» دەپ يازغان. ۋەھالەنكى، يانفون زىيانغا ئۇچرىتىۋاتقان يۇقىرىقى ئىشلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەڭ قىممەتلىك بايلىقلىرىدۇر.

ھەر كىم ھەر نېمە دەيدۇ

بىر ئوقۇغۇچى مۇنداق دەيدۇ: راستىنى ئېيتسام يانفوننىڭ تۇرمۇشۇمدىكى رولى خېلى چوڭ، لېكىن ئۆگىنىشىمدىكى رولىنى ھېس قىلمىپ باقمىدىم. قىسمەن قۇلايلىقلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، يانفوننىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھاياتىدىكى رولى چوڭ ئەمەس. مېنىڭچە، ئوقۇغۇچىلار يانفون ئىشلەتمەسلىمۇ بولىدۇ. بىر ماگىستىر ئاسپىرانت مۇنداق دەيدۇ: تېلېفون قىز ـ ئوغۇللار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تېز يېقىنلاشتۇرۇۋەتتى. تۇنجى مۇھەببەتتىكى قەدەم باسقۇچلارنى، نازۇك تۇيغۇلارنى ۋەيران قىلىدى، ھېسسىياتلىق، مەنىۋى ئادەملەرنى سوغۇق، ماددىي ئادەملەرگە ئايلاندۇ-

دۇرۇپ قويدى. قىز - يىگىتلەر ھازىر تېلېفوندىلا تەلەپ قويۇپ، مۇھەببەتلىشىپ، تەييارلىق جەريانلىرىنى تاماملاپ بولغاندىن كېيىن ئۆزئارا كۆرۈشۈپلا قۇچاقلىشىدىغان، سۆيۈشىدىغان، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇرلاپ كېتىدىغان ھالەت شەكىللەندى.

«شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ مۇدىر مۇخبىرى، تونۇلغان ئاخباراتچى ئابدۇشۈكۈر ئابدۇكېرىم مۇنداق دەيدۇ: مېنىڭچە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفون ئىشلىتىشىنىڭ ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى يوق. ھازىر ھەممە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتقىدا بىردىن مۇقىم تېلېفون بار تۇرسا، يەنە يانفون ئىشلىتىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ ئوقۇغۇچىلىق دەۋر جىددىي، زۆرۈر ئىشلارنى بېجىرىدىغان، خىزمەت، سودا، ئىجتىمائىي ئالاقە قىلىدىغان دەۋر بولماستىن، بەلكى تىنچ ئولتۇرۇپ ئۆگىنىدىغان، قېتىرقىنىپ ئىزدىنىدىغان دەۋر. بەزىلەر «ئائىلىدە ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى بولسا، جىددىي ئەھۋاللار يۈز بەرسە دەرھال تاپقىلى بولىدۇ» دەپ ئىزاھلايدىكەن. جىددىي ئىشلار دېگەن داۋاملىق يۈز بېرىپ تۇرامتى؟ ھەر كۈنى بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۆلۈپ كېتىدىغان ئىش بولسا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ بىرىمۇ ھايات قالمىغان بولاتتىغۇ؟ ئوقۇغۇچىلارنىڭ جىددىي ئىشلىرىغا ياتاقتىكى مۇقىم تېلېفونمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. بىز ئوقۇغان دەۋرلەردە ھېچقانداق تېلېفون ئالاقىسى يوق شارائىتتىمۇ، خەت، تېلېگرامما، مەكتەپنىڭ تېلېفونلىرى ئارقىلىق ھەر قانداق جىددىي ئىشقا ئۇلۇغۇرۇپ بارالايتۇق. شۇڭا، يۇقىرىقى باھانىلەر يانفون ئىشلىتىشكە سەۋەب بولالمايدۇ. قىسقىسى، ھازىرقى ئادەملەر ھۇرۇن، ئېرىنچەك بولۇپ كەتتى، بىرەر ئىشنى قارشى تەرەپنىڭ ئالدىغا بېرىپ، يۈز تۇرا خەۋەر قىلىشنى ئاۋارىچىلىك دەپ بىلىدۇ، ھەممە ئىشنى تېلېفوندا پۈتتۈرۈشكە ئالدىرايدۇ. نەتىجىدە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتمۇ سۇسلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. يەنە بىر ئېچىنىشلىق ئىش شۇكى، تېلېفون ئالاقىسىنىڭ پەيدا بولۇشى خەت ئالاقىسىغا ئېغىر زەربە بولدى، ئۆزئارا سالام خەت يېزىشىش ھازىر تارىخقا ئايلاندى. ۋەھالەنكى، ئەينى ۋاقىتتىكى شۇ خەت يېزىشىشلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەككۇرىنىڭ ئېچىلىشىدا، پىكرىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىدا، قەلەم قۇۋۋىتىنىڭ كۈچىيىشىدە ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغانىدى، بۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېزىقچىلىق ئىقتىدارى يۇقىرى كۆتۈرۈلەتتى. ھازىرچۇ، خەت ئالاقىسىنىڭ يوقىلىشى، تېلېفون ئالاقىسىنىڭ ئومۇملىشىشى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپەككۇرى ئاددىيلىشىپ كەتتى، پىكرى تېيىز، قەلىمى گال بولۇپ قالدى. تېلېفوندا ئۇدۇل، ئاددىي سۆزلىشىپ ئۆگىنىپ قالغان

ئوقۇغۇچىلار ئىلگىرىكى ئوقۇغۇچىلار خەت يازغاندەك چوڭقۇر، تەسىرلىك پىكىرلەرنى قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. قىسقىسى، ئوقۇغۇچىلار خۇددى يانفون قىسقا ئۇچۇرلىرىدەك ھەم ئاددىي، ھەم قىسقا، ھەم يالىڭاچ پىكىر قىلىشقا يۈزلىنىپ كېتىۋاتىدۇ.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئاخبارات ـ تارقىتىش ئىنستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى ئىلھام كېۋىر مۇنداق دېدى: مەن ياپونىيەدە بىر مەزگىل بىللىم ئاشۇردۇم، ياپونىيەدىكى ھەر قاتلام كىشىلىرى ئارىسىدىمۇ يانفون شۇ قەدەر ئومۇملاشقان ئىكەن، ئوقۇغۇچىلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە، ئەلۋەتتە. لېكىن ئوقۇغۇچىلار دەرسكە، جىددىي ئۆگىنىش مۇھىتىغا كىرىش ئالدىدا يانفونلىرىنى ئېتىۋېتىدىكەن ياكى ئاۋازسىز قىلىپ، سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ كىرىدىكەن. دەرس، ئۆگىنىش ۋاقىتلىرىدا يانفون قوبۇل قىلىش، قىسقا ئۇچۇر يوللاش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا، بۇ شۇ مىللەت كىشىلىرىنىڭ ساپاسىغا، يانفون ئىشلىتىش ئەخلاقىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلە. ئوقۇتقۇچى دەرس ئۆتۈۋاتسا، تۆۋەندىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفوندا ئۇچۇر يوللاپ ئولتۇرۇشى ئوقۇتقۇچىغا قىلىنغان ئوچوق ـ ئاشكارا ھۆرمەتسىزلىك، ئوقۇغۇچىنىڭ ئەخلاق ساپاسىغا بېرىپ تاقىلىدىغان مەسىلە. مەيلى ئوقۇتقۇچىنىڭ مېتودى ھەر قانچە ناچار بولغان شارائىتتىمۇ مەسىلىنى بۇنىڭغا دۆڭگەپ، دەرس ۋاقتىدا يانفون ئىشلىتىشنى پەردازلاپ كۆرسىتىشنىڭ ئۆزى توغرا ئەمەس. ئەلۋەتتە، يانفون ھازىر جەمئىيەتنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشىگە ئايلاندى. ئەمدىكى گەپ ئوقۇغۇچىلارنى ساغلام يانفون ئىشلىتىشكە يېتەكلەشتىن ئىبارەت. يەنە بىر يامان سۈپەتلىك يۈزلىنىش ـــ ھازىر يانفون ئىشلىتىش ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغىمۇ يۈزلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا قارىغاندا تېخىمۇ ساددا، ھېسسىياتچان، قىزىققان بولغاچقا، ئاسانلا يانفونغا مەپتۇن بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋال بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشىگە ئېغىر تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى بىر قەدەر ئېغىر بولۇپ، ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ رايىغا ياكى مودىنىڭ يۈزلىنىشىگە بېقىپلا، پەرزەنتلىرىنىڭ ھەر قانداق تەلىپىنى ئورۇندىپ بېرىدىغان ئىشتىن ساقلىنىشى، بۇ قىلغىنىمىنىڭ بالامنىڭ ئۆگىنىشىگە زادى قانچىلىك پايدىسى بار، دېگەننى ياخشىراق ئويلىنىپ بېقىشى زۆرۈر.

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى باربجان زەپەر مۇنداق دېدى: كۆزىتىپ باقسام، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئارىسىدا بىر ـ بىرىنى

دورىشىپ، ئۆزئارا مودا قوغلىشىپ، شۆھرەت ئۈچۈن يانفون ئىشلىتىدىغانلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدىكەن. بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادى ناچار، ئوقۇش، ئۆگىنىشتىن باشقا ھېچقانداق قوشۇمچە پائالىيىتى بولمىسىمۇ، زورلاپ يۈرۈپ يانفون ئىشلىتىدىكەن. بۇ خىل ئوقۇغۇچىلاردا يانفونى بولمىسا، ساۋاقداشلىرى ئۆزىنى نامرات ھېس قىلىدىغاندەك، كەمسىتىدىغاندەك، دەۋرگە ماسلىشالمىغاندەك تۇيغۇ بار ئىكەن. ئەمەلىيەتتە بۇ خىل قاراش توغرا ئەمەس. ئوقۇغۇچىنىڭ ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرىدىغان، يۈزىنى يورۇق قىلىدىغان ئامىل يانفون بولماستىن، بەلكى ئۆگىنىش نەتىجىسى، ئىقتىدار ـ ساپاسى، ئەخلاق ـ پەزىلىتىدىن ئىبارەت. مودا قوغلىشىپ يانفون ئىشلىتىش شۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزىگىمۇ، ئاتا ـ ئانىسىگىمۇ زور بېسىم ئېلىپ كېلىدۇ.

تەكشۈرۈش جەدۋىلىدىكى «ئوقۇتقۇچىڭىز دەرس ۋاقتىدا تېلېفون قوبۇل قىلامدۇ؟» دېگەن سوئالغا كۆپ قىسىم ئوقۇغۇچىلار «بەزىدە قوبۇل قىلىدۇ» دەپ، ئاز بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار «قوبۇل قىلمايدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن. دېمەك، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئارىسىدىمۇ دەرس ئۆتۈۋاتىپ، تېلېفون قوبۇل قىلىدىغانلىرىمۇ بار. بۇ ئوقۇتۇش مېتودىغا، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كەسپىي ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئېغىر خىلاپ بولۇپ، بۇ خىل ئەھۋالمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفون ئىشلىتىشىگە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدۇ.

تېخنىكىلىق دەللىلەر شۇنى ئىسپاتلىدىكى، يانفون رادىئاتسىيىسىنىڭ ئادەم بەدىنىگە بولغان زىيىنى ئىنتايىن چوڭ. جىق سۆزلەشسە نېرۋىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ، باش ئاغرىيدۇ. بولۇپمۇ كېچىلەپ يانفوندا سۆزلەشكەندىن كېيىنكى روھىي چارچاش، ھارغىنلىق، يانفوندا سۆزلەشكەن چاغدىكى پىكىرلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش قاتارلىق ئاممىلار تەن ساغلاملىققا ئىنتايىن زىيانلىق، بولۇپمۇ ئۆسۈپ يېتىلىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار بۇ مەسىلىنى نەزەردىن ساقىت قىلماسلىقى زۆرۈر.

كۆزىتىش جەريانىدا يەنە شۇنى ھېس قىلدىمكى، ئوقۇغۇچىلاردا يانفون ئىشلىتىش ئەخلاقى پېتىلمىگەن. دەرس، ئۆگىنىش، يېغىن ۋاقتىلىرىدا يانفونىنى ئېتىۋېتىش مەسىلىسىنى تىلغا ئالمىغاندىمۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفوندا سۆزلىشىش ئەخلاقى كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدۇ. بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىسى، ئۆزى ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىلىرى بىلەن ئىختىيارىي پاراڭلىشىۋاتقان، ساۋاقداشلىرى بىلەن تاماق يەۋاتقان ۋاقىتلاردىمۇ تېلېفون كەلسە خالىغانچە قوبۇل قىلىۋېرىدىكەن، شۇ جايىنىڭ ئۆزىدىلا يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىشىۋېرىدىكەن، كوچا ئاپتوبۇسى، كارىدور،

دۇكان قاتارلىق ئاممىۋى سورۇنلاردا تەپتارتماستىن نازۇك، يالىڭاچ سۆز-لەرنىمۇ يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىشۇبرىدىكەن. ھەتتا بۇ خىل ئەھۋال كىشىگە خۇددى ئۆزىنى كۆز - كۆز قىلىۋاتقاندەك، بۇ ئىشىدىن پەخىرلىنىۋاتقاندەك تەسىر بېرىدىكەن. ئەمەلىيەتتە، بۇ خىل قىلىمىش بىر ساپالىق ئادەمگە، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا نىسبەتەن ئېغىر ئەخلاقسىزلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. يانفون چەت سەھرالاردىكى ئېتىز - قىرلارغىچە، تىلەمچى - ئابداللارغىچە ئومۇملىشىپ كەتكەن بۇگۈنكى كۈندە، يانفون بىلەن ماختىنىش ئىنتايىن ئەخمىقانىلىق، بىچارىلىك ھېسابلىنىدۇ، مەدەنىي ئادەملەرگە نىسبەتەن ئاممىۋى سورۇنلاردا تېلېفوندا سۆزلىشىش، بولۇپمۇ يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىشىش باشقىلارغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك، ئۆزىنىڭ ساپاسىغا قىلىنغان ھاقارەت ھېسابلىنىدۇ. بەك مۇھىم تېلېفون بولسا، باشقىلاردىن ئەپۇ سوراپ، سورۇندىن ئايرىلىپ يا-كى تۆۋەن ئاۋازدا تېلېفون قوبۇل قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىش كېرەك.

يانفون ھازىر جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي يۇزلىنىشىگە ئايلاندى، يانفوننىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى رولى بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلمەكتە. يانفون ئادەتتىكى ئالاقە قورالى بولۇشتىن ھالقىپ، ئەڭ مۇھىم ئۇچۇر ۋاستىسى، پەن - تېخنىكا قورالى بولۇشقا يۇزلەنمەكتە. يانفون گېزىتى، يانفوندا تورغا چىقىش، يانفوننىڭ MP4، MP3 ئىقتىدارى، بارماق دېسكا ئىقتىدارى، لۇغەت ئىقتىدارى، سۈرەت تارتىش، ئاۋازغا ئېلىش، ناخشا ئاڭلاش، ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق ئويناش قاتارلىق ئىقتىدارلىرى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا بارغانسېرى قولايلىقلارنى ئېلىپ كەلمەكتە. بۇ ئەلۋەتتە ئوقۇغۇچىلارغىمۇ ئورتاق ئەھۋال. شۇڭا ئەمدىكى گەپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەخلاق ساپاسىنى، ئىجتىمائىي ئەدەپ ئېڭىنى، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى كۈچەيتىش، بولۇپمۇ ئىلمىي، توغرا، ئۇنۇملۇك بولغان يانفون ئىشلىتىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش، يانفون ئەخلاقىنى تەكتىلەش ھەممىدىن مۇھىم. يەنە بىر جەھەتتىن، ھازىرقى ئوقۇغۇچىلار ئىلگىرىكى ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشىمايدۇ. ئىلگىرىكى تېلېۋىزورسىز، تېلېفونسىز، تورسىز، ئۇچۇرسىز مۇھىتتا ياشىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇيغۇسى پاك، تەپەككۇرى چوڭقۇر، پىكرى ئۆتكۈر، قەلبى ئويناق بولسىمۇ، نەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئۇنۇبرسال بىلىمىنىڭ يۇقىرىلىقى، بىلىش ئىقتىدارىنىڭ كۈچ قىرلىقلىقى، جەمئىيەت چۈشەنچىسىنىڭ چوڭقۇرلۇقى جەھەتلەردىن ھازىرقى ئوقۇغۇچىلارغا يەتمەيدۇ. ھازىرقى ئوقۇغۇچىلارنىڭ خىزمەچە، ئىنگلىزچە تىللاردا راۋان پىكىر ئالماشتۇرۇشى، توردىن پايدىلىنىپ دۇنـ

يانىڭ خالىغان يېرىدىكى بىلىملەردىن خەۋەردار بولۇشى، بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن شىركەت، كارخانىلاردا خىزمەت قىلىشى، تەتقىقات تۈرلىرىگە قاتنىشىشى ئادەتتىكى ئىش بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھازىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنى ئاساس قىلىدىغان بولغاچقا، تېخىمۇ كۆپ ئالاقىگە، ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجلىق بولىدۇ. لېكىن، ئوقۇغۇچىلار شۇنى ئېسىدە تۇتۇشى كېرەككى، مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئادەتتىكى ئادەملەر بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانفون ئىشلىتىش، يانفونىنى قانداق ئىشلىتىش مەسلىسى پۈتۈنلەي ئوخشىمايدۇ. چۈنكى ئوقۇغۇچىلار جەمئىيەتتىن قىسمەن ئايرىلغان ھالدا ئوقۇش، ئۆگىنىشنى تۈپكى مەقسەت قىلغان دەۋردە ياشايدۇ. مەيلى قايسىلا دەۋردە بولسۇن، ئوقۇغۇچىنىڭ ئوقۇش، ئۆگىنىشتىن ئىبارەت تۈپكى ۋەزىپىسى، خاراكتېرى ئۆزگەرمەيدۇ. شۇڭا، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى يانفونىنى ئىشلىتىش ـ ئىشلەتمەسلىك مەسلىسى، قانداق ئىشلىتىش مەسلىسىنى ئەستايىدىل ئويلىشىشى، ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشى كېرەك. ھەرگىز مۇ ئۆزىنى كونترول قىلالماي، يانفونغا مەستانىلەرچە بېرىلىپ كېتىدىغان، يانفوننىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قالىدىغان، يانفوننىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالىدىغان، تەكشۈرۈش جەدۋىلىدە بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئېيتقاندەك «يانفون بولمىسا مۇھىم بىر نەرسىنى يېتۈرۈپ قويغاندەك بىئارام بولىدىغان، ئىچى تىتىلدايدىغان»، يەنى يانفونغا خۇمار بولۇپ قالىدىغان ئەھۋاللاردىن ساقلىنىشى كېرەك. ئەمەلىيەتتە زۆرۈر بولمىسا يانفون ئىشلەتمىسىڭمۇ، يانفونىنى ئېتىۋەتسىڭمۇ بولىۋېرىدۇ. ئەگەر شۇنداق قىلسىڭىز تېخىمۇ ئازادە بولۇپ قېلىشىڭىز، ئۆگىنىشتە يەنمۇ زور ئۈتۇقلارغا ئېرىشىشىڭىز، ئىشلىرىڭىزنى پىلانلىق، قەدەم ـ باسقۇچلۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ، كۆزلىگەن نىشانغا يېتەلىشىڭىز مۇمكىن.

شۇڭا، شېرىن ـ شېكەر سۆزلەرگە بىئىختىيار مەپتۇن بولۇپ، يانفونىنى قۇلىقىڭىزغا يېقىپ، سائەتلەپ سۆزلىشىۋاتقان ۋاقىتلىرىڭىزدا، رومانتىك ئۇچۇرلارغا مەھلىيا بولۇپ، يانفوننىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكۈدەك ھالدا قىزغىنلىق بىلەن كۇنۇپكىلارنى بېسىۋاتقان چاغلىرىڭىزدا ئۆزىڭىزنى ئاگاھلاندۇرۇشنى، ھېسسىيات تىزگىنىنى تارتىۋېلىشنى ئۆگىنىۋېلىڭ. مۇشۇ ئىشلىرىم ۋاقتىمنى، زېھنىمنى، ئېقتىسادىمنى قانچىلىك خورىتىۋاتىدۇ، دېگەننى ئويلاپ بېقىڭ. دەرسخانىغا، ئىلمىي مۇھاكىمە ئورۇنلىرىغا، كۈتۈپخانىغا، جىددىي ئۆگىنىش مۇھىتىغا كىرىشتىن ئاۋۋال يانفونىڭىزنى دادىل ئېتىۋېتىشنى ئۆگىنىۋېلىڭ. چۈنكى سىزنىڭ ئاساسىي

ۋەزىپىڭىز ئوقۇش. يانفوننى ئىشلەتمىگەن، ئېتىۋەتكەن شۇ دەقىقىلەردە نۇرغۇن ئىشلار يۈز بېرىدىغاندەك، سىزنى كۆپلىگەن كىشىلەر ئىزدەپ كېتىدىغاندەك، ئائىلىڭىزدە بىرەر ۋەقە چىقىدىغاندەك، مۇھىم ئىشلىرىڭىزغا تەسىر يېتىدىغاندەك تۇيغۇلاردا بولىسىز. شۇ ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، سىز بىر ئاددىي ئوقۇغۇچى، سىزنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىڭىز يەنىلا ئوقۇش. شۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئەمەلىيەتتە ھېچقانداق ئىش يۈز بەرمەيدۇ، يەر شارى يەنە ئۆز ئوقىدا ئايلىنىۋېرىدۇ، تۇرمۇش ئۆز ئىزىدا داۋاملىشىۋېرىدۇ. پەقەت تىنچ مۇھىت ئىچىدە ئۆگىنىشىڭىز نەتىجىلىك، ئوقۇشىڭىز ئۈتۈقلۇق بولىدۇ. سىزنى ئىزدىگەن، سىزگە كۆڭۈل بۆلگەن بارلىق كىشىلەرنىڭ سىزدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمۇ شۇ.

2008 ـ يىلى نويابىر، ئۈرۈمچىدە يېزىلدى.

دوستسىز ئۆتمەك ۋەتەندە،
مىسلى مۇردا كېپەندە.

ـــ سەئدى شىرازىي

دوستلۇق ـــ كونا تېما، لېكىن تۇرمۇش رېتىمى جەددىي تېزلىشىۋاتقان، مېھنەت ـ مۇھەببەت سۇسلىشىۋاتقان، ئۇچۇر ئالاقىسى مىسلىسىز كۆچەيگەن، رىقابەت ئىنتايىن كەسكىنلەشكەن ھازىرقى دەۋرگە نىسبەتەن دوستلۇق يېڭى تېما. ھازىر گېزىت ـ ژۇرنال، رادىئو ـ تېلېۋىزورلاردا مىللەتنىڭ ھالىتىگە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن تېمىلاردا بەس ـ مۇنازىرە، مۇھاكىمىلەر ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. لېكىن ھەم يېڭى، ھەم كونا بولغان دوستلۇق تېمىسى مۇھاكىمىزنىڭ سىرتىدا قېلىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق ئالا ـ ھىدە تارىخىي دەۋردە دوستلۇق زادى قانداق بولۇشى كېرەك؟ قانداق بو ـ لۇۋاتىدۇ؟ قانداق دوستلۇق ھەقىقىي قىممىتىنى تاپقان بولىدۇ؟ بىزگە قانداق دوستلار كېرەك؟ بۇ مەسىلىلەرنى ھەر بىر كىشى ئەستايىدىل ئوي ـ لىنىپ بېقىشقا ئەرزىيدۇ.

ھازىر رېستوران، ئارامگاھ، ئاشخانا، ئائىلىلەردە تۇغقانچىلىق ئولتۇ ـ رۇشلار بولۇپ تۇرىدىغان، كۆنلەپ داۋاملىشىدىغان بىر دەۋردە ياشاۋاتـ ـمىز. بۇ خىل ھالەت بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدىكى مۇھىم مەزمۇنلارنىڭ بە ـ رى، خەلقىمىزنىڭ ئالاھىدە تارىخىي شارائىتتىكى ئالاھىدە پائالىيىتى بو ـ لۇپ قالدى. قۇرداشلار، ساۋاقداشلار، خىزمەتداشلار، كەسىپداشلار، تو ـ نۇشلار، سىرتتىن كەلگەن مېھمانلارنى ئاساس قىلىپ ئۇيۇشتۇرۇلىدىغان بۇ سورۇنلاردا ئەڭ كۆپ تەكىتلىنىدىغان، ئەڭ كۆپ تىلغا ئېلىنىدىغان تېما دوستلۇق بولىدۇ. شاراب كەيپىدىن مەستخۇش بولغان، كەيپىياتى

ئۆرلىگەن، قانلىرى قىزىغان سورۇنداشلار چەكسىز ھاياجان، مىسلىسىز قىزغىنلىق ئىچىدە بىر - بىرىگە دوستلۇق ۋەدىلىرىنى بېرىشىدۇ. دوستلىرى ئۇچۇن ئوتقا دېسە ئوتقا، سۇغا دېسە سۇغا كىرىدىغانلىقىنى، جان پىدا قىلىش ئۇچۇن تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىشىدۇ. بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى چىڭ قىسىشىپ تۇرۇپ، بىر - بىرىنى مەھكەم قۇچاقلاپ تۇرۇپ كۆڭۈل چۇشەندۇرىشىدۇ، پۈتكۈل روھىي دۇنياسىنى، يۈرىكىنى ئالىدىكى «دوستى» غا تاپشۇرىشىدۇ. ياندا تۇرغان ئادەم بۇ خىل قىزغىنلىقتىن چەكسىز ھاياجانغا چۆمىدۇ، «ئۇلار ھەقىقىي قەدىناس دوستلارکەن» دەپ قايىل بولىشىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ راستتىنلا ھەقىقىي دوستلۇقمۇ؟ ئۇلار راستتىنلا چىن دوستلارمۇ؟ ئەمەلىيەتتە، سورۇنلاردىكى دوستلۇق شۇ سورۇننىڭ ئۆزىدىلا، ھاراق رومكىسىنىڭ سايىسىدىلا قېلىۋاتىدۇ. سورۇنلاردا مۇشۇنداق كۆڭۈل بېرىشكەن دوستلارنىڭ كۆپىنچىسى بىر - بىرىدىن كۆڭۈل سوراش، ھالىغا يېتىش، ئېغىر كۈنلەردە ھەمدەمدە بولۇش، قىيىنچىلىققا ئۇچرىغاندا ياردەم بېرىش قاتارلىق ئەقەللىي تەلەپلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ. ھەتتا بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن بىر - بىرىنى ئۇنتۇشۇپ كېتىۋاتىدۇ. دېمەك، بىزنىڭ دوستلۇقىمىز رەڭۋاز ئولۇتۇرۇشلاردىكى دوستلۇق، ھاراق سورۇنلىرىدىكى دوستلۇق، ئويۇن - تاماشا جەريانىدىكى دوستلۇق بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. سۇ ئۈستىدىكى كۆپۈككە، بۇلۇت ئاستىدىكى تۇمانغا ئوخشاش بىر شامال چىقسا سورۇلۇپ كېتىدىغان دوستلۇق بولۇپ ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. بۇ ھەقتە شائىر خۇسراۋ دېھلىۋى نايەتىي مەنىلىك قىلىپ: «يۇز دوست تېپىلار ئاش بولسا تەييار، ئىش جاغا يەتكەندە قايسى بىرسى بار؟»، «دوستلىرىڭ كۆپىيەر پاراۋانلىقتا، ئۇلارنى ساناپ باق ناتىۋانلىقتا» دەپ يازغان.

ئىلگىرىكى دەۋرلەردە كىشى قەلبىنى لەرزىگە سالىدىغان دوستلۇق ئابىدىلىرى تىكلەنگەن. دوستلۇق ھەققىدە ئاجايىپ تەسىرلىك ھېكايىلەر تارقالغان. ئاتلار كىشنەپ، قىلىچ - نەيزىلەر جاراڭلاپ تۇرغان جەڭ مەيدانلىرىدا دوستىغا چېپىلغان قىلىچنى گەۋدىسى بىلەن توسۇپ، دوستى ئۇچۇن ھاياتىنى قۇربان قىلىدىغان، ھاياتىنىڭ خەۋپىكە ئۇچرىشىغا قارىماي ئۆلۈم ئاغزىدىن دوستىنى قۇتقۇزۇۋالىدىغان، ئىس - تۈتەك قاپلىغان ئورۇش مەزگىللىرىدە دوستى ئۇچۇن مىلتىق ستۇۋلىغا كۆكرىكىنى تۇتۇپ بېرىدىغان، ھاياتى بەدىلىگە دوستىنى سۇيىقەست، تۆھمەتلەردىن ساقلاپ قالىدىغان پىداكارلىقلار تىللاردا داستان بولغانىدى. ئەلۋەتتە، ھازىر دوستلۇقنى ئاشۇنداق ھايات - ماماتلىق ئىپادە بىلەن سىنايدىغان ئۇنداق

ئۇرۇش، جەڭ مەيدانلىرى يوق. ھازىر دوستلۇق سورۇنلاردا، ھاراق ئىچىشلەردە، ئويۇن - تاماشىدا سىنىلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇرۇنقى سەمىمي، ئالىيجاناب، پىداكار، شەخسىيەتسىز، ھايات - ماماتتا بىللە بولىدىغان دوستلۇقنىڭ ئورنىنى ئالدىراش تۇرمۇش رىتمى مۇھىتىدىكى ئالدىراش دوستلۇق، تېلېفوندا، توردا، بىر ۋاق تاماق ئارىلىقىدا، سورۇنلاردا بىر - بىرىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان، ئەھۋال سورايدىغان دوستلۇق ئىگىلىدى. ھەتتا داغدۇغا، ھەشەم ئىچىدە ئارىلىشىۋاتقان بىر قىسىم دوستلارنىڭ دىلى باشقا، تىلى باشقا بولىدىغان، «ئاغزىدا كۈلكە - چاقچاق، قوينىدا پالتا - پىچاق» ئويناىدىغان، ئالدىدا ماختاپ كەينىدە غەيۋەت قىلىدىغان، بىر - بىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى ئاغزىدا تەبرىكلەپ، ئىچىدە ھەسەت قىلىدىغان، مەغلۇبىيىتىگە ئاغزىدا تەسەللى بېرىپ، ئىچىدە خۇشال بولىدىغان. دوست دەپ يۈرسىمۇ بىر - بىرىگە ئىشەنمەيدىغان، بىر - بىرىدىن سىر ساقلايدىغان، بىر - بىرىنىڭ ئالدىدا ياسالمىلىق قىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ جەمئىيەتتە خېلى كۆپىيىپ قالدى. ئۇنداقتا ھازىرقى دەۋردە دوستلۇق قانداق بولۇشى كېرەك؟ بىزگە قانداق دوستلار كېرەك؟

بىرىنچى، دوستلۇق ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزئارا ئىشەنچ، چۈشىنىش ئۈستىگە قۇرۇلۇشى كېرەك. دوستلۇقنىڭ بىرىنچى شەرتى ـــ ئىشەنچ. ھەقىقىي دوست بولۇش ئۈچۈن ئادەم بىر - بىرىنى چۈشىنىشى، بىر - بىرىگە ئىشىنىشى كېرەك. «دوستۇم قالسۇن دېسەڭ مەڭگۈ دوست بولۇپ، سۆزلىگىن مىجەز، ئادىتىنى ئۇقۇپ» (ئەبۇمەجىد سەنايى). جەمئىيەتتىكى ھەرخىل ئىرق، ھەر خىل كەسىپ، ھەر خىل مىجەزدىكى ئادەملەر ئىستىخىيلىك ھالدا ئۆزئارا يېقىنلىشىپ، مەلۇم بىر دوستلۇق توپىنى شەكىللەندۇرىدۇ. ئەلۋەتتە، دۇنيادا ئۆزئارا ئوپئوخشاش ئىككى تال يوپۇرماقنى تاپقىلى بولمىغىنىدەك، مىجەز - خاراكتېرى ئوخشاش بولغان ئىككى ئادەمنىڭ بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس. بىر دوستلۇق توپىدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس قىسمەت كۆچۈرمىشى، قىممەت قارىشى، ئارتۇقچىلىقى، كەمچىلىكى، ئۆزگىچە خاراكتېر ئالاھىدىلىكى، خاتالىق - سەۋەنلىكلىرىنىڭ بولۇشى تەبىئىي. بىر ئادەمنىڭ ئارتۇقچىلىقى يەنە بىر ئادەمگە كەمچىلىك بولۇپ كۆرۈنۈشى، بىر ئادەمنىڭ كەمچىلىكى يەنە بىر نۇقتىدىن ئېيتقاندا ئارتۇقچىلىق بولۇپ ئىپادىلىنىشىمۇ مۇمكىن. ھەقىقىي دوستلار بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقى، مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن پەخىرلىنىش بىلەن بىللە، كەمچىلىك - سەۋەنلىكلىرىنىمۇ قوبۇل قىلالايدىغان، سىغدۇرالايدىغان، ئەپۇ قىلالايدىغان بولۇشى كېرەك. ئارتۇقچىلىقىدىن

خۇشاللىنىپ، كەمچىلىكىنى قوبۇل قىلالمايدىغان، نارازى بولىدىغان، ئارقىدىن غەيۋەت قىلىدىغان ئەھۋال دوستلۇققا ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ. چۈنكى «گۈمان باشلانغان جايدا دوستلۇق تۇگەيدۇ، كىمكى نۇقسانسىز دوست ئىزدەيدىكەن، دوستسىز قالىدۇ». شۇڭا دوستىنىڭ كەمچىلىك، سەۋەنلىكى بولسا، چوقۇم سەممىيلىك بىلەن يۈز تۇرا ئېيتىشى، دوستىنىڭ تۇزىتىۋېلىشىغا ياردەم بېرىشى كېرەك. دوستلۇق قانچە چوڭقۇرلاشقانچە مۇناسىۋەت شۇنچە نازۇكلىشىپ، دوستىدىن ئاسان رەنجىپ قالىدىغان، كۆڭلى ئىنچىكە بولۇپ كېتىدىغان، «يېقىن دوستۇم تۇرۇپ، شۇنداق گەپ قىلامدۇ» دەپ ئاسان خاپا بولۇپ قالىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ. دانالار «بىر - بىرىنىڭ ئۇششاق - چۈششەك كەمچىلىكلىرىنى كەچۈرەلىگەن كىشىلەرلا ھەقىقىي دوستلۇق يېپىلىرى بىلەن باغلىنالايدۇ» دەپ ئېيتقىنىدەك كىچىك سەۋەنلىك، يېتەرسىزلىكلەرنى، مىجەز - خاراكتېر - دىكى ئوخشىماسلىقلارنى كەڭ قۇرساقلىق بىلەن ئەپۇ قىلىۋېتىش، چوڭراق ئەھۋاللار كۆرۈلسە، ھەرگىزمۇ كەينىدىن غەيۋەت قىلماي، ھەممەيلەن مەسلىھەتلىشىپ، سەممىيلىك بىلەن يۈز تۇرا ئېيتىش كېرەك.

بۇ دوستلۇقتىكى ئىنتايىن مۇھىم ئامىل. بۇ ھەقتە سەئىدى شىرازىي:

«ياخشى دوست ئەيىبىڭنى مىسالى ئەينەك،
يۈزمۇ يۈز ئۆزۈڭگە ئوچۇق ئېيتىدۇ.
يامىنى تارغاقتەك مىڭ تىلى بىلەن،
چاچتىن چاچقا ئىغۋا تىزىپ ئۆتىدۇ. » دەپ يازغان.

ئىككىنچى، ئېغىر كۈنلەرگە دۇچار بولغاندا كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقالايدىغان بولۇشى كېرەك.

«دىل، ئەگەر ناۋادا غەمگە يولۇقساڭ،
غەمخور دوستۇڭ بولسا، ئۇ غەم ئەمەستۇر.
قارا كۈنۈڭ ئۈچۈن دوستلىرىڭ كېرەك،
راھەت كۈندە دوستلار ھېچ كەم ئەمەستۇر.» (ئابدۇراخمان جامىي)

گەرچە ھازىر دوستلار ئۈچۈن ھاياتىنى قۇربان قىلىدىغان ئۇرۇش مەزگىللىرى بولمىسىمۇ، يەنىلا ھەرقانداق ئادەم ھاياتىدا ياكى ئۇنداق ياكى مۇنداق ئوڭۇشسىزلىقلارغا يولۇقىدۇ. ئېغىر كېسەل، كۈتۈلمىگەن ۋەقە، ئىقتىسادىي كرىزىس، سىياسىي سۈيىقەست، كەسىپتە ئوڭۇشسىزلىقا ئۇچراش، تۆھمەت، جىنايەتنىڭ قۇربانى بولۇپ قېلىش، ئائىلە، مۇھەببەت پاجىئەسى، ئاتا - ئانا، يېقىن قېرىنداشلىرىدىن مەھرۇم بولۇش قاتارلىق پاجىئەلەر ئادەمنىڭ ھاياتىغا زور تەسىر كۆرسىتىشى، ھەتتا شۇ ئادەمنى

ۋەيران قىلىۋېتىشى مۇمكىن. بۇنداق ۋاقىتتا ئادەم يارەمگە، قۇتقۇزۇشقا، تەسەللىگە، مېھىر ـ مۇھەببەتكە مۇھتاج بولىدۇ. مۇشۇنداق پەيتلەردە دوستلار كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، بېشىغا ئېغىر كۈن كەلگەن دوستىغا ھەمدەم بولالايدىغان، ئۆزىنى شەخسىيەتسىز بېغىشلىيالايدىغان بولۇشى كېرەك. دوستلارنىڭ ياردىمى بىلەن تەقدىر ئاچىلىدا گاڭگىراپ قالغان كىشى يېڭى ھاياتلىققا ئېرىشىشى مۇمكىن. بىراق، بىزنىڭ ھازىرقى دوستلىرىمىزنىڭ ئىچىدە پەقەت سورۇندىلا دوستلۇققا يارايدىغان، بېشىغا كۈن كەلگەندە ئەسقاتمايدىغان، ھەتتا قارىسىنى كۆرسەتمەي، بەختسىزلىككە ئۇچرىغان دوستىدىن قاچىدىغان، «پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياڭاق چاققاندا ئايرىلدۇق» دېگەن تەمسىلدىكىدەك دوستلار كۆپ.

ئۇچىنچى، دوستلۇق سەمىمىي ـ ساداقەت، چوڭقۇر مېھىر ـ مۇھەببەت، شەخسىيەتسىز بېغىشلاش روھى ئۇستىگە قۇرۇلۇشى كېرەك.

«دوست ھىجرىدىن ئاشىق كۈتەر ئادالەت،
يا ۋەسىل ئىشكىدە تۇرار بىر ھالەت.
دوستلۇقتىن باشقا بىر مەقسىتى بولسا،
ئالەمدە بارمۇ ھېچ بۇنداق رەزالەت؟» (ئابدۇراخمان جامىي)

سەئىدى شىرازىي «ئېلىشقا بىرمۇ بىر دوستۇڭ كۆڭلىنى، ساتساڭمۇ ئەرزىيدۇ ئاتاڭ بېغىنى» دەپ ئېيتقىنىدەك سەمىمىي ـ ساداقەت ـ دوستلۇقنىڭ چوڭقۇرلۇقىدىكى ئەڭ مۇھىم ئامىل ھېسابلىنىدۇ. مۇددىئا ئارىلاشقان، تەمە گېرەلەشكەن، غەرەز يوشۇرۇنغان دوستلۇق ھەقىقىي دوستلۇق بولالمايدۇ. دوستىنىڭ قايغۇسى ئۇچۇن ھەقىقىي چىن يۈرىكىدىن قايغۇرالايدىغان، دوستىنىڭ بەختى ئۇچۇن چىن يۈرىكىدىن خۇشال بولالايدىغان دوستلۇقنىلا ھەقىقىي دوستلۇق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. ۋاھالەنكى، بىزدە بىرگە ئىشلەۋاتقان يېقىن ئىككى خىزمەتداشنىڭ بىرى مۇكاپاتلانسا، دەرىجىسى ئۆستۇرۇلسە يەنە بىرى ھەسەت قىلىدىغان، كۆرەلمەيدىغان، ئىچى زەردابقا تولىدىغان؛ ئىككى دوستنىڭ بىرى كەسىپتە ئۇتۇق قازانسا، ئىجتىمائىي ئورنى يۇقىرى كۆتۈرۈلسە، داڭقى چىقارسا، يەنە بىرى قايىل بولمايدىغان، چوڭ بىلمەيدىغان، ئىچى ئاچچىق بولىدىغان، سىرتىدا بىلدۈرمەي يۈرگەن بىلەن ھېچبولمىسا ئىچىدە غۇم ساقلايدىغان، تازا ئەركىن ـ ئازادە بولالمايدىغان، تەن بەرگۈسى كەلمەيدىغان ئەھۋاللار كۆپ. ئەلۋەتتە، ئىنسان تەبىئىتى نۇقتىسىدىن بۇ خىل ھېسسىياتنى چۈشىنىشكە بولىدۇ. بىراق، بۇنداق كەيپىيات روي بەرسە، بۇ دوستلارنىڭ ئارىسىدا يەنىلا مەلۇم ئارىلىق بارلىقىنى، دوستلۇق ھېسسىياتىنىڭ يەنىلا

تازا چوڭقۇر، سەممىي ئەمەسلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى «ھەقىقىي دوستلۇق ھەسەتنى بىلمەيدۇ». دوستىنىڭ غەلىبىسىنى ھەقىقىي چىن قايىللىق بىلەن تەبرىكلىيەلەيدىغان، دوستىنىڭ نوپۇزىدىن ھەقىقىي ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن پەخىرلىنىلەيدىغان، دوستىنىڭ ئىشلىرىغا خۇددى ئاشۇ دوستىنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش چىن ئىتىقاد بىلەن جان كۆيدۈرۈپ ھەمدەمدە بولالايدىغان دوستلارلا ھەقىقىي دوست ھېسابلىنىدۇ. دانىشمەنلەرمۇ بۇ ھەقتە: «دوستىڭىز مۇڭدىشىڭىزنى يۈرەك ياشلىرى بىلەن تەبرىكلەيدۇ، دۈشمىنىڭىز شېرىن سۆز ۋە خۇشامەت كۈلكىسىدە» دەپ ئېيتقان.

تۆتىنچى، دوستلۇق مەلۇم غايە، ئېتىقاد، نىشان ئۈستىگە قۇرۇلۇشى كېرەك. «ئىككى دوست تۇرۇشسا ھەمدەم، يانمۇ يان، تاغلارنمۇ ئاسان قىلىدۇ تالقان» (ئوبۇلقاسىم فىردەۋسىي). ھېچقانداق نىشان، پىلان بولمىغان دوستلۇق مەنىسىز، قۇرۇق دوستلۇق بولۇپ قالىدۇ، بۇنداق دوستلۇقنىڭ ئۇلى ئاجىز، ۋاقتى قىسقا بولۇپ قالىدۇ. دائىم ئولتۇرۇش، سورۇنلاردا، سەيلە ـ سایاھەت، باراۋەتلەردە بىرگە بولۇشنىڭ ئۆزىلا دوستلۇق ھېسابلانمايدۇ. بىر توپتىكى دوستلاردا چوقۇم مەلۇم نىشان بولۇشى، ئايلىق، يىللىق پىلانلار بولۇشى، بىر ـ بىرىنىڭ خىزمىتى، كەسپىگە، ئائىلىسى، جەمئىيەت تەرەققىياتىغا پايدىلىق تەدبىرلەر، بىر ـ بىرىنىڭ قولىدىن كېلىدىغان، بىر ـ بىرىگە يۇقىرىقى جەھەتلەردە ياردەم بېرىدىغان ئامال ـ چارىلەر ھەققىدە ئىزدىنىشى، بىر ـ بىرىنىڭ يۇقىرى ئۆرلىشى ئۈچۈن ئىلھام، مەدەت، ياردەم بېرىشى كېرەك.

بەشىنچى، دوستلۇق چوقۇم ئىزدىنىش، مېھنەت داۋامىدا مۇستەھكەملىنىشى كېرەك. «بۇ بوستاندا دوستلار بولمىسا يۆلەك، نېسىپ بولماس مەقسەت گۈلىنى تەرمەك» (سەئىدى شىرازىي). ھازىرقى دەۋر بىلىم، رىقابەت دەۋرى، ئۈچۈر، پەن ـ تېخنىكا دەۋرى. شۇڭا، ھەر قانداق بىر توپتىكى دوستلاردا ئۆزئارا رىقابەت، ئۆزلۈكسىز ئالغا ئىگىرلەش روھى بولۇشى، بىر ـ بىرىنى يېتەكلەپ، ئىلھام بېرىپ، توختاۋسىز ھالدا دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرلەيدىغان، ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇش ئۈستىدە ئىزدىنىدىغان، كەسپىتە مۇڭدىشىڭىزنى قازىنىش يولىدا تىنىمسىز تىرىشىدىغان روھ بولۇشى كېرەك. مۇشۇنداق دوستلۇقلا ھەقىقىي چىن مەنىسىنى تاپقان، تىللاردا داستان بولىدىغان، جەمئىيەت تەرەققىياتىغىمۇ مەلۇم تەسىر كۆرسىتىدىغان دوستلۇق بولىدۇ.

ھازىر ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن، دوستلۇق بىزنىڭ ئەڭ چوڭ بايلىقىمىز

بولۇپ قالدى. ھەر قانداق قىيىن مەسىلىگە دۇچ كەلسەك، ئەڭ ئالدى بىلەن دوستلاردىن ياردەم سورايمىز، ھەر قانداق ئىشنى دوستلار ئارقىلىق، دوستلىرىمىزنىڭ دوستلىرى ئارقىلىق بېجىرىمىز. ھەر قانداق يەردە تۇساغلۇغا ئۇچرىساق، دەرھال بىرەر دوست، مۇناسىۋەتچى ئىزدەيمىز. ھەر قانداق دىلخەستىلىك، دەردىمىزنى دوستلار ئارقىلىق ئورتاقلىشىمىز، دوستلاردىن تەسەللى تاپىمىز. مەيلى زېمىنىمىزنىڭ قەيىرىگە بارايلى، ئىزدەيدىغىنىمىز ساۋاقداش، كەسىپداش، قەلەمداش قاتارلىق ھەر خىل قالپاقلار كىيدۇرۇلگەن دوستلىرىمىز بولىدۇ. مەيلى قەيەرگىلا سەپەر قىلايلى، بىزنىڭ ئالدىمىزغا چىقىپ ئىسسىق بىر پىيالە چاي قۇيىدىغان، بىزگە ئىللىق مېھىر يەتكۈزىدىغانلار يەنە شۇ دوستلىرىمىز بولىدۇ. شۇ دوستلىرىمىز بولغاچقىلا بىز دۇنيانىڭ ھەر قانداق يېرىدا بويۇن قىسىپ، غېرىبسىنىپ قالمايمىز. مەيلى ھاياتىمىزغا تەسىر كۆرسىتىدىغان چوڭ ئىشلار بولسۇن، مەيلى دەرھال بېجىرىشكە تېگىشلىك كىچىك ئىشلار بولسۇن، تۇنجى بولۇپ يادىمىزغا ئالىدىغىنىمىز ئىرماش - چىرماش ئۆمۇچۈك توربەك مۇناسىۋەت چەمبىرىكى ئىچىدىكى بىرەر دوست بولىدۇ. چۈنكى، شۇ دوستلىرىمىزلا بىز بىلەن ئوخشاش تىلغا، ئوخشاش قىسمەتكە ئىگە. پەقەت شۇلارلا بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى، دەردىمىزنى چۈشىنىدۇ، پەقەت دوستلىرىمىزنىڭ ئالدىدىلا ئەركىن - ئازادە، ئوچۇق ئاشكارا بولالايمىز. بۇ خۇددى خۇسراۋ دېھلىۋىنىڭ «بۇ كەڭ ئالەم دوستۇ يارەن بىلەن خۇش، باغۇ بوستان، گۈلى - رەيھان بىلەن خۇش»، «بىرى سۇ، كۆكتاتتىن ئالار خۇش نەپەس، بىزگە دوست دىدارى نېسىپ بولسا، بەس» دەپ يازغىنىغا بەكمۇ ماس كېلىدۇ. يۇقىرىقىلاردىن ئېيتقاندا، خەلقىمىزگە نىسبەتەن دوستلۇقتىن ئىبارەت بۇ مەۋھۇم ئۇقۇم خۇددى بىز بىمالال ئىش بېجىرەلەيدىغان بىر فۇنكسىيىلىك تارماققا ئوخشاپ قالغان. دوستلۇق خەلقىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم. شۇڭا، ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىدىكى مۇشۇنداق مۇھىم بىر ساھە ئۈستىدە ھەر بىر كىشى ئەتراپلىق، ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئويلىنىشى زۆرۈر.

دوستلۇق ئىنتايىن قىممەتلىك بايلىق، پەقەت ئىنسانلارغىلا خاس بولغان بىر **ئۇلۇغ** ھېسسىيات، ياخشى دوست ـــ تۇغمەس خەزىنە. دانىشمەنلەر «دۇنيادا **دوستلۇقتىن** ئەۋزەلرەك ۋە يېقىملىقراق ھېچ نەرسە يوق؛ **ئۆ**مۈر دەپتىرىدىن **دوستلۇقنى** ئۆچۈرۈۋېتىش ـــ دۇنيانى قۇياش نۇرىدىن مەھرۇم قىلىش **بىلەن** باراۋەر»، «دانالىقتىن كېيىن ئادەملەرگە بېرىلگەن ئەڭ كاتتا ئىنئام **دوستلۇقتۇر**» دەپ ئېيتقان. دوستلۇق بىر **ئادەمنىڭ ھا-**

ياتىغا، بىر توپ ئادەمنىڭ تەقدىرىگە، بىر جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا، بىر مىللەتنىڭ ئىجتىمائىي ھالىتىگە غايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. دوستلۇق پىشانىڭ ئارقىلىق نۇرغۇن ئەھمىيەتلىك ئىشلار ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. دۇنيادا نۇرغۇن ئۆزگىرىش، يېڭىلىقلار يۈز بېرىدۇ. تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسلەرنىڭ دوستلۇقىنىڭ ئەينى دەۋردىكى جەمئىيەت ئىدىئولوگىيىسىگە، ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىگە زور تەسىر كۆرسەتكەنلىكى، ئىلگىرى سۈرگەنلىكى ھەققىدىكى مىساللار ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن، يېتۈك تىل ئۇستىسى، بۈيۈك شائىر ئەلىشىر نەۋائىي (مىلادىيە 1441 ــ 1501 ـ يىللار) ئۆز ھاياتىدا سەييىد ھەسەن ئەردەشىر، مۇھەممەت پالۋان، ھۈسەيىن بايقارالار بىلەن يېقىن دوستلۇق ئورناتقان. «سەييىد ھەسەن بىلەن ئەلىشىرنىڭ دۇنيا قاراشلىرى، شېئىرىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئاساسەن بىردەك بولۇپ چىقتى. گەرچە ئۇلارنىڭ يېشىدا مەلۇم پەرق بولسىمۇ، لېكىن مۇشائىرەلىرى ئوخشاش ئىدى. بۇ ئىككى سىرداشنىڭ كۆڭۈللىرىنىڭ بىر ـ بىرىگە ئىنتىلىشى تەبىئىي ئىدى. چىن دوستلۇق، بەلگىلىك دەرىجىدىكى ئۈستاز ۋە شاگىرتلىق مۇناسىۋەت ئۇلارنى چەمبەرچاس باغلىغانىدى. ئۇلار پات ـ پات ئۇچرىشىپ ئۆزئارا سۆھبەتلىشىپ تۇرىدىغان بولدى. بۇ سۆھبەتلەردە ئۇلار شېئىر، ئىنسانىنىڭ ئۇلۇغلۇقى، ئۇنىڭ تەبىئەتتىكى بارچە مەۋجۇداتلارنىڭ ئەڭ ئالىيسى ئىكەنلىكى، شائىرلار ۋە شېئىر ئەھلىنىڭ بۇرچى قاتارلىقلار توغرىسىدا سۆزلىشەتتى. ئىككى ئۇلۇغ زات ئوتتۇرىسىدىكى بۇ دوستلۇق سەييىد ھەسەن ئەردەشىر ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە، يەنى ئوتتۇز ئۇچ يىل داۋام قىلدى». بۇ خىل دوستلۇق نەۋائىينىڭ ئىجادىيىتىگە زور تەسىر كۆرسەتكەن، «ھالەتى سەييىد ھەسەن ئەردەشىر» ناملىق ئەسىرىنى ھەسەن ئەردەشىرگە، «ھىلالىيە» ناملىق ئەسىرىنى ھۈسەيىن بايقاراغا بېغىشلاپ يازغان. 1469 ـ يىلى ھۈسەيىن بايقارا خۇراسانىنىڭ سۇلتانلىق تەختىگە چىقىپ، نەۋائىينى مۆھۈردارلىق، ئەمىرلىك ۋەزىپىسىگە تەيىنلىگەن، بۇنىڭ بىلەن شائىرغا تېخىمۇ ياخشى ئىجادىيەت مۇھىتى يارىتىلغان. «1501 ـ يىلى 3 ـ يانۋار كۈنى بۈيۈك شائىر، شۆھرەتلىك ئالىم ۋە مۇتەپەككۇر ئەلىشىر نەۋائىي دۇنيادىن مەڭگۈلۈك كەتتى، ھۈسەيىن بايقارا نەۋائىينىڭ دەپنە مۇراسىمىغا ئۆزى باش بولدى ۋە ئۇچ كېچە ـ كۈندۈزگىچە نەۋائىينىڭ ئۆيىدە ھازا تۇتۇپ ئولتۇردى». شەرقنىڭ بۈيۈك دانىشمىنى، شائىر، مۇتەپەككۇر جالالىدىن رۇمىي (مىلادىيە 1207 ــ 1273 ـ يىللار) مىلادىيە 1244 ـ يىلى كونيادا شەمسىددىن تەبرىزى بە-

لەن ئۇچرىشىپ، دوستلاشقاندىن كېيىن شائىرنىڭ ئىدىيىسىدە زور بۇرۇ-لۇش بولغان. «ئىككى ئىنسان ئۇچرىشىپ، بىرى ئىككىنچىسىدە ئۆزىنى كۆرۈپ، بىر - بىرىنى چۈشىنىپ، بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشسە، بۇ ھەمىشەم ئالامەت ھادىسە، ئېھتىمالكى، دۇنيادىكى ئەڭ ئاجايىپ مۆجىزە-لەردىن بىرى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئۇچرىشىدىغان كۈنى پەقەت شۇلارنىڭلا شەخسىي قىسمىتىدە ئۇلۇغ كۈن بولۇپلا قالمىدۇ. بۇنىڭدىن يەتتە يۈز يىل-دىن كۆپرەك بۇرۇن كونىيا شەھىرىدە ئۇچراشقان ئىككىيلەن بىرى ئىك-كىنچىسىدە يالغۇز ئۆزىنىلا ئەمەس، بەلكى يەنە بىر بۇيۇك ھادىسىنى — ئىنسانىيەت ئۇچۇن ئىنسانىنى كەشىپ قىلدى. ئەنە شۇ ئۇچرىشىش بولمە-غان بولسا، شىمالدا ئوتتۇرا ئاسىيادىن تارتىپ جەنۇبتا ئەرەبىستانغىچە، شەرقتە ھىندۇنېزىيىدىن تارتىپ غەربتە تاكى شىمالىي ئافرىقىغىچە بول-غان مەيدانداا ياشىغۇچى ئادەملەر ئۆزلىرىنى باشقىچە ھېس قىلىپ، باشقە-چە تەپەككۇر قىلىشاتتى. ئۇ كۈن «مەدەنىيەتلىك» ئاتىلىدىغان ئىنسانىنىڭ ئىككىنچى تەبىئىتى ئۇچۇن سوقرات ۋە ئەپلاتون، گىيوتې ۋە شىللىرنىڭ ئۇچرىشىش كۈنلىرىدەك ئەھمىيەتكە ئىگە بىر كۈن بولدى. جالالىدىن رۇ-مىي بىلەن شەمسىددىن تەبرىزى ئۇچراشقان جاي ئىنسانلارنىڭ قۇتلۇق خاتىرىسىدە ساقلىنىپ قالدى. بۇ جاينى ئادەملەر ،ئىككى دېڭىزنىڭ قو-شۇلۇشى، دەپ ئاتاشتى. بۇ ۋەقە 1244 - يىلى 26 - نويابىردا يۈز بەرگە-نىدى». مىلادىيە 1900 - يىللارنىڭ بېشىدا ئىدىقۇت ۋادىسىدا ياشاپ ئۆتۈ-كەن مەشھۇر مەربىپەتپەرۋەر تارىخىي شەخسلەردىن مەخسۇت مۇھىتى، تا-ھىربەگ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىقلار چوڭقۇر دوستلۇق ئورناتقان. ئەي-نى دەۋردىكى جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىق قاپلىغان دەۋردە، مىللەتنىڭ تەقدىرى ئۇستىدە جىددىي ئويلىنىپ، ئۆزئارا زىچ ھەمكارلىشىپ، نۇرغۇن قۇربانلار بەدىلىگە ئىدىقۇت ۋادىسىدا يېڭىچە پەننىي مەكتەپلەرنى ئاچقان، ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنى تەسىس قىلغان. ھەر خىل پائالىيەتلەرنى تەشە-كىللەپ، خەلقنى نادانلىق، خۇراپاتلىقتىن قۇتۇلۇشقا چاقىرىق قىلغان. بۇ خىل دوستلۇقنىڭ تەسىرى بىلەن ئىدىقۇت ۋادىسىدا مەربىپەت يالقۇنى يالقۇنجاپ، يېڭىچە ئىدىيىدىكى ياشلار بارلىققا كېلىشكە، تەرەققىياتقا ئىد-تىلىدىغان سادالار كۆچىيىشكە، يېڭىچە كەيپىيات ئۇلغىيىشقا باشلىغان. دېمەك، يۇقىرىقى دوستلۇقلار ئاددىي ئىككى ئادەمنىڭ دوستلۇقىدىن ھال-قىپ، پۈتۈن مىللەتنىڭ، جەمئىيەتنىڭ تەقدىرىگە، ئىدىئولوگىيىسىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئۇلۇغ دوستلۇققا ئايلانغان.

دوستلۇق ھەققىدە گەپ بولغاندا، ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق ئۆزۈمدىن

چىقىپ سۆزلەپ بېقىشنى لايىق تاپتىم. بۇ ھازىرقى بىر قىسىم ياش دوستلارغا ئۆرنەك بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس. بىز 1992 ـ يىلى 9 ـ ئايدا تۇرپاندا ئالىي مەكتەپنى يېڭىلا پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە چۈشكەن ئۇچ ياش ئۆزئارا قول بېرىشىپ، دوستلۇق توپىنى شەكىللەندۈرگەن ئىدۇق. كېيىن قايتا ـ قايتا شاللاش، تاللاش، قاتتىق تەدبىرلەر ئارقىلىق سىناپ، مۇزاكىرە قىلىپ، ئۆزگىچە شەكىللەردە «ئىمتىھان ئېلىش» ئارقىلىق ئاخىرى توققۇز ئاغىنە بىر توپ بولۇپ ئۈيۈشتۇق. «توققۇز» بىز ئۈيغۇرلار ئۈچۈن خاسىيەتلىك سان، قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزمۇ «توققۇز ئوغۇز»، «توققۇز قەبىلە» بولۇپ ئۈيۈشقانىكەن. بۇ سان بىزگە چوقۇم بەخت، قۇت، ئەزگۈلۈك ئېلىپ كېلىدۇ، دەپ ئويلىدۇق. دەرۋەقە، مۇخبىر، ئادۇوكات، دوختۇر، ساقچى، دۆلەت مەمۇرى، يېزا كادىرىدىن ئىبارەت توققۇز ئاغىنىدىن تەركىب تاپقان بۇ توپ ساغلام تەرەققىي قىلىپ، جەمئىيەتكە مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتكۈدەك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردۇق. ھازىر بۇ توققۇز ئاخىنە دەمنىڭ ئىچىدىكى ئالتىسى سىياسىي جەھەتتە مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى ئورنىغا ئىگە بولدى. كەسپىي جەھەتتە ئۇچەيلەن تۇرپان ۋىلايىتى، تۇرپان شەھىرى بويىچە «ئون مۇنەۋۋەر ياش»، بىرەيلەن «ئىختىساسلىق خادىم» بولۇپ باھالاندى. ئۇچەيلەننىڭ بىر پارچىدىن يەتتە پارچىغىچە كىتابى نەشر قىلىندى. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۈيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى بولدى، ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايون بويىچە بىر قانچە قېتىم مۇكاپاتلاندى. بىرەيلەن مەملىكەت بويىچە ئىلغار شەخس، ئاپتونوم رايونلۇق ئادۇوكاتلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. ئىقتىسادىي جەھەتتە ئالتەيلەن خۇسۇسىي ماشىنا سېتىۋالدى، ئۇچەيلەن ئىدارە ئاجرىتىپ بەرگەن مەخسۇس ماشىنىدا ئولتۇرىدىغان ھالەتكە يەتتى. ھەممەيلەن بىر قانچە يىردىن ئۆي ـ زېمىن سېتىۋالدى. مۇھىمى، بىز كۆپلىگەن مەدەنىيەت ـ سەنئەت، خىير ـ ساخاۋەت پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەپ، جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسەتتۇق. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قاتارلىق نوپۇزلۇق ئاخبارات ـ تەشۋىقات تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە ئىككىيلەننىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىلمي مۇھاكىمە يىغىنىنى، بىرەيلەننىڭ ناخشا كېچىلىكىنى، بىرەيلەننىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئۇچ قېتىم نوروز بەزمىسىنى، مەشرەپ سەنئەت كېچىلىكىنى ئۆتكۈزدۇق. قەرەللىك ھالدا ئىئانە يىغىپ، قىينىچىلىقتا قالغان ئوقۇغۇچىلارغا، نامراتلارغا، مائارىپقا ياردەم بەردۇق. ئۇنىڭدىن باشقا، تۇرپان تەۋەسىدە ۋە ئۇرۇمچى، قۇمۇل قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن نۇر ـ

غۇن ئەدەبىيات ـ سەنئەت، مەدەنىيەت، مۇھاكىمە، دوستلار يىغىلىشى، يېڭى يىل، ساياھەت، ياشانغانلارنى يوقلاش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى تەشكىللىدۇق ياكى تەشكىللەشكە قاتناشتۇق، باش رول ئوينىدۇق. ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئاغىنىلىرىمىزنىڭ باشقىلار بىلەنمۇ دوستلىشىشىغا يول قويدۇق. توققۇز دوستىنىڭ يەنە باشقا ئارىلىشىدىغان دوستلىرى، كىچىك «توپ» لىرى بولۇشنى، دوستلىرىمىزنىڭ دوستلىرى بىلەنمۇ ياخشى ئۆتۈشنى تەشەببۇس قىلدۇق. بۇ تەبىئىي ھالدا مۇناسىۋەت دائىرىمىزنى تېخىمۇ كېڭەيتتى. ئەلۋەتتە، بۇنداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلىشىمىزگە نۇرغۇن جەريان كەتتى. بىز 1992 ـ يىلىدىن باشلاپ مۇھەببەتنىڭ رىيازىتى ۋە ھالاۋىتىنى تەڭ تېتىپ، بىر ـ بىرىمىزنىڭ مەرىكىلىرىگە باش، قولداش بولۇپ بىر ـ بىرلەپ توي قىلدۇق. دۇنياغا كۆز ئاچقان پەرزەنتلىرىمىز نىڭ خەتنە توي ۋە بۆشۈك تويلىرىنى بىر ـ بىرىمىزگە باش، قولداش بولۇپ چىرايلىق ئۆتكۈزدۇق. يەنە پەدەر ئاتىلىرىمىزدىن، غەمگۇزار ئانىلىرىمىزدىن بىر ـ بىرلەپ ئايرىلغىنىمىزدا، مۇسىبەت كەلگەن دوستىمىزغا ئوخشاش ماتەم تۇتۇپ، بېلىمىزغا ئاق باغلاپ، تاۋۇتنىڭ بىر بېشىنى كۆتۈردۇق. ئېغىر، كېسەل، ئىقتىسادىي كىرىزىسقا دۇچار بولغان دوستلىرىمىزغا دەرھال شەپقەت قولىمىزنى سۇنۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ھەممە ئىشتا دەرقەمدە تۇردۇق. بۇنداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلىشىمىزدە توپىمىزدا مۇنتىزم تەرتىپ، بەلگىلىمە، نىشان بولۇشنى ئىشقا ئاشۇردۇق. توپتا بىر توپ بېشى، بىر مۇئاۋىن توپ بېشى، بىر كاسسىر بولۇش، ھەر قانداق ئىشنى كېڭىشىپ، دېموكراتىك بىر تەرەپ قىلىش، باشىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا سۆزسىز بويسۇنۇش، ئۆلۈم ـ يېتىم، توي ـ تۆكۈن قاتارلىق چوڭ ئىشلاردا دەرھال نەق مەيداندا ھازىر بولۇش، ۋاقىتقا رىئايە قىلىش، ھەر خىل پائالىيەت ـ مەرىكىلەردە ئاكتىپ بولۇش، ئىزچىل تۇرده ئۆزئارا چۈشىنىشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، بىر ـ بىرىمىزگە پىكىر ـ تەكلىپ بولىسا چوقۇم يۇز تۇرا ئولتۇرۇپ ئوتتۇرىغا قويۇش قاتارلىق تەرتىپلەرنى ئەمەلىيلەشتۇردۇق. بىز ئون نەچچە يىلدىن بېرى بىر ئۇدۇمنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلدۇق: ھەر يىلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنى يەنى 31 ـ دېكابىر كۈنى **مەيلى** دۇنيانىڭ قەيىرىدە بولايلى چوقۇم قايتىپ كېلىپ، توققۇز ئاغىنە **ئائىلە** ـ تاۋابىئاتلىرىمىز بىلەن بىرلىكتە بىر يەرگە جەم بولۇپ، كونا **يىلنى ئۇزىتىپ**، يېڭى بىر يىلنى كۈتۈۋېلىش مۇراسىمى **ئۆتۈ**كۈزىمىز. بۇ **مۇراسىمنىڭ** ئەڭ ئۆزگىچە يېرى ھەر بىرىمىز (**ئەر ـ ئايال** ئايرىم ـ ئايرىم **ھالدا**) **نۆۋىتىمىز** كەلگەندە ئورنىمىزدىن **تۇرۇپ، ئۆزۈ**-

مىزىنىڭ بىر يىللىق ئىشلىرىدىن تەپسىلىي خۇلاسە چىقىرىمىز، نەتىجە ـ ئۇتۇقلىرىمىزنى، كەمچىلىك ـ نۇقسانلىرىمىزنى سەممىيلىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويىمىز. بۇ خۇلاسىنى « بىرىنچى، جەمئىيەتكە، خەلققە قانچىلىك ئىش قىلىپ بېرەلىدىڭ؟ ئىككىنچى، ئاتا ـ ئاناڭ، قېرىنداش، تۇغقانلىرىڭغا قانچىلىك ۋاپادارلىق يەتكۈزدۇڭ؟ ئۈچىنچى، ئائىلەڭگە قانچىلىك مۇھەببەت ئاتا قىلدىڭ؟» قاتارلىق ئۇچ ئۆلچەم بويىچە ئەلگەككە سالىمىز. ھەممەيلەن سۆزلەپ بولغاندا توپ بېشى ھەر بىر ئادەم ئۈستىدە ئايرىم ـ ئايرىم توختىلىپ، مەيلى ئۇتۇق، مەيلى سەۋەنلىك تەرەپتىن كەلگەن قالغان تەرەپلىرىنى تولۇقلاپ، خۇلاسە چىقىرىدۇ. بۇ توپتىكى ھەر بىر دوست ئۈچۈن ئىنتايىن قاتتىق سىناق، ئېغىر ئىمتىھان بولۇپ، يىل ئاخىرىدا دوستلىرىمىزغا ياخشى جاۋاب بېرىش، يەرگە قاراپ قالماسلىق، توپ بېشىنىڭ تەنقىدىگە قالماسلىق ئۈچۈن بولسىمۇ، بىر يىل تىرىشىپ ئىشلەيمىز. دېمەك، بۇ توققۇز قېرىنداش ئىدىيە، كەسىپ، روھىي كەيپىيات، تەخىرسىزلىك تۈيغۇسى جەھەتتە بىر ـ بىرىمىزگە تەسىر كۆرسىتىپ، بىر ـ بىرىمىزدىن ئېپتىخارلىنىپ ۋە ئىلھام ئېلىپ، ئۇزلۇكسىز ئالغا باستۇق. ئالغا باسقانچە يوللىرىمىز ئېچىلىپ، بىر ـ بىرىمىزگە يار-دەم بېرىدىغان شارائىتىمىز كۆپەيدى. ئەلۋەتتە، بىر توپتا شەخسىيەتسىزلىك خىزمەت قىلىدىغان، مەسئۇلىيەتچان، تەشكىلاتچان، قابىل، ئۇنۇملۇق بىرسال يېتىشكەن، باشقىلارغا يامان بولۇشتىن قورقمايدىغان، دوستلىرى ئۈچۈن قۇربان بېرەلەيدىغان، ئادىل، باراۋەر مەيداندا تۇرىدىغان، كۆپ قىسىم ۋاقتى، زېھنى، ھەتتا ئېقتىسادىنى دوستلىرىغا سەرپ قىلىشتىن ئايانمايدىغان بىر توپ بېشى بولۇشى كېرەك. بۇ ئىنتايىن ئاچقۇچلۇق ئامىل بولۇپ، شۇ توپتىكى دوستلارنىڭ قانداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشى، كىشىلىك پەزىلەت جەھەتتە قانداق ساپانى ھازىرلىشى، قانداق روھىي كەيپىياتتا بولۇشى قاتارلىقلارغا توپ بېشى ئىنتايىن زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. ھازىر بىز توققۇز قېرىنداش بىر ـ بىرىمىزدىن شۇ قەدەر ئېپتىخارلىنىمىز، «ھەر قانداق ئىشقا يولۇقسام توققۇز قېرىندىشىم بارغۇ» دەپ ھەر دائىم كۆڭلىمىز پۈتۈن، روھىمىز كۆتۈرەڭگۈ تۇرىدۇ. بۇ خىل دوستلۇقنى ھاياتىمىزدىكى ھەر قانداق نەرسىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويىمىز، ئەڭ زور بايلىقىمىز دەپ بىلىمىز.

ئۇنداقتا، ھازىرقى تىنچلىق دەۋرىدە بىز دوستلىرىمىزنى قانداق سىنايمىز؟ قانداق تەلەپ قويىمىز؟ دوستلاردىن بەك چوڭ ئۈمىد كۈتۈپ كېتىش، قۇربان بېرىشنى، ئۆزىنى بېغىشلاشنى تەلەپ قىلىش، دوستلارنىڭ

كۆچىنى بەك يۇقىرى مۆلچەرلەش، دوستلارغا تەلەپنى بەك قاتتىق قويۇش. مۇ دوستلۇقنى تۈيۈق يولغا باشلاپ قويمىدۇ. دوستلار ئارىسىدا ئىشەنچسىزلىك، ئۈمىدسىزلىك پەيدا قىلمىدۇ. بىز ئالدى بىلەن ھازىرقى دەۋر دىكى كىشىلەر ھاياتىدا بىر قەدەر زور ئىش ھېسابلىنىدىغان ئۆلۈم - يېتىم، نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۈن، مەرىكىلىرىمىزدە قېرىنداش دوستلار ئۆز ۋاقتىدا نەق مەيدانغا ھازىر بولۇپ، باشتىن - ئاخىر بەجانىدىل خىزمەت قىلمىز. ئارىمىزدىكى بىرەرسىمىز ئەھمىيەتلىك بىرەر پائالىيەتنى تەشكىللىمەكچى بولساق، بۇ ئىشنىڭ كۈنتەرتىپ، جەريانلىرىنى مۇزاكىرىدىن ئۆتكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن ھەممە ئاغىنىلەر ئۆز كۈچىمىزنى، مۇناسىۋەت يوللىرىمىزنى ئىشقا سېلىپ، شۇ ئاغىنىمىز ئۈچۈن ھەمدەمدە بولىمىز، بەجانىدىل خىزمەت قىلمىز. غەيرىي رەسمىي سورۇنلاردا بىرەر دوستىمىز ئۈستىدە باشقىلار تەرىپىدىن غەيۋەت - شىكايەت لەر بولۇنۇپ قالسا، شۇ كىشىگە دەرھال رەددىيە بېرىمىز، دوستىمىزنىڭ ياخشى تەرىپىنى چۈشەندۈرىمىز. ئۆزىمىزنىڭ بىر - بىرىمىزگە پىكرى چىقىپ قالسا، بەزى ۋاقىتلاردا كۆڭۈل قېلىشلار بولۇپ قالسا، بۇنداق كەيپىياتلارنىڭ باشقا سورۇنلاردا ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن قەتئىي ساقلىنىمىز. دەرھال جىددىي يىغىن چاقىرىپ، ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇپ، ھېسسىيات توقۇنۇشلىرىنى دەرھال ھەل قىلىمىز. كۆڭۈلدىكى تۈگۈنلەرنى شۇ ھامان يېشىۋېتىمىز. ئىمكانقەدەر بىر - بىرىمىزگە كەڭ قورساق، ئەپۇچان بولىمىز. ئارىمىزدىكى بىرەرسىمىز بىرەر پېشكەللىككە، كېلىشمەسلىككە ئۇچرىسا، قالغان سەككىزىلەن دەرھال ئىتتىپاقلىشىپ، مەسلىنى ھەل قىلىمىز، ھەر ۋاقىت دوستىمىزنىڭ دۈشمىنى بىزنىڭمۇ دۈشمىنىمىز، دوستى بىزنىڭمۇ دوستىمىز بولىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە يارىدەمگە موھتاج بولسا دەرھال يارىدەم قىلىمىز. بىر - بىرىمىزگە ھەر دائىم روھىي ئىلھام، مەنىۋى مەدەت، پىسخىك تەسەللى بېرىپ تۇرىمىز. ھەر خىل سەيلە - سایاھەت، كۆڭۈل ئېچىش، خەير - ساخاۋەت پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەپ، كۈنلىرىمىزنى قىزغىن، خۇشال - خورام ئۆتكۈزىمىز. مۇشۇنداق جەريانلار داۋامىدا چۈشىنىشىمىز يەنمۇ چوڭقۇرلىشىپ، دوستلۇقىمىز تېخىمۇ چىڭىيدۇ. مانا بۇ بىزنىڭ ئەھمىيەتلىك ھەم ئەمەلىي، مەنىلىك، ھەم ھەقىقىي، ئاددىي - ساددا ھەم چوڭقۇر دوستلۇق تەجرىبىمىزدىن ئىبارەت.

قىسقىسى، ھازىرقى دەۋردە بىزگە ئۆزئارا ساداقەتمەن، ۋىجدانلىق، ئىشەنچلىك، سەمىمىي، تىلى بىلەن دىلى بىر، بىر - بىرىنى چوڭقۇر چۈ-

شىنىدىغان ۋە ئېتىراپ قىلىدىغان، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىدىغان، قوغدايدىغان، ماختاشتىن كېرىلىپ، تەنقىدتىن يېرىلىپ كەتمەيدىغان، غەرەز-سىز، تەمەسىز مۇئامىلە قىلىدىغان، خۇشاللىق، قايغۇدا بىرگە بولالايدىغان، بېشىمىزغا كۈن كەلگەندە كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقالايدىغان دوستلار كېرەك.

ئاخىرىدا ماقالەمنى خوسراۋ دېھلىۋىنىڭ تۆۋەندىكى بېيىتى بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن:

بۇ دۇنيادا ئۆمرۈڭ بەش كۈنگە ئاۋات،
ياخشىسى بول دائىم دوستلار بىلەن شاد.

2009 ـ يىلى فېۋرال، تۇرپاندا يېزىلدى.

تاپتۇر ساۋاقدىشى ئەنۋەر غوپۇر (غوڭدا) ۋە ھەمىدە ئابلىم بىلەن بىللە.

ئوت يۈرەكلىك ئوت يۈرەك ئەزىمەتلەر

تۇرپان ـــ سېھرىي كارامەتلەرگە تولغان باغرى ئوتلۇق ماكان. بۇ يەر-نىڭ تاغلىرىمۇ ئوت، باغلىرىمۇ ئوت، ئادەملىرىنىڭ قەلبىمۇ ئوت. مەن مېھرى ئوتلۇق بۇ زېمىننى، بولۇپمۇ بۇ زېمىندىكى ئوت يۈرەك، قەز-غەن، سەمىمىي، دىلكەش، قېرىنداشلىرى ئۈچۈن ئوتتەك مېھرىنى ئايە-مايدىغان، ئاق كۆڭۈل، ھەمسال، مەردانە كىشىلەرنى ياخشى كۆرىمەن.

كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن بۇ زېمىندا، كۆپ يىللاردىن بۇيان بىر قە-سىم ساخاۋەتلىك قېرىنداشلىرىمىز بىلەن بىللە، كۆپلىگەن مەدەنىيەت ـ سەنئەت، ھەر خىل مۇكاپاتلىق مۇسابىقە، ئەدەبىيات يىغىلىشلىرى، نورۇز، پېشقەدەملەرگە تون يېپىش، تەنتەربىيە، سەنئەت، ئاجىز، يېتىم ـ يە-سىرلارغا ياردەم قىلىشتەك ھەرخىل ئەھمىيەتلىك، ساخاۋەتلىك پائالىيەت-لەرنى تەشكىللىدۇق. بۇ پائالىيەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ساخاۋەتلىك دوست-لىرىمىز كەڭ قوللۇق بىلەن ياردەم قولىنى سۇنۇپ، ئۆزىنىڭ ئالىيجا-ناب خىسلىتىنى نامايان قىلدى. ئۇلار مىڭ بىر مۇشەققەتتە جاپا تار-تىپ، قان ـ تەر ئاققۇزۇپ ئىگىلىك تىكلەپ، بىر تىيىن ـ بىر تىيىن-دىن يىغقان پۇللىرىنى، خەلق خىزمىتى ئۈچۈن، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، مەدەنىيەت ئىشلىرىمىز ئۈچۈن خالىسانە ياردەم قىلدى. «پۇلىنىڭ بىر ئۇ-چى بىلەكتە بولسا، بىر ئۈچى يۈرەكتە بولىدۇ»، پۇل ئاسان يەردىن چىق-مايدۇ، چۈنكى پۇل تېپىش ئۈچۈن ھېسابسىز بەدەل تۆلەشكە توغرا كېلە-

---

سۈرەتتە: ئاپتور 2009 ـ يىلى نورۇزدا ساخاۋەتچى دوستلىرى بىلەن تۇرپان شەھىرىنىڭ ئايدىڭكۆل پېيزىسىدىكى مېيمۇ ئاچا ـ سىڭىللارنى يوقلىماقتا. ئوڭدىن: خالىقجان سەيتنىياز، ئۆمەر ئابدۇللا ئەرقۇت، ئالقەم مۇھەممەت، قادىرجان غىياسىدىن.

دۇ. كېچىلىرى ئۇخلىماي شۇنچە جاپا چېكىپ مېھنەت، تەرى بەدىلىگە تاپ-قان، باج، باشقۇرۇش، ئىجارە، سۇ، توك پۇلى، خادىملارنىڭ ئىش ھەققى، ماتېرىيال پۇلى، مەبلەغ قاتارلىق ئۆتكەملەردىن ئۆتۈپ، قېپقالغان قىم-مەتلىك پۇلىنى باشقىلارغا خالىسانە يارەم قىلىشقا ئاجايىپ جاسارەت، مەرد - مەردانىلىك، ئالىيجاناب روھ بولمىسا بولمايدۇ. بۇ خىل روھنى ھەققەتەن قەدىرلەشكە، مەدھىيىلەشكە، ئۇلۇغلاشقا ئەرزىيدۇ. شۇڭا، مۇ-شۇنداق ئالىيجاناب روھتا ياشاۋاتقان بىر قانچە دوستۇم ھەققىدە بىرەر ما-قالە يېزىپ قويۇشنى لايىق تاپتىم. بۇ دوستلىرىم تۇرپاندا «تۆتىنىڭ ئالا-دى» بولۇپ كېتىۋاتقان، جەمئىيەتتە بەلگىلىك ئىجتىمائىي تەسىرگە، ئۆ-زىگە يارىشا نوپۇزغا ئىگە بولغان، كۆنلىرىنى ئەھمىيەتلىك، مەردانە ئۆتە-كۈزۈۋاتقان كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلىرىغىمۇ ئالەمچە مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن.

مېھرىبان ئاتا ــ مۆمىن ئابلىز

قىسقا ئارخىپ: 1946 - يىلى 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى تۇرپان شەھىرىدە تۇغۇلغان. 1961 - يىلى تېخى بالا ۋاقتىدىلا ئاتىسىغا ئەگىشىپ، دۆ-لەت ئىگىلىكىدىكى قاتناش - ترانسپورت شىركىتىگە كىرىپ ئىشلەپ، دەسلەپتە ھارۋا، كېيىن ماشىنا ھەيدىگەن. 1979 - يىلى ۋىلايەتلىك چار-ۋىچىلىق ئىدارىسىغا يۆتكىلىپ شوپۇر بولۇپ ئىشلىگەن. 1991 - يىلى پېنسىيىگە چىقىپ، كونىشەھەر بازىرىنىڭ كەينىدە بىر مىلىچمال دۇكىنى ئاچقان. 1994 - يىلى تۇرپان شەھىرىنىڭ كونىشەھەر بولىغا جايلاشقان سودا ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدىكى «شەرق شامىلى» مېھمانسارىيىنى كۆتۈرە ئېلىپ، سودا شەھىرىگە ئۆزگەرتكەن. ھازىرغا قەدەر بۇ بەرگە ئوچ مىليون ئالتە يۈز مىڭ يۈەنگە يېقىن مەبلەغ سېلىپ. بەتتە مىڭ كۋادرات مېتىر كۆلەمدىكى ئورۇندا ئىككى يۈزگە يېقىن سودا ئورنى بەرپا قىلىپ. بۇ بەر-نى تۇرپان شەھىرىدىكى ئەڭ ئاۋات بازارغا ئايلاندۇرغان. بۇ بەرگە بەشە يۈزگە يېقىن كىشىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغان. 2003 - يىلى سودا شەھە-رىنى بەش مىليون ئىككى يۈز مىڭ يۈەنگە سېتىۋالغان. سودا شەھىرىگە «مۆمىن سودا شەھىرى» دەپ نام قويۇلغان. ئۇ يەنە 1999 - يىلى بەش مىليون بەش يۈز مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، تۇرپاندا «سىرلىق بۇلاق» ساپ سۈت مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتىنى قۇرغان. تۇرپان شەھىرى يار يېزىسىنىڭ ياربېشى كەنتىدىكى يىگىرمە مو جايدا كالا فېرمىسى، سۈت زاۋۇتى بىر-

گەۋدىلەشتۇرۇلگەن سۈتچىلىك بازىسى بەرپا قىلغان. (ھازىر بۇ زاۋۇت ۋاقتىنچە ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىتىلدى). مۇمىن ئابلىز ئىلگىرى - كېيىن تۇرپان شەھەرلىك 6 -، 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمي ئەزاسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق، تۇرپان ۋىلايەتلىك مېيىپلەر بىرلەشمىسىنىڭ بىر قانچە قېتىملىق ئەزاسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك، شەھەرلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن ۋە ئۆتەۋاتىدۇ. ئاپتونوم رايون بويىچە بىر قانچە قېتىم «مېيىپلارغا ياردەم بېرىشتىكى ئىلغار شەخس»، «مېيىپلارغا مېھرىبانلىق يەتكۈزۈش ئەلچىسى»، «ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئون بەش يىللىق مېيىپلار پىلانىنى ئىجرا قىلىشتىكى ئىلغار شەخس»، تۇرپان ۋىلايىتى بويىچە «مېيىپلارغا ياردەم بېرىشتىكى ئىلغار شەخس»، تۇرپان شەھىرى بويىچە «مۇنەۋۋەر خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى» قاتارلىق شان - شەرەپلەرگە ئېرىشكەن.

※ ※ ※

تۇرپان شەھىرىنىڭ كونىشەھەر بازىرىغا جايلاشقان سودا شەھىرى تۇرپاندىكى ئەڭ ئاۋات بازارلارنىڭ بىرى، بۇ بازارنىڭ يەنە «مۇمىن سودا شەھەرچىسى» دېگەن نامى بار. بۇ شەھەرچىنىڭ تەقدىرى بىلەن مۇمىن ئابلىزنىڭ تەقدىرى چەمبەرچاس باغلانغان، مۇمىن ئابلىز بۇ شەھەرچىنى قۇرۇش، گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئون بەش يىلدىن بېرى ئاز بولمىغان جاپالارنى چەكتى، پۈتكۈل زېھنىي قۇۋۋىتىنى، ئەقىل - پاراسىتىنى بېغىشلىدى. ھەتتا شەھەرچىنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى جەھەتتە تالاش - تارتىش، دەۋا - دەستۇرغا قېلىپ،نۇرغۇن خورلۇق تارتتى. بىراق، ئۇ مۇشكۈلاتلار ئالدىدا گاڭگىراپ قالماي، بەل قويۇۋەتمەي، توختاۋسىز ئالغا ئىلگىرىلىدى. مانا ھازىر مۇمىن سودا شەھەرچىسى تۇرپان شەھىرىنىڭ مەركىزىدە تىجارەت دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئۇنۇمۇبرساللىقى، سودىسىنىڭ ئاۋاتلىقى، خېرىدارلىرىنىڭ كۆپلىكى بىلەن داڭق قازىنىپ، ھەر يىلى دۆلەت ئىچى - سىرتىدىن كېلىدىغان نۇرغۇن ساياھەتچىنى كۈتۈۋالماقتا، ھەيۋەت بىلەن **قەد كۆتۈرۈپ**، ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلىپ تۇرماقتا.

مۇمىن ئابلىز قەددى - قامىتى كېلىشكەن، خۇشچاقچاق، ئوچۇق - يورۇق، **مەردانە كىشى. كىشىدە ناھايىتى ياش، قىزغىن تەسىرات قالدۇرىدۇ.** ئۇنىڭ ئۇستىگە **ئۆزىمۇ ياشلاردەك** رەتلىك، جۇشقۇن كىيىنىپ **يۈرىدىغان** بولغاچقا، **ئارتىسلارغا ئوخشاش** تۇيغۇ بېرىدۇ. توغرا، قولىدىن **خېلى**

ئىشلار كېلىدىغان مۇمىن ئاكىنىڭ ئاكتيورلىقتىنمۇ خەۋىرى بار. پەرىجە، يەكتەكنى كىيىپ، ساقالنى قاداپ سەھنىگە چىقىدىغان بولسا، سېپى ئۆزىدىن سالاپەتلىك بوۋايغا ئايلىنىدۇ. ئۇ مۇشۇ ئوبرازى بىلەن «تۇرپانغا مۇھەببەت»، «موللا زەيدىن»، «تۇرپان قېيىت مەشرىپى» قاتارلىق بەدىئىي سەنئەت فىلىمى ۋە كىنو - فىلىملەردە رول ئېلىپ، قۇرداشلىرىنى ھەيران قالدۇرغان.

مۇمىن ئابلىز ئالدى بىلەن بىر مېھرىبان، مەسئۇلىيەتچان ئاتا. ئۇ پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلەپ، جەمئىيەتكە يارامليق ئادەم قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقتى. ئاندىن كېيىن جەمئىيەتتىكى ئاتىلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، مېيىپلار، ئاجىز، يېتىم - يېسىرلار ئائىلە - تاۋابئاتلىرىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن ياردەم قىلدى. ئۇ 1996 - يىلىدىن باشلاپ، مېيىپلىك سەۋەبىدىن ئائىلە ئىقتىسادى ناچارلىشىپ كەتكەن ئون ئۈچ ئوقۇغۇچىنىڭ بېشىنى سىلاپ، ئۇلارنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ بارلىق ئوقۇش چىقىمىنى زىممىسىگە ئالدى. ئۇلارغا ئۆز پەرزەنتلىرىگە ئوخشاش كۆيۈنۈپ، تۇرمۇش ۋە باشقا جەھەتلەردىكى ھالىدىن خەۋەر ئالدى. ئۇلاردىن بەشەيلەن مەكتەپ پۈتكۈزۈپ كەتكەندىن كېيىن، قالغان يەتتە بالىنىڭ تاكى ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگىچە بولغان چىقىمىنى داۋاملىق ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، بۇ بالىلارنى ئاخىرىغىچە ئوقۇتتى. ھازىرغا قەدەر مۇمىن ئابلىز - نىڭ مېيىپلار ئائىلە - تاۋابئاتلىرىغا ۋە مېيىپلار ئىشلىرىغا قىلغان ياردىمى ئۈچ يۈز مىڭ يۈەنگە يەتتى. مارالبېشى ۋە شىنجاڭدىكى باشقا بىر قىسىم جايلاردا يەر تەۋرىگەندە بەش مىڭ يۈەن، سىچۈەن ۋېنچۈەندە يەر تەۋرىگەندە ئون مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى.

مەن مۇمىن ئابلىز بىلەن 1992 - يىلى ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ كېلىپلا تونۇشقان، ئۇ مېنىڭ ئاكا ئاغىنەم. مۇمىن ئاكامنىڭ جەڭگىۋار، مەردانە، ئوچۇق - يورۇق، باشقىلارغا چىن يۈرىكىدىن ياردەم بېرىدىغان، توختاۋسىز ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان خاراكتېرىنى ياخشى كۆرىمەن. ئۇ گەرچە مۇقىم مائاشلىق، پېنسىيىگە چىققان دۆلەت كادىرى بولسىمۇ، بىكار يەپ يېتىشنى خالىمىدى. تېنى ساغلام، زېھنى - قۇۋۋىتى ئۇرغۇپ تۇرغان بۇ كىشى ئاتمىشتىن ئاشقان بولسىمۇ، يەنە ئۆزىنىڭ ئىگىلىكى ۋە بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن توختاۋسىز ئىزدەندى. مانا مۇشۇ ئاددىي ئادەم ھازىر مۇمىن سودا شەھىرىدىكى يەتتە يۈزگە يېقىن كىشىنىڭ تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئۇنى بۇ كىشىلەرنىڭ مېھرىبان ئاتىسى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ ئىش ئورنىدىن قالغان، ئائىلىسى

ئېغىر ئىقتىسادىي كرىزىسقا پېتىپ قالغان بۇ كىشىلەرگە قايتا نىجاتلىق ئاتا قىلدى، ھەتتا ئۇلارنىڭ تۇرمۇش، ئائىلە ئىشلىرىغىچە كۆڭۈل بۆلۈپ، ھەر قانداق قىينىچىلىقى بولسا قولىدىن كېلىشىچە ياردەم قىلدى. بۇ كىشىلەرنىڭ ئىچىدە يەنە مېيىپلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ھازىر مۇمىن سودا شەھىرى تۇرپان شەھىرى، ۋىلايەت، ھەتتا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىش ئورنىدىن قالغانلارنىڭ قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بازىسى قىلىنىپ بېكىتىلىپ، زور شۆھرەت قازاندى. سودا شەھىرىدە «ئىخلاس» تالالا بازارى، «ئابدە» يانفون شەھەرچىسى، «فېيلۇڭ» ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى سودا سارىيى قاتارلىق داڭلىق بازارلار قۇرۇلۇپ، شەھەرنىڭ شۆھرىتىنى يەنمۇ ئاشۇردى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا مۇمىن ئابلىزنىڭ ئىمىۇ چىقىپ، ئۇ ھەر قايسى ساھەلەردە بىر قانچە قېتىم ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى ۋاڭ لېچۈەن قاتارلىق رەھبەرلەرنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى، ئىلغارلار تەركىبىدە ئۆمەكلەرگە قاتنىشىپ، تەيۋەن، مالايسىيا، تايلاند، سىنگاپور، شياڭگاڭ، ئاۋمېن ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ھەر قايسى شەھەرلەردە ئېكسكۇرسىيە ۋە زىيارەتلەردە بولدى.

ئادۇۋكات ۋە ناخشچى ــ ئەنۋەر ئابدۇگۇل

قىسقا ئارخىپ: 1972 ـ يىلى 9 ـ ئاپرىل تۇرپان شەھىرىنىڭ سىڭگىم يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1991 ـ يىلى شىنجاڭ ئەدلىيە مەكتىپىنى پۈتكۈزۈپ، تۇرپان شەھەرلىك ئەدلىيە ئىدارىسى قارمىقىدىكى «يالقۇنتاغ» ئادۋوكاتلىق ئورنىدا ئىشلىگەن. كېيىن بۇ ئورۇننىڭ مۇدىرى بولغان. «يالقۇنتاغ» ئادۋوكاتلىق ئورنى شېرىكچىلىكتىكى ئادۋوكاتلىق ئورنى بولۇپ، ھۆكۈمەتتىن ئايرىلىپ چىققاندا ئۇ يەنە بۇ ئورۇننىڭ مۇدىرى بولغان. 2008 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، تۇرپان شەھىرىنىڭ «ئۇزۇمبۇلاق» كۆلى بويىدا شىنجاڭدىكى مىللىي ئادۋوكاتلار ئىچىدە تۇنجى بولۇپ خۇسۇسىي ئادۋوكاتلىق ئورنى ــ ئەنۋەر ئابدۇگۇل ئادۋوكاتلىق ئورنىنى قۇرغان. غەربىي شىمال سىياسىي ـ قانۇن ئىنستىتۇتىدا بىلىم ئاشۇرۇپ، تولۇق كۇرس دىپلومىنى ئالغان. مەملىكەت، ئاپتونوم رايون بويىچە «قانۇن يارىدىمى بېرىشتىكى ئىلغار شەخس»، ئاپتونوم رايون بويىچە «مۇنەۋۋەر ئادۋوكات»، «جامائەت پاراۋانلىقىغا تۆھپە قوشقۇچى» قاتارلىق شەرەپلەرگە ئېرىشكەن.

هازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق، شۇنداقلا تۇرپان ۋىلايەتلىك ئاد-ۋوكاتلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك 6 ـ، 7 ـ نۆۋەت-لىك ئادۋوكاتلار قۇرۇلتىيىنىڭ بىردىنبىر ئۇيغۇر ۋەكىلى. ئەنۋەر ئابدۇ-گۇل يەنە كۆزگە كۆرۈنۈۋاتقان ناخشىچى بولۇپ، 2003 ـ يىلى 10 ـ ئايدا تۇرپان شەھىرىنىڭ ساياھەت ـ مەدەنىيەت مەيدانىدا ناخشىچى سەمى ئوس-مان بىلەن بىرگە «ئىدىقۇت قەسىدىسى» نامىدىكى سەنئەت كېچىلىكى ئۆتكۈزدى ۋە «ئۇزۇمزار سۆيگۈسى» ناملىق VCD پلاستىنكىسىنى ئىشلە-دى. 2009 ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا «ئەنۋەر ئابدۇگۇل مەشرىپى» نى ئۆتكۈزدى. ئەنۋەر 1994 ـ يىلى توي قىلغان، ئا-يالى دىلنۇر تۇرپان ۋىلايەتلىك ئەدلىيە ئىدارىسىدە ئىشلەيدۇ، ئىككى ئوغ-لى بار.

※ ※ ※

ئەنۋەر ئابدۇگۇلنىڭ ئىسمىنى تۇرپاندا كۆپ كىشىلەر بىلىدۇ. سەھنە، ئېكران، تېلېۋىزىيىلەردە، ئەنۋەر بىر ياقتىن ئادۋوكات سۈپىتىدە ئوتتۇ-رىغا چىقسا، بىر ياقتىن ناخشىچى سۈپىتىدە پات ـ پات كۆزگە چېلىقىدۇ. بۇلا ئەمەس، بىرگە ماھىر، كۆپكە قادىر ئەنۋەر يەنە قىزىقچى، پاراڭچى، ئىجتىمائىي پائالىيەتچى، ياش جەمئىيەت ئەربابى. ئەنۋەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى ھېسسىياتچان، قىزغىن، شۇنداقلا مەردانە، تەۋەككۇلچى. مەن ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىگە قاراپ، ئەگەر جەڭ مەيدانلىرى بولغىنىدا ئۇنى ئات چاپتۇرۇپ، ئەڭ ئالدىدا ئاتاكىغا ئۆتىدىغان قەھرىمان بولاتتى-كەن، دەپ قالىمەن. شىركەيپ ھالدىكى ھېسسىياتچان، رومانتىكلىقىغا قاراپ، ئەسلىي شائىر بولۇشقا مۇناسىپ ئادەمكەن، دەپ ئويلاپ كېتىمەن. ئەنۋەر ناخشا كېچىلىكى ئۆتكۈزۈش، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا مەشرەپ ئۆتكۈزۈش، خۇسۇسىي ئادۋوكاتلىق ئورنى قۇرۇش قاتارلىق چوڭ ئىشلىرىنى تۈيۈقسىز بىرگە مەسلىھەت سالغىنىدا، بىز سەل تەۋەككۇلچى-لىك بولۇپ كەتتىمۇ نېمە، دەپ ئويلاپ ئىككىلەنگەن ئىدۇق. «كۆز قورۇ-قاق، قول باتۇر» دېگەندەك دادىللىق بىلەن مەشغۇلاتقا كىرىشىۋىدۇق، بۇ ئىشلار بىز ئويلىغانلىرىمىزدەك ئاسانچە ناھايىتى داغدۇغىلىق، مۇۋەپپەقىيەت-لىك، ھاياجانلىق ھالدا ئاخىرلاشتى. يۇقىرىقى نەتىجىلەرنى كۆرگىنىمىز-دە، ئەنۋەرگە ئىختىيارسىز قايىللىقىمىز ئاشتى. ئەنۋەر بەزى كىچىك ئىشلاردىمۇ تەۋەككۇلچىلىك بىلەن تۈيۈقسىز قارار چىقىرىپ، بىزنى گاڭ-گىرىتىپ قويىدۇ ۋە ئاخىرىدا بىز ئويلاپمۇ باقمىغان ياخشى نەتىجىگە ئې-رىشىدۇ. مۇشۇنىڭغا قاراپ ھازىرقى دەۋردە پىسخىكىمىزدا بارغانسېرى يو-

قىلىپ كېتىۋاتقان تەۋەككۈلچىلىك روھىنىڭ ناھايىتى زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ قالىمەن. ھازىر بىز بارغانسېرى ئېھتىياتچان، قورقۇنچاق بولۇپ، كىچىككىنە ئىشلارنىمۇ كۆنلەپ ئويلىنىپ، «ياپسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ» دەپ ئوتتۇز قېتىم ئىككىلىنىپ، نۇرغۇن پۇرسەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ قويۇۋاتىمىز. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، تەۋەككۈلچىلىك روھىنى يەنىلا تەشەببۇس قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

مەن ئەنۋەر بىلەن بىر يېرىدا، يەنى تۇرپان شەھىرىنىڭ شەرقىدىكى ياپيېشىل، گۈزەل يېزا سىڭگىمدە تۇغۇلغان، ئوتتۇرا مەكتەپتە بىرگە ئوقۇغان. مەن 1992 - يىلى ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، تۇرپانغا قايتىپ كەلگەندىن بۇيان باشقا قېرىنداشلار قاتارىدا ئەنۋەر بىلەن بىرگە ياشاپ كېلىۋاتىمەن. بىز ئون نەچچە يىلدىن بېرى نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇقلاردا بىرگە بولدۇق. كىشىلەر بىزنى ئايرىلماس بىر جۈپلەر دەپ ئاتىشىدۇ، مەن ئەنۋەردىن پەخىرلىنىمەن، ئۇمۇ مەندىن ئىپتىخارلىنىدۇ. ئۇ ئېيتقان كۆپلىگەن ناخشىلارنىڭ تېكىستلىرىنى مەن يازغان، ئۇنىڭ ناخشا كېچىلىكى، مەشرەپى، مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش ئىشلىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە مەن بارلىق ئىقتىدارىمنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ياردەم بەردىم. مېنىڭ كىتابلىرىمنىڭ نەشر قىلىنىش، تارقىتىلىش، مېنىڭ ۋە يېقىنلىرىمنىڭ قانۇنىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش ئىشلىرىغا ئۇمۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ھەمدەمدە بولدى. بىز ئۇزلۇكسىز تۇرده بىر - بىرىمىزنى تولۇقلاپ، بىر - بىرىمىزگە ياردەم بېرىپ، مېھنەت خامىنىدا نۇرغۇن چەشلەرنى دۆۋىلىدۇق. ئەنۋەرنىڭ ئاتىسى ئابدۇگۇل ھۆگەيدا ئىلگىرى - كېيىن سىڭگىم يېزىسىنىڭ يېزا باشلىقلىق، تۇرپان شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىلىرىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىلىرىنى ئۆتىگەن، خەلق خىزمىتىنى بىر ئۆمۈر بەجانىدىللىق بىلەن ئىشلەپ، ئەلنىڭ يۇقىرى ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن، ئاپىسى مەريەمخانمۇ پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى، ئۇلارنىڭ ئەنۋەرگە كۆرسەتكەن تەسىرى ناھايىتى زور.

ئەنۋەرنى ئۇرۇمچى ۋە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كېلىدىغان سەنئەتكارلار ۋە قانۇن ساھەسىدىكىلەرنىڭ تۇرپاندىكى ئىش بېجىرىش ئورنى دېيىشكە بولىدۇ. ئەنۋەرنى تۇرپانغا كەلگەن سەنئەت ساھەسىدىكىلەر، قانۇن ساھەسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسلا ئىزدەيدۇ. چۈنكى ئەنۋەر ئۆزىنى ئىزدەپ كەلگەن ھەر قانداق ئادەمنى ئىنتايىن قىزغىن، غەرەزسىز كەيپىياتتا كۈتۈۋالىدۇ. مېھمان ئۈچۈن بار - يوقىنى تۆكۈۋېتىدۇ. بۇ ئادەمنىڭ كېيىنكى ھاياتىدا رولى بار - يوقلۇقى بىلەن ئانچە ھېسابلىشىپ كەتمەي-

دۇ. بۇ مېھمانلارنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭ ساۋاقداش، دوست ـ بۇرادەر، تونۇش ـ بىلىشلىرى، ۋاكالەتچىلىككە تەكلىپ قىلغۇچىلار قوشۇلۇپ غايىت زور مېھمانلار توپىنى شەكىللەندۈرگەن بولغاچقا، ئەنۋەر رېستوران، ئارام-گاھلاردىن بىرى كېلەلمەيدۇ.

لېكىن، ئۇ شۇنچە ئالدىراش بولسىمۇ، ئادۋوكاتلىق كەسپىگە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىدۇ. چۈنكى ئۇنى تونۇتقانمۇ، نان بېرىۋاتقىنىمۇ ئادۋوكاتلىق كەسپى. ئۇ كەسپىگە نىسبەتەن ناھايىتى ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچان. ئەتىسى ئۇ ۋاكالەتچىلىك قىلىدىغان سوت بولسا، ھەر قانداق مۇھىم سورۇن بولسىمۇ، «غىپپىدە» سۈغۇرۇلۇپ چىقىپ، خىلۋەت جايدا دېلو ماتېرىياللىرىنى كۆرۈپ، ئەتىسىدىكى سوتقا ئەستايىدىل، پۇختا تەييارلىق قىلىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ سوتتىكى روھىي ھالىتى ناھايىتى جۇشقۇن، جەڭگىۋار، نۇتۇقلىرى راۋان، ھېسسىياتلىق بولۇپ، سوت قاتناشقۇچىلىرىنى ئىختىيارسىز قايىل قىلىدۇ. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئەنۋەر تۇرپاندىكى داڭلىق ئادۋوكات بولۇپلا قالماي، شىنجاڭدىمۇ خېلى تەسىرگە ئىگە نوپۇزلۇق ئادۋوكات. بۇ نەتىجە ئۇنىڭ كەسىپتە ئۆزلۇكسىز ئىزدىنىشى، تىرىشىشى، تەجرىبە توپلىشىدىن كەلگەن. ئۇ يەنە ۋاقىتتىن ئۈنتايىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنالايدۇ، ماشىنا ھەيدەپ كېتىۋاتقانلىرىدا ماشىنىنىڭ VCD سىدىن پايدىلىنىپ، تىنماي ناخشا مەشق قىلىپ، ناخشا ئورۇنداش ماھارىتىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ئۇنىڭ شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ھەر خىل سەنئەت كېچىلىكلىرىدە ئورۇندىغان «دەستە گۈل»، «ساخاۋەت»، «قۇياشىمسەن»، «ئامان قال» قاتارلىق ناخشىلىرى تاماشىبىنلارنىڭ ياقتۇرۇپ ئاڭلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئۆزى ئۇيۇشتۇرغان «ئەنۋەر ئابدۇگۈل مەشرىپى» دە ئورۇندىغان «ئانا، مېنى تۇغقان كۈنۈڭگە مۇبارەك» ناملىق ناخشىسى مۇڭلۇق مېلودىيىسى بىلەن نۇرغۇن تاماشىبىنلارنىڭ يۈرەك تارىنى تىترەتتى. بولۇپمۇ ئەنۋەرنىڭ شىنجاڭدىكى مىللىي ئادۋوكاتلارنىڭ ئىچىدە تۇنجى بولۇپ، خوسۇسىي ئادۋوكاتلىق ئورنى قۇرۇشى، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن بىرلىشىپ، تۇنجى بولۇپ خوسۇسىي نامدا مەشرەپ ئۆتكۈزۈشى رايونىمىزدا زور زىلزىلە قوزغىدى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا بىر كېچىلىك مەشرەپ ئۆتكۈزۈش ئۇچۇن قانچىلىك ئىقتىساد، ۋاقىت، زېھنىي كۈچ، غەيرەت ـ شىجائەت كېتىدىغانلىقىنى ئانچە كۆپ كىشىلەر چۈشەنمەيدۇ. ئەنۋەر بۇ كېچىلىكنى نوقۇل ئۆزىنى تەشۋىق قىلىش ئۈچۈنلا ئەمەس، تۇرپاننىڭ ئوبرازىنى يەنمۇ نۇرلاندۇرۇش، ھۇزۇر بەخش سەنئەت نومۇرلىرى بىلەن ئاممىغا

بەدئىي زوق بېغىشلاش، ئۆزىنىڭ سەنئەتكە بولغان قىزغىن مۇھەببىتىنى ئىپادىلەش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزدى. دېمەك، يەنە بىر نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئەنۋەر دوستلىرىنىڭ يارىدىمىدە يۈز مىڭ يۈەنگە يېقىن ئىقتىساد ئاجرىتىپ ساخاۋەت قىلىپ، خەلققە نادىر ئەدەبىيات ـ سەنئەت نومۇرلىرىنى تەقدىم قىلدى. ئەجرىگە يارىشا مەشرەپتە نومۇرلار سەرخىل، تېخنىكا يۇقىرى بولغاچقا، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ يۇقىرى باھاسىغا، كۆرۈرمەنلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

ئەنۋەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى ئوچۇق ـ يورۇق، خۇش چاقچاق، مەرد، سېخىي. ئۇ ئىچىدە گەپ يوشۇرۇپ، سامانىنىڭ ئاستىدىن سۇ يۈگۈر ـ تۈپ يۈرمەيدۇ، ھەر قانداق سورۇندا ئوچۇق ـ يورۇق مىجەزى، ھەزىل ـ چاقچاقلىرى بىلەن سورۇندىكى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى بىئىختىيار ئۆزىگە رام قىلىۋالىدۇ. شۇڭا، نۇرغۇن سورۇنلاردا دوستلار ئەنۋەرنى سېغىنىدۇ، ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىشىدۇ، ئەنۋەر بولمىغان سورۇن كىشىدە خۇددى تۇزى تېتىمىغاندەك تەسىرات پەيدا قىلىدۇ. يەنە بىر جەھەتتىن ئۇنىڭ كۆڭلى ناھايىتى يۇمشاق بولغاچقا، دەۋاگەرلەردىن بىرەرسى دەردىنى ئېيتسا، ئىچى ئاغرىپ كېتىپ، دەۋا ھەققىنى ياكى بىر قىسمىنى كەچۈرۈم قىلىۋېتىدۇ. قىينىچىلىقتا قالغانلار ئۇچرىسا، يانچۇقىدا بار پۇلنىڭ ھەممىسىنى يار ـ دەم قىلىپ بېرىۋېتىدۇ. شۇڭا، ئۇ مەملىكەت، ئاپتونوم رايون بويىچە «قا ـ نۇن يارىدىمى بېرىشتىكى ئىلغار شەخس» بولۇپ باھالانغان. ئۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىمۇ ئىنتايىن ياخشى كۆرگەچكە، زور سوممىدا ئىقتىساد ئاجرىتىپ، «تۇرپان گېزىتى» ئەدەبىي بېتىدە 2008 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 2009 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە ئۆزىنىڭ نامىدا بىر يىللىق «ئىدىقۇت قەسىدىسى مۇكاپاتلىق بەدئىي ئەسەرلەر مۇسابىقىسى» ئۇيۇشتۇردى. بىر يىل جەريانىدا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى نۇرغۇن ئاپتورلار بۇ مۇسابىقىگە ئەسەر ئەۋەتىپ، ئەنۋەر ئابدۇگۇلگە بولغان ھۆرمەت ـ ئېھتىرا ـ مىنى بىلدۈرۈشتى. ئەنۋەرنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىن يارەدەم بېرىشى ئار ـ قىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن بۇ پائالىيەت تۇرپاننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشـ لىرىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىدى.

پۇتبول غەمگۇزارى ـــ ئەلقەم مۇھەممەت

قىسقا ئارخىپ: 1967 ـ يىلى 3 ـ ئاپرېل تۇرپان شەھىرىدە تۇغۇلغان. 1988 ـ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، تۇرپان ئاز سانلىق

مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش مەركىزىگە شوپۇر بولۇپ خىزمەت-
كە ئورۇنلاشقان. كېيىن «تۆمۈر تاۋاق» تىن ۋاز كېچىپ، كەچلىك بازاردا
يېمەك - ئىچمەك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 2000 - يىلى تۇرپان
سودا شەھىرىدە «ئەلقەم پىششىق گۆش مەززىلىك تائاملار ئاشخانىسى» نى
ئاچقان. 2004 - يىلى تۇرپان شەھىرىنىڭ بېزەكلىك يولىدا سەككىز يۈز
كۋادرات مېتىر كۆلەمدىكى «ئەلقەم مەززىلىك تائاملار تېز تاماقخانىسى»
نى ئاچقان، 2006 - يىلى دۆلەت دەرىجىلىك داڭلىق مەنزىرىگاھ — بۈيە-
لۈقتا بەش مودىن ئارتۇق كۆلەمدىكى بىر ئارامگاھنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ،
«ئەلقەم يېشىل ئارال ئارامگاھى» دېگەن ۋىۋىسكىنى ئېسىپ تىجارەت باش-
لىغان. 2007 - يىلى كونىشەھەر شەرقىي قوۋۇقتا مىڭ كۋادرات مېتىر
كۆلەمدىكى «ئەلقەم رېستورانى» نى ئىشقا كىرىشتۈرگەن. ھازىر ئەلقەمنىڭ
تۆت ئورۇندا ئاشخانا، ئارامگاھ ۋە رېستورانى بار، بۇ ئورۇنلاردا بىر يۈز
قىرىقتىن ئارتۇق ياش ئىشلەيدۇ، خىزمەتچىلەرگە يىلدا بىرىدىغان ئىش
ھەققى بىر مىليون يۈەنگە يېتىدۇ. ئۇ تۇرپان ۋىلايەتلىك، تۇرپان شەھەر-
لىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى تەرىپىدىن كۆپ
قېتىم ئىلغار بولۇپ تەقدىرلەنگەن، 2007 - يىلى ۋىلايەت بويىچە ئون
مۇنەۋۋەر ياشنىڭ بىرى بولۇپ باھالانغان، تۇرپان شەھەرلىك سىياسىي
كېڭەشنىڭ ئەزالىقىغا سايلانغان. ئۇ 1989 - يىلى توي قىلغان بولۇپ، ئا-
يالى نۇسرەتگۈل تۇرپان شەھەرلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتە خىزمەت قە-
لىدۇ، ئىككى ئوغۇل، بىر قىزى بار.

※ ※ ※

تۇرپاندا «ئەلقەم» دېگەن ئىسىم تىلغا ئېلىنسا، كىشىلەرنىڭ كاللىسىدا
دەرھال «ئەلقەمنىڭ گۆشى» دېگەن ئۇقۇم پەيدا بولىدۇ. چۈنكى، ئەلقەمنىڭ
ئەڭ دەسلەپكى ماركىسى، شۇنداقلا داڭلىق ماركىسى — سودا پىشۇرۇلغان
پىششىق گۆش. ئەلقەم تۇرپان شەھىرىنىڭ ئايدىڭكۆل يېزىسىدىكى باقمە-
چىلىق بازىسىدا مالالارنى تەبئىي مۇھىتتا بوردىاپ، مەخسۇس بېقىلغان
پاقلان گۆشىنى ئىشلىتىدۇ. ئەلقەم نامىدىكى زەنجىرسىمان ئاشخانىلارنىڭ
سودا پىشۇرۇلغان پىششىق گۆشى ئىنتايىن تەملىك ۋە مەززىلىك. شۇڭا
«ئەلقەمنىڭ گۆشى» دېگەن نام يىراق - يېقىنغا پۈر كەتكەن. ئۇرۇمچى قا-
تارلىق شەھەرلەردىن مەخسۇس «ئەلقەمنىڭ گۆشى» نى يېگىلى كېلىدە-
غانلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئەلۋەتتە، ئەلقەم نامىدىكى زەنجىر-
سىمان ئاشخانىلارنىڭ باشقا تاماقلىرىمۇ ئىنتايىن تەملىك ۋە قۇۋۋەتلىك.
تۇرپان شەھىرىدىكى ئەڭ ئاۋات، بازىرى ئىنتىك، سودىسى ياخشى ئاشخا-

نىنى «ئەلقەم تېز تاماقخانىسى» دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. بۇ يەردە كىشىلەر نۆۋەت ساقلاپ ئۆچىرەت تۇرۇپ تاماق يەيدۇ. ئەلقەم ئارامگاھ، ئاشخانا، رېستورانلىرىنى پات ـ پات ئارىلاپ، ھەر جايدىن كەلگەن ئەزىز مېھمانلارنى كۈتۈپ، ھەر خىل پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ، كۈنلىرىنى خاتىرجەم، ئەھمىيەتلىك ئۆتكۈزىدۇ. ھەر قايسى تىجارەت نۇقتىلىرىدىكى باشقۇرغۇچىلار ئەلقەمگە ۋاكالىتەن خېرىدارلارغا قىزغىن مۇلازىمەت قىلىپ، سودىنى يۇرۇشتۇرۇپ كېتىۋېرىدۇ. بۇنى ئاڭلاپ، ئەلقەم ئەجەپ راھەت، خاتىرجەم ياشايدىكەن دەپ ئويلاپ قالماڭ. ئۇ ئون نەچچە يىلدىن بېرى «ئەلقەم» دىن ئىبارەت مۇشۇ داڭلىق ماركىنى يارىتىش ئۈچۈن، ھېسابسىز جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى چەكتى، ئاز بولمىغان بەدەللەرنى تۆلىدى.

ئەلقەمنىڭ ئەڭ چوڭ قىزىقىشلىرىنىڭ بىرى پۇتبول. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىدىن باشلاپ، پۇتبولغا قىزغىن ئىشتىياق باغلاپ، تۇرپان پۇتبول كوماندىسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، ھەتتا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇسابىقىلەرگىچە قاتناشقان. ھەممىمىزگە مەلۇمكى، پۇتبول ھازىر بىر مىللەتنىڭ، بىر دۆلەتنىڭ نوپۇزىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان مۇھىم تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. تەنھەرىكەتنى ياخشى كۆرىدىغان، پۇتبولغا ئېچىدىغان كۆيدىغان ئەلقەم بىر قانچە يىللاردىن بۇيان تۇرپاننىڭ پۇتبولچىلىق ئىشلىرىنى، شۇنداقلا ئۇيغۇر پۇتبولچىلىقىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللاپ كەلدى. ھەتتا تۇرپان پۇتبولچىلىقىنى ئاجىزلىقتىن كۈچەيتىش، تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئەلقەمنىڭ رولى ناھايىتى زور دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ 2005 ـ يىلىدىن باشلاپ ھەر يىل ئۆز يېنىدىن ئوتتۇز مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، تۇرپان شەھەرلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى بىلەن بىرلىشىپ «ئەلقەم لوڭقىسى» پۇتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتىدۇ، ئىقتىساد ئاجرىتىپ، ئۆز نامىدا پۇتبول كوماندىسى تەشكىللەپ، ھەر قايسى جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن پۇتبول مۇسابىقىلىرىغا قاتنىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئەلقەم يەنە تۇرپاننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى ئۈچۈنمۇ ئاز بولمىغان ياردەملەرنى قىلدى. 2008 ـ يىلى يىگىرمە مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، «ئەلقەم رېستورانى» دا داغدۇغىلىق نوروز ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى، 2009 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن «ئەتۈر ئابدۇگۈل مەشرىپى» گىمۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم قىلدى.

يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتتۇقكى، ئەلقەم ناھايىتى سېخىي ھەم مەردانە. ئۇ مۇمەن، قىيىنچىلىقتا قالغان، ئەھمىيەتلىك ئىشلار ئۈچۈن ئۆزىدەپ

كەلگەن كىشىلەرنى قۇرۇق قول قايتۇرمايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ناھايىتى كۆڭۈلچەك بولۇپ، باشقىلار قىينىچىلىققا ئۇچرىسا قاراپ تۇرالمايدۇ. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ياخشى ئوقۇۋاتقان، ئەمما ئائىلە ئىقتىسادىي قىيىن-چىلىقى ئېغىر بىر قانچە ئوقۇغۇچىنىڭ پۈتۈن ئوقۇش راسخوتىنى زىم-مىسىگە ئالغاندىن سىرت، بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچىدىكى ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەن بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ھەر يىلى ئون مىڭ يۈەن ئەتراپىدىكى ئوقۇش چىقىمىنىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ 2000 - يىللىرىن بۇيان ئۆگىنىشى ياخشى، ئائىلىسىدە قىينىچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارغا قىلغان ياردىمى يۈز مىڭ يۈەندىن ئاشىدۇ. شۇڭا، كۆپىنچە كىشىلەر ئەل-قەمنى «ئەلقەم دۇرۇس ئىش قىلىپ پۇل تاپتى، تاپقىنىنى جايىغا ئىشلە-تىپ ھۆرمەت تاپتى» دەپ تەرىپلىشىدۇ.

ئەلقەم ئادەتتە ئېغىر - بېسىق، سالماق بولۇپ، كىشىدە ناھايىتى مەدە-نىي، ئىللىق تەسىرات قالدۇرىدۇ. ئۇنىڭ تىجارەتتىكى دەستۇرى ئاشپەز ۋە مۇلازىملارغا قاتتىق تەلەپ قويۇش بىلەن بىرگە ئۇلارنى ھۆرمەت قىلىش ۋە ئىشەنىش، تاماق تۇرلىرىنى كۆپەيتىش ئاساسىدا سۈپەتكە، تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىشتىن ئىبارەت. شۇڭا، ئۇ تەملىك تاماقلىرى، ئەلا مۇلازى-مىتى، خەلققە مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان بىر قاتار ساخاۋەتلىك ئىشلىرى بە-لەن تۇرپاندا يۇز تاپتى. ئەلقەم گەرچە ئالىي مەكتەپلەرگىچە ئوقۇيالمىغان بولسىمۇ، پۈتۈن بىلىم، ساپا، ماھارەت، تەجرىبىنى جەمئىيەتتىن، ئەمەلىي تۇرمۇشتىن ئۆگەنگەن. باشقىلار دۆلەت كادىرى بولالمايلا ئاۋارە بولۇۋاتقان بولسا، ئۇ «تۆمۇر تاۋاق» تىن كەسكىن ۋاز كېچىپ ھەم شۇنىڭغا يارىشا ئىگىلىك تىكلەپ، ھەممەيلەننى قايىل قىلدى.

ئەلقەمنىڭ ئاتىسى مۇھەممەت جېلىل تۇرپاندىكى پېشقەدەم مائارىپچى، ئاپىسى ھەمراخان ئايىت تۇرپاننىڭ تۇنجى ئەۋلاد دىكتورلىرىنىڭ بىرى. ئۇلار ئالتە پەرزەنتىنى ناھايىتى ياخشى تەربىيىلىگەن. باشقا پەرزەنتلەر دۆلەت كادىرى بولۇپ ياخشى خىزمەت قىلىۋاتقان بولسا، ئەلقەممۇ تاپقان پۇلىنى جەمئىيەت ئۈچۈن پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلىتىپ، بۇ ئائىلىنىڭ تەرەققىياتى ۋە نوپۇزىغا يەنە بىر يېڭى مەزمون قوشتى.

شائىر ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتچى ــ ئەكبەر داۋۇت

قىسقا ئارخىپ: 1970 - يىلى 25 - فېۋرال پىچان ناھىيىسىنىڭ دالانكاربز يېزىسى يوغانقىر كەنتىدە تۇغۇلغان. 1988 - يىلى تۇرپان

دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ تەنتەربىيە كەسپىنى پۈتكۈزۈپ، دالانكارىز يېزىلىق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1991 ـ يىلىدىن 1993 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ جۇڭگو تىل ـ ئەدەبىيات كەسپىدە بىلىم ئاشۇرغان. 1993 ـ يىلىدىن باشلاپ تۇرپان ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە يۆتكىلىپ كەلگەن. 1995 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 2004 ـ يىلى 4 ـ ئايغىچە ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى، تۇرپان ۋىلايەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 2005 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تۇرپان ۋىلايەتلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا يۆتكىلىپ كەلگەن. ھازىرغا قەدەر ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا 700 پارچىغا يېقىن شېئىر، نەسىر، ئوبزور ۋە پوبلىستىك ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان. بىر قىسىم ئەسەرلىرى «يۇرەكسىز سۆيگۈ»، «قەشقەردىكى يەر شارى»، «مېھنەت چېچەكلىرى» قاتارلىق توپلاملارغا كىرگۈزۈلگەن، 50 پارچىغا يېقىن شېئىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ئېلان قىلىنغان. بىر قىسىم ئەسەرلىرى «يۇرەكسىز سۆيگۈ»، «قەشقەردىكى يەر شارى»، «مېھنەت چېچەكلىرى» قاتارلىق توپلاملارغا كىرگۈزۈلگەن، 50 پارچىغا يېقىن شېئىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ئېلان قىلىنغان. 2007 ـ يىلى 11 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «ئۇيغۇر قول ھۈنەرۋەنچىلىك رىسالىسى ـــ كەشتىچىلىك» ناملىق كىتابى نەشر قىلىنغان. ئەسەرلىرى كۆپ قېتىم «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»، «تەڭرىتاغ ئەدەبىيات مۇكاپاتى»، «تۇرپان ئەدەبىياتى مۇكاپاتى» قاتارلىق مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىي ئاخبارات تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

ئەكبەر داۋۇت 1992 ـ يىلى توي قىلغان، ئايالى رىزۋانگۈل تۇرپان شەھىرى يار يېزا گوبى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ئىككى قىزى بار.

※ ※ ※

مەن ئەكبەر داۋۇت بىلەن 1992 ـ يىلى ئالمىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، «تۇرپان گېزىتى» ئىدارىسىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشقاندا تونۇشقان. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئەدەبىيات بىزنى تونۇشتۇرغان، رىشتىمىزنى باغلىغان. مانا ئون نەچچە يىلدىن بېرى مۇقەددەس ئەدەبىياتنىڭ ئوتى بىلەن قەلەم قېرىنداش، كۆڭۈل قېرىنداش بولۇپ يېقىن ئۆتۈپ كېلىۋاتىمىز.

ئەينى يىللاردا تۇرپان ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىدە ئىشلەۋاتقان ئەكبەر داۋۇت تەنھا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى زىلزىلىگە سالغان «گۈڭگا شېئىر» ئېقىمىنىڭ تۇرپاندىكى بايراقدارلىرىنىڭ بىرى

ئىدى. ئۇنىڭ شېئىر، نەسرلىرى پىكرى چوڭقۇر، ئىپادىلەش ئۇسۇلۇبى ئۆزگىچە، تەپەككۇرى يېڭى، ئۇسلۇبى رەڭگارەڭ بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ئەدەبىيات يىغىلىشلىرىدىكى مۇلاھىزىلىرىمىزنىڭ باش تېمىسى بولاتتى. شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىۋاتقان ئەسەرلىرى ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا خېلى زور تەسىر قوزغىغانىدى. كېيىنچە «گۈڭگا شېئىر» ھادىسىسى پەسكويغا چۈشتى. ئەكسىچە داۋۇت ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىدە ئىشلەۋاتقان مەزگىلدە تۇرپان ۋىلايەتلىك ياز-غۇچىلار جەمئىيىتى، ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى، خەتتاتلار جەمئىيىتى قا-تارلىق جەمئىيەتلەرنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېگىشلىك ھەسسە قوشتى ۋە ھەر خىل شەكىللەر بىلەن ئىقتىساد ھەل قىلىپ، بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ پائالىيەتلىرىنىڭ جانلىنىشىغا تۈرتكە بولدى. كېيىن ئەكسىچە داۋۇت «تۇرپان» ژۇرنىلىنى ئىشلەشكە مەسئۇل بولۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ژۇرنالنىڭ ئىشلىرىغا بېغىشلىدى. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، شىنجاڭدا ئەكسىچە ردەك بىجانىدىل، جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيدىغان، بارلىقىنى ژۇنال ئۈچۈن دوغا تىكىدىغان ژۇنالىستلار ناھايىتى ئاز ئۇچرىسا كېرەك.

تىنىمسىز ئىزدىنىدىغان، تىرىشىدىغان، بارلىق يېڭى شەيئىلەرنى بىلىۋېلىش قىزغىنلىقىدا ئوت بولۇپ يانىدىغان ئەكسىچە ئارانلا دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنى پۈتكۈزگەن بولسىمۇ، باشقا بارلىق بىلىملەرنى توختاۋسىز ئۆزلۇكسىدىن ئۆگىنىپ، كۆپ ئىقتىدارلىق بولۇپ يېتىشىپ چىقانىدى. ئۇ خەنزۇ تىلىدا ئالاقە قىلىش، كومپيۇتېر مەشغۇلاتى، سۈرەتكە تارتىش، سىنئالغۇغا ئېلىش، ئەسەر تەھرىرلەش، گۈزەل سەنئەت لايىھەسى، باسمىچىلىق، سودا، ئىجتىمائىي ئالاقە، ھەتتا ماشىنا ھەيدەشكىچە بىر - بىرلەپ ئۆگىنىپ، پۈختا ئىگىلەپ ماڭدى ۋە بۇ ماھارەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ژۇرنال ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇردى. «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى ئۆتەۋاتقان مەزگىلدە پۈتكۈل مېھىر - مۇھەببىتىنى، بارلىقىنى ژۇرنالچىلىق ئىشلىرىغا بېغىشلىدى. ئۇرۇمچىدە بىر قانچە قېتىم «تۇرپان» ژۇرنىلى ھەققىدە سۆھبەت يىغىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، پىشقەدەم مۇتەخەسسىسلەر، ژۇرنالىستلار، ياش شائىر، يازغۇچى، ئەدىبلەر-دىن ژۇرنالنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش ھەققىدە پىكىر ئالدى؛ «تۇرپان» ژۇرنىلىنى تەشۋىق قىلىش، تراژىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ئەسەر مەنبەسىنى تولۇقلاش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ناھىيە، شەھەرلەرنى ئىككى قېتىم تولۇق ئايلىنىپ، نەچچە يۈزلىگەن ئاپتورلار، ئەدىبلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، ژۇرنالنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتتى. باغمۇ باغ، تاغمۇ تاغ يۈرۈپ

ئاپتورلارنى ئىلھاملاندۇرۇپ، ئەسەر تەشكىللىدى. ئۇ شىركەت ۋە ئورۇنلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئېلان، تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئۇقۇشاتتى. كۈنلەپ ئولتۇرۇپ ئەسەر تەھرىرلەيتتى، كومپيۇتېرنىڭ ئالدىدا كېچىلەپ ئولتۇرۇپ، بەت لايىھىسىنى ياسايتتى. ژۇرنال ئۇچۇن تۇنلەرنى تاڭلارغا ئۇلاپ ئىشلەيدىغان ۋاقىتلار ئەكسېر ئۇچۇن نورمال ئىش ئىدى. ژۇرنالنىڭ نۇسخىسى چىققاندىن كېيىن يەنە ئۇرۇمچىدىكى زاۋۇت بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئۆزى چىقىپ باستۇراتتى. ژۇرنال بېسىلىپ چىققاندىن كېيىن ئۆزى ماشىنا بىلەن يېزىمۇ يېزا يۇرۇپ تارقىتاتتى. قاراڭ، بىر ژۇرنالنىڭ بارلىق مەشغۇلات تەرتىپلىرىنى ئۆزى ئورۇندايدىغان بۇنداق مۇھەررىرنى سىز كۆرگەنمۇ؟ شۇ يىللاردا ئەكسېر داۋۇت ئەجرىگە يارىشا «تۇرپان» ژۇرنالىنىڭ تارىخىدا يېپىيېڭى بىر سەھىپە ئاچتى. «تۇرپان» ژۇرنالى يەرلىك ژۇرنال بولۇشىغا قارىماي، سۈپىتى، تراژى يىلمۇ يىل ئېشىپ، شىنجاڭدىكى قەلەمكەشلەر بولسۇن، ئوقۇرمەنلەر بولسۇن ئەڭ بۇرۇن تاللايدىغان نوپۇزلۇق ژۇرنال بولۇپ قالدى.

كېيىن ئەكسېر داۋۇت خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن تۇرپان ۋىلايەتلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا يۆتكەلدى. ئۇ بۇ يەردە خىزمەت ۋەزىپىسىنى ياخشى ئادا قىلىش بىلەن بىللە، خىزمىتىگە تەسىر يەتكۈزمىگەن ئاساستا ئىش كۈتۈپ تۇرغان ئىنىلىرى ۋە بىر قىسىم ياشلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ بىرەر شىركەت قۇرۇشنى، تۇرپاننىڭ مەدەنىيەت، يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا ئۇچۇرلىرى ساھەسىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى. 2005 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئۇرۇمچى «ئىزچىلار» شىركىتىنىڭ قوللىشى بىلەن تۇرپاندا «ئىزچىلار» كىتابخانىسىنى قۇردى. كىتابخانا تىجارىتىگە كومپيۇتېر سېتىش، ئېلان لايىھىلەش، باسما ئىشلىرى مۇلازىمىتىنى بىر گەۋدىلەشتۇردى. 2007 ـ يىلى 2 ـ ئايدا پېچان ناھىيىسىگە كومپيۇتېر ئۇنىۋېرسال مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تارماق نۇقتا قۇردى. يەنە شۇ يىلى 7 ـ ئايدا تۇرپاندىكى دۇكانىنى ئىككىگە كۆپەيتىپ، مەدەنىيەت بۇيۇملىرى تىجارىتى بىلەن كومپيۇتېر چىلىقىنى مەخسۇسلاشتۇردى. خەلقئارادىكى داڭلىق ماركىلاردىن «دېل»، «خۇيپۇ»، «كانون»، «توشىبا»، «چىڭخۇا زىگۇاڭ» قاتارلىق كومپيۇتېر، پرىنتېر، نۇسخائالغۇلارنىڭ تۇرپاندىكى باش ۋاكالەتچىلىك سالاھىيىتىگە ئېرىشتى. تۇرپان ۋىلايىتى ۋە تۇرپان شەھىرىنىڭ «ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن مال سېتىۋېلىش نۇقتىسى» سالاھىيىتىنى ھازىرلىدى. مۇلازىمەت سەۋىيىسىنى ئۇزلۇكسىز ئۆستۈرۈپ، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەرنىڭ ئالقىشىغا ئې-

رىشتى. ئەڭ مۇھىمى، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بېسىمىنى يېڭىلىتىپ، ھازىرغا قەدەر ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن 30 غا يېقىن ياشنى تەربىيىلەپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارغا چىقىش يولى كۆرسىتىپ بەردى. شىركەتتىكى ھەربىر خادىمنىڭ ئائىلە، تۇرمۇش ئىشلىرىغىچە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇلارغا ئەڭ زور دەرىجىدە مېھىر ـ شەپقەت يەتكۈزدى. مانا ئەمدى بۇ تىجارەت نۇقتىلىرى ۋە تۇرلىرىنى بىرلەشتۇرۇپ، «مەرىپەتكە ئىنتىلگۈچىلەرنى ئىلىم يولىغا يېتەكلەش، زامانىۋى پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق ئىگىلىك تىكلەش» نى تىجارەت قىلىنامىسى قىلغان، دۆكانلىرى ئازادە، باشقۇرۇلۇشى ئۆلچەملىك، مالىرى خىل بولغان، «كۆكتاڭ ئېلېكترون چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى» نى قۇرۇپ چىقتى. شىركەتكە نۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈردى، مۇھەببىتىنى بېغىشلىدى. شىركەتنى تۇرپاندىكى ئۈيغۇر كومپيۇتېر بازىرى ساھەسىدىكى نوپۇزلۇق مۇلازىمەت بازىرىغا ئايلاندۇردى.

ئەكبەرنىڭ جان كۆيدۈرۈشى، خادىملارنىڭ ئۆزلۈكسىز تىرىشچانلىقى بىلەن بۇ شىركەت 2007 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى تەرىپىدىن «ئاپتونوم رايون بويىچە ئىگىلىك تىكلىگۈچى 100 يۈلتۈز» نىڭ بىرى؛ 2007 ـ يىللىق زىگۈڭ كومپيۇتېرى بېيجىڭ باش شىركىتىنىڭ مەملىكەت بويىچە سېتىش ۋە مۇلازىمەتتە «ئالاھىدە شەرەپ مۇكاپاتى» نىڭ شىنجاڭ بويىچە بىردىنبىر ساھىبى؛ يەنە شۇ يىللىق شىنجاڭ تارماق باش شىركىتىنىڭ «ئۈلگىلىك سېتىش نۇقتىسى» بولۇپ باھالاندى. بۇ شەرەپلەر مەزكۇر شىركەتنى 2007 ـ يىلىدىن باشلاپ تۇرپان ۋىلايەتلىك ۋە پىچان ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى تەرىپىدىن «ياشلار ئىگىلىك تىكلەش بازىسى» سالاھىيىتىگە ئېرىشتۈردى.

ئەكبەر داۋۇت قوشۇمچە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغاندىن كېيىنمۇ، ئەدەبىيات ساھىبى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان كەسىپ ـــ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنى ئىزچىل قوللاپ كەلدى. «ئىزچىلار» كىتابخانىسى نامىدا ئىقتىساد ئاجرىتىپ، 2006 ـ يىلى 8 ـ ئايدىن 2007 ـ يىلى 8 ـ ئايغىچە «تۇرپان گېزىتى» دە بىر يىللىق «ئىزچىلار نامىدىكى مۇكاپاتلىق بەدىئىي ئەسەرلەر مۇسابىقىسى» نى ئۇيۇشتۇردى؛ تۇرپان تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «ئىدىقۇت غۇنچىلىرى» پروگراممىسىغا ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بەردى.

ئەكبەرنىڭ ئاتىسى داۋۇت ئابدۇل پىچان ناھىيىسىنىڭ دالانكارىز يېزىسىدا ئۆزۈن يىل رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن، ئەمەلىي ئىشلەپ

خەلقنى نەپكە ئېرىشتۇرگەن ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشىلەرنىڭ بىرى. ئەكبەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى ئىنتايىن ئاق كۆڭۈل، تۆز نىيەت، كۆڭۈلچەك. ئەكبەردە ھەقىقىي شائىرغا خاس پىداكار روھ، قاياناق ھېسسىيات بار، دوستلىرىنىڭ ئىشى ئۈچۈن ھەر قانداق نەرسىسىدىن ۋاز كېچىپ يارداەم قىلىدۇ. ئۇ ھازىر گەرچە مەتبۇئاتلاردا كۆپ ئەسەر ئېلان قىلالمايۋاتقان، ۋاقىت چىقىرالمايۋاتقان بولسىمۇ، يەنىلا يېزىقچىلىقنى تاشلاپ قويمىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە مۇقەددەس ئەدەبىيات ئوتى ھازىرمۇ گۈلخان بولۇپ لاۋۇلداپ تۇرىدۇ. ھەر خىل ئەدەبىيات يىغىلىشلىرىدا، قەلەمكەش دوستلار ئۆزئارا يىغىلىپ ئولتۇرغان كۆڭۈللۈك سورۇنلاردا، رومانتىكىغا بۆلەنگەن ئەھمىيەتلىك سەپەرلەردە ئەكبەر بىلەن بىللە بولغىنىمىزدا ئۇنىڭ چوڭقۇر پىكىرلىك مۇلاھىزىلىرىدىن، تاتلىق لىرىك شېئىرلىرىدىن، ھاياجانلىق نۇتۇقلىرىدىن، شىركەيپ ھالەتتىكى ھىجران تۈيغۇلىرىدىن، تەنھا ئولتۇرۇپ خاتىرىسىگە توختىماي يېزىۋاتقان مىسرا، كۈپلېتلاردىن بۇ ئوتنىڭ ئاخىرى يالقۇنجاپ تۇرغان گۈلخانغا ئايلىنىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئەدەبىيات ئاشناسى ــ خالىق سىيتنىياز

قىسقا ئارخىپ: 1975 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى تۇرپان شەھرىنىڭ ئۈزۈمچىلىك يېزا تاشتوغان كەنتىدە تۇغۇلغان. 1994 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق مەكتىپىگە قوبۇل قىلىنغان. 1996 ـ يىلى مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ كېلىپ، تۇرپان شەھەرلىك ئۈرۈمچى لىق پونكىتىغا ئىشقا چۈشكەن. قانۇن كەسپىدە ئۈزلۈكسىز ئۆگىنىپ، تولۇق كۇرس دىپلومىنى ئالغان. 2003 ـ يىلى خىزمەتتىن ۋاقىتلىق چېكىنىپ، ئاتىسى سىيتنىياز شەمشى، ئاكىسى تۇرسۇنجانلار بىلەن بىلە، تۇرپان شەھىرىنىڭ بېزەكلىك يولىدا توققۇز يۈز كۋادرات مېتىر كۆلەمدىكى «خۇشناۋا» رېستورانىنى ئاچقان. 2006 ـ يىلى 5 ـ ئايدا تۇرپان شەھىرىنىڭ ئىدىقۇت يولىدا ئون مو كۆلەمدىكى ئۈزۈم بارىڭلىق «خۇشناۋا» ئارامگاھىنى قۇرغان. 1999 ـ يىلى توي قىلغان بولۇپ، ئايالى ھۆرىيەتگۈل ساياھەت شىركىتىدە خىزمەت قىلىدۇ، ئىككى ئوغلى بار.

※ ※ ※

تۇرپاندا «خۇشناۋا» رېستورانى، «خۇشناۋا» ئارامگاھىنىڭ خېلى داڭقى بار. چۈنكى، بۇ رېستوران، ئارامگاھلارنىڭ تاماقلىرى تەملىك، باھاسى

مۇڭاپىق، سەنئەت نومۇرلىرى سەرخىل، مۇلازىمەت سۈپىتى يۇقىرى، مۇلازىمەت ئوبيېكتى ئادەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ئاساس قىلغان. بولۇپمۇ «خۇشناۋا» ئارامگاھى قويۇق ئۇزۇم باربىغى ئاستىغا جايلاشقان، ھاۋاسى ساپ، سالقىن، مەنزىرىسى گۈزەل، لايىھىلىنىشى ئۆزگىچە بولۇش ـ تەك ئالاھىدىلىكى بىلەن تۇرپاننىڭ كىچىكلىتىلگەن كۆرۈنۈشى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ تۇرپان شەھىرى ئىچىدىكى شارائىتى ئەڭ ياخشى ئارامگاھلار ـ نىڭ بىرى. ئارامگاھقا مۇناقىلا كىرگەن كىشى بۇ يەرنىڭ بېزىلىشىدىكى قويۇق مەدەنىيەت، سايا‌ھەت مۇھىتىنى كۆرۈپ، ئارامگاھ باشقۇرغۇچىلـ ـرىغا ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايدۇ. بۇ يەرنىڭ دىرېكتورلىرى بولغان سىيىتىنىياز شەمشى ۋە تۇرسۇنجان، خالىقجان ئاتا ـ بالىلار ئەزەلـ ـدىن تۇرپاننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنى قوللاپ كەلگەن. خالىقـ ـجاننىڭ ئاتىسى سىيىتىنىياز شەمشى 1980 ـ يىللاردىن باشلاپ تۇرپان بۈيلۈقتىكى ئەڭ دەسلەپكى ھەم داڭلىق ئارامگاھ ـــ بۈيلۈق مېھمان كۇـ ـتۇش ئورنىنىڭ دىرېكتورى بولغان، مول تىجارەت تەجرىبىسىگە، ئىجتىمائـ ـىي مۇناسىۋەت تورىغا ئىگە. «خۇشناۋا» رېستورانى، ئارامگاھنىڭ نامى كۆپ يىللاردىن بۇيان ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىغىلىشلىرى، ھەر خىل ئىجـ ـتىمائىي پائالىيەتلەر بىلەن زىچ باغلانغان، شۇڭا بۇ ئورۇنلارنىڭ نامىنى تۇرپاندىكى يازغۇچى، قەلەمكەشلەر سۆيۈنۈش ئىچىدە تىلغا ئالىدۇ، بۇ ئـ ـسىملاردىن بىر خىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھىدى «پۇراپ» تۇرىدۇ.

خالىقجان سىيىتىنىياز رېستوران ۋە ئارامگاھنىڭ دىرېكتورى، يېمەك ـ ئىچمەك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان كارخانىچى بولسىمۇ، كىتاۋـ ـتىن، گېزىت ـ ژۇرنالدىن بىر كۈنمۇ ئايرىلمايدۇ. ئالدىراشلىق ئىچىدىن ۋاقىت چىقىرىپ، كۈندىلىك گېزىت ـ ژۇرناللارنى كۆرۈپ، دۇنيانىڭ يېـ ـڭىلىقلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇ يىراقنى كۆرەر، تەدبىرـ ـلىك، پىكرى ئۆتكۈر. بەزى مۇلاھىزىلىرى خىلى ـ خىلى كىشىلەرنى بېـ ـسىپ چۈشىدۇ، شاراب كەيپىدىن ئانچە ـ مۇنچە قىزىغاندا، شائىرلاردەك ھاياجانلىنىپ كېتىدۇ. رومانتىك تۇيغۇلاردا سايا‌ھەت قىلىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئەدىبلەرنى، سەنئەتكارلارنى، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ناھايىتى ھۆرـ ـمەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ قىلچە كىبىرى يوق، رېستوران، ئارامگاھتىكى مۇلاـ ـزىمەتچىلەرگىمۇ قېرىنداش ئىنى ـ سىڭىللىرىدەك مۇئامىلە قىلىدۇ. شۇڭا، ھەممەيلەن ئۇنىڭ كىشىلىك پەزىلىتىگە قايىل بولۇشىدۇ. ئۇ خۇش پېئىل، مىجەزى ئوڭلۇق، باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىدىغان ۋە ئايايدـ ـغان خاراكتېرى بىلەن ئاسانلا باشقىلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا، ھۆرمىتىگە

سازاۋەر بولىدۇ. ئۇنىڭ بىرەر ئىشتىن ۋايساپ، قاقشىغىنىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، دائىم نورمال كەيپىياتىنى ساقلاپ، روھىي ھالىتىنى تەڭشەپ تۇرۇشنى بىلىدۇ. ئۇ ئۆزلۈكسىز يېڭىلىق يارىتىش ئۇستىدە ئىزدىنىپ، رېستوران، ئارامگاھنىڭ مۇھىتىنى توختاۋسىز يېڭىلاپ، مېھمانلارغا دائىم يېپىيېڭى مۇھىت ئاتا قىلىدۇ. ئۇ ۋە ئاتىسى سىيىتنىياز شەمشى، ئاكىسى تۇرسۇنجانلار ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى، مائارىپ، يېتىم ـ يېسىرلارغا ياردەم بېرىشتە ناھايىتى مەرد ۋە سېخىي. خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا ھەر يىلى ئون مىڭ يۈەندىن ئارتۇق ئىقتىساد ئاجرىتىدۇ. ئۇلار خېلى سالماقتا ئىقتىساد ئاجرىتىپ، 2007 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 2008 ـ يىلى 10 ـ ئايغىچە «تۇرپان گېزىتى» نىڭ ئەدەبىي بېتىدە «خۇشناۋا نامىدىكى مۇكاپاتلىق بەدىئىي ئەسەرلەر مۇسابىقىسى» ئۇيۇشتۇردى. مۇسابىقە ئاخىرلاشقاندا «خۇشناۋا» ئارامگاھىدا نەچچە يۈز شائىر، يازغۇچى، قەلەمكەش قاتناشقان داغدۇغىلىق مۇكاپاتلاش يىغىنى ئېچىلىپ، مۇسابىقە خۇلاسىلەندى. قەلەمكەشلەر «خۇشناۋا» نىڭ ساخاۋىتىگە مىڭلارچە تەشەككۈر بىلدۈرۈشتى. 2008 ـ يىلى 3 ـ ئايدا «خۇشناۋا»ئارامگاھىدا يەنە تۇرپان ياشلار نورۇز مەشرىپى ئۆتكۈزۈلدى. 2009 ـ يىلى 3 ـ ئايدا يەنە شۇ «خۇشناۋا» ئارامگاھىدا تۇرپان شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى، تۇرپان شەھەرلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە، مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن چوڭ كۆلەمدىكى «تۇرپاندا نورۇز» مەشرىپى ئۆتكۈزۈلدى. «خۇشناۋا»لىقلار يەنە ئاتمىشقا يېقىن ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر قانداق قىينىچىلىقىنى بەرداشلىق بىلەن ھەل قىلىپ بېرىدۇ.

پىداكار پەرىشتە ــ ئابلىمىت غوپۇر

قىسقا ئارخىپ: 1968 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى توقسۇن ناھىيىسىنىڭ ئىلانلىق يېزا ئىتتىپاق كەنتىدە تۇغۇلغان. 1986 ـ يىلى ئىلانلىق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، قەشقەر تېببىي مەكتەپكە قوبۇل قىلىنغان. 1990 ـ يىلى مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن توقسۇن ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشقان. 2002 ـ يىلى 1 ـ ئايدا تۇرپانغا كېلىپ، «ئابلىمىت غوپۇر بوۋاسىر كېسەلىكلىرى ئامبۇلاتورىيىسى» نى قۇرغان. 1993 ـ يىلى 12 ـ ئايدا توي قىلغان، ئايالى پاتىگۈل تۇرپان ۋىلايەتلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىدا

خىزمەت قىلىدۇ، ئىككى ئوغلى بار.

※ ※ ※

تۇرپان شەھىرىنىڭ بوستان يولىغا جايلاشقان تۇرپان دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ ئۇيغۇرچىدىكى «ئابلىمىت غوپۇر بوۋاسىر كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى» نى تۇرپاندا كۆپ كىشىلەر بىلىدۇ. چۈنكى، تۇرپاندا مۇشۇنداق كەسپىي كېسەللىك بويىچە ئېچىلغان ئامبۇلاتورىيە پەقەت بىرلا، يەنە بىر تەرەپتىن ئامبۇلاتورىيىنىڭ داۋالاش، مۇلازىمەت سۈپىتى يۇقىرى. ئابلىمىت غوپۇرنىڭ بوۋاسىر كېسەللىكلىرى ساھەسىدىكى نوپۇزى خېلى ئۇستۇن. ئىككى يۈز كۇۋادرات مېتىر كېلىدىغان بۇ ئامبۇلاتورىيىدە يىگىرمە كارىۋات قويۇلغان بولۇپ، ئۇ بۇ ئامبۇلاتورىيىدە ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشتىن بەشنى ئىشلىتىدۇ، ھەر يىلى تۆت يۈز قېتىمغا يېقىن ئوپىراتسىيە ئىشلەپ، بوۋاسىر بىمارلىرىنى كېسەل ئازابىدىن خالاس قىلىدۇ. ئابلىمىت غوپۇر بىر قانچە يىلدىن بۇيان مۇشۇ كىچىككىنە ئامبۇلاتورىيىدە نۇرغۇن ساخاۋەت، مېھرىبانلىق داستانلىرىنى يېزىپ چىقتى.

ئابلىمىت غوپۇر ئادەتتە ناھايىتى مەغرۇر، ئوچۇق - يورۇق، مەردانە ياشايدۇ، «لىدىن چىقما، خاندىن قورقما» دېگەندەك، ئۆزى قائىدە - يوسۇنلارغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ، باشقىلار قائىدىگە خىلاپلىق قىلسا، ناھەق ئىش قىلسا قەتئىي چىداپ تۇرالمايدۇ، دەرھال كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ دەككىسىنى بېرىدۇ. «توغرا گەپ بولسا ئاتاڭدىن يانما» دېگەندەك، قىلىشقا تېگىشلىك، ئورۇنلۇق گەپ بولسا، مەيلى قانداق جايلاردا بولۇشى، ئالدىدىكى مەيلى قانداق نوپۇزلۇق كىشى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، دەيدىغانىنى مەردانىلەرچە دەۋېتىدۇ. ئۇنىڭ مۇشۇنداق ھەق - ناھەق قارىشى روشەن، قورقۇمسىز خاراكتېرى ھەممىمىزنى سۆيۈندۈرىدۇ. ئۇ يەنە ئىنتايىن پاراڭچى، ئۇ ئالدى بىلەن باشقىلارنىڭ سۆزلىرىنى ناھايىتى ئەستايىدىل، بېرىلىپ ئاڭلايدۇ، شەيئىلەرنى ئىنچىكە كۆزىتىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ كۆرگەن - بىلگەنلىرى، جەمئىيەت بىلىمى كۆپ. ھاياجانلىنىپ بىر سۆزلىسە، ھەممە كىشىنى ئۆزىگە رام قىلىۋالىدۇ. ئادەتتە خىزمەت قىلىش بىلەن دەم ئېلىشنى ئۆزئارا ياخشى بىرلەشتۈرۈپ، ئۆزىنى قانداق كۈتۈشنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرالايدۇ. دوست تۇتۇشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. نام - ئاتىقى ياخشى، دۇرۇس ياشايدىغان كىشىلەر بىلەن كۆپ ئالىشىدۇ. دۇرۇس، ۋىجدانىغا يۈز كېلىپ ياشاشنى ئۆزىنىڭ ھايات مەزانى قىلىدۇ. شۇڭا، ئۇ تۇرپاندا خېلى تەسىرگە ئىگە شەخسلەرنىڭ بىرى.

ئابلىمىت غوپۇر بىمارلىرىغا ئىنتايىن مېھرىبان، مەسئۇلىيەتچان. بەزى

مارلىرىنى جىسمانىي جەھەتتىنلا ئەمەس، روھىي جەھەتتىن داۋالاشقىمۇ ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئامبۇلاتورىيىسىگە كېلىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى دېھقانلار بولغاچقا، ئابلىمىت غوپۇر ئىقتىسادىي قىينىچىلىقى بارلارغا قاراپ تۇرمايدۇ. داۋالاش ھەققىنى تۆۋەنلىتىپ بېرىدۇ ياكى بەزى قىسمىنى كەچۈرۈم قىلىۋېتىدۇ. كېسەللەرنى ماشىنا بىلەن ئەكىلىپ - ئاپىرىپ قويىدۇ. روزا ھېيىت، قۇربان ھېيىت مەزگىللىرىدە ئۆيىگە قايتالماغان كېسەللەرگە ۋە قارىغۇچىلىرىغا مەخسۇس قوي ئۆلتۈرۈپ، ھەيىت ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ، ئامبۇلاتورىيىدە ئۇلار بىلەن ھېيىتلىشىپ، ئۇلارغا قىلچە مۇساپىرلىق ئازابىنى بىلدۈرمەيدۇ، بار - يوقىنى داستىخانغا تۆكۈپ، ھېيتىنىڭ ھەقىقىي ساخاۋىتىنى، ئىللىقلىقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. ئامبۇلاتورىيىدە يەنە ئاشخانا ئەسلىھىلىرىنى تەييار قىلىپ بەرگەن بولۇپ، كېسەللەر ۋە قارىغۇچىلىرىغا ئىنتايىن قۇلايلىق يارىتىلغان، بۇ كېسەللەرنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنىمۇ زور دەرىجىدە يېنىكلىتىدۇ. ئاشخانىدا ئىشلىتىدىغان سۇ، توك، گاز قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئابلىمىت دوختۇر ھەقسىز تەمىنلەپ بېرىدۇ، ھەتتا بەزىدە ئۇن، مايى، گۈرۈچ قاتارلىقلارنىمۇ ئەكىرىپ بېرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئابلىمىت غوپۇر ھەر يىلى نامرات، كېسەل، ئاجىز - مېيىپلارغا بەش مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇل ۋە ماددىي بۇيۇم ياردەم قىلىدۇ.

ئابلىمىت غوپۇر بىمارلارنى ئۆز دوستىدەك، قېرىندىشىدەك كۆرۈپ، قىزغىن، دوستانە، يۇمۇرلۇق مۇئامىلە قىلىدۇ. داۋاملىق بىمارلار بىلەن مۇڭدىشىپ، كۈلكە - چاقچاق بىلەن ئۇلارنىڭ جىسمانىي، روھىي ئازابلىرىنى ئۇنتۇلدۇرۇۋېتىدۇ. ئۆزى ۋە ئادەملىرىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، كەسپىي ئەخلاققا ئىنتايىن رىئايە قىلىدۇ. كېسەللەرنىڭ بىر نەرسىلىرىنى تۇتۇش، ئېلىش، يېيىشكە قەتئىي يول قويمايدۇ.

ئابلىمىت غوپۇر ھەر قېتىم يۇرتى ئىلانلىق يېزىسىغا بارغىنىدا، مېھرىبان ئاپىسىدىن مەھەللىدە كىملەرنىڭ كېسەل، كىملەرنىڭ ساقسىز ئىكەنلىكىنى سورىۋالغاندىن كېيىن، دوختۇرلۇق سومكىسىنى كۆتۈرۈپ، شۇ ئائىلىلەرنى ئېرىنمەي يوقلاپ چىقىدۇ. ھەر بىر ئائىلىگە كىرگەندىن كېيىن بىمارنىڭ يۈرەك، قان بېسىملىرىنى ئۆلچەپ، يەيدىغان دورىلىرى ھەققىدە مەسلىھەت بېرىپ، ئۇلارغا ئەھمىيەتلىك، يۇمۇرلۇق گەپلەر بىلەن ئىلھام بېرىدۇ. كېسەللەر بۇنىڭدىن ئالەمچە خۇشاللىقا چۆمۈپ، گويا سا-قىيىپ كەتكەندەك ھېس قىلىپ، ئابلىمىت دوختۇرغا چىن يۈرىكىدىن ھەشقاللا ئېيتىشىدۇ. ئابلىمىت دوختۇرمۇ باشقىلارغا خالىس ياردەم قىلا-

لىغىنىدىن خۇشاللىق تاپىدۇ. ئابلىمىت دوختۇر يەنە توختاۋسىز ئىزدىنىپ، ئۆگىنىپ تېخنىكىسىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ھەر يىلى ئۇرۇمچى ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى داڭلىق دوختۇرخانىلارغا بېرىپ، ئىلغار تېخنىكىلارنى ئۆگىنىپ كېلىدۇ.

ئابلىمىت دوختۇر مۇنداق دەيدۇ: «مەن توققۇز ياشقا كىرگەندە ئاتام قازالىغان، ئاپام نەزىپىخان گەرچە دېھقان ئايال بولسىمۇ، بىز پەرزەنتلەر-گە بارلىقىنى بېغىشلاپ، قەتئىي ئىرادە بىلەن ھەممەيلەننى ئوقۇتۇپ، ھا-زىرقىدەك ياخشى كۇنگە ئېرىشتۇردى. شۇڭا، ئاپامغا بولغان ھۆرمەت-ئېھتىرامىمنى قانچە سۆزلىسەممۇ تۈگىمەيدۇ. توقسۇن ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسىغا يېڭى تەقسىم قىلىنغان ۋاقىتلىرىمدا، كەسىپكە پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى بېغىشلىغان، ئىنتايىن جاپالىق ئىشلىگەنىدىم. ئويلاپ باقسام شۇ خىل مۇھىت مېنىڭ چېنىقىش، تاۋلىنىش جەريانىم بوپتۇ، مانا ھازىر شۇ تاۋلىنىشلارنىڭ كۆچىنى كۆرۈۋاتىمەن. لېكىن، كەسىپىمنى دەپ ھا-زىرمۇ ئائىلەمدىكىلەرگە كۆپ ۋاقىت ئاجرىتالمايۋاتىمەن. ئائىلەمدىكىلەر كەسىپىم ئۈچۈن ئۇن - تىنسىز ئۆزىنى بېغىشلاپ كېلىۋاتىدۇ، قەلبىمدە ئۇلارغا بولغان تەشەككۇرۇم كۆپ».

كۆيۈمچان قېرىنداش ــ ئەنۋەر رەجەپ

قىسقا ئارخىپ: 1970 - يىلى 9 - ئىيۇن تۇرپان شەھىرىنىڭ سىڭگىم يېزىسى پەيزىۋات كەنتىدە ساقچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1989 - يىلى تۇرپان شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن. 1991 - يىلى ھەر-بىي سەپكە قاتنىشىپ، قوراللىق ساقچى قىسىم قەشقەر زەربىدار ئەترىتى-دە ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتىگەن. قىسمىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، 1995 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ تۇرپان ۋىلايەتلىك قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ پىچان تارماق بانكىسىغا ئىشقا چۈشۈپ، ئىشخانا، تىجارەت بۆلۈمى، لەم-جىن تارماق بانكىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئىشلىگەن. 2001 - يىلى، تۇر-پان ۋىلايەتلىك قۇرۇلۇش بانكىسىغا يۆتكىلىپ كەلگەن. كۆپ قېتىم ۋىلا-يەتلىك قۇرۇلۇش بانكىسى سىستېمىسىدا ئامانەت يىغىشتىكى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالانغان. 2004 - يىلى 8 - ئايدا، بانكا ئىسلاھاتىنىڭ تەلىپى بويىچە خىزمەتتىن چېكىنىپ، تۇرپان ۋىلايەتلىك «ئامانلىق» سۇ-غۇرتا شىركىتىگە سۇغۇتا كەسپىي خادىمى بولۇپ كىرگەن. 2005 - يى-لى، مەملىكەتلىك سۇغۇرتا كەسپىي ئىمتىھانىغا قاتنىشىپ، سۇغۇرتا

كەسپي خادىمى سالاھىيىتىگە ئېرىشكەن. شۇ يىلدىن باشلاپ سۇغۇرتا يىغىش يىللىق ۋەزىپىسىنى ۋىلايەت بويىچە 1 ـ بولۇپ ئورۇنداپ كەلگەن. 2006 ـ يىلى، شىنجاڭ بويىچە «ئامانلىق» سۇغۇرتا كەسپىدىكى ۋەزىپىنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان ئون خادىمنىڭ ئىچىگە كىرىپ، كورىيىگە ئون بەش كۇنلۇك سايا‌ھەتكە بارغان. 2006 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، مەملىكەت بويىچە چوڭچىڭدا ئۆتكۇزۇلگەن «ئامانلىق» سۇغۇرتىسىنىڭ يىللىق يىغىنىغا شىنجاڭدىكى ئون ۋەكىلنىڭ بىرى بولۇپ قاتناشقان. 2008 ـ يىلى 4 ـ ئايدا، «خەلق» سارىيىدا ئۆتكۇزۇلگەن مەملىكەتلىك «ئامانلىق» سۇغۇرتىسى ساھەسىدىكى ئىلغار خىزمەتچىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا شىنجاڭدىكى ئون ۋەكىلنىڭ بىرى بولۇپ قاتناشقان. 2009 ـ يىلى، «ئامانلىق» سۇغۇرتا سىستېمىسىدا ۋەزىپىلەرنى يەنە ئاشۇرۇپ ئورۇندىغانلىقى ئۈچۈن ئىلغار خىزمەتچىلەر قاتارىدا شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەر ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن قاتارلىق رايونلارغا سايا‌ھەتكە بارغان. ھازىر تۇرپان ۋىلايەتلىك «ئامانلىق» سۇغۇرتا شىركىتى مىللىي بۆلۈمنىڭ دىرېكتورى بولۇپ ئىشلىمەكتە. ئۇ 1998 ـ يىلى توي قىلغان، ئايالى ھەلىمە تۇرپان شەھەرلىك يەرلىك باج ئىدارىسىدا ئىشلەيدۇ، بىر ئوغۇل، بىر قىزى بار.

※ ※ ※

ئەنۋەر رەجەپنىڭ تىرىشچان، تىنىمسىز ئىزدىنىدىغان، ئايىغى يېنىك، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقمايدىغان، ئېرىنمەيدىغان روھىي ھالىتىگە كۆپ كىشىلەر قايىل بولۇشىدۇ. ئەينى يىلى باشقا يۇز نەچچە ئادەم قاتارىدا باشكىدىكى خىزمەتتىدىن چېكىنگەندە، يۇز نەچچە مىڭ يۇەن ستاژ پۇلى ئالغان قىسمەن خادىملار بۇ پۇلنى بىكار يېتىپ خەجلىگەن بولسا، بەزىلەر خىزمەتتىن ئايرىلىپ قالغانلىقىدىن ئاھ ئۇرۇپ، تۇزۇك بىر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتماي ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئەنۋەر رەجەپ بولسا قىلچە ئۇمىدسىزلەنمەي، دەرھال «ئامانلىق» سۇغۇرتىسىدا ئۆز ئورنىنى تېپىپ، بانكىدا ئىشلىگەن چاغدىكى خىزمەت تەجرىبىسى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تورىغا تايىنىپ، تېزلا كۆزگە كۆرۈندى. بولۇپمۇ ئۇ سۇغۇرتىغا قاتناشتۇرۇشتا خېرىدارلارغا ئەستايىدىل، سەمىمىي مۇئامىلە قىلدى، ئۆزىنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتى، مېھرىبانلىقى بىلەن باشقىلارنى تەسىرلەندۈردى. ئابونىچىلار بىلەن كۆپ پىكىر ئالماشتۇرۇپ، پات ـ پات يوقلاپ، ئائىلە ئەھۋالىغىچە كۆڭۈل بۆلدى. ئەخلاق، كىشىلىك ساپا جەھەتتە ئۆزى ئالدى بىلەن ئۇلگە بولۇپ، قول ئاستىدىكى خادىملارغىمۇ شۇ بويىچە تەلەپ قويدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا 80 گە يېقىن خادىم بولۇپ، خادىملارنىڭ ھەر قانداق قىينىچىلىقى

بولسا، ئۆز قېرىندىشى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىپ، بەجانىدىللىق بىلەن يار-دەم قىلدى. بولۇپمۇ ئۇ سۇغۇرتا يىغىش ئۇچۇن تىنىم تاپماي چاپتى، زېرىكمەي چۇشەندۇردى، توختاۋسىز ئىزدەندى. تونۇش - بىلىشلىرى، دوست - بۇرادەرلىرى، تۇغقان - قېرىنداشلىرى ئارقىلىق مۇناسىۋەت تورىنى كېڭەيتىپ، مېھماندوست، ھەمسال، بەجانىدىل، قىزغىن، ھەر قانداق ئىشتا باشقىلارغا ياردەم بېرىدىغان خىسلىتى بىلەن ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە، ھۆرمىتىگە ئېرىشىپ، ئۆز يولىنى بارا - بارا كېڭەيتتى. سۇغۇرتىغا قاتنىشىش ھەققىدىكى كىچىككىنە ئۇچۇر، يىپ ئۇچىغا ئېرىشىپ قالسا، مەيلى قەھرىتان سوغۇق، مەيلى تومۇز ئىسسىق بولسۇن ۋە ياكى كەچ، دەم ئېلىش ۋاقتى بولسۇن قانچە يىراق، چەت يېزا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئېرىنمەي بېرىپ، ئۆز كەسپىنى قارشى تەرەپكە ئەستايىدىل چۇشەندۇرۇپ قايىل قىلدى، خېرىدارلار بىلەن يېقىن دوستلۇق ئورنىتىپ، ئۇلار بىلەن ئىزچىل تۇرده قېرىنداشتەك مۇناسىۋەتنى ساقلاپ كەلدى، باشتىن - ئاخىر ئەلا مۇلازىمەت قىلدى.

ئەنۋەرنىڭ ئايىغى يېنىك، چاققان، يېتىشلىك بولۇپ، ھەممە ئىشقا يېتىشىدۇ، ھېچكىمنىڭ كۆڭلىنى يەردە قويمايدۇ، تەكتۇش دوستلىرىنىڭ ئاتا - ئانىلىرىغىچە دائىم يوقلاپ، ئۇلار بىلەن سىردىشىپ، چوڭلارنىڭمۇ رەھمەت - ھەشقاللىسىغا، دۇئاسىغا ئېرىشىدۇ. دوستلىرىنىڭ ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئاغرىق - سىلاق بولۇپ قالسا، ماشىنىسى بىلەن دەرھال دوختۇرخانىغا ئاپىرىش، ئائىلە ئىشلىرىغا ياردەملىشىش، پەيشەنبە كۇنلىرى تۇپراق بېشىغا ئېلىپ چىقىش، نەزىر - چىراغ، مەسچىتلەرگە ئاپىرىش قاتارلىق ئىشلار ئەنۋەرنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشىنىڭ ئايرىلماس قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەن. بولۇپمۇ نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۇنلەردە ئەنۋەر رەجەپ بولسا، ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولىدۇ. چۇنكى ئۇ ھەممىنىڭ ئالدىدا كېلىپ، ئۆز ئىشىنى ئۆزى تېپىپ بەجانىدىللىق بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەنۋەرنىڭ قولى ئەپلىك بولۇپ، پولو ئېتىش، جامائەتلەرنى ئۇزىتىش، مەرىكىلەرنىڭ ھەرخىل قائىدە - يوسۇنلىرى، ماشىنا بىلەن مېھمانلارنى توشۇش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭ قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئۇ ھەرگىزمۇ بىر قىسىم دوستلاردەك مەرىكە ئىگىسىگە، يەنى دوستىغا ياخشى كۆرۇنۇش ئۈچۇن، قولىنىڭ ئۇچىدا، مەجبۇرىيەت ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى چىن نىيىتى بىلەن دوستى ئۇچۇن، ساخاۋات، ساۋابلىق تۇيغۇسى بىلەن ئىشلەيدۇ. ئۆزىنى كۆرسەتمەي، مەرىكە ئۇچۇن ئۇن - تىنسىز، باشتىن - ئاخىر خىز-

مەت قىلىدۇ. شۇڭا، ھەممەيلەن ئۇنىڭ مۇشۇ تەرىپىنى، ئىخلاسمەن، ئېتىقادلىق خاراكتېرىنى، ئاق كۆڭۈل، پاكىنىيەت مىجەزىنى ياخشى كۆرىدۇ. كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئىشلارنى بېجىرىشتىكى چىۋەرلىكى، ئەستايىدىللىقى جەھەتتە ھېچكىم ئەنۋەرگە يېتەلمەيدۇ، كۆپىنچە دوستلار تۇرمۇشتا قىيىنچىلىققا ئۇچرىسا، دەرھال ئەنۋەرنى ئەسكە ئېلىشىدۇ.

ئەنۋەر يەنە ناھايىتى سېخىي ۋە ھىممەتلىك. ئۇ ھەر يىلى نەچچە مىڭ يۈەن پۇل بىلەن يېتىم - يېسىرلار، ئاجىز - ئورۇقلارنى يوقلاپ تۇرىدۇ. دوستلارنىڭ ھەر قانداق ئىشى بولسا، مەيلى ئىقتىسادىي جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى روھىي جەھەتتىن بولسۇن دەرھال ياردەم قولىنى سونىدۇ.

خاتىمە

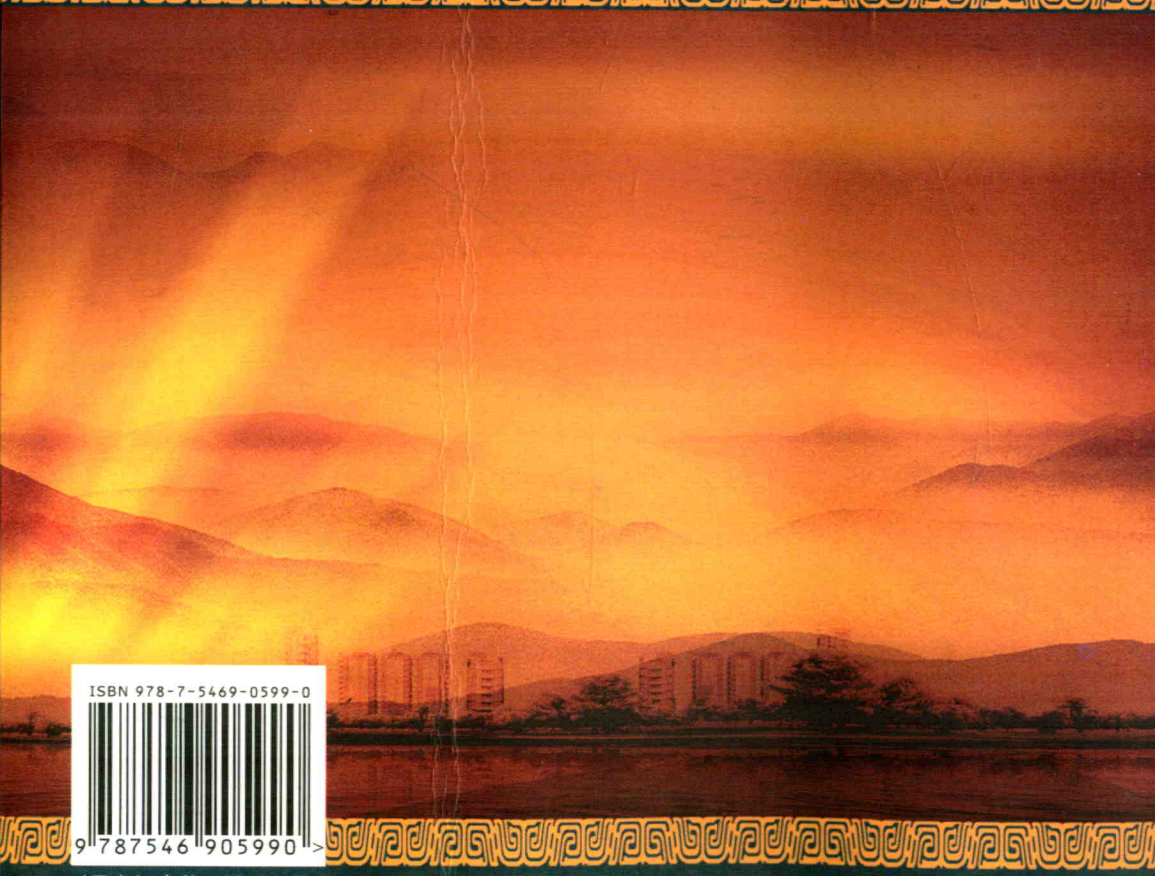
«تامچە سۇدىنمۇ قۇياشنىڭ ئەكسىنى كۆرگىلى بولىدۇ»، يۇقىرىقى ئەزىمەتلەرنىڭ قىسقا تەرجىمىھالى ۋە ئۇلار ھەققىدىكى تەسىراتلاردىن ئۇلارنىڭ ئالىيجاناب روھىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئۆز - ئۆزىدىنى، ئائىلىسىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش بىلەن بىللە، جەمئىيەتنىڭمۇ مەلۇم يۈكىنى زىممىسىگە ئېلىپ، نۇرغۇن كىشىلەرگە ئىللىقلىق ۋە ھارارەت ئاتا قىلغان. بۇ ئەزىمەتلەردىكى ئورتاق ئالاھىدىلىك ـــ ئۇلار ئەسلىي دۆلەت كادىرى بولسىمۇ، خىزمىتىدىن دادىل چېكىنىپ ياكى خىزمەتتىن سىرتقى ۋاقىتلاردىن مۇۋاپىق پايدىلىنىپ، تىنىمسىز ئىزدىنىپ، ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك تىكلىگەن. ئىش ئورنىدىن قالغان، ئىش كۈتۈپ تۇرغان نۇرغۇن كىشىلەرنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغان. بۇ دۆلەتنىڭ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بېسىمىنى يېنىكلىتىش جەھەتتىمۇ زور رول ئوينىغان. ئۇلار تىجارەت بىلەن ساخاۋەتنى تەڭ تۇتقاچقا، ئىشلىرى يۇرۇشۇپ، سودىسى رونىق تاپقان، شۇنداقلا خەلقنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن. ئۇلار ھازىرمۇ خۇددى تۇرپاندىكى يۈلتۇزلارغا ئوخشاش، ئۆز ئەتراپىنى يورۇتۇپ ۋە ئىللىقلىق ئاتا قىلىپ، مەردانىلەرچە ياشاپ كەلمەكتە.

2009 - يىلى 7 - ئاي تۇرپاندا يېزىلدى.

كىتاب ئىسمى: بەرگەن ۋەدىمىز ۋەدە
ئاپتورى: ئۆمەرجان سىدىق
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەنۋەر قۇتلۇق
تەكلىپلىك مۇھەررىرى: باربجان زەپەر
مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلباھار توختەم
تەكلىپلىك كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابدۇراخمان
مۇقاۋا ۋە ئىچ بەتلەرنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر داۋۇت
سۈرەتلەرنى تارتقۇچىلار: ئابلىز غوجامىنىياز، ئابدۇشۈكۈر ئىسمايىل، ئەكبەر داۋۇت، ئۆمەرجان سىدىق
رەسىملەرنى سىزغۇچىلار: مەخمۇتجان تۇردىنىياز، ئوسمانجان ئابلىز، ئەرشىدىن نۇر
نەشرىيات: شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى شىخۇڭ غەربىي يولى 36 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830000
تارقاتقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى
زاۋۇت: شىنجاڭ يىبەيفېڭ مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
فورماتى: 1092×787 مىللىمېتىر 1/16
باسما تاۋىقى: 24
قىستۇرما بېتى: 12
نەشرى: 2009ـيىل 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
بېسىلىشى: 2010 ـ يىل 2 ـ ئاي 1 ـ قېتىم بېسىلىشى
باسما سانى: 3000 — 1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 5469 - 0599 - 0
باھاسى: 48.00 يۈەن

(باسما ۋە بەت تۈپلەشتە خاتالىق كۆرۈلسە زاۋۇت بىلەن ئالاقىلىشىڭ)

مۇقاۋا ۋە رەڭلىك بەتلەرنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر داۋۇت

ISBN 978-7-5469-0599-0
9 787546 905990 >
（民文）定价：48.00元